

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALARININ HALKA YANSIMASINDA
ÖNCÜ KURUMLAR: NUMUNE HASTANELERİ (1924-1938)

Doktora Tezi

Sadet ALTAY

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALARININ HALKA YANSIMASINDA
ÖNCÜ KURUMLAR: NUMUNE HASTANELERİ (1924-1938)

Doktora Tezi

Sadet ALTAY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALARININ HALKA YANSIMASINDA
ÖNCÜ KURUMLAR: NUMUNE HASTANELERİ (1924-1938)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz (Başkan)

Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan (Danışman)

Prof. Dr. Bige Sükan

Prof. Dr. Neşe Özden

Prof. Dr. Mesut Çapa

Tez Sınavı Tarihi 08.07.2015

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Sağlık, insan ve toplum hayatının devamı açısından vazgeçilmez bir değerdir. Bu yüzden her ülke, vatandaşlarının ihtiyaçlarını, mevcut sağlık sorunlarını ve kaynaklarını dikkate alarak kendine özgü sağlık teşkilatını oluşturur. Halkının sağlık seviyesini en üst düzeye ulaştırmak ve geliştirmek her ülkenin hedefidir. Bu hedefe ulaşmada sağlık hizmetleri anahtar rol oynar. Bireylerin ve toplumun sağlığını korumak, hastalıkların oluşmasını engellemek, hastalananları en erken dönemde teşhis ederek tedavilerini yapmak ve sosyal refahı temin etmek amacıyla sunulan hizmetlerin tümü, sağlık hizmetleri olarak adlandırılır. Sağlık hizmetleri, koruma, erken tanı ve tedavi, rehabilitasyon şeklinde sınıflandırılır.

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin modern anlamda ele alınması ve sunumu ile ilgili en önemli dönüşüm ve değişim, Milli Mücadele yıllarında başladı. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi görevi 1920 yılında, İcra Vekilleri Heyeti’ne bağımsız bir bakanlık olarak dâhil olan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) verildi. Sıhhiye Vekâleti savaş koşullarında, daha çok cephelerde baş gösteren sağlık sorunlarının çözümüne yöneldi.

Türk Milli Mücadelesi başarıyla sonuçlandı ancak lider kadroyu çözülmesi gereken birçok problem bekliyordu. Savaşlar nedeniyle ülke nüfusu çok azalmıştı. Ayrıca bulaşıcı hastalıklar, yoksulluk, eğitimsizlik, sağlık kurumları ve sağlık insan gücü sayısının yetersizliği gibi sağlık göstergelerini olumsuz etkileyen pek çok sorun vardı. Nüfusun nitelik ve nicelik açısından iyileştirilmesinin ve bahsi geçen sağlık sorunlarının çözümü, sağlık hizmetlerinin çağın gereklerine ve ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmasıyla mümkün olabilirdi. Bu yüzden Sıhhiye Vekâleti ülkenin ihtiyaçlarını dikkatle tetkik ederek bir sağlık programı hazırladı; bu program doğrultusunda faaliyetlerine başladı. Ülkedeki yataklı tedavi kurumlarının yetersizliği ve modern araçlardan yoksunluğu bilindiğinden, hazırlanan sağlık programına “Numune Hastaneleri tesis etme” hedefi de eklendi. 18 Mart 1924’te TBMM’de, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde,

Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da dört Numune Hastanesinin kurulmasına, bu kurumların doğrudan Sıhhiye Vekâleti'ne bağlanarak genel bütçeden finanse edilmesine karar verildi. Bahsi geçen vilayetlerde Gureba Hastanesi adıyla faaliyet gösteren sağlık kurumları 1 Mayıs 1924'ten itibaren Sıhhiye Vekâleti'ne devredildi ve Numune Hastanesi ismiyle hizmet sunmaya başladı. Bu dört hastanenin dışında, 1936'da İstanbul'da Haydarpaşa Numune Hastanesi de kuruldu.

Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır Numune Hastaneleri 1924 yılında hizmet vermeye başladığında, fiziksel koşulları, yatak kapasiteleri ve sağlık insan gücü mevcudiyeti hayli yetersizdi. Bu yüzden bir yandan mevcut binalar onarımdan geçirilip, yeni binalar inşa edilirken, diğer yandan personel kadrosunun tamamlanmasına gayret edildi. Ancak bu kurumlarda sağlık insan gücü istihdamı noktasında önemli sorunlar yaşandı. Hastanelere başvuran vatandaşlar, zaman zaman tıbbın her dalından uzman hekime ulaşma imkânı elde edemedi Süreç içerisinde sağlık insan gücü eksikliği sorununa, tıbbi malzeme, fizik mekân ve yatak kapasitesi yetersizliği gibi problemler de eşlik etti. Ancak bahsedilen tüm bu olumsuzluklara rağmen, Numune Hastaneleri yataklı tedavi hizmetleri alanında hem kuruldukları merkezlerin hem de çevre vilayetlerin büyük bir ihtiyacını karşıladı. 1924-1938 yılları arasında bu hastanelerde yüz binlerce hasta ayaktan, on binlerce hasta ise yatırılarak tedavi altına alındı.

Yerel yönetimleri hastane açmaya teşvik etmek ve bu idarelerin açacağı hastanelere model oluşturmak gayesiyle kurulan Numune Hastaneleri, zamanla bu işlevi de yerine getirdi. 1937 yılına gelindiğinde il özel idarelerinin ve belediyelerin kurduğu hastane sayılarının arttığı görülmüyordu.

Cumhuriyet'in lider kadrosu, toplumsal modernleşme projesinin ancak sağlıklı bir toplumla başarıya ulaşabileceğinin bilincindeydi. Bu yüzden ulusal sağlık politikasının merkezine sağlıklı ve gürbüz nesil idealini yerleştirildi. Halkçılık ilkesi temel alınarak kurulan Numune Hastaneleri, sundukları sağlık hizmetleriyle bu ideale erişmede önemli birer aktör olarak görev aldı.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, sağlık hizmetleri, Numune Hastaneleri, Ankara Numune Hastanesi, Sivas Numune Hastanesi, Erzurum Numune Hastanesi, Diyarbakır Numune Hastanesi, Haydarpaşa Numune Hastanesi.

ABSTRACT

Health is an inevitable value in order to maintain human life and social life. Therefore, every country forms its own healthcare system considering the needs of its citizens, possible health problems, and sources for these problems. Every country aims to reach the top level of healthcare for its citizens and to improve it. Healthcare services hold the key role in reaching this aim.

Healthcare service involves services like protecting the individuals' and the society's health, preventing diseases, giving those patients the best treatments with the help of early diagnosis and providing the society with the best healthcare. Healthcare services are classified as protection, early diagnose and treatment and rehabilitation.

The biggest change and conversion in dealing with the modern healthcare services in Turkey and presenting that in a modern way started during the years of the Independence War. In 1920, the responsibility of conducting the healthcare services was given to the Ministry of Health and Social Aid (known as "Sihhiye, Muaveneti İctimaiye Vekâleti" in those years), which was under the cabinet council independently. The Department of Sanitary Matters focused more on the treatments of health problems faced in battle fields under the war conditions.

Turkish National War was a success. However, the leading staff was expected to solve several problems. There was a significant decrease in the population of the country because of the wars. In addition, there were numerous problems, which had negative impacts on figures concerning healthcare services, such as contagious diseases, poverty, having no education, insufficient number of healthcare services and the lack of man-power in health. Promoting the population both in quantity and in quality and solving the health problems mentioned were only possible with the reconstruction of the healthcare services according to the needs of the country and the needs of the era. Therefore, the Ministry of Sanitary Matters prepared a health

program researching the needs of the country; and it started to act in the direction of this program. Because the foundations in the country giving inpatient treatment were known to be insufficient and to lack the modern equipment, it was also aimed in this program to set up Numune State Hospitals. On 18 March, 1924, it was decided to set up four Numune State Hospitals in Ankara, Sivas, Erzurum and Diyarbakir during the budget negotiation of the Ministry of Sanitary Matters at Turkish Great Assembly (TBMM). In this negotiation, these foundations were also decided to go directly under the responsibility of The Ministry of Sanitary Matters and as a result they would be financed in the general budget.

In the cities mentioned, the health foundations acting under the name of Gureba (for the poor) Hospitals were taken over by the Ministry of Sanitary Matters on 1st May, 1924 and they started to give services under the name of Numune State Hospitals. Apart from these four hospitals, Haydarpasa Numune State Hospital was founded in Istanbul, in 1936.

When Ankara Numune State Hospital, Sivas Numune State Hospital, Erzurum Numune State Hospital and Diyarbakir Numune State Hospital started to offer services, they were far behind the expected level because of their physical conditions, the low capacity of beds and man-power in health. For this reason, while the existing buildings were renewed and the new ones being built, another effort had to be put into completion of the staff. However, significant problems were faced in employing this man-power in health in these foundations. The citizens who applied the hospitals could not always have the chance of finding the specialists in every branch of Medicine. This problem of man-power in health was accompanied by some other problems such as medical equipment, the insufficiency of beds and physical conditions. However, despite all these negativity mentioned above, Numune State Hospitals could widely meet not only the needs of the centres where they were set up, but they also satisfied the needs of neighbouring cities in the field of inpatient treatment service. Between the years 1924 and 1938, hundred thousands of outpatients and ten-thousands of inpatients were given treatments in these hospitals.

Numune State Hospitals, which were launched to encourage local managements to start hospitals and also to set an example to these hospitals, were successful to fulfil these tasks as the time went by. When it was the year 1937, an increase was observed in the number of hospitals which were launched by the provincial special administration and by the municipalities.

The leading staff in the years of Republic already knew that the project of social modernisation was only possible to succeed with a healthy society. That's why; the idea of healthy generation was the main focus of the National Health Policy. Numune State hospitals, which were set up with respect to the principle of Populism, played an active role in reaching this target with the health care services they provided.

KEY WORDS: Health, Health care services, Numune Hospitals, Ankara Numune State Hospital, Sivas Numune State Hospital, Erzurum Numune State Hospital, Diyarbakir Numune State Hospital, Haydarpasa Numune State Hospital

SADET ALTAY

ANKARA 2015

ÖNSÖZ

Milli Mücadele döneminde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'nin sağlık kavramına ve sağlık hizmetlerine bakış açısı, önceki dönemlerden farklıydı. 2 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'ne bağımsız bir bakanlık olarak dâhil edilen Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) ilerleyen yıllarda sağlık alanında başarılabacakların ön habercisi gibiydi. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda içinde bulunulan olağanüstü koşullar nedeniyle, öncelikle acil sağlık sorunlarına çözümler getirildi ve bu yöndeki ihtiyaçlar karşılandı.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından kurulan yeni Türk Devleti, sağlık sorunlarıyla yüklü, hastalıklı bir nüfus devraldı. Üstelik bu sorunların çözümünde birincil derecede öneme sahip olan yataklı tedavi kurumlarının sayısı, sağlık insan gücü mevcudiyeti ve niteliği de mevcut nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde değildi. Bu problemlerin tabloyu daha da ağırlaştırabileceğini düşünen Sıhhiye Vekâleti ivedilikle harekete geçti. Yerel idarelere yol göstermek ve hastane açmaya teşvik etmek maksadıyla 1924 yılında Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da Numune Hastaneleri açmaya karar verdi. 1936 yılında ise İstanbul'da Haydarpaşa Numune Hastanesi ismiyle yeni bir sağlık kurumu hizmet vermeye başladı. Bu kurumlar, sağlık hizmeti sunumuna başladıkları ilk günden itibaren hem merkez hem de çevre vilayetlerin gerek tedavi edici gerekse de koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasında kilit rol üstlendi. *“Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımada Öncü Kurumlar: Numune Hastaneleri (1924-1938)”* adlı bu araştırmanın temel hedefi, bahsi geçen hastanelerin ulusal sağlık politikasının oluşumunda ve uygulanmasında nasıl ve ne düzeyde etkili olduğunu belirlemektir.

Bu çalışmada, söz konusu hastanelerin, ulusal sağlık politikasının oluşumundaki rolü ve önemi nedir? ana problemi kapsamında şu sorulara cevap arandı: Cumhuriyet'in ilanından önce sağlık örgütü yapısı nasıldı, mevcut sağlık sorunlarına ve tedavi edici sağlık hizmetlerine yönelik ne gibi çalışmalar

yapılıyordu? Cumhuriyet yönetimi sağlık alanında nasıl bir miras devraldı? Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasında nasıl bir yol izlendi ve ne gibi çalışmalar yapıldı? Numune Hastanelerinin kurulma gerekçeleri nelerdi? Numune Hastanelerinin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla ne gibi yasal düzenlemeler yapıldı? Numune Hastaneleri başlangıçta neden sadece Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır vilayetlerinde kuruldu? Şehirlerin seçiminde ne gibi hususlar dikkate alındı? Bu hastaneler, tedavi edici sağlık hizmetlerine nasıl ve ne düzeyde katkı sağladı? Numune Hastaneleri kuruluş hedeflerini gerçekleştirmede ne derecede başarılı oldu?

Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımasında Öncü Kurumlar: Numune Hastaneleri (1924-1938) adlı bu araştırma, “*belge/dokuman incelemesi*” yöntemiyle toplanan verilerin, içerik analizine dayanılarak gerçekleştirildi. Çalışmada döneme ait belgelere ulaşmak amacıyla, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, TBMM Arşivi, Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) Arşivi, Kızılay Arşivi gibi kurumlara başvuruldu. Sağlık Bakanlığı'nın hâlihazırda bir arşivi bulunmadığı için çalışma süresince birinci el kaynakları elde etmede güçlükler yaşandı. Özellikle Erzurum ve Diyarbakır Numune Hastanelerine ait sınırlı sayıda belge ve bilgiye ulaşılabildi. Ankara Numune Hastanesi başta olmak üzere diğer hastanelere ait yayın ve fotoğraflar konusunda en çok faydalanılan kurumlardan biri Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi oldu. Bu kütüphanede “*Refik Saydam Müzesi*” diye adlandırılan ancak bir müze olmaktan çok ne yazık ki terk edilmiş bir oda görünümü arz eden bölümde, bir fotoğraf albümüne ulaşıldı. Albümde yer alan ve Ankara Numune Hastanesi'ne ait fotoğraflar, bu araştırma kapsamında kullanıldı. Ayrıca Ankara Numune Hastanesi'nin ilk Başhekimini Dr. Ömer Vasfi Aybar'ın kızı Gönül Arıksoy ile bir görüşme yapıldı. Aile albümünde bulunan bazı fotoğraflar çalışma kapsamına dâhil edildi.

Araştırmada, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Resmi Gazete, Düstur, Sicilli Kavanin, Ayın Tarihi, devlet salnameleri, il yıllıkları gibi resmi yayınların yanında, döneme ait yerel ve ulusal gazetelerden de faydalanıldı. Milli

Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi başta olmak üzere, Ankara, Sivas, Erzurum, İstanbul ve Tokat'ta bulunan üniversite kütüphanelerindeki pek çok süreli yayın, kitap, makale ve tez incelendi. Çalışmaya veri oluşturabilecek olanlar kullanıldı.

Altı ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Cumhuriyet yönetiminin devraldığı sağlık mirası, Atatürk döneminde kurulan hükümetlerin sağlık konusuna yaklaşımı, sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve Numune Hastanelerinin kurulma gerekçelerinden bahsedildi. İkinci bölümde Ankara, üçüncü bölümde Sivas, dördüncü bölümde Erzurum, beşinci bölümde Diyarbakır ve altıncı bölümde İstanbul Haydarpaşa Numune Hastaneleri ele alındı. Bu kurumların örgütsel özellikleri, sağlık insan gücü mevcudiyeti, bilimsel faaliyetleri, tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerine katkıları incelenerek, ulusal sağlık politikasının oluşumu üzerine etkileri değerlendirilmeye çalışıldı. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulguların analizine yer verildi.

Bu çalışma konusunun seçiminde ve araştırmanın her aşamasında yardımını, desteğini esirgemeyen, olaylara farklı mecralardan bakmanın önemini her daim hatırlatan tez danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a bana olan inancından, sabrından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma sürecinde bilimsel önerileri ve katkılarıyla eksiklerimi tamamlamam konusunda yol gösteren sayın hocalarım Prof. Dr. Neşe ÖZDEN'e ve Prof. Dr. Bige SÜKAN'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca manevi desteğiyle her zaman yanımda olan, kaynak temini noktasında tavsiyelerini hiç esirgemeyen Doç. Dr. Zafer KOYLU'ya şükranlarımı sunarım. Yaşamım süresince hep yanımda olan sevgili annem Batiye ÇALIŞIR ve ağabeyim Namık ALTAY'ın manevi ve maddi destekleri beni ayakta tuttu, minnettarım. Arkadaşlarım Yard. Doç Dr. Nejat İRA'ya, Hakan YAŞAR'a, Ayşe ERYAMAN'a, Sebahat ARMAĞAN'a, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğrenci İşleri

Şefi Fatma MESCİ'ye destekleri için çok teşekkür ederim. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Kütüphanesi çalışanlarından Aziz, Turgay ve Hasan Beylere, Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) çalışanlarından Duygu ve Alev Hanımlara yardımları için teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ SAĞLIK HİZMETLERİ (1923-1938).....	29
A.Cumhuriyet Yönetiminin Sağlık Hizmetlerinde Devraldığı Miras.....	29
B.Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık Konusu	34
1. I. İnönü Hükümeti (30 Ekim1923- 06 Mart 1924)	35
2. II. İnönü Hükümeti (6 Mart 1924- 22 Kasım 1924)	37
3. Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924- 3 Mart 1925)	38
4. III. İnönü Hükümeti (3 Mart 1925- 1 Kasım 1927).....	43
5. IV. İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930).....	45
6. V. İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930).....	47
7. VI. İnönü Hükümeti (4 Mayıs 1931-1 Mart 1935)	48
8. VII. İnönü Hükümeti (1 Mart 1935- 1 Kasım 1937)	50
9. I. Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938).....	51
C. Atatürk Döneminde Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırması	54

1. Sağlık Alanındaki Yasal Düzenlemeler	61
2. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri	66
a. Ülke İçinde Görülen Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele	67
b. Ülkeye Dışarıdan Gelen Diğer Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele.....	83
3. Sağlık İnsan Gücü ve İstihdam Politikası	86
4. Sağlık Propagandası.....	90
5. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri.....	91
6. Sağlık Kurumları.....	93
a. Muayene ve Tedavi Evleri (Dispanserler)	93
b. Hastaneler	95
c. Hastanecilik Anlayışında Yeni Bir Başlangıç: Numune Hastanelerinin Kurulması	100

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN BAŞKENTİNDE SAĞLIK YATIRIMI:

ANKARA NUMUNE HASTANESİ (1924-1938)..... 110

A. Gureba Hastanesi'nden Ankara Numune Hastanesi'ne Geçiş ve Mevcut Binaların Onarımı	113
B. Yeni Binaların Açılması: "Refik Bey ve İsmet Paşa Binaları"	118
C. Klinik ve Laboratuvarlar (1924-1938).....	128
D. Hastane Çalışanları (1924-1938)	137
1. Uzman ve Asistan Hekimler	137
2. Hastanede Görev Alan Hemşireler	149

E. Tedavi Hizmetleri ve Hastanede Tedavi Gören Devlet Adamları	151
F. Ünlü Ziyaretçiler (1924-1938)	155
1. Mustafa Kemal Paşa'nın Ziyaretleri	155
2. Yabancı Devlet Adamlarının Ziyaretleri	155
G. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1924-1938).....	159

III. BÖLÜM

ORTA ANADOLU'NUN ÖRNEK SAĞLIK KURUMU: SİVAS NUMUNE

HASTANESİ (1924-1938)..... 161

A. Memleket Hastanesi'nden Sivas Numune Hastanesi'ne Geçiş	164
1. Hastane'nin Amerikan Koleji Binasına Nakli ve 1930 Yangını.....	164
2. Hastane'nin Cizvit Okulu'na Taşınması ve Klinikler (1932-1939).....	166
B. Hastane Hekimleri ve Diğer Çalışanlar (1924-1939)	175
1. Başhekimler	175
2. Uzman ve Asistan Hekimler	177
3. Hemşire ve Ebeler	183
C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938)	185
D. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1924-1938).....	193

IV. BÖLÜM

MODERN HASTANECİLİĞİN DOĞU ANADOLU'YA UZANMASI:

ERZURUM NUMUNE HASTANESİ (1924-1938)..... 195

- A. Erzurum Gureba Hastanesi'nin, Erzurum Numune Hastanesi'ne
Dönüştürülmesi..... 200
- B. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan (Uzman Hekim, Asistan Hekim, Eczacı
ve Hemşire) Kadrosu (1924-1938)..... 212
- C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938) 221

V. BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU'YA CUMHURİYET'İN İLK SAĞLIK

YATIRIMI: "MUHİTİN CANKURTARANI" DİYARBAKIR NUMUNE

HASTANESİ (1924-1938)..... 226

- A. Gureba Hastanesi'nden Numune Hastanesi'ne Geçiş 227
1. Mevcut Yapıların Onarımı, Yeni Binaların İnşası ve Klinikler..... 230
2. 1936 Yangını ve Yeni Hizmet Binalarının İnşası 231
- B. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan (Uzman Hekim, Asistan Hekim,
Eczacı ve Hemşire) Kadrosu (1924-1938) 237
- C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938) 246
- D. Tıbbi Müsamereler..... 249

VI. BÖLÜM

“FAKİR HALKIN SIHHATİNE KANAT GEREN SAĞLIK YURDU”:

HAYDARPAŞA NUMUNE HASTANESİ (1936-1938).....	251
A. Anadolu Yakasındaki Fakir Semtlerin Yeni Sağlık Kurumu: Haydarpaşa Numune Hastanesi	253
B. Mevcut Binaların Tamirat, Tadilat İşleri ve Yeni Binaların İnşası (1934-1936)	254
1. Poliklinikler.....	255
2. Mutfak ve Çamaşırhane	256
3. Ambar, Depo ve Hademe Koğuşu	256
4. Hastane Bahçesi	257
5. Su Deposu	258
C. Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Merasimi (1 Şubat 1936).....	261
D. Klinikler ve Tedavi Hizmetleri (1936-1938).....	262
E. Hastane Çalışanları (1936-1939).....	276
1. Uzman ve Asistan Hekimler (1936-1939)	276
2. Hemşireler (1936-1939)	282
F. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1936-1939)	283
SONUÇ.....	287
KAYNAKÇA	296
EKLER LİSTESİ.....	324
EKLER.....	329
ÖZGEÇMİŞ.....	390

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Dr.	: Doktor
Haz.	: Hazırlayan
KBB	: Kulak Burun Boğaz
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM Z. C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınlayan

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1. 1917- 1925 Döneminde Türkiye Genelinde Sıtmalı Hasta Oranı	31
Tablo.2. 1923 Yılında Ülkedeki Yataklı Tedavi Kurumlarının Sayısı ve Yatak Adedi	33
Tablo.3. Bütün Sıtma Mücadele Mıntıklarının 7 Senelik Mesaisi (1925–1932)	72
Tablo.4. 1925–1932 Yılları Arası Bataklik Kurutma Faaliyetleri	72
Tablo.5. İl Özel İdarelerine Ait Zührevi Hastalıklar Hastaneleri	78
Tablo.6. Vilayetlere Gönderilen Frengi İlaçları (1924-1932)	79
Tablo.7. Frengi Mücadele Teşkilatı Mesaisi (1926-1932)	80
Tablo.8. Dispanserler Frengi Tedavi Mesaisi	80
Tablo.9. Trahom Mücadele Mesaisi (1925–1932)	81
Tablo.10. 1931 Senesinde Tatbik Edilen Kolera Aşısı	85
Tablo.11. Limanlara Giren ve Tamamı Sıhhi Muameleye Tabi Tutulan Gemilerin Adedi (1923–1932)	85
Tablo.12. 1923–1940 Yılları İtibarıyla Sağlık İnsan Gücü Sayısı	90
Tablo.13. Kızılay'ın On Üç Senede Yaptığı Yardımları Gösterir Cetvel (1923-1936)	93
Tablo.14. Doğum ve Çocuk Bakımevleri İstatistikleri (1926-1932)	98
Tablo.15. 1923–1940 Yılları İtibarıyla Yataklı Sağlık Kurumları ve Hasta Yatağı Sayısı ..	99
Tablo.16. Fasıl-198 Dördüncü Kısım Muaveneti İçtimaiye (Sosyal Yardım) Müesseseleri Maaşları	101
Tablo.17. Fasıl-199 Muaveneti İçtimaiye (Sosyal Yardım) Müesseseleri Masarifat (Masraflar)	102
Tablo.18. Anadolu Numune Hastaneleri Kadrosu (1924)	103
Tablo.19. İl Özel İdarelerine Ait Hastaneler (1924)	106
Tablo.20. Ankara Numune Hastanesi Kadın ve Doğum Kliniği'nin 1926–1938 Yılı Mesaisi	130
Tablo.21. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1924)	139
Tablo.23. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1927)	140
Tablo.24. Devlet Memurları Maşatının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Merbut Cetvelde Tadilat Yapılması Hakkında Kanun'la Yeniden Düzenlenen Ankara Numune Hastanesi Kadrosu ve Maaşlar (1933)	143
Tablo.25. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1933)	144
Tablo.26. Başhekim Dr. Nüzhet (Çevik) Bey'in Göreve Başladığı Dönemde Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (Eylül 1933)	145

Tablo.27. Yabancı Uzmanların Göreve Başlamasından Sonra Ankara Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1935)	147
Tablo.28. Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Ankara Numune Hastanesi'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)	147
Tablo.29. Ankara Numune Hastanesi Muayene Günleri (Haziran 1925)	151
Tablo.30. Ankara Numune Hastanesi 1925-1936 Yılları Mesaisi	153
Tablo.31. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1925)	178
Tablo.33. Sivas Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928-1929)	179
Tablo.34. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1929-1930)	180
Tablo.35. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1932)	181
Tablo.36. Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)	182
Tablo.37. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim, 182Eczacı ve İdari İşler Kadrosu (1939)	182
Tablo.38. 1924 Senesinden 1938 Senesine Kadar Sivas Numune Hastanesi Polikliniklerine Müracaat Eden Hasta Sayısı	186
Tablo.39. 1925 Senesinden 1938 Senesine Kadar Sivas Numune Hastanesi'nde Tedavi Altına Alınan Hastaların Hastaneden Ne Surette Ayrıldıklarını Gösteren İstatistik	187
Tablo.40. Sivas Numune Hastanesi 1925-1932 Yılları Mesaisi	188
Tablo.41. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1925)	190
Tablo.42. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1927)	190
Tablo.43. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1928)	191
Tablo.44. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928)	214
Tablo.45. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929)	216
Tablo.46. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929-1930)	216
Tablo.47. Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)	220
Tablo.48. Erzurum Numune Hastanesi 1925-1936 Yılları Mesaisi	223
Tablo.49. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928)	239
Tablo.50. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928-1929)	239
Tablo.51. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929-1930)	240
Tablo.52. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1933)	242
Tablo.53. Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)	244
Tablo.54. Diyarbakır Numune Hastanesi Muayene Günleri (Kasım 1926)	246
Tablo.56. Haydarpaşa Numune Hastanesi İnşaat, Tamirat, Tadilat ve Tesisat İçin Yapılan Sarfiyat Müfredatı (1934-1936)	259

Tablo.58 Haydarpaşa Numune Hastanesi Muavin ve Asistan Hekim Kadrosu (1936)	278
Tablo.59. Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı Memur ve Müstahdem Kadrosu	279
Tablo.60. Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1938)	280
Tablo.61. Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1939)	281

GİRİŞ

Cumhuriyet'in örnek sağlık kurumları olarak tesis edilen ve 1924 yılında öncelikle Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da, 1936'da ise İstanbul'da sağlık hizmeti sunumuna başlayan Numune Hastanelerinin örgütsel yapısı, bilimsel faaliyetleri, sağlık insan gücü mevcudiyeti ve ulusal sağlık politikasının biçimlenme sürecine katkıları aktarılmaya başlanmadan önce, sağlıkla ilgili bazı kavramları tanımlamak; araştırmanın amacını ve önemini ele almak yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, öncelikle çalışma konusuyla ilgili kavramlara yer verilerek bir kavramsal çerçeve oluşturulacak, ardından araştırmanın konusu, amacı ve önemi ele alınacaktır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin sağlık alanında örgütlenme çabaları ve Numune Hastanelerinin kökenini teşkil eden Gureba Hastanelerinin kuruluşundan kısaca bahsedilerek, Milli Mücadele sürecinde sürdürülen sağlık hizmetlerine değinilecektir.

Kavramsal Çerçeve: Sağlık, Sağlık Hizmetleri, Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri, Yataklı Tedavi Kurumları ve Hastaneler

Bireyin en temel ve en doğal hakkı yaşama hakkıdır. Diğer bütün hakların kullanımı ve varlığı bu hakka bağlıdır. Binlerce yıldır bu hakkın elde edilmesi ve korunması için verilen mücadelenin temelinde, daha sağlıklı, daha uzun süre yaşama isteği vardır.¹ Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı ve güven içerisinde yaşayabilmeleri için hayat ve vücut bütünlüklerinin korunmasının gerekliliği, üzerinde önemle durulan meselelerdendir.² O halde sağlıklı olma ve bu durumun sürdürülebilirliği, birey ve toplum hayatının en önemli zenginliği ve temel değeridir.³

¹ Ahmet Yavuz, “Mukayeseli Hukukta Yaşama Hakkı”, **Adalet Dergisi**, Yıl:2014, Sayı:48, s.82.; **Halk Sağlığı**, Editörler: Çağatay Güler, Levent Akın, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s.28.; Özen Tok, “Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, **Journal of Turkish Studies**, Cilt:3, Sayı:4, Yıl:2008, s.789.

² Yavuz, **a.g.m**, s.82.; Tok, **a.g.m**, s.789.

³ İsmail Ağırbaş, Yasemin Akbulut, Ömer Rıfki Önder, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:48, Güz 2011, s.734.

Sağlık, toplum içinde aktif rol oynayabilmenin, sosyal ve ekonomik yönden gelişmiş bir toplum ve devlet olabilmenin ön koşuludur.⁴ Nesnel olduğu kadar öznel boyutları da içeren bir kavramdır. Bu nedenle, tarihsel süreç içerisinde farklı disiplinler tarafından ele alınarak, farklı şekillerde tanımlanmıştır.⁵ Ancak evrensel olarak kabul gören ilk tanım, 1946 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre sağlık, “sadece hastalık ya da rahatsızlığın olmaması hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” olarak ifade edilmektedir.”⁶

Daha kapsamlı bir tanımda sağlıktan, “Belirli bir toplumdaki fertlerin hastalık, sakatlık ve rahatsızlığının olmayışı değil, aynı zamanda, o toplumdaki fertlerin akılsal, ruhsal, fiziksel, ekolojik, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal bakımdan tam bir huzur, harmoni, denge, uyum ve iyilik içinde bulunma durumudur.”⁷ şeklinde bahsedilmektedir.

Sağlık sosyal bir haktır. Hiçbir etmene (yaş, cinsiyet, ekonomik ve medeni durum vb.) bağlı olmadan ve ayırım gözetilmeden, tüm bireylere sunulması zorunluluğu vardır. Bu durum hükümetlere önemli sorumluluklar yüklemiş ve bu sorumluluklar 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde “tıbbi bakım alma hakkı” olarak tanımlanmıştır.⁸ Buna göre, “Her şahsın gerek kendisi, gerek ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.”⁹ Beyanname’de yer alan bu madde, her devletin kendi toplumunun sağlığından sorumlu olduğuna işaret etmektedir.¹⁰ Dolayısıyla her ülke, sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik şartlar ve benimsediği politikalar doğrultusunda, kendine has sağlık örgütleri oluşturarak, halkının sağlık ve refah düzeyini yükseltmeyi

⁴ LEMON Eğitim Rehberi (Learning Materials On Nursing), T.C.Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.5.

⁵ Nurşen Özçelik Adak, Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme, Birey Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2002, s. 21.

⁶ Sinem Somunoğlu, “Kavramsal Açıdan Sağlık”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Sonbahar 1999, s. 53.

⁷ Sezgin Kızılcılık, Türkiye’nin Sağlık Sistemi: Bir Medikal Sosyoloji Denemesi, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996, s.80.

⁸ Kayıhan Pala, “Sağlık Ocaklarını Kapatmak Ne Anlama Geliyor?”, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, Cilt:17, Sayı:5, Mayıs 2008, s.7.

⁹ Bakanlar Kurulu’nun 6 Nisan 1949 tarihli toplantısında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin Resmi Gazete’de yayınlanması ve yayından sonra okullarda ve diğer eğitim kurumlarında okutulması kararlaştırılmıştır. Resmi Gazete, Sayı: 7217, 27 Mayıs 1949, s.3-5.

¹⁰ Pala, a.g.m., s.3-4.

hedefler. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla, toplumun şartlarına ve sağlık sorunlarına uygun bir teşkilat yapısı ve yönetim modeli geliştirilir. O toplumu oluşturan tüm bireyler, yaşadıkları çevre ile ele alınır; hastalık oluşumunda rol oynayan olumsuz faktörler ortadan kaldırılarak olumlu bir çevre yaratılmaya çalışılır. Sağlıklı kişilerin hastalanmamasına, hasta olanların imkânlar elverdiği ölçüde en erken dönemde bulunup tanılarının konulmasına, tedavilerinin yapılmasına ve gerekiyorsa rehabilite edilmelerine gayret edilir.¹¹ Bahsi geçen bu hizmetlerin ve çalışmalarının tümü “sağlık hizmetleri” olarak adlandırılır.¹² Dünya Sağlık Örgütü sağlık hizmetlerini, “Belirli sağlık kuruluşlarında, değişik tip sağlık personelinin yararlanılarak, toplumun bütün gereksinme ve istemlerine göre değişen amaçları gerçekleştirmek ve böylece kişilerin ve toplumun sağlık bakımını, her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinliklerle sağlamak üzere ülke çapında örgütlenmiş bir sistem” olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı ülkelerin tarihsel, sosyo-kültürel özelliklerine, mevcut sağlık sorunlarına ve ekonomik durumlarına göre şekillenir.¹³ Yani sağlık hizmetlerinin üretim ve sunumu ülkeden ülkeye kendine özgü nitelikler gösterir.¹⁴ Ancak ne şekilde finanse ediliyor ya da sunuluyor olursa olsun, bütün sistemlerin hiçbir zaman göz ardı etmemesi gereken temel ilkeler; etkililik, verimlilik, kapsayıcılık, ulaşılabilir, hakkaniyet ve insancılıktır.¹⁵ Günümüzde pek çok ülke, sağlık hizmetleri sunumunda mükemmelere ulaşabilmiş değildir. Fakat her devlet halkının sağlık sorunlarını çözmek amacıyla kaynak ayırmakta, ihtiyaçlara göre teşkilat yapısını yenilemekte ve bu alanda hizmet üretmektedir.¹⁶ Çünkü ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden biri de, sunulan sağlık hizmetlerinin düzeyidir.¹⁷

¹¹ Adak, a.g.e., s.10,22,91.

¹² Zafer Öztekin, “Sağlıkta Kavramlar”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.294.

¹³ Haydar Sur, Hakkı Atlı, “Türkiye’de Sağlık Reformu Çalışmalarına Bir Bakış”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1163.

¹⁴ Erdem Aydın, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:15, 2004, s.187.

¹⁵ Sur, Atlı, a.g.m., s.1163.; S. Haluk Özsarı, “Sağlıkta Yeniden Yapılanma”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1209.

¹⁶ Aydın, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, s.187.

¹⁷ Nurullah Uçkun, “Sağlık Sektöründe Yatırımların Önemi ve Yatırım Kararları”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1794.

Sağlık hizmetleri çok geniş ve çok yönlüdür. Bu nedenle yöneticiler, planlamada, bir öncelik sıralaması yapmak mecburiyetindedir. Bu öncelikler belirlenirken, en sık rastlanan, en çok öldüren, en çok sakat bırakan hastalıklar yani önemli sağlık sorunları göz önünde bulundurulmalıdır. Mevcut kaynaklar dikkate alınmadan yapılan planlar, baştan başarısızlığı hazırlamak anlamına gelir. Bu hata, pek çok yönetici tarafından yapılır; zor ve masraflı hizmetlere girilir. Oysa bu işlerin sonuçları sağlık düzeyini çok fazla etkilemez. Örneğin, kanser tedavi hizmetleri pahalı ve güç olmasına rağmen, bir toplumun sağlık seviyesini yükseltmede arzu edilen sonuçlara götürmez. Kanserle savaş hizmetleri elbette gereklidir. Fakat eldeki kaynakların aşılama, aile planlaması gibi daha ucuz ve daha etkili hizmetlere harcanması, sağlık düzeyini arttırmak bakımından daha anlamlı olabilir.¹⁸

Sağlık hizmetleri denilince, pek çok kimsenin aklına sadece tedavi hizmetleri gelir. Oysa sağlık hizmetlerinin amacı, her hastaya tedavi imkânı sağlamakla sınırlı değildir. Hasta bireylerin tedavileri kadar, sağlıklı bireylerin de hastalıklardan ve kazalardan korunması önemli ve zorunludur. Bu nedenle sağlık hizmetlerinde ulaşılmak istenilen hedefler belirlenirken, Dünya Sağlık Örgütü'nün ilkeleri çerçevesinde saptama yapmak gerekir. Böylece ulaşılmak istenen hedefleri daha geniş açıdan ele almak mümkün olur. Bir kez daha özetlemek gerekirse sağlık hizmetlerinin amacı, *kişilerin bedence, ruha ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmalarını temin etmek için herkesin –ırk, din, cins, yaş, siyasi, inanç ve ekonomik güç farkı gözetmeksizin- koruyucu, tedavi ve rehabilite edici hizmetleri kullanmasını sağlamaktır.*¹⁹

Sağlık hizmetleri sunumu üç kademede gerçekleştirilir: Koruma, erken tanı ve tedavi, rehabilitasyon.²⁰

Koruyucu sağlık hizmetleri, bireyin ve toplumun sağlığının korunması amacıyla, kişiye ve çevreye yönelik alınması gereken önlemlerin tamamını içerir. Bu hizmetlerin maliyeti düşük, etkisi yüksektir.²¹

¹⁸ Öztekin, a.g.m.; Özseri, a.g.m., s.1209.

¹⁹ Nusret Fişek, "Türkiye'de Sağlık Politikası", **Toplum ve Hekim**, Sayı:34, Eylül 1984, s.30.

²⁰ Resul Buğdaycı, Tayyar Şaşmaz, Süha Aydın, "Temel Sağlık Hizmetlerinin Anlamı ve Bütünlüğü", **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.174.

²¹ **Yataklı Tedavi Kurumları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, Aralık 2005, s.6.

Çevreye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, çevreyi olumsuz anlamda etkileyen kimyasal, biyolojik, fiziksel faktörlerin ortadan kaldırılması ya da azaltılmasına yönelik hizmetleri kapsar. Bu hizmetlerin nihai hedefi, hem birey hem de toplum sağlığının zarar görmesini önlemektir.²² Çevreye yönelik koruyucu sağlık hizmetlerine, yeterli miktarda ve sağlıklı içme suyunun temini, atıkların zararsız hale getirilmesi, besin, konut ve barınma hijyeni, vektörlerle savaş, gürültü kontrolü gibi çalışmalar örnek gösterilebilir.²³ Bahsi geçen faaliyetler, veteriner, mühendis, kimyager gibi uzmanlar tarafından yerine getirilir.²⁴ Gerektiğinde hekimler, denetim ve danışmanlık hizmetleri ile görevlendirilebilirler.²⁵

Kişiyeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, aile planlaması, sağlık eğitimi, beslenme, kişisel hijyen, ilaçla koruma, erken tanı ve tedavi, bağışıklama, gibi hizmetleri kapsar²⁶ ve bu hizmetler sağlık meslek mensupları tarafından yürütülür.²⁷

Tedavi edici sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin etkili olmadığı ve hastalık riskinin söz konusu olduğu hallerde sunulan hizmetlerdir.²⁸ Her türlü önleme karşın herkesi tüm hastalıklardan korumak mümkün değildir. Bu yüzden hastalanan bireylerin tedavi altına alınması gerekir. Böyle bir durumun ortaya çıktığı hallerde, sağlık hizmetlerinin ikinci basamağı yani tedavi edici sağlık hizmetlerinin sunumu söz konusu olur.²⁹ Tedavi edici sağlık hizmetleri birinci, ikinci ve üçüncü

²² S. Haluk Özşarı, Muharrem Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998, s. 1997.;M. Sait Doğan, "Sağlık Sosyolojisi Açısından Sağlık Planlaması", **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2001, s.91.

²³ Nazlı Akyıldız, "Türkiye'de Temel Sağlık Hizmetleri", **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.184.

²⁴ Nusret H. Fişek, **Halk Sağlığına Giriş**, Hacettepe Üniversitesi-Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No:2, Çağ Matbaası, Ankara, 1985, s.5.

²⁵ Öztekin, **a.g.m.**, s.295.

²⁶ Fişek, **Halk Sağlığına Giriş**, s.5.

²⁷ Özşarı, Varlık, **a.g.m.**, s. 1997.

²⁸ **Yataklı Tedavi Kurumları**, s.6.

²⁹ Nejlâ Can, "Avrupa Birliği İle Entegrasyon Sürecinde Türk Sağlık Sektörünün Durumu", **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1387.

basamak hizmetler olarak sınıflandırılır. Bu sınıflandırma, aynı zamanda bireylerin tedavi edildikleri sağlık kurumlarını da ifade eder.³⁰

Birinci Basamak: Birinci basamak sağlık hizmetlerinde hastaların tedavileri, ya ayaktan sağlık hizmeti sunan sağlık kurumlarında ya da ev koşullarında yapılır. Bu sağlık kurumları, hasta veya sağlam bireylerin ilk başvurdukları,³¹ iyileştirici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin bir arada sunulduğu merkezlerdir. Bu basmağın yetersiz kaldığı durumlarda başvuranlar, bir üst basamağa (ikinci basamak), yani hastanelere sevk edilir.³² Türkiye’de sağlık evi, ana-çocuk sağlığı merkezi, kurum hekimliği, özel muayenehane, aile hekimliği gibi birimler, birinci basamak sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü yerlere örnek olarak verilebilir.³³

İkinci Basamak: Hasta bireylerin yatırılarak gözlem altına alındığı, tanı ve tedavi hizmetlerinin sunulduğu genel hastaneler, ikinci basamak sağlık hizmetlerinin verildiği yerlerdir.³⁴ Bu kurumlarda, nefrolog, kardiyolog gibi belirli dallarda uzmanlığı olan sağlık çalışanları tarafından sağlanan bakımlar, ikinci basamak tedavi edici sağlık hizmetlerine örnektir.³⁵ Hastaneler, temelde yataklı tedavi hizmeti sunumuyla yükümlü merkezlerdir. Poliklinik hizmetleri hastanelerin asıl hizmetlerinden değildir. Birinci basamak hizmetlerin etkin olarak yürütülmesi halinde, hastanelerde poliklinik hizmetlerinin verilmesine gerek kalmayabilir.³⁶

Üçüncü Basamak: Hastaların tedavisinde, en üst düzeyde tıp teknolojisi uygulanan yataklı tedavi merkezleri³⁷ ya da diğer bir adlandırmayla özel dal

³⁰ Öztek, a.g.m., s.297.; Gürkan Tekin, “*Sıhhiye Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’nden Sağlık Bakanlığı’na (1920-2000)*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.8.

³¹ Rahmi Dirican, Nazan Bilgel, **Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s.52-53.; Öztek, a.g.m., s.297.

³² Hikmet Pekcan, Özgür Uğurluoğlu, “*Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.818.

³³ Öztek, a.g.m., s.297.; Türkiye’de birinci basamak sağlık hizmeti sunumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zeliha Öcek, Ata Soyer, **Türkiye’de Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Birikimimiz: 2000-2004 Fotoğrafi**, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2007.

³⁴ Dirican, Bilgel, a.g.e., s.53.; Öztek, a.g.m., s.297.

³⁵ Adak, a.g.e., s.95.

³⁶ Öztek, a.g.m., s.297.

³⁷ Dirican, Bilgel, a.g.e., s.53.

hastaneleri, üçüncü basamak hizmetlerin sunulduğu kurumlardır.³⁸ Bu sağlık kuruluşlarında, genellikle ya belirli yaş gruplarına hizmet sunulur ya da belli bir hastalığın tedavisi ile ilgilenilir. Türkiye’de üçüncü basamak sağlık hizmeti sunan kurumlar arasında, göğüs, deri, çocuk, kemik, ruh sağlığı ve hastalıkları hastaneleri ile doğum ve çocuk bakımevi gibi kurumlar bulunmaktadır.³⁹

Doğuştan, hastalık ya da kaza gibi nedenlerle işgücünü kaybına uğrayan bireylerin ailesi ve toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamak amacıyla sürdürülen hizmetlerin tamamı, rehabilitasyon hizmetleri kapsamındadır.⁴⁰ Bu hizmetler, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon olarak ikiye ayrılır. İş bulma, işe uyum gibi faaliyetler sosyal çalışmacılar tarafından yürütülür. Tıbbi rehabilitasyon ise hekim ve diğer sağlık çalışanları tarafından gerçekleştirilir.⁴¹

Sağlık hizmetlerinin temel dallarından biri olan tedavi edici sağlık hizmetlerinin sunumunda yataklı tedavi kurumlarının yani hastanelerin önemli işlevleri bulunmaktadır.⁴² Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği’nde bu kurumlar şöyle tanımlanır: *“Hasta ve yaralıların, hastalıktan şüphe edenlerin ve sağlık durumlarını kontrol ettirmek isteyenlerin, ayaktan veya yatarak müşahede, muayene, teşhis, tedavi ve rehabilite edildikleri, aynı zamanda doğum yapılan kurumlardır.”*⁴³

Sosyal ve tıbbi örgütlenmenin birer parçası ve tamamlayıcısı olan hastanelerin, özelde bireyin, genelde toplumun sağlık seviyesinin arttırılmasında, hastaların bakım, tedavi ve rehabilitasyonla iyilik ve mutluluğa kavuşturulmasında

³⁸ Adak, **a.g.e.**, s.95.; Öztekin, **a.g.m.**, s.297.

³⁹ Öztekin, **a.g.m.**, s.297-298.

⁴⁰ Recep Akdur, **Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması**, Ankara, 1999, s.6.; Nuran Akdemir, Yeliz Akkuş, *“Rehabilitasyon ve Hemşirelik”*, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2006, s.85.

⁴¹ Fişek, **Halk Sağlığına Giriş**, s.6.; Yataklı Tedavi Kurumları, s.6.; **Rehabilitasyon Hakkındaki Etüdlerimiz**, Haz: Muzaffer Uğraşkan, Sayı:2, Ankara Sağlık, Dilsiz ve Körler Derneği, Özel Matbaası, 1962, s.9.

⁴² **Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri (1923-1982) ve 1982 Yılı Çalışmaları**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No:505, Ankara, 1983, s.25.

⁴³ **Resmi Gazete**, Sayı:17927, 13 Ocak 1983.; 05.5.2005 tarihinde, Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği’nde yapılan değişikliklere göre hastaneler şu şekilde sınıflandırılmıştır: İlçe/belde hastanesi, gün hastanesi, genel hastaneler, özel dal hastaneleri, eğitim ve araştırma hastaneleri. **Resmi Gazete**, Sayı:25806, 5 Mayıs 2005.

etkin rolü vardır.⁴⁴ Hastanelerde tanı ve tedaviye yönelik çok çeşitli çalışmalar gerçekleştirilir. Bu yönüyle hastaneler, çok sayıda ve birbirleriyle koordine biçimde çalışan ünitelerden oluşan karmaşık bir sosyo-ekonomik sistemdir. İnsan gücü, malzeme, fiziki kaynakları ve harcamaları açısından hastaneler, büyük bir endüstri olarak da tanımlanabilir.⁴⁵

Sağlık hizmetleri sektörünün bir alt birimi olan hastanelerde, tıbbi ve cerrahi hizmetlerin yanında hemşirelik bakım hizmetleri de sunulur.⁴⁶ Ancak hastanelerin fonksiyonları tedavi ve bakım hizmetleriyle sınırlı değildir. Aynı zamanda eğitim, araştırma ve geliştirme gibi önemli işlevleri de yerine getirirler.⁴⁷

Hastaneleri diğer organizasyonlardan ayıran en önemli özellik, hastalara sunulan tedavi hizmetlerinin çeşidini, kalitesini, niteliğini belirleme ve değerlendirme durumunda olmalarıdır.⁴⁸ Hastaneler toplumların kıt kaynaklarını tüketen işletmelerdir. Bu yüzden verimlilik ilkeleri doğrultusunda yönetilmek zorunda olan kurumlardır.⁴⁹

Kuramsal Çerçeve: Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Araştırma Soruları

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bireyin ve toplumun sağlığını koruma, geliştirme ve gerektiğinde iyileştirmeye yönelik sağlık hizmetleri sunumunda, tedavi edici sağlık hizmetlerinin ve bu hizmetlerin verilmesiyle sorumlu olan sağlık kurumlarının rolü ve önemi büyüktür. Sağlık hizmetleri sunumunu devletin asli

⁴⁴ Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri (1923-1982) ve 1982 Yılı Çalışmaları, s.25.; Osman Gazi Aksoy, “Sağlık Kavramı ve Bireyin Yaşamında Sağlık Hakkı”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1807.; Gülfer Bektaş, Fatma Arslanerer, “Sağlık İnsangücü Planlamasının Önemi ve Hastane Yönetiminde Sağlık İnsangücü Planlaması”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.402.

⁴⁵ Bilal Ak, “Hastane Sistemi”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.855.

⁴⁶ Ak, “Hastane Sistemi”, s.1291.

⁴⁷ Bilal Ak, “Yataklı Tedavi Kurumları”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.854.

⁴⁸ Bektaş, Arslanerer, **a.g.m.**, s.402.

⁴⁹ Uçkun, **a.g.m.**, s.1795.

görevlerinden biri olarak algılayan, ülkenin sağlık alanındaki önceliklerinin bilincinde olan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) faaliyetlerine, Milli Mücadele sürecinde başlamış; Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çalışmalarına hız vermiştir. Ülkenin sağlık sorunlarını mevcut imkânlar doğrultusunda köklü ve hızlı bir şekilde çözmeyi amaç edinen Sıhhiye Vekâleti, sağlık örgütünü geliştirme ve tedavi hizmetlerini iyileştirme hedefiyle harekete geçmiş ve 1924 yılında ilk olarak Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da, 1936 yılında ise İstanbul'da Numune Hastaneleri açmıştır. *“Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımasında Öncü Kurumlar: Numune Hastaneleri (1924-1938)”* adlı bu çalışmada, bahsi geçen hastanelerin milli sağlık politikası oluşturma açısından rolü ve önemi kapsamlı olarak irdelenmeye gayret edilmiştir.

Araştırmanın konusunu, Ankara, Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve İstanbul'da kurulan Numune Hastanelerinin 1924-1938 yılları arasında yataklı tedavi hizmetleri alanındaki faaliyetleri, örgüt yapısı, sağlık insan gücünün yetiştirilmesindeki rolü, gerçekleştirdikleri bilimsel çalışmalarla tıp mesleğinin gelişimine katkıları oluşturmaktadır. Konuyu detaylandırmak amacıyla dönemin sağlık teşkilatı yapısı, tedavi edici sağlık hizmetlerine yönelik yasal düzenlemeler, Numune Hastanelerinin hangi koşullarda ve neden sadece bazı illerde kurulduğu, illerin seçiminde göz önünde bulundurulmuş noktaların neler olduğu irdelenerek, döneme özgü hastanecilik anlayışı, sağlık politikaları ve sorunları da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel hedefi, Ankara, Sivas, Erzurum ve Haydarpaşa Numune Hastanelerinin 1924-1938 yılları arasında yataklı tedavi hizmetleri alanındaki konumunu ve önemini tespit etmek; mevcut sağlık sorunlarının çözümüne ve ulusal sağlık politikası oluşumuna katkılarını irdelemektir. Araştırmanın temel konusunu teşkil eden Numune Hastanelerinin incelenmesiyle, yeni Türk Devleti'nin döneme özgü ulusal sağlık politikaları ile tedavi hizmetleri hakkında ayrıntılı bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında Cumhuriyet'in öncü kadrosunun sağlıklı bir toplum yaratma yolunda sağlık kavramına bakış açısı ele alınarak, yataklı tedavi hizmetleri kapsamında hastanecilik anlayışı ve bu doğrultuda kurulan Numune Hastanelerinin kurumsal yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Günümüz sağlık örgütünün temelleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmıştır. Bahsi geçen dönemde toplumun tüm alt sistemlerinde yaşanan yapısal devinime paralel olarak, tedavi edici sağlık hizmetlerinin niteliğinde ve hastanecilik anlayışında da bir takım değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Yaşanılan bu tecrübelerin araştırılması, hem günümüz sağlık organizasyonuna ışık tutması hem de mevcut sağlık sorunlarının çözümüne katkı sağlaması bakımından son derece önemlidir.

Tedavi edici sağlık hizmetleri kapsamında örnek müesseseler olarak kurulan Numune Hastanelerinin ulusal sağlık politikası oluşumundaki payının ve öneminin belirlenmesi, dönemsel bağlamda karşılaştırma imkânı sunmasının yanında, sağlık sektöründe, önceliklerin tespit edilmesi bakımından da yarar sağlayabilir. Ayrıca elde edilen verilerin, Türk Tıp Tarihi alanında yapılmış çalışmaların geliştirilmesine katkı sağlayabileceği ve bu alandaki boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir.

Türk Tıp Tarihiyle ilgili araştırmalar incelendiğinde, hem Osmanlı Devleti hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlık sorunları ile bu sorunların çözümünde uygulanan sağlık politikalarına ve bazı sağlık kurumlarının tarihine yönelik sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar değerli olmakla birlikte, Numune Hastanelerine topyekûn yer veren, bu kurumların 1924-1938 yılları arasında milli sağlık politikası oluşumuna katkılarını ele alan ve değerlendiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak hazırlanan bazı eserlerde Numune Hastaneleri ya tek tek ele alınmış ya da bu kurumların gelişimi ve faaliyetleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Örneğin Ankara Numune Hastanesi'ni konu edinen eserler arasında 1925 yılında Musliheddin Safvet tarafından hazırlanan *“Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti”*, *“40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi”*, *“50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi”*, *“Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi”* adlı yayınlar bulunmaktadır. Hasan Tahsin tarafından kaleme alınan *“Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası”*, *“Sivas Numune Hastanesi 1939 ve 1940 Yıllıkları”* adlı eserler ile Müjgan Üçer tarafından hazırlanan *“Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi”* adlı makalede, Sivas

Numune Hastanesi’ni kuruluşu ve gelişimine dair bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Erzurum Numune Hastanesi’ni doğrudan ele alan herhangi bir yayın mevcut değildir. Ancak Zeki Başar’ın “*Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası*” adlı makalesi, Murat Küçükuşurlu tarafından hazırlanan “*Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı’dan Cumhuriyet’e (1866-1930)*”, “*Erzurum Belediyesi Tarihi-II Tek Parti Dönemi (1930-1950)*” adlı eserlerde hastanenin gelişimine ışık tutan bazı verilere rastlanmıştır. Basri Konyar’ın “*Diyarbakir Yıllığı*” ve Şevket Beysanoğlu’nun “*Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*” adlı eserlerinde, Diyarbakır Numune Hastanesi’nin kuruluşu ve faaliyetleriyle ilgili sınırlı bilgilere yer verilmiştir. Sağlık Bakanlığı’nın hâlihazırda bir arşivinin bulunmayışı, birinci el kaynakların elde edilmesinde sorunlara yol açmıştır. Özellikle Erzurum ve Diyarbakır Numune Hastanesi ile ilgili birinci el kaynakların yetersiz oluşu, bahsi geçen bölümlerin yazımında sıkıntılarla karşılaşılmasına ve bu hastanelerin kliniklerinin gelişiminin detaylı bir şekilde ele alınamamasına neden olmuştur.

Haydarpaşa Numune Hastanesi, Atatürk Dönemi (1923-1938) olarak anılan yıllar içerisinde kurulan son Numune Hastanesidir. Müfid Ekdal’ın hazırladığı “*Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi Tıbhane’den Nümüne*”ye adlı eser, kurumun geçmişine ışık tutan bazı detaylar içermektedir. Bu eserin dışında “*Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936, 1937 ve 1938-1939 Yıllıkları*”nda, müessesenin süreç içerisindeki gösterdiği gelişmeler, tedavi hizmetleri ve klinikler hakkında bilgiler yer almaktadır. Hastanenin klinikleri ve bu kliniklerde sunulan tedavi hizmetleriyle ilgili daha fazla ayrıntıya ulaşmak için il yıllıklarının dışında dönemin gazetelerine başvurulmuş ise de bu gazetelerde yer alan haberlerin daha çok hastanenin yeni yapılarının inşası, mevcut binaların onarımı ve sağlık insan gücü ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin tedavi hizmetleri ve klinikleriyle ilgili bilgilerin yer aldığı bölüm oluşturulurken ağırlıkla, 1936, 1937 ve 1938 Hastane Yıllıklarından faydalanılmıştır.

Yukarıdaki adı geçen çalışmalar dışında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan “*T.C. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına*”, “*T.C. Sıhhat ve İctimai Muavenet*

Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası (29 Birinci Teşrin 1933) Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi”, “*Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl*”, “*Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*”, “*80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003)*” gibi eserlerde, Numune Hastanelerinin tedavi hizmetleriyle ilgili veriler yer almaktadır. Bahsi geçen eserlerin tamamı bu araştırma kapsamında kullanılan kaynaklar arasındadır.

Çalışmada mümkün olduğunca internet kaynaklarının kullanımının sınırlandırılmasına gayret edilmişse de, Numune Hastanelerinin günümüzdeki yatak kapasitesi, sağlık insan gücü mevcudiyeti gibi bilgilere ulaşabilmek amacıyla, kurumların resmi internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımada Öncü Kurumlar: Numune Hastaneleri (1924-1938) adlı bu çalışmada, bahsi geçen kurumların, ulusal sağlık politikasının oluşumundaki rolü ve önemi nedir? ana problemi kapsamında, aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- Cumhuriyet’in ilanından önce sağlık örgütü yapısı nasıldır?
- Cumhuriyet’in ilanından önce mevcut sağlık sorunlarına ve tedavi edici sağlık hizmetlerine yönelik ne gibi çalışmalar yapılmıştır?
- Cumhuriyet yönetimi sağlık alanında nasıl bir miras devralmıştır?
- Cumhuriyet kurulduğunda ülkedeki yataklı tedavi kurumlarının sayısı ve niteliği ne düzeydedir?
- Cumhuriyet’in ilk yıllarında tedavi edici sağlık hizmetlerini iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik ne gibi girişimlerde bulunulmuştur?
- Numune Hastanelerinin kurulmasına yönelik yasal düzenleme yapılmış mıdır?
- Numune Hastaneleri nasıl ve hangi kaynaklarla finanse edilmiştir?
- Numune Hastanelerinin kurulma gerekçeleri nelerdir?
- Numune Hastaneleri başlangıçta neden sadece Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır vilayetlerinde kurulmuştur? Şehirlerin seçiminde ne gibi hususlar dikkate alınmıştır?

- Numune Hastanelerinin fiziksel koşulları, personel sayısı ve niteliği zamanla nasıl bir gelişme göstermiştir?
- Bu hastaneler, tedavi edici sağlık hizmetlerine nasıl ve ne düzeyde katkı sağlamıştır?
- Numune Hastaneleri kuruluş hedeflerini gerçekleştirmede ne derecede başarılı olmuştur?
- Numune Hastaneleri ulusal sağlık politikasının oluşumuna nasıl ve ne düzeyde katkı sağlamıştır?
- Numune Hastaneleri, günümüzde hangi koşullarda varlığını sürdürmektedir?

Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Sağlık Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar sağlık teşkilatı içerisinde merkezde “*hekimbaşılar*”, taşrada ise “*dârüşşifâ*” adı verilen kurumlar işlevselliğini sürdürdü.⁵⁰ XIX. yüzyılda Batı ile başlayan yeni ilişkiler, siyasi, sosyal ve idari yapıda değişiklikleri beraberinde getirdi. Bu durum sağlık alanında da bazı önemli gelişmelere neden oldu. Devletin, sağlık ve sağlık hizmeti kavramlarına bakış açısının farklılaşmaya başladığı bu dönemde, saray, ordu ve büyük şehirlerle sınırlı olan kapsam genişletilmeye başlandı. Yaygın kitlelere hizmet götürme anlayışına yönelik ilk adımlar atıldı.⁵¹

Tıp eğitiminin modernleştirilmesine yönelik en önemli gelişme II. Mahmut'un padişahlığı döneminde yaşandı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından, “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*” adıyla teşkil edilen ordunun⁵² hekim ihtiyacını karşılamak üzere 14 Mart 1827 senesinde, batılı anlamda ilk modern tıp okulu olan, “*Tıphane-i Amire*” açıldı.⁵³ Tıphane'ye ilaveten bir de Cerrahane'nin

⁵⁰ Bedi N. Şehsuvaroğlu, v.d., **Türk Tıp Tarihi**, Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa, 1984, s.166.

⁵¹ Nesrin Çobanoğlu, “*Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Kurumlarının Tarihçesi*”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008, s.1575-1576.

⁵² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s.80.

⁵³ **Sıhhiye Mecmuası**, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Sayı: 13, Kânunusani 1338, s.21–22., Lewis, **a.g.e.**, s.85.; Başlangıçta cerrahlik ve tıp eğitiminin birlikte yürütüldüğü binanın üst katı Tıphane'ye, alt katı da Cerrahane'ye ayrılmıştır. Öğretim süresi idadi

açılması emir ve ferman buyurulunca, 9 Ocak 1832’de Haliç Sahili’nde, üç koğuşlu bir bina, “*Cerrahhane*” olarak kabul edilerek hizmet vermeye başladı.⁵⁴

Osmanlı Devleti’nde de bulaşıcı ve salgın hastalıklar önemli bir toplum sağlığı problemi idi. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarına kadar görülen en öldürücü salgın hastalık vebaydı. Bu tarihten sonra etkinliğini yitiren vebanın yerini, daha ölümcül bir hastalık olan kolera aldı.⁵⁵ Bu yüzden II. Mahmut döneminde halk sağlığını korumak ve bulaşıcı hastalıklarla etkin şekilde mücadele edebilmek amacıyla⁵⁶ 1838’de, “*Abdülhak Molla, Mehmet Esat Efendi ve Selim Sati Paşa*”dan oluşan ilk “*Meclis-i Tahaffuz*” (*Karantina Meclisi*)” oluşturuldu.⁵⁷ “*Karantina Nezareti*”, “*Sihhiye Nezareti*” gibi değişiklik isimlerle de adlandırılan bu Meclis, “*Meclis-i Tahaffuz-ı Ulâ*” ve “*Meclis-i Tahaffuz-ı Sâni*” olmak üzere iki şube halinde örgütlendi.⁵⁸

II. Mahmut’un büyük önem vererek kurulmasını emrettiği Tıphane ve Cerrahhane’den istenilen netice alınamayınca bu kez, “*Dar-ül-ulum Elhâkimiye-i*

(lise) bölümü dışında 5 yıl, cerrahlık ise 3 yıl olarak belirlenmiş, bu eğitim süreleri daha sonra değiştirilmiştir. Meliha Özpekcan, “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Politikası (1923 – 1933)*”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s.7.

⁵⁴ **Sihhiye Mecmuası**, Sayı:13, Kânunusani 1338, s.22.

⁵⁵ Sacit Uğuz, “*1895 Tarsus Kolera Salgını*”, **History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı**, 2012, s.438.

⁵⁶ **Karantina**: Eski bir uygulama olan karantina yöntemi, çiçek, kolera, veba, tifo ve sıtma gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklardan etkilenme ihtimali olan veya etkilenmiş bir kişinin, herhangi bir ülkeye veya şehre girmeden önce, belirli bir yerde geçirmek zorunda olduğu tecrit süresi ile uygulanan önlemlerin tümünü kapsamaktadır. Karantina uygulamasında tahaffuzhane adı verilen yerler önem taşımaktadır. **Tahaffuzhane**, bir şehir veya bölgeye salgın hastalıkların bulaşmasını engellemek üzere şehrin giriş-çıkışlarında ya da şehre ulaşan yolların önemli noktalarında kurulan ve bölgeye giriş yapanların sağlık durumlarının takip edildiği yerlerdir. Nuran Yıldırım, “*Karantina*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt:4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s.459.; Abdülkadir Gül, “*XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:41, Erzurum, 2009, s.248.; Mehmet Ak, “*19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:17, Bahar 2001, s.259.

⁵⁷ Orhan Koloğlu, “*XIX. Yüzyılda Hac Yoluyla Koleranın Yayılması ve Hanikin Karantina Doktorunun Anıları*”, **III. Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.63.; Gülden Sarıyıldız, “*Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*”, **Bellekten**, Cilt: LVIII, Sayı:222, Ağustos 1994, s. 337.

⁵⁸ Sarıyıldız, **a.g.m.**, s. 337.

Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” unvanıyla, 1839 senesinde bir “*Tıp Mektebi*” açıldı.⁵⁹

3 Kasım 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle, Osmanlı Devleti yeni bir sürece girdi. Yerel idari örgütlenme birimlerinin oluşturulmasıyla birlikte, sağlık teşkilatı da yeniden ele alındı. Belediyeler ve il özel idareleri aracılığıyla sağlık hizmetleri merkezden çevreye yayılmaya çalışıldı.⁶⁰ Birçok devlet kademesinin yeniden tanımlandığı, yeni kurumların, yeni görevlerin ve yeni yetkilerin belirlendiği Tanzimat Devri’nde, 1840’ta Padişah’ın emriyle “*Mekteb-i Fenn-i Tıbbiye-i Şahane*”de, “*Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye*” adıyla bir meclis oluşturuldu. Bu meclis, İstanbul ve taşradaki bütün hekimlerin, eczacıların, aşıcılarının ve ebelerin “*şahadetname*”lerini (diploma) kontrol ederek onayladı; diploması olmayanlar, belirlenen talimatlar çerçevesinde ruhsatlandırılarak görevlendirildi.⁶¹

1867 senesinde sivil sağlık kurumlarına hekim, cerrah, eczacı gibi sağlık personeli yetiştirmek amacıyla “*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Okulu)*” eğitime başladı.⁶² 1870 yılında sivil sağlık işlerini yönetmek üzere, Mekteb-i Tıbbiye Nezareti’ne bağlı “*Nezaret-i Tıbbiye-i Mülkiye*” adıyla bir daire ve bu daire emrinde çalışmak üzere, “*Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye*” adıyla, bir heyet oluşturuldu.⁶³ Böylelikle yaygın kitlelere götürülecek sağlık hizmetleri ile ilgili ilk merkezi birim teşkil edildi.⁶⁴

⁵⁹ **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:13, Kânunusani 1338, s.22.; Ayrıca bkz., Stanford J.Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C:2, E Yayınları, İstanbul, 2000, s.78., Ekrem Kadri Unat, “*Türkiye Tarihinin Son Yüzylında Sağlık Müesseseleri*”, **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, Cilt: 9, İstanbul, Temmuz 1978, s. 309-311.

⁶⁰ Erdem Aydın, **Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara, 2002, 12-13.

⁶¹ **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:13, Kânunusani 1338, s.22.

⁶² A. Süheyl Ünver, “*Türkiye’de Tababet ve Hıfzıssıhha Tarihi Hakkında*”, **Türk Tıp Tarihi Arşivi**, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s.9.; Ali Gürsel, “*Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920–1960)*”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s.9.

⁶³ **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:13, Kanunusani 1338, s.23.; **Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl (1922-1962)**, Hazırlayan: Yusuf Tunca, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınlarından No. 303, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1964, s.9.

⁶⁴ Recep Akdur v.d., **Halk Sağlığı**, Antıp Aş Tıp Kitapları ve Bilimsel Yayınlar, No:26, Ankara, 1998, s.24.

Sağlık hizmetlerini taşraya götürmek ve yaygın örgütlenmeyi gerçekleştirmek amacıyla 1871’de “*İdare-i Umumiye-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesi*” yayınlandı. 20 maddeden oluşan bu Nizamname ile “*Memleket Tabiplikleri*” ve “*Sıhhiye Müfettişlikleri*” kuruldu.⁶⁵ Memleket tabipliklerinin kurulması, sağlık hizmetlerinin devlet eliyle ve etkin bir şekilde yürütülmesi açısından önemli bir adımdı. Bu tabipler, tedavi edici sağlık hizmetlerinin yanında koruyucu sağlık hizmetlerini yürütmekle de görevlendirildi.⁶⁶

XIX. yüzyılda, sağlık hizmetlerini merkezden çevreye yayma ve tıp eğitimini modernleştirme çabalarına paralel olarak, yeni sağlık kurumlarının açılmasına da önem verildi. Bu yüzyıldan önce açılan sağlık müesseseleri⁶⁷ hizmet vermeye devam etmekle birlikte, 1826 tarihindeki askeri reformdan sonra, birçok askeri hastane kuruldu. “*Gümüüşsuyu, Kuleli, Davutpaşa, Maltepe, Tophane, Topçular, Cebehane, Mabeyn, Hassa Askeri, Humbarahane, Tersane, Bab-ı Seraskeri*” hastaneleri, bu dönemde inşa edilenler hastaneler arasındaydı.⁶⁸

Tanzimat’ın ilanını takiben, 1840’da “*Rami Kışlası Hastanesi*”, “*İstinye Hastanesi*”, “*Ahırkapı Kışlası Hastanesi*”, “*Davutpaşa Hastanesi*”; 1841 yılında ise “*Toptaşı Askeri Hastanesi*” ve “*Bab-ı Seraskeri Hastanesi*”, sağlık hizmeti vermeye başladı.⁶⁹ Tanzimat Devri’nde kurulan ilk sivil hastane, 1843 yılında açılan “*Bezm-i Âlem Gureba-i Müslimin Kadın Hastanesi*”ydi.⁷⁰ Bunun dışında “*Tarabya Hastanesi*

⁶⁵ Necmettin Akyay, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sağlık Örgütleri ve Sosyal Kuruluşlar**, Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Bölümü Yayınları No.19, Ankara, 1982, s.14-15.; E. Aydın, “*19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması*”, s.196-198.

⁶⁶ Erdem Aydın, **Dünya ve Türk Tıp Tarihi**, Güneş Kitabevi, Ankara, 2006, s.256.

⁶⁷ Etnik yönden mozaik bir yapı arz eden Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlıkların da kendi hastaneleri vardı. 1772’de İzmir’de açılan Fransız Hastanesi, 1748’de açılan Rum Cemaati Hastanesi bunların başlıca örneklerindendi. III Selim döneminde 1794’te Zeytinburnu Askeri Hastanesi, 1799’da Levent Hastanesi Çiftliği kuruldu. Tanzimat ve Islahat dönemlerinde bu hastanelerin sayıları daha da arttı ve çoğu da İstanbul’da toplandı. Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, **Bilimin Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 302, Ankara, 2000, s.232.; Özpekcan, **a.g.t.**, s.24.

⁶⁸ M. Nuri Türkmen, “*II. Mahmut Dönemine Kadar Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:6, Yıl:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2005, s. 131.; Doğan Ceyhan, Şükran Sevimli, “*İstanbul’da Kurulmuş Bazı Asker Hastaneleri*”, **Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, İstanbul, 2010, s.277-285.; Kahya, Erdemir, **a.g.e.**, s.232.; Abdülkadir Özcan, “*Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış*”, **Osmanlılarda Sağlık I**, Editör: Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul, 2006, s.105.

⁶⁹ Kahya, Erdemir, **a.g.e.**, s.235.

⁷⁰ Orhan Bolak, **Hastanelerimiz**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950, s.47.

(1844)”, “Kuleli (Çengelköy) Hastanesi (1844)”⁷¹ “Haydarpaşa Askeri Hastanesi (1845)”, “Vakıf Gureba Hastanesi (1845)”⁷² “Şam Merkez Askeri Hastanesi (1847)”⁷³ İzmir Gureba Hastanesi (1851), “Zeynep Kamil Hastanesi (1862)”, bu dönemde kurulan hastaneler arasındaydı. Askeri hastaneler dışında açılan hastanelerin “gureba” olarak adlandırıldığı görülmekteydi.⁷⁴ Gureba kelimesi garipler, kimsesizler anlamına geliyordu⁷⁵ ve bu hastaneler fakir halkın yararlanması amacıyla tesis edilen sağlık kurumlarıydı. XIX. yüzyılda Rumeli’de de gureba hastaneleri inşa edilmeye başlandı. “Selanik Gureba Hastanesi”, “Manastır Gureba Hastanesi”, bunlardan bazılarıydı. Rumeli’de gureba hastanelerinden başka, 1866’da Selanik, Üsküp ve İşkodra askeri hastaneleri de hizmet vermeye başladı.⁷⁶

II. Abdülhamit’in, 31 Ağustos 1876’da tahta geçmesi ve bir ferman ile Kanun-ı Esasi’yi (23 Aralık 1876) ilan etmesi, I.Meşrutiyet döneminin ve anayasal sürecin başlangıcını teşkil etmekteydi. Kanun-ı Esasi’nin ilanının hem ülke içerisinde hem de uluslararası alanda yaşanan sorunlara çözüm getireceği düşünülüyordu.⁷⁷ 19 Mart 1877’de Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan’dan oluşan Osmanlı Parlamentosu çalışmalarına başladı.⁷⁸ Meclis-i Umumi, hükümet işlerini yönetme biçiminin eleştirildiği etkin bir tartışma yeri haline gelince; bu durumu rahatsız edici bulan ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nı bahane eden II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878’de Meclis-i Umumi’yi süresiz tatil etti.⁷⁹ Bu olayla meşruti sisteme ara verildi ve II. Abdülhamit mutlak bir hükümdar olarak, II. Meşrutiyet’in ilanına kadar otuz yıl hüküm sürdü.⁸⁰

⁷¹ Kahya, Erdemir, **a.g.e.**, s.235.

⁷² Mustafa Öztürk, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 1999, s.38.

⁷³ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.6.

⁷⁴ Akyay, **a.g.e.**, s.11.

⁷⁵ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 20.baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s.294.

⁷⁶ Neval Konuk, “Balkanlardaki Osmanlı Hastaneleri”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008, s.1207.

⁷⁷ Temuçin Faik Ertan, “Osmanlı Devleti’nde Anayasalı Rejime Geçiş (1876 Kanun-ı Esasi’si)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, Eylül 1995, s.155.

⁷⁸ İhsan Güneş, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ağustos 2012, s.6-8.

⁷⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s. 336.

⁸⁰ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 122.

Sultan II. Abdülhamid devrinde pek çok alanda olduğu gibi sağlık alanında da dikkate değer ıslahatlar gerçekleştirildi. Bu dönemde birçok hastane ve sağlık kurumu hizmet vermeye başladı. Saltanatının ilk yıllarında mevcut Mekteb-i Tıbbiyenin düzeni ile ilgilenen Sultan, 1876 yılından itibaren bu okulun modern ve kullanışlı hale getirilmesi işiyle uğraştı.⁸¹

Sivil hastane bulunmayan yerlerde fakir ve kimsesiz hastaların asker hastanelerinde bakılması, gereken masrafların mahpuslar ve kimsesizler faslından ödenmesi amacıyla, 1877’de bir talimatname çıkarıldı.⁸² Bu düzenlemeyle fakir halkın tedavi hizmetlerine kolay bir şekilde ulaşması ve hizmetlerden bedelsiz yararlanması hedefleniyordu.

93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken duyulan ihtiyaç üzerine, Padişah II. Abdülhamid’in himayesinde 14 Nisan 1877 tarihinde “*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*” kuruldu⁸³ ve bu cemiyet savaş boyunca önemli hizmetlerde bulundu.⁸⁴

II. Abdülhamid döneminde, gureba hastanesi adı verilen ve 1924 yılında kurulan “*Numune Hastanelerinin*” kökenini teşkil eden sağlık kurumlarının tesisine devam edildi. 1879’da Bursa’da, 1881’de Ankara’da, 1888’de Edirne’de, 1894’te Diyarbakır’da, 1904’te Erzurum’da birer Gureba Hastanesi açıldı.⁸⁵

⁸¹ Özgür Yıldız, “Kuruluşundan II. Meşrutiyet’e Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt:5, Sayı:5, Yıl: Ekim 2012, s.393.

⁸² **80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003)**, Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s.4-5.

⁸³ Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans**, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd, Şti, Ankara Nisan 2007, s.76.

⁸⁴ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, cephe gerisinde dokuz seyyar hastane ile İstanbul’da dört hastane açılarak 25.000’den fazla yaralı ve hasta askerler tedavi edildi. İsmail Hacıfettahoğlu, **Milli Mücadele’de Hilâl-i Ahmer**, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd, Şti, Ankara, Mayıs 2007, s.12.

⁸⁵ Akyay, **a.g.e.**, s.11-12.; II. Abdülhamid, ülkede bir çocuk hastanesi açılmasına da öncülük etti ve 1899’da “*Hamidiye Etfal Hastanesi*” hizmete girdi. Hamidiye Etfal Hastanesi’nden başka, “*Yıldız, İplikhane, Zeytinburnu, Haseki Nisa, İzmir, Erzincan, Konya, Malatya, Edirne, Kastamonu, Trabzon, Hereke, Manastır, Yanya, Dedeğaç, Üsküp, Trablusgarp, Beyrut, Bağdat, Mekke-i Mükerrime, Medine-i Münevvere Hastaneleri*” kuruldu. “*Şam Mekteb-i Tıbbiyesi*” ve “*Kimya Laboratuvarı*” da bu süreçte hizmet vermeye başlayan kurumlar arasındaydı. Nuran Yıldırım, **Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi**, Ajans Es, İstanbul, Mayıs 2010.; Yıldız, **a.g.m.**, s.394.; E. Aydın, **Dünya ve Türk Tıp Tarihi**, s.200-221.

1905 yılından sonra Osmanlı Devleti'ndeki sağlık kurumlarının yer ve durumlarıyla ilgili bir değerlendirme yapıldığında; İstanbul'daki askeri ve sivil hastaneler dışında, yurt çapında toplam 40 hastane hizmet vermekteydi. Vilayetlerin 32'sinde herhangi bir hastane mevcut değildi. Edirne, Bursa, Kastamonu ve Balıkesir'de gureba hastanelerinden başka, birer frengi hastanesi bulunuyordu.⁸⁶

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının ardından hem yasal hem de örgütsel anlamda önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Sağlık hizmetlerinin ülke çapında yayılmasına yönelik teşkilatlanma çabası, yıllar geçtikçe daha iyi şekillenmeye başladı. 1913 yılında yürürlüğe giren "*Vilayet İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi*" ile vilayet merkezlerinde "*sağlık müdürlükleri*" kuruldu; yapılan düzenlemeyle memleket tabipliği unvanından vazgeçilip, "*hükümet tabipliği*" unvanı kabul edildi. Bunun dışında kasabalardaki sağlık sorunlarını çözmekle görevlendirilen ve "*sıhhiye meclisleri*" adı verilen heyetler oluşturuldu. Bu meclislere, salgın hastalıklarla mücadele için gerekli tedbirleri almak ve sağlık kurumları açmak gibi görevler verildi.⁸⁷

10 Mart 1916'da "*Sıhhiye Nezareti Teşkilatı Hakkında Kanun*"un kabulüyle, "*Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Heyeti*" lağvedilerek;⁸⁸ Dâhiliye Nezareti, "*Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti*" adını aldı.⁸⁹ Böylece yaygın kitlelere götürülmeye çalışılan sağlık hizmetleri, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı "*Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi (Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü)*" gözetiminde yürütülmeye ve denetlenmeye başladı.⁹⁰ Müdüriyet'in teşkilat yapısı içerisinde, "*Meclis-i Ali-i Sıhhiye, (Yüksek Sağlık Şurası), Tababet-i Adliye (Adli Tıp), Hıfzıssıha-i Umumiye, (Toplum Sağlığı), İstatistik ve Sicil, İспенçiyar (Eczacılık)*" şubeleri yer alıyordu.⁹¹ 1916 tarihinden sonra "*Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi*", "*Karantina İdaresi*" ve "*Hicaz Sıhhiye İdaresi*"nden oluşan sağlık örgütü, Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti

⁸⁶ Akyay, a.g.e., s.12.

⁸⁷ E. Aydın, *Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*, s.15.

⁸⁸ *Düstur* (İkinci Tertip), Cilt:8, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1926, s.666.

⁸⁹ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.22.

⁹⁰ Çobanoğlu, a.g.m., s.1575-1576.

⁹¹ *Sıhhiye Mecmuası*, Sayı:14, Kanunusani 1338, s.49.; *Düstur* (İkinci Tertip), Cilt:8, s.666-670.; *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s.24.

emrinde, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti kurulana kadar hizmet vermeye devam etti.⁹²

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'nın⁹³ ardından, İtilaf Devletleri vakit kaybetmeden Anadolu topraklarını işgal etmeye başladı. Anlaşma hükümlerinin yürürlüğe girmesinden üç gün sonra, Musul ve İskenderun'a, 6 Kasım'dan itibaren de İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na asker çıkarıldı.⁹⁴ 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali, milletin mücadele azmini arttırdı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un ele geçirilmesi, Osmanlı meşruiyetinin eylemli olarak sona erdiğinin anlaşılmasına yol açtı; halkı kendi yazgısını kendisinin çizmesi zorunluluğuyla yüz yüze getirdi. Bu yüzden ulusun temsilcilerinden oluşan parlamentonun bir an önce toplanması için harekete geçilerek, 19 Mart 1920'de tüm vali ve kolordu komutanlarına gönderilen bir genelge ile "*salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir meclis*"in Ankara'da toplanacağı haber verildi. Yapılan seçimlerin ardından, 115 milletvekilinin katılımıyla, Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde açıldı.⁹⁵

2 Mayıs 1920'de "*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*"un⁹⁶ çıkarılmasıyla uzun yıllardır özlemi çekilen demokratik yönetimin temelleri atıldı.⁹⁷ Ülkedeki sağlık hizmetlerinin yürütülmesi, sağlık sorunlarını ve politikalarını saptama görevi "*Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti*"ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)⁹⁸ verildi. Savaşın ağır koşulları, toplumun her alanında

⁹² Gürsel, a.g.t., s.12.

⁹³ Seha Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.409, Ankara, Eylül 1977, s.1-5.

⁹⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe** 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2004, s.79-81.

⁹⁵ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2009, s.54-55, 59-60, 69.

⁹⁶ **Düştur (Üçüncü Tertip)**, Cilt:1, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929, s.6.; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (TBMM Z. C.)**, Devre I, Cilt: 1, (2.5.1336), s.185-186.

⁹⁷ İhsan Güneş, "*Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 12'den ayrışım, Ankara, 1988, s. 764.

⁹⁸ Osman Şevki, "*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti*", **Ankara Kliniği**, Cilt:5, Sayı:1-3, İkinci Kanun- Eylül 1934, s.71.; **80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003)**, s.5.; Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti'nin ismi 15.12.1928 Tarihli ve 38 Hususi Numaralı Tamim'le değiştirilmiş; bu tarihten itibaren "*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti*" olarak adlandırılmıştır. Çalışmada da bu değişiklik dikkate alınarak, 1928 tarihinden sonra aktarılan olaylarda Sıhhat ve İçtimai Muavenet

dramatik bir biçimde kendini hissettirirken, yalnızca gelişmiş birkaç ülkede örneğine rastlanılan ayrı bir sağlık bakanlığının kurulması; sağlık hizmetlerinin bu düzey ve öncelikte ele alınması, TBMM Hükümeti'nin konuya verdiği önemi ve ileri görüşlülüğü gösteriyordu.⁹⁹

Milli Mücadele döneminin ilk Sıhhiye Vekili olarak seçilen Dr. Adnan Bey,¹⁰⁰ sağlık hizmetleriyle ilgili mevcut durumun tespiti için çalışmalara başladı. İstanbul Hükümeti'nden sağlıkla ilgili bütün kanun ve nizamnamelerin temin edilmesi ve görev yapan hekim sayılarının telgrafla istenmesi talimatını verdi. Ancak elde edilen mevzuat, ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Bu nedenle Sıhhiye Vekâleti kendine uygun yöntemi belirlemek ve kadroyu oluşturmak üzere faaliyetlere başladı.¹⁰¹

İcra Vekilleri Heyeti'nin programı, 9 Mayıs 1920'de açıklandı. Bu programda toplum sağlığını korumak ve sürdürmek adına yapılacaklar, şu şekilde sıralanıyordu:¹⁰²

- Sağlıkla ilgili işler ve sosyal yardım konusunda maliyenin elverdiği şekilde ve ekonomik durum göz önünde bulundurularak, azami faydayı sağlamak,

Vekâleti ismi kullanılmıştır. **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: V, Sayı:22, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, Kânunusani 1929, s.1.

⁹⁹ Recep Akdur, "*Türkiye'de Sağlık Politika ve Hizmetleri*", **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998, s.1986.

¹⁰⁰ **Abdülhak Adnan Bey (Adıvar)**, 1881'de Gelibolu'da doğdu. Kadı Ahmet Bahâî Efendi'nin oğludur. 1899'da Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girdi. 1 Eylül 1905'te Tıp Doktoru olarak mezun oldu. Gizlice Avrupa'ya giderek Berlin Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kürsüsü'nden uzmanlık diploması aldı. 1917'de evlendiği eşi Halide Edip Hanım'la birlikte Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu ve Genel Kurula İstanbul milletvekili olarak takdim edildi. 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk hükümette Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili seçildi. 2 Mart 1921'de Meclis İkinci Başkanı seçilince vekâletten istifa etti. II. Dönem'de tekrar İstanbul milletvekili oldu. 1946'da VIII. Dönem seçimlerinde bağımsız İstanbul milletvekili olarak tekrar Parlamento'ya girdi. 1 Temmuz 1955'te İstanbul'da öldü. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, Cilt: I-III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1994, s.491.; Dr. Adnan Bey, görevini 10 Mart 1921 tarihine kadar devam ettirdi. Bu tarihten sonra görevi devralan Dr. Refik Bey rahatsızlığı nedeniyle istifa edince, 24 Aralık 1921'de Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, Sıhhiye Vekili seçildi. **TBMM Z. C.**, Devre I, Cilt:15, (24.12.1337), s.221.; Çoker, **a.g.e.**, s.868.

¹⁰¹ **80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003)**, s.5.

¹⁰² **TBMM Z. C.**, Devre I, Cilt:1, (9.5.1336), s.241.; İsmail Arar, **Hükümet Programları (1920-1965)**, Tıpo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul, 1968, s.10-11.

- Halkın ve ülkede mevcut sağlık kurumlarının tıbbi araç ve gereçler konusunda zor durumda kalmaması için, bu gereçlerin ülkemize ithaline yönelik çalışmalar yapmak,
- Mevcut tıbbi ilaç ve gereçleri israf etmeden kullanmak ve bu sıkıntılı dönemi kolaylıkla atlatmak,
- Sosyal hastalıklar diye anılan malarya ve frenginin zararlarını sınırlamak için idari şubelerle beraber tedbirler almak.

Ülkeyi savaş nedeniyle maruz kaldığı fevkalade durumdan kurtarmanın birincil koşulu, milletin bağımsızlığını sağlamak ve vatanın bütünlüğünü korumaktı. Bu yüzden kaynakların büyük kısmının silahlı mücadeleye ayrılması gerekiyordu. İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan ve yukarıda ana hatlarıyla verilen programda, mevcut koşullar göz önünde bulundurularak, ekonomik imkânların elverdiği ölçüde acil sağlık sorunlarının çözümüne öncelik verileceği belirtiliyordu. Eldeki kıt kaynakların etkin ve yararlı bir şekilde kullanılması; salgın hastalıkların ülke nüfusuna verdiği zararın asgari düzeye çekilmesi, programın temel hedeflerini oluşturuyordu.

Yıllarca süren savaşlar nedeniyle ülkenin birçok bölgesi harabeyi andırıyordu. Bunun yanı sıra halk, yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar, kıtlık gibi maddi ve manevi pek çok sorunlarla karşı karşıyaydı. Tüm bu sıkıntıların bilincinde olan TBMM Hükümeti, yukarıdaki program çerçevesinde, sağlık hizmetlerine yönelik çalışmalarına, hiç vakit kaybetmeden başladı.¹⁰³

Hazırlanan ilk bütçe tasarısında, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin merkez ve taşra teşkilatı yeni bir anlayışla ele alındı. Buna göre, merkez örgütünde, "*Hıfzıssıhha Dairesi*,¹⁰⁴ *Sicil Dairesi*, *Muhasebe ve Evrak Kalemi*" yer alıyordu.

¹⁰³ Osman Gümüüşçü, "*Sağlık Coğrafyası Bakımından 1920'lerin Türkiye'sinde Halk Sağlığı ve Sorunları*", **38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.1498.; Osman Gümüüşçü, "*Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyeti İlk Yıllarında Türkiye'de Halk Sağlığı*" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı.55, Cilt. XIX, Mart 2003, s.126.

¹⁰⁴ Hıfzıssıhha Dairesi'nin gelişimi ve halk sağlığı çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Hıfzıssıhha Albümü 77 Yıllık Başarının Öyküsü**, Haz.:Turan Aslan, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi, 2005, s.1-11.

Taşrada ise “sağlık müdürlükleri, hükümet, belediye ve karantina tabiplikleri ile küçük sıhhiye memurlukları” aynı yerini korudu. Teftiş kadrosundaki müfettişlerin sayısı üçe çıkarıldı. Meclis-i Sıhhi-i Âli’nin kaldırılmasına; “*Daülkelp (Kuduz Tedavi Müessesesi), Telkihane (Aşihane) ve Bakteriyolojihane*” gibi kurumların oluşturulmasına karar verildi. Mahalli idarelere ait hastaneler aynı şekilde bırakılarak, Kastamonu ve Zonguldak bölgesinde frengi savaşı için kurulmuş bulunan hastanelerin yerel idarelere devri gerçekleştirildi.¹⁰⁵

Savaş şartlarında hazırlanan bütçenin büyük bir kısmı, askeri giderlere tahsis edilmek zorundaydı. Bu yüzden Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi 27.576.039 lira, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi 613.141 lira olarak belirlendi. Bunun dışında Maarif Vekâleti’ne 577.061 lira, Adliye Vekâletine 2.759.274 lira, Dâhiliye Vekâleti’ne 2.731.023 lira ayrıldı.¹⁰⁶

Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi’nin verildiği süreçte, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından dönemin ihtiyaçlarına yönelik, önemli yasal düzenlemeler de gerçekleştirdi. Kabul edilen kanunlar arasında, “*Men’i Müskirat Kanunu (1920)*”, “*Tababeti Adliye Kanunu (1920)*”, “*Zonguldak ve Havalisinde Hastaneler Küşadı Hakkında Kanun (1920)*”, “*Rüsumu Sıhhiyenin Tezyidi Hakkında Kanun (1920)*” “*Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaiüt Sandığı’na Ait Rüsumun Tezyidi Hakkındaki 28 Teşrinisani 1336 Tarihli Kanuna Muadil Kanun (1921)*”, “*Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun (1921)*”, gibi kanunlar bulunuyordu.¹⁰⁷

Dönemin olağanüstü koşulları nedeniyle ülke kaynaklarının önemli bir bölümü, henüz kurulmakta olan düzenli orduya ve cephelerde sürmekte olan mücadeleye aktarıldığından; sağlık insan gücü yetiştirilmesine yönelik yeterli

¹⁰⁵ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.31–32.

¹⁰⁶ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1981, s.311.

¹⁰⁷ Zafer Koylu, Sadet Altay, *Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920-1923)*, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:2, Konya, 20-24 Mayıs 2008, s.1061-1081.

çalışma imkânı bulunulamadı.¹⁰⁸ Savaş içerisinde giderek artan doktor ihtiyacı, İstanbul'dan Anadolu'ya hekim ve tıbbî yardım sevkini sağlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığı ile çözülmeye gayret edildi.¹⁰⁹ Ancak ağırlaşan koşullar nedeniyle, sorun sürekli gündemde kaldı.¹¹⁰ Bu sıkıntılara rağmen sağlık insan gücünde nispi bir artış sağlanabildi. 1920 yılında 260 olan doktor sayısı, 1921'de 312'yi, 1922'de 337'yi buldu ve 434 adet sağlık memuru istihdam edildi.¹¹¹ Sağlık hizmetlerinin özveriyle sürdürülmeye çalışıldığı bu dönemde, İstanbul'dan kaçan doktorlar veya tıp öğrencileri, ilaç temin etme ve hasta bakımı hususunda önemli yararlılıklar gösterdi.¹¹²

TBMM Hükümeti'nin bu süreçte karşı karşıya kaldığı ve acilen çözmesi gereken meselelerden biri de göçmen sorunuydu. Balkan Savaşı öncesi yaklaşık 900.000 kişi, istila edilen yerlerden ülke içine göç etti. Birinci Dünya Savaşı'nda göç edenlerden kayıt altına alınan kişi sayısı 78.848'di. Aynı savaşta düşman istilasına uğrayan Van, Bitlis, Erzurum, Trabzon ve Erzincan illerinden iç bölgelere göç edenlerin sayısı yaklaşık 860.000 kişiydi. 1921 yılı verilerine göre ise, yaklaşık 250.000 kişi doğu illeri, 26.600 kişi de batı illeri mültecisi olarak tespit edildi ve kayıt altına alındı.¹¹³ 1921 yılında çıkarılan "*Muhacirin ve Mültecilerin Tarzı İdare ve Sevklere Hakkında Nizamname*"yle göçmenlerle ilgili işler, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne devredildi,¹¹⁴ bu düzenleme çerçevesinde iaşe, iskân ve

¹⁰⁸ Mustafa Yahya Metintaş, Ömür Elçioğlu, "*Cumhuriyet'e Doğru Türkiye'de Sağlık Örgütlenmesi*", **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:2, Konya, 20-24 Mayıs 2008, s.1647.

¹⁰⁹ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1921 yılından itibaren İstanbul'dan Anadolu'ya yaptığı yardımları arttırmıştır. Cemiyet, 1921-1922 Sıhhiye-i Askeriye'nin acil ihtiyaç duyduğu 40.000 sandık malzemeyi Anadolu'ya göndermiştir. 1921 yılının Nisan ayında 25 doktor ve eczacının İstanbul'dan İnebolu yoluyla Ankara'ya ulaştırılmasını sağlamıştır. Bu personelin tamamına yakını Hilâl-i Ahmer'in cephe gerisinde tesis ettiği hastane, dispanser, nekahethane gibi sağlık kuruluşlarında görev almışlardır. Hacifettahoğlu, **a.g.e.**, s.16.; Melih Tinal, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:6, 2009, s.619.

¹¹⁰ Tinal, **a.g.m.**, s.619.

¹¹¹ Metin Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, Umay Yayınları, 25. baskı, İzmir, 2005, s.81.

¹¹² İlhan Akçay, "*Atatürk Devrinde Sağlık Hizmetleri*", **IX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 21-25 Eylül 1981**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.1851.

¹¹³ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.32.

¹¹⁴ Bu nizamnamede, Muhacir Müdürlüğü'nün idari yapısı, göçmen ve mülteci komisyonlarının işlevleri ve burada çalışan memurların görevleri de tanımlanmıştır. **Düstur (Üçüncü Tertip)**, Cilt:2, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929, s.74-77.

barınma işleri gerçekleştirildi.¹¹⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın, 1 Mart 1922 tarihinde Meclis'in üçüncü toplanma yılının açılışında vekillere hitaben yaptığı konuşmada, göçmen meselesiyle ilgili gelinen nokta şu şekilde özetleniyordu:¹¹⁶

“Genel Savaş sebebiyle iltica etmek zorunda kalan, Doğu illeri ve kurtarılmış halkından memleketlerine korku tahrik edilmiştir. Bunların hemen yarısı yurtlarına ulaşmıştır. Bu sene geri kalan mülteci iadesi kararlaştırılmıştır. Sonradan kurtarılan, Adana ve Gaziantep mültecileri memleketlerine iade olundular. Henüz kurtarılamayan Batı illeri mültecilerine imkân dâhilinde yardım edilmeye devam ediliyor. Yurtlarına dönenlere kanunlar çerçevesinde gereken, yemeklik, tohumluk verme gibi yardımlarda bulunuluyor. Muhacir ve mülteci yetimleri için, açılan yetimler yurdu birer hastane haline getirilmeye çalışılmaktadır. Milli sınırlarımız dışında kalan yerlerden iltica eden dindaşlarımız, şimdilik yalnız nakit yardım görmektedir. Bu sene bunların ve memleket içinde yerleşmeye ihtiyacı olanların, yerleştirilmesine başlanacaktır.”

Mübadil suretiyle gelen vatandaşların yerleştirilmesi işinde hem Hilâl-i Ahmer hem de oluşturulan gezici sağlık heyetleri görev aldı.¹¹⁷

Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarından sonra ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de yetim ve öksüz kalan çocuklar meselesi idi. Mütareke yıllarının kargaşası ve maddi yetersizlikler nedeniyle devlet önce İstanbul dışındaki Darüleytamları (Öksüz Yurtları) kapattı ve oralardaki yetimleri merkeze topladı. Bu girişime rağmen giderleri karşılamada sıkıntılar devam ettiğinden, İstanbul'daki kurumun tasfiyesine karar verildi; geriye kalan çocuklar, Şehir Yatı Mektebi'ne devredildi. Ancak bu kurum da kapatıldı ve İstanbul'daki Darüleytamlar tarihe karıştı.¹¹⁸ Anadolu'daki Darüleytamlar ise TBMM Hükümeti'nin denetiminde varlıklarını devam ettirdi. 5 Aralık 1922'de çıkartılan “*Darüleytamlar Talimatnamesi*”¹¹⁹ ile Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne bağlanan bu

¹¹⁵ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.32.

¹¹⁶ TBMM Z. C., Devre I, Cilt:18, (1.3.1338), s. 3-4.; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, 5. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.237 - 238.

¹¹⁷ Fahrettin Kerim Gökay, Sağlık ve Sosyal Yardım Cephesinde On Beş Yılın Manası, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938, s.26.

¹¹⁸ Salih Özkan, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 19, Yıl: 2006, s.215.

¹¹⁹ Düstur (Üçüncü Tertip), Cilt: 3, s.170.

kurumlar, şehit, fakir, mülteci ve muhacir çocuklarının barındırılması ve eğitilmesi görevini üstlendi.¹²⁰

Milli Mücadele döneminin en büyük sağlık sorunlarından biri de bulaşıcı ve salgın hastalıklar meselesiydi. Sıtma, frengi, çiçek, trahom, kolera, verem, tifo, tifüs ve kuduz gibi hastalıklar, bu süreçte en çok görülen ve tehlike yaratan hastalıklardı. Sadece İstanbul'da 1920 yılında yaklaşık 2.600, 1922 yılında ise 2.700 kişi verem nedeniyle hayatını kaybetti.¹²¹ Bu yıllarda henüz ilaçla verem tedavisi yapılamadığından, halk gazeteler ve konferanslar aracılığıyla hastalık hakkında bilgilendirilmeye çalışıldı.¹²²

Olağanüstü koşulların hüküm sürdüğü bu yıllarda, geniş kapsamlı bir frengi mücadelesine hemen başlanılamadı. Tedavide kullanılan neosalvarsan, bizmut, bizmojenol gibi ilaçlar ve bazı teknik cihazlar, genellikle yurt dışından satın alınabildiğinden, bu tür ürünlerin temin edilmesinde güçlüklerle karşılaşıldı.¹²³

Tedavi edilmediği takdirde ölümle sonuçlanan sıtma hastalığının, bu dönemde askerler arasında görülme oranı yaklaşık yüzde 49'a ulaştı. 1921 senesinde Antalya civarında yapılan araştırmalarda, nüfusu 200.000 olarak tahmin edilen bu şehirdeki sıtma vakalarının takribi 170.000'e ulaştığı bildiriliyordu. Yine aynı yıl yaz döneminde Hilal-i Ahmer kuruluşlarına Söke, Koçarlı, Burdur gibi bölgelerden başvuran hastaların yüzde 70'i sıtmalıydı.¹²⁴ Sıtmayla mücadele kapsamında hastalara ve sağlıklı vatandaşlara, koruyucu ve tedavi edici özelliğe sahip olan kinin ilacı verildi; sivrisineklerle mücadele amacıyla bataklıklar kurutulmaya başlandı. 1922 yılında İstanbul Kimyahanesi'nde hazırlanan bir ton civarındaki "devlet kinini", Ziraat Bankası aracılığıyla halka dağıtıldı; aynı yıl yurt dışından da 1.000

¹²⁰ Özkan, a.g.m., s.215-220.

¹²¹ Ulvi Keser, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Sağlık Faaliyetleri", **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008, s.1249.

¹²² Örneğin 13 Ağustos 1922 tarihli Akşam Gazetesi'nin "Veremden Korunmak Çareleri" başlıklı yazısında veremin bulaşma şekli, teşhisi, korunma yolları, hakkında önemli bilgilere yer veriliyor; bu hastalığın çok büyük tahribata yol açtığına dikkat çekiliyordu. Mehmet Temel, **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele**, Nehir Yayınları, İstanbul, Mart 2008, s.118.

¹²³ Temel, a.g.e., s.34, 67-68

¹²⁴ Aynı yer.

kilogram kinin getirildi.¹²⁵ Ankara, Afyon, Eskişehir, Haymana Bursa yöreleriyle, Sakarya ve Porsuk bataklıkları civarında askerler arasında sıtma yaygınlaşınca, koruyucu kinin dağıtılıp vakaların görülme oranı en aza indirgenmeye çalışıldı. İzmir, Aydın, Adana, Diyarbakır, Samsun, İstanbul ve Trakya’da da hastalığın artmasıyla, bu bölgeden getirilen sivrisinekler Tıp Fakültesi Parazitoloji Kürsüsü’nde incelenip türleri belirlendi.¹²⁶

Aynı dönemde özellikle yetim yurtlarında çok yaygın olarak görülen bir diğer hastalık trahomdu ve yaklaşık 3.000.000 civarında hastanın olduğu tahmin ediliyordu. Bu hastalıkla mücadelede tecrit yöntemi kullanılarak, hastalarla sağlamlar ayrılmaya çalışıldı.¹²⁷

Savaş koşullarında sağlık hizmetlerinin ve sağlık kurumlarının önemi bir kat daha artıyordu. Ancak bu dönemde mevcut sağlık kurumlarının büyük bir bölümünü teşkil eden askeri hastanelerin sayısı, barış dönemindeki ihtiyaçları dahi karşılayacak durumda değildi.¹²⁸ Milli Mücadele sürecinde, ülke genelinde var olan tüm hastaneler, buldukları bölgelerdeki askeri birliklere bağlandı.¹²⁹ Sakarya Muharebesi’nin ardından yaralılar Ankara’ya sevk edilmeye başlayınca, hasta yatağı sıkıntısı da had safhaya ulaştı. Şehirde sadece “*Cebeci Asker Hastanesi*” hizmet verdiğinden, ihtiyaçları karşılamak amacıyla Rum Mektebi, Sanayi Mektebi, Sarı Kışla gibi binalar ve bazı camiler de hastaneye dönüştürüldü. Hastaların bakımı ve beslenmesi için gerekli malzeme, yakacak ve yiyeceğin temininde büyük sorunlar yaşanınca, sağlık çalışanları, gerektiğinde kapı kapı dolaşarak, ihtiyaçları halktan toplamak zorunda kaldı. Hasta sayısında yaşanan artışla beraber yeterli hijyen koşullarının sağlanamaması ve temiz çamaşır bulunamaması sonucu, askerler arasında tifo ve ateşli humma hastalığı yeniden alevlendi.¹³⁰ Tifo ve kolera gibi salgın hastalıklarla mücadelede için İstanbul’dan yeteri kadar aşı temin

¹²⁵ TBMM Z. C., Devre I, Cilt: 28, (1.3.1339), s. 6-7.; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s.306 - 309.

¹²⁶ Temel, a.g.e., s.67-68.

¹²⁷ Keser, a.g.m., s.1262.

¹²⁸ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri*, Cilt:1, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976, s.386.

¹²⁹ Hastanelerin isimleri, yatak sayıları ve bağlı buldukları birliklerle ilgili tablo için bakınız, Koşlu, Altay, a.g.m., s.1064.

¹³⁰ Keser, a.g.m., s.1264.

edilemeyince, Ankara’da, Cebeci Hastanesi’nin bakımsız bir laboratuvarında aşı üretimine başlandı.¹³¹

30 Ağustos 1922 tarihinde kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve ardından Mudanya’da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla savaşın silahlı mücadele aşaması sona erdi. Mustafa Kemal Paşa, askeri alanda elde edilen başarının bir başlangıç olduğunu, asıl kurtuluşun bilimsel ve ekonomik alanda kazanılacak zaferlerle sağlanabileceğini şu cümlelerle ifade ediyordu: “*Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halası hakikiye sevk etmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyatı askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.*”¹³² Lozan’da elde edilen siyasi başarının ardından, Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumların ortadan kaldırılmasına başlandı. Çağın gerekleri ve toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak, yeni kurumların¹³³ oluşturulmasına yönelik faaliyetlere hız verildi.

¹³¹ Tinal, **a.g.m.**, s.619.

¹³² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, s.76.

¹³³ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.354.

I. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ SAĞLIK HİZMETLERİ

(1923-1938)

A. Cumhuriyet Yönetiminin Sağlık Hizmetlerinde Devraldığı Miras

Milli Mücadele'nin başarıyla kazanılmasının ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile ulusal sınırlarını çizen devletin milli siyaseti, "Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medeni dünyadan, medeni, insani ve karşılıklı dostluk beklemek..."¹³⁴ olarak belirlendi. Lider kadronun, "ülkeyi mamur hale getirmek, toplumu çağın gerekleri doğrultusunda ilerletmek",¹³⁵ tüm vatandaşların ülke kalkınmasında etkin rol oynamasını sağlamak gibi önemli hedefleri vardı. Ancak mevcut nüfusun nitelik ve niceliği göz önüne alındığında bu hedeflere ulaşmanın çok da kolay olmayacağı açıktı. 1923 yılında ülke nüfusunun 11-12 milyon civarında olduğu tahmin ediliyordu. Uzun süren savaş yılları ve kötü sağlık koşulları, genç nüfus, özellikle de erkek nüfus üzerinde çok olumsuz etkiler bıraktı.¹³⁶ Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşıyordu. Nitekim 1927 yılında yapılan nüfus sayımında, 3.305.879 kişinin il ve ilçe merkezlerinde, 10.342.391 kişinin belde ve köylerde yaşadığı tespit edildi.¹³⁷ Kentsel yaşam tarzına yalnızca İstanbul ve İzmir gibi vilayetlerde rastlanıyordu.¹³⁸

¹³⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 2004, s.299.

¹³⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, s.47.

¹³⁶ Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki nüfusun 10 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. O dönemde yapılmış bir nüfus sayımı olmadığından, kesin veriler yoktur. Eldeki bilgilerin temel kaynağı vilayet salnameleri, -azınlıkların durumuyla ilgili olarak da- kiliseler ve diğer kurumların tahminleridir. Tevfik Çavdar, Milli Mücadele dönemi sonrasında, nüfus oranı hakkında bir tahmin yapabileceği aracı olarak 1923 seçimleri için yapılan seçmen listelerini de işaret etmektedir. Bu listelerde seçme hakkına sahip erkek nüfusu kayıtlıdır ve mevcut bilgilere göre söz konusu erkek nüfusun toplamı 5.473.891'dir. Çavdar, iyimser bir varsayım ile toplam nüfus içinde erkeklerin oranının yüzde 40 civarında olduğunu, dolayısıyla genel nüfusun 11-12 milyona ulaşabileceğini belirtmektedir. Tevfik Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1552.

¹³⁷ **İstatistik Göstergeler 1923-2009**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2010, s.10

¹³⁸ Çavdar, **a.g.m.**, s.1552.

Sağlık hizmetleri yetersiz ve halkın genel sağlık seviyesi çok kötü idi. Bu durum, sağlıklı nesil hedefini tehlikeye atıyordu. Salgın hastalıklara karşı geliştirilen ilkel çözümler ve batıl inançlar nedeniyle insanlar genç yaşta ölüyordu. Yaşayanlar ise sağlıklı bir görünümünden oldukça uzaktı. Nüfusun artmasını sağlayacak sağlıklı doğumun ve çocuk bakımının hiç bilinmediği ve temizlik şartlarının hiç sağlanmadığı köyler bulunuyordu. Köylerde, şehirlere göre daha çok doğum olmasına karşın, nüfus oranındaki artış, paralel seyir göstermiyordu.¹³⁹ Bunun nedeni çocuk ölüm oranlarının yüksekliği idi.¹⁴⁰ İklim ve beslenme şartlarından kaynaklanan hastalıklar ve bakımsızlık, bu oranları arttıran başlıca sebeplerdi.¹⁴¹

Ülkede pek çok insanın ölümüne yol açan ve günlük yaşamı olağanüstü boyutlarda etkileyen en büyük sorunların başında, sıtma hastalığı geliyordu. Anadolu coğrafyasında, bu hastalığa bataklıklardan çıkan pis kokunun neden olduğuna dair bir görüş yaygındı. Kırsal kesimde hekim ve sağlık kurumuna ulaşım imkânı bulamayan halk, bileğine bağladığı ipliklerden ya da türbelerin pencerelerine bağladıkları bezlerden şifa bekliyordu. Merkezden, taşraya gönderilmek istenen ilaçlar da gittiği yerlerde memur, mütegalibeler tarafından paylaşıldığından, köylere ulaşamıyordu.¹⁴² Sıtma salgını nedeniyle hemen her alanda faaliyetlerin kesintiye uğraması, ülke genelinde büyük bir korku ve telaşa neden oluyordu. Çeşitli sağlık müdürlüklerinin yaptığı istatistikler doğrultusunda düzenlenen raporlara göre, 1917-1925 yılları arasında sıtma görülme oranları şu şekildeydi:¹⁴³

¹³⁹ Fatih Tuğluoğlu, “*Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politîğin Kırsal Kesim Üzerine Etkileri (1929-1939)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.242.

¹⁴⁰ Sıhhiye Vekâleti'nin 1927 yılında Bursa, Balıkesir, Aydın, Konya, Adana, İzmir ve Denizli illerinde 1309 köyde, 487.146 nüfus arasında yaptırdığı bir ankete göre bir yaşına kadar çocuk ölüm oranı binde 156 olarak belirlenmişti. **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982, s.98.

¹⁴¹ Tuğluoğlu, **a.g.t.**, s.242.

¹⁴² Lütü Aksu, **Malarya (Sıtma)**, Ankara 1943, s.26.

¹⁴³ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.103.

Tablo.1. 1917- 1925 Döneminde Türkiye Genelinde Sıtmalı Hasta Oranı

Şehirler	Sıtmalı Oranı (%)	Şehirler	Sıtmalı Oranı (%)
Ankara	90	Konya	70
Antalya	86	Mardin	80
Balıkesir	82	Malatya	25
Bingöl	60	Samsun	72
Denizli	90	Seyhan	78
İstanbul	80	Trakya	30
İzmir	72	Trabzon	68

Tablo.1’de yer alan veriler incelendiğinde, kimi yerlerde sıtmalı oranının yüzde 90’lara çıktığı görülmüyordu. Bu oranlar, sıtma hastalığının ülkede yaptığı büyük tahribatı ve durumun ciddiyetini açıklıyordu.

Sıtmadan sonra Anadolu’da en yaygın hastalık frengiydi. Frengi, cinsel yolla bulaştığından ve genellikle hasta tarafından gizlendiğinden, etkin tedavi yapılamıyor ve hastalık nesilden nesile yayılıyordu.¹⁴⁴ Dr. Muslihiddin Safvet, frenginin, harb-i umuminin memleketimize bıraktığı en mühim bir bela olduğunu; bir zamanlar Kastamonu vilayeti frenginin membarı iken maalesef bugün Anadolu’nun hemen her tarafında hatta en ufak bir köyünde bile tesadüf edildiğini¹⁴⁵ yazıyordu. 1924’te hazırlanan ve hastalığın dağılımını gösteren Türkiye haritasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi frengi hastasının en az bulunduğu saha idi. Hastalığın en sık görüldüğü yerler ise Zonguldak, Sinop, Tokat, Kastamonu, Samsun, Ordu ve Giresun illeriydi. Gerek erkek nüfusun azalması gerekse hayat şartlarının güçlüğü neticesinde genç gelinlerin maaş almak, zahire koparmak, firar kocasını saklamak için jandarma, iâşe memurları ve tahsildarlarla fuhuş yaptıkları da belirtiliyordu. Sıtma ve frengi hastalığının dışında, verem, çiçek, difteri, kolera, dizanteri, tifo, trahom gibi hastalıklar da, halk sağlığını tehdit ediyordu.¹⁴⁶

¹⁴⁴ İnci Hot, “Ülkemizde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği - Hukuku - Tarihi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2004, s.38.

¹⁴⁵ Musliheddin Safvet, **Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti**, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti, 1341, s.91.

¹⁴⁶ Gümüşçü, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin ilk Yıllarında Türkiye’de Halk Sağlığı”, s.143.

Cumhuriyet ilan edildiğinde salgın hastalıklar kadar tehlikeli bir diğer durum, halkın temizlik kurallarına riayet etmemesiydi. Bilgisizlik ve çaresizlikten kaynaklanan bu riayetsizliğin en önemli örneklerinden biri, su kaynaklarının temiz tutulmamasıydı. İnsanlar çamaşırlarını çeşme başlarında veya dere yataklarında yıkıyor, buralardan çıkan pis sular da temiz sulara karışıyordu.¹⁴⁷

Özellikle köylüler, yıkanmaya gereken özeni göstermedikleri için, çeşitli hastalık yapıcı zararlılardan kurtulamıyordu. Dönemin yazarlarından biri, “*bit, pire, tahtakurusu gibi tehlikeli ve muzır mahlûkların, köylerin ve köylülerin ayrılmaz birer lazimesi haline geldiğini*”¹⁴⁸ ifade ediyordu. İnsanların yaşadıkları konutlar da, dönemin sağlık koşulları hakkında önemli ipuçları veriyordu. Köy evleri çoğunlukla tek odadan ibaretti. Bu oda hem yatak odası, hem oturma odası, hem de mutfak olarak kullanılıyordu. Bazı köylerde bu tek gözlü evlerin bir tarafı hayvanlara ayrılıyor; bazılarında ise ahırın kapısı yine odanın içerisine açılıyordu. 1922 yılında hazırlanan bir eserde bu konudan şu şekilde bahsediliyordu: “*Köylünün biricik odası birkaç nüfusun aynı zamanda yatak odası, ambarı, yemek odası, çamaşırhanesi, hülâsa her şeyi olduğu için artık yalnız bir odaya malik olan köylüde nezafet ve taharet aramak biraz ifrat ile uğraşmak gibi gelir.*”¹⁴⁹ Beden temizliğinden başka çevre temizliğine de önem verilmiyor ve ihmal ediliyordu. Şehirlerde belediye hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan su ve kanalizasyon sorunları vardı. Şehirlerin yakınındaki bataklıklar, sıtmanın yaygınlaşmasında çok etkiliydi.¹⁵⁰

Uzun süren savaşlar ve eğitim sisteminde yaşanan sorunlar nedeniyle, halk arasında okuma-yazma oranı çok düşüktü. Bu durum cehalet ve bilinçsizliğe neden oluyordu. Sağlık da dâhil olmak üzere birçok konuda batıl inançlara sahip olan halk, modern tıbbı itibar etmiyordu. Cumhuriyet yönetiminin tedavi edici sağlık hizmetleri alanında devraldığı miras, mevcut nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek boyutta

¹⁴⁷ Ulvi Keser, “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İstanbul’da Sağlık Faaliyetleri, Azınlıklara Ait Sağlık Kurumları ve İşletmeleri*”, *Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.807.

¹⁴⁸ Muhittin Celal Duru, *Sağlık Bakımından Köy ve Köycülük*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Sümer Matbaası, Ankara, 1941, s.101.

¹⁴⁹ Mehmet Said, *Türkiye’nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası Sinob Sancağı*, Öğüt Matbaası, Ankara, 1922, s.42’den aktaran, Gümüşçü, “*Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin ilk Yıllarında Türkiye’de Halk Sağlığı*”, s.137.

¹⁵⁰ Duru, *a.g.e.*, s.100.

değildi ve halk sağlığının korunmasına yönelik imkânlar hayli sınırlıydı. Hastanelerin kapasitesi çok yetersiz ve kullanıma hazır durumda değildi. Büyük yerleşim merkezlerindeki hastanelerin bile çoğu, hekimsiz ve personelsizdi.¹⁵¹ Dr. Feridun Frik'in "Cumhuriyet ilan edildiği ve yeni rejimin Sıhhat Vekâleti işe başladığı zaman, bazı vilayet merkezlerinde, çatılarına leylek, koridorlarına kırlangıç ve yatakhanelerine örümceklerin yuva yaptığı sözüm ona "hastane" sayısı 78 idi. Bu zavallı müesseselerin yatak sayısı 4500 kadardı."¹⁵² şeklindeki ifadesi, mevcut durumun vahametini gösteriyordu.

1923'te Cumhuriyet'in ilk hükümeti kurulduğunda, ülkedeki yataklı tedavi kurumlarının sayısı ve yatak adedi aşağıdaki gibiydi.¹⁵³

Tablo.2. 1923 Yılında Ülkedeki Yataklı Tedavi Kurumlarının Sayısı ve Yatak Adedi

Kuruluşun Adı	Sayısı	Yatak Sayısı
Devlet Hastanesi	3	950
Belediye Hastanesi	6	635
Özel İdare Hastanesi	45	2.450
Özel, yabancı ve Ekalliyet Hastanesi	32	2.402
TOPLAM	86	6.437

Mevcut sağlık kurumları ve hasta yatağı yetersizliğinin yanı sıra, sağlık insan gücüyle ilgili de büyük eksiklikler yaşanıyordu. 1923 yılında Sıhhiye Vekâleti emrinde çalışan sağlık personeli sayısı, 554 hekim, 560 sağlık memuru, 69 eczacı, 4 hemşire ve 136 ebeden ibaretti.¹⁵⁴ Başka bir deyişle, yaklaşık olarak bir hekime 21.500, bir sağlık memuruna 21.400, bir eczacıya 170.000 ve bir ebeye de 88.000 kişi düşüyordu. Milli sağlığı korumak için mevcut nüfusa bu kadronun yetemeyeceği açıktı.

¹⁵¹ Gümüşçü, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin ilk Yıllarında Türkiye'de Halk Sağlığı", s.131, 134.

¹⁵² Feridun Frik, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri 1923-1938**, Universum Basımevi, Bayer Leverkusen Almanya, 1938, s.14-15.

¹⁵³ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.163-164.

¹⁵⁴ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon Kodu:490..1.0.0. Yer No:1463.1.6.; Yakut Irmak, "Refik Saydam Döneminde Sağlık Politikamız" **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982, s.13.

Yeni kurulan devletin sağlık teşkilatı, merkezde Hıfzıssıhha, İctimai Muavenet, Sicil ve Muhasebe şubelerinden,¹⁵⁵ taşrada ise sağlık müdürlükleri, hükümet, belediye ve karantina tabiplikleri ile küçük sıhhiye memurluklarından ibaretti. Teşkilatlanmada en önemli problemlerin başında, yeterli personel yetiştirilememesi, bunların dengeli dağılımının sağlanamaması ve bütçe olanaklarının arttırılamaması gibi meseleler geliyordu.¹⁵⁶

İlk kurulduğu günden itibaren tüm bu sorunların farkında olan Sıhhiye Vekâleti, halk sağlığını korumak ve sağlık hizmetlerinin ülkenin en ücra bölgelerine ulaşmasını sağlamak amacıyla, maddi imkânlar ölçüsünde çalışmalarına başladı. Bir taraftan toplum sağlığını korumaya yönelik sıhhi tedbirlerin alınmasına, diğer taraftan da vatandaşların tedavi ve bakımını üstlenecek sağlık kurumlarının sayısının arttırılmasına önem verildi.¹⁵⁷

B. Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık Konusu

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, İcra Vekilleri Heyeti'nin görev ve sorumluluklarının saptanması, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması ve özellikle Lozan görüşmelerinde izlenen strateji gibi konular, meclisin açık ve gizli oturumlarında şiddetli tartışmalara neden oldu. Tüm bu yaşananlar başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bazı milletvekillerinde meclisin yenilenmesi düşüncesini doğurdu.¹⁵⁸ Meclis Başkanlığı'na sunulan bir önergeyle 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kabul edildi ve 16 Nisan 1923'te Meclis, son toplantısı yaptı.¹⁵⁹ Milletvekili seçimlerinin yenilenmesinden sonra TBMM, 11 Ağustos tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirdi.¹⁶⁰ 13 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa, 196 vekilin oyuyla Türkiye

¹⁵⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.128.11.4.

¹⁵⁶ Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına, s.41.

¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına, Ulusal Matbaa, Ankara, Temmuz 1942, s.58.

¹⁵⁸ Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), s.123-124.

¹⁵⁹ TBMM Z. C., Devre I, Cilt:28, (1.4.1339), s.283-293.; TBMM Z. C., Devre I, Cilt:29, (16.4.1339), s.240.

¹⁶⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:1, (11.8.1339), s.2-9.

Büyük Millet Meclisi Reisliğine yeniden seçildi.¹⁶¹ İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 14 Ağustos 1923 tarihli oturumunda yeni İcra Vekilleri Heyeti seçiminin ardından,¹⁶² 23 Ağustos'ta Lozan Antlaşması onaylandı.¹⁶³ TBMM'nin benimsediği siyasi sisteme göre seçilmiş son hükümet olan Ali Fethi Bey Hükümeti, 27 Ekim 1923'te istifa edince, iki gün boyunca vekiller heyeti kurulamadı.¹⁶⁴ Ortaya çıkan hükümet bunalımının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan kaynaklandığını, yasama organı ile yürütme organı arasındaki ilişkilerin iyi düzenlenemediğini belirten Mustafa Kemal'in teklifi ile 29 Ekim 1923'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılarak Cumhuriyet ilan edildi. TBMM reisi olan Mustafa Kemal Paşa oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildi.¹⁶⁵

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle vekil seçiminde değişikliğe gidilerek, "*kabine sistemi*"ne geçildi. Artık icra vekilleri Meclis tarafından şahsen, gizli oyla ve ayrı ayrı seçilmeyecekti. Yeni getirilen şekle göre, Türkiye Devleti'nin başkanı olan reis-i cumhur, Meclis üyeleri arasından birisini "*başvekil*" olarak tayin edecek ve bu başvekil yine Meclis üyeleri arasından birlikte çalışacağı kişileri "*vekil*" seçip, kabinesini oluşturacaktı. Başvekil ve vekiller seçildikten sonra, heyetin tümü, cumhurbaşkanı tarafından Meclis'in onayına sunulacaktı.¹⁶⁶

1. I. İnönü Hükümeti (30 Ekim 1923- 06 Mart 1924)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kabinesi, Malatya Milletvekili İsmet Paşa tarafından 30 Ekim 1923 tarihinde oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa'nın Başvekil olarak görevlendirdiği İsmet Paşa, bu kabinede Dışişleri Vekilliği görevini de üstlendi. Hükümet listesi Cumhurbaşkanı tarafından da uygun görülerek 30 Ekim

¹⁶¹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:1, (13.8.1339), s.36.

¹⁶² TBMM Z. C., Devre II, Cilt:1, (14.8.1339), s.60-62.

¹⁶³ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:1, (23.8.1339), s.264-291.

¹⁶⁴ Yavuz Aslan, **TMMH Hükümeti-Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yayınları Tarih Serisi:3, Ankara, 2001, s.96-99.

¹⁶⁵ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:3, (29.10.1339), s.89-96.; Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.599.

¹⁶⁶ Aslan, **a.g.e.**, s.97-98.

1923'te TBMM'nin onayına sunuldu. İsmet Paşa Kabinesi'ni oluşturan isimler şöyleydi.¹⁶⁷

Başvekil ve Hariciye Vekili	:İsmet Paşa (Malatya Mebusu)
Şer'iyeye Vekili	:Mustafa Fevzi Efendi (Saruhan Mebusu)
Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekili	:Müşir Fevzi Paşa (İstanbul Mebusu)
Dâhiliye Vekili	:Ferid Bey (Kütahya Mebusu)
Maliye Vekili	:Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane Mebusu)
Müdafaa-i Milliye Vekili	:Kâzım Paşa (Karesi Mebusu)
İktisat Vekili	:Hasan Bey (Trabzon Mebusu)
Adliye Vekili	:Seyid Bey (İzmir Mebusu)
Maarif Vekili	:Safa Bey (Adana Mebusu)
Nafia Vekili	:Muhtar Bey (Trabzon Mebusu)
Sıhhiye Vekili	:Dr. Refik Bey (İstanbul Mebusu)
Mübadele, İmar ve İskân Vekili	:Necati Bey (İzmir Mebusu)

Bakanlar Kurulu listesinin oybirliği ile (166 oy) onaylanmasından sonra söz alan ve öncelikle Meclise teşekkür eden Başvekil İsmet Paşa, Cumhuriyet Hükümeti'nin izleyeceği siyasanın 1923 yılının Nisan ayında seçimlere gidilirken Halk Fırkası'nın Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklanan "9 Umde (İlke)"ye dayandırılacağını belirtti. Sözlerinin devamında ülkenin ilerlemesi, gelişmesi, içeride huzur ve emniyetin temini için azimle çalışacaklarını, milletin ve Meclisin gösterdiği güvene layık olmak için tüm kuvvetlerini sarf edeceklerini söyleyen İsmet Paşa, dış ilişkilerde de Türkiye Cumhuriyeti'nin hayati menfaatlerini göz önünde tutarak barış ve huzurun temini için diğer ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirileceğini ifade etti. Tüm bu faaliyetlerde Meclisin yardımını istirham ederek konuşmasını noktaladı.¹⁶⁸

¹⁶⁷ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:3, (30.10.1339), s.103.; Şerafettin Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2005, s.38.; **Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s.121.

¹⁶⁸ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:3, (30.10.1339), s.103-104.; Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, s.38

O dönemde hükümetin bir program hazırlayarak Meclise sunma yöntemi henüz kabul edilmemişti.¹⁶⁹ O yüzden kısa bir konuşma ile hükümetin temel alacağı esaslar ve izleyeceği yol hakkında kısa açıklama yapan İsmet Paşa'nın konuşmasının detayında sağlık politikalarıyla ilgili herhangi bir ayrıntı yer almıyordu.

2. II. İnönü Hükümeti (6 Mart 1924- 22 Kasım 1924)

3 Mart 1924'te Şer'iye ve Evkaf ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin kaldırılması,¹⁷⁰ vekillerin sayısında ve işbaşındaki vekillerin durumunda önemli değişikliğe neden oldu. 5 Mart 1924 tarihinde kabul edilen bir yasayla İktisat Vekâleti de Ziraat ve Ticaret Vekâleti şeklinde iki bakanlığa ayrıldı.¹⁷¹ Bunun üzerine İsmet Paşa yeni kabinenin oluşturulmasına olanak sağlamak amacıyla 6 Mart 1924'te istifa etti.¹⁷² Aynı gün Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başvekilliğe yine İsmet Paşa'yı atadı. Oluşturulan yeni kabine listesi Cumhurbaşkanı tarafından TBMM'nin onayına sunuldu ve 145 vekilin oybirliğiyle kabul edildi. 6 Mart 1924'te kurulan II. İnönü Hükümeti aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:¹⁷³

Başvekil ve Hariciye Vekili	:İsmet Paşa (Malatya)
Müdafaa-i Milliye Vekili	:Kâzım Paşa (Karesi)
Dâhiliye Vekili	:Ahmet Ferid Bey (Kütahya)
Maliye Vekili	:Mustafa Abdülhalik Bey (Kângırı)
Ticaret Vekili	:Hasan Bey (Tarbzon)
Ziraat Vekili	:Zekâi Bey (Aydın)
Adliye Vekili	:Necati Bey (İzmir)
Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili	:Dr. Refik Bey (İstanbul)
Maarif Vekili	:Vâsıf Bey (Saruhan)
Nafia Vekili	:Süleyman Sırrı Bey (İstanbul)
Mübadele, İmar ve İskân Vekili	:Mahmud Celâl Bey (İzmir)

¹⁶⁹ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, s.38.

¹⁷⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (3.3.1340), s.27-69.

¹⁷¹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (5.3.1340), s.128.

¹⁷² TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (6.3.1340), s.134.

¹⁷³ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (6.3.1340), s.147-149.

İsmet Paşa'nın ikinci kabinesinde dikkati çeken önemli değişiklik, halifelğin kaldırılmasında ve öğretimin birleştirilmesinde önemli katkıları görülen Adliye Vekili Seyit Bey ile Maarif Vekili Safa Bey'in kabine dışı bırakılmalarıydı. Bunun dışında Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'in Adliye Vekilliğine, Vasıf Bey'in de Maarif Vekilliğine getirildiği görülüyordu. Yeni kabinenin TBMM'de onaylanmasından sonra Başvekil İsmet Paşa Meclise hitaben herhangi bir konuşma yapmadı.

3. Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924- 3 Mart 1925)

İkinci İnönü Hükümeti'nin kurulmasının ardından 8 Kasım 1924'te Meclise iki önerge getirildi. Feridun Fikri Bey tarafından sunulan önerge yedi üyeli bir soruşturma komisyonu kurulmasını talep ediyordu. Afyonkarahisar Mebusu Ali (Çetinkaya) Bey'in önergesi ise hükümete güven beyan olunması hakkındaydı. Ali Bey'in önergesi oylamaya koyuldu ve oylamaya iştirak eden vekillerden 148'i Hükümete güvenoyu verirken, 19 vekil güvensizlikleri belirtti, bir vekil ise çekimser kaldı.¹⁷⁴ Bu sonuç TBMM'de küçümsenemeyecek bir karşıt grubun oluştuğunun açık göstergesiydi. Meclis'te bunlar yaşanırken gazetelerde de yeni bir partinin kurulmasına dair haberler yer almaya başladı. Rauf (Orbay) Bey, Refet (Bele) Bey, Dr. Adnan (Adıvar) Bey'in 9 Kasım 1924'te Halk Fırkası'ndan istifa etmeleri, karşıt siyasal örgütlenmenin çok yakın olduğunu gösteriyordu.¹⁷⁵ Nitekim 17 Kasım 1924'te Dâhiliye Vekâleti'ne yapılan bir başvuru ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kuruldu. TCF'nin kuruluşunun ardından Meclis'teki sert eleştirileri de dikkate alan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) yöneticileri ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, muhalefetin karşısına daha değişik bir kadro ile çıkmayı uygun gördü. TCF'nin kuruluşundan iki gün sonra olağanüstü toplantıya çağrılan CHF Grubu kararı üzerine Başvekil İsmet Paşa, Hükümetin istifasını açıkladı. İsmet Paşa'nın yerine Başvekil olarak Ali Fethi (Okyar) Bey'e yeni kabineyi kurma görevi verildi.

¹⁷⁴ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (8.11.1340), s.117-168. Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.77-78.

¹⁷⁵ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.38

Fethi Bey, Milli Savunma Vekilliği görevini de üstlenerek kabineyi aşağıdaki şekilde oluşturdu:¹⁷⁶

Başvekil ve Müdafaa-i Milliye Vekili	:Ali Fethi Bey (İstanbul)
Adliye Vekili	:Mahmut Esat Bey (İzmir)
Dâhiliye Vekili ve Mübadele, İmar, İskân Vekâleti Vekili	:Recep Bey (Kütahya)
Hariciye Vekili	:Şükrü Bey (Menteşe)
Maliye Vekili	:Mustafa Abdülhalik Bey (Kangırı)
Maarif Vekili	:Şükrü Saraçoğlu Bey (İzmir)
Ziraat Vekili	:Hasan Bey (Gümüşhane)
Ticaret Vekili	:Ali Cenani (Gaziayıntap)
Nafia Vekili	:Fevzi Bey (Diyarbakır)
Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili	:Dr. Mazhar Bey (Aydın)
Bahriye (Denizcilik) Vekâleti	:İhsan Bey (Cebelübereket)

Fethi Bey'in 27 Aralık 1924'te Meclis'te okuduğu program, 1924 Anayasası uyarınca hükümetlerin TBMM'ye sunup güvenoyu istemeye başladıkları ilk program oldu.¹⁷⁷ Başvekil Fethi Bey, konuşmasının başlangıcında takip edecekleri genel siyasetin İsmet Paşa Kabinesi'nin takip ettiği iç ve dış siyasetten farklı olmayacağını, Cumhuriyet rejiminin inkılâp sahasında kabul ettiği kanunları uygulamakla yükümlü olduklarını, bu görevi azimle sürdüreceklerini ifade etti. Sözlerinin devamında milli savunma, adliye, iç ve dış işleri, eğitim, bayındırlık, ticaret, ziraat alanlarında hükümetin izleyeceği siyasa hakkında bilgi veren Fethi Bey, sağlık alanında gerçekleştirecekleri mesai hakkında şu açıklamayı yaptı:¹⁷⁸

“Halkımızın bünye-i içtimaiyesini yıpratın sıtma ile ciddi surette mücadeleye girişmek Sıhhiye Vekâleti'nin, en esaslı umdesidir. Bundan maada frengi ve verem tahribatına, nüfus itibarıyla pek şayanı tetemmül olan çocuk hastalıklarına ve vefiyatına karşı koymak için bir taraftan teşkilatı sıhhiyemizin taazzuv ve tevessülüne azami sarfı gayret edilecek, diğer taraftan da teşkilatı hususiyeye bu gayeleri teminen muavenet ifa olunacaktır. İklim ve meskenlerini tebdil sebebi ile bittabi sıhhi meskenlerden mahrumiyet itibarı ile hastalıklara daha ziyade maruz bulunan muhacirlerin ve

¹⁷⁶ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (22.11.1340), s.358, 375.; TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.397.; Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, s.100.; **Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)**, 2004, s.121.

¹⁷⁷ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, s.101.

¹⁷⁸ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.397-399.

harikzedelerin ahvali sıhhiyesine itina etmek ve bu muntakalarda sıhhi tedabiri teksif eylemek cümle-i mesaimizden olacaktır.”

Görüldüğü üzere Fethi Bey’in programda öncelik verdiği konu bulaşıcı hastalıklarla mücadele meselesiydi. Bulaşıcı ve salgın hastalıkların toplumsal bünyeye verdiği tahribatı önlemek amacıyla başta sıtma olmak üzere frengi, verem gibi hastalıklarla mücadele edeceklerini, çocuk hastalıkları ve ölümlerinin önüne geçmek için sağlık teşkilatını genişleteceklerini ve özel teşkilatlara hükümet olarak yardım edeceklerini ifade ediyordu. Fethi Bey’in programda üzerinde durduğu bir diğer konu ise muhacirlerin durumuydu. Çeşitli nedenlerle hastalıklara maruz kalan muhacirlerin sağlığının korunması konusunda itina ile çalışacaklarını ve gerekli tedbirlerin arttırılacağını belirtiyordu.

Fethi Bey’in konuşmasını tamamlamasının ardından bazı vekiller söz alarak program hakkındaki fikirlerini beyan etti. Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey, hükümet programında güzel vaat ve fikirler olduğunu, özellikle bir konunun dikkatini çektiğini, bunun çocuk hayatının korunması ve ölümlerin azaltılması meselesi olduğunu belirtti. O döneme kadar valilerin ya da bürokratların yalnızca asayişin korunmasıyla alakadar olduğunu, yerel yönetimlerin çocuk ölümlerinden hiç bahsetmediğini, hâlbuki bir sene zarfında eşkıyanın öldürdüğü yüz kişi kişiye karşılık bakımsızlık yüzünden neredeyse bin çocuğun hayatını kaybettiğini ifade etti. Yusuf Kemal Bey, Fethi Bey’in programa bu meseleyi dâhil etmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirerek konuşmasını tamamladı.¹⁷⁹

Yusuf Kemal Bey’den sonra söz alan Kırkkilise Mebusu Dr. Fuat Bey, programı okuduğunda özellikle sağlık ve sosyal yardımla alakalı kısmın kendisini memnun ettiğini, özel teşkilatlara yardım edileceği kaydının çok kıymetli olduğunu ifade etti. Sözlerinin devamında, Himaye-i Etfal ve Hilal-i Ahmer’in ülkeye yaptığı veya yapmak istediği hizmetlerin şimdiye kadar memnuniyet verici olduğunu, Hükümet Programında vaat edilen yardım ve desteğin sağlanması halinde pek çok işlerin başarılıcağını belirtti.¹⁸⁰

¹⁷⁹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.402-403.

¹⁸⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.403-404.

Fuat Bey'in ardından programın bazı noktalarını eleştiren Eskişehir Mebusu Emin Bey, muhacirlerin muhtaç olanlarını ayıracak ve ülkeye yararlı hale getirebilecek yegâne vekâletin Ziraat Vekâleti olduğunu, hâlbuki beyannamede bu meseleye dair hiç bir kayda rastlanmadığını belirtti. Yapılan açıklamalara ve eleştirilere yanıt veren Fethi Bey, her vekâleti ayrı ayrı ilgilendiren ve başarılması hedeflenen pek çok iş olduğunu ancak bunların tümünün programa konmasının kapsamı on misli artıracağını, onun için hedeflerine programda kısaca yer verdiklerini vurguladı. Yusuf Kemal Bey'in "*çocuk hastalıkları ve ölümleri meselesi programın en önemli maddesidir*" düşüncesine hükümet olarak katıldıklarını belirten Fethi Bey, sözlerine şu önemli açıklamayla devam etti: "*Memleketimizde nüfus meselesinin ne dereceye kadar mühim ve âtimiz için ne kadar haizi ehemmiyet bir mesele olduğunu hükümetimiz takdir etmiştir ve bunun için yegâne çare sutmaya, çocuk vefiyatına karşı mücadele etmektir. Bunun için Fuat Paşa Hazretlerinin arzu ettiği gibi hükümet yalnız kendi vesaiti ile mücadele edemeyecek olursa ki edemeyeceği aşikârdır, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Hilal-i Ahmer'den, Türk Ocakları'nın ve diğer teşkilatı hususiyenin vatanperane olan mesaisinden istifade etmeyi düşünecek ve onların mesaisine muavenet etmeyi kendisine bir farıza addedecektir.*"¹⁸¹

Bazı vekillerin muhacirlere daha fazla ihtimam gösterilerek ülkedeki diğer bireylerin sağlık durumlarının ihmal edileceğine dair yanlış bir düşünceye kapıldıklarını, böyle bir şeye ihtimal olmadığını belirten Fethi Bey, evsiz muhacirlerin bulaşıcı hastalıklara maruz kaldıklarını, bu durumdan tüm halkın etkilenebileceğini, dolayısıyla alınan sağlık tedbirlerinin tüm milletin menfaatlerini ilgilendirdiğini vurguladı.¹⁸²

Bu konuşmanın ardından oylamaya geçildi. Fethi Bey Kabinesi, oylamaya katılan 188 vekilin tamamından güvenoyu aldı.¹⁸³

Dışta Musul sorununun tırmandıdığı, içte huzursuzluğun arttığı, partiler arası ilişkilerin ilk günlerdeki ılımlılığını yitirmeye başladığı günlerde, Nasturi Ayaklanması'na sahne olan Doğu Anadolu'da yeni ve daha büyük bir ayaklanma

¹⁸¹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.404-406.

¹⁸² TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.407.

¹⁸³ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:10, (27.11.1340), s.407-408.; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)**, Cilt:1, Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Aralık 2013, Sayfa-114-118.

meydana geldi. 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait adında bir Kürt lideri, Piran köyünde ayaklanma çıkardı.¹⁸⁴ Başvekil Fethi Bey'in TBMM'de yaptığı açıklamalarda, ayaklanmanın nedeninin, "*Padişahlık, Hilafet, Şeriat, Abdülhamid'in oğullarından birinin saltanatını temin etme gibi irticai bir propaganda altında Kürtçülük*"¹⁸⁵ olduğu belirtildi. Ayaklanma haberi Ankara'ya ulaştığında bölgedeki birlikler tarafından bu kalkışmanın bastırılacağı düşünüldü. Bu arada ayaklanmacılar Hani'yi, arkasından Elazığ'ı ele geçirdi.¹⁸⁶ Şeyh Sait Ayaklanması, Fethi Bey Hükümeti'nce ilk önce basit bir asayişsizlik olarak değerlendirildiğinden,¹⁸⁷ önlemler de bu değerlendirme doğrultusunda alındı.¹⁸⁸ TCP'nin de desteğiyle bölgede bir aylık sıkıyönetim ilan edilmesi, dini ya da dinin kutsal değerlerini siyasete alet edenlerin vatan haini sayılmasını ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında yargılanmasını öngören yasa tasarıları, TBMM'de oybirliği ile kabul edildi.¹⁸⁹

Hükümetçe alınan ilk önlemlere karşın ayaklanmanın süratle yayılması, TBMM'deki ılımlı havanın değişmesine neden oldu. Ayaklanmacılar, karşılarına çıkan askeri birlikleri yenerek ilerlemeye devam edince, bu durum daha geniş önlemlerin alınmasını gerektirdi. Bu konuları görüşmek üzere toplanan CHF grubunda, Fethi Bey sert bir şekilde eleştirilince, 3 Mart 1925'te Başvekillikten istifa etti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları 1, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1992, s.126.; Turan, *Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.106,109.

¹⁸⁵ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:14, (23.2.1341), s.307.

¹⁸⁶ Turan, *Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.114.

¹⁸⁷ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.195.

¹⁸⁸ Turan, *Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.114.

¹⁸⁹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:14, (25.2.1341), s.309-311.

¹⁹⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (3.3.1341), s.110-111.; TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (4.3.1341), s.127.; Turan, *Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.115-116.

4. III. İnönü Hükümeti (3 Mart 1925- 1 Kasım 1927)

İsmet Paşa'nın oluşturduğu yeni kabine, TBMM'nin 4 Mart 1925 tarihli oturumunda açıklandı. Buna göre III. İnönü Hükümeti, aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:¹⁹¹

Başvekil	:İsmet Paşa (Malatya)
Dâhiliye Vekili	:Cemil Bey (Tekfurdağı)
Hariciye Vekili	:Tevfik Rüştü Bey (İzmir)
Müdafaa-i Milliye Vekili	:Recep Bey (Kütahya)
Adliye Vekili	:Mahmut Esat Bey (İzmir)
Nafia Vekili	:Süleyman Sırrı Bey (İstanbul)
Maliye Vekili	:Hasan Bey (Trabzon)
Ticaret Vekili	:Ali Cenani Bey (Gaziantep)
Sıhhiye Vekili	:Dr. Refik Bey (İstanbul)
Bahriye Vekili	:İhsan Bey (Cebelibereket)
Maarif Vekili	:Hamdullah Suphi Bey (İstanbul)
Ziraat Vekili	:Sabri Bey (Saruhan)

İsmet Paşa, Hükümet Programı hakkındaki kısa açıklamasına “*Hükümetin genel siyaseti bellidir.*” cümlesiyle başladı. Konuşmasının devamında, dışta yabancı devletlerle iyi ilişkilerin korunacağını, muallâkta bulunan meselelerin iyi bir şekilde sonuçlandırılacağını, imar, ziraat ve sağlık alanlarında alınması gereken tedbirlere özel önem verileceğini ve bu tedbirlerin daha da attırılacağını, Cumhuriyet'in feyizli mesaisinin maliye, ticaret, eğitim ve adliye alanlarında da devam ettirileceğini belirtti.¹⁹²

İsmet Paşa'nın sunduğu Hükümet Programı fazla detaylı değildi. Diğer alanlarda olduğu gibi sağlık işleriyle ilgili alınması gereken önlemlere özel önem verileceği ve gerektiğinde mevcut tedbirlerin arttırılacağı ifade ediliyordu.

¹⁹¹ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (4.3.1341), s.127.; **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, T.C. Başbakanlık Personel ve prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 81.

¹⁹² TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (4.3.1341), s.127.

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Ali Fuat Paşa, kabine değişikliğini eleştirerek, Fethi Bey Hükümeti isyan hareketine karşı gerekli tedbirleri almamış mıdır? sorusunu yöneltti. İsmet Paşa kendisini Fethi Bey'le karşı karşıya getirmemelerini rica ederek Şeyh Sait Ayaklanması'yla ilgili olarak, "*Her şeyden evvel son olayların süratle ve şiddetle ortadan kaldırılması, ülkenin maddi ve manevi karışıklıklardan korunması, genel huzurun sağlanması ve devlet gücünün sağlamlaştırılması için etkili özel önlemleri gerekli bulduklarını*" ifade etti. Bu konuşmanın ardından yapılan oylamada 154 olumlu, 29 olumsuz, 2 çekimser oy ile İsmet Paşa Kabinesi Meclis'ten güvenoyu aldı.¹⁹³

Güvenoyu aldıktan sonra Meclis'e teşekkür eden İsmet Paşa, hemen o gece müzakeresini teklif ettikleri bir yasa tasarısı hazırladıklarını belirtti. Adliye Encümeni'ne gönderilerek, Meclis'in ikinci celsesinde ele alınan ve uzun tartışmalara neden olan Takrir-i Sükûn Kanunu, 22 ret oyuna karşılık 122 oyla aynı gün yasalaştı.¹⁹⁴

Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla Şeyh Sait Ayaklanması bastırıldı. Ayrıca yine aynı yasaya dayanarak, isyanla ilgili olduğu tespit edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 4 Haziran 1925'te kapatıldı; muhalif İstanbul ve taşra basını etkisiz hale getirildi.¹⁹⁵

1927 yılının ortasına gelindiğinde, İkinci Dönem TBMM'nin dört yıllık çalışma süresi sona erdi. Meclis'in gündemindeki tasarıların tümü de görüşülüp karara bağlandı. Bunun üzerine Afyonkarahisar Mebusu Ali (Çetinkaya) Bey'in Meclis'in tatil edilmesine dair verdiği önerge, 26 Haziran 1927'de onaylanarak seçimlere gidilmesi kararlaştırıldı.¹⁹⁶

¹⁹³ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (4.3.1341), s.129.

¹⁹⁴ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:15, (4.3.1341), s.131-149.

¹⁹⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, 3. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.311- 312.; Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, s.124.; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927)** I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:1, Ankara, 1993, s. 629-633.

¹⁹⁶ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:33, (26.6.1927), s.845.;Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.277.

5. IV. İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Üçüncü Dönem çalışmalarına 1 Kasım 1927’de başladı. Aynı gün İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından yeni kabineyi oluşturmak üzere görevlendirildi. IV. İnönü Hükümeti aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:¹⁹⁷

Başvekil	:İsmet Paşa (Malatya)
Adliye Vekâletine	:Mahmut Esat Bey (İzmir)
Müdafaa-i Milliye Vekâletine ve	
Bahriye Vekâleti Vekâletine	:Mustafa Abdülhalik Bey (Çankırı)
Dâhiliye Vekâletine	:Şükrü Kaya Bey (Muğla)
Hariciye Vekâletine	:Tevfik Rüştü Bey (İzmir)
Maliye Vekâletine	:Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir)
Maarif Vekâletine	:Mustafa Necati Bey (İzmir)
Nafia Vekâletine	:Behiç Bey (İstanbul)
Ziraat Vekâletine ve Ticaret Vekâletine	:Rahmi Bey (İzmir)
Sihhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâletine	:Dr. Refik Bey (İstanbul)

5 Kasım 1927’de, TBMM’ye hitaben yaptığı konuşmanın başlangıcında, Hükümetin takip edeceği genel siyaset üzerinde geniş beyanatla vekilleri sıkmanın gereksiz olduğunu vurgulan İsmet Paşa, senelerden beri takip edilen genel siyasetin esas itibarıyla değişmeyeceğini belirtti. İç siyasette her şeyden evvel vatandaşların huzur ve emniyet içinde yaşamalarının hedeflendiğini, yıllardan beri bu hususta elde edilen sonuçların vatandaşları memnun ve menfaatlerini temin ettiğini vurguladı. Açıklamasının devamında doğu vilayetlerinde görülen bazı eşkıyalık faaliyetlerinin rahatlıkla bastırıldığını, bilimin en yeni usulleriyle bir günde nüfus sayımının gerçekleştirildiğini, hükümetin bayındırlık işlerine büyük önem verdiğini, genel idarede mümkün olduğu kadar tasarrufa riayet edileceğini belirten İsmet Paşa’nın Meclis’e sunduğu programda, sağlık işleriyle ilgili herhangi bir detaya yer vermediği görülüyordu.¹⁹⁸

¹⁹⁷ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:1, (2.11.1927), s.12-13.; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s. 85.

¹⁹⁸ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:1, (5.11.1927), s.22-24.

Meclis'te yapılan oylamaya 271 mebus katıldı. İki kişi oyunu sonradan verdiği için geçersiz sayıldı. 169 olumlu oyla IV. İnönü Hükümeti, güvenoyu aldı.¹⁹⁹

Şeyh Sait Ayaklanması'nın bastırılması ve Musul Meselesi'nin çözüme kavuşturulmasına rağmen ülke içinde tam anlamıyla huzurun sağlanabildiğini söylemek güçtü. İstiklal Mahkemelerinde verilen kararlarla eylemler durduruldu ancak muhalefetin gizli bir şekilde sürmesi engellenemedi. TBMM'de yapılan çalışmalarda alınan kararlar oybirliği ile kabul ediliyordu. Fakat mebusların yaklaşık üçte biri oturumlara ya da oylamalara katılmayarak pasif bir direniş gösteriyordu. Toplumda, basında ve TBMM'de ortaya çıkan hoşnutsuzluğun farkında olan Mustafa Kemal Paşa,²⁰⁰ iki partili sistemin siyasal gerilimi azaltacağını, acil ihtiyaç duyulan mali ve ekonomik reformları kolaylaştıracak bir uzlaşma sağlayacağını düşündüğünden²⁰¹ Fethi (Okyar) Bey'den bir muhalefet partisi kurmasını talep etti.²⁰² 12 Ağustos 1930'da Fethi Bey'in genel başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), umulmadık bir hızla yurt düzeyinde örgütlenmeye²⁰³ ve örgütünü genişlettikçe daha başka muhalif unsurları da kapsamaya başladı.²⁰⁴ Fethi Bey, Anadolu'da gittiği her yerde coşkuyla karşılandı ve rejime yönelik bütün muhalefet SCF'nin çevresinde toplandı. Fethi Bey'in İzmir'e gelişi sırasında kitle gösterileri oldu.²⁰⁵

Bu olaylarında ardından “*vekâletlerden bazılarının boş olması ve mevcut siyasi durum*” gerekçe gösterilerek IV. İnönü Hükümeti, 27 Eylül 1930 tarihinde istifa etti.²⁰⁶

¹⁹⁹ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:1, (5.11.1927), s.24.

²⁰⁰ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.288, 292.

²⁰¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 10. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2012, s.77.

²⁰² Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.54.

²⁰³ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.298.

²⁰⁴ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s.331.

²⁰⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s.77.

²⁰⁶ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:21, (27.9.1930), s.30.

6. V. İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930)

27 Eylül 1930'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı yeni kabineyi oluşturmak üzere yeniden görevlendirildi. V. İnönü Hükümeti aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:²⁰⁷

Başvekil	:İsmet Paşa (Malatya)
Adliye Vekâletine	:Yusuf Kemal Bey (Sinop)
Müdafaa-i Milliye Vekâletine	:Mustafa Abdülhalik Bey (Çankırı)
Dâhiliye Vekâletine	:Şükrü Kaya Bey (Muğla)
Hariciye Vekâletine	:Dr. Tevfik Rüştü Bey (İzmir)
Maliye Vekâletine	:Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir)
Maarif Vekâletine	:Esat Bey (Bursa)
Nafia Vekâletine	:Zekai Bey (Diyarbakır)
İktisat Vekâletine	:Mustafa Şeref Bey (Burdur)
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine	:Dr. Refik Bey (İstanbul)

İsmet Paşa, yeni teşkil ettiği kabinesinin programını 2 Ekim 1930 tarihinde Meclis'e arz etti. Ülkenin dâhili, harici siyaseti, mali, iktisadi ve eğitim politikaları hakkındaki açıklamalarının ardından, "*toplumsal hastalıklarla mücadele etmenin başlıca amaçları olacaklarını, sağlık ve sosyal yardım faaliyetlerinin devam ettirilip genişletileceğini*" belirtti. Programın okunmasını müteakip Meclis'te çok şiddetli tartışmalar yaşandı ve özellikle SCF lideri Fethi Bey, programı pek çok açıdan eleştirdi. Aynı gün yapılan oylamada 249 olumlu, 12 olumsuz oyla V. İnönü Hükümeti güvenoyu aldı. Daha sonra 1 Kasım 1930'da toplanmak üzere Meclis yeniden tatil edildi.²⁰⁸

TBMM yeni sene çalışmalarına 1 Kasım 1930'da, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutku ile başladı. 6 Kasım'da, Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel Başkanı Fethi Bey, 1930 yılı Belediye Seçimleri'ne hile karıştırıldığı ve yolsuzluk yapıldığı iddiası ile Dâhiliye Vekili hakkında gensoru önergesi verdi. Dâhiliye Vekili'nin İzmir'de görevli olmasından dolayı görüşmeler 15 Kasım'a

²⁰⁷ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:21, (27.9.1930), s.30.; **Resmi Gazete**, Sayı: 1607, 28 Eylül 1930, s.9391.

²⁰⁸ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:21, (2.10.1930), s.34-69.

ertelendi. Kararlaştırıldığı üzere 15 Kasım'da gerçekleştirilen gensoru görüşmeleri, demokrasi geleneği ve kültürü henüz oluşmamış bir toplumda yapılan serbest seçimlerin devleti nasıl sarstığı, demokratik yönetimin topluma benimsetilmesindeki güçlükleri göstermesi bakımından çok önemliydi. Meclis'te yaşanan uzun tartışmalar sırasında bazı CHF'liler, SCF'nin ülkeyi anarşiye sürüklediğini, vatandaşların güvenliğini tehlikeye soktuğunu hatta bölücülük yaptığını iddia etti. Meclis'te yaşananlardan sonra Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya geleceğini anlayan Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da partiyi feshetme kararı aldı. Böylece yeniden tek partili döneme girildi.²⁰⁹

TBMM'nin Üçüncü Dönem çalışmaları, 26 Mart 1931 tarihinde sona erdi. Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey'in teklifi ile seçimlerin yenilenmesine karar verilerek Meclis tatil edildi.²¹⁰

7. VI. İnönü Hükümeti (4 Mayıs 1931-1 Mart 1935)

Seçimlerin yapılmasının ardından TBMM Dördüncü Dönem çalışmalarına 4 Mayıs 1931 tarihinde başladı ve aynı gün 289 oyla Mustafa Kemal Paşa yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Yeni kabineyi kurmak üzere İsmet Paşa tekrar görevlendirildi. VI. İnönü Hükümeti, aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:²¹¹

Başvekil	:İsmet Paşa (Malatya)
Adliye Vekili	:Yusuf Kemal Bey (Sinop)
Milli Müdafaa Vekili	:Zekai Bey (Diyarbakır)
Dâhiliye Vekili	:Şükrü Kaya Bey (Muğla)
Hariciye Vekili	:Dr. Tevfik Rüştü Bey (İzmir)
Maliye Vekili	:Mustafa Abdülhalik (Çankırı)
Maarif Vekili	:Esat Bey (Bursa)

²⁰⁹ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:22, (6.11.1930), s.10.; TBMM Z. C., Devre III, Cilt:22, (15.11.1930), s.16-74.; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem (1927-1931)**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:8, Ankara, 1995, s.341-403.; Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s.334.; Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (Birinci Bölüm), s.308-309.

²¹⁰ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:26, (26.3.1931), s.125.

²¹¹ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:1, (4.5.1931), s.9-10.; **Resmi Gazete**, Sayı:1788, 5 Mayıs 1931, s.449-450.

Nafia Vekili	: Hilmi Bey (Adana)
İktisat Vekili	: Mustafa Şeref Bey (Burdur)
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili	: Dr. Refik Bey (İstanbul)

Yeni Hükümetin programı 9 Mayıs 1931 tarihinde İsmet Paşa tarafından Meclis'e arz edildi. Ülkenin huzur ve barış içerisinde yaşamasına birinci derecede önem verdiklerini belirten İsmet Paşa, vatandaşların hak ve özgürlüklerini temin eden bir hayat tarzının devam ettirileceğini ifade etti. Eğitim alanında hedefe ulaşabilmek için az masrafla çok kişinin eğitim alabilmesine öncelik vereceklerini vurgulayan İsmet Paşa, sağlık işleri ile ilgili şu açıklamayı yaptı: “*Sıhhat mücadelelerimiz her müşkülât içinde başlıca işlerimizden olmakta devam edecektir. İçtimai muavenet hizmetlerinin her vasıta ile teşvik ve tevsi etmeye çalışacağız.*”²¹²

Sağlık hizmetlerinin her türlü güçlük altında sürdürülebilmesine önem verdiklerini belirten İsmet Paşa, sosyal yardım faaliyetlerinin teşvik etmek ve genişletmek için çalışacaklarını ifade ediyordu.

Açıklamasının devamında imar faaliyetlerinden, iktisat politikalarından, ticareti teşvik etmek amacıyla alınacak tedbirlerden bahseden İsmet Paşa, “*bize bu çetin vazifeleri emanet ediyorsunuz. Bu hususta kararınızı reylerinizle izhar buyurmanızı istirham ederiz.*” diyerek konuşmasını tamamladı. 9 Mayıs 1931 tarihinde VI. İnönü Hükümeti, oylamaya katılan 287 vekilin tamamından güvenoyu aldı.²¹³

1934 yılının sonuna gelindiğinde Dördüncü TBMM'nin dört yıllık çalışma süresi sona erdi. Bu süreç içerisinde 287 toplantı yaparak, 801 kanun çıkaran Dördüncü TBMM, Soyadı Kanunu, Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi, İstanbul Üniversitesi ve Sümerbank'ın kurulması gibi sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamda önemli dönüşümlere neden olacak yasama faaliyetlerini gerçekleştirdi. 23 Aralık 1934 tarihinde Tekirdağ Milletvekili Cemil Uybadın

²¹² TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:1, (9.5.1931), s.22.; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:11, Ankara, 1996, 52-61.

²¹³ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:1, (9.5.1931), s.22-26.

tarafından seçimlerin yenilenmesine dair verilen önerge ile TBMM, 1 Mart 1935 tarihine kadar tatil edildi.²¹⁴

8. VII. İnönü Hükümeti (1 Mart 1935- 1 Kasım 1937)

Genel seçimlerin yenilenmesiyle oluşturulan TBMM’de Beşinci Dönem çalışmaları 1 Mart 1935 tarihinde başladı. 386 vekilin oyuyla yeniden Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal Atatürk tarafından, İsmet İnönü’ye hükümeti kurma görevi verildi. VII. İnönü Hükümeti aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:²¹⁵

Başvekil	:İsmet İnönü (Malatya)
Milli Müdafaa Vekili	:Kazım Özalp (Balıkesir)
Dâhiliye Vekili	:Şükrü Kaya (Muğla)
Hariciye Vekili	:Dr. Tevfik Rüştü Aras (İzmir)
Maliye Vekili	:Fuad Ağralı (Elâziz)
Maarif Vekili	:Abidin Özmen (Aydın)
Nafia Vekili	:Ali Çetin Kaya (Afyon)
İktisat Vekili	:Celal Bayar (İzmir)
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili	:Dr. Refik Saydam (İstanbul)
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	:Ali Rana Tarhan (İstanbul)
Ziraat Vekili	:Muhlis Erkmen (Kütahya)

7 Mart 1935 tarihinde Hükümet Programını Meclis’e sunan İsmet İnönü, inkılâbın meydana getirdiği yeni Türk toplumunun barış ve güven içinde çalışıp ilerlemesini amaç edindiklerini, barış ve huzurun fedakârlıkla korunacağını, ülkenin imarı ve vatandaşın refahı için bunun birincil koşul olduğunu vurgulayarak konuşmasına başladı. Ekonomi alanında zamanın şartlarının ve isteklerinin gittikçe zorlaşmakta olduğunu, ülkenin ödeme kabiliyetini kolaylaştıracak bir ticaret sistemi takip etmeye mecbur olduklarını, ülke içinde üretimi artıracak faaliyetleri teşvik edeceklerini belirten İnönü, daha sonra Afganistan, Rusya, İran ve Balkan ülkeleriyle ilişkilerin her geçen gün geliştiğini ve kuvvetlendiğini ifade etti. İsmet Paşa’nın arz ettiği Hükümet Programında sağlık hizmetleriyle ilgili herhangi bir detaya yer

²¹⁴ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:25, (23.12.1934), s.309-310.

²¹⁵ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:1, (1.3.1935), s.3-5.; **Resmi Gazete**, Sayı:2943, 2 Mart 1935, s.4887.

verilmediği görülüyordu. Aynı gün yapılan oylamaya 376 vekil katıldı ve tamamı VII. İnönü Hükümeti'ne güvenoyu verdi.²¹⁶

1937 senesinde, İsmet İnönü ile Atatürk arasında, Hatay Meselesi, Nyon Konferansı ve Orman Çiftliği gibi konularda görüş ayrılıkları belirdi.²¹⁷ 20 Eylül 1937'de İnönü'nün kırk beş gün izin alarak başbakanlıktan ayrılması üzerine Celal Bayar, Başbakan Vekilliğine getirildi.²¹⁸ Bu olayın ardından 1 Kasım 1937'de, TBMM'nin Beşinci Dönem Üçüncü Yasama Yılı açılışında, İsmet Paşa'nın istifası Meclis'e duyuruldu.²¹⁹

9. I. Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938)

İnönü'nün istifası ile boşalan Başvekilliğe, Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Celal Bayar tayin edildi. I. Bayar Kabinesi aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:²²⁰

Başvekil	:Celal Bayar (İzmir)
Adliye Vekili	:Şükrü Saraçoğlu (İzmir)
Milli Müdafaa Vekili	:Kazım Özalp (Balıkesir)
Dâhiliye Vekili	:Şükrü Kaya (Muğla)
Hariciye Vekili	:Dr. Tevfik Rüştü Aras (İzmir)
Maliye Vekili	:Fuad Ağralı (Elaziz)
Maarif Vekili	:Saffet Arıkan (Erzincan)
Nafta Vekili	:Ali Çetinkaya (Afyonkarahisar)
İktisat Vekili (Ziraat Vekâleti)	
Vekilliği Uhdesinde Olmak Üzere)	:Şakir Kesebir (Tekirdağ)
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili	:Dr. Hulusi Alataş (Aydın)
Gümrük ve İnhisarlar vekili	:Rana Tarhan (İstanbul)

²¹⁶ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:1, (7.3.1935), s.27-32.

²¹⁷ Şerafettin Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (İkinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1996, s.202-207.

²¹⁸ **Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)**, s.227.

²¹⁹ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:20, (1.11.1937), s.10.

²²⁰ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:20, (1.11.1937), s.10.; **Resmi Gazete**, Sayı:3744, 26 Teşrinievvel 1937, s.8897.

Celal Bayar Hükümet Programını TBMM'nin 8 Kasım 1937 tarihli oturumunda Meclis'e arz etti. Sözlerine Cumhurbaşkanı Atatürk'ün tayini ile Başvekillik görevini üstlendiğini, takdim ettiği hükümet programının Atatürk tarafından da kabul edildiğini belirterek başladı. Konuşmasının devamında "*Daima daha kuvvetli, daima daha refahlı hür ve müstakil Türkiye*" hedefiyle oluşturulan programın yürütülmesi işini üstlendiklerini, iç işleri teşkilatının planlı bir şekilde rehberlik vazifesini devam ettireceğini vurguladı. Sağlık işlerini, üzerinde önemle durulan ve milli bir mesele olarak niteleyen Bayar, bu konudaki çalışmaların da bir plan dâhilinde sürdürüleceğini ifade etti. Açıklamasının devamında programa dâhil edilen ve sağlık alanında gerçekleştirilmesi hedeflenen işleri şu şekilde sıraladı:²²¹

- Ana ve çocuk hayat ve sıhhatinin korunması için şimdiye kadar tesis edilmiş olan doğum ve çocuk bakımevleri ile çocuk bakım dispanserleri ve süt çocukları müşahede evlerinin sayılarının artırılması
- Köylerde doğum yardımlarını temin edecek köy ebese yetiştirmek için köy ebe mektepleri tesisi
- Kaza merkezlerinin doktorsuz kalmamasının temini yolunda doktor sayısını ihtiyaç derecesine çıkarmak için alınmış tedbirlerin hızlandırılması
- Şehir, kasaba ve köylerin sıhhi vaziyetlerini ıslah için içilecek su tesisatı, fenni mezbahalar tesisi ve saire gibi umumi sıhhat işlerinin tanzimi
- Vilayet ve belediye hastanelerinin sayı ve yatak adetlerinin çoğaltılması
- Sıtma, trahom, frengi ve verem gibi hastalıklara karşı yapılmakta olan fenni mücadelelerin teknik imkânların müsait olduğu nispette inkişaf ettirilmesi

Bayar, açıklamasının devamında Sıhhat Vekâleti'nin sorumluluğundaki göçmen işlerinin planlı bir şekilde idame ettirileceğini, yurt dışından gelen Türklere mali durumun imkân verdiği yardım ve kolaylığı göstereceklerini, genel surette geniş ve etraflı bir nüfus politikasını programlayacaklarını da belirtti. Konuşmasına ziraat, iktisat, imar, maliye ve eğitim alanlarında benimsedikleri politikalar hakkında detaylar vererek devam eden Celal Bayar, "*İş bu programımızı büyük milletimiz için faydalı buluyorsanız arkadaşlarımda bende tatbik edebilmek iktidarını görüyorsunuz*

²²¹ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:20, (8.11.1937), s.19-20.

yüksek itimadınızı esirgememenizi dilerim. Sizin itimadınız bizim kuvvetimizin ve başarımızın sarsılmaz temelidir.” diyerek sözlerine son verdi. Celal Bey’den sonra program hakkında fikirlerini beyan etmek üzere bazı vekillere söz verildi. Ardından yapılan oylamada I. Celal Bayar Kabinesi 364 olumlu oyla güvenoyu aldı.²²²

Celal Bayar’ın TBMM’ye sunduğu Hükümet Programı, o döneme kadar Cumhuriyet Hükümetlerinin hazırladıkları en ayrıntılı program olarak dikkat çekiyordu.²²³ Dolayısıyla I. Bayar Hükümeti’nin, sağlık hizmetleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu hedeflere programda detaylı bir şekilde yer verdiği görülüyordu. Bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye hız verilmesi, anne ve çocuk sağlığının korunmasına hizmet eden sağlık kurumlarının, sağlık insan gücünün ve yerel idarelere ait hastane sayılarının artırılması, şehir, kasaba ve köy hıfzıssıhhası gibi önemli işlerin bir program dâhilinde gerçekleştirileceği ifade ediliyordu. Özetle I. Bayar Hükümeti’nin sağlık alanındaki hedefleri, 1923 yılında başlatılan çalışmaları ve bu alandaki kurumsallaşmayı devam ettirmeye yönelikti.

10 Kasım 1938’de Atatürk’ün ölümünün ardından 11 Kasım 1938’de toplanan TBMM’de, İsmet İnönü, 348 vekilin katılımı ve oybirliği ile Cumhurbaşkanı olarak seçildi.²²⁴ İnönü, hükümeti kurma görevini yeniden Celal Bayar’a verdi.²²⁵

Sonuç olarak Atatürk döneminde kurulan Cumhuriyet Hükümetlerinin programları incelendiğinde, sağlık işleriyle ilgili en fazla detaya yer veren kabinelerin, Fethi Bey ve I. Celal Bayar Kabineleri olduğu görülmektedir. İnönü tarafından kurulan hükümetlerin programları genel itibarıyla incelendiğinde kısa oluşlarıyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, programlarda sağlık işleriyle ilgili hedeflere ya hiç yer verilmemiş ya da birkaç cümle ile değinilmiştir. Bu durum elbette İsmet İnönü tarafından kurulan hükümetlerin sağlık hizmetlerini ihmal ettiği anlamına gelmemektedir. Nitekim İnönü Hükümetleri, toplumun sağlık düzeyi ve sosyo-ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin önemini takdir ederek,

²²² TBMM Z. C., Devre V, Cilt:20, (8.11.1937), s.20-38.

²²³ Turan, *Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap (İkinci Bölüm), s.207.

²²⁴ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:27, (11.11.1938), s.16-17.

²²⁵ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:27, (14.11.1938), s.20-21.; *Resmi Gazete*, Sayı:4061, 12 Teşrinisani 1938, s.10856.

gerçekleştirdikleri icraatlarla sağlık işlerine verdiği önemi ortaya koymuştur. Sonraki bölümlerde de detaylandırılacağı üzere, İnönü Hükümetleri, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sağlık mevzuatının oluşturulması, Numune Hastanelerinin kurulması, yataklı tedavi kurumlarının sayısının artırılması ve niteliğinin iyileştirilmesi gibi önemli işlere imza atmıştır.

C. Atatürk Döneminde Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırması

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ve Cumhuriyet'in ilanının ardından, toplum hayatında, çağın gereklerine uygun olarak, önemli dönüşümler gerçekleştirilmeye başlandı. Bu dönüşüm içerisine çağdaş sağlık anlayışı ve hizmetleri de dâhil edildi.²²⁶ Mustafa Kemal'in "*Efendiler, milletimizi tam bir huzur içinde yaşatmak idealimiz olduğu gibi; onun sağlığına özen göstermek ve mevcudiyetimiz nispetinde, sosyal acılarına çare olmak, Hükümetimizin başlıca vazifesidir.*"²²⁷ ifadesi, yeni kurulan devletin sağlık hizmetlerini milli bir ödev olarak algıladığının göstergesiydi. Vatandaşların "*sağlık hakkı*"nın güvence altına alınması anlamına da gelen bu yükümlülük, çağdaş devlet-birey ilişkisine de işaret ediyordu.²²⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey²²⁹ ise "*Vatanın müdafaasından sonra bir hükümetin birinci vazifesi halkın*

²²⁶ Erdem Aydın, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*", **Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi**, Cilt.31, Sayı.3, 2002, s.184.

²²⁷ **TBMM Z. C.**, Devre I, Cilt:18, (1.3.1338), s. 3-4. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: 1,s. 237-238.

²²⁸ E. Aydın, **Dünya ve Türk Tıp Tarihi**, s.261-262.

²²⁹ **Dr. Refik Bey (Saydam)**, 8 Eylül 1881'de İstanbul'da doğmuştur. Babası, Balkapanı'nda yağ ticareti yapan merhum Ahmet Efendi'dir. Refik Saydam, ilk tahsiline mahalle mektebinde başlayarak 1308 senesinde Fatih Askeri Rüştüyesi'ne girmiş; 1312'de Askeri Tıbbiye İdadisi'ne geçmiş; 22 Teşrinievvel 1321'de Doktor Yüzbaşı olarak Askeri Tıbbiye'den mezun olmuştur. Gülhane'de stajını bitirdikten sonra bir sene de aynı hastanede Histoloji ve Embriyoloji asistanlığında bulunmuştur. 1324'ten itibaren muhtelif birliklerde ve hastanelerde vazife görmüş; bu esnada Avrupa'ya gönderilmek üzere açılan müsabaka imtihanını kazanarak, 4 Ağustos 1326'da Almanya'ya gitmiştir. Balkan Harbi'nin çıkması üzerine 28 Eylül 1328'de İstanbul'a dönerek, Antalya Redif Fırkası İkinci Seyyar Hastanesi'ne memuren, 18. Kolordu Karargâhı'yla cepheye hareket etmiştir. 5.5.1335 tarihinde muvakkaten Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği Sıhhiye Muaviniği'ne tayin olunarak, 19 Mayıs 1335'te Atatürk'ün maiyetinde Anadolu'ya geçmiştir. Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Bayazıt livasından mebus seçilmiş; Büyük Millet Meclisi Hükümeti Milli Müdafaa Vekâleti Sıhhiye Dairesi Reisliği'ne tayin olunmuştur (11 5. 1336). Refik Saydam, Cumhuriyet kabinelerinin birçoğunda, 10 Mart 1337'den 16 Mayıs 1337'ye, 19 Mayıs 1337'den 20 Kânunuevvel 1337'ye 23 İkteşrin 1339'dan 6 Mart 1340'a, 6 Mart 1340'tan 21 Sonteshrin 1340'a ve 4 Mart 1341'den 26 Teşrinievvel 1937'ye kadar Sıhhiye Vekilliği görevini yerine getirmiştir. Atatürk'ün vefatından sonra Celal Bayar kabinesinde (11 Birinciteşrin 1938) Dâhiliye vekilliğine ve C.H.P. Genel Sekreterliği görevine gelmiştir. 25 İkincikanun 1939'da Başvekil tayin

sıhhat-i umumiyesinin himayesidir.”²³⁰ derken, ülkenin savunulmasından sonra ilk ve en önemli görevin, halk sağlığının korunması olduğunu belirtiyordu.

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ni, toplum sağlığının korunması ve sürdürülmesiyle ilgili pek çok görev bekliyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın, “Zamanımıza kadar sıhhati umumiyenin uğradığı ihmalin derecesi, mücadele yoluna girildikçe, daha kuvvetli tebarüz etmektedir.”²³¹ şeklindeki tespiti, Vekalet’i bekleyen sorumlulukların ağırlığını ortaya koyuyordu. Bu yüzden sağlık sorunlarının çözümünde nasıl bir politika izleneceğinin belirlenmesi önemliydi. Dr. Refik Bey, “Memleketimizin umumi ve içtimai hıfzıssıhha işlerinde yapılacak şeyler çoktur. Denilebilir ki nihayetsizdir. Bunlardan bir kısmı tehir ve bir kısmı ile iştilal etmek bittabi doğru olmazdı. Hepsine birden başlamanın mazurları da yok değildir. Hıfzıssıhha işlerinin her sahasında birden faaliyete başlamak ve bu faaliyeti zamanla maddi vesait arttıkça o nispette arttırmak bizim için daha çok faydalı görüldüğünden işlerimize o suretle giriştik.”²³² açıklamasıyla, hıfzıssıhha meselesine nasıl yaklaşıldığını izah ediyordu. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Vekâlet, sağlık sorunlarının çözümünde toplumsal gereksinimleri temel aldı,²³³ hizmette öncelik belirleme ve kaynak tahsisi konusu üzerinde titizlikle durdu. Çünkü eldeki kaynaklar sınırlı olduğundan bunların verimli kullanılması ve israftan kaçınılması şarttı. Bu dönemde benimsenen prensiplerin, bugün gelişmiş ülkelerde benimsenen prensiplere paralellik gösterdiği açıktı.²³⁴

olunarak kabinesini teşkil etmiş ve vefatına kadar Başvekâlette kalarak memlekete değerli hizmetler vermiştir. 7 Temmuz 1942 Salı akşamı İstanbul’da vazife başında vefat etmiştir. **Askeri Mecmua**, “Hatıralara Hüriyet: Başvekil Dr. Refik Saydam”, Cilt: XVI, Sayı:126, Askeri Matbaa, İstanbul, 1942, s.651-652. Dr. Refik Saydam’ın özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız, **BCA**, Fon Kodu: 490.01.01., Yer No: 58.228.3.; Fahrettin Kerim Gökay, “Atatürk Devrinde Halk Sağlığı”, **Tedavi Notları**, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1937, s.1-3. Dr. Refik Bey’in fotoğrafı için bkz. EK.1.

²³⁰ **Hâkimiyet-i Milliye** 29 Kânunusani 1924.

²³¹ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:10, (1.11.1340), s.3.; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, s.352.

²³² **Ayın Tarihi**, “Doktor Refik Beyin Beyanati”, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, Birinci Kanun-İkinci Kanun- Şubat 1929, s.4473.; **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Mart 1929, s.1.

²³³ Fikret Pamir, “Ulusal Sağlık Politikamızın Dünü ve Bugünü Açısından Dr. Refik Saydam”, **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982, s.112.

²³⁴ Aydın, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri”, s.184.; Sağlık hizmetlerinde öncelik belirleme, sağlık sektörüne ayrılan kaynakların öncelikle hangi hizmetlere, bölgelere, programlara, hastalara ya da hastalıklara ayrılması gerektiği ile ilgili olan ve yapısında birçok dinamik ve karar vericinin yer aldığı karmaşık bir karar verme sürecidir. Mehmet Top, “Sağlık Hizmetlerinde Önceliklerin Belirlenmesi: Türkiye’de Öncelik Belirleme Sürecinde Rol Alan Tarafların Görüşleri ve Sağlık Politikalarına İlişkin Değerlendirmeleri”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2006, s.95.; Muharrem Varlık, “Sağlık, Öncelikler, Değişim, Küreselleşme ve Gelecek Trendleri Sağlık Sektöründe Öncelik Belirleme ve Temel Stratejiler” **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1102.

Sıhhiye Vekâleti'nin sağlık ve sosyal yardım hususunda ulaşmak istediği hedefler, “milletin sağlığının korunması ve takviye edilmesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun arttırılması, toplumsal ve bulaşıcı hastalıkların tesirsiz hale getirilmesi, bu suretle millet fertlerinin dinç ve çalışmaya kabiliyetli sağlam bir bedene sahip olarak yetiştirilmesi”²³⁵ idi. Siyasi ve toplumsal düzensizliği hatırlatan her türlü hastalık ortadan kaldırılmalı ve toplum sağlıklı kılınmalıydı. Lider kadroya göre sağlıklı toplum demek, eskiyi hatırlatan, miskin, hastalıklı insan kalabalığından uzaklaşmak; devlet eliyle sıhhatli, gürbüz ve mantıklı düşünebilen; mutlu yaşayan homojen bir ulusa ulaşmak demekti. Topluma sağlık hizmetlerini götürerek, onları dönüştürme ve yeni vazifelere uygun birer vatandaş olarak hazırlama düşüncesi, sağlıklı vatandaşlar projesinin görünmeyen yüzünü oluşturuyordu. Bu düşünceye göre Türk toplumu, inkılâbın hedeflerinin yerine getirilmesi noktasında sadakatle hizmet edebilecek temel unsuru teşkil ediyordu.²³⁶

Halkın yeni dönem politikalarına temel alınmasında, onun potansiyelinin çok önemli bir yeri vardı.²³⁷ “Devlet asayışı temin etmek için, memleketi müdafaa etmek için, sıhhati yerinde, gürbüz ve anlayışları, milli hisleri, vatan muhabbetleri yüksek vatandaşlar ister.”²³⁸ diyen Mustafa Kemal, nüfus meselesini “ulusal bir dava” olarak ele alıyordu.²³⁹ Sayıca çok ve nitelikli bir nüfus, güçlü devlet olmanın gereği sayılıyordu. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren parti ve hükümet programlarına, nüfus arttırıcı politikalar yerleştirildi.²⁴⁰ Evliliklerin özendirilmesi, sağlam bir nesil için çocuk ve yetişkin sağlığı konusunda çeşitli girişimlerin başlatılması,²⁴¹ doğurganlığın arttırılması için çocuk yapmaya engel olabilecek fiil ve hareketlerin suç sayılması,²⁴²

²³⁵ TBMM Z. C., Devre I, Cilt:18, (1.3.1338), s. 3-4. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, s. 237-238.

²³⁶ Akile Gürsoy, “Sağlık, Gençlik, Güzellik”, Üç Kuşak Cumhuriyet, Editör: Uğur Tanyeli, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.41.

²³⁷ Gürsoy, a.g.m., s.41.

²³⁸ Ayşe Âfetinan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. baskı, Ankara, 1998, s.45.

²³⁹ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VIII, Sayı:23, 1992, s.420

²⁴⁰ Gürsoy, a.g.m., s.41.

²⁴¹ Ayşe Akın, Nihal Bilgili Aykut, “Nüfus Politikası Oluşturulmasında Türkiye Deneyimi”, Sağlık ve Toplum Dergisi, Sayı:3, 2011, s.6.; Yaşar Semiz, “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Nisan 2010, s.431-433.

²⁴² Akşam Gazetesi’ndeki bir haberde çocuk düşürme meselesinin nüfus arttırma politikası önündeki önemli bir engel olduğu belirtiliyor ve haberin devamında şu ayrıntılara yer veriliyordu: “Maalesef bir

çok çocuklu ailelerin ödüllendirilmesi gibi uygulamalar, sıhhatli nüfus özlemine uygun hareketlerdi.²⁴³

Her fırsatta nüfus meselesi ve sağlık konusu arasındaki ilişkiye vurgu yapan Mustafa Kemal, “Nüfusumuzun korunması ve artırılması amacına önemle dikkatlerinizi çekerim. Toplumun sağlığı için öngörülen köklü önlemler durmaksızın geliştirilmeli ve genişletilmelidir. Bereketli ve verimli olan Türk milletinin sürekli ve teknik sağlık önlemlerine kavuşunca, Türk vatanını dolduracak ve şenlendirecek güçte olduğuna kimsenin kuşkusu yoktur.”²⁴⁴ demektedir.

Mustafa Kemal’in de vurguladığı gibi nüfusun nitelik ve nicelik açısından iyileştirilmesinin en etkili yolu, sağlık hizmetlerinin çağın gereklerine ve ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmasıydı. Bu yüzden Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, “Sağlam ve gürbüz nesil Türkiye’nin mayasıdır”²⁴⁵ ilkesini rehber edinerek, zaman kaybetmeden harekete geçti. Toplumun sağlık alanındaki gereksinimlerini ve önceliklerini yakından bilen; işin büyüklüğünü ve güçlüğünü

fena adet daha nüfus siyasetini tehdit ediyor. Anadolu’da senelerden beri devam eden çocuk düşürme âdetindeki sakamet, son senelerde İstanbul’da da taammüm etmeye başladı... Şu halde fakir ve zengin sınıfın ikisi de bu büyük cinayeti irtikâp etmektedir. Çocuk düşürmek hususunda, mesleği haysiyetini menfaatine tercih eden bazı doktorlardan ziyade, fakir tabakalara mensup olan kadınların müracaat ettikleri bazı gizli işler gören ve hala kenar ve köşede yaşayan mutatabbîlerle, son tasfiyede eczanesi kapanan bazı eczacılar amel oluyorlar. Bu adamlar çocuk düşürmek için, hiçbir sıhhi zaruret olmaksızın birçok zavallı kadınları kandırarak muzır bir takım ilaç veriyorlar. Sıhhiye teşkilatımız mütemadiyen bu muzır adamları takip ettiği halde, son alınan haberler çocuk düşürmenin tezayüt ve taammüm ettiğini gösteriyor. Aldığımız malumata göre, sıhhiye idaresi ceza kanununda çocuk düşürmeye ait maddeye tevfikân yakında şiddetli takibata başlayacaktır.” Akşam, 9 Ağustos 1929, s.3.

²⁴³ Semiz, **a.g.m.**, s.455.; Sağlıklı nüfusa kavuşmanın yollarından biri de sportif ve atletik faaliyetler olarak görüldüğünden, bu uygulamalar desteklendi ve spor milli bir gurur kaynağı haline getirildi. Sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu Cumhuriyet’in ilk yıllarında koruyucu hekimlik faaliyeti olarak düzenli fiziksel egzersizler ve spor faaliyetleri, sağlıklı olmanın temel ve basit yolu olarak görüldü. Yiğit Akın, **Gülbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.98.

²⁴⁴ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:1, s.346-347.; **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7,(1.3.1340), s.4.; Mustafa Kemal, İstanbul gazetecileri ile İzmit Kasrı’nda Ocak 1923’te yaptığı bir mülakatta ise nüfus sorunuyla ilgili şu açıklamayı yapıyordu: “*Hakikaten memleketin nüfusu şayanı teessüf bir derecededir. Zannederim ki bütün Anadolu halkı 8 milyonu geçmez. Şimdi biz bunu telâfi etmek istiyoruz. Telâfi etmek için şüphe yok ki herkesçe malum olduğu gibi sıhhi ve içtimai tedbirler almak lazım gelir. Bunun için icap ederse ve aramızda mütehassıs yoksa nerde varsa oradan mütehassıs celbedeceğiz. Bu memlekette nüfus beslenmemekten ölüyor değildir fakat bu halkı yegâne öldüren cehalettir. Ve bilhassa evinde, köyünde, memleketinde çalışmaktan mahrumiyettir.*” Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara, 1996, s.53-54.

²⁴⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:1, s.411.

takdir eden Dr. Refik Bey,²⁴⁶ esaslı ve bilimsel bir programla faaliyete başladı. Bizzat kendisinin kaleme aldığı sağlık programının esasları şu şekildeydi.²⁴⁷

- 1- Sağlık teşkilatını genişletmek
- 2- Hekim, ebe ve sağlık memuru yetiştirmek
- 3- Numune hastaneleri açmak
- 4- Numune hastanelerinde çocuk klinikleri açmak
- 5- Bir verem sanatoryumu açmak
- 6- Sıtma, frengi, trahom ve sosyal hastalıklarla mücadeleler yapmak
- 7- Bulaşıcı ve sosyal hastalıklarla mücadele için yabancı mütehassısları davet etmek
- 8- Halkın sağlık düzeyini arttırmak için sağlık işleriyle ilgili kanunlar çıkarmak ve devlet bütçesinden kırkta bir oranında tahsisat talep etmek
- 9- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Hıfzıssıhha Okulunu kurmak

Programda yer alan konuların her biri başlı başına uğraşı gerektiren, sabır, cesaret ve özveri isteyen çalışmalardı. Bu özelliklere sahip olduğunu zamanla gösteren Dr. Refik Bey, kendi eliyle çizdiği bu programı, maddi imkânlar dâhilinde ve sırasıyla uygulamaya başladı.²⁴⁸ Sorunlara köklü ve hızlı çözüm getirmek büyük önem taşıyordu. Bu amaçla dünyadaki gelişmeler yakından takip edilmeye ve diğer ülkelerin geçirdiği tecrübelerden de yararlanılmaya çalışıldı. Çünkü Refik Bey'in ifadesiyle, "*Türk Cumhuriyeti'nin girdiği yeni yolda Türk milletinin hayat ve sıhhat için, takip etmesi lazım gelen sıhhi-içtimai program için, tecrübelere girişmesine ne zaman vardır, ne de bu gibi tecrübelere verecek parası.*"²⁴⁹

Oluşturulan sağlık programı doğrultusunda faaliyetlerine başlayan Vekâlet, bir yandan mevcut sağlık sorunlarına çözüm ararken, diğer yandan da sağlık

²⁴⁶ Frik, a.g.e., s.6

²⁴⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Kânunusani 1924, s.1.; **Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi**, Cilt:39, Sayı:1, Nuriş Basım ve Ciltevi, Ankara, 1982, s.15.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına**, s.16.

²⁴⁸ **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.41.

²⁴⁹ George Sparr Lukett, Harold Farnsworth Gray, **Sıhhat-i Umumiye İdaresi Esasatı**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1341, s.1.

sisteminin etkin ve verimli bir şekilde işletilmesini hedefliyordu. Bu yüzden merkez ve taşra teşkilatını, çağın gerekleri ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırdı.

Yeni yapılanmada, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, sağlık hizmetlerinin temel çatısını oluşturuyordu. Merkezde Sıhhiye Vekili, vilayetlerde ise valiler, sağlık örgütünün otorite noktalarıydı.²⁵⁰ Sıhhiye Müdürleri, vali adına hizmetleri yürütmekle görevliydi. İlçedeki sağlık hizmetlerinin sorumlusu kaymakam, kaymakam adına işleri yürüten sorumlu kişiye hükümet tabibiydi. Merkez teşkilatı içerisinde Müsteşarlık, Teftiş Heyeti, Hukuk Müşavirliği, Evrak Müdürlüğü, Hususi Kalem Müdürlüğü ve Ayniyat Muhasip ve Levazım Memurluğu'nun yanı sıra, Yüksek Sıhhat Şurası bulunuyordu. Bunun yanında Etibba Odaları da doğrudan Vekâlete bağlıydı. Vekâletin İstatistik ve Neşriyat, Sicil ve Memurlar, İçtimai Muavenet, Hıfzıssıhha İşleri, Muhasebe, Hudut ve Sahiller Umum Müdürlüğü birimleri, Müsteşarlık makamının kontrolünde faaliyet gösteriyordu.²⁵¹

Sıhhiye Vekâleti, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini ülkenin en ücre köşesine kadar götürebilmek amacıyla iki hizmet modeli benimsedi. Birincisi “*dikey örgütlenme*” olarak adlandırılan; belirli bir sağlık sorununu çözmek için özel bir yöntemin ve örgütün kullanılmasını esas alan yaklaşımdı.²⁵² Benimsenen bu model çerçevesinde sıtma, frengi, trahom, verem gibi hastalıklara karşı, merkez ve taşrada özel hizmet örgütleri kuruldu. Özellikle Mustafa Kemal'in “*başlı başına mücadele*”²⁵³ olarak tanımladığı sıtma savaşı, dikey örgütlenmeye dair en önemli örnekti. Frengi ve trahom hastalıklarıyla mücadelede, bölgesel düzeyde hizmet birimleri teşkil edildi. Vereme karşı maddi yetersizliklerden dolayı özel bir örgüt

²⁵⁰ Akdur, **Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması**, s.18.

²⁵¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.88.; **Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası (29 Birinci Teşrin 1933) Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1933, s.6.; Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti merkez ve taşra teşkilatı örgüt yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. EK.2 ve EK.3.

²⁵² Nilay Etiler, “*Sağlık Hizmetlerinde Yatay ve Dikey Örgütlenme*” **Toplum Hekimliği Bülteni**, Cilt:21, Sayı:3, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Temmuz 2002, s.8-9.

²⁵³ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:10, (1.11.1340), s.3.; **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Teşrinisani 1924, s.1.

kurulamadı. Bu hastalıkla savaşta, gönüllü kuruluşların katkılarından, Vekâlet'in kurduğu sanatoryum ve dispanserlerden yararlanıldı.²⁵⁴

Bir yandan salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede “*dikey örgütlenme*” modeli benimsenirken, diğer yandan da “*yatay örgütlenme*” modelinin temelleri atıldı.²⁵⁵ Yatay örgütlenme modelinin benimsenmesindeki amaç, tüm sağlık sorunlarını “*genel sağlık hizmetleri*” diye bilinen bir sistem içerisinde çözmek; kalıcı kurumlar yaratarak, meseleleri uzun vadeli ve geniş bir açıdan ele alabilmektir.²⁵⁶ 1924 yılından itibaren kazalarda kurulan dispanserler, yatay örgütlenme modeline uygun olarak oluşturulan hizmet birimleriydi.²⁵⁷ Çünkü taşradaki hükümet tabipliği sistemi, sadece hekim ihtiyacını karşılamaya yönelik bir uygulamaydı. Oysa bu bölgelerde sağlık hizmet ünitelerine ihtiyaç vardı. “*Muayene ve Tedavi Evleri*” olarak da adlandırılan dispanserlerin kurulmasıyla, kırsal kesimdeki halka, ayaktan tedavi edici sağlık hizmetleri sunulmaya başlandı.²⁵⁸ Bir yandan muayene ve tedavi evlerinin sayıları arttırılmaya çalışılırken, diğer yandan hizmet anlayışında önemli bir değişim yaşandı. 1930 yılında açılan “*Etimesgut İçtimai Hıfzıssıhha Nümune Dispanseri*”²⁵⁹ ötekilerden farklı olarak, hem koruyucu ve hem de tedavi edici sağlık

²⁵⁴ Aydın, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*”, s.189-190.

²⁵⁵ Aydın, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*”, s.189-190.

²⁵⁶ Etiler, **a.g.m.**, s.9.

²⁵⁷ Hâkimiyet Milliye Gazetesi'nde “*Sıhhi Faaliyetler*” başlığıyla yer alan haberde, açılan ve açılacak dispanserlerle ilgili şu bilgilere yer veriliyordu: “*Umumi ve hususi hastaneleri olmayan yüz elli şehirde açılması takdir eden ve bir kısmı da küşat olunarak faaliyete başlayan dispanserlere ait faaliyet hakkında malumatlarına müracaat eden bir muharririmize Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Müdür-ü Umumiyesi Doktor Sadık Bey, bervechi ati izahatı vermiştir: “Muhtelif malzeme mahallerine sevk ve irsal edilmiştir. Sekiz dispanserin malzemesi Hopa, yirmi sekiz dispanserin malzemesi Trabzon, iki dispanserinki İnebolu, yirmi sekiz dispanserin malzemesi Samsun, iki dispanserin İzmir, beş dispanserin malzemesi Mudanya ve Zonguldak limanlarına sevk edilmiş ve oradan dahilde mükerrer olan mahallere tevzii olunmuştur. Ayrıca on bir dispanser malzemesi de Adana, iki dispanser malzemesi Adapazarı, bir dispanser malzemesi Aksaray ve on beş dispanser malzemesi Konya Ulukışla, beş dispanser malzemesi Karahisar-i Şarki vasıtasıyla mahallerine gönderilmiştir. Mütebaki dispanserlere ait malzeme de İstanbul'da ihzar edilmekte olup mahallerine derdest sevk edilir. Bu sene yüz elli mahalde küşat edilen dispanserlerin adedi gelecek sene üç yüze iblağ edilecek ve muktezi tahsisatı 341 bütçesine vaz' olunacaktır. Bu sene bina bedel-i icarları (icar: kira) verilerek küşat edilen dispanserler için 341 bütçesine tahsisatı vaz' edilerek vekâletçe bina yaptırılacaktır. Bu maksatla yeni bütçeye otuz dispanser binası inşaat tahsisatı konacak ve her sene bütçesinde bu inşaat tahsisatı tezayid edilecektir.” Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ağustos 1924, s.2.*

²⁵⁸ Aydın, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*”, s.190.

²⁵⁹ “*Etimesgut İçtimai Hıfzıssıhha Nümune Dispanseri Talimatnamesi*” için bkz. **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: IX, Sayı:61, Şubat 1933.; Dispanserin ilk başhekimisi Dr. Cudi Erentürk'tü. 1934 yılında Dispanserin başhekimliğine Dr. Mehmet Cemalettin Or atandı. Dr. Or, 1935 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi ve Baltimore kentindeki Johns Hopkins Üniversitesi'nde bir yıl süreyle köy sağlığı hijyeni öğrenimi gördü. Hijyen uzmanı

hizmetlerini birlikte yürütecek şekilde organize edildi.²⁶⁰ Dispanser, Etimesgut ile beraber 19 köyde, aşağıdaki hizmetleri vermekle görevlendirildi.²⁶¹

1. Merkez ve köylerde hasta muayenesi
2. Fakir hastalara parasız ilaç verme
3. Sıtma, frengi, verem ve diğer bulaşıcı hastalıklar ile savaş
4. Süt çocukları ve okul öncesi çocukların devamlı kontrolü ve çocuk ölümlerinin azaltılması
5. Okul sağlığı
6. Aşılama
7. Muhtaç olanlara sosyal yardım
8. Köylerde çevre sağlık şartlarını düzeltmek
9. Sağlık eğitimi
10. İstatistik bilgiler toplama ve değerlendirme
11. Dispanserde doğum ve güç doğumları Ankara Doğumevi'ne sevk
12. Hasta bakımı (fakirlere ücretsiz) ve hastalığı bir haftadan fazla süren veya bulaşıcı hastalığı olanları Ankara Numune Hastanesine sevk

Yatay örgütlenme modelinin taşradaki ilk örneği olan Etimesgut Hıfzıssıhha Dispanseri, 1937'den itibaren "Sağlık Merkezi" adını aldı. Böylece ülkemizde sağlık merkezleri dönemi başladı.²⁶²

1. Sağlık Alanındaki Yasal Düzenlemeler

Sıhhiye Vekili tarafından hazırlanan programın hedeflerinden biri, halkın sağlık seviyesini yükseltmek ve devletin sağlık alanındaki görevlerinin çerçevesini belirlemek amacıyla hukuksal düzenlemeler yapmaktı. Bu amaçla sağlık işlerine ait

olarak Türkiye'ye dönünce Etimesgut'taki müesseseyi örnek bir sağlık merkezi haline getiren Dr. Cemalettin Bey, görevini başhekim olarak 1952 yılına değin kesintisiz sürdürdü. Mehmet Cemil Uğurlu, "*Türkiye'de Öncü Bir Toplum Hekimi Dr. Mehmet Cemalettin Or*", **Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Mecmuası**, Sayı:1, Cilt:47, 1994, s.3-4.

²⁶⁰ Aydın, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*", s.190.

²⁶¹ **Atatürk ve Etimesgut**, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2003, s. 64.

²⁶² Aydın, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*", s.190.

çeşitli kanunlar çıkarılıp, mevzuat oluşturulmaya başlandı.²⁶³ Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, başta bulaşıcı ve salgın hastalıklar olmak üzere, mevcut sağlık sorunlarının çözümüne yönelik, 51 kanun, 19 nizamname hazırlandı. Yapılan hukuksal düzenlemeler üç grup altında toplanıyordu:²⁶⁴

- 1- Doğrudan doğruya hıfzıssıhha ve salgın hastalıklarla mücadele için hazırlanmış yasalar
- 2- Tababet ve şüabat-ı sanatlarının uygulama tarzlarına dair kanun ve nizamnameler
- 3- Yardımcı ve açıklayıcı nitelikteki nizamnameler

Burada tüm yasal düzenlemeler tek tek ele alınamayacağından, önemli kanunlara yer verilecektir.²⁶⁵

Sağlık mevzuatı oluşturmaya yönelik olarak atılan önemli adımlardan ilki, hekimlerin dengeli dağılımını sağlamak üzere 1923 yılında çıkarılan “*Etibbanın Hizmet-i Mecburiyesi Hakkında Kanun*” idi.²⁶⁶ Bu kanunla Tıp Fakültesi'nden mezun olan hekimlerin iki sene müddetle devlet hizmetinde ve bilhassa hükümet tabipliklerinde mecburi hizmet yapması karara bağlandı.²⁶⁷ 1 Nisan 1926 tarihinde yapılan düzenlemeyle, belediyeler ve hususi idarelerin bütçelerini Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin talimatnamesine uygun olarak hazırlaması

²⁶³ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.18.; Yusuf Ekrem Özdemir, “*Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları –Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1980'li Yıllara Sağlık Politikaları*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001, s.261.

²⁶⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.128.11.10; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.128.11.14.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.128.11.16.

²⁶⁵ Dr. Refik Bey'in on beş senelik vekilliği boyunca sırasıyla çıkarılan tüm kanun ve nizamnameler için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.10; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.11.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.12.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.13.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.14.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.15.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.16.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.17.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.18.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.19.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına**, s.30-36.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.14-27.

²⁶⁶ **Sicilli Kavanin**, 1. Cilt, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s.353.; **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:3, (8.11.1339), s.310.

²⁶⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.128.11.20.

öngörüldü.²⁶⁸ 8 Eylül 1926'da hususi idare, büyükşehir ve diğer belediye bütçelerinde, sağlık ve hayır işlerini düzenleyen yönetmelik yürürlüğe girdi. Yerel idarelerce açılacak hastane ve dispanserlerin Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin sorumluluğunda hizmetlerini yürütmesi kararlaştırıldı.²⁶⁹ Aynı yılın Aralık ayında "*Hafta Tatili Kanunu'nun Dördüncü ve Beşinci Maddelerinin Tadili Hakkında Kanun*" çıkarıldı. Yapılan düzenlemeyle hastane, dispanser, eczane, etibba ve diş muayenehaneleri, kimya ve bakteriyoloji laboratuvarları cuma günleri de hizmet vermeye başladı.²⁷⁰

Dr. Refik Bey döneminde çıkarılan en önemli kanunlardan biri şüphesiz ki 1928 tarihli "*Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun*"du. Bu yasada hekimlerin, diş hekimlerinin, ebelerin, hemşirelerin, sünnetçilerin sorumluluklarına ve mesleklerini icra etmek için hangi vasıflara sahip olmaları gerektiğine dair hükümlere yer verildi.²⁷¹

Koruyucu sağlık hizmetlerini organize etmek, hastalık ve salgınların önüne geçmek, ilgili araştırma, eğitim, denetim ve üretim (aşı, serum vb) yapmak amacıyla, 24 Mayıs 1928 tarih ve 1267 numaralı kanunla, "*Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi*" kuruldu.²⁷² Başlangıçta "*Kimya, Bakteriyoloji, İmmünobiyoloji ve Farmakodinami*" şubeleri ile hizmet vermeye başlayan Enstitü bünyesinde, 14'ü uzman 40'ı yardımcı personel olmak üzere toplam 54 kişi

²⁶⁸ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:24, (1.4.1926), s.8-9.

²⁶⁹ Umut Karabulut, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)*", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 15, 2007, s.154.

²⁷⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:28, (1.12.1926), s.11.

²⁷¹ Resmi Gazete, Sayı:863,14 Nisan 1928.; *Düster (Üçüncü Tertip)*, Cilt:9, s.126.

²⁷² *Düster (Üçüncü Tertip)*, Cilt:1-4, s.870.; Hıfzıssıhha Müessesesi'nin görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Hıfzıssıhha Albümü 77 Yıllık Başarının Öyküsü*, s.12-13. ; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi örgüt şeması için bkz. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.88.

görevlendirildi.²⁷³ Daha sonraki süreçte İstanbul ve Sivas'taki bakteriyolojihanelerle, Ankara'daki kimyahane birleştirildi.²⁷⁴

Sağlık mevzuatı içinde önemli bir yer edinen ve sağlık anayasası olarak da nitelenen “*Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*”, 6 Mayıs 1930 tarihinde kabul edildi. 15 bölüm ve 309 maddeden oluşan bu kanunun birinci faslının ilk maddesinde, “*Memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı tıbbî ve içtimâî muavenete mazhar eylemek, umumî Devlet hizmetlerindedir.*”²⁷⁵ deniliyor; sağlık işlerinin devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görev olduğunun altı çiziliyordu. Bu kapsamlı yasada, sosyal devlet anlayışına vurgu yapılıyor; vatandaşlara sağlık sorunlarına çözüm isteme hakkı tanınıyordu.²⁷⁶ Aynı faslın ikinci maddesinde Milli Müdafaa teşkilatına ait sağlık işleri ayrı olmak üzere, bütün sağlık ve sosyal yardım işlerinin sorumlu ve denetçisi bu Vekâlet'tir hükmü yer alıyordu. Üçüncü maddede ise Vekâlet'in bütçesindeki belirli hadler çerçevesinde şu hizmetleri doğrudan doğruya ifa ettiği belirtiliyordu.²⁷⁷

- Doğumu kolaylaştıracak ve çocuk ölümünü azaltacak tedbirler almak
- Anne sağlığını korumak
- Salgın hastalıkları önlemek
- Hastalıklarla ve diğer zararlı amillerle mücadele etmek
- Tıp ve tıpla ilgili mesleklerin icrasını denetlemek
- İlaçları, zehirli ve uyuşturucu maddeleri, serum ve aşıları kontrol etmek
- Çocuk ve gençlik hıfzıssıhhasına ait işleri yürütmek

²⁷³ Kurumda 1931 yılında BCG (Verem), 1933'te kuduz aşısı üretimi gerçekleştirildi. 1934'te çiçek aşısı üretimi, ülke gereksinimini karşılayacak düzeye getirildi. 1935 yılında Farmakoloji şubesi kurularak, yerli ve yabancı ilaçlar ile hayati maddelerin kontrolüne başlandı. 1937 yılında kuduz serumu üretiminde başarı sağlandı. **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.58.

²⁷⁴ Neşe Özden, “*Dr. Refik Saydam'ın Türk Sağlık Politikaları Üzerindeki Etkisi (1923-1937)*”, **38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: III, 1-6 Eylül 2002, s.1507.; İstanbul ve Sivas Bakteriyolojihane Müesseselerinin 1924-1932 yılları arası mesaisi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.73.

²⁷⁵ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, Arşiv: III-10-A-1., Dosya:42., Fihrist No:2-423.

²⁷⁶ Böyle bir hakkın, “*İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*” ile 1948 yılından sonra dünyada genel kabul gördüğü anımsandığında, yasanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Erdem Aydın, “*Atatürk'ün Sağlık Kavram ve Anlayışı*”, **Ankara Tıp Mecmuası**, Cilt:48, 1995, s.48-49.

²⁷⁷ **Resmi Gazete**, Sayı:1489, 6 Mayıs 1930, s.8895.; H. Fehim Üçışık, “*Sağlık Mevzuatının Temel Esasları*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001, s.1868.

- Okul ve işyeri sağlığıyla ilgilenmek
- Maden suları ve diğer şifalı suların denetimini yapmak
- Hıfzıssıhha müesseseleri ve laboratuvarları açmak
- Mesleki eğitim kurumları açarak buraları kontrol etmek
- Ruh hastalıkları hastaneleri, özürlü yurtları açmak ve buraların idaresini sağlamak
- Göçmenlerin sağlık işlerini yürütmek
- Cezaevi sağlık işlerini yürütmek ve bu işlerin gözetimi sağlamak
- Tıbbi istatistikleri düzenlemek ve sağlıkla ilgili yayınlar yapmak
- Sağlık işlerini yerine getiren ulaşım araçlarının denetimini yapmak

Diğer fasıllarda, Vekâlet'in yukarıda sayılan görevleri hangi koşullarda ve ne şekilde icra edeceğine dair ayrıntılı bilgiler yer veriliyordu.²⁷⁸

Görüldüğü gibi Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, ülkenin sağlık koşullarını iyileştirmek, sağlığına zarar veren bütün hastalıklar veya zararlı etkenlerle mücadele etmek ve gelecek neslin sağlıklı olarak yetişmesini sağlamaya yönelik geniş bir içeriğe sahipti. Böylesine kapsamlı ve ülkenin ihtiyaçlarını gözeterek yapılan bu yasal düzenleme, yeni kurulan devletin sağlık hizmetlerine verdiği değerin ve önemin bir göstergesiydi.

1930 yılı Haziran ayında “*Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Olan Kanununa Bazı Maddelerin Tezyili Hakkında Kanun*” çıkarılarak, tüm eczacılara etıbbı odaları seçimlerine katılma yükümlülüğü getirildi. Ayrıca meslekten uzaklaştırma cezasının üç ayla sınırlandırılmasına karar verildi.²⁷⁹

Sıhhiye Vekâleti'nin görevleriyle ilgili hükümleri içeren “*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu*”, 23 Haziran 1936 tarihinde kabul edildi. Bu yasal düzenlemeyle, Vekâletin merkez ve taşra teşkilatı, buralardaki birimlerin görevleri, sağlık çalışanlarının memur olma koşulları, sorumlulukları ve özlük hakları belirlendi.²⁸⁰

²⁷⁸ **Resmi Gazete**, Sayı:1489, 6 Mayıs 1930, s.8895.

²⁷⁹ **TBMM Z. C.**, Devre III, Cilt:20, (4.6.1930), s.47.

²⁸⁰ **Resmi Gazete**, Sayı:3337, 23 Haziran 1936, s.6695-6706.

Dr. Refik Bey'in Sıhhiye Vekilliği yaptığı dönemde yukarıda sayılan kanunlar dışında pek çok yasal düzenleme gerçekleştirildi. Ulusal sağlık politikasının temellerini atmaya yönelik bu kanunlar, sadece o dönemin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmadı aynı zamanda günümüz hizmetleri için de sağlam bir temel oluşturdu.

2. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Yeni kurulan genç Cumhuriyet, hastalıklardan arındırılmış, sağlam ve kalabalık bir nüfusun, ülkenin teminatı olduğunun farkındaydı. Tüm vatandaşları bulaşıcı hastalıklardan koruyarak, çocuk ölüm oranını düşürerek, işgücü ve üretim kaybının azaltılması; bu suretle nüfusun sosyal ve ekonomik alanda veriminin artırılması hedefleniyordu. Bu gaye doğrultusunda harekete geçen Hükümet, kitleleri tahrip eden ve sağlıklı bir nesil hedefini tehlikeye atan salgın hastalıkları ortadan kaldırmak üzere, gerekli koruyucu tedbirleri almaya başladı.²⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 tarihli Meclis konuşmasında, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede alınan yol ve gelecekte yapılması planlananlarla ilgili detaylı bir açıklama yaptı. Konuşmanın başlangıcında koruyucu sağlık hizmetleri sunan ve aşı hazırlayan kurumların yararlı hizmetler verdiğini, 1921'de üç milyon kişilik aşı hazırlayan Sivas müessesesinin, 1923'te beş milyon aşı hazırladığını söyledi. İstanbul ve Sivas müesseselerine ilaveten Diyarbakır'da da bir hıfzıssıhha müessesesinin kurulacağını, bu sayede uzak mesafelere gitmekten doğan mahzurların ortadan kaldırılacağını belirtti. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele etkin bir araç olarak kullanılan etüv yani dezenfeksiyon merkezlerinin İzmir ve Ankara'da inşa faaliyetlerinin sürdüğünü, yapımı tamamlanan Afyonkarahisar, Eskişehir ve Niğde etüvlerinin ise yakın zamanda hizmete gireceğini sözlerine ilave etti. Yerel yönetimlerin ayıracakları tahsisat ve Sıhhiye Vekâleti'nin desteğiyle en kısa zamanda dezenfeksiyon merkezleri sayısının arttırılacağını; dışarıdan gelecek salgın hastalıklarla mücadelede projelerinin tetkik edildiğini açıkladı. Ülkede bulaşıcı ve

²⁸¹ Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", s.353.

salgın hastalıklar hastanelerinin bulunmaması büyük bir eksiklik olarak niteleyen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun çeşitli noktalarında beş adet bulaşıcı hastalıklar hastanesi inşasının sağlık programına dâhil edildiğini, İzmir ve İstanbul'daki hastanelerin faaliyete başladığını, yerel yönetimlerin gayretleri ve örnek sağlık kurumlarının tesisiyle, Anadolu'nun her tarafında önemli sağlık merkezlerinin kurulacağını belirterek sözlerini noktaladı.²⁸²

Bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunun, tüm toplumun katılımıyla üstesinden gelinilebilecek bir mesele olduğu takdir edildiğinden, diğer vekâletler de çözüme ortak edildi. Örneğin Maarif Vekâleti'nin, "*Çocukların sıhhati her şeyin fevkindedir. Mini mini yavruların sıhhatleriyle alakadar olmayan ve sıhhi afetler karşısında lakayt kalan müesseseler hakkında çok şiddetli davranılacaktır. Gürbüz bir nesle malik olmak isteyen ve bunu kendisine bu umde olarak kabul eden Türkiye Cumhuriyeti sıtmalı bir nesle malikiyeti asla istemez. Mekteplerimizde sık sık tesadüf edilen sıtma, trahom, verem gibi hastalıkların dikkatsizlik yüzünden olduğu şüphesizdir. Badema bu gibi sıhhi meselelere ehemmiyet verilmelidir.*"²⁸³ şeklinde okullara gönderdiği tamim, meseleye hassasiyetle yaklaşıldığını gösteriyordu.

Bulaşıcı hastalıklarla mücadele işleri iki açıdan ele alındı: Birincisi ülke içinde görülen bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele, ikincisi ülkeye dışarıdan gelen bulaşıcı hastalıklarla mücadele.²⁸⁴

a. Ülke İçinde Görülen Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

Sıtma Mücadelesi

Sıtma, yeni kurulan devlete büyük bir sağlık sorunu olarak miras kaldı.²⁸⁵ Ülkede en çok tahribat yapan hastalıkların başında sıtma geldiği için²⁸⁶ bu hastalıkla

²⁸² TBMM Z. C., Devre I, Cilt: 28, (1.3.1339), s. 6-7.; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 1, s. 306-309.

²⁸³ Akşam, 9 Temmuz 1929, s.3.

²⁸⁴ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.21.; BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.25.

²⁸⁵ Erdem Aydın, "*Türkiye'de Sıtma Mücadelesi*". III. Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.304.

mücadeleye büyük önem verildi. Ancak bütçe imkânları kısıtlı olduğundan, hastalığın çok görüldüğü bölgelerden başlanarak, mücadele teşkilatı kısım kısım diğer mıntikalara yayılmaya çalışıldı.²⁸⁷ Sosyal bir bela olarak nitelenen bu hastalıkla mücadele konusunda Mustafa Kemal'in önemle üstünde durduğu birtakım hususlar söz konuydu. "...*Sıtma hastalığının kökünden kali için yegâne çare olan teybis ve islah-ı arazi meselesine şehir ve köylerin şerait-i hfzıssıhhasının islah ve istikmaline ise şerait-i tabiiye avdet eder etmez başlamak icraatı nafia ve sıhhiyemizin en mübrem ve mühimlerinden biri olacaktır.*"²⁸⁸ diyen Mustafa Kemal, bataklıkların kurutulması, kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfusun sağlık koşullarının iyileştirilmesi için acil olarak faaliyete başlanacağını belirtiyordu.

1924 yılında Sıhhiye Vekâleti'nin bütçe müzakereleri esnasında, sıtma hastalığıyla ilgili olarak uzun tartışmalar yapıldı. Görüşmeler esnasında söz alan Dr. Refik Bey, bütün memleketin sıtma ile malul bir hale geldiğini; bunun önüne geçmek için özel bir mücadele programıyla senelerce uğraşmak mecburiyetinde olduğunu belirttikten sonra açıklamasına şu şekilde devam ediyordu: "*Bugün memleketimizde öyle mıntikalar vardır ki, ahalisinin yüzde ellisi büyük dalaklı olduğu için askere gidemiyor, yani vatan müdafaaasına iştirak edemiyor ve edemedi. Keza bu zavallı insanlar sıtma yüzünden senede milyonlarca saat mesaiyeyi yataklarında geçirmek mecburiyetinde kalıyorlar. Yani bu suretle iktisaden o mıntikalarda fakir düşüyoruz. Kezalik yine sıtma yüzünden bu insanların nesli korumakta veya doğacak çocukları yüzde doksan derecesinde ölmektedir. Yani nüfusumuz tenakus ediyor. Kezalik yaşayabilen sıtmalı gençler zekâ, kabiliyet, hususunda geri kalıyorlar... Velhasıl sıtma dediğimiz belanın bu memlekette verdiği zarar, yalnız maddi olmaktan çıkıyor. Frenginin, veremin yaptığı tahribatın çok fevkinde hatta onlarla kabil kıyas olmayacak bir derecede azim bir afet teşkil ediyor.*"²⁸⁹

²⁸⁶ Sıtma yarattığı büyük tahribatla, romanlara da konu olmuş bir hastalıktı. Reşat Nuri Güntekin'in Kavak Yelleri adlı romanında, Anadolu'nun küçük bir kasabasına hükümet doktoru olarak tayin edilmiş Dr. Sabri Bey'in ağzından sıtma hastalığıyla ilgili şu ayrıntılar aktarılıyordu: "*Ben ihtisas yapmaya vakit bulamadan Anadolu'ya düşmüş bir hükümet doktoruyum. Buranın başlıca hastalığı sıtmadır. Diyebilirim ki geldiğim günden beri kolları ve paçaları sıvadım; gece, gündüz yalnız onunla uğraştım. Gördüğüm vakalar hesapsızdır. Büyük profesörleri haftalarca aylarca türlü türlü şüphelere sürüklemiş ve hastaları tecrübe tahtasına çevirmiş nice vakaları rastgele bir kinin tecrübesiyle tedavi ettiğimi bilirim. Bu hastalığın gösterdiği çeşitli ârâz üzerindeki sayısız müşahedelerim bana bir nevi pratik ihtisas temin etmiş gibidir...*" Reşat Nuri Güntekin, **Kavak Yelleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1991, s.11.; Sıtma hastalığı işgücü kaybına da sebep oluyordu. "*İzmir'de Sıtma*" başlıklı bir gazete haberinde "*İzmir'de müthiş bir sıtma vardır. Bu hastalık günden güne ziyadeleşmektedir. Bugün belediye amelesinden 36 kişi hep birden sıtmaya tutulmuşlar ve titreye titreye işlerini bırakmaya mecbur olmuşlardır. Sıtma için tedabir alınmaktadır.*" deniliyordu. **Akşam**, 29 Ağustos 1929, s.2.

²⁸⁷ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:6, (19.2.1340), s.125.

²⁸⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, s.307-308.

²⁸⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Kânunusani 1924, s.4.

Sıtmayı ulusun “*karabelası*” ve en ağır toplumsal sorunu olarak niteleyen Hükümet yetkilileri,²⁹⁰ mücadele teşkilatı oluşturmak amacıyla çalışmalara başladı. 1924 yılında Dr. Refik Bey’in başkanlığında İstanbul’da toplanan komisyon tarafından bir rapor hazırlandı.²⁹¹ Bu raporda öncelikle sıtmanın neden acil bir şekilde yok edilmesinin gerekçeleri sıralanıyor; sıtma hastalığı nedeniyle ortaya çıkan nüfus ve işgücü kaybının ekonomik sonuçları çarpıcı bir şekilde ortaya konuluyordu.²⁹² Ayrıca Türk Ocağı, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri gibi müesseselerin, sıtma mücadelesinde alacakları vazifeler hakkında da ayrıntılı bir bölüm mevcuttu.²⁹³ Raporda sıtma mücadelesinin sadece dairelerin ya da kurumların değil, bütün milletin başaracağı milli bir iş olduğunun altı çiziliyordu. Türkiye’nin faal bir nüfus politikası izleyebilmesinin önündeki en büyük engelin sıtma olduğu da, raporda üzerinde durulan konular arasındaydı.²⁹⁴

Sıtma ile mücadelede üç önemli unsur dikkate alındı.²⁹⁵

- 1- Dalak ve kan muayeneleri ile sıtmalıların saptanması ve parasız tedavileri,
- 2- Bataklıkların kurutulması,
- 3- Sivrisinek yetiştiren çeltik sahalarının kontrol altına alınması.

Mücadele teşkilatı, mevcut sıhhat teşkilatından tamamıyla ayrı; müstakil bir halde organize edildi. Heyetler doğrudan doğruya Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti’ne bağlandı²⁹⁶ ve buralarda görevli memurların Vekâlet tarafından tayin ve azledilmesi kararlaştırıldı. Sıtma mücadele heyetlerinin başlıca görevleri şunlardı:²⁹⁷

²⁹⁰ Aydın, “*Türkiye’de Sıtma Mücadelesi*”, s.303.

²⁹¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Kânunuevvel 1924, s.3.

²⁹² Temel, **a.g.e.**, s.70.

²⁹³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Kânunuevvel 1924, s.3.; 1924 yılından itibaren Himaye-i Etfal Cemiyet sıtma mücadele faaliyetlerine destek oldu. Aynı yıl içerisinde 12 yaşına kadar olan çocuklara bedelsiz kinin komprimesi dağıtıldı. Gelibolu, Tekfurdağı, Edirne, Kırkkilise, Antalya, Aydın Denizli, Konya, Samsun, Adana, Kayseri, Bursa, Çorum merkezlerine 18 kilo kinin gönderildi. Ayrıca köylerde yaz mevsiminde artan sıtmayla mücadele için, bir doktor ve bir ebe görevlendirildi. Merkezdeki muayenehaneden ve ücretsiz kinin dağıtımından köylü çocuklarının da istifade edebilmesi için, jandarma aracılığıyla köylüye duyurular yapıldı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Haziran 1924, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Ağustos 1924, s.3.

²⁹⁴ Temel, **a.g.e.**, s.70.

²⁹⁵ Özden, **a.g.m.**, s.1505.

²⁹⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.38.

²⁹⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.39.

- 1- Buldukları mıntıkadaki halkı Nisan ve Kasım aylarında olmak üzere senede iki defa genel muayeneden geçirmek
- 2- Her ne şekilde olursa olsun sıtmaya yakalananları tedavi altına almak
- 3- Muhitin sıtma membalarını kanunun kendilerine verdiği yetkiler doğrultusunda ortadan kaldırmaya çalışmak
- 4- Sivrisineklerle ve sürfeleriyle mücadele etmek

Sıtma mücadelesi meselesi, 1925 yılında toplanan Birinci Milli Türk Tıp Kongresi'nin gündemine de yansdı.²⁹⁸ Yine aynı yıl başta İzmir (125 kg), Konya (118 kg) ve Adana (107 kg) olmak üzere çeşitli vilayetlerde toplam 2.274 kg kinin dağıtımı gerçekleştirildi.²⁹⁹ Ankara Şehremaneti binası dâhilinde, Hacı Musa Cami yakınındaki çocuk yuvasında ve Ankara Numune Hastanesi'nde üç poliklinik açıldı. Ücretsiz muayene ve kinin dağıtımı buralarda da sürdürüldü.³⁰⁰

13 Mayıs 1926'da 839 sayılı "*Sıtma Mücadelesi Kanunu*" kabul edilerek, sıtma savaşının esasları belirlendi.³⁰¹ Bu yasa, mücadelede gerekli olan yöntemlerin tespiti ile bunların uygulanmasından doğan yükümlülükleri ve cezaları kapsıyordu.³⁰²

Dr. Refik Bey, 1927 yılının Nisan ayında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne verdiği beyanatta, sıtma mücadelesine yedi mıntıkada (Ankara, Adana, Aydın, Konya, Bursa, Samsun ve Kocaeli) devam edildiğini, alınan neticelerin olumlu

²⁹⁸ Kongre'nin ikinci gününde sıtma oturumunda Dr. Abdülkadir Lütfi ve Ankara'dan Ahmet Fikri, "*Türkiye'de Sıtmanın Coğrafyası*" başlıklı bir bildiri sunmuşlardır. Türkiye'nin coğrafyasını anlattıktan sonra, tüm şehirlere ve kazalara kadar sıtma yayılımını, kan-dalak indeksleri göre vermişler; göl ve ırmak kenarlarındaki iklimi sıcak bölgelerde sıtmanın yoğunluğunu belirtmişlerdir. İstanbul'dan Dr. Hüsametdin Şerif, sıtmanın kliniği, Dr. Tevfik Salim, sıtmanın tedavisi, Dr. Neşet Ömer ise sıtma mücadelesini ele alan çalışmalarını sunmuşlardır. Zuhâl Özaydın, "*I. Milli Tıp Kongresi*", **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler İstanbul 20-23 Eylül 1993**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.289.

²⁹⁹ 1925 yılında ülkedeki tüm vilayetlere ücretsiz kinin dağıtımı yapılmıştır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.282-283.; 1926 yılından 1930 yılına kadar sıtma mücadele mıntıklarının faaliyetleri ve dağıtılan kinin miktarı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.30.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.31.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.32.

³⁰⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Mart 1925, s.4.; Ankara dahilinde gerçekleştirilen sıtma mücadelesinin ayrıntıları için ayrıca bkz. **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Kanunusani 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Mart 1925, s.2.

³⁰¹ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:25, (13.5.1926), s.95-96.; **Resmi Gazete**, Sayı:384, 29 Mayıs 1926.

³⁰² Aydın, "*Türkiye'de Sıtma Mücadelesi*". s.304.

olduğunu belirtiyordu.³⁰³ 1929 yılında ise mücadelede gelinen nokta hakkında şu açıklamayı yapıyordu: “*En mühim işlerden biri de halkımızı senelerden asırlardan beri kemiren müzmin hastalıklarla mücadele için bir sistem kurmak olmuştur. 1925 senesinde başladığımız sıtma mücadelesi bu faaliyetin başlangıcını teşkil eder. Evvela Ankara’da yapılmış olan mücadele tedricen ve her sene artan bütçenin yardımıyla bugün Ankara, Eskişehir, Aydın, Denizli, İzmir, Konya, Adana, Cebelibereket, Mersin, Bursa, Balıkesir, Antalya, İzmit, Samsun, İstanbul vilayetlerinde mühim sıtmalı kısımlarını ihtiva edecek surette genişletilmiştir. Sıtma mücadelesi işleri neticelerinden büyük faydalar elde edilmektedir.*”³⁰⁴ Dr. Refik Bey, aynı yıl yaptığı bir başka açıklamada, senelik beş ton kinin sarf edilerek sıtma mücadelesinde dikkate değer sonuçlar alındığını, Adana’da bir sıtma enstitüsünün açıldığını, hedeflerinin, ülkenin batısında nüfusun yoğun olduğu yerlerde imkânlar elverdiği ölçüde mücadele teşkilatını genişletmek olduğunu ifade ediyordu.³⁰⁵

1925- 1932 yılları arasında sıtma mücadele mntıkaları mesaisi aşağıdaki şekilde gerçekleştirildi:³⁰⁶

³⁰³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1927, s.3; Sıtma mücadele mntıkalarının dışında kalan sıtmalı yerlerde köylülere ve fakir halka 1925-1932 yılları arasında dağıtılan kinin miktarı için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.41.; Bursa’da gerçekleştirilen sıtma mücadelesi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akşam**, 25 Şubat 1932, s.10.

³⁰⁴ **Aydın Tarihi**, Birinci Kanun-İkinci Kanun-Şubat 1929, s.4474.; Sıtma Mücadelesi kapsamında Manisa vilayetindeki çalışmalara 1929 yılında başlandı. “*Sıtma Mücadelesi Manisa Vilayeti’nde Nasıl İcra Edilecektir?*” başlıklı gazete haberinde Mücadele Reisi Kani Bey şu açıklamayı yapıyordu: “*Mücadeleye heyetinden reisi vekili olarak yalnız ben geldim. Diğer arkadaşlar bu hafta geleceklerdir. Mücadeleye evvela köylerden başlayacağız. Bilahare merkez teşkil edeceğiz. Halka meccani kinin tevzi etmekle beraber sıtma kanunu mucibince şehir dâhilindeki batakliklar belediyeye hariçtekiler hususi idareye ve eşhasa ait olanlar da kendilerine ait olmalarına binaen kurutmaya icbar edeceğiz, sinekler ve sürfeler imha edilecek, sular ve havuzlar fenni tathirata tabi tutulacaktır...*”**Akşam**, 30 Eylül 1929, s.2.; Manisa’da 1929-1930 sıtma mücadelesi faaliyetleri için ayrıca bkz. **Akşam**, 25 Mayıs 1930, s.6.; **Akşam**, 27 Temmuz 1930, s.2.; **Akşam**, 1 Haziran 1932, s.4.

³⁰⁵ **Akşam**, 4 Kânunuevvel, 1929, s.2.; **Cumhuriyet**, 4 Kânunuevvel, 1929, s.2.; **Akşam Gazetesi**’nin 5 Mayıs 1930 tarihli nüshasında yer alan haberde, Ankara ve civarında yapılan sıtma mücadelesi sonucu parlak sonuçlar elde edildiği, hastalığın az sayıda kişide görülmeye başladığı belirtiliyordu. Haberin detayları için bkz. **Akşam**, 5 Mayıs 1930, s.1-2.; Ayrıca İstanbul, Bursa, Konya ve Eskişehir’de gerçekleştirilen sıtma mücadelesi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1929, s.2.; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1929, s.2.; **Akşam**, 25 Şubat 1932, s.10.; **Akşam**, 24 Ağustos 1932, s.6.; **Akşam**, 23 Eylül 1932, s.6.

³⁰⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.63.; **Akşam**, 29 Teşrinievvel 1933, s.24.; Hasan Rıza (Soyak) Bey, 1930 yılına gelindiğinde “*Memleketin her tarafına yayılmış olan bulaşıcı hastalıklarla başarılı mücadeleler yapılmış, bilhassa sıtma birçok bölgelerde tamamıyla yok edilerek umumi sağlık durumunu düzeltmek yolunda geniş adımlar atılmıştı.*” şeklinde bir değerlendirme yapıyordu. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2006, s.387.

Tablo.3. Bütün Sıtma Mücadele Mıntıklarının 7 Senelik Mesaisi (1925–1932)

Yıllar	Dolaşılan Mahalle Veya Köy	Muayene Olunan Şahıslar	Bunlardan Dalaklı Olanlar	Muayene Olunan Kan	İçinde Sıtma Mikrobu Bulunan Kan	Dağıtılan Kinin Miktarı	
						Kilo	Gr
1925	130	25.418	9.240	16.579	1.434	87	540
1926	1.454	488.676	94.175	148.264	14.791	2.496	774
1927	1.760	704.615	105.486	212.568	10.190	2.779	611
1928	2.322	769.970	95.701	243.296	9.928	2.846	583
1929	3.008	1.100.719	162.075	354.455	36.186	4.181	146
1930	3.453	1.438.044	232.058	370.078	45.653	4.535	206
1931	3.756	1.666.915	305.903	350.595	61.241	6.447	114
1932	3.756	1.677.908	328.633	557.081	72.500	5.754	363

Bütün sıtma mücadele mıntıklarında, arazi ıslahı için de çalışmalar yürütüldü. 1925–1932 yılları arasında kanal açma ve bataklık kurutma faaliyetleri aşağıdaki şekildeydi:³⁰⁷

Tablo.4. 1925–1932 Yılları Arası Bataklık Kurutma Faaliyetleri

Açılan Kanalların Tülü		Kurutulan Bataklıkların Mesahası (Yüzölçümü)
Senesi	Metre	Metre Murabbaı (Metre Kare)
1925	0	40.000 metre murabbaı (metre kare)
1926	0	182.400
1927	11.763	910.559
1928	23.254	11.065.898
1929	21.071	8.243.136
1930	138.295	25.058.916
1931	92.309	19.616.809
1932	90.779	78.727.960

1935 yılı itibarıyla, nüfusu yoğun ve ekonomik bakımdan önemli bulunan yerler öncelikli olmak üzere, 88 kazada, yaklaşık iki buçuk milyon kişinin oturduğu bir mıntıkada, sıtma mücadelesine devam edildi. Mücadele yapılan saha bu suretle nüfusun yüzde 15'ine tekabül ediyordu.³⁰⁸ 1936–1937 döneminde Trakya, Balıkesir,

³⁰⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.41.; İzmir ve Aydın'da gerçekleştirilen bataklık kurutma faaliyetlerinin ayrıntıları için bkz. **Akşam**, 31 Kanunuevvel 1932, s.5.; **Akşam**, 4 Kanunuevvel 1933, s.5.; **Ulus**, 30 Mayıs 1936, s.5.

³⁰⁸ **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:8, (25.5.1935), s.240.; **Ulus**, 27 Mayıs 1935, s.3.

Seyhan, Kayseri, Diyarbakır vilayetlerinde de mücadele merkezleri oluşturularak toplam 16 mıntıkada sıtma savaşı sürdürüldü.³⁰⁹

1937 yılında Dr. Refik Saydam tarafından, Orta Anadolu'daki köy ve köylülerin sıhhi vaziyetini, özellikle çocukların durumunu tetkik için görevlendirilen Prof. Dr. Albert Eckstein, 13 vilayet ve 60 köyü kapsayan bir araştırma gerçekleştirdi. Prof. Eckstein, araştırma bölgesinde en sık görülen hastalıkların başında sıtmayı sayıyordu.³¹⁰

1938 yılı sonuna kadar yaklaşık bir milyon metre uzunluğunda kanal açılarak 66.000 hektar bataklık kurutuldu. Ayrıca sadece 1938 yılında 4.238 köyde 2.514.282 kişi muayene edilerek 9.075 kg kinin dağıtıldı.³¹¹

1940 yılına kadar muayene edilen kanlara göre sıtmalı oranı yüzde 11'lere kadar düşürüldü. Belirlenen mıntikalarda tedavi imkânına kavuşturulan milyonlarca kişi, sıtmadan ölmekten kurtarıldı.³¹²

Verem Mücadelesi

Ülkede toplum sağlığını tehdit eden, sinsi şekilde yayılan, bulaşıcı ve öldürücü bir diğer hastalık veremdi. Uzun süren savaşlar ve imkânsızlıklar nedeniyle, Cumhuriyet kurulana kadar, vereme karşı yeterince tedbir alınamadı. Her sene büyük kayıplara neden olan bu hastalıkla mücadele, önemli oranda maddi kaynak gerektiriyordu. Ancak Vekâlet bu imkânların oluşmasını beklemeden harekete geçti.

³⁰⁹ Frik, **a.g.e.**, s.8

³¹⁰ Prof. Dr. Albert Eckstein, araştırma raporunda, konuyla ilgili şu detaylara yer veriyordu: "...Sıtma hastalığı daha ziyade henüz sıtmadan korunma mücadelesi yapılmayan yerlerde tesirini gösteriyor. Bu köylerde tabiatıyla eski müzmin vakaların miktarı kısmen daha çok olup taze vakalar nadirdir. Biz buralarda fırsat buldukça kan muayeneleri yaptık... Bütün mücadele merkezlerinde teşkilatı ve usulleri tetkik etmek fırsatı elimize geçti. Misal olarak Samsun mücadele merkezini ele alacak olursak burada 1937 senesi Martından Haziranına kadar 89.457 insan muayene edilmiş ve icap edenler de tahtı tedaviye alınmış olup; aynı müddet zarfında 218,5 kg. kinin, çocuklar için 33,5 kg. euchinin, 200 As. Fe Compretten, 454 amp. chinin urethan sarf edilmiştir... Sıtma mücadelesi daha senelerce ehemmiyetli işlerden biri olarak kalacaktır..." **Anadolu Kliniği**, Yıl:6, Sayı:2, Nisan 1938, s.47.

³¹¹ Duru, **a.g.e.**, s.89.

³¹² Özden, **a.g.m.**, s.1505.

Verem ile savaşta başarı için en önemli unsurun dispanser açmak olduğu düşüncesinden hareketle, 1923 yılında ilk “*Verem Savaş Dispanseri*” İstanbul’da açıldı.³¹³ Yine aynı yıl Dr. Musa Kazım’ın yönetiminde özel bir sanatoryum hizmet vermeye başladı.³¹⁴ Ayrıca Doktor Behçet Salih Bey’in önderliğinde “*İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi*” faaliyete geçti.³¹⁵ 1924 yılında İstanbul Verem Savaş Derneği tarafından 50 yataklı “*Heybeliada Sanatoryumu*” kuruldu.³¹⁶ Ayrıca Haydarpaşa Emraz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi’nde 50, İzmir Emraz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi’nde 25 yatak, veremli hastalara tahsis edildi.³¹⁷ 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nu ile veremli hastaların ya da veremden vefat edenlerin hekimler tarafından en yakın sağlık kurumuna ihbar edilmesi zorunluluğu getirildi.³¹⁸

İstanbul’dan sonra 1930 yılında Ankara ve Bursa’da da birer verem savaş dispanseri açıldı. Bu dispanserler röntgen, pnömotraks cihazı gibi teçhizatlarıyla, yeni tedavi ve mücadele usullerini içeren bir talimatnameyle çalışmaya başladı.³¹⁹ Aynı yıl Heybeliada Sanatoryumu’na 35 yataklı bir bina daha ilave edildi.³²⁰

İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti tarafından yayınlanan “*Yaşamak Yolu Mecmuası*”ndaki bir makalesinde Dr. Tevfik Salim Paşa, her sene veremden 39.000

³¹³ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.71-74.; Verem mücadele dispanserleri ve sanatoryumların 1924-1932 yılları arasında gerçekleştirdikleri faaliyetlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.56.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.57.

³¹⁴ Fatih Tuğluoğlu, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl:7, Say:13-14, 2008, s.10-11.

³¹⁵ İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi’nin, 1928 yılı faaliyetleri için bkz. **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1929, s.3.; İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti, 1930 yılında bir yıllık yayınladı. Yıllıkta derneğin tarihçesinin yanında, verem hastalığı hakkında bilgiler, İzmir ve çevresine ilişkin veriler de bulunuyordu. Derneğin o döneme kadar gerçekleştirdiği faaliyetlerden ise şu şekilde bahsediliyordu: “*Başlangıçtan bu yana 10.073 hasta bakılmış, 1.100 veremli bulunmuştur. 1929 yılında 1.396 hasta bakılmıştır. Dispanser müzesini 5.030 kişi ziyaret etmiş; 62 konferans verilmiş; “Sıhhat Mecmuası” yayına başlamıştır.10.000 duvar afişi bastırılarak asılmış; 4.000 sıhhi kartpostal yaptırılıp dağıtılmıştır. Ziyaretçi hemşire uygulaması başlatılarak, ultraviyole ve röntgen cihazları alınmıştır.*” Mahmut Gürkan, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti’nin Propaganda Faaliyetleri*”, **İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi**, Sayı:2, Cilt: XXVII, 2013, s.143.

³¹⁶ Tuğluoğlu, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri*”, s.10-11.

³¹⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.55.

³¹⁸ **Resmi Gazete**, Sayı:1489, 6 Mayıs 1930, s.8901.

³¹⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.64.

³²⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.55.

kişinin öldüğünü,³²¹ Avrupa’da yeni doğan çocuklara verem aşısı uygulamasından başarılı sonuçlar elde edildiğini ve veremden ölüm oranlarının azaldığını, Sıhhiye Vekâleti’nden bu aşının bir an önce tatbik edilmeye başlanmasını istiyordu.³²² Böylelikle 1931 senesinde İstanbul Hıfzıssıhha Müdürü Refik Bey’in girişimleriyle, çocuklara ağız yoluyla BCG (verem) aşısı uygulanmaya başlandı.³²³

Temizlik, konfor ve bilgi açısından oldukça iyi niteliklere sahip ve 30 yataklı bir kurum olan Erenköy Sanatoryumu, 1932 yılında hizmete açıldı.³²⁴ 1935 yılında bu Sanatoryum’a yeni bir bina ilave edildi.³²⁵

Veremle mücadelede sadece tedavi hizmetlerine değil, propaganda faaliyetlerine de başvuruldu. Örneğin İstanbul Verem Savaş Derneği’nin çıkardığı “Yaşamak Yolu Mecmuası”, ülkedeki tüm okullara gönderilerek hastalık hakkında genel bir bilgilendirme faaliyeti başlatıldı. İstanbul’da vereme dair faydalı öğütler içeren broşürlerden yirmi bin adet dağıtıldı. Okullarda çocuklara, afiş ve levhalardan yararlanılarak, anlayacakları dilde veremle ilgili bilgiler verildi.³²⁶ Günlük gazetelerde çeşitli zamanlarda yayınlanan yazılar,³²⁷ hazırlanan konferanslar³²⁸, sıhhi ve içtimai filmler yoluyla, halkın bilinç düzeyi arttırılmaya çalışıldı.³²⁹

Dr. Refik Bey’in Sıhhiye Vekilliği yaptığı dönemin sonuna gelindiğinde Ankara, Bursa, Trabzon’da birer; İstanbul’da ise beş adet dispanser hizmet veriyordu.³³⁰ Bunun dışında Heybeliada Sanatoryumu’nun yatak sayısı 130’a, Maarif Vekâleti’nin Validebağı’ndaki sanatoryumunun yatak sayısı 80’e, Haydarpaşa

³²¹ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1929, s.1.

³²² **Akşam**, 22 Mayıs 1931, s.3.

³²³ Tuğluoğlu, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri*”, s.10-11.; **Akşam**, “*Veremle Mücadele- Çocukları Veremden Kurtarmak İçin Aşı Yapılacak*”, 3 Nisan 1931, s.1-2.; Verem aşısı Ankara Hıfzıssıhha Müessesesi’nden getirildiğinden, çocuklarına verem aşısı yaptırmak isteyen İstanbullu ailelerin, doğumdan 20 gün evvel İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti’ne müracaat ederek haber vermeleri isteniyordu. **Akşam**, 4 Kânunuevvel 1931, s.5.

³²⁴ **Akşam**, 13 Nisan 1932, s.5.; **Zaman**, 16 Kânunusani 1935, s.5.

³²⁵ **Zaman**, 20 Mart 1935, s.3.

³²⁶ Tuğluoğlu, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri*”, s.10-11.; **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1929, s.1,3.; **Zaman**, 2 Mart 1935, s.3.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1929, s.3.; **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1929, s.3.; **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1929, s.3.; **Akşam**, 23 Şubat 1930, s.6.; **Akşam**, 2 Mart 1930, s.6.; **Akşam**, 26 Teşrinievvel 1931, s.8.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 4 Kânunusani 1929, s.2.

³²⁹ Tuğluoğlu, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri*”, s.18-19.

³³⁰ Tuğluoğlu, **a.g.t**, s.262-263.; **Akşam**, 18 Mayıs 1934, s.3.

Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi'nde veremlilere ayrılan yatakların sayısı da 70'e çıkarıldı.³³¹

1939 yılına gelindiğinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, veremle mücadele amacıyla tedbirler almaya devam etti. Yatak kapasitesi uygun olan hastanelerde veremli hastalar için yatak ayrılmasına dair bir tamim yayınladı. 500 yataklı üç verem hastanesi, 250'şer yataklı iki cerrahi verem sanatoryumu, 200'er yataklı iki prevantoryum ve otuz vilayette verem dispanseri açmak üzere harekete geçildi. Yalnız bu işlere sarf edilmek üzere Vekâlet bütçesinden 18.600.000 lira tahsis edilmesine ve böylece veremlilerin tedavisi için 4.000 yatak ayrılmasına karar verildi. Heybeliada Verem Sanatoryumu'na, Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne ve İzmir Emrazı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi'ne yeni verem klinikleri ilave edilmek üzere inşaat çalışmaları başlatıldı.³³²

Eğitilmiş nüfusun artmasına paralel olarak hastalık konusunda bilinçlenme arttı; ölümler azaldı ancak tüm bu çabalar verem hastalığının verdiği zararları azaltmak için yeterli değildi. Veremle mücadelede Avrupa ülkelerindeki gibi başarıyı sağlamak için en az 300 mücadele dispanserine ve veremlilere mahsus 10.000 yatağa ihtiyaç vardı. Ancak mevcut koşullar bu geniş teşkilatın kurulmasına uygun değildi.³³³ Nitekim Dr. Refik Bey de durumu, "*İçtimai derterimizden olan diğer müzmin ve sâri hastalıklardan veremle sıtma ile olduğu kadar vasi sahada cidale maalesef muvaffak olamıyoruz. Bunun sebebi de bütçemizin darlığıdır.*"³³⁴ cümleleriyle açıkça ifade ediyordu.

³³¹ **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1932, s.3.

³³² **Yeni Klinik**, Ahmed İhsan Basımevi, Diyarbakır, Haziran 1939 s.34.

³³³ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1929, s.4.; **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1929, s.3.; **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1929, s.3.; Dr. Mehmet Osman Saka, ülkedeki verem mücadele çalışmalarını yetersiz bulmakla birlikte, veremden ölenler hakkında güvenilir istatistiklerin olmadığını bu yüzden tahribatın azalıp azalmadığını tam olarak tespit edilemediğini vurguluyordu. **Cumhuriyet**, 10 İkincikanun 1936, s.6.

³³⁴ **Ayın Tarihi**, Birinci Kanun-İkinci Kanun- Şubat 1929, s.4474.

Frenği İle Mücadele

Frenğiyle savaşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'nin kurulduğu Milli Mücadele döneminde başlanmasına rağmen, çalışmaların belli bir programa bağlanması 1925 yılından itibaren gerçekleşti. Öncelikle tedavi yöntemleri ve kullanılacak ilaçlarda birlikteliği sağlamak amacıyla, 1925 yılında “*Frenği Tedavi Talimatnamesi*” hazırlandı.³³⁵ Bu talimatname ile çağdaş ve esaslı muayene usulleri, uygulanılacak ilaçların cinsleri ve miktarları tespit edildi.³³⁶

Hastalıkla mücadele üç şekilde gerçekleştirildi: Birincisi frenği teşkilatı kurulan yerlerdeki çalışmalar, ikincisi bu mıntıklar haricinde resmi sıhhat memurları tarafından kendilerine müracaat üzerine yapılan parasız tedaviler, üçüncüsü de hususi idare ile belediyeler tarafından yapılan mücadelelerdi.³³⁷

Dr. Refik Bey'in, “*Sıtma mücadelesinden sonra zührevi hastalık mücadelesine başladık. Bu mücadeleye sebep memleketimizde çok miktarda frenği bulunması değildir. Tespit ettiğimiz vakaların umumi nüfusumuza nispet edersek, frenği miktarı yüzde üçü bile geçmez. Fakat bazı mıntıklarda bu nispet tekâsüf etmiş bulunuyor. İşte bununla mücadeleye başladık.*”³³⁸ şeklindeki izahatından anlaşılacağı gibi, mücadele işine, hastalığın yoğun görüldüğü bölgelerden başlandı. Sivas, Yıldızeli, Hafik, Şarkışla, Orhaneli ve Bursa'nın birkaç köyü, hastalığa en çok rastlanan bölgelerdi. Bu yüzden 1926 yılında buralarda frenği

³³⁵ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.58.

³³⁶ Frenği Tedavi Talimatnamesi'nde benimsenen esaslar şu şekilde idi: 1- Hükümet ve belediye tabipleriyle seyyar tabiplere ve resmi müesseselere müracaat eden frengilileri parasız tedavi etmek, hastalığını saklayan veya tedavi ettirmeyenleri cezaya çarptırmak. 2-Frengili nispeti fazla görülen bazı yerlerde devletçe hususi mücadele teşkilatı yapmak ve vilayetleri teşvik ederek her yerde bu gibi teşkilatın çoğalmasına çalışmak. 3- Frengilileri yatırıp tedavi için hususi hastaneler açmak. 4- Kendilerini gizli baktırmak isteyenler için “*deri ve tenasül hastalıkları dispanserleri*” açarak hem bu gibileri kurtarmak, hem de hastalığın yayılmasına meydan vermemek. 4- Fahişe kadınları sıkı bir murakabeye tabi tutarak frengili olanları derhal ayırıp hastanelerde bakmak. 5- Mecburi evlenme muayenesiyle ötede beride gizli kalan frengilileri ortaya çıkarmak. **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.63.

³³⁷ **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.

³³⁸ **Akşam**, 4 Kânunuevvel, 1929, s.2.

mücadele teşkilatı kuruldu.³³⁹ 1926 Devlet Salnamesi'ne göre hususi idarelere ait zührevi hastalıklar hastaneleri ve bu kurumlardaki yatak adetleri şu şekildeydi.³⁴⁰

Tablo.5. İl Özel İdarelerine Ait Zührevi Hastalıklar Hastaneleri

Hastanenin Adı	Yatak Adedi
İstanbul Zührevi Hastalıklar Hastanesi	200
Adana Zührevi Hastalıklar Hastanesi	25
Bursa Zührevi Hastalıklar Hastanesi	15
Canik Zührevi Hastalıklar Hastanesi	30
Mersin Zührevi Hastalıklar Hastanesi	10
Kayseri Zührevi Hastalıklar Hastanesi	20

1927 yılında Ankara'da "*Deri ve Tenasül Hastalıkları Tedavi Evi*" adıyla bir dispanser açıldı.³⁴¹ 1928'de Ordu ve Fatsa'da, 1929'da Çarşamba ve Düzce'de,³⁴² 1930'da Zonguldak'ın Çaycuma ilçesinde ve İzmir'de, frengi mücadele merkezleri oluşturuldu.³⁴³ Bu sağlık merkezlerinde pek çok kadın ve erkek frengili tespit edilerek tedavi altına alındı.³⁴⁴ Devam eden bu süreçte Zonguldak, Bartın, İnebolu, Bayburt, Tokat'ta da birer mücadele teşkilatı hizmet vermeye başladı.³⁴⁵

1930'da kabul edilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun beşinci faslı, zührevi hastalıklarla ne şekilde mücadele edileceğini ayrıntılı bir şekilde ihtiva ediyordu. Bu kanunla frengi ve belsoğukluğu gibi hastalıklara yakalanmış kişilerin, resmi sağlık

³³⁹ **Cumhuriyet**, 20 Mart 1929, s.3.; **Cumhuriyet**, 29 Teşrinievvel 1929, s.5.; **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.

³⁴⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.292.

³⁴¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.47.

³⁴² **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.46.; **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.

³⁴³ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.25.

³⁴⁴ Sivas Frengi Mücadele mıntıkasında 1927 senesi sonuna kadar, 36.366 erkek, 38.909 kadın; 1928 senesinde ise 6.581 erkek, 8.839 kadın muayene edildi. Yine 1928 senesinde yapılan seroloji testlerinin sonuçlarına göre 2.080 kişi tedavi altına alındı. Bursa-Orhaneli Frengi Mücadele Teşkilatı tarafından, 1925 senesinden 1927 senesi sonuna kadar 7.687 erkek, 8.825 kadın; 1928 senesinde ise 3.217 erkek, 3.396 kadın muayene edildi. Aynı yıl 591 erkek, 566 kadın hasta tedavi altına alındı. 1929 yılında Düzce Frengi Mücadele Teşkilatı tarafından yapılan muayeneler sonucu, 3.077 kişiye frengi teşhisi konuldu ve bu hastalar tedavi edilmeye başlandı. Yine aynı yıl Çarşamba Frengi Teşkilatı'nca 1.149 kadın, 1.001 erkek frengili tespit edilerek, tedavileri başlatıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.24.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.25.

³⁴⁵ **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.

kurumlarında, hükümet veya belediye tabipleri tarafından parasız tedavi edilmesi kararlaştırıldı. Frengi mücadele heyetleri, mıntıkları dâhilinde bütün ahaliyi muayene ve kaydetmekle görevlendirildi. Ayrıca hasta olanları tedavi amacıyla sağlık kurumlarına göndermekle yükümlü kılındı.³⁴⁶

Mücadele kapsamında sıhhi filmlerden de yararlandı ve halkın zührevi hastalıklar konusunda bilgisi attırılmaya çalışıldı.³⁴⁷

1924 yılından 1932 yılına kadar vilayetlere gönderilen frengi ilaçları ve miktarları şöyleydi:³⁴⁸

Tablo.6. Vilayetlere Gönderilen Frengi İlaçları (1924-1932)

Yıllar	Neosalvarsan		Bizmut Mürekkebi		Cıva mürekkebi	
	Kilo	Gram	Mahlûl (Eritilmiş) Halde	Halde	Mahlûl (Eritilmiş) Halde	Halde
			Kilo	Gram	Kilo	Gram
1924	18	938				
1925	51	516			129	000
1926	1	497	109	335	117	550
1927	24	412	37	020	140	670
1928	24	317	36	510	82	150
1929	22	916	74	970	89	350
1930	54	258	111	750	126	250
1931	51	000	121	650	145	875
1932	78	671	57	670	371	450

Frengiyle mücadele teşkilatının 1926–1932 yılları arasında muayene ettiği ve tedavi altına aldığı hasta sayısı ise şu şekildeydi:³⁴⁹

³⁴⁶ **Resmi Gazete**, 6 Mayıs 1930, s.8901.; Frengiyle mücadele kapsamında Dahiliye Vekaleti'nin teşebbüsüyle umumhanelerin kapatılması için girişimlerde bulunuldu. Örneğin 1930 yılında Akşam Gazetesi'nde Ankara'daki bazı umumhanelerin kapatıldığı, buralarda çalışan kadınların memleketlerine gönderildiği, açık olanların ise yakında kapatılacağı şeklinde bir haber yer alıyordu. **Akşam**, 29 Nisan 1930, s.2.; **Akşam**, 29 Nisan 1930, s.2.; **Akşam**, 15 Kanunusani 1931, s.2.

³⁴⁷ **Akşam**, 2 Haziran 1930, s.3.

³⁴⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.48.

³⁴⁹ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.63-64.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.48.

Tablo.7. Frengi Mücadele Teşkilatı Mesaisi (1926-1932)

Şehirler	Umumi Muayene	Elde Edilen ve Tedavi Altına Alınan Frengili Adedi	Laboratuarlarda Yapılan Seroloji Muayenesi
Sivas	175.347	6.261	47.433
Ordu-Fatsa	134.639	5.096	19.103
Çarşamba	39.546	4.230	14.172
Düzce	73.578	4.460	29.096
Orhaneli	42.437	1.427	11.457
Balıkesir (İl Özel İdaresi)	238.822	4.387	1.015
Yekûn	704.369	25.861	122.276

1930-1932 yılları arasında Ankara, İzmir ve Çaycuma dispanserlerinin mesaisi ise aşağıdaki gibiydi:³⁵⁰

Tablo.8. Dispanserler Frengi Tedavi Mesaisi

	Ankara	İzmir	Çaycuma
1930	526	---	---
1931	279	499	1.510
1932	324	950	1.868

Trahom İle Mücadele

Trahom, eski zamanlardan beri ülkenin özellikle güney ve doğu mntıklarında görülen ve tedavi edilmezse körlükle sonuçlanan bir hastalıktır.³⁵¹ Cumhuriyetten önce trahomlu kişilerin kendi kaderleriyle baş başa bırakıldığı aşikârdır.³⁵² Hastalıkla mücadeleye, Dr. Vefik Bey ile Prof. Dr. Niyazi Bey'in raporlarından edinilen bilgiler ve çeşitli hastanelerden gönderilen istatistikler doğrultusunda, 1925 yılında başlandı.³⁵³ Adıyaman'da 20 ve Malatya'da 10 yataklı

³⁵⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.49.

³⁵¹ Zaman, 27 Mayıs 1935, s.2.

³⁵² Osmanlı Devleti'nde, Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak faaliyet gösteren Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisi'nin istatistik ve yayınlarında, trahom kelimesine rastlanmıyordu. Oysaki hastalık, Anadolu'da yüzyıllardan beri yerleşmiş özellikle güney ve doğu illeri halkı arasında sosyal bir felaket halini almıştı. İnci Hot, "Ülkemizde Trahom İle Mücadele", Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi, Cilt:11, Sayı:1, 2003, s.23.

³⁵³ Hot, a.g.m., s. 23-24.

iki hastane ve bunlara bağılı iki dispanser açıldı.³⁵⁴ Bu sabit kuruluşların yanında, gezici ekiplerle taramalar yapılarak, en ücra yerlere kadar hizmet götürülmeye çalışıldı. Böylece tespit edilen trahomlu hastaların tedavileri sağlandı.³⁵⁵

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile trahom bildirimini zorunlu hastalıklar listesine alınarak, hastaların toplu yerlerde bulunmaları yasaklandı. 1930 senesinde Adana'da 40, Gaziantep, Kilis, Besni'de 10'ar yataklı birer trahom hastanesi daha açıldı.³⁵⁶ Halkı hastalık hakkında bilgilendirmek ve alınması gereken koruyucu önlemleri öğretmek amacıyla, afişler hazırlanarak mücadele bölgelerine gönderildi.³⁵⁷

1932'de, trahomla mücadele kurumlarının yatak adetleri ile ayakta ve yatırılarak tedavi edilen hastaların sayıları şu şekildeydi:³⁵⁸

Tablo.9. Trahom Mücadele Mesaisi (1925–1932)

Sene	Yatak Adedi	Müracaat Adedi	Ayakta Yapılan Tedavi Adedi	Yatırılarak Tedavi Adedi	Ameliyatlar
1925	40	12.588	8.206	322	474
1926	40	5.399	5.030	583	986
1927	40	4.820	3.616	589	804
1928	40	11.711	72.318	303	557
1929	40	20.990	49.744	396	333
1930	80	81.497	232.389	394	2.643
1931	80	134.160	500.394	1.258	16.329
1932	80	56.331	1.042.917	1.535	15.189
Yekûn		327.506	1.914.614	5.380	37.315

1935 yılına gelindiğinde ülkede 10 adet trahom hastanesi hizmet veriyordu. Dispanser sayısı 10'a, yatak sayısı ise 130'a ulaştı.³⁵⁹ Dr. Refik Bey, aynı yıl yaptığı açıklamada mücadele gelinen noktayı şu şekilde özetliyordu: "*Trahom, Aydın'da muayene edilenler arasında yüzde 4,7; Nazilli'de 2,2; Söke'de 3,2; Balıkesir'de 1,3; Bursa'da 2,2; Mustafa Kemalpaşa kazasında 0,9; İnegöl'de 1,2; Denizli'de 0,1; İçel'de 4,2; Akşehir'de 4,1; Diyarbakir'de 6,6; Çermikte 20, Osmaniye'de 14; İzmir'de 1,04 olarak bulunmuştur. Binaenaleyh*

³⁵⁴ Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl, s.53.

³⁵⁵ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.131.

³⁵⁶ Sağlık Dergisi, Cilt: XXIII, Sayı:10, 1949, s.580.

³⁵⁷ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.52.

³⁵⁸ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.54.

³⁵⁹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.131-134.; Nizip Trahom Hastanesi 1935 yılında hizmet vermeye başladı. BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 1463.1.1.

Anadolu'nun vasati kısmında ve Çorum vilayeti dâhilinde bazı kasaba ve köylerde bu miktarın 2 ila 3 olduğu görülüyor. Bu hastalığa karşı Vekâlet'in açmış olduğu mücadeleye şimdiye kadar, Adana, Malatya, Gaziantep, Urfa ve Maraş'ta devam edilmiştir. Bu son zamanlarda Nezif kasabası ve civarı da ilhak edilmiştir. Kısa zamanda bu güç mücadeleyi yapmak lüzumu olduğundan dolayı 241 bin nüfusluk bir saha dâhilinde bugün mücadeleye devam etmekteyiz."³⁶⁰

Trahom hastalığı ilk evrelerde hastaya büyük sıkıntı vermediğinden, geç teşhis edilebiliyordu. İşte bu sorunu çözebilmek ve köylünün ayağına kadar giderek hastalığı tedavi edebilmek amacıyla, 1937 yılından itibaren "*Köy Tedavi Evleri*" adıyla 24 kurum hizmet vermeye başladı. 1938'de bunların sayısı 39'a çıkarıldı.³⁶¹

Gösterilen yoğun çabalar sonucu trahomla mücadelede başarılı sonuçlar elde edildi.³⁶² Böylece 1925 yılında yaklaşık yüzde 70 olan yeni tespit edilmiş trahomlu sayısı, 1940 yılında yüzde 20'lere geriledi.³⁶³

Kuduz Hastalığıyla Mücadele

Kuduz, başta köpekler olmak üzere, bazı hayvanlarda mevcut olan ve bunların ısırmalarıyla insanlara bulaşan bir hastalıktı. 1925 yılına kadar "*İstanbul Daülkelp (Kuduz) Müessesesi*"nin dışında, bu hastalıkla mücadele eden herhangi bir kurum bulunmuyordu.³⁶⁴ Hastalığın tedavisi için İstanbul'a gitmeye mecbur olduğundan, birçok ölüm vakası meydana geliyordu. Bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla 1925 yılında Sivas ve Erzurum'da³⁶⁵; 1926'da Diyarbakır'da, 1927'de Konya'da birer müessese daha açıldı.³⁶⁶ Erzurum'daki müessese, 1929 senesinden itibaren Numune Hastanesi'ne bağlanmak suretiyle idare edilmeye

³⁶⁰ **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.

³⁶¹ **Sağlık Dergisi**, Cilt: XXIII, Sayı:10, 1949, s.580. s.580.

³⁶² Temel, **a.g.e.**, s.136.

³⁶³ Irmak, **a.g.m.**, s.47.

³⁶⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.33.

³⁶⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.34.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.35.

³⁶⁶ Diyarbakır Kuduz Tedavi Müessesesi'nin fotoğrafı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akşam**, 30 Ağustos 1934, s.6.; **Tarih IV**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.326.; Ata Soyer, "*Türkiye'nin İktisadi ve Sosyal Tarihi Bağlamında Başlangıcından 1960'a Kadar Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Bakanlığı*", **Toplum ve Hekim**, Cilt:16, Sayı:6, Kasım-Aralık 2001, s.416.

başlandı. İstanbul'daki kurum, Yenibahçe'de hastane olarak kullanılmak üzere yapılan ancak yarım kalan binalardan birine nakledilerek, yatak sayısı 100'e çıkarıldı. Vilayetler teşvik edilerek, İzmir ve Konya'da da tedavi merkezleri açıldı. Ankara'da yapılan Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi inşaatı ilerledikçe, burada da kuduz tedavisi yapılmaya başlandı ve 1932 senesi Temmuz ayından itibaren, başvuran hastalar kabul edildi.³⁶⁷

Kuduz ve şüpheli hayvanlar tarafından ısırılan kimselerin vakit kaybetmeden en yakın aşı merkezine gönderilmesi için Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na çok sıkı tedbirler konuldu. Ayrıca fakir olanların devletin nakil vasıtalarından ücretsiz olarak yararlanmaları temin edildi. Böylece ısırılanların hızlı ve emin bir şekilde sevkleri gerçekleştirilerek, gecikmelerin asgari bir sınıra indirilmesi imkânı doğdu. Ayrıca başıboş ve sahipsiz köpeklerin vilayetlerce her tarafta imhası için girişimlerde bulunuldu.³⁶⁸

b. Ülkeye Dışarıdan Gelen Diğer Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte İstanbul'daki Beynelmilel Sıhhiye İdaresi'nin yerini "*Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü*" aldı. Ülkeyi hariçten gelebilecek hastalıklara karşı koruma görevi verilen bu müdürlük, Sıhhiye Vekâleti'nden aldığı direktifler çerçevesinde çalışmaya başladı. Umum Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren, 9 Sahil Sıhhiye Merkezi, 14 Sahil Sıhhiye İdaresi, 13 Sahil Sıhhiye Muhafaza Memurluğu, 3 tahaffuzhane (Kavak, Tuzla, Urla) ve 2 Emraz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi (İstanbul ve İzmir) ile 2 bakteriyoloji laboratuvarı (İstanbul ve İzmir) mevcuttu.³⁶⁹ Müdürlük kadrosunda bir

³⁶⁷ İstanbul, Sivas, Diyarbakır, Konya, İzmir Kuduz Tedavi Müesseselerinin mesailer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.34.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.35.

³⁶⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.36.; İstanbul'da belediye, kuduzla mücadele kapsamında ilginç bir uygulama başlatmıştır. Halktan kişilere ya da temizlik işçilerine, getirdikleri her canlı köpek başına 25 kuruş ödenmiş; bu köpeklerin Fatih'teki Hayvan Hastanesi'nde ya da Şişli'deki Hayvanları Himaye Cemiyeti'nde eziyetsiz şekilde öldürülmesi sağlanmıştır. **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1936, s.2.

³⁶⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.21.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.22.

umum müdür ve bir muavin bulunuyordu. Ayrıca sıhhi işleri teftiş etmek üzere bir müfettiş de görevli idi. Ayniyat, muhasebe, tahrir ve hukuk müşavirliği birimleri Müdürlüğe bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Hariçten ve bulaşık limanlardan gelebilecek hastalıklara karşı sıhhi tedbirler almak; gemilerden sıhhiye vergisi toplamak; muhacir ve hacılara tathirat (temizlik) uygulamak; her altı ayda bir gemilerde fare kontrolü yaptırmak ve gemicilere veba aşısı tatbik etmek gibi görevler bu teşkilata aitti.³⁷⁰

Dr. Refik Bey, 1929 yılında yaptığı açıklamada, Akdeniz havzasında sık sık veba vakaları görüldüğü halde Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü'nün teyakkuz halinde olması ve aldığı tedbirler sayesinde, bu hastalığın ülkeye girişinin engellendiğini dört vakadan başka vakanın görülmediğini belirtiyordu. Avrupa'da ve Amerika'da son dört beş seneden beri görülen kızıl hastalığından Türkiye'nin de etkilendiğini, hastalığın önüne geçmek amacıyla özellikle hastalığın görüldüğü Kastamonu, Konya ve çevresinde aşı uygulamasına başlandığını, on binden fazla çocuk aşılandığını ifade ediyordu.³⁷¹

1929–1931 senelerinde Suriye'de görülen çiçek hastalığı sınır halkını tehdit ettiğinden,³⁷² Umum Müdürlük tarafından hemen tedbir alınmaya başlandı. 1 Ağustos 1929'dan 30 Haziran 1931'e kadar, Mardin, Gaziantep, Diyarbakır, Mersin, Siirt, Elazığ, Maraş, Malatya, Urfa, Adana vilayetlerinde 1.214.839 kişiye kontrollü olarak çiçek aşısı yapıldı. Bu uygulama için teşkilat çalışanları, Adana mıntıkası sıtma mücadele memurları, mahalli sıhhat müdürlerinin ve hükümet tabiplerinin nezaretleri altında çalışan geçici seyyar sıhhat memurları görevlendirildi. Böylece özellikle salgın açısından riskli bazı köylerde ve ülkenin diğer bölgelerinde, hastalığın görülmesine engel olundu.³⁷³

1931 yılında Irak'ta kolera salgını baş gösterince, Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü bir dizi tedbir aldı. Irak limanından gelen gemiler ve sınırlardan

³⁷⁰ Frik, a.g.e, s.7.

³⁷¹ **Ayın Tarihi**, Ankara, Birinci Kanun- İkinci Kanun- Şubat 1929, s.4475.

³⁷² **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.63.

³⁷³ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.25.

geçen yolcular sıkı kontrole tabi tutuldu. Irak'tan meyve ve sebze ithalatı men edildi. Hudut üzerinde sadece bir sınır kapısı açık bırakılarak hududun diğer kısımları kapatıldı. Nusaybin civarında bir sağlık istasyonu kuruldu. Bulaşık yerlerden gelen yolcular muayene edildi ve aşı vesikası taşımaları mecbur kılındı. Ayrıca hudut üzerinde bulunan vilayetlerin ve köylerin halkına kolera aşısı tatbik edilerek, ülkeye hastalığın girişi engellendi.³⁷⁴ 1931 senesinde güney sınırında yapılan kolera aşısı adedi şu şekildeydi:³⁷⁵

Tablo.10. 1931 Senesinde Tatbik Edilen Kolera Aşısı

Mıntıklar	Birinci Aşı	İkinci aşı
Mardin Mıntıkası	15.403	9.340
Siirt Mıntıkası	7.467	4.980
Hakkâri Mıntıkası	3.436	1.940
Yekûn	26.306	16.260

Bilimsel korunma tedbirleri, tahaffuzhanelerin faaliyetleri, limanlara giren gemilerin kontrolü ve aşı uygulamalarıyla, hudutlardan veya denizlerden girmesi mümkün olan salgınların önüne geçilmeye çalışıldı.³⁷⁶ 1932 yılına kadar Türk limanlarına giren ve tamamı sağlık kontrolünden geçirilen gemilerin adedi incelendiğinde, Umum Müdürlüğün ne kadar yoğun bir mesai sarf ettiği ortaya çıkıyordu.³⁷⁷

Tablo.11. Limanlara Giren ve Tamamı Sıhhi Muameleye Tabi Tutulan Gemilerin Adedi (1923–1932)

Senesi	Gemi Adedi	Tonilâto Miktarı
1923 (12 aylık)	40.614	15.085.429
1924 (12 aylık)	55.122	21.255.960
1925 (Mart 1925-Kânunuevvel 1925)	66.114	25.486.908
1926 (12 aylık)	67.322	25.399.478
1927 (12 aylık)	79.416	28.685.248
1928 (12 aylık)	88.670	29.098.365
1929 (Kânunusani 1929-Mayıs 1930)	98.422	43.065.706
1930 (12 aylık)	66.631	41.513.106
1931 (12 aylık)	65.083	38.242.822
1932 (12 aylık)	88.885	36.705.994

³⁷⁴ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.23.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.63.

³⁷⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.24.

³⁷⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.63.

³⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.22.

3. Sağlık İnsan Gücü ve İstihdam Politikası

Toplum sağlığı hizmetlerinde başarının vazgeçilmez unsuru, nicelik ve nitelik açısından yeterli “sağlık insan gücü” yetiştirmek ve bunların dengeli dağılımını sağlamaktır. Bu meselenin önemini takdir eden ve her fırsatta vurgulayan Dr. Refik Bey, hazırladığı sağlık programının ikinci maddesine “hekim yetiştirme” hedefini yerleştirdi. Devlet sağlık teşkilatını takviye etmek ve genişletmek³⁷⁸ amacıyla bir taraftan Vekâlet’in bütçe olanakları arttırılmaya çalışılırken; diğer taraftan da personelin dengeli dağılımını sağlayacak yasal önlemlere başvuruldu.³⁷⁹

Hekim açığını kapatmak ve özellikle doğu illerine sağlık hizmeti götürülmesini temin etmek için, 1923 tarihinde “*Etibbanın Hizmet-i Mecburiyesi Hakkında Kanun*” çıkarıldı.³⁸⁰ Tıp Fakültesi’nden mezun olan hekimlere mecburi hizmeti öngören bu kanun sayesinde birçok ilçeye hükümet tabibi gönderildi ancak hekim ihtiyacı tam olarak karşılanamadı. Bu yüzden 1924 yılında İstanbul’da 150 kişilik “*Leyli (Yatılı) Tıp Talebe Yurdu*” kuruldu.³⁸¹ Bir yandan olanakları kısıtlı gençlerin tıp fakültesinde okumaları özendirilip, desteklenirken; öte yandan da bunlara belli bir süre mecburi hizmet yüklenerek kırsalda/kamuda çalışan hekim

³⁷⁸ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına**, s.16.

³⁷⁹ Pamir, **a.g.m.**, s.113-114.; **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.41.

³⁸⁰ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:3, (8.11.1339), s.310-311.

³⁸¹ Leyli (Yatılı) Tıp Talebe Yurdu’na kayıt ve kabul şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu:490.01.00., Yer No: 1463.1.6.; **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.291-292.; Dr. Sadi Irmak, Tıp Talebe Yurdu’nun kurulması ve bu kurumun önemi ile ilgili şu açıklamayı yapıyordu: “*Refik Saydam’dan evvel tıp tahsil etmek, ancak İstanbul’da yakını olan veya İstanbullu olanlara mahsus bir imtiyazdı. Anadolu çocuğu nereden gidecekte İstanbul’da Haydarpaşa’da okuyacak. 5 sene, 6 sene yiyecek, içecek. Bu imkâna malik olan zaten bütün Anadolu’da son derece az kişi vardı. Şu halde ne yapmalıydı? Bu genç Anadolu çocuklarına “tıp” gibi kutsal bir mesleğin tahsiline imkân hazırlanmalıydı. Bunun için de sağlık yurtları, Tıbbiyede okuyacak Anadolu çocuklarına yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayacak yurtlar kurmak lazımdı. Refik Saydam bu yurtların kurucusudur. Bu hizmet bugün mütevazı gibi görünür. Fakat sonucu büyük olmuştur. O günden bugüne gelişimizi, bilhassa Anadolu çocuklarının tıp tahsil edebilme imkânını büyük ölçüde kazanmasında bu karar, çok büyük rol oynamıştır.*” **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.73.; Dr. Refik Bey, 1923’ten 1927 yılına kadar Tıp Fakültesi’nden mezun olan ve sonrasında ihtisas yapan hekimlerle ilgili şu bilgileri veriyordu: “*1339’da 73, 1340’ta 77, 1341’de 41, 1926’da 25, 1927’de 23 ki cem’an beş senede 239 doktor diploma almıştır...1339-1928 seneleri ki altı sene eder, bu müddet zarfında asistan olmak arzusunu ihzar eden etibba yekunu 143’tür. Bunlardan bugüne kadar 15 operatör, 6 dâhiliye mütehassısı, 8 bakteriyolog, 4 frengi ve cilt, 4 nisaiye, 4 röntgen, 2 göz, 2 kulak-burun-boğaz asistanı ki ceman 45 kişidir.*” **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:22, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, Kânunusani 1929, s.127-128.

sayısı artırılmaya çalışıldı.³⁸² Kamuda ve özellikle koruyucu sağlık hizmetlerinde çalışan personele daha yüksek ücret ödenerek, bu hizmet birimlerinde görev almaları teşvik edildi.³⁸³

Dr. Refik Bey, yeterli hekim bulma konusunda yaşanan sıkıntıları çözmek için Vekâlet'in ne gibi tedbirler aldığını şöyle izah ediyordu: “Bizim bugün en çok sıkıntı çektiğimiz nokta kâfi miktarda tabip bulma meselesidir. Maalesef Tıp Fakültesi'nin yetiştirdiği hekim sayısı seneden seneye azalıyor. Vekâletçe idare edilen Tıp Talebe Yurdu olmasa bu miktar büsbütün azalacaktır. Bunu dikkate alarak 150 mevcutu bu yurdu 300'e iblağ etmeyi düşündük. Tasavvurumuz bunu belki 500'e iblağ etmektir. Fakat önümüzdeki sene bunu iktifa ederek ilerdeki senelerde gayemizi vusule çalışacağız. Bu suretle tabip noksanını telafi etmeyi ümid ediyoruz. Diğer taraftan gerek hükümetçe verilen tahsisat ile gerekse Rokfeller Müessesesi tarafından yapılan yardım ile her sene Avrupa ve Amerika'ya ihtisas kespemek üzere sekiz on tabip izamına muvaffak olmaktadır.³⁸⁴ Yetmiş hekim sorunu daha uzun seneler Sıhhiye Vekâleti'ni meşgul edecekti. Refik Bey'in “Bilir misiniz Sıhhiye Vekili ne zaman rahat edecek? Ne vakit vatanın herhangi bir köşesinde bir hükümet veya belediye doktorluğu münhal olduğu vakit on doktor birden müracaat ederse...” sözleri, hekim açığının boyutlarını ve konuya dair yaşanan sıkıntıları özetliyordu.³⁸⁵

Ülkedeki hekim ihtiyacının zamanla artacağını ve ikinci tıp fakültesi kurulmasının zorunlu olduğunu düşünen Dr. Fahrettin Bey, 1935 senesinde şu dikkat çekici açıklamayı yapıyordu: “Bugünün görüşü ile medeni ülkelerde 2000 nüfus için bir tabip normal had sayılmakla beraber, endüstrisi çok ileri ve her çeşit işçi için mecburi sigorta teşkilatı olan ülkelerde ise 2000 nüfusa bir hekim yetişmemektedir. Halen memleketimiz nüfusu, 2076 sayılı kanun hükümlerine göre yeniden yazılanlar da hesaba katılmak üzere en az 16 milyon tahmin edilebilir. Asker, sivil bütün hekimlerimizin sayısı ise 2.900 kadardır. Bu hesaba göre bütün ülkemizde 5.516 nüfusa bir hekim düşmektedir. Bu nispet genel ve vasati bir hesaba göredir. Fakat İstanbul'u istisnai

³⁸² Recep Akdur, “Sağlık Bakanlığı'nca İzlenen Hekim İstihdam Politikaları”, **Toplum ve Hekim**, Cilt:10, Sayı:68, Temmuz-Ağustos 1995, s.36.; Tıp Talebe Yurdu'ndan mezun olan öğrencilerin sayısının çoğalması ve tıp öğrenimine ilginin artması gerekçesiyle, 1933 yılında “Zorunlu Hizmetin Kaldırılmasına İlişkin Kanun” gündeme geldi. Devlet hesabına yatılı okuyan öğrenciler yine 3 sene mecburi hizmetle mükellef kılındı ancak kendi hesabına okuyanların zorunlu hizmeti kaldırıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.20.; **Akşam**, 23 Kânunuevvel 1931, s.2.; **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.64.

³⁸³ Recep Akdur, “Cumhuriyet'ten Günümüze Sağlık İnsangücü Politikaları”, **Hekim ve İnsan**, Sayı:1, Ankara, Ocak 1999, s.19.

³⁸⁴ **Ayn Tarihi**, Birinci Kanun- İkinci Kanun- Şubat 1929, s.4477.; Sıhhiye Vekâleti 1923–1928 seneleri arasında Almanya'ya, Fransa'ya Amerika'ya 14 hekim gönderdi. Bunlardan bazıları halk sağlığı, bazıları da ülkenin eksiklikleri doğrultusunda cerrahi ya da dâhili branşlarda eğitime tabi tutuldu. **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:22, Kânunusani 1929, s.128.

³⁸⁵ **Akşam**, 4 Kânunuevvel, 1929, s.2.

hekim sayısı dolayısıyla dışarıda tutarsak, Anadolu ve Trakya'da 7.800'den çok nüfusa bir hekim düşmektedir. Bugün elimizde hekim yetiştirmek için İstanbul'daki Tıp Fakültesi'nden mezun olacaklar sayısıyla nüfus artması nispetlerimiz göz önüne getirsek bu şerait dâhilinde memlekette hekim ihtiyacının yakın bir gelecekte giderilemeyeceği aşikârdır. İşte bu zaruret ikinci bir tıp fakültesinin kurulması lüzumunu ortaya koymaktadır.”³⁸⁶

Ülkenin sağlık insan gücü açısından tek problemi hekim açığı değildi. Hekim dışı sağlık personeliyle ilgili olarak da büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Bu yüzden mevcut sayıyı artırmak ve ihtiyacı karşılamak amacıyla bir takım girişimlerde bulunuldu. 1924 yılında İstanbul'da gündüzlü, Sivas'ta yatılı olmak üzere iki “*Küçük Sıhhat Memurları Mektebi*” açıldı.³⁸⁷ Sıhhat memurlarına, sağlık ve sosyal yardım faaliyetlerinde hükümet tabibine yardım etmek, bulaşıcı hastalıklar mücadelesinde hekimlerin direktifi doğrultusunda aşı uygulamak gibi sorumluluklar verildi.³⁸⁸ Yine 1924 yılında, İstanbul Şişli Çocuk Hastalıkları Hastanesi bünyesinde “*Ebe Talebe Yurdu*” kuruldu.³⁸⁹ Bu yurttan çıkan ebeler iki yıl mecburi hizmete tabi tutularak, belediye ebeliklerine ya da meslekleri dâhilinde diğer memuriyetlere atandı.³⁹⁰ Cumhuriyet'in ilk milli hemşire okulu 21 Şubat 1925 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından “*Hilal-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi*” adı ile İstanbul'da eğitim vermeye başladı.³⁹¹ Bu okulun açılması aynı zamanda Türkiye'de modern hemşirelik eğitiminin başlamasında ve hemşireliğin profesyonel kimliğini kazanmasında son derece etkili oldu.³⁹² Köylerdeki ebe ihtiyacını gidermek için, mevcut

³⁸⁶ **Ayın Tarihi**, No:18, Ankara, Haziran 1935, s.521.

³⁸⁷ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.297.; Mektebe kabul koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

Cumhuriyet, 24 Ağustos 1929, s.4.

³⁸⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.64.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına**, s.22.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.78.; Yatılı okulda okuyanlar iki sene mecburi hizmet tabiydi. Bu okuldan mezun olan sıhhat memurları, yemleri hükümet tarafından verilen hayvanlarıyla ayda 20 gün köyleri dolaşmak ve 10 gün kazalarda çalışmakla mükelleftiler. **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.64.; 1924 yılından 1932 yılına kadar Sivas ve İstanbul Küçük Sıhhat Memurları Mektebi'nden toplam 292 öğrenci mezun oldu. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.79.

³⁸⁹ Bedi Şehsuvaroğlu, “*Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tarihçesi*”, **Dirim**, Cilt: XXV, Sayı:7, Temmuz 1950, s. 244.; Ebelik eğitiminin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nevin Utkualp, Hicran Yıldız, “*İstanbul'da Ebelik Eğitiminin ve Mesleğinin Tarihsel Gelişimi*”, **Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.905.

³⁹⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.78.

³⁹¹ Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 244.

³⁹² Hale Tosun, Serap Bulduk, “*Tarihten Bir Sayfa: Cumhuriyet'in İlk Milli Hemşirelik Okulu*”, **Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.376-377.; Şeyda Ökdem, Aysel Abbasoğlu, Nevin Doğan, “*Hemşirelik Tarihi, Eğitimi ve Gelişimi*”, **Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı**, Cilt:1,

doğumevlerinde köy ebesi yetiştirmeye yönelik bir teşkilat oluşturulmasına karar verildi.³⁹³ 1937’de Balıkesir, 1938’de de Konya’da birer “*Köy Ebe Mektebi*,” açıldı.³⁹⁴ Anne-çocuk sağlığını korumak ve bu konuda danışmanlık yapmakla görevlendirilen köy ebelerinin sayısı yeterli gelmeyince, “*Köy Sağlık Kızı*” adı verilen bir proje geliştirildi. İlkokul mezunu kabiliyetli köy kızlarının hastanelerde bir süre teorik ve pratik eğitim aldıktan sonra köylerinde sağlık hizmeti vermesi kararlaştırıldı.³⁹⁵ Ülkede yeterince hekim, ebe ve sıhhat memuru yetiştirilinceye kadar, köyleri sağlık hizmetlerinden mahrum bırakmamak adına, ordudan çıkmış, okuryazar köylüler, kısa süreli kurslardan geçirilerek “*Köy Sağlık Korucusu*” olarak memur edilmeye başlandı.³⁹⁶ Bu koruculara, köy yaşamını sağlık kuralları doğrultusunda düzenlemek, salgın hastalık şüphesinde durumu hükümet tabibine bildirmek, gübrelik ve helâların, köy sağlığını tehdit etmeyecek şekilde ve fenni inşasını sağlamak gibi görevler verildi.³⁹⁷

Özetle Sıhhiye Vekâleti’nin sağlık insan gücüyle ilgili izlediği politikanın temelinde yatan düşünceler; sayıyı arttırmak, niteliği yükseltmek, kamuda çalışmayı özendirmek, uzman personel ile uçta çalışacak personel (pratisyen hekim, ebe, halk sağlığı hemşiresi vb) dengesini sağlamaktı.³⁹⁸ Yıllara göre, sağlık çalışanı sayısı dağılımı aşağıdaki gibiydi:³⁹⁹

Sayı:1, 2000, s.9.; *Hilal-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi*’nden 1927 yılından 1933 yılına kadar toplam 134 hemşire mezun oldu. 1933 mezunlarından 6 kişi Ankara Numune Hastanesi’nde, 1 kişi Diyarbakır Numune Hastanesi’nde, 2 kişi Erzurum Numune Hastanesi’nde, 2 kişi de Sivas Numune Hastanesi’nde görevlendirildi. **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası**, Sayı:32, Ankara, 29 İlkteşrin 1933, s.708-709.; Mektep Müdürlüğü’ne 1936 yılında Amerikalı Mis Kef atandı ve okul aynı yıl 28 hemşire mezun etti. **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1936, s.2.

³⁹³ **Ulus**, 23 Mart 1937, s.2.

³⁹⁴ **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.42.

³⁹⁵ Tuğluoğlu, **a.g.t.**, s.264-267.

³⁹⁶ Duru, **a.g.e.**, s.234-235.; Falih Rıfkı, “*Sayım ve Sağlık İşlerimiz*” adlı makalesinde, Sovyetlerin, sağlık problemlerini çözümlenmede “*delegeler sistemi*” denilen bir sistemden faydalandığını; bu sisteme göre, her köyden genç, zeki, kadın ve erkeklerin hijyen, çocuk bakımı, lağım ve ev hijyeni gibi konularda eğitildiğini;bu uygulamanın bizde de gerçekleştirilebileceğini belirtiyordu. **Ulus**, 1 Son Teşrin 1935, s.1,4.

³⁹⁷ Tuğluoğlu, **a.g.t.**, s.264-267.

³⁹⁸ Akdur, “*Cumhuriyet’ten Günümüze Sağlık İnsan Gücü Politikaları*”, s.20.

³⁹⁹ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.321.; **Cumhuriyet’in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, Türkiye Tıp Akademisi, Yeni Seri No:4, İstanbul, 2010, s.362.; **İstatistik Göstergeler 1923-2007**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008, s.52.; **Atatürk’ün Doğumunun 100. Yıldönümünde Rakamlarla ve Fotoğraflarla Kalkınan Türkiye**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:DPT:1788, Ankara, Ekim 1981, s. 207.; Tabloda yer alan veriler incelendiğinde, 1923’ten 1940 yılına kadar hiç dış hekimi yetiştirilmediği görülmektedir. Oysa İstanbul Dış Hekimliği

Tablo.12. 1923–1940 Yılları İtibarıyla Sağlık İnsan Gücü Sayısı

Yılı	Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Teknisyeni (Sağlık Memuru)	Hemşire ve Hemşire Yardımcısı	Ebe
1923	554	---	60	560	4	136
1925	728	---	---	---	---	---
1930	1.182	---	127	1.268	202	400
1935	1.625	---	135	1.365	325	451
1940	2.387	---	340	1.493	405	616

Ülkenin sağlık personeline yönelik mevcut ihtiyacı göz önüne alındığında, tüm bu çalışmalarla istenilen sayı ve niteliğe ulaşıldığını söylemek güçtü. Ancak eldeki imkânlar elverdiğince, 1940 yılına kadar sağlık çalışanı sayısında dikkate değer bir artışın sağlandığı da görülüyordu.

4. Sağlık Propagandası

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren halkın sağlık konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla, zamanın ihtiyaçlarına göre, eldeki araçlar ve imkânlar dâhilinde propaganda faaliyetlerine de önem verildi. Bu hizmetin yürütülmesinde yararlanılan başlıca eğitim araçları, afiş ve broşürler, sıhhi filmler, radyo konuşmaları, konferanslar, seyyar sergiler ve sağlık müzeleriydi.⁴⁰⁰

Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Şubesi tarafından, 1925 yılından 1930 yılına kadar, bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunmak hususunda, halkın anlayabileceği tarzda broşürler bastırılarak bütün sağlık müesseselerine ve halka ulaştırıldı. Bu süre içinde:

- 1- *"Sıtma Öğütleri"* adlı broşürden 30.000 adet,
- 2- *"Kuşpalazı Hastalığı Nedir ve Nasıl Korunmalıdır?"* adlı broşürden 10.000 adet,
- 3- *"Trahom Hakkındaki Halka Nesayih"* adlı broşürden 10.000 adet,

Mektebi'nden 1923'de 58, 1924'de 93, 1925'de 116, 1926'da 84 kişi mezun olmuştur.

http://www.tdb.org.tr/tdb/v2/solmenu_goster.php?yer_id=1&id=410 (Erişim Tarihi: 06.11.2013).

⁴⁰⁰ Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl , s.94-95.; Akşam, 6 Mayıs 1929, s.3.; Hakimiyet-i Milliye, 28 Kanunusani 1925, s.3; Hakimiyet-i Milliye, 10 Şubat 1925, s.3.

- 4- “Kızıl Hastalığı ve Korunma Çareleri” adlı broşürden 10.000 adet,
- 5- “Sıhhi Müze Rehberi” adlı kitapçıktan 30.000 adet,
- 6- “Sıhhi Müze Atlası” adlı kitapçıktan 1000 adet,
- 7- “Annelere Nasihat” adlı broşürden 100.000 adet bastırılarak köylere kadar bütün ailelere ücretsiz dağıtıldı.⁴⁰¹

Vekâlet tarafından, Avrupa ve Amerika’dan getirtilen sıhhi-içtimai filmlerin bütün şehir ve kasabalarda gösterilmesi amacıyla bir program hazırlandı. Gösterim bölgesindeki nüfusun yoğunluğuna göre 7–15 gün ya da bir ay süreyle mektep talebelerine, orduya ve halka bu filmler ücretsiz olarak izletilmeye başlandı. Gerektiğinde filmler hakkında, mütehassıslar tarafından halka açıklamalar yapılıyordu.⁴⁰²

Vekâlet ve hususi idareler tarafından kurulan “sıhhi müzeler”, sağlık propagandasında faydalanılan önemli araçlar biriydi. İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Gaziantep, Erzurum, Trabzon, Giresun’daki müzeler Vekâlet’e; Bursa, Kars ve Çorum müzeleri de özel idarelere bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Adı geçen bu müzelerde bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunma, ana-çocuk sağlığı, beslenme, su ve mesken sağlığı gibi konularda panolar hazırlanıyor ve halka teşhir ediliyordu.⁴⁰³

5. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Milli Mücadele döneminde olduğu gibi, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da ihtiyacı olanlara yardım etmeye ve önemli faaliyetler içinde bulunmaya devam etti. 1923’te “Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” adını alan kurumun genel başkanlığına, 1925 yılında Dr. Refik Bey getirildi.

⁴⁰¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.37.; **Propaganda ve Yayın İşlerine Ait Çalışmalar (1923-1954)**, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Basımevi, Ankara, 1955, s. 1-2.

⁴⁰² **Propaganda ve Yayın İşlerine Ait Çalışmalar (1923-1954)**, s.1-2.; Filmlerin isimleri ve konuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.38.; BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.39.; **Akşam**, 8 Ağustos 1932, s.3.; **Akşam**, 2 Nisan 1934, s.2.; **Ulus**, 7 Nisan 1936, s.2.; **Ulus**, 15 Temmuz 1936, s.2.

⁴⁰³ **Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl**, s.99.; **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1929, s.2.

Cemiyetin merkezi İstanbul'dan Ankara'ya taşındı. Teşkilatlanma faaliyetleri ilçe merkezlerine kadar yayılarak, her geçen yıl daha büyük bir hızla arttı. 1935 yılında Atatürk'ün teklifi ile kurum, “*Türkiye Kızılay Cemiyeti*” adını aldı.⁴⁰⁴ Cumhuriyet Gazetesi'nde, Cemiyet'in on üç yılda gerçekleştirdiği faaliyetler şu şekilde özetleniyordu:⁴⁰⁵

- 1- İstanbul'da Hastabakıcı Kızkardeşler Okulu'nu kurmak.
- 2- Eskişehir'deki Kızılay ambarını, gerek savaş ve gerek barış sıralarında aranacak yararlı şeylerle doldurmak.
- 3- Afyonkarahisar maden suyunun çıktığı yerde Avrupa'daki benzerlerinden üstün kurağlar (yapılar) yapmak.
- 4- İstanbul'daki Kızılay kadın iş evini, yurdumuzun en ince iş evi biçimine koymak; burada yoksul kadınları güzel iş ustası yaparak, kendi ellerinin emeği ile geçinmelerine yol açmak.
- 5- Avrupa'daki Gençlik Kızılhaç Kurumları gibi okullarımızda Gençlik Kızılay'ı kurmak.
- 6- Ankara'da Kızılay Kurumu ününe yakışır bir genel merkez yapısı yapmak, bu yapının çevresinde düzelttiği geniş, güzel, güneşli parkı büyük, küçük, kadın, erkek herkesin gezip eğlenmesine bırakmak.
- 7- Ordu ve sivil halkımızı zehirli gazlardan korumak için bir gaz maskesi fabrikası yapmak.
- 8- Yabancı memleketlerden yurdumuza gelmekte olan göçmenler için muhtelif yerlerde aşevleri ve hastaneler açmak.

Yukarıda özetlenen faaliyetler dışında, Cemiyet tarafından ihtiyacı olanlara aynı veya nakdi olarak yardımlar yapıldı. Tablo.13'te de görüleceği üzere kurum, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye destek, yangın, deprem gibi afetlerden muzdarip olanlara ve muhacirlere yardım gibi konularda da aktif rol üstlendi.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Necip Aziz Berksan, “*Kızılay Genel Başkanı Doktor Refik Saydam*”, **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982, s.107-110.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1936, s.5.

⁴⁰⁶ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1936, s.5.; **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası**, s.699.

Tablo.13. Kızılay'ın On Üç Senede Yaptığı Yardımları
Gösterir Cetvel (1923-1936)

Yaptığı yardımların Nevi	Lira
Geçim darlığına uğrayanlara yardım	854.397
Yaralılara yardım	103.590
Sele uğrayanlara yardım	203.434
Yer sarsıntısına uğrayanlara yardım	311.510
Yangın	59.491
Esirlerin celbi için yapılan masraflar	52.965
Göçmenlere yardım	43.309
Ecnebi memleketlerde felakete uğrayanlara	22.876
Gıdasız çocuklara	54.199
Sıtma mücadelesine yardım	7.699
Trahom mücadelesine yardım	3.102
Veremlilere yardım	43.793
Hastanelere yardım	47.664
Dispanserlere yardım	112.733
Kanser Enstitüsü'ne yardım	2.000
Kurtarılan memleketler	446.924
Askeri sıhhiyesine yardım	157.007
Mübadil ahaliye	624.836
Genel merkezin yaptığı muhtelif yardımlar	448.601
Sihhi sergi	5.164
Denizde fırtınadan boğulanların ailelerine yardım	3.139
Yekûn	3.851.641

6. Sağlık Kurumları

a. Muayene ve Tedavi Evleri (Dispanserler)

Dr. Refik Bey'in Sıhhiye Vekilliği yaptığı dönemde, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri birbirinden ayrı ele alınarak, Vekâletin esas görevinin koruyucu hekimlik uygulamaları olduğu kabul edildi.⁴⁰⁷ Tedavi edici sağlık hizmetlerinin yerel idarelerin sorumluluğunda sürdürülmesi; devletin bu konuda üretici değil, özendirici ve yönlendirici rolü olması gerektiği savunuldu; uygulamalar bu görüş temelinde şekillendirildi.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Haydar Sur, Hacer Gürol, "Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar", **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998, s.2034.

⁴⁰⁸ Pamir, **a.g.m.**, s.112.

Yerel idarelerin yetersiz kaldığı ve hastanesi bulunmayan bölgelerin, sağlık hizmeti ihtiyacını bir ölçüde karşılayabilmek amacıyla, 1924 yılından itibaren ilçe merkezlerinden başlanarak, “muayene ve tedavi evi” (*dispanser*) adıyla yeni sağlık üniteleri kurulmaya başlandı.⁴⁰⁹ 1924 senesinde 5 yataklı 150 adet dispanser açıldı.⁴¹⁰ 1936 yılında bunlara ilaveten yine 5’er yataklı olmak üzere 20 adet dispanser daha kuruldu. Buralara müracaat eden bütün hastaların muayene ve tedavileri ücretsiz olarak yapıldı. Yoksul olan vatandaşlara ilaçlar parasız olarak dağıtıldı.⁴¹¹ Muayene ve tedavi evlerinin hizmet verebilmesi için bir hekim bulundurması zorunlu tutularak,⁴¹² hizmet binalarının yerleşim bölgesinin merkezi ve işlek bir yerine inşa edilmesi esas kılındı.⁴¹³ Genel bütçeden finanse edilerek açılan dispanserlerin yanı sıra, bizzat belediyelerin bütçesinden ayırdığı tahsisatla idare olunan dispanserler de hizmet vermeye başladı. 1930 yılına gelindiğinde bu müesseselerin sayısı 93’ü buldu.⁴¹⁴

1930 yılında “*Etimesgut Numune Dispanseri (İçtimaî Hıfzıssıhha Dispanseri)*”nin⁴¹⁵ açılmasıyla, hizmet anlayışında yeni bir dönem başladı. Bu

⁴⁰⁹ Ağırbaş vd., **a.g.m.**, s.740-741.

⁴¹⁰ **Cumhuriyet’in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, s.348.; Dr. Refik Bey, 12 Nisan 1927 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’ne verdiği demeçte, “1925 senesinde mevcut dispanserlerimiz 150 tane idi. Bu daimi surette 150 ile 140 arasında faaliyette bulunmaktadır. Buna da sebep dispanserlerimizin keza hükümet tabiplerinin idaresi tahtında olması nokta-i nazarından herhangi bir kazada hükümet tabibi bulunmazsa dispanser bittabi faaliyette bulunamıyor. Tabip gelir gelmez derhal açılıyor. 150 dispanserin vesaiti olarak daimi surette 100 tanesi hal-i faaliyettedir. 140 dispanserde 1925 senesi zarfında ayakta ve yatarak 170 bin kişi taht-ı tedaviye alınmış ve ilaçları meccanen verilmiştir. Buralarda bittabi tesadüf ettiğimiz emraz-ı zühreviye vesaire de tedavi edilmiştir. Bunlar hariçtir. 1926 senesinin dokuz ayı zarfından bugüne kadar 162 bin kişi taht-ı tedaviye alınmış ve tedavi edilmiştir. Dispanserlerden memleketin ettiği istifade pek büyüktür.” diyerek, dispanserlerin sağlık hizmetleri açısından önemine vurgu yapmıştır. **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1927, s.3.;1930 senesine gelindiğinde, Umumi Muvazene’ye ait 202, hususi idarelere ait 56, ecnebilere ait 4, şirketlere ait 9 dispanser hizmet veriyordu. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.11. Bu dispanserlerin yatak adetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.13.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.14.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.15.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.17.

⁴¹¹ Muayene ve Tedavi Evlerinin 1924-1937 arası mesailerini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cumhuriyet’in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, s.348.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.67.

⁴¹² E. Aydın, **Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, s.39.

⁴¹³ Ağırbaş vd., **a.g.m.**, s.740-741.

⁴¹⁴ **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0., Yer No:1463.1.6.; **Cumhuriyet’in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, s.355.

⁴¹⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.65.; Etimesgut Numune Dispanseri, bizzat Mustafa Kemal’in girişimleriyle kuruldu. Ankara'nın Etimesgut bölgesi özel bir çiftlik iken sahibi tarafından 1925 yılında Mustafa Kemal Paşa’ya armağan edildi ve 1928 yılında Bulgaristan'dan gelen 50 hanelik bir göçmen grubu buraya yerleştirildi. Etimesgut, Ankara’ya bağlı bir bucak merkezine

dispanser ötekilerden farklı olarak, hem koruyucu ve hem de tedavi edici hizmetleri birlikte yürütecek şekilde organize edildi.⁴¹⁶ Bir hekim, ebe, hemşire ve diğer memurlar tarafından idare edilen bu kurum, duş, etüv, doğum ameliyathanesi gibi birimleri de ihtiva ediyordu.⁴¹⁷ Dispanserde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından hediye edilmiş bir hasta nakil aracı da mevcuttu. Bu araç ağır hasta ve loğusaların naklinin yanı sıra, hekim ve ebelerin köy ziyaretlerinde de kullanılıyordu.⁴¹⁸ Bulunduğu bölge ve kendisine bağlı köylerin sıhhi durumunu takip etmek, poliklinik hizmeti ile hastaları tedavi etmek, doğumlara yardım etmek gibi görevlerle mükellef kılınan bu hizmet ünitesi, 1937'den itibaren “*Sağlık Merkezi*” adını aldı.⁴¹⁹

Ülkenin çeşitli bölgelerinde açılan, yurt sağlığına ve nüfus davasına büyük faydalar sağlayan bu sağlık merkezleri, doğum yapacak kadınları ayaktan ya da yatırarak tedavi ederek; parasız ilaç ve kundak malzemesi vererek; ziyaretçi hemşireler vasıtasıyla hastaları evlerinde tedavilerini sağlayarak; ağır hastaları hastaneye göndererek; köy ve ilçelerde yaşayan halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda da sorumluluk üstlenen bu merkezler, sivrisinek ve karasineklerin üredikleri yerleri yok etmek; bataklıkları kurutmak ve zararsız hale getirmek suretiyle halk sağlığına önemli katkılarda bulundu.⁴²⁰

b. Hastaneler

Cumhuriyet ilan edildiğinde, “*gureba hastanesi*” adıyla, bazı vilayet merkezlerinde sağlık hizmeti sunan kurumlar mevcuttu. Bu sağlık merkezlerinde ücretsiz tıbbi yardım sunulmakla birlikte, bilimsel ve fiziki açıdan kapasiteleri çok yetersizdi. Vilayetlerin hususi idareleri tarafından yönetilen bu hastaneler, daha sonra

dönüştürüldü. Etimesgut'a özel bir önem verdiği anlaşılan Mustafa Kemal, başka hizmet birimlerinin yanı sıra, sağlık hizmetlerinin de yürütülmesi için buraya bir de dispanser açılmasını istedi. Aydın, **Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, s.42-50.; Özdemir, **a.g.m.**, s. 260.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatrasına**, s.26.

⁴¹⁶ Aydın, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*”, s.190.

⁴¹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.62.

⁴¹⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.67.

⁴¹⁹ Uğurlu **a.g.m.**, s.30.

⁴²⁰ **BCA**, Fon: 490..1.0.0, Yer No: 1396.631.1.

“*memleket hastanesi*” adını aldı. Vekâlet, bu hizmet birimlerinin modernleştirilmesi amacıyla, bir yandan vilayetlere yol gösterirken; diğer yandan da mali vasıtaları zayıf olanlara yardım etmeye gayret etti.⁴²¹ Tedavi edici sağlık hizmetlerinde yönetim birliği sağlamak gayesiyle, tüm sağlık kurumlarını denetleme ve yönlendirme yetkisi Sıhhiye Vekâleti’nin sorumluluğuna bırakıldı. Bazı hastanelerin ise doğrudan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ne bağlanmasına ve muvazene-i umumiyyeden (genel bütçeden) finanse edilmesine karar verildi.⁴²² Örneğin 1924 yılında “*Zonguldak Vilayet Hastanesi*” ve “*İstanbul Çocuk Hastanesi*”nin eksikleri tamamlanıp onarımı yapıldıktan sonra Vekâlet tarafından idare edilmeye başlandı.⁴²³ Aynı yıl Evkaf’a bağlı olan “*İstanbul Gureba Hastanesi*”, ödenekleri yine il özel idaresinden karşılanmak üzere, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’ne devredildi. Binanın tadilatı yapıldıktan ve röntgen cihazı gibi eksiklikleri tamamlandıktan sonra, yatak sayısı da 200’den 250’ye çıkarıldı.⁴²⁴

Ülkedeki çocuk ölümlerini azaltmak, doğumu kolaylaştırmak, nüfusu nitelik ve nicelik bakımından istenilen düzeye getirmek Vekâlet’in en önemli hedeflerindendi. Bu yüzden 1925 yılında Ankara ve Konya’da birer Doğum ve Çocuk Bakımevi açılarak hizmet vermeye başladı.⁴²⁵ Bu kurumlarda, gebeler ücretsiz doğum hizmetlerinden faydalanıyor; beslenme bozukluğu vb. sebeplerle meydana gelen çocuk ölümlerini engellemeye yönelik tedbirler alınıyor; annelere çocuk bakımıyla ilgili eğitimler veriliyordu. Ayrıca bu hastaneler, kadın hastalıkları ihtisası yapmak isteyen hekimler ve yeni mezun ebeler için birer staj yeri idi.⁴²⁶

⁴²¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.65.; Muvazene-i Umumiye, Hususi İdare ve Belediye Hastanelerinin 1928 yılında mevkilerini gösteren harita için bkz. EK.4.

⁴²² Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’ne bağlanan hastanelerin tamamı için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.291.; Pamir, **a.g.m.**, s.112.

⁴²³ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.65. Zonguldak Vilayet Hastanesi ve İstanbul Çocuk Hastanesi’nin 1924-1932 yılları arasındaki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.66.

⁴²⁴ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.78.

⁴²⁵ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.256.; Konya Doğumevi 1936 yılında yeni yapılan binaya taşındı. Yeni binanın fotoğrafı ve hastanenin birimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cumhuriyet**, 20 İkincikanun 1936, s.5.

⁴²⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.62.; Çocuk Hekimi Prof Dr İhsan Hilmi Alantar, “*Asri Bir Çocuk Hastanesinin Vazifeleri*” adlı makalesinde çocuk hastanelerinin görevlerinin sadece tedaviyle sınırlı olmadığını belirterek şu dikkat çekici açıklamayı yapıyordu: “*Çocuk hastanelerinin bir vazifesi de muhitine istifade verici olmasıdır. Mesela civarda bulunan ebeveyn çocuk bakımına dair konferanslar vermek, çocuk ihtimamına dair projeksiyonlar, hatta filmler göstermek, muhit için istifadeli olduğu gibi, hastane için de materyal bulmak, halkın rabita ve muhabbetini arttırmak nokta-i nazarından ehemmiyetlidir. Bununla beraber çocuk hastanesinde bir çocuk müzesi de bulunmalıdır.*”

Ülkede çocuk ölüm oranları birçok medeni ülkeden daha yüksekti ve bu sorunun çözümünde doğum ve çocuk bakımevlerine büyük görevler düşüyordu. Dr. Refik Bey, bu kurumların önemini şu cümlelerle vurguluyordu: “Biz bir yandan halka tenvir için vesait temin etmekle beraber süt çocuklarının bakıldığı ve büyütüldüğü müesseselerin de bu hususta çok faydalı olduğuna kail olduğumuz için Konya ve Ankara’da iki Doğum ve Çocuk Bakımevi tesis ettik. Burada aynı zamanda doğuracak valideler kabul edilerek vaz’ı hâmil etmektedirler. Bu suretle de fena doğumlar yüzünden vaki vefiyatın önünü almış oluyoruz. Diğer taraftan zayıf ve büyümesi güç süt çocukları da bunların fenni surette büyümeleri temin edilmektedir. Doğum ve Çocuk Bakımevlerinden daha beş tane açmak üzere tahsisat talep ettik ki bu suretle bunların adedi yediye baliğ olacaktır.”⁴²⁷ Vekâlet’in hedeflediği doğrultuda, 1929 tarihinde, Malatya, Kars, Erzurum, Adana ve Çorum’da, onu kadın, onu çocuk olmak üzere toplam 20 yataklı beş doğumevi daha açıldı. Ankara ve Konya’daki müesseselerin yatak sayıları arttırıldı.⁴²⁸ Ardından 1931’de Balıkesir,⁴²⁹ 1933’te de Van’da birer Doğumevi hizmet vermeye başladı.⁴³⁰ Sağlıklı nüfus hedefine ulaşmada bir teminat olarak görülen bu kurumların faaliyetleri aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildeydi.⁴³¹

*Burası yalnız ana-baba için değil, ana ve baba olacaklar için de faydalıdır. Konferanslar da burada ameli olarak verilmelidir. Artık sıhhi müesseselerin vazifesi hasta bakımı ve tedavisi diye bir tek değil, bunlarla beraber irşat, rabıtaı arttırma, sevgi kazanma, cehaleti azaltma gibi sosyaldır de. İşte bütün bunların ihtisas gözüyle tamamlanması iledir ki modern bir çocuk hastanesi kendisinden beklenen bütün vazifeleri görmüş olur.” İhsan Hilmi Alantar, “Asri Bir Çocuk Hastanesinin Vazifeleri” **Anadolu Kliniği**, Yıl:3, Sayı:1, Haziran 1935, s.12.*

⁴²⁷ **Ayın Tarihi**, Birinci Kanun-İkinci Kanun-Şubat 1929, s.4475- 4477.

⁴²⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.8.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.60.; Akşam Gazetesi’nde yer alan bir haberde Adana Doğumevi’nin büyük bir ihtiyaca cevap verdiği ancak başvuran hastaların çokluğu yüzünden mevcut kadronun yetmediği; buraya başvuran anne ve çocukların çok fakir olduğu, bu yüzden Vekalet’in bu düşkünler için ufak bir tahsisat koymasına gerektiği belirtiliyordu. Adana Doğumevi’nin fotoğrafı ve burada 1930 yılında tedavi edilen hasta sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akşam**, 1 Şubat 1932, s.10.

⁴²⁹ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.256.; Balıkesir Doğumevi başlangıçta Memleket Hastanesi bünyesinde faaliyete başladı; asıl binasına 1932 yılında geçti. Doğumevi’nin faaliyetleri ve fotoğrafı için bkz. **Akşam**, “Balıkesir Doğumevi Çok Rağbet Görüyor”, 9 Mart 1934, s.11.

⁴³⁰ **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâlet’in 10 Yıllık Mesaisi**, s.78.; 1935 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi Programı’nda anne-çocuk sağlığını korumaya yönelik hassasiyetin devam ettiği ve şu hedeflere yer verildiği görülmüyordu: “Partinin çocuk hayatı ve annelerin sıhhati ile derin alakası vardır. Bunun için çalışmaları şu ana çizgiler üzerinde devam ettireceğiz: a-) Doğumevlerini arttırmak, devlet hastanelerinde ayrıca doğum servisleri açmak, parasız doğum yardımı temin etmek ve çocuk bakımını öğretmek için her telkin vasıtasından istifade ile beraber, fenni ebe ve ziyaretçi hemşireleri arttırmak. b-) Şehir ve kasabalarda süt damlaları, süt çocuğu muayene ve müşavere evlerini, kreşleri, öksüz ve yetim yurtlarını çoğaltmak. c-) Amele mıntıklarında işçi anneleri ve çocukları korumak.” **Ulus**, 8 Mayıs 1935, s.3.; **Zaman**, 9 Mayıs 1935, s.4.

⁴³¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.61.

Tablo.14. Doğum ve Çocuk Bakımevleri İstatistikleri (1926-1932)

Seneler	Kadın		Çocuk	
	Yatırılarak Tedavi	Ayakta Tedavi	Yatırılarak Tedavi	Ayakta Tedavi
1926	160	1.930	49	6.397
1927	366	2.957	68	8.345
1928	460	2.864	59	8.471
1929	565	4.707	86	8.124
1930	1.162	7.671	89	14.320
1931	1.944	9.538	290	22.177
1932	2.368	11.816	290	22.168
Yekûn	7.025	41.483	931	88.002

Ülke nüfusunu üzerinde tahribat yaratan bulaşıcı hastalıkların tedavisini sağlamak amacıyla da, farklı bölgelerde yataklı tedavi kurumları tesis edildi. 1924 yılında Haydarpaşa ve İzmir’de Emraz-ı Sâriye ve İstilâiye (Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar) Hastaneleri kuruldu. 110 yataklı Haydarpaşa Hastanesi’nin 85 yatağı,⁴³² 50 yataklı İzmir Hastanesi’nin de 35 yatağı veremli hastalara ayrıldı.⁴³³ Trahom tedavisi için 1925’te Adıyaman ve Malatya Hastaneleri hizmet vermeye başladı.⁴³⁴ Kuduz ve şüpheli vakaların muayene ve tedavisi için 1925’te Erzurum ve Sivas, 1926’da Diyarbakır, 1927’de Konya ve 1930’da İzmir’de “*Kuduz Tedavi Müesseseleri*” hizmete açıldı.⁴³⁵

Vekâlet bulaşıcı hastalıkların yanında, ruh ve akıl hastalıklarının tedavisine de önem verdiğinden, 1924’te İstanbul Bakırköy’de, “*Emraz-ı Akliye ve Asabiye (Akıl ve Sinir Hastalıkları) Hastanesi*” adıyla bir kurumu hizmete açtı.⁴³⁶ Akıl hastalarının İstanbul’a sevki hem tehlikeli hem de külfetli bir iş olduğundan, 1926’da Elazığ ve Manisa’da da 50’şer yataklı birer hastane sağlık hizmeti sunmaya başladı. Bu hastanelerin yatak adetleri ihtiyaca cevap vermediğinden daha sonra 75’e çıkarıldı.⁴³⁷

⁴³² **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.253. İzmir Emraz-ı Sâriye Hastanesi’nde görevli bir hekim, kuruma senede bin hastanın müracaat ettiğini ve veremlilere ayrılan bu yatak sayısının yeterli olmadığını ifade ediyordu. **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1936, s.5.

⁴³³ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.253.

⁴³⁴ Bu kurumların sayıları 1940’ta 13’e ulaştı. Hot, “*Ülkemizde Trahom İle Mücadele*”, s.24.

⁴³⁵ **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.42.

⁴³⁶ 1933 yılında bu kurum, 1500 yatakla sağlık hizmeti sunuyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.61.

⁴³⁷ Kahya, Erdemir, **a.g.e.**, s.322-323.; Akıl Hastalıkları Hastanelerinin 1925-1932 yılları arasındaki mesaisi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11.69.

1940 yılına gelindiğinde ülkedeki yataklı sağlık kurumları ve hasta yatağı sayısı şu şekilde idi.⁴³⁸

Tablo.15. 1923–1940 Yılları İtibarıyla
Yataklı Sağlık Kurumları ve Hasta Yatağı Sayısı

	1923	1925	1930	1935	1940
Kurum sayısı	86	167	182	176	198
Hasta Yatağı Sayısı	6.437	9.561	11.398	13.038	14.383
Bir Hasta Yatağına Düşen Nüfus	1.920	1.360	1.260	1.240	1.240

Cumhuriyetin kurulduğu yıl 86 adet sağlık kurumu, 6.437 hasta yatağı ile sağlık hizmeti sunumuna başlayan Sıhhiye Vekâleti, iki yıl içerisinde kurum sayısında, yüzde yüze yaklaşan bir artış sağladı. Sonraki dönemlerde böylesine bir başarı yakalanamamakla beraber, -1935 yılında kurum sayısında küçük bir düşüşe rağmen- hasta yatağı sayısının sürekli arttığı görülüyordu. Eldeki imkânların elverdiği ölçüde ve çağın koşullarına uygun olarak kurulan bu hastaneler ne yazık ki mevcut ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Dr. Refik Bey'in de ifade ettiği gibi, *“Memlekette yatak adedi daha uzun seneler arzu edilen yekûna vasıl olamayacaktı ve bu yatak adedi hiçbir zaman maksadı temine kâfi değildi.”*⁴³⁹

Ülkedeki yataklı sağlık kurumlarının yetersizliğini ve modern araçlardan yoksunluğunu göz önüne alan Sıhhiye Vekâleti, yerel yönetimlere (il özel idareleri ve belediyeler) rehberlik etmek ve örnek oluşturmak amacıyla hazırladığı sağlık

⁴³⁸ 1923 ve 1925 nüfusları, 1927 nüfus sayımına göre saptanmıştır. **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.267.

⁴³⁹ **Zaman**, 27 Mayıs 1935, s.2.; Cumhuriyet Halk Partisi'nin sıhhi işlerle ilgili hazırladığı raporda, *“Şüphesiz arza lüzum yoktur ki memleket dâhilinde sıhhi ve içtimai muavenet teşkilat ve tesisatı ihtiyacın çok dunundadır. Ve bu ihtiyaca mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda yarı yarıya olsun cevap vermek zarureti lazımdır. Bu zaruretin izalesi ile temin edilecek maddi faydeler ne kadar sayısız ise manevi faydeler de o kadar çok ve kıymetlidir. Temin edilecek manevi faydeleri kısaca izah için: halkın kalbine giden en kestirme yol bu yoldur demek kâfidir zannederim. Şüphesiz ki böyle bir yolda büyük ehemmiyet ve süratle durmadan yürümek ve Fırkacılık namına tereddüt götürmeyen bir icaptır.”* deniliyordu. Açılacak sağlık kurumları, devletin kuvvetini pekiştirme ve vatandaşların gönlünü kazanma yolunda, etkili araçlardan biri olarak görülüyordu. **BCA**, Dosya: XI. Büroya Ait İlk İş Raporu, Fon Kodu: 490.01.00., Yer No: 1464.3.4.7.

programına, ülkenin çeşitli yerlerinde “*Numune Hastaneleri tesis etmek*” hedefini de ekledi.

c. Hastanecilik Anlayışında Yeni Bir Başlangıç: Numune Hastanelerinin Kurulması

Numune Hastanelerinin kurulmasına dair görüşmelere, 1924 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu (Genel Bütçe)⁴⁴⁰ çalışmalarında başlandı. Muvazene-i Umumiye Kanunu, siyasal rejim sorununun çözülmesinden yani Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra müzakereye açıldı. Kabul edilecek bütçe, yeni rejimin ilk bütçesi olacaktı. Bu yüzden Meclis’te cereyan eden görüşmeler oldukça hararetle geçti.⁴⁴¹ 22 Şubat 1924 tarihinde, “*1340 Senesi Bütçe Kanunu Lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası*” Meclis’e sunuldu; böylece genel bütçenin görüşülmesine başlandı.⁴⁴² Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’nin bütçesi ise 18 Mart 1924 tarihinde müzakereye açıldı. İlk tartışılan konu ülkedeki hekim açığı ve bu konuda ne gibi tedbirler alınacağıyla ilgiliydi. Dr. Refik Bey, 150 kazada hekim açığı olduğunu ve bu açığın mecburi hizmetle kapatılmaya çalışıldığını ancak tam bir başarı sağlanamadığını belirtti. Ardından Bozok Mebusu Ahmet Hamdi Bey’in “*doğumlar esnasında yaşanan ölümleri önlemek amacıyla bu sene ne gibi tedbirler alınacaktır?*” sorusuna cevaben Refik Bey şu açıklamayı yaptı: “*Efendiler, memlekette dört yerde Numune Hastanesi vücuda getirmek ve bu suretle memlekette içtimai teşkilâtımızı nazarı bir surette - fakat fevkalâde yüksek değil - klâsik bir şekilde yapmak için içtimai teşkilâtımızın şubatını vücuda getireceğiz ve bu hastanelerde ebe mütehassısları bulunduracağız ve orada ebe tedrisatı yapılacaktır. Kezalik bu hastanelerde senelerden beri eskikip de ilmi olmayan veyahut müsaade alıp da şahadetnamesiz çalışan ebeleri toplayıp tedrisata tabi tutarak vilâyetlerde yine ebe olmaya müsait olanları da İstanbul’a gönderip oradaki vilâdethanede bunları iyi bir ebe yapmak için çalışacağız. Bununla beraber bittabi heyeti umumiyesi birden değil, fakat bu suretle esaslı işe başlamak üzere bir programımız mevcuttur ve bütçemizde dâhildir. Efendiler; doğrudan doğruya çocuk vefiyatı noktai*

⁴⁴⁰ Muvazene-i Umumiye (Genel Bütçe) Kanunu’nun ilki, 28 Şubat 1921 tarihinde yani Milli Mücadele sürerken kabul edildi.

⁴⁴¹ Nahit Yüksel, “*Cumhuriyetin “İlk” Bütçesi: Coşku, Gurur ve Kaygı*”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, Temmuz-Aralık 2010, s.300.

⁴⁴² **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:6, (20.2.1340), s.166-184.; “*1340 (1924) Senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Bütçesi Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası*”nda yer alan ayrıntılar için bkz. **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, (18.3.1340), s.681-682.

nazarından yapılacak işler; Vekâlete taallûk eden işlerle cemiyeti hayriye ve Himaye-i Etfal'e düşen vazifelerdir ki bunları da tevhid etmek için Himaye-i Etfal ve Hilâli Ahmer'le daima temasta bulunuyoruz, mesele bundan ibarettir.”⁴⁴³

Ülkenin dört yerinde Numune Hastanelerinin kurulacağını bu cümlelerle Meclis'e duyuran Dr. Refik Bey, konuşmasının devamında sıtma ve frengi mücadelesiyle ilgili yaşanan sıkıntılardan bahsetti. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Bütçesi müzakereleri, 18 Mart 1924 tarihinde sona erdi. 104 evet, 11 red oyuyla kabul edilen bütçe yekûnu 2.968.331 lira idi. Zabıt ceridelerinde “*Anadolu Numune Hastaneleri*” olarak adlandırılan bu sağlık kurumlarının 18 Mart 1924 tarihten itibaren muvazene-i umumiyyeden yani genel bütçeden finanse edilmesi ve doğrudan Sıhhiye Vekâleti'ne bağlanması kararlaştırıldı. Aşağıdaki tablolarda da görüleceği gibi, açılması planlanan bu hastanelerin maaşları için bütçeden 78.540 lira, masraflar için 108.000 lira, toplamda 186.540 lira tahsis edildi.⁴⁴⁴

Tablo.16. Fasıl-198 Dördüncü Kısım Muaveneti İçtimaiye (Sosyal Yardım) Müesseseleri Maaşları

		Hükümetçe 1340 (1924) senesi için teklif olunan Lira	Muvazene-i Maliye (Bütçe) Encümeni'nce 1340 (1924) senesi için teklif olunan Lira
1	İstanbul Etfal (Çocuk) Hastanesi	30.216	30.396
2	Anadolu Numune Hastaneleri	84.876	78.540
3	Zonguldak Hastanesi	5.556	5.040
4	Emraz-ı Asabiye (Sinir Hastalıkları) ve Akıl Hastanesi	37.128	31.032
5	Verem Sanatoryumu	8.640	7.620
6	Dispanserler	108.000	90.000
7	Dilsiz Mektebi	3.408	3.000
Yekûn		277.824	245.628

⁴⁴³ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (18.3.1340), s.671.

⁴⁴⁴ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (18.3.1340), s.672-679, 685, 702-703.

Tablo.17. Fasıl-199 Muaveneti İçtimaiye (Sosyal Yardım) Müesseseleri Masarifat (Masraflar)

		Hükümetçe 1340 (1924) senesi için teklif olunan Lira	Muvazene-i Maliye (Bütçe) Encümeni'nce 1340 (1924) senesi için teklif olunan Lira
1	İstanbul Etfal Hastanesi	108.000	108.000
2	Anadolu Numune Hastaneleri	200.750	108.000
3	Zonguldak Hastanesi	18.000	13.688
4	Emraz-ı Asabiye (Sinir Hastalıkları) ve Akıl Hastanesi	199.800	187.063
5	Verem Sanatoryumu	31.500	27.378
6	Dispanserler	72.650	72.650
7	Dilsiz Mektebi	13.687	9.125
Yekûn		644.387	618.654

Anadolu Numune Hastaneleri için kabul edilen yatak ve kadro sayıları ise bütçede şu şekilde tanzim edildi.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, (18.3.1340), s.702.; **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:13, (31.1.1341), s.277-278.

Anadolu Numune Hastaneleri: Beheri yüz elli yataklı ve dört adettir. Ellişer yatağı ücretlidir. (Ankara, Sivas, Erzurum, Diyarbakır) oradaki hastaneler vilâyetten devir alınarak tesis edilecektir.⁴⁴⁶

Tablo.18. Anadolu Numune Hastaneleri Kadrosu (1924)

Unvanı Memuriyeti	Adedi	Beheri Lira
Tabibi dâhilî (Dâhiliye Doktoru) (*)	4	60
Operatör	4	60
Laboratuar Şefi	4	60
Kulak Boğaz Burun Mütahassısı	4	60
Göz Mütahassısı	4	60
Emrazı Cildiye (Cilt Hastalıkları) ve Efrenciye (Frenği) Mütahassısı	4	60
Eftal (Çocuk) Mütahassısı (1)	4	60
Emrazı Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı (2)	4	60
Röntgen Mütahassısı	4	60
Operatör Muavini	4	30
Asistan (3)	10	30
Eczacıbaşı	1	20
Eczacı	1	16
Eczacı Kalfası	1	7
İdare Memuru ve Mutemet	1	22
Depo ve Ambar Memuru	1	12
Mubayaa Memuru	1	10
Başhemşire	1	12
Hemşire (**)	1	8
İmam	1	6
Kâtip	1	10
Kâtip	1	15
Makinist ve Etüv Memuru	1	
Makinist ve Etüv Muavini		
Hastabakıcı (***)		
Müstahdemini müteferrika (çeşitli hademe)		
Müstahdemini müteferrika (çeşitli hademe) (****)		

(*) Ehliyetine göre sertabip unvanı vekâletçe tevcih olunur.

(1) Muaveneti İçtimaiye vazaifine dâhil arzahaneler vazaifini bu mütahassıslar görecektir ve bunlar için işbu hastaneler kadrosundan on beş yatak tahsis kılınacaktır.

(2) Muaveneti İçtimaiye vazaifine dâhil velâdethaneler vazaifini bu mütahassıslar görecektir ve bunlar için işbu hastaneler kadrosundan beş yatak tahsis kılınacaktır.

(3) Biri hariciyede, biri dâhiliyede çalışacaktır. Müddet hizmetleri iki senedir. Bu müddetin hitamında Hükümetin göstereceği mahallerde iki sene hizmet etmeleri mecburidir. Bu şartla kabul olunurlar. İşçileri hastaneden yapılır.

(**) Her servise bir hemşire verilmiştir.

(***) 10 hastaya bir tane hesabıyla

(****) 6 hastaya bir tane hesabıyla

“Numune” örnek ya da göstermelik anlamına gelen bir kelimeydi.⁴⁴⁷ Numune Hastanelerinin kuruluşu esnasında bu ismin yersiz olduğuna dair bir takım itirazlar da yükseldi.⁴⁴⁸ Bu düşüncüyü sakat olarak niteleyen Ankara Numune Hastanesi

⁴⁴⁶ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:7, (18.3.1340), s.702.; TBMM Z. C., Devre II, Cilt:13, (31.1.1341), s.277-278.

⁴⁴⁷ Türkçe Sözlük, Haz.: Şükrü Halûk Akalın, 11. baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011, s.1781.

⁴⁴⁸ Ankara Numune Hastanesi tarafından 2010 yılı Ocak ayında çıkarılmaya başlanan Numune Gazetesi'nde ve 3 Eylül 2010 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde hastaneye “numune” isminin bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından verildiği ifade edilmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda bu konuya

Başhekim Dr. Ömer Vasfi Bey, ülkede senelerden beri diğer çiftliklerin yanında numune çiftliklerinin de bulunduğunu, ayrıca Avrupa'da da bu tür hastanelere rastlandığını belirtiyor ve konuya şu şekilde açıklık getiriyordu:⁴⁴⁹

“...Evveleminde Numune Hastanesi ismine vaki olan itirazlardan bahsetmek istiyorum. “Numune ne demek oluyormuş?” “Hastane hastanedir, Numune Hastanesi demek yersiz bir tavsiftir.” diye söylenenler vardır. Şurasını arz edeyim ki, Numune Hastanesi adı birçok Avrupa memleketlerinde vardır. Fransa’da Hospital Modele, Almanya’da ve Avusturya’da Munster Krankenhauus, İtalya’da Hospital Mostra veya Model Hospital kelimeleri ile adlandırılmış sıhhat müesseseleri az değildir. Hem memleketimizde hayli miktarda çiftlikler varken, senelerden beri ayrıca numune çiftlikleri de vardır. Buna bir şey denmiyor da Numune Hastanesi ismi itiraza uğruyor. Bu sakat düşünce söktüp atılmalıdır...”

Numune Hastaneleri farklı amaçları gerçekleştirilmek üzere kuruldu. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan bir raporda, bu hastanelerin kurulması kararının nasıl alındığına ilişkin şu bilgilere yer veriliyordu: *“Meclis-i Ali’ce kabul ve tasdik buyurulan 340 senesi bütçesine nazaran Ankara, Sivas, Erzurum, Diyarbakir Memleket Hastaneleri Numune Hastaneleri unvanıyla 1 Mayıs 1340 tarihinde Vekâlet’e devredilmiş ve kadroları Ankara Numune Hastanesi 250, diğerleri 150’şer yataklı olarak kabul edilen bu hastanelerin bilumum tesisatı yeniden temin edilmiştir.”*⁴⁵⁰

Vekâlet’in on yıllık çalışmalarının özetlendiği bir diğer raporda ise bu hastanelerin kuruluş amacına şu şekilde değiniliyordu: *“Vekâlet, tıbbi yardım müesseselerini teşkil eden vilayet memleket hastanelerinin bu suretle ıslah ve inkişafını ihzar etmekle beraber, bu hususta vilayetlere birer rehber olmak üzere muhtelif yerlere devlet bütçesinden idare edilen ve her türlü vasıtalarla malik bulunan 4 numune hastanesi de tesis eylemiştir. Numune Hastaneleri Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır’dadır. Bu hastaneler iptida 150’şer yataklı olarak kabul edilerek bütün tesisat ve mütehasıslarla beraber vazifeye amade olarak 1924 senesinde açılmıştır.”*⁴⁵¹

dair herhangi bir belge ya da bilgiye rastlanmamıştır. **Numune Gazetesi**, Yıl:1, Sayı:1, Ocak 2010, s.8; **Cumhuriyet**, 3 Eylül 2010, s.8

⁴⁴⁹ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1965, s.11.

⁴⁵⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.26

⁴⁵¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 64.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 65.

Yukarıdaki raporda da belirtildiği gibi Numune Hastanelerinin kurulma amacı, vilayetlere rehber olmak ve yerel idareleri hastane açmaya özendirme idi.⁴⁵² Ancak Sıhhiye Vekâleti'nin hedefi bununla sınırlı değildi. Bu kurumlardan devletin nüfus arttırma politikasına destek vermesi; sunulacak sağlık hizmetleri yoluyla, nüfusu nitelik ve nicelik olarak iyileştirme faaliyetlerine katkı sağlaması bekleniyordu. Örneğin Sıhhiye Vekili Refik Bey'in, 1924 yılının Ocak ayında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne verdiği beyanatta, Numune Hastanelerinde kadın doğum uzmanlarının görevlendirileceği; her kurumda on beş yatağın gebelere ayrılacağı ve buraların doğumhane vazifesi göreceği belirtiliyordu. Gebeliği kesinleşmiş ve bu surette başvuran her kadın buralara istisnasız kabul edilecek; kadın-doğum uzmanları, buldukları bölgede tıbbi müdahale gerektiren her doğuma gitmekle yükümlü tutulacaktı. Açıklamanın devamında, adı geçen kurumlara çocuk hastalıkları mütehassıslarının da atanacağı; bu hastanelerin aynı zamanda çocuk hastanesi gibi hizmet vereceği ve on beş yatağın süt çocuklarına ayrılacağı ifade ediliyordu. Kurumda görevli çocuk hekimleri, haftanın belli günlerinde çocukları ücretsiz muayene edecek; günlük gazeteler ve konferanslarla, çocuk hastalıkları konusunda halkı aydınlatacaktı.⁴⁵³ Numune Hastaneleri aracılığıyla, doğumlar uzman ellerde ve sağlıklı bir ortamda gerçekleştirilecek; verilecek hizmetler sayesinde çocuk ölümleri ve hastalıkları azaltılarak, gürbüz nesil idealine bir adım daha yaklaşımış olacaktı.

Numune Hastanelerinin başlangıçta Ankara, Sivas, Diyarbakır ve Erzurum'da kurulmasına karar verildi. Bu illerin seçiminde Vekâletin bazı hususları dikkatle değerlendirdiği ve özellikle sağlık hizmetlerine erişimde bölgesel eşitsizliğin önüne geçmeyi hedeflediği görülüyordu. Çünkü Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde sağlık kurumlarının sayısı ve hizmetlere erişim açısından bölgeler arasında ciddi farklar söz

⁴⁵² Sıhhiye Vekâleti'nin bu hedefi gerçekleştirdiğine dair somut veriler mevcuttur. Örneğin 1935 yılında Tokat İl Özel İdaresi, Ankara Numune Hastanesi'ni örnek alarak Tokat Memleket Hastanesi'ni kurdu. Ayrıca Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde il özel idarelerine ait 45 hastane bulunuyordu. 1937 yılına gelindiğinde bu sayı 76'ya yükseldi. Bunun dışında yine 1923 yılında belediyelere ait 6 hastane hizmet verirken, 1937 yılında bu sayının 19'a çıktığı görülüyordu. **Ulus**, 22 İllkânun 1935, s.6.; **BCA**, Fon Kodu: 490..1.0.0., Yer No: 1463.1.6.; **Cumhuriyet'in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, Türkiye Tıp Akademisi, Yeni Seri No:4, İstanbul, 2010, s.350-351.; Sadet Altay, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tokat Vilayetinde Sağlık Hayatı ve Sorunları (1923-1938)", **Tokat Sempozyumu Bildiriler 01-03 Kasım 2012**, Cilt:III, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 2013, s.23.

⁴⁵³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Kânunusani 1924, s.3.

konusuydu. Örneğin İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde hususi idare ve belediyelere bağlı sağlık kurumlarının yanında, özel hastane, dispanser, sağlık yurdu gibi merkezlerin sayısı da, diğer bölgelerdeki sağlık merkezlerinden daha fazla idi.⁴⁵⁴ Oysa Numune hastanelerinin kurulduğu merkezler ve çevre illerin yatak sayısı hayli yetersizdi. Ankara'da biri Vilayet Hastanesi, diğeri Cebeci Askeri Merkez Hastanesi olmak üzere iki hastane mevcuttu.⁴⁵⁵ Guraba Hastanesi olarak da adlandırılan Vilayet Hastanesi'nde, 25 yatakla hizmet veriliyordu.⁴⁵⁶ Sivas'ta 25 yataklı,⁴⁵⁷ Diyarbakır'da 25 yataklı,⁴⁵⁸ Erzurum'da 25 yataklı, Guraba ya da Memleket Hastanesi olarak adlandırılan birer hastane bulunuyordu. Numune Hastanelerinin kurulduğu merkezlerin çevresinde yer alan vilayetlerdeki yatak adetleri ise şu şekildeydi:⁴⁵⁹

Tablo.19. İl Özel İdarelerine Ait Hastaneler (1924)

Vilayetin adı	Müessesenin Adı	Yatak Sayısı
Kars	Kars Memleket Hastanesi	35
Artvin	Artvin Memleket Hastanesi	10
Mardin	Mardin Memleket Hastanesi	20
Urfa	Urfa Memleket Hastanesi	100
Elazığ	Elazığ Memleket Hastanesi	---
Erzincan	Erzincan Memleket Hastanesi	30
Malatya	Malatya Memleket Hastanesi	50
Maraş	Maraş Memleket Hastanesi	25
Kayseri	Kayseri Memleket Hastanesi	75
Yozgat	Yozgat Memleket Hastanesi	50
Tokat	Tokat Memleket Hastanesi	35
Ordu	Ordu Memleket Hastanesi	20
Giresun	Giresun Memleket Hastanesi	30
Yekûn		480

⁴⁵⁴ Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul ve İzmir'deki sağlık kurumlarının sayısı ve yatak adetleriyle ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkıyordu: İstanbul'da Belediye'ye bağlı olarak hizmet veren 3 hastane (İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, İstanbul Haseki Hastanesi, İstanbul Beyoğlu Zükûr Hastanesi) ve bu hastanelerin toplam 525 yatağı mevcuttu. Ayrıca özel şahıslara, ecnebilere ve cemaatlara ait 23 adet kurum ve 2.151 adet hasta yatağı vardı. İzmir'de Hususi İdare'ye bağlı 200 yataklı Memleket Hastanesi, özel şahıslara ait 10 adet kurum ve bu kurumlara ait 154 yatak bulunuyordu. **BCA**, Fon Kodu: 490.01.00., Yer No:1463.1.2.; **BCA**, , Fon Kodu: 490.01.00., Yer No:1463.1.19.; Fon Kodu: 490.01.00., Yer No:1464.6.1.20.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.292.

⁴⁵⁵ Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s.67.

⁴⁵⁶ Çobanoğlu, **a.g.m.**, s.1582.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yıllığı**, Sivas Valiliği, Sivas, 1973, s.241.

⁴⁵⁸ **Diyarbakır İl Yıllığı 1967**, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1967, s.223.

⁴⁵⁹ **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.19.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.20.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.21.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.22.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.24.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.25.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.26.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.27.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.28.; **BCA**, Fon Kodu:490.01., Yer No: 1464.6.1.29.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere, gerek Numune Hastanelerinin kurulduğu iller, gerekse çevre bölgelerdeki sağlık kurumlarının sayısı ve yatak adetleri, mevcut nüfusun ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktı. Bu hastanelerin belirli merkezlerde teşkiliyle, ülkenin doğusuyla batısı arasındaki eşitsizlikler giderilmeye ve halkın ihtiyacı karşılanmaya çalışılacaktı. Nitekim Dr. Refik Bey'in çeşitli vesilelerle Meclis'te yaptığı konuşmalar, bu gerçeği destekler nitelikteydi. Örneğin Şubat 1924 tarihinde konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapıyordu: "*Bendeniz 1340 senesinde istihdaf ettiğim gayeyi takdim ettiğim esbabı mucibe ile muvazzahan arz etmişim. Maksudımız memleketin her tarafında umumi bir teşkilatı sıhhiye vücuda getirmek ve aynı zamanda memleketin vasat ve şarkına doğru dört noktasında Nümune Hastaneleri tesis etmek ve bu surette buraları içtimai, sıhhi faaliyeti atımız için birer memba haline getirmektir.*"⁴⁶⁰ Bir başka beyanatında ise "...Nümune Hastaneleri yapmaktan maksudımız ve bu hastaneleri vatanın uzak köşelerinde tesis etmemiz bizim de bu mıntıkalarda mütehasıs etibba bulundurmak, vatandaşların ıstıraplarını teskin etmek yolunda yürümek istediğimiz bir delilidir..."⁴⁶¹ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Vekâlet'in hedefi, ülkenin doğusunda ve sağlık teşkilatı açısından yetersiz gördüğü bölgelerde örnek hastaneler kurmak; gelecekte buraları sıhhi ve sosyal yardım faaliyetleri açısından birer merkez haline getirmektir.

Ülkenin doğusunda bulunan Diyarbakır ve Erzurum gibi illerde, sağlık kurumlarının sayısı yukarıda da belirtildiği gibi oldukça yetersizdi. Ancak Sıhhiye Vekâleti'nin Numune Hastanelerini özellikle bu illerde kurmasının nedeni, bahsedilen meselenin çözümüyle sınırlı değildi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sosyal yapı feodal karaktere sahipti. Doğudaki toprak ağaları, şeyhlik, beylik, aşiret reisliği gibi sıfatlarla mevcut konumlarını pekiştirmekteydi.⁴⁶² İsmet İnönü'nün ifadesiyle, "...Doğuda şeyh hâkimiyeti ve herkesin kendine göre bir nüfus mıntıkası, bir hâkimiyet bölgesi meselesi" vardı.⁴⁶³ Bu yüzden feodalizme karşı mücadelede, yöre halkını esir etmiş ağa ve şeyhlerin nüfusunu kırmak gerekiyordu.⁴⁶⁴ Sorunun ortadan

⁴⁶⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:6, (19.2.1340), s.129.

⁴⁶¹ TBMM Z. C., Devre III, Cilt:7, (17.1.1929), s.49.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:22, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, Kanunusani 1929, s.131.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 18 Kanunusani 1929, s.2.

⁴⁶² Sait Aşgın, "*Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:50, Cilt: XVII, Temmuz 2001, s.76

⁴⁶³ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 1987, s.203.

⁴⁶⁴ Özlem Durmaz, **Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik (1934-1946)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 210.; Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul, Mayıs 2013, s.61.

kaldırılması, bahsedilen coğrafyada devletin varlığını kanıtlamasını, gücünü ve nüfusunu arttırmasını zorunlu kılıyordu.⁴⁶⁵ Numune Hastaneleri bu süreçte önemli bir rol üstlenebilir; buralarda sunulacak sağlık hizmetleri sayesinde, bölgedeki vatandaşın ağa ve şeyhlerden ziyade devlete itibar etmesi; hükümete bağlılığının artması; modern tıptan yararlanarak batıl inançlardan vazgeçmesi sağlanabilirdi.

Sıhhiye Vekâleti, Numune Hastanelerinin birer “*ihtisas kurumu*” olarak da faydalı olabileceğini düşünüyordu. 28 Ocak 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde, konuyla ilgili şu dikkat çekici açıklama yer alıyordu: “*Her devlette bugün tababette ihtisas mecburi tutulmuştur. Hükümetimizce de bu esas ve mecburiyet dairesinde hareket edilmesi lazım gelirken, vaziyet-i sabıka karşısında bunun henüz imkân-ı tahsili bulunmamıştır. Etibbayı hîdmat-ı mecburiyeye sevk ederken kesr-i heveslerini mucip olmamak için Anadolu dâhilinde bir irfan tesisi lazım görülmüş ve bu mütehassıslardan da halkın cihet-i istifadesi ayrıca nazar-ı itibara alınmıştır.*”⁴⁶⁶ 29 Ocak 1924’te ise “*...Bu hastanelerde çok miktarda mütehassis ve asistan bulundurarak gerek erbab-ı ihtisasından halkın istifadesini temin etmek, gerek İdare-i Hususiye hastanelerine atıyen mütehassis yetiştirmek...*”⁴⁶⁷ istenildiği belirtiliyordu. Ayrıca “*... Bu hastaneler merakizini muhit olan muvakkatten celp edilecek ebelere tedrisat vazifesiyle de mükellef tutulacaktır. Yeni ebeler yetiştirmek eski ebelere de tekâmül tedrisatı vermek cümle-i vazifeyesinden olacaktır.*”⁴⁶⁸ ifadesi, bu hastanelerin birer eğitim kurumu olarak, ebelerin yetiştirilmesinde de kullanılacağına gösteriyordu.

Numune Hastanelerinde röntgen, bakteriyoloji, dâhiliye, hariciye, kadın-doğum, çocuk, cilt, göz, kulak, burun, boğaz gibi tüm uzmanlık dallarından hekim

⁴⁶⁵ Çünkü hükümetin kudret ve nüfusu azaldıkça, aşiret reislerinin nüfusu artıyordu. Murat Turan, **CHP’nin Doğuda Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayınevi, İstanbul, 2001, s.69.

⁴⁶⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Kânunusani 1924, s.3.; 8 Haziran 1929’da yayınlanan “*Tababet ve İhtisas Vesikaları Hakkındaki Nizamname*” ile hekimlerin üç ihtisas dalında uzmanlaşması kararlaştırıldı. 1 - Seririyat İhtisası, 2 - Laboratuar İhtisası, 3 - Hıfzıssıhha İhtisası. 30 Kasım 1929 tarihinde yayınlanan “*Tababet ve İhtisas Vesikaları Hakkındaki Nizamnamenin Tatbikine Dair Tamim*”le ise, hekimleri imtihan ederek uzmanlık belgesi vermeye yetkili hastaneler belirlendi. Bunlar içinde Numune Hastaneleri de vardı. Örneğin, Emrazı Dâhiliye alanında Ankara ve Erzurum, Emrazı Hariciye alanında Ankara, Emrazı Üzniye (KBB) ve Hançereviye (Göğüs) alanında Ankara, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Emrazı Ayniye, Ankara, Emrazı Cildiye ve Zühreviye, Ankara, Fenni Velâde ve Emrazı Nisaiye, Ankara, Sivas, Radyoloji, Ankara Numune Hastanesi yetkili kılındı. Böylelikle Sıhhiye Vekâleti’nin bu hastaneleri birer ihtisas kurumu haline getirme hedefine ulaşıldı. **Resmi Gazete**, Sayı:1228, 29 Haziran 1929.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı: 34-35, Cilt:6, Ankara Yenigün Matbaası, 1929, s.4-6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Temmuz 1929, s.4.

⁴⁶⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Kânunusani 1924, s.1-2.

⁴⁶⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Kânunusani 1924, s.3

bulundurulması düşünülüyordu.⁴⁶⁹ Sıhhiye Vekâleti'nin, sağlık hizmetlerinden yararlanmanın sosyal bir hak olduğu düşüncesinden hareketle aldığı bu kararın temelinde, vatandaş tıbbın her alanından uzman hekime ulaşabilmesi ve sağlık sorunlarına çözüm bulabilmesi gerçeği vardı.

Özetle, 1924 yılı bütçe görüşmelerinde alınan kararla, o döneme kadar hususi idarelerin denetim ve sorumluluğunda varlıklarını sürdüren, Guraba ya da Memleket Hastanesi olarak adlandırılan, Ankara, Sivas, Erzurum, Diyarbakır'daki hastanelerin, Numune Hastanelerine dönüştürülmesi kararlaştırıldı. Bu hastanelerin örnek birer sağlık kurumu haline getirilmesi amacıyla vakit kaybetmeden eksiklikleri giderilmeye, tadilat ve tamiratları yapılmaya başlandı.

⁴⁶⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Kânunusani 1924, s.3.

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN BAŞKENTİNDE SAĞLIK YATIRIMI:

ANKARA NUMUNE HASTANESİ

(1924-1938)

Milli Mücadele'nin yönetim merkezi olan Ankara, Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra, 13 Ekim 1923'te yasal olarak başkent halini aldı.⁴⁷⁰ Cumhuriyet'in ve onu tarih sahnesine çıkartan ulus düşüncesinin örnek yaşama mekânı⁴⁷¹ olarak tasarlanan Ankara'nın, başkent olarak seçilmesinde jeopolitik, stratejik ve coğrafi konum gibi faktörler rol oynadı.⁴⁷² Lider kadro, başkent yerinin değiştirilmesiyle, her türlü kamu hizmetinin ülkenin diğer bölgelerine

⁴⁷⁰ TBMM Z. C., Devre II, Cilt:2, (13.10.1339), s.670.; Ali Cengizkan, "Ankara 1923-1938: Çağdaş Bir Ulus Devletin Modern ve Planlı Başkenti", Ankara: Kara Kalpaklı Kent (1923-1938), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2009, s.18.

⁴⁷¹ Ekrem Işın, "Ankara: Cumhuriyeti İnşa Eden Kent", Ankara: Kara Kalpaklı Kent (1923-1938), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2009, s.11-15.

⁴⁷² Oğuz Aytepe, "Milli Mücadele'de Ankara", Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, Hazırlayan: Funda Şenol Cantek, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012, s.129.; İsmet Paşa, hatıralarında Ankara'nın başkent olarak seçilmesinin nedenlerini, bu seçime karşı gelenlerin gerekçelerini ve 1923 yılı Ankara'sının şartlarını şu cümlelerle aktarıyordu: "...Lozan'da garp âleminin murahhasları, mütehasısları, diplomatlarıyla görüşüyorum. Bunlar İstanbul Hükümeti'ni, İstanbul muhitini tanıyan insanlar ve yeni devletin o muhitin insanlarına göre kurulmasını arzu ediyorlar. Bunu her hallerinden anlıyorum. Her konuşmamızda hükümet merkezi bahsi geçiyor. Ankara'da kalacak mısınız, kalınabilir mi, sonra nasıl olacak? Bana hep bunları soruyorlar. Ankara'da kalırsanız biz oraya nasıl gideriz? diyorlar. Dış âlemin görüşü, düşüncesi, telkinleri böyle. Bizim bakımımızdan meselenin daha ehemmiyetli ve değişik cepheleri var. Bir defa Boğazlar askeri bakımdan tamamıyla açık, tamamıyla emniyetsiz. Bu vaziyetteyiz. Lozan Muahedesi ile elde edebildiğimiz neticeler ve tarihi şartlar bizi endişeye sevk ediyor. Ayrıca Anadolu'nun ortasında bulunarak ve bir Anadolu Hükümeti olarak yeni devleti çalıştırmak istiyoruz. Buna karşılık, İstanbul entelekti, tabi olarak İstanbul etrafında bir Türkiye Devleti'nin kurulmasını istiyor. Görünürdeki bütün tabi hayat şartları, hükümet merkezinin İstanbul olmasını zorluyordu. O zamanki Ankara'yı hatırlamak lazım. Biz evimize ata binip geliyorduk. Atatürk devlet reisi olarak Çankaya'da oturuyor. Buraya gelmek için doğru dürüst ne yol var, ne imkân var. Fakat biz diyorduk ki, yollar yapılacak, her şey olacak. Haydi, efendim sende, yapılacakmış, olacakmış! Gördüğümüz karşılık bu. O şartlar hâkim. İleride şartlar daha müsait olacaktır diye yakın atiden bir ümit beslemeye imkân yok. Ankara'da herkes perişan halde. Hâkim düşünce şöyle: Milli Mücadele bitti, her tarafta kurtulduk, genişliğe kavuştuk. Fakat soruyorlar: siz bu darlıkta, bu sıkıntı içinde ne kadar yaşayacaksınız, çalışacaksınız ve bu ne kadar sürecek? Belli değil. Bunu kabul ettirmek her gün bir idmana, her gün yeni bir tertibe ve gayrete ihtiyaç gösteren bir durum. Mebusları, memurları, idareden herkesi düşünüyoruz. Mahkemeler kurmuşuz, yüksek mahkemeyi Eskişehir'den buraya getiremiyoruz. Bu şartlar altında Ankara'nın bir an evvel devlet merkezi olarak hazırlanıp, içinde çalışılır olduğunun kabul edilmesi, ancak onun başka bir ihtimali bulunmayan kesin bir karara dayandığının ispat edilmesine bağlı idi..." İnönü, Hatıralar, s.168.

ulaştırılabileceğini; yüzyıllardır ihmal edilmiş Anadolu'nun kalkındırılabilceğini düşünüyordu. Falih Rıfki'nın Şu cümleleri, bu ideali doğrular nitelikteydi:

“Her Şeyi Ankara'da kalmakla hallededecektik... Türkiye'ye Şehircilik fikri Ankara ile geldi... Ankara eseri, yalnız Şehircilik ve imar görüşümüzü değil, yaŐayıŐ görüşümüzü de adeta temelinden deđiŐtirmiŐtir. Daha Şimdiden Ankara imar sisteminin memleketin her tarafında küçük, büyük serpintilerini görüyoruz... Biz Ankara'ya gelmemiŐ olsaydık, Anadolu'yu daha asırlarca yapamazdık. Ankara toprağı, Anadolu'nun en güç toprağı olduğu için, buradaki tecrübemiz, yeni Türk Devleti'nin beŐiđi ve kaynağı olan geniş ve bakımsız vatanın imar ve inkiŐafı için hepimize sarsılmaz bir nikbinlik vermiştir...”⁴⁷³

Ankara'nın başkent olarak Őeçilmesi, modernleşme projesinin önemli bir ayağını teşkil ediyordu. Ankara bir ilim, irfan ve kültür merkezi olarak yeniyi, geleceği, çağdaŐı temsil edecekti.⁴⁷⁴

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde Ankara, yaklaşık 20.000 nüfusa sahip bir vilayetti ve çözümleniŐi gereken pek çok sorunu vardı. Elektrik, havagazı, su, kanalizasyon, arsa ve konut meseleleri bunlardan bir kaçı idi.⁴⁷⁵ 1923 yılının başlarında, kentin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını Vehbi Koç'un Şu cümleleri çok iyi özetliyordu:

“Benim hatırladığın dönemlerde Ankara her türlü medeni rahatlık unsurundan mahrum, yeterli suyu olmayan, toz fırtınalarıyla tanınmış, çevresi hemen hemen tamamıyla ağaçsız, sıtmalık, sönük ve küskün bir bozkır kasabasıydı. Elektrik yoktu, aydınlanma mumdan başlayarak 5-8-14 numaralı gaz lambalarıyla yapılırdı... Evlerde akarsu yerine kuyu suyu kullanılır, evinde kuyu olmayanlar su ihtiyacını mahalle çeŐmelerinden tenekelerle veya testilerle su taşıyarak karŐılardı... Bugünkü banyo düzeni olmadığı için mahalle hamamlarına gidilir, çamaşır ise Şehre yakın veya Şehir içindeki çay kenarlarında yıkanıldı. Şehir içindeki yollar Arnavut kaldırımıydı, Şehir dışı yollar ise topraktı. Nakil vasıtaları kağnı, tatar arabası, yaylı, körük ve landon denilen arabalardan ibaretti. Toplu taŐımacılık diye bir belediye hizmeti yoktu...”⁴⁷⁶ “Benim gibi o dönemi ve bu günleri yaşayan bir kişi için o zamanki durum ile bugün arasında fark bir rüya gibi geliyor... İlk otomobil geldiğinde

⁴⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, 29 Birinci Teşrin 1933, s.38.

⁴⁷⁴ Mehmet Sarıoğlu, “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s.26,31.

⁴⁷⁵ İlhan Tekeli, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s.54-55.

⁴⁷⁶ Vehbi Koç, “Ankara'nın İlk Günleri”, Atatürk ve Ankara, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, Kasım 1988, s.15.

istasyona akın akın seyrine gidilmişti. Numune Hastanesi inşaatı için gelen ilk betonyeri halk birikip öteki dünyadan gelmiş bir yaratılmış gibi seyretmişti... Diyebilirim ki Ankara bütün Türkiye için bir eğitim merkezi oldu.”⁴⁷⁷

Ankara, İstanbul gibi zengin tarihi geçmişe ve kozmopolit yaşantıya sahip bir kentle yarışacak hale getirilmeliydi.⁴⁷⁸ Bu nedenle önce, 16 Şubat 1924’te 417 sayılı “*Ankara Şehremaneti Kanunu*”⁴⁷⁹ çıkarıldı; mevcut belediye yeniden örgütlenerek, başkent belediyesi özelliği kazandırıldı. Kentin süratle imar edilmesi gerekliliği üzerinde duran Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924’te Meclis’in İkinci Dönem Birinci Toplanma Yılı’nı açarken yaptığı konuşmada, “*Yeni ve asri bir devletin mesaisinde intizam ve semere; bir mamure-i medeniye içinde kabil-i temindir. Memleketin mevcudiyeti halen ve âtiyen Ankara’nın merkez-i idare olmasını nasıl katfien istilzam etmiş ise, Cumhuriyet makkarının süratle inkişaf ve imarını da o derece zarurî kalmıştır. Gerçi merkez-i idarenin muhtaç olduğu emakin-i resmiye ve umumiyei birden temin etmek mümkün değildir. Bu emakini senelere taksim ederek fakat mütemediyen ihdas ve inşa etmek, hem ihtiyac-ı ameli olarak ikmale hem de birden büyük menabiin hasrından tevakkıye medar olacaktır.*”⁴⁸⁰ diyordu. 1 Kasım 1924’te konuya yeniden dikkat çeken Mustafa Kemal, Ankara’nın ülke için bir medeniyet merkezi, devlet içinse önemli bir dayanak olacağını ifade ediyordu.⁴⁸¹ İlhan Tekeli’nin söylemiyle, “*Yeni Ankara’nın gelişmesinde sağlanacak başarı, rejimin başarısıyla adeta özdeşleştirilmekteydi.*”⁴⁸²

Ankara’nın başkent olduğu ilk yıllarda mevcut sorunlar sadece konut sıkıntısı, yol, su, elektrik, arsa, gibi konularla sınırlı değildi. Ülkenin diğer vilayetlerinde olduğu gibi, burada da ciddi sağlık sorunları mevcuttu. Kentte yataklı tedavi hizmeti sunan sağlık kurumları, halkın taleplerine cevap verebilecek yeterliliğe sahip değildi. Bu yüzden hem kentin sağlık ihtiyacını karşılamak hem de

⁴⁷⁷ **50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933**, Cilt-1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s.35.

⁴⁷⁸ Tekeli, **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, s.54.

⁴⁷⁹ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:6, (16.2.1340), s.41.; **Resmi Gazete**, Sayı: 5 Mart 1340, s.1-2.

⁴⁸⁰ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, (1.3.1340), s.5.

⁴⁸¹ “*Ankara’nın asri ve kâfi vesait-i muhabere ile teşhizi ve şiddetle ihtiyaç hissolanun mesakinin inşası ihtiyacat-ı acilendir. Hiç şüphe etmemelidir ki, Anadolu ortasında süratle vücuda getirilecek asri ve mamur bir Ankara, asırlarca mühmel kalan Türk Vatanı için başlı başına bir medeniyet merkezi, Türk Devleti için pek mühim bir mütteka olacaktır.*” **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:1, s.354.

⁴⁸² İlhan Tekeli, “*Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi*”, **Cumhuriyet’in Ankara’sı**, Derleyen: Tansı Şenyapılı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Ocak 2005, s.7.

tüm ülkeye örnek olabilecek nitelikte bir yataklı tedavi kurumu tesis etmek amacıyla, hükümet yetkilileri harekete geçti. 1 Mayıs 1924 tarihinden itibaren Guraba Hastanesi'ne, Ankara Numune Hastanesi ismi verildi. Mevcut hastanenin şartlarını iyileştirmek ve modern nitelikte yeni binalar yapmak amacıyla çalışmalara başlandı.

A. Gureba Hastanesi'nden Ankara Numune Hastanesi'ne Geçiş ve Mevcut Binaların Onarımı

Ankara Numune Hastanesi'nin kökeni, Gureba Hastanesi'ne dayanıyordu. Ankara Sıhhiye Müdürü Musliheddin Safvet'in verdiği bilgiye göre, bu hastane Vilayet İdare-i Hususiye bütçesinden idare edildiğinden, "*Belediye Hastanesi*" olarak da adlandırılıyordu. Gureba Hastanesi'nin ne zaman kurulduğuyla ilgili somut bir bilgi yoktu.⁴⁸³ Hastanenin ilk kuruluş yeri olduğu düşünülen ve daha sonra⁴⁸⁴ "*taş pavyon*"⁴⁸⁵ olarak adlandırılan binanın kapısının üzerindeki taşta yazılı bulunan 1881 tarihi, hastanenin kuruluş yılı olarak kabul edildi.⁴⁸⁶ Gureba Hastanesi, "*Namazgâh Tepesi*" olarak bilinen mevkide bulunuyordu.⁴⁸⁷ Dr. Musliheddin Bey tarafından

⁴⁸³ Musliheddin Safvet, a.g.e, s.67.

⁴⁸⁴ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, Ankara, 1998, s.13.

⁴⁸⁵ **Pavyon Sistemi ve Hastaneler:** Bir kuruluşun, bir kurumun, bahçe içindeki yapılarından her biri pavyon olarak adlandırılmaktadır. Pavyon sisteminin hastanelerde uygulanmasının amacı, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemektir. Tıpta hastalıklar ve mikroplar hakkında bilgi edinildikten sonra, bulaşmayı önlemek üzere, hastaneler küçük ayrı binalara bölünerek, hastalar ayrı ayrı binalarda barındırılmaya başlanılmıştır. Hastaneye ait idari birim, klinikler, ameliyathane, tedavi kısmı gibi bölümler, ya ayrı ayrı, ya da ikişer ikişer binalarda düzenlenmiştir. Böylece hastalıkların bulaşma tehlikesi azaltılmıştır. Tek katlı pavyon sisteminin başlıca avantajı hastanın bahçeye kolay bir şekilde ulaşabilmesi ve açık havadan yararlanabilmesidir. Ancak bu sistemde hastanenin birimleri (klinikler, idare ve ameliyathane) arasında irtibat kurmak oldukça zordur ve kurumun masrafını arttırmaktadır. Binaların dağılık ve kat adedinin az olması, büyük arsa tahsisini gerektirmektedir. Hastalıkların bir çoğunun bulaşıcı olmadığına ve aynı bina içinde izolasyon tedbirlerinin alınabileceğine dair yeni bilgilerin ortaya çıkmasıyla, işletme bakımından pahalı olan pavyon sistemi terk edilmiş; yerini daha ekonomik olan blok sistemine bırakmıştır. Asım Mutlu, **Sağlık Yapıları ve Hastaneler**, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları:36, İstanbul, 1973, s.36.; "*Pavyon*" kelimesi zamanla anlam değişmesine (kötüleşmesine) uğradığından, (Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te pavyon, "geceleleri açık içkili eğlence yerleri" olarak tanımlanmaktadır.) çalışmada pavyon yerine "*bina*" kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir. **Türkçe Sözlük**, Cilt:2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s.1779.

⁴⁸⁶ Dr. Musliheddin Safvet, Akliye Kliniği'nin kapısının üzerinde 1890 tarihinin yazılı olduğunu ve hastanenin bu tarihten evvel de var olduğunu belirtmektedir. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.13.

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet Ankara Eki**, 3 Eylül 2010, s.8.; **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.10.; Gureba Hastanesi'nin 1922 tarihli fotoğrafı için bkz. EK.5.

kaleme alınan “*Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*” adlı eserde, hastanenin üç binadan oluştuğu, dâhiliye kliniğinin Vali Reşit Bey, hariciye kliniğinin Vali İbrahim Musa Bey, akliye kliniğinin de Vali Abidin Paşa zamanında yaptırıldığı ifade ediliyordu. Başlangıçta 100 yatak olarak düzenlenen hastaneye zamanla başvurular artınca 10 yatak daha ilave edildi.⁴⁸⁸ Zührevi hastalıkların tedavisi için de ayrıca üç koğuş mevcuttu.⁴⁸⁹ Hariciye kliniğini kâgir, diğer iki bina ahşaptı. Hastanede röntgen laboratuvarı mevcut değildi. Ayrıca merkezi ısıtma, su tesisatı ve elektrikten de yoksundu. Sıhhi malzemeler, cerrahi aletler ve mobilyalar eski, perişan ve bakımsız bir haldeydi. Hayati kimya laboratuvarı ve eczane verimli bir şekilde hizmet vermekten uzaktı.⁴⁹⁰

Hastanenin idaresi, Muhasebe-i Hususiye Encümeni azalarının elindeydi. Ankara Numune Hastanesi Bülteni adlı eserde, Gureba Hastanesi’nin gelişigüzel şekilde yönetildiğine dair şu detaylara yer veriliyordu:⁴⁹¹

“Encümen azalarının her biri bir cins erzakın müteahhidi gibi şahsi dükkânlarından hastanenin iâşesini temin etmekteydi. Baştabip emrinde müstakil on para yoktu. Vali ve sıhhat müdürleri nezdinde yapılan teşebbüsler boşa giderdi. Yani hastanenin idaresi, muhasebe-i hususiye encümen azalarının cahil ellerinde idi. Bu şartlar dâhilinde yapılabilecek bir şey kalmıyordu. O zaman yapabildiğimiz tek şey şehirde mevcut olan Merkez Askeri Hastanesi’ne mukabil olmak üzere hastanenin adını Merkez Mülkiye Hastanesi’ne çevirmekten ibaret oldu.”

Gureba Hastanesi’nin tespit edilebilen ilk başhekimisi Ord. Prof. Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Bey’di ve bu görevini 1905 yılından 1908 yılına kadar sürdürdü. Mevcut kaynaklarda kurumda 1908’den 1916’ya kadar kimin başhekimlik görevini sürdürdüğüne dair herhangi bir bilgiye yer verilmemekle birlikte, sonraki yıllarda sırasıyla aşağıdaki isimler, başhekim olarak kurumda görev aldı:⁴⁹²

⁴⁸⁸ Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s. 67.; Ankara Numune Hastanesi Bülteni adlı eserde, “*Hastane kâğıt üzerinde elli, fakat hakikatte yirmi beş yatak üzerinden faaliyette bulunmaktaydı.*” şeklinde bir açıklama yer almaktadır. **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, Cilt:1, Sayı:1, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., Ocak-Şubat 1961, s.5.

⁴⁸⁹ Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁹⁰ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.5.

⁴⁹¹ **Aynı yer.**

⁴⁹² Ankara Gureba Hastanesi döneminde başhekimlik yapmış olan hekimlerin fotoğrafları için bkz. EK.6.

Dr. İhsan Arif (Demir)	(1916-1918)
Dr. Şadi (Konuk)	(1921-1922)
Dr. Behçet Sabih (Erduran)	(1922-1923)
Dr. Ömer Vasfî (Aybar)	(1919-1921) (1922-1933)

Gureba Hastanesi'nde en uzun dönem başhekimlik yapan hekim Dr. Ömer Vasfî Bey'di.⁴⁹³ Başhekimle birlikte 5 hekim, 1 eczacı ve 3 memuru bulunan kurumun, hem hekim kadrosu hem de imkânları sınırlıydı.⁴⁹⁴ Milli Mücadele döneminde “*Merkez Mülkiye Hastanesi*” adını alan kurumda dâhiliye, asabiye, göz

⁴⁹³ Dr. Ömer Vasfî (Aybar) Bey, kendi cümleleriyle, özgeçmişini şu şekilde aktarmaktadır: “1889 yılında Trabzon’da doğdum. Lise tahsilimi Trabzon’da bitirdikten sonra Tıbbiye Mektebi’nin sivil kısmından 1912’de mezun oldum. Birinci Hariciye Müderrisi fazıl ve âlim Cemil Topuzlu’nun kliniğinde asistanlık yaptıktan sonra ihtisas sertifikasını aldım. I. Cihan Harbi’ne yüzbaşı rütbesiyle iştirak ederek Çanakkale Harbi’nden ilk toptan sonuna kadar vazife gördükten sonra iki buçuk sene Diyarbakır’da II. Ordu Menzil Hastanesi operatörlüğünde ve baştabipliğinde bulundum. “Harp Madalyası”, “Kılıçlı Gümüş Liyakat” ve “Kılıçlı Gümüş İmtiyaz” madalyalarıyla taltif oldum. Mütareke’de terhisten sonra Ankara Gureba Hastanesi baştabip ve operatörlüğüne tayin edildim. Milli Mücadele’ye iştirak ettim. Bu arada dokuz ay kadar muvakkaten Giresun Hastanesi baştabipliğinde bulundum. Ankara’daki hayat-ı memuriyetim on sekiz seneyi bulmaktadır. Numune Hastaneleri tesis olduğu zaman Ankara Numune Hastanesi baştabip ve operatörlüğüne tayin edilerek bu hastanenin tesis ve tekâmülüne memur edildim. Şimdiki Ankara Numune Hastanesi tamamıyla baştabipliğim zamanında yaptırılmıştır. 1922’de bir sene mezunen Paris’te kalarak mesleki çalışmalarda bulundum. 1927’de Hükümet tarafından Ankara’da yaptırılacak büyük pavyon için resmen üç aylık Avrupa’da bir tetkik seyahatine memur edilerek, Paris, Brüksel, Münih, Karlsruhe, Mannheim’de etütlerde bulundum. Ankara Numune Hastanesi’nin büyük Merkez Pavyonu bu etütlerin mahsulüdür. Sonraları mesleki tetkikler için tekrar Paris ve Almanya’ya gittim. 1934’te Moskova toplanan Beynelmilel Romatizma Kongresi’ne merhum Âkil Muhtar ve Zeki Nasır ile birlikte Kızılay delegesi olarak iştirak ettim. 1935’te devlet delegesi sıfatıyla Kahire’deki Beynelmilel Cerrahi Cemiyeti Kongresi’ne iştirak ettim. 1933 yılından itibaren Şişli Çocuk Hastanesi Baştabip ve Operatörlüğünde, munzam vazife olarak yeninden tesis olunan Hastabakıcı, Hemşire ve Laborant Okulu Müdürlüğünü ifa ederken bir derece terfi ve takdirname ile emekliye ayrıldım (19.10.1949). Türk Cerrahisi Cemiyeti’nin İkinci Kongresi’nde “Narkoz” raportörlüğü yaparak bir cilt halinde son malumat ve keşiflerle birlikte gerek şahsi ve gerek memleketteki meslektaşlarımın görgüleri istatistiklerle tevsik edilmiş ve bir eser neşrolunmuştur. Senelerce Türk Cerrahi Cemiyeti’nin ikinci reisliğini yaparak, “Şirürji Mecmuası”nın yazı işlerini idare ettim. Bir devre Türkiye Hastane Mütahassısları Derneği’nin reisliğinde bulundum.” Dr. Ömer Vasfî Bey 1949 yılında emekli oldu. Dönemin Sağlık Bakanı Dr. Kemali Bayazıt, Ömer Vasfî Bey’in emekliliğini şu yazı ile kutluyordu: “... Elinizden şifa bulmuş birçok insan ve Bakanlığımız, büyük hizmetlerinizi daima şükranla anacak, yılmak bilmez çalışmalarınızı ve kazandığınız başarıları genç hekimlere örnek olarak gösterecektir. Sağlıklar diler, size iyi dileklerimi sunarım sayın meslektaşım.” **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.19-20.; **Dirim**, Cilt: XXIV, Sayı:10, Ekim 1949.; Dr. Ömer Vasfî Aybar, 25 Ağustos 1969 günü vefat etti. **Milliyet**, 27.8.1969, s.11.; Prof. Dr. Metin Özata tarafından hazırlanan Atatürk ve Tıbbiyeliler adlı kitapta, Dr. Ömer Vasfî Bey’in 1922-1933 yılları arasında Şişli Çocuk Hastanesi başhekimliğinde bulunduğu belirtilmektedir. Hâlbuki yukarıda da belirtildiği gibi o tarihlerde Dr. Ömer Vasfî Bey, Ankara’da bulunmaktadır. 1922’de Ankara Gureba Hastanesi başhekimisi olarak görevlidir. 1924 yılından 1933 yılına kadar ise Ankara Numune Hastanesi başhekimisi olarak hizmetlerini sürdürmüştür. Metin Özata, **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yayınları, İzmir, Mayıs 2007, s.305.: Dr. Ömer Vasfî Bey’in bir fotoğrafı için bkz. EK.7.

⁴⁹⁴ **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, Ankara, 1977, s.6.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:22, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, Kânunusani 1929, s.132.

hastalıkları branşlarında görevlendirilmek üzere, hekim atamaları yapıldı. Ayrıca Ankara'ya gelen pek çok yaralı asker ve zabitan için yüzden fazla yatak tahsis edilerek, mevcut imkânlar dâhilinde sağlık hizmeti sunulmaya çalışıldı.⁴⁹⁵

1924 Mart'ının başına kadar Vilayet İdare-i Hususiye bütçesinden idare edilen Gureba Hastanesi,⁴⁹⁶ bu tarihten sonra, Muvazene-i Umumiye⁴⁹⁷ bütçesine dâhil edildi,⁴⁹⁸ doğrudan doğruya Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne bağlandı. 1 Mayıs 1924'ten itibaren “*Ankara Numune Hastanesi*” ismiyle hizmet vermeye başladı.⁴⁹⁹ Hastanenin doğrudan Sıhhiye Vekâleti'ne bağlanmasının yerinde bir karar olduğunu belirten Dr. Musliheddin Bey, bu devir sürecinde, Vilayet Encümeni'nin bütçeye ilişkin uygulamasını şu şekilde eleştiriyordu:⁵⁰⁰

“340 senesi İdare-i Hususiye Bütçesinden 42.160 lira Vilayet Hastanesi'ne ifraz edilmiş ve bu meblağdan Mayıs 340 tarihine kadar sarfiyat icra kılınıp adı geçen tarihte hastane Sıhhiye Vekâleti celilesi emrine geçtiğinden 25.000 lira kadar sarf olunmayıp iktisat olunmuştur. Adı geçen meblağın vilayetin sağlık işlerine sarfi için icra edilen teşebbüsata rağmen, Vilayet Encümeni kararıyla başka işlere sarf edilmek üzere fasıldan fasıla nakil edilip memleketin ve bilhassa Ankara halkının sıhhati düşünülmemiş ve ihmal edilmiştir. İktisat edilen paradan kazalarda beşer yataklık birer revir açılması ve bu surette fakara halkın hastalarını kabul edecek birer mahal, birer melce-i sıhhiye bulundurulması imkân dairesinde iken, memleketin bu ihtiyaç sıhhiyesinin nazarı dikkate alınmaması cidden şayan teessüftür.”

Ankara Numune Hastanesi'nde, 1924 yılının Mayıs ayından itibaren, “*merkez pavyon, taş pavyon, hariciye pavyonu*” olarak adlandırılan mevcut binalarda sağlık

⁴⁹⁵ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.6.; **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.14.

⁴⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 24 Mart 1924 tarihli nüshasında “*Ankara Hastanesi*” başlıklı haberde “*Şimdiye kadar İdare-i Hususiyeye merbut olan Ankara Hükümet Hastanesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne rapt edilerek mevcudu yüz elli yatağa iblağ edileceği haber alınmıştır. Bu suretle merkez hükümetimizin muhtaç bulunduğu bir müessese-i sıhhiye teşkil edilmiş olacaktır.*” deniliyor ve Numune Hastanesi'nin açılacağı duyuruluyordu. **Hakimiyet-i Milliye**, 24 Mart 1924, s.1.; Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s.67.

⁴⁹⁷ **Muvazene-i Umumiye**: Vekâletler bütçesinin bütünü. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 696.

⁴⁹⁸ Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s.67.

⁴⁹⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.2.

⁵⁰⁰ Musliheddin Safvet, **a.g.e.**, s.67.

hizmeti sunulmaya başlandı.⁵⁰¹ Zaman kaybetmeden aynı yıl içinde bu binaların onarımı için harekete geçildi.⁵⁰² Sıva, badana gibi tamirat işlerinden başka, ahşap kısımlar da tamamen yağlı boya ile boyandı.⁵⁰³ Yerlere muşambalar döşendi;⁵⁰⁴ bahçeye kadar gelen su tesisatının, tüm binalara kadar uzatılması sağlandı.⁵⁰⁵ Hastanenin daha iyi şekilde ısıtılabilmesi amacıyla, İstanbul'dan soba ve kömür getirildi.⁵⁰⁶ Aydınlatma için ise lüks lambalardan istifade edildi.⁵⁰⁷

Hastane binalarını daha fonksiyonel kılmak amacıyla 1925 yılında bir planlama yapıldı. Buna göre taş bina ile diğer binalar arasındaki liseye giden yolun kapatılması, hastanenin etrafındaki bazı evlerin istimlak edilmesi, bahçeye büyük bir havuz yaptırılması kararlaştırıldı. Planlandığı gibi bir süre sonra hastanenin etrafı büyük duvarlar ve tel örgülerle çevrildi. Taş bina ve merkez bina arasındaki liseye giden yol kapatıldı. Hastane etrafındaki bazı evler de istimlak edildi; merkez binanın arkasındaki mezarlık evkaftan alındı.⁵⁰⁸ Ayrıca bahçe binası, cerrahi servisi olarak kullanılmaya başlandı. Dönemin imkânlarına göre bahçe binasında modern sayılabilecek bir ameliyathane faaliyete geçirildi.⁵⁰⁹ Ameliyathanedeki yatak takımları tamamen yenilenerek, değiştirildi. Ameliyathanenin zemini mozaik, tavan

⁵⁰¹ **Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, s.344.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.6.; Merkez pavyon ve taş pavyon olarak adlandırılan binaların fotoğrafları için bkz. EK.8 ve EK.9.

⁵⁰² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne verilen ihale ilanlarında, hastanenin çeşitli bölümlerinde "*inşaat, telvinat ve muhtelif tamirat*" yaptırılacağı belirtiliyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Temmuz 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Ağustos 1924, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Teşrinievvel 1924, s.1.Mevcut binaların boya işlerinin bir an önce tamamlanması isteniyordu. Taş binanın tadilat işi Mimar Hikmet Bey'e ihale edildi. İki aylık bir müddette bitirme taahhüdü ile işe başlandı. Ancak hava koşulları, gerekli malzemenin geç temin edilmesi gibi nedenlerle tadilat işi zamanında tamamlanamadı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 16.72.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 11.56.16.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 12.68.20.

⁵⁰³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki bir belgede, hastanedeki boya işlerinin süratle yapılmasının zaruri olduğundan bahsedilmektedir. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 17.86.12.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.7.

⁵⁰⁴ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.7.

⁵⁰⁵ Taş binanın su ve lağım tesisatının tadilatı işi başlangıçta tehir edilmiş ancak sonradan İcra Vekilleri Heyeti'nin 1.10.1340 tarihli toplantısında, emanet usulü ile ihale edilmesi kararlaştırılmıştır. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 11.47.5.

⁵⁰⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 12.71.11.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No:26.66.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No:27.77.13.

⁵⁰⁷ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.7.

⁵⁰⁸ Aynı yer.

⁵⁰⁹ **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s.6.; Ameliyathanede kullanılacak ve eksik olan cerrahi aletlerin ihale yoluyla temini sağlandı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Kanunusani 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Haziran 1925, s.4.

kısmı çift camla kaplanarak, her tarafı boyandı. Ayrıca gölge vermeyen 700 liralık bir elektrik lambası da sipariş edildi.⁵¹⁰

1924 yılından itibaren, mevcut binaları daha fonksiyonel kılabilmek, eksiklikleri tamamlayabilmek ve nihayetinde halkın yataklı tedavi hizmetlerine yönelik taleplerine en iyi şekilde cevap verebilmek amacıyla yoğun çaba sarf edildiği görülmüyordu.

B. Yeni Binaların Açılması: “Refik Bey ve İsmet Paşa Binaları”

Ankara nüfusunun artması ile birlikte⁵¹¹ kurumdaki hasta yatakları, halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldi. Mevcut binaların ve hasta yataklarının taleplere cevap veremeyeceğini öngören Sıhhiye Vekâleti, yeni bir binanın inşası ile ilgili faaliyetlerine 1924 yılında başladı. 17 Ağustos 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde, “*Sıhhi Faaliyetler*” başlıklı haberde, “*Ankara Numune Hastanesi pavyonlarına ilaveten yaptırılacak yeni bir pavyon inşaatı münakasaya vaz’ edilmiştir.*” deniliyor ve yeni bina için çalışmalara başlanacağı duyuruluyordu.⁵¹²

Yeni binanın alt katı röntgen ve hayati kimya (biyokimya) laboratuvarı olacak, bir ve ikinci katlara büfeler yapılacak, hastalar ve hastaların yemekleri ikinci kata asansörle çıkarılacaktı. Üst kattaki on oda ücretle tedavi olunacak hususi hastalara tahsis edilecekti. Çamaşırhane binası yıkılacak, yine büyük bir çamaşırhane ve mutfak binası yapılacaktı. Hastaneyi aydınlatmak ve röntgen biriminin elektrik ihtiyacını karşılamak için mevcut akümülatör kullanılacak, ayrıca bir yenisi de getirilecekti.⁵¹³

⁵¹⁰ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.8.

⁵¹¹ 1923 yılında 20.000 olarak tahmin edilen Ankara’nın nüfusu, 1927 nüfus sayımında 404.720 olarak tespit edildi. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ 1929-1930**, “1927 Tahriri Nüfusunda Tespit Edilen Nüfus Miktarı”, Matbuat Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.235.

⁵¹² **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1924, s.2.; **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s. 6.

⁵¹³ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, 7-8.

1925 yılının Mart ayında yeni binanın temel duvarları ve bodrum katının inşası tamamlandı. 12.000 lira sarf edilerek bir su deposu yaptırıldı. 1926 yılında ise etüv dairesi, feth-i meyyit (otopsi) salonu, poliklinik binası, garaj, mutfak, çamaşırhane, kalorifer dairesi, lağım tesisatı, bahçe gibi bölümlerin inşası için çalışmalara başlandı.⁵¹⁴ Yaklaşık üç yıllık bir zaman diliminin sonunda yani 1927 yılında, yeni bina hizmet sunumuna hazır hale getirildi. 17 Mayıs 1927 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, “ *Numune Hastanesi'nde yeni inşa olunan pavyon, çamaşır temizleme dairesi, mutbah, kalorifer, röntgen daireleriyle tesisatı, Perşembe günü on altıda küşat edilecektir. Sıhhiye Vekilimiz bu münasebetle birçok zevatı davet etmiştir.*”⁵¹⁵ cümleleriyle yeni binanın birimlerinden bahsediliyor; açılış tarihiyle ilgili kamuoyuna bilgi veriliyordu.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 19 Mayıs 1927 tarihli nüshasında, yeni binanın resmi açılış töreninin saat 16.00'da yapılacağı, Sıhhiye Vekili Refik Bey'in bu tören için pek çok kişiyi davet ettiği ifade edildikten sonra, “*Malum olduğu üzere Numune Hastanesi 1339 senesine kadar Ankara Guraba Hastanesi ismini taşıyor, Vilayet İdare-i Hususiyesi tarafından idare ediliyordu. Sıhhiye Vekâletimiz merkez hükümette mükemmel bir hastanenin lüzumu hissederek derhal Numune Hastanesi unvanıyla kendi emirlerine aldı. Ve her hususta tekmilini temin için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyerek noksanlarını ikmale uğraşmıştır. Sıhhiye Vekilimizin ciddi bir surette meşgul olduğu bu müessese bugün merkez hükümete layık ve asrın müttekâmil tesisat-ı fenniyesine haiz bir hastane haline gelmiştir. Vekâlet bu üç sene zarfında eski üç pavyonun ıslahından maada elli yataklı bir pavyon, çamaşır temizleme dairesi, sıhhi bir mutbah, otopsi dairesi, dezenfeksiyon dairesi ve röntgen tesisatı vesaire yaptırmıştır. Bundan maada hastanenin arazisi gayet güzel bir duvarla tahdit edilmiştir....*”⁵¹⁶ deniliyordu.

“*Refik Bey Binası*” adını alan yeni yapının resmi açılışı yukarıdaki haberlerde de belirtildiği gibi 19 Mayıs 1927 tarihinde, Başvekil İsmet Paşa tarafından yapıldı. Törene Ziraat Vekili Sabri Bey, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi

⁵¹⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Mart 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Mayıs 1926, s.6. **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Mayıs 1926, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Mayıs 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Mayıs 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Haziran 1926, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Temmuz 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Temmuz 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 18 Temmuz 1926, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Temmuz 1926, s.2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Ağustos 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ağustos 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Eylül 1926, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ağustos 1927, s.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 26.69.4.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.8.; Refik Bey Binası'nın inşası sırasında çekilen fotoğraflar için bkz. EK.10, EK.11, EK.12.

⁵¹⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Mayıs 1927, s.2.

⁵¹⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Mayıs 1927, s.1.

Sanisi Faik Kazım, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Müsteşarı Şefik Paşa, Belediye Başkanı Asaf Bey, Halk Fırkası Katib-i Umumisi Saffet Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişleri ve milletvekilleri katıldı. İsmet Paşa törende, Cumhuriyet'in merkezinde tesis edilen bu kurumun faydalı hizmetler sunmasından mutluluk ve gurur duyacaklarını, Refik Bey Binası'nın emsalleri için güzel bir örnek teşkil edeceğini belirtti.⁵¹⁷ Açılış merasimi esnasında Dr. Refik Bey'in yaptığı konuşmaya basında aşağıdaki şekilde yer verildi:⁵¹⁸

“Muhterem Paşa Hazretleri,

“Bundan üç sene evvel Sıhhiye Vekâleti vazifesini lütfen uhdeme tevsiî buyurdunuz zaman diğerk bir emir ve işaretinizi de almıştım. Türkiye Cumhuriyeti merkezinde kutlu bir fen ve sıhhat müessesesi vücuda getirmek üç seneden beri mevcut ve malum vesaitimizle arkadaşlarımla beraber çalışarak bütün bu müesseseyi zat-ı devletlerine arz ediyorum. Mümasili vesaitin muhtevi olduğu en esaslı teşkilatına maliktir. Yani fen ve vesait-i fenniye, şubat-ı ihtisas ve bu şubelerin başında ellerindeki vesaiti emniyetle kullanan mütehasıs beylere ve her türlü konforu camidir. Müesseseyi vücuda getirirken her vakit himaye-i vezaif devletlerinden müstefit olduk. Müessesemizin yalnız noksanı göreceksiniz, o da kâfi vesait haiz olmamasıdır. Fakat bizim itimadımız vardır ki, zaman ile bu noksan da telafi edilecektir.

Paşa Hazretleri, müessese kendi eserlerinizdir, bendeniz ve arkadaşlarım bunun yalnız işçisi olarak çalıştık. Ve zat-ı devletlerine arz ile memurum ki, bendeniz ve arkadaşlarım bundan sonra da aynı suretle çalışacağız. Gerek zat-ı devletlerine ve gerek lütfen davamızı kabul buyurarak teşrif eden zevata arz-ı teşekkür ederim. Bundan sonra da aynı tarzda arkadaşlarımla beraber çalışacağıma itimat buyurmanızı rica ederim.”

Bu konuşmanın ardından kurdela kesildi ve evvela binanın alt ve üst katları gezildi. İsmet Paşa'ya tesisat hakkında Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey ile hastanenin Başhekimisi Ömer Vasfi Bey tarafından bilgi verildi.⁵¹⁹

⁵¹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Mayıs 1927, s.1.; *Ayın Tarihi*'nde “Ankara Numune Hastanesi'nin yeni inşa olunan pavyon, çamaşır temizleme dairesi, mutfak, kalorifer, röntgen, otopsi, dezenfeksiyon dairelerinin resmi küşadı, Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından icra edilmiştir.” şeklinde bir açıklama yer almaktadır. **Ayın Tarihi**, 19 Mayıs 1927, s.2215. Refik Bey Binası'nın açılış merasimi ve binanın aynı gün çekilen fotoğrafları için bkz. EK.13, EK.14, EK.15, EK.16.

⁵¹⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Mayıs 1927, s.1.

⁵¹⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Mayıs 1927, s.1.

Başhekim Ömer Vasfi Bey, Refik Bey Binası'nın açıldığı güne dair bir anısını, şu cümlelerle aktarıyordu.⁵²⁰

“Refik Bey Pavyonu açılırken yani hastanenin açılış töreninde İsmet Paşa Hazretleri ile şu tarzda bir konuşma oldu: Paşa: “Doktor, geçen gün Alman Hastanesi'nde bizim Ali'yi –Milli Emniyet Müdürü- görmeye gittim. Kendisine bir sabah kahvaltısı getirdiler, iştahım kabardı. Çeşitli ve nefis yiyecekleri içinde toplayan böyle bir tepsiyi biz niçin hazırlamıyoruz?” Derhal cevap verdim: “Paşam, para...” Sıhhiye Vekili Refik Bey de tasvipkâr bir surette başını salladı. Bu cevap Paşa'nın pek hoşuna gitmemiş olacak ki, “Ayol siz doktorlar ne kadar pahalısınız” diyerek konuşmayı kesti, hastaneyi dolaşmaya devam etti...”

Refik Bey Binası için yaklaşık 360.000 lira sarf edildi.⁵²¹ Yapının kalorifer ve sıcak su tertibatı projeleri bir Alman şirketi tarafından hazırlandı. Üst katta yer alan 10 oda ücretli hastalara tahsis edildi.⁵²² Zemin katın bir tarafı tamamen röntgen teşhis ve tedavi laboratuvarı olarak ayrıldı; bu kısma bazı fizik tedavi uygulamaları için de gerekli cihazlar yerleştirildi. Zemin katın diğer tarafında ise mikrobiyoloji, hayati kimya (biyokimya), teşrihi marazi (patoloji) laboratuvarları bulunuyordu. Hastaneyi aydınlatmak ve röntgen cihazının elektrik ihtiyacını karşılamak üzere bir jeneratör temin edildi. Ayrıca taş binanın bahçesinde 20 tonluk bir su deposu da yaptırılarak, kurumun önemli bir eksikliği giderildi.⁵²³

Hastaneye başvuran hastaların sayısı artınca,⁵²⁴ mevcut yatak kapasitesi talepleri karşılamaya yetmedi. Bu yüzden Refik Bey Binası'nın açıldığı yıl, Sıhhiye Vekâleti tarafından bu kez 300 yataklı yeni bir binanın inşası için çalışmalar başlatıldı.⁵²⁵ 1927 yılında Başhekim Ömer Vasfi Bey, Avrupa'daki modern hastaneleri incelemek üzere, üç aylığına tetkik seyahatine gönderildi. Viyana, Münih, Haydelberg, Karlsruhe, Mannheim, Paris ve Brüksel gibi kentlerde inceleme yapan

⁵²⁰ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.11.

⁵²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Mayıs 1927, s.1.

⁵²² 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.7.; Dr. Ömer Vasfi Bey'in kızı Gönül Arıksoy Hanımefendi ile yapılan görüşmede kendisi bir aile albümü gösterdi. Bu aile albümünde Ankara Numune Hastanesi'nin 1927 yılına ait bir fotoğrafı da bulunuyordu. Bahsi geçen fotoğraf için bkz. EK.17.

⁵²³ 50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi, s. 6.

⁵²⁴ 1925 yılından 1936 yılına kadar hastaneye başvuran ve yataklı tedavi hizmeti verilen hasta sayısı, “Tedavi Hizmetleri” başlıklı bölümde verilmiştir.

⁵²⁵ 50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi, s. 6.

Dr. Ömer Bey, Hususi Alman Hemşireleri Teşkilatı tarafından yaptırılmakta olan “*Theresien Krankenhaus*” isimli 300 yataklı bir hastanenin planlarını beğenerek yurda getirdi.⁵²⁶ 1928 yılında inşaat planlarını düzenlemek ve kontrol etmek üzere Avusturya Mimarlar Cemiyeti İkinci Başkanı ve tanınmış mimarlardan biri olan “*Robert Oerley*”in⁵²⁷ davet edilmesine karar verildi.⁵²⁸ Başhekim Ömer Bey, inşa edilecek binanın planlarını⁵²⁹ Vekâlet’e teslim ettikten sonra bir komisyon oluşturuldu. Ancak başlangıçta bu komisyon üyeleri içinde kendisine yer verilmedi. Dr. Ömer Bey, hem bu duruma hem de planın tam manasıyla uygulanmadığına dair eleştirilerini şu cümlelerle dile getiriyordu:⁵³⁰

“İsmet Paşa Pavyonu’nun inşasına ait planları Bakanlığa takdim ettikten sonra Bakanlıkta derhal bir komisyon kuruldu. Başta Müsteşar Bey, aza, daire müdürlerinden bazıları. Şayanı dikkattir ki Bakanlık emri ile etütler yapıp beğendiği bir Alman Hastanesinin planlarını getiren ve Bakanlığa beğendiren hastane baştabibi bu komisyona dâhil değildi! Bu vaziyete tahammül edemeyerek protestoda bulundum. Neticede her karışık ukdeyi derhal çözmek dirayetine sahip, Bakanlığın yegâne kıymeti Refik Saydam’ın müdahalesiyle beni de lütfen komisyona aldılar. Fakat ne garip bir düşüncedir ki Bakanlık tarafından kontrol mimarlığına geniş salâhiyetle mütekaif bir erkân-ı harp binbaşısı alındı! Bu zat vaktiyle Haydarpaşa’daki Tıbbiye-i Askeriye’nin inşasına memur imiş de ondan inşaat başlayınca bu sakat düşünce kendini gösterdi. Planlar her taraftan zedelendi, değiştirildi. Ömürlerinde doğru dürüst bir hastane görmek fırsatını bulamayan, hastanecilikten

⁵²⁶ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.8.

⁵²⁷ Robert Oerley (1876-1945), Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkemize davet edilen önemli Avusturyalı mimarlardan biriydi. Kendisinden önce Ankara’ya gelen Theodor Jost, sağlık yapılarını planlamaya başladı. Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü’nün Bakterioloji ve Kimyane binalarını tasarladı. Oerley’in gelişinden kısa bir süre sonra Jost ülkemizden ayrıldı. Bundan sonra Robert Oerley bu görevi tek başına üstlendi. Oerley, başkent Ankara’da 1928-1933 yılları arasında özellikle Sağlık Bakanlığı için yapılar tasarladı. Bu nedenle “*Cumhuriyet döneminin sağlık yapıları mimarı*” olarak tanındı. Ankara Numune Hastanesi İsmet Paşa Binası’ndan başka bilinen eserleri şunlardı: Kızılay Genel Müdürlüğü, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, Ankara Ulus Hali. Sağlık yapılarının tasarım ve uygulamalarının kendisine verilmiş olması tesadüf değildi. Oerley, Viyana’da 1907-08 yıllarında Viyana modernizminin ilginç örneklerinden biri olarak değerlendirilen Luithlen Sanatoryumu’nu inşa etti. Deri hastalıkları ve zührevi hastalıklar için tasarlanan bu yapı, döneminin en modern ve donanımlı sağlık yapısı olarak da tanındı ve Oerley’in Viyana’nın önde gelen mimarları arasında yer almasını sağladı. Sevim Ateş, “*Robert Oerley’in İstanbul’da Bilinmeyen Bir Yapısı: Tuzla İçmeleri Kaplıca Otel*”, **Mimarlık**, Sayı:361, Eylül-Ekim 2011.; İnci Aslanoğlu, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, Eylül 2010, s.112.; Mimar Robert Oerley, Türkiye’de bulundu süre boyunca şehir ve şehircilik, sanat ve mimari gibi konularda konferanslar verdi. Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde köşe yazıları kaleme aldı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Nisan 1929,s.2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Nisan 1929, s.1,4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Mayıs 1929, s.1,2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Mart 1932, s.3,4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Mart 1932, s.5.

⁵²⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 28.22.20.

⁵²⁹ İsmet Paşa Binası’nın Zemin Kat Planı için bkz. EK.18.

⁵³⁰ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.15-16.

anlamayanların müdahaleleriyle o güzelim planlarda yapılan değişiklikler tesisatta şayanı teessüf hataları intaç etti. Mamefih bu vaziyetlere karşı istikbalim pahasına da olsa müdahaleden vazgeçmedim. Hatalı yerlerin bir kısmını inşaat esnasında yıktırıldı ve plan mucibince harekete mecbur ettirildi. Birçok hususlarda da muvaffak olamadım... İtirazımıza rağmen asansörler binanın merkezine alınarak hasta odalarında asansör iniltileri dinlemek hoş bir şey olmadı. Röntgen odalarının hava tecdidi London Hospital'daki gibi olacaktı. Hâlbuki basit bir gazino hava değiştirme tertibatı ile iktifa edildi... Ameliyathanenin tavanları o kadar basık yapılmıştı ki, lüzumu kadar yükseltmek için betonlar kırılarak binlerce liralık masraf edildi... Bunları misal olarak aldım. Maksat kendi eserimi tenkit değildir..."

Büyük Millet Meclisi'nin 7 Mayıs 1928 tarihli oturumunda, "Bazı Mebanii Sıhhiye İnşası İçin İki Milyon Liraya Kadar Taahhüdat İcrası Mezuniyetine Dair Kanun"un⁵³¹ kabulüyle, "İsmet Paşa Binası" adını alacak yeni binanın yapımına onay verildi. Vakit kaybetmeden inşaat için gerekli malzemelerin teminine yönelik ihaleler açıldı.⁵³² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yeni binanın inşasıyla ilgili şöyle bir haber yer alıyordu:⁵³³

Numune Hastanesi'nde Yeni Bir Dâhili Pavyon İnşasına Başlanmaktadır

Bu daire İsmet Paşa Pavyonu olacaktır. Ankara'nın eskiden beri Memleket Hastanesi ittihaz edilmiş olan Numune Hastanesi'nin Dâhiliye ve Müstevliye Emraz Pavyonu tefrişattan tahliye edilmiştir. Ve yarından itibaren hadım edilmeye başlanacaktır. Yerine arka tarafta kalan boş sahaya da şamil olmak üzere yeniden üç katlı bir pavyon inşası tekrar etmiştir. Pavyon at nalı şeklinde bir planın tercihi ile vaz' esas resmi ile yakında icra edileceği memnuniyetle istihbar kılınmıştır. En üst kat ameliyat salonu, orta ve alt kat hususi ve umumi servislere ait olacak ve hastaların akametine tahsis edilecektir. Bir milyon lira sarfiyla meydana getirilecek olan pavyonun inşası Sıhhiye Vekâleti binasını meydana getiren mühendis ile onun sahibi olduğu şirketin taahhüd ettiği müstahberdir. Pavyonun inşasına ve tertibat için bütün maddi vesaiti tehiye eden ve bilazat meşgul olan İsmet Paşa Hazretlerinin gösterdiği yüksek alakaya inşaatın taaccülüne verdiği ehemmiyet-i hususiye binaen Sıhhiye Vekâlet Celilesi yaptırılacak dairenin "İsmet Paşa" Pavyonu unvanıyla yâd edilmesine arz ve teklif etmiştir."

⁵³¹ Kanun Layihası için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 28.23.19.; Bütçe Encümeni Mazbatası ve kabul edilen kanunun tam metni bkz. **TBMM Z. C.**, Devre III Cilt:4, (7.5.1928), s.8-9, 62-63.; **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Mayıs 1928, s.4.

⁵³² **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 29.39.20.

⁵³³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 7 Ağustos 1928, s.3.

Yukarıdaki haberde de belirtildiği üzere, 1928 yılında merkez bina, taş bina ve merkezi ısıtma birimleri yıkıldı.⁵³⁴ Aynı yıl Viyanalı “*Redlih ve Berger İnşaat Şirketi*” tarafından verilen teklif uygun bulunarak,⁵³⁵ sözleşme imzalandı.⁵³⁶ Yeni binanın inşasına, 1929 senesinde başlandı.⁵³⁷ Beton kısmının inşaatı tamamlandıktan sonra sıra boya, sıva, elektrik ve su tesisatı gibi eksiklerin tamamlanmasına geldi.⁵³⁸ 1932 yılında bu işlerin müteahhitliğini üstlenen Vehbi Koç, yeni binanın inşasında büyük zorluklarla karşılaşıldığını ifade ediyor ve “*Hayat Hikâyem*” adlı eserinde, o günlere dair yaşananlardan şu cümlelerle bahsediyordu:⁵³⁹

“...Merhum Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı zamanında Ankara Numune Hastanesi'nin yalnız beton kısmı Retliech Berger adında bir Alman Şirketine ihale edilmiş, bu şirkette taahhütlerini gününde yerine getirmişti. Hastanenin tamamlanması için betondan başka, bütün işlerin yapılması gerekiyordu; sıva, boya, çatı, oluklar, elektrik, su, asansör, bir binanın kullanılabilir hale gelmesi için gerekli bütün işler... İşin 1933 yılına, Cumhuriyet Bayramı'nın onuncu yıldönümüne yetişmesi şarttı. O sıralara kalorifer mühendisi M. Tan ile kalorifer işlerine giriyor, bazı inşaat ihalelerine katılıyorduk ama sermayem çok büyük değildi. Şartnameye göre yurt dışından gelecek malzemenin bedeli ancak yumurta ve tütün gibi belli malların ihracı ile takas usulüyle ödenecekti. Çok düşünüp taşındıktan sonra bu işe girmeye karar verdik. Elektrik ve asansör tesisatını, Burla'lar ile yapmak üzere anlaştık ve ihaleye girdik. İş 530.000 liraya bizim üzerimizde kaldı...”

İhale evrakının tasdik edilmek üzere Dr. Refik Bey'e gönderildiğini ve Refik Bey'in “*Türkler bu işi yapamazlar, ancak yabancı bir firma ile ortak olduğunu ispat edersen, bu işi size verebilirim*” dediğini belirten Vehbi Bey, Almanya'da “*Yehliiski Tekilman*” adında bir firma bulduklarını ve bu firmayla anlaşma yaptıklarını belirtiyordu. İnşaat çalışmalarını denetlemek üzere Dr. Refik Bey'in görevlendirdiği istihkâm subaylığından emekli Ali Rıza Bey'in çok sert bir kişi olduğunu, günde dört defa binayı dolaştığını belirten Vehbi Koç, “... *Bu iş zarar ederse, beni tamamen alıp*

⁵³⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.64.

⁵³⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer No: 28.23.9.

⁵³⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 1.5.5.

⁵³⁷ **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s.7.; İsmet Paşa Binası'nın inşaat çalışmaları sürerken çekilen fotoğraflar için bkz EK.19, EK.20, EK.21.

⁵³⁸ Yeni binanın açılmasına az bir zaman kala eksikliklerin bir an önce tamamlanması için malzemelerin ve hizmetlerin pazarlık usulüyle satın alınması yoluna gidildi. Örneğin ameliyathane için gerekli fenni eşya ve malzemenin pazarlıkla satın alınması; yağmur ve kirli su tesisatının ise yine pazarlık usulüyle yaptırılması kararlaştırıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 38.56.11.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Ağustos 1932, s.8.

⁵³⁹ Vehbi Koç, **Hayat Hikâyem**, Hürriyet Ofset A.Ş., İstanbul, 1973, s.51-53. Vehbi Koç, İsmet Paşa Binası inşaatında çalışan işçilerle bir fotoğraf da çekmişti. Fotoğraf için bkz. EK.22.

götürürdü. Geceli gündüzlü çalışmaya başladık. İnşaatın sıvaları için çimento gerekli idi, yurtta çimento yoktu. Bütün çimento ihtiyacı dışarıdan geliyordu... Gelecek malların bedelini ödemek için yumurta ihracatçılarıyla anlaşma yaptık. Karşımıza Zeki Bey adında bir tütüncü çıktı. "Birlikte tütün alalım Almanya'ya gönderelim, vereceğiniz takas ücretini çıkarırız, para da kazanırız" dedi. Samsun'dan tütün aldı. Almanya'ya gönderdik. Tütünler kötü olduğu için satılmadı, iki yıl bekledi, yalnız ardiye ücretine tütünleri sattık, bir hayli para kaybettik. Ali Rıza Bey bizim dürüst çalıştığımızı gördü, halimize acıdı, mümkün olduğu kadar kolaylık göstermeye başladı."⁵⁴⁰ Sözleri, çalışmaların büyük sıkıntılarla sürdürülmeye çalışıldığını gösteriyordu.

Vehbi Bey'in de belirttiği gibi, Dr. Refik Bey'in, İsmet Paşa Binası'nın layığıyla inşa edilmesine çok önem verdiği ve konuyu hassasiyetle ele aldığı ortaya çıkıyordu. Vehbi Koç'un "*Bu iş zarar ederse, beni tamamen alıp götürürdü.*" şeklindeki tespiti bir girişimci olarak büyük risk aldığını; dönemin ekonomik koşullarıyla ilgili yaptığı açıklamalar ise ülkenin iktisadi göstergeleri hakkında önemli ipuçları veriyordu.

Tokatlıyan Otelinde, Sıhhiye Vekâleti'nin çeşitli icraatları hakkında Cumhuriyet Gazetesi muhabirine bilgi veren Dr. Refik Bey, "*Ankara'da bir Numune Hastanesi açmaya karar verilmiştir. Bu hastanenin tesisi ve küşat tahsisatı yeni bütçeye konulmuştur. Ankara Numune Hastanesi bu sene açılacaktır.*" diyerek, İsmet Paşa Binası'nın 1933 yılı içinde hizmet vermeye başlayacağını belirtiyordu.⁵⁴¹ Temmuz 1933 tarihinde verdiği bir başka beyanatta ise Ankara Numune Hastanesi Büyük Binası'nın Cumhuriyet Bayramı'na yetiştirmeyi hedeflediklerini söylüyordu.⁵⁴²

Binanın resmi açılışına kısa bir zaman kala, basında çeşitli haberler yer alıyordu. Hem Akşam hem de Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin, 20 Ekim 1933 tarihli nüshalarında, "*Cumhuriyet bayramının ikinci günü saat 10'da yeni Numune Hastanesi*

⁵⁴⁰ Koç, **a.g.e.**, s.51-53.

⁵⁴¹ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1933, s.1.

⁵⁴² **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Temmuz 1933, s.1; Yeni binanın ihtiyaçları (yemek, okuma salonu, konferans salonu, ecza ve elbise dolapları, şilte, yatak, yastık, laboratuvar, röntgen ve dışçı gereçleri, sargı bezi vs.) zaman zaman pazarlık usulüyle, zaman zaman da açık arttırma yoluyla satın alınarak temin edilmeye çalışıldı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Temmuz 1933, s. 8.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Temmuz 1933, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1933, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ağustos 1933, s.7.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Ağustos 1933, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Eylül 1933, s.8.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Birinci Teşrin 1933, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Birinci Teşrin 1933, s.6.; Bir yandan yeni binanın eksiklikleri tamamlanmaya çalışılıyor, öte yandan mevcut binaların ihtiyaç duyulan kısımlarında onarım işleri yürütülüyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Ağustos 1933, s.5.

binası ile Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün açılma merasimi yapılacaktır. Yeni hastane binası her türlü fenni teçhizat ve teşkilat ile modern bir müessesese olarak kurulmaktadır." cümleleriyle açılış töreni duyuruldu.⁵⁴³ 23 Ekim 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde ise "Ankara'da 240 Yataklı Bir Hastane Açılıyor" manşeti ile yeni binadan şöyle bahsediliyordu:⁵⁴⁴

"Cumhuriyet Bayramı'nın ikinci günü açılacak olan Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi, Kimya ve Bakteriyoloji Şubeleri'ni muhtevi ayrı bir binadan başka Hıfzıssıhha Mektebi ve seroloji kısmı ve fenni ahırlardan mürekkeptir. Bu müessesede 33 mütehasıs tabip ve asistan bir baytar ve 66 muhtelif memur istihdam edilecektir... Bundan başka aynı günde açılacak olan Numune Hastanesi 240 yataklıdır. Dâhili, harici, kulak, boğaz, burun, nisaiye, çocuk ve göz kısımlarıyla, memleketimizde daha pek çok yeni olan fizyoterapi ve mekanoterapi ve radyom tedavi cihazlarını ve son sistem vesaitle mücehhez üç ameliyathaneyi, mükemmel laboratuarları, teşrihi marazi salonu, müze, kütüphane ve bir konferans salonu ihtiva etmektedir."

29 Ekim 1933 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, ilk açılan 50 yataklı Refik Bey Binası'nın Ankara'nın ihtiyacını karşılamadığı; bu yüzden Sıhhat Vekâleti'nin, tıbbın her şubesini ihtiva eden İsmet Paşa Binası'nı inşa etmekle yalnız hükümet merkezine değil, bütün memlekete muazzam bir sağlık abidesi diktiği belirtiliyordu.⁵⁴⁵

İsmet Paşa Binası'nın açılışı 1 Kasım 1933 Çarşamba günü⁵⁴⁶ gerçekleştirildi. Törenin detayları, basına aşağıdaki şekliyle yansıdı:⁵⁴⁷

⁵⁴³ **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1933, s.2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Birinci Teşrin 1933, s.2.

⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, 23 Teşrinievvel 1933, s.5.; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 23 Birinci Teşrin 1933 tarihli nüshasında, Akşam Gazetesi'nin 24 Teşrinievvel 1933 tarihli nüshasında, hastanenin özelliklerine aynı cümlelerle değinilmekte; ancak Hâkimiyet-i, Milliye Gazetesi'nde hastanenin bayramın üçüncü günü açılacağı belirtilmektedir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Birinci Teşrin 1933, s.6; **Akşam**, 24 Teşrinievvel 1933, s.5.; ; **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Birinci Teşrin 1933, s.2.; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir belgede de İsmet Paşa Binası'nın tüm birimlerinin modern aletlerle ve son sistem cihazlarla donatıldığı ifade edilmektedir. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.65.

⁵⁴⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.62.

⁵⁴⁶ İsmet Paşa Binası'nın açılış tarihiyle ilgili farklı eserlerde ve gazetelerde, farklı tarihler verilmektedir. Örneğin, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 31 Ekim 1933, Cumhuriyet Gazetesi'nde, 1 Kasım 1933, İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938 adlı eserde 1 Kasım 1933, Ankara Numune Hastanesi Bülteni adlı eserde 1 Aralık 1933 olarak verilmiştir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 İkinci Teşrin 1933, s.1.; **Cumhuriyet**, 1 Teşrinisani 1933, s.3.; İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938**, Hazırlayan: İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, Ankara, 2003, s.18.; **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.8.; İsmet Paşa Binası'nın açılış merasiminde çekilen fotoğraflar için bkz. EK.23.

⁵⁴⁷ **Hâkimiyeti Milliye**, 1 İkinci Teşrin 1933, s.1.

“Cumhuriyetin Büyük Eseri: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu ve Sıhhat Enstitüsü Dün Açıldı

Ziraat Enstitüsü'nden sonra Cumhuriyetin büyük eseri Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu ile Sıhhat Enstitüleri dün merasimle açıldı. Küşat resminde Başvekil Hazretleri bir nutuk irat buyurarak hastanenin yapılması için Cumhuriyet Hükümetinin verdiği ehemmiyeti ve harcadığı parayı anlatmış ve enstitülerin yapılmasına 200.000 dolarlık yardım yapan Rockfeller Müessesesine teşekkür etmiştir. Müteakiben hastane baştan aşağı gezilmiştir. Her türlü teknik ve sıhhi vasıtaları bulunduran bu sıhhat müessesesi, gezenler üzerinde büyük bir tesir uyandırmış ve General Vorosilof hastaneden ayrılırken gördüğü intizam ve mükemmeliyetten dolayı Başvekil İsmet Paşa Hazretleri ile Sıhhiye Vekili Refik Bey'i tebrik etmişlerdir. Millet Meclisi Reisi Kazım ve Başvekil Paşalar da bu kadar güzel başardığı işten dolayı Sıhhiye Vekilimizi tebrik etmişlerdir. Sıhhiye Vekili Refik Bey Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin tebriklerine mukabeleten “Bu eser sizindir, ben yapıcıyım” demiştir.”

Cumhuriyet Gazetesi'nde “Ankara Numune Hastanesi Açıldı” başlıklı bir haberde ise, hastanenin modern şekilde inşa edildiğinden, açılış törenine Meclis Reisi Kazım Paşa, Başvekil İsmet Paşa ile Ankara'da bulunan Rus misafirlerin katıldığından, misafirlerin hastaneyi çok mükemmel bulduklarından bahsediliyordu.⁵⁴⁸

Vehbi Bey'in “Ankara'nın en büyük ve en güzel binası” olarak nitelediği İsmet Paşa Binası'nın açılış gününde Dr. Refik Bey'in, yeni binadan hoşnut kaldığını ve kendisini içtenlikle tebrik ettiğini belirtiyordu. Ayrıca bu işin o güne kadar üstlendiği en büyük iş olduğunu, büyük emeklerle tamamlanan bu işten yirmi otuz bin lira kazandıklarını ancak önemli tecrübe edindiklerini de sözlerine ekliyordu.⁵⁴⁹

İsmet Paşa Binası açıldıktan yaklaşık dört ay sonra hastaneyi ziyaret eden Hâkimiyet-i Milliye muhabiri, tüm klinikleri dolaşarak gözlem yapma fırsatı bulduğunu, bu binanın nüfus ve sağlık davasında örnek bir eser olduğunu; Avrupa'nın en modern ve mükemmel hastanelerindeki tüm araçları içerecek şekilde tesis edildiğini ifade ediyordu.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 3 Teşrinisani 1933, s.6.

⁵⁴⁹ Koç, a.g.e., s.53.

⁵⁵⁰ Haberin tamamı için bkz. Hâkimiyeti Milliye, 15 Şubat 1934, s.6.; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi muhabirinin ziyaret esnasında çektiği İsmet Paşa Binası'nın fotoğrafları için bkz. EK.24.

Sonraki yıllarda “1 Numaralı Pavyon” olarak adlandırılan İsmet Paşa Binası’nın⁵⁵¹ arkasına bir süre sonra Verem Savaş Derneği ve Sıhhiye Vekâleti’nin ortak mesailerıyla “Göğüs Hastalıkları Binası” yaptırıldı. Hastaneye başvuran acil vakalar ve artan ihtiyaç göz önüne alınarak, Refik Bey Binası ile bahçe kapısı arasında bir de “İlkyardım Binası” inşa ettirildi.⁵⁵² Yatak kapasitesini arttırmak ve başvurulara cevap verebilmek amacıyla bir süre sonra hastane dışında bulunan Evkaf Müdürlük binası da hastaneye katıldı.⁵⁵³ Buraya mahkûmlar, asabiye ve cildiye klinikleri nakledildi.⁵⁵⁴ Böylelikle hastane, 1934 yılından itibaren 400 yatak kapasitesiyle sağlık hizmeti sunmaya başladı.⁵⁵⁵

C. Klinik ve Laboratuvarlar (1924-1938)

Ankara Numune Hastanesi dâhiliye kliniği, 1924 yılında Dr. Yusuf Hikmet (Oktar) Bey tarafından kuruldu. 1926 yılında klinik şefliğine Dr. Selahi Vehbi (Durusoy) Bey atandı. 1927 yılında ise Dr. Yusuf Hikmet Bey şef olarak görevlendirildi ve bu görevini 1935 yılına kadar sürdürdü.⁵⁵⁶ 1935 yılında Dr. Magnus Alsleben⁵⁵⁷ İç Hastalıkları Direktörü unvanıyla hizmet vermeye başladı ve 1936’da tarihinde klinik ikiye ayrıldı. Dr. İhsan Aksan erkek bölümünden, Dr. Selahi Vehbi Durusoy kadın bölümünden sorumlu tutuldu. Dr. Alaattin Erkmén, Dr. Osman Kazım Okman, Dr. İzzet Kandemir, Dr. Necati Selvi, Dr. Ferhunde, Dr. Adnan, klinikte görev alan şef muavinleriydi. Özellikle diabetes mellitus konusunda

⁵⁵¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.65.

⁵⁵² İlkyardım binası, Dr. Behçet Uz’un Sağlık Bakanlığı döneminde (1946-1948) Çocuk Hastanesi olarak hizmet verdi. Alt kat polikliniklere tahsis edildi. 1963 yılından itibaren bu bina yeniden ilkyardım binası olarak hizmet sunmaya başladı. **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s. 7-8.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.9.; 1972 yılında yatak sayısı 1.200’e ulaştı. Bu yıl içerisinde yapılan poliklinik sayısı 358.541, yatan hasta sayısı, 22.086 idi. **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara 1973 İl Yıllığı**, Ankara Valiliği, Ankara, 1973, s.250.

⁵⁵³ **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s. 6-7.

⁵⁵⁴ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.8.

⁵⁵⁵ BCA, Fon Kodu:490.01.01., Yer No: 1463.1.7.; **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.

⁵⁵⁶ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.216-217.

⁵⁵⁷ Prof. Dr. Magnus Alsleben 1936 yılında pnömöniye (zatürree) tutularak vefat etti. **Cumhuriyet**, 10 Birinci Kanun 1936, s.3.; Numune Hastanesi hekimlerinden Dr. Nimet Taşkıran, Dr. Alsleben’in hastalığından ve vefatından şu şekilde bahsediyordu: “Benim bulunduğum sıralardaki ilk kaybımız Prof. Dr. Magnus Alsleben idi. Magnus Alsleben, disiplinli, bilgin, iyi bir hoca ve dünyada isim yapmış bir şahsiyetti. Yaşayışında olduğu gibi ağır hastalığını da vakurane karşıladı. Bütün hastalığı zamanında ve ameliyatında bulundum. Cesaretle ölüme karşı koymaya çalıştı. Elinde sadece gerçeklere boyun eğmekten başka çaresi kalmayınca, büyük bir hekim gibi öldü.” **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.23.

derinlemesine araştırmalar yapan servis hekimleri, bu araştırmalarını çeşitli dergilerde yayınladı.⁵⁵⁸

Numune Hastanesi'nin hizmet vermeye başladığı ilk üç binasından biri olan hariciye kliniği, Vali İbrahim Musa Bey tarafından inşa ettirildi.⁵⁵⁹ Dr. Ömer Vasfi Bey, kliniğin ilk genel cerrahı ve başhekim olarak 1933 yılına kadar görevini sürdürdü. Dr. Ömer Bey'i takiben Dr. şerif (Korkut) Bey, 1933-1936 yılları arasında genel cerrahi uzmanı olarak hizmet vermeye devam etti. 1936 yılında Prof. Dr. Melchior⁵⁶⁰ Genel Cerrahi Direktörü olarak görevlendirildi.⁵⁶¹ Klinikte muavin olarak hizmet verenler arasında, Dr. Faruk İlhan, Dr. Nurettin Aruman, Dr. Hilmi Evyapan, Dr. Nimet Taşkıran ve Dr. şerif Korkut bulunuyordu.⁵⁶²

Nisaiye ve doğum kliniği, taş bina olarak bilinen yapıda, başlangıçta 10 adet hasta yatağıyla hizmet vermeye başladı. Dr. Necmi Bey, 1925 yılına kadar, asistansız

⁵⁵⁸ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.40.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.125-127.

⁵⁵⁹ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.216.

⁵⁶⁰ Profesör Dr. Eduard Melchior, yabancı profesörler içinde Ankara Numune Hastanesi'nde en uzun süre görev alan hekimdi. Dr. Melchior'la yapılan sözleşme,1941 tarihinde üç yıl müddetle yeniden uzatıldı. Ankara Tıp Fakültesi'nin kuruluşuyla öğretim kadrosuna dâhil oldu. 1953'te emekli olduktan sonra Almanya'ya döndü. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 109.58.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 95.60.12.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 96.74.19.; Semih Baskan, "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı'nın Tarihçesi", **Ulusal Cerrahi Dergisi**, Cilt:22, Sayı:1, Yıl:2006, s.38.; Ankara Numune Hastanesi hekimlerinden Dr. Nimet Hanım anılarında, Prof. Dr. Eduard Melchior'dan şu cümlelerle bahsediyordu: "Profesör Melchior'un gençlere gerçek çalışmanın, klinik disiplinin ne olduğunu gösteren bir insandı. Melchior'un bir portresini çizmek istersek şu cihetleri tebarüz ettirmek yerinde olur. İyi insandı. Çalışkandı. Bilgindi. Geniş umumi kültüre sahipti. Sanatkardı. Bu meziyetlerinin yanı sıra vefakâr olmaması bir kusurdur. Kendisini seven ve sayanları bir türlü tanıyamamış, kimin dostu olduğunu anlayamamış ve bu yüzden birçok defalar aldatılmış, yenilgilere uğramıştır. Teknik zarafeti eksikti. Klasik ameliyatları kitap gibi yapmakta mahirdi. Fakat normal dışı bulgular karşısında bocaladığı çok olmuştur. Zaman zaman kendisinin otoritesi açılarak Vekâlet tarafından bir ameliyatı bizim yapmamız emredilince, bunu hoş görmez, adeta garip ve rakip bir tavır takınarak "Efendim ben bu ameliyatı yapmayacağım" derdi. Dışarıdan gelen hocalar arasında en iyi Türkçe öğrenen ve Üniversiteye gevince Türkçe olarak ders veren o olmuştur. Ender görülen vakaların yayınlanması hususunda evvelden hüküm vermekten çekinir ve hemen daima neticeyi beklerdi... Melchior'un olgunluğu ile mütenasip olmayan bir tarafı da bazı ilmi meselelerde lüzumsuz ve mesnetsiz ısrarı ve yeniliğe kapalı olmasıydı. Uzun seneler antibiyotiklere ısınamaması bu arada zikredilebilir. Genç kuşaklar kliniğin pek hararetili hayatından ziyade şahsen Melchior'un bilgilerinden feyizlenmişler ve gelişmişlerdir. Melchior, hastaneye gelen ve mali vaziyeti müsait hastaların hususi muamele görmelerine ve bunların kendisi tarafından muayene ve tedavi ettirilmelerine kızar ve sinirlenirdi. Bazen da pek mühim şahsiyetlere aşırı alaka gösterirdi. Bu sebepten dışarıda bir isim yapamadı ve kırıcı olarak tanındı. Sebepsiz hırçınlıkları yüzünden son zamanlarda Alman meslektaşları ile bile arası açılmıştı. Belki bu olaylarda ailevi felaketlerinin tesiri olmuştu..." **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.10, 28-29.

⁵⁶¹ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.64.

⁵⁶² **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.216-217.

olarak tek başına birimin sorumluluğunu üstlendi.⁵⁶³ Aynı yıl Dr. Ali (Faiz) Bey, Dr. Ali Rıza (Akar) Bey, Dr. Arif (Sezen) Bey’de klinikte görevlendirildi.⁵⁶⁴ 1935 yılının Ekim ayında Dr. Halil Çıray, aynı kadro ve 21 yatakla kliniği teslim alarak görevine başladı. Kliniğin mevcut yataklarına ilave olarak küçük karyolalar, şezlonglar konularak, bazen de iki kişi aynı yatakta yatırılmak suretiyle talepler karşılanmaya çalışılıyordu. Dr. Halil Bey, “1936 senesinde Numune Hastanesi’nin bazı servislerine Almanya’dan servis direktörü olarak profesörler gelmişti. Servisimizin mesaisini takdir eden Doktor Refik Saydam’ın “sana bir ecnebi getirmeyeceğim, beni mahcup etmezsin” demeleri en bahtiyar hatıralarımdan” diyerek, bu durumdan dolayı memnuniyetini dile getiriyordu.⁵⁶⁵ Nisaiye ve doğum kliniğinin 1926-1938 yılları arası mesaisi aşağıdaki şekildeydi:⁵⁶⁶

Tablo.20. Ankara Numune Hastanesi Kadın ve Doğum Kliniği’nin 1926–1938 Yılı Mesaisi

Sene	Poliklinik	Klinik	Klinik Mesai Taksimi			
			Ameliyat	Tedavi	Doğum	Çocuk
1926	925	157	69	50	37	37
1927	919	156	70	50	36	36
1928	1.130	204	78	103	63	63
1929	1.518	106	32	50	24	24
1930	1.942	158	78	50	30	30
1931	2.030	189	91	86	12	12
1932	2.152	260	116	109	35	35
1933	2.613	264	84	147	33	33
1934	3.137	630	217	317	48	48
1935	3.627	797	267	396	67	67
1936	5.276	726	425	195	106	106
1937	4.948	915	395	258	131	131
1938	6.390	1.123	412	275	218	218

Tablo.20’deki veriler incelendiğinde, geçen yıllarla birlikte, özellikle polikliniğe başvuran hastaların sayısında önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Tedavi altına alınan anne ve çocuk, ameliyat ve doğum sayıları yıllara göre değişkenlik göstermektedir.

Fizikoterapi ve hidroterapi kliniği 1933 yılında İsmet Paşa Binası’nın açılmasıyla, elektroterapi, mekanoterapi ve hidroterapi bölümlerini ihtiva eden bir

⁵⁶³ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.33.

⁵⁶⁴ Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, s.134.

⁵⁶⁵ Klinik, 1949 yılında bütün alet ve edavatı ile birlikte Ankara Doğumevi’ne nakledildi. 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.34.

⁵⁶⁶ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.35.

birim olarak hizmet vermeye başladı.⁵⁶⁷ Başlangıçta altışar yataklı iki oda ile üçer yataklı iki hasta odası bulunuyordu. Fizikoterapi birimi açıldığı zaman Dr. Nüzhet Bey, hem başhekim hem de kliniğin şefi olarak görevlendirildi. 1935 yılı sonlarında Berlin Wirhofkrankenhaus'dan gelen⁵⁶⁸ Prof. Dr. August Laqueur⁵⁶⁹ klinik şefi olarak atandı. 1937 yılında ise görevi, kliniğin ilk asistanlarından olan Dr. Fevzi Günalp devraldı.⁵⁷⁰

Ulus Gazetesi'nde "Fiziyoterapi Sağlık ve Sıhhat Mucizesi" başlığıyla yayınlanan tam sayfa haberde, Ankara Numune Hastanesi fizikoterapi kliniği fotoğraflarla tanıtılıyor ve birimin özellikleri konusunda halk aydınlatılıyor. Birimi bizzat Klinik Şefi Prof. Dr. August Laqueur ve Asistan Fevzi Bey'le dolaşan muhabir, gördükleri karşısında etkilendiğini ve memnuniyet duyduğunu ifade ediyordu. Fizikoterapi kliniğinde hastalar, elektrik (elektroterapi) su (hidroterapi) ziya (ultraviyole), masaj ve aletler yardımıyla yapılan ve mekanoterapi denen tedavi yöntemleriyle tedavi ediliyordu. Bazı hastaları tedavi esnasında izleme ve konuşma imkânı da bulan muhabir, hastaların yapılan tedavilerden olumlu sonuçlar aldıklarını, ağrılarının azaldığını ifade ettiklerini belirtiyordu.⁵⁷¹

Deri ve zührevi hastalıklar kliniği 1927 yılında açıldı. Servisin açılmasına öncülük eden Dr. Fahri (İzgi) Bey, klinik şefi olarak 1938 yılına kadar görevini devam ettirdi. Aynı yıl Prof. Dr. Alfred Marchionini⁵⁷² görevi devraldığında, klinik

⁵⁶⁷ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.72.; Hidroterapi tesisatı için gerekli cihaz 20.000 Marka Almanya'dan temin edildi. Mekanoterapi tesisatı için gerekli cihaz ise, yine Almanya'da bulunan Rossel ve Schwart Fabrikası'ndan satın alındı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:37.46.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:38.52.7.

⁵⁶⁸ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.72-73.

⁵⁶⁹ Prof. Dr. Laqueur 1945 yılında emekli oldu. **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.10.

⁵⁷⁰ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.73.

⁵⁷¹ Haberin tamamı için bkz. **Ulus**, 9 Sonkanun 1936, s.6.; Fiziyoterapi kliniğinin fotoğrafları için bkz. EK.25.

⁵⁷² Prof. Dr. Alfred Marchionini, Ocak 1899'da Almanya'nın Königsberg şehrinde doğdu. Freiburg Üniversitesi Dermatoloji Kliniğinde Rost'un yanında çalıştı. 1928'de doçent unvanını aldı. 1934'te profesörlüğe yükseltildi. Prof. Dr. Marchionini, Almanya'da direktör olma şansının politik nedenlerle bulunmadığı gerçeği nedeniyle Prag'da Karls Üniversitesi dermatoloji direktörlüğü adaylığına başvurdu. Fakat başvurusu kabul edilmedi. Bunun üzerine, Ankara Numune Hastanesi'ne dermatolog kadrosu için başvurdu. Prof. Marchionini ve karısı Ankara'da 1938'den 1948'e kadar kaldı. Ankara Tıp Fakültesi'nin kadrosuna dâhil oldu. Daha sonra Almanya'ya dönerek Münich Üniversitesi rektörü olarak görev aldı. Adem Köşlü, Tuğba Rezan Ekmekçi, "Ord.Prof. Dr. Alfred Marchionini'nin Veda Mektubu" **Türkderm**, Cilt:39, Sayı:2, Yıl:2005, s.144.; Thomas Ruzicka, "Alfred Marchionini

modern bir dermatoloji araştırma merkezinin şartlarına sahip değildi. Ancak Dr. Marchionini'nin çabalarıyla klinik gitgide genişledi ve büyük bir enstitü haline getirildi.⁵⁷³ Kuruluşundan itibaren hem ayaktan hem de yatan hastalara sağlık hizmeti verilen klinikte, deri biyopsisi, mantar arama ve koterizasyon gibi tetkik ve tedaviler yapılıyordu.⁵⁷⁴

Ankara Numune Hastanesi göz hastalıkları kliniği, sadece poliklinik hizmeti vermek üzere Prof. Dr. Esat Paşa tarafından kuruldu.⁵⁷⁵ Dr. Esat Paşa, durumu müsait olan hastaları ücret karşılığı muayene ediyordu. 1925 yılında Dr. Vefik Hüsnu (Bulat) Bey'in şefliğe atanmasıyla poliklinik hizmetiyle birlikte, klinik hizmeti de verilmeye başlandı.⁵⁷⁶ 1938 yılında Dr. Nihat Bayraktar poliklinik şefi olarak atandı.⁵⁷⁷ Dr. Gülhan Silem ve Dr. Arif Şerifoğlu, klinikte asistan olarak görev alan hekimler arasındaydı.⁵⁷⁸

Kulak Burun Boğaz (KBB) Kliniği, Ankara Numune Hastanesi'nin kuruluşu ile birlikte hizmet vermeye başladı. 1927 yılında Dr. İhsan (Duydal) Bey, KBB Mütahassısı olarak atandı ve görevine 1935 yılına kadar devam etti. 1935'te Dr. Nüzhet Atav⁵⁷⁹ ve Prof. Dr. Max Mayer,⁵⁸⁰ kliniği idare etmeye başladı.⁵⁸¹

(1899-1965)" **İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:70, Yıl:2007, İstanbul, s.62.; Fritz Neumark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim, Siyaset ve Sanat Adamları**, Neden Kitap Yayınları, İstanbul, Ocak 2008, s.104.; Dr. Hulusi Behçet, Prof. Dr. Marchionini'yi Türk dermatoloji camiasına tanıtan yazısında onun akademik kariyerinden ayrıntılı olarak bahsediyor ve "*İlminin metaneti nispetinde, ahlaken pek temiz bulunan bu arkadaşımızı, Ankara'daki vazifesinde tam bir muvaffakiyetle çalışmasını yürekten diler ve Türk dermatologları ile pek sıkı ve samimi tesanüd dâhilinde yürüyeceğine emin bulunduğum muhterem meslektaşımı tebrik ederim*" sözleri ile kendisini kutluyordu. Gülay Satar, "*Hulusi Behçet ve Behçet Hastalığının Tıp Literatürüne Giriş Süreci*", **Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 2009, s.46.; Prof. Dr. Marchionini, Atatürk'ün tedavisinde görüşüne başvuru alan hekimlerden biriydi. Hasan Rıza Soyak anılarında, Atatürk'ün cilt kaşıntısı şikâyeti olduğunu ve "*Ankara Numune Hastanesi'nin şöhretli Cilt Mütahassısı Marchionini'nin tavsiyesiyle cilt üzerine bazı merhem ve mahlûller tatbik edilmişti; fakat bu tertip ve tedaviden de bir fayda elde edilememiş, kaşıntılar devam etmişti.*" demektedir. Soyak, **a.g.e.**, 682.; Tahir Kodal, "*Başbakanlığa Gönderilen Belgeler Işığında Atatürk'ün Vefatından Önce Sağlık Durumu (4 Eylül- 10 Kasım 1938)*", **Modern Türklik Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3 (Eylül 2008), s.37.

⁵⁷³ Köşlü, Ekmekçi, **a.g.m.**, s.144.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.106.

⁵⁷⁵ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.121.

⁵⁷⁶ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.146.

⁵⁷⁷ Dr. Nihat Bayraktar, görevini 1951 yılına kadar sürdürdü. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.121.

⁵⁷⁸ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.147.

⁵⁷⁹ **a.g.e.**, s.290.

Asabiye kliniği, Dr. Şükrü Yusuf (Sarıbaş) Bey⁵⁸² tarafından sonradan yıktırılan taş binada kuruldu. Dr. Şükrü Bey Numune Hastanesi'ne atanmadan önce bir müddet Ankara Cebeci Askeri Hastanesi'nde Asabiye Mütahassısı olarak görev aldı. Sonradan bu görevinden istifa ederek Ankara Numune Hastanesi asabiye kliniğini kurdu. 1942 yılına kadar kliniği tek başına idare etti.⁵⁸³

1926'dan itibaren Dâhiliye Mütahassısı Dr. Selâhi Vehbi (Durusoy) Bey tarafından idare edilen intaniye (enfeksiyon hastalıkları) kliniği, taş binada bulunuyordu. İsmet Paşa Binası inşa edilince klinik, Refik Bey Binası'nın üst katına nakledildi ve hasta yatağı sayısı arttırıldı. 1937 yılında Dr. Rüştü Çapçı'nın Başhekim ve İntaniye Mütahassısı olarak atanmasından sonra klinik, intaniye uzmanları tarafından idare edilmeye başlandı.⁵⁸⁴

Üroloji kliniği, 1925 yılında taş binada 4 yatakla faaliyete başladı. Kliniğin ilk şefi, Dr. Orhan Lütfü (Somer) Bey'di. 1933 yılına kadar görevini sürdüren Dr. Orhan Lütfü, bu müddet zarfında yatak adedini on beşe çıkardı ve 850 hastaya çeşitli

⁵⁸⁰ Dr. Max Mayer, Atatürk'ü tedavi eden hekimler arasındaydı. Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün 1937 yılında burun kanaması şikâyeti olduğunu, tedavi için Dr. Ziya Naki Yaltırım ile birlikte Prof. Max Mayer'in uzmanlığına başvurulduğunu belirtiyor ve anılarında bu olaydan şu şekilde bahsediyordu: "... Bir aralık Ankara'daki Numune Hastanesi'nin Boğaz ve Burun Mütahassısı Prof. Max Mayer'in de tecrübe hazakatına müracaat edilmişti. Bu zat köşke gelmiş, Atatürk'ü uzun uzun muayene ve o zamana kadar takip edilen tedavi şeklini tetkik ettikten sonra, bir takım tedbirler tavsiye etmişti; fakat bu tedbirlerin tatbikatından da maalesef müspet ve kati bir sonuç alınamamıştı. Soyak, **a.g.e.**, s.682.; Kodal, **a.g.m.**, s. 37.; Prof. Dr. Max Mayer 1940'ta Türkiye'den ayrıldı. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.138.; Neumark, **a.g.e.**, s.104.

⁵⁸¹ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.290.;1948 yılından itibaren, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Ankara Numune Hastanesi KBB Klinikleri, Numune Hastanesi binasında birlikte çalışmaya başladı. Klinik Şefi olarak da Prof. Dr. Nusret Atav görevlendirildi. 1951 yılından itibaren Tıp Fakültesi KBB Kliniği kendi binasında hizmet vermeye devam etti. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.138.; http://anh.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=161:kulak-burun-boz-kll&catid=1015:cerrah-boeluemlermz&Itemid=549 (Erişim Tarihi:19.06.2014.)

⁵⁸² Dr. Şükrü Yusuf (Sarıbaş), 1893 yılında Selanik'in Usturumca kasabasında doğdu ve ilk tahsilini burada yaptı. Selanik ve Vefa İdadileri'nde okuduktan sonra bu okulları birincilikle bitirdi. 1911 yılında mezun olduktan sonra Askeri Tıbbiye'ye girdi. 1917 senesinde asteğmen rütbesiyle hekim diploması aldı. Bir müddet Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nde görev aldıktan sonra, fizyoloji üzerinde bilgisini arttırmak üzere Berlin'e gönderildi. Burada Gilde, Maister ve Prof. Kramar'ın yanında hem fizyoloji hem de nöroloji alanında çalıştı. Yurda dönünce Gülhane Askeri Hastanesi'nde Prof. Nazım Şakir'in yanında bulunduktan sonra Ankara Cebeci Askeri Hastanesi Asabiye Mütahassısı'na tayin edildi. **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.42.

⁵⁸³ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.42-43.; 1942 yılında Dr. Suat Beşe, klinikte asistan olarak göreve başladı. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.151.

⁵⁸⁴ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.278.

ameliyatlar yaptı. 1933 yılından sonra Numune Hastanesi'nden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne Üroloji Doçenti olarak atandı. Üroloji Kliniği'nin ikinci şefi Dr. Feyzi (Taner) Bey, 1933'ten 1948'e kadar bu görevini sürdürdü.⁵⁸⁵ Bu süre içerisinde İsmet Paşa Binası'nda yer alan hariciye servisinde 3 oda erkek, 2 oda kadın üroloji hastalarına ayrıldı.⁵⁸⁶

Çocuk kliniği, 1934 yılında Dr. Haldun Tekiner'in hastaneye tayiniyle birlikte hizmet vermeye başladı.⁵⁸⁷ Kliniğe iki yaşından, on dört yaşına kadar olan çocuklar kabul ediliyordu. Cuma günleri hariç her gün saat 10 ile 12 arasında muayene yapılıyor; gerekli görülenler klinikte tedavi altına alınıyordu.⁵⁸⁸ 1935 yılının Mart ayında, Duesseldorf Üniversitesi Çocuk Kliniği Ordinaryüsü Prof. Dr. Albert Eckstein⁵⁸⁹ klinikte görevlendirildi.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Dr. Feyzi Taner, 1948 yılında Ankara Numune Hastanesi'ndeki görevinden ayrıldı ve Şişli Çocuk Hastanesi Üroloji Kliniği şefliğine atandı. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.201.

⁵⁸⁶ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.313.

⁵⁸⁷ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.242.

⁵⁸⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Mart 1934, s.7.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Mart 1934, s.8.

⁵⁸⁹ Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesinden sonra artan baskılar karşısında ülkesini terk etmek zorunda kalan Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Albert Eckstein, Türk Hükümeti'nin daveti üzerine 1935 yılında Türkiye'ye geldi ve 14 yıl boyunca ülkemizde çalıştı. Prof. Dr. Eckstein bu süre içinde, Ankara Numune Hastanesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Bölümü'nde eğitim verdi, araştırmalar yaptı, bilimsel makaleler yazdı, ders kitabı hazırladı ve sadece Ankara'da değil, Anadolu'nun çok çeşitli yörelerinde hasta çocukların teşhis ve tedavileriyle uğraştı. Bu çalışmalar sırasında hem meslektaşlarının ve öğrencilerinin, hem de hasta çocukların ve ebeveynlerinin büyük sevgi ve saygısını kazandı. Başta noma ve verem olmak üzere çeşitli çocuk hastalıklarının Türkiye'deki seyrini izledi. Bahsedilen hastalıkların önünün alınması için büyük bir özveriyle mücadele veren ve bu alanda başarılı sonuçlar elde edilmesinde büyük bir rolü bulunan Dr. Eckstein'in bu çabalarının kaynağı, elbette onun bilimi, hiçbir milliyet, sınıf ve din ayrımı tanımadan tüm insanlığın hizmetindeki bir araç olarak görmesiydi. 1949'da ülkesine dönen Dr. A. Eckstein, ne yazık ki altı ay kadar yaşayabildi. Türkiye'den ayrılırken en büyük arzusu ve hayalinin Ankara'da 300 yataklı bir çocuk hastanesinin kuruluşunu görmek olduğunu söylemişti. Onun bu isteği, çok sevdiği ve güvendiği meslektaşı Prof. Dr. Bahtiyar Demirağ'ın öncü çabalarıyla 1963 yılında yerine getirildi. **Cumhuriyet Bilim Teknoloji**, Yıl:22, Sayı:1128, 31 Ekim 2008, s.16.; Prof. Dr. Albert Eckstein'in Türkiye'deki yaşamı ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Nejat Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Dr. Albert Eckstein**, Güner Yayınları, İstanbul, Eylül 2008.; Neumark, **a.g.e.**, s.104-105.

⁵⁹⁰ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.100.; Uzun yıllar yatan hastalara hizmet veren klinik, 10.05.1996 tarihinde Sağlık Bakanlığı'nın kararı doğrultusunda kapatıldı. Bu tarihten itibaren sadece poliklinik hizmeti vermeye başladı. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.242.

1927 yılında kurulan bakteriyoloji (mikrobiyoloji) laboratuvarının ilk şefi, Dr. Lütü (Karlova) Bey idi. 1935 yılından itibaren bu göreve Dr. Ali Kuru atandı.⁵⁹¹

Patoloji laboratuvarının çekirdeği 1932 yılında oluşturuldu. Bu tarihte Gülhane Tıp Akademisi doktorlarından Prof. Dr. Süreyya Tanay, ek görevle hastaneye patoloji uzmanı olarak tayin edildi ve yanında da laborant olarak Aziz Bey görevlendirildi. Çalışmalarına bu kadro ile 1935 yılına kadar devam eden laboratuara, aynı yıl Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu⁵⁹² tayin edildi. Dr. Kamile Hanım, bir yandan modern yöntemlerle çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan da laboratuara yeni ilaveler yaptırdı. Haftalık olarak düzenlediği bilimsel seminerlerle, başta operatörler olmak üzere bütün hastane hekimlerine mesleki anlamda önemli katkılar sağladı.⁵⁹³

⁵⁹¹ Dr. Ali Bey, aynı görevi 1955 yılına kadar sürdürdü. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.147.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.97.

⁵⁹² Kamile Şevki, 1936'da İstanbul'da doğdu. 1924'te İstanbul Kız Lisesi'ni, 1930'da da İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Tıp Fakültesi Patoloji Kürsüsü'ne asistan olarak atandı. Kamile Şevki ilk bilimsel makalesini, henüz bir tıp fakültesi öğrencisiyken 1928 yılında "Lenfograniüloz" başlığıyla Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası'nda yayımladı. Bir klinik araştırmasının sonuçlarına dayalı olan bu makale, ülkemizde bir kadın bilimci tarafından yayımlanmış ilk bilimsel araştırma makalesiydi. Kamile Şevki Hanım, 1933 yılında eğitim ve araştırmalarda bulunması için Almanya Berlin Tıp Fakültesi'ne gönderildi. Burada Prof. Robert Roessle'nin yönetimindeki patoloji kürsüsünde 2 yıl çalıştı. Bu sırada böbreküstü bezindeki bazı hücrelerin sitoplazmalarındaki belirli granülleri saptamaya yarayan yeni bir metot geliştirdi ve bu buluşunu 1934'te Virchow Arşivi'nde yayımladı. Bazı hücrelerin ayırt edilmesinde kullanılan bu metoda günümüzde de Şevki metodu denilmektedir. 1935'te İstanbul'a dönerek patoloji uzmanı unvanını alan Kamile Şevki Hanım, böylece ülkemizin ilk kadın patoloğu oldu. Aynı yıl Ankara Numune Hastanesi'ne patoloji uzmanı olarak atanan Kamile Şevki Hanım, burada yeni bir patoloji laboratuvarı kurdu. 1945 yılında Ankara Üniversitesi içinde açılması kararlaştırılan Tıp Fakültesi'ne histoloji ve embriyoloji profesörü olarak atanan Kamile Şevki Mutlu, böylece ülkemizin ilk kadın tıp profesörü oldu. Kurucu öğretim üyesi olarak görev aldığı Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin 19 Ekim 1945 tarihinde yapılan açılış töreninde "Morfoloji Bilimlerinin Tıptaki Önemi" başlıklı ilk dersini verdi. Bir kadın profesör olarak onun yaptığı bu tarihi açılış dersi, gerçekte Türkiye'de kadınların bilimde ve sosyal hayatta Cumhuriyetle kazanılmış yeni yerlerinin tarihsel bir sembolü niteliğindedir. Ülkemizde ilk elektron mikroskobu laboratuvarını 1954'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kuran Kamile Şevki Mutlu, orijinal bilgi ve verilere dayalı olarak hazırlanmış ilk histoloji (1955) ders kitabını da yazdı. 1959-1962 yılları arasında ABD'de Pensilvanya Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulunan Mutlu, birçok uluslararası bilimsel örgüt ve organizasyonun üyeliğini veya yöneticiliğini de yaptı. Türkiye Kızılay Derneği'ndeki yararlı çalışmaları nedeniyle de derneğin onur üyeliğine seçildi ve altın madalya ile ödüllendirildi. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden yaş haddi nedeniyle emekli olan Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu, 3 Ekim 1987'de Ankara'da öldü. **Cumhuriyet Bilim Teknoloji**, Yıl:24, Sayı: 1215, 2 Temmuz 2010, s.6.; **Cumhuriyet Pazar**, 4 Mayıs 2104, s.1.; Füsun Oralalp, "Cumhuriyetin Gururu Kadın Hekimimiz: Kâmile Şevki Mutlu", **TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:329, Nisan 1995, s.58-65.

⁵⁹³ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.184.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.300-301.

Röntgen laboratuvarı ve polikliniği, 1924 yılında Röntgen Mütahassısı Dr. Feyzi (Işıkman) Bey'in öncülüğünde kuruldu.⁵⁹⁴ Röntgen cihazlarının ve bazı tıbbi aletlerin Avrupa'dan getirilmesine yönelik girişimlerde bulunuldu. Röntgen makinelerini satın almakla görevlendirilen Dr. Feyzi, 1924 yılının Ağustos ayında Almanya'ya gönderildi.⁵⁹⁵ Böylece Türkiye'de ilk derin röntgen cihazı, Feyzi Bey'in çabalarıyla Ankara Numune Hastanesi'nde kuruldu.⁵⁹⁶ 1926 yılından itibaren Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "*Hastanemizde röntgen cihazı tesis ve ikmal edildiğinden, gerek teşhis, gerek tedavi için ber-mûcip talimat-ı umumun istifadesine küşada kılındığı ilan olunur.*"⁵⁹⁷ şeklindeki ilanlarla, halk yeni hizmetten haberdar edildi. Dr. Feyzi Bey 1935 yılına kadar görevini tek başına yürüttü. Bu tarihten sonra poliklinik ve klinik şefliğine Dr. Şemsettin Üstel atandı; böylece klinik ve poliklinik çalışmaları ayrıldı.⁵⁹⁸

Hastanenin hayati kimya (biyokimya) laboratuvarı, 1927 yılında Refik Bey Binası'nda hizmet vermeye başladı.⁵⁹⁹ Laboratuvarın esaslı bir şekilde faaliyet göstermesi, ordudan istifa edip ayrılan, Kimyager Binbaşı Dr. Hikmet (Başkut) Bey'in 1934 yılında hastanede göreve başlamasıyla mümkün oldu. Dr. Hikmet Bey atandığı zaman, kendisine laboratuvar diye verilen yer, biri büyük diğeri küçük iki odadan ibaretti. Malzeme ve teçhizat, bakteriyoloji laboratuvarı için satın alınmış olan alet, malzeme ve kimyevi eczanın bir kısmının ayrılması ile oluşturuldu. Laboratuvarında çalıştırmak üzere biraz okuması yazması olan bir hademe görevlendirildi. Laboratuvarın asıl gelişimi, 1937 yılında Başhekimliğe atanan Dr. Rüştü Çapçı zamanında sağlandı. Mali imkânlar dâhilinde, her sene malzeme, alet ve kimyevi ecza açısından eksiklikler giderilmeye çalışıldı.⁶⁰⁰

⁵⁹⁴ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.304.

⁵⁹⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ağustos 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1924, s.2.; Dr. Refik Bey, 4 Kanunusani 1925 tarihinde yeni sene sıhhi faaliyetleriyle ilgili yaptığı açıklamada, yeni röntgen cihazlarının getirilmesi için girişimlerde bulunulduğu belirtiliyordu. 13 Kânunusani 1925 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "*Yeni Alınan Röntgen Makineleri*" başlıklı haberde ise, "*Sıhhiye Vekâleti Almanya'dan altmış bin lira kıymetinde dört röntgen makinesi mubaaya ettirmiştir. Makineler yoldadır.*" deniliyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Kânunusani 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Kânunusani 1925, s.1.

⁵⁹⁶ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.6.

⁵⁹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Ağustos 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Eylül 1926, s.6.

⁵⁹⁸ Dr. Şemsettin Üstel, 1942'de istifa edene kadar bölümdeki görevini sürdürdü. **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.304.

⁵⁹⁹ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.100.

⁶⁰⁰ **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.271.

Yukarıda bahsi geçen klinik ve laboratuarlara sonraki yıllarda farklı branşlarda klinik ve laboratuvarlar ilave edilerek, hizmet kalitesi arttırılmaya devam edildi.

D. Hastane Çalışanları (1924-1938)

1. Uzman ve Asistan Hekimler

Gureba Hastanesi, henüz Ankara Numune Hastanesi ismini almadan önce, kurumun hekim kadrosunu tamamlamak üzere çalışmalara başlandı. Örneğin 9 Nisan 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haberde, kurumda boş olan mütehassıs kadrolarına ve ödenecek ücretlere yer veriliyor; dâhiliye uzmanına 60 lira, operatör muavini, laboratuvar şefi, kulak-burun-boğaz, göz, cilt hastalıkları, çocuk, kadın hastalıkları, röntgen mütehassıslarına da 40'ar lira ödeneceği belirtiliyordu.⁶⁰¹ 1924 yılı itibarıyla 1 TL 1,88 Dolar'a, 1 Altın Lira 8,15 TL'ye eşitti. Yani bir uzman hekimin aylık maaşı yaklaşık 32 Dolar'a ya da 8 Altın Lira'ya, bir asistan hekimin aylık maaşı yaklaşık 22 Dolar'a ya da 5 Altın Lira'ya denk geliyordu.⁶⁰² Ekmeğin kilogramı 0.17 TL, 1 ekmeğin fiyatı ise 4.25 kuruştur.⁶⁰³ Tevfik Çavdar'ın, yirmili yıllarda ortalama aylık 50 TL gelir elde edenlerin geçim düzeyiyle ilgili yaptığı şu tespitler döneme dair önemli ipuçları içeriyordu: *"Bu gelirin yaklaşık beş lirası kazanç vergisine gitmektedir. Emeklilik gibi sosyal kesintiler de 2,5 TL'yi*

⁶⁰¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1924, s.4.; Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, yüzde 50 oranında indirilen memur maaşları savaş yılları boyunca çok az zam gördü. Olağanüstü fiyat artışları nedeniyle maaşların alım gücü yüzde 80 dolaylarında düştü. Savaşın sonunda 100 lira tutarında bir maaşın satın alma gücü, savaş öncesinin 25 lirasına denk hale gelmişti. Paradaki değer kaybı devletin savaştan yenik çıkmasının da etkisiyle savaş sonrasında da devam etti. Savaşın sosyal ve ekonomik etkileri, savaşın bitiminden sonra da yıllarca sürdü. İrfan Bülbül, *"İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları"*, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı:9, Yıl:2006, s.2-3.

⁶⁰² **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**, T.C. Maliye Bakanlığı, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008, s.172,206.

⁶⁰³ 1924 yılında 1 TL 100 kuruşa eşitti. Ekmeğin kilogramı 0.17 TL yani 17 kuruş idi. 1 ekmeğin 250 gr olarak çıkarılıyordu. **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)**, 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.52.; **Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1998)**, Cilt:1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.36

bulmaktadır. Orta düzeydeki bir semtte, koşulları pek de iyi olmayan bir evin kirası da 10 liradır. Bunları çıkardıktan sonra geriye kalan miktarı otuza bölersek ailenin geçimi için günde 108 kuruş gibi bir miktar kalmaktadır. Bu miktarla geçinmek hayaldir. Kuşkusuz bu 108 kuruşun içerisinde giyim, kültür, sağlık ve ulaşım gibi zorunlu harcamalar da bulunmaktadır. Bu küçük açıklama bile yirmili yıllarda yaşamının ne zor koşullarda sürdürülebildiğini ortaya koymaktadır.”⁶⁰⁴ Çavdar’ın yaptığı bu açıklamalar ve dönemin fiyatları göz önüne alındığında, 1924 yılında uzman ve asistan hekimlere ödenen maaşın satın alım gücünün çok düşük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Gureba Hastanesi’ne Ankara Numune Hastanesi ismi verildikten sonra Dr. Ömer Vasfi Bey, kurumun ilk başhekimi olarak görevlendirildi ve Ömer Vasfi Bey hariç, hekim kadrosunun tamamı değiştirildi. Dr. Ömer Vasfi Bey başhekim olarak atandığını öğrendiğinde büyük bir mutluluk duyduğunu belirtiyor ve duygularını şu cümlelerle dile getiriyordu: “*Memleket Hastanesi Baştabip ve Operatörlüğünden Numune Hastanesi’ne atandığım günlerin sevinç ve heyecanını hiç unutamam. Birden önümdeki validen, tutunuzda sıhhat müdürleri ve diğer resmi dairelere kadar her engel derhal ortadan yok olmuştu. Artık cüppeli, sarıklı encümen azaları, işimizden anlamaz mütehakkim tavırlı vali ve sıhhat müdürleri bizi desteklemiyor; telefonu açınca Sağlık Bakanlığı ile her işimizi görüyoruz. Tahsisatıma kimse el uzatmıyor. Muhasebe-i Umumiye Kanunu’na uyularak her masrafı yapılabiliyorsunuz. Bu hal iş görmek isteyen bir baştabip için ne kadar mühim, tasavvur buyurun. Bu tempo ile çok işler gördük...*”⁶⁰⁵

1924 yılı itibarıyla kurumda görev alan hekimler ve uzmanlık alanları şu şekildeydi:⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitapevi, Ankara, Eylül 2003, s.221-222.

⁶⁰⁵ *40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi*, s.6,11.

⁶⁰⁶ *40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi*, s.6.; İlk hekim kadrosunda yer alan hekimlerden bazıları ve Başeczacı Zühtü Bey’in fotoğrafı için bkz. EK.26.

Tablo.21. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1924)

Unvan	Görevli Hekimin Adı
Hastane Baştabibi ve Operatör	Dr. Ömer Vasfi (Aybar)
Dâhiliye Mütahassısı	Dr. Salâhi Vehbi (Durusoy)
Röntgen Mütahassısı	Dr. Feyzi (Işıkman)
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Dr. Ali Faiz (Nisman)
Asabiye (Sinir Hastalıkları) Mütahassısı	Dr. Şükrü Yusuf (Sarıbaş)
Göz Mütahassısı	Dr. Vefik (Bulat)
Kulak Burun Boğaz Mütahassısı	Dr. İhsan (Duydal)
Üroloji Mütahassısı	Dr. Lütü Orhan (Somer)
Bakteriyoloji Mütahassısı	Dr. Lütü (Karlıova)
Cildiye Mütahassısı	Dr. Fahri (İzgi)
Çocuk Mütahassısı	Dr. Raif (Yesari)
Fizik Tedavi Mütahassısı	Dr. Feyzi Işıkman (Vekâleten)
Diş Tabibi	Adnan (Göksan)
Başeczacı	Zühtü (Erez)

40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi adlı esere göre, kurumda görev alan ilk hekim kadrosu yukarıdaki şekildeydi. Ancak 26 Mayıs 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haberde, "*Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Anadolu Numune Hastaneleri için lazım olan mütahassısları intihap ve tayin etmektedir. Bu meyanda Ankara ve Sivas Hastaneleri mütahassısları tayin edilmiştir.*" deniliyor ve Ankara Numune Hastanesine atanan doktorların isimleri ve uzmanlık alanları şu şekilde belirtiliyordu:⁶⁰⁷

Tablo.22. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Göre
Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1924)

Unvan	Görevli Hekimin Adı
Dâhiliye Mütahassısı	Dr. Yusuf Mehmet Bey
Kulak Boğaz Burun Mütahassısı	Dr. Mahmut Nedim Bey
Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye (Cilt Hastalıkları ve Frengi) Mütahassısı	Dr. Fahri Bey (Vekâleten)
Emraz-ı Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Dr. Necmeddin Bey
Röntgen Mütahassısı	Dr. Ahmet Feyzi Bey
Operatör Muavini	Dr. Refet Ali Bey

Hastane faaliyete başladığında dâhiliye kliniğinin asistan hekim kadrosunda eksiklik mevcuttu. Bu yüzden aylık 30 lira ücretle, iaşe ve ibateleri hastane tarafından karşılanmak ve iki yıllığına hizmet etmek üzere, asistan hekim arandığına

⁶⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Mayıs 1924, s.3.

dair gazete ilanları verilerek kadro tamamlanmaya çalışıldı. İki yılın sonunda çalıştığı klinikten ihtisas vesikası almaya hak kazananlar, uzmanlık alanlarına göre ve lüzum görülecek Anadolu hastanelerinde iki sene müddetle; ihtisas alamayanlar ise yine Anadolu dâhilinde ve çeşitli sağlık hizmetlerinde iki sene çalışmak mecburiyetindeydi.⁶⁰⁸

1925 yılına gelindiğinde kurumun uzman hekim ve diğer sağlık personeline yönelik ihtiyacı hala devam ediyordu. Göz, asabiye, kulak-burun-boğaz uzmanlıkları dışında, eczacı kadrosunda da iki adet açık vardı.⁶⁰⁹

1927 yılında Dâhiliye Mütahassısı Dr. Selahi Vehbi Bey'in yerine, Dr. Yusuf Hikmet Bey görevlendirildi. Bunun dışında kadroda herhangi bir değişiklik yapılmadı. Ankara Numune Hastanesi Bülteni adlı esere göre hastanenin 1927 yılı uzman hekim kadrosu, aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:⁶¹⁰

Tablo.23. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1927)

Unvan	1927 Uzman Hekim Kadrosu
Operatör	Ömer Vasfi (Aybar)
Dâhiliye Mütahassısı	Yusuf Hikmet
Cildiye Mütahassısı	Fahri (İzgi)
Göz Mütahassısı	Vefik (Bulad)
Röntgen Mütahassısı	Feyzi (Işıkman)
Asabiye Mütahassısı (Sinir Hastalıkları)	Şükrü Yusuf (Sarıbaş)
Nisaiye Mütahassısı (Kadın Hastalıkları)	Ali (Faiz)
Bakteriyoloji (Mikrobiyoloji) Mütahassısı	Lütfi (Karlıova)
Kulak Burun Boğaz Mütahassısı	Süleyman İhsan
Bevliye (Üroloji) Mütahassısı	Lütfi Orhan
Çocuk Mütahassısı	Raif Yesari
Fizik Tedavi Mütahassısı	Feyzi (Işıkman)
Hayati Kimya (Biyokimya) Mütahassısı	---

1928 yılında aynı uzman hekim kadrosuyla sağlık hizmeti sunmaya devam eden hastanede, 6 asistan hekim (Dr. Mehmet Yahya Bey, Dr. Asıl Mukbil Bey, Dr.

⁶⁰⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1924, s.4

⁶⁰⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Mayıs 1925, s.4.

⁶¹⁰ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.6.; Kulak Burun Boğaz Mütahassısı Süleyman İhsan Bey'in 1925 yılında düzenlediği bir reçetenin örneği için bkz. EK.27.

Tahsin Şevket Bey, Dr. Muzaffer Bey, Dr. Mehmet Ali Saffet Bey, Dr. Mehmet Bey) ve bir eczacı (Eczacı Ragıp Bey) istihdam edildi.⁶¹¹

1929-1930 döneminde, hastanenin uzman hekim kadrosunda herhangi bir değişiklik yapılmadı. Ancak Dr. Tahsin Şevket Bey, Dr. Muzaffer Bey ve Dr. Mehmet Ali Saffet Bey'in 1929-1930 yılları arasında asistan hekim kadrosunda yer almadığı; yerlerine Dr. Ali Seyfeddin Bey ve Dr. Mehmet Bey'in atandığı görülmüyordu.⁶¹²

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi yazarlarından Fikret Bey, 1929 yılında kaleme aldığı "*Cumhuriyet Merkezinde Doktorlarımız*" başlıklı makalede, Ankara Numune Hastanesi hekimlerinin başarılarından söz ediyor ve aydınların tedavi için İstanbul'a gitmelerini eleştiriyordu. Apandisit ameliyatı olmak üzere hastaneye başvurduğunu ve Dr. Ömer Vasfi Bey tarafından operasyonun başarıyla gerçekleştirildiğini belirten Fikret Bey, "... *Alelade apandisit ameliyatını İstanbul'da yaptırmanın ve Ankara'mızda muvaffakiyetli faaliyetlerde bulunan kıymetli doktorlarımıza itimat edememenin manası var mıdır? Tan "Temp" Gazetesi, Türkiye'de doktor yokluğundan şikâyet ederse haklıdır. Çünkü onlar vaziyeti yakından tetkik etmemişlerdir. Yakından tetkik etmiş bulunsalar, bazı Fransızların da Numune Hastanesi'nde çalışan doktorlar tarafından iyice tedavi edildiğini ve hatta Mısır'da ve Fransa'da tedavi edilemeyip nihayet Ankara'da doktorlarımızın eli ile tedavi edilen Fransız kadınlarının bulunduğunu da hayretle görür ve anlarlardı. Bununla beraber biz bir Tan "Temp" Gazetesi'nin yazdıklarına hayret etmeyi aklımıza getirmiyoruz. Hayret ettiğimiz nokta en basit bir ameliyat için uzaklara gidip Ankara'mızda çalışan kıymetli doktorlarımızın mevcudiyetinden haberdar olmamak ve onlara itimat etmemektir.*"⁶¹³ sözleriyle eleştirisinin nedenine açıklık getiriyordu.

Dr. Mediha (Eldem) Hanım, Ankara Bendderesi'ndeki genelevin durumunu düzeltmede gösterdiği başarıdan dolayı, Dr. Refik Bey'in emriyle, sınava tabi tutulmadan, 1933 yılında kadın doğum kliniği asistanlığına atandı.⁶¹⁴

⁶¹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ**ı 1928–1929, Matbuat Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 157-158

⁶¹² **T.C. Devlet Yılığ**ı 1929-1930, s.152

⁶¹³ Makalenin tamamı için bkz. D. H. Fikret, "*Cumhuriyet Merkezinde Doktorlarımız*", **Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Mart 1929, s.2.

⁶¹⁴ **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, s.16.; Berna Arda, "*30'lular Kuşağının Önemli Bir Temsilcisi Dr. Mediha Eldem*", **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, Cilt:55, Sayı:2, 2002, s.110.

Hastane kadrosunu genişletmek maksadıyla, 15 Mayıs 1933 yılında Meclis'e "1452 Sayılı Teadül Kanununa Bağlı İki Numaralı Cetvelin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği Kısımının Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası" sunuldu. Kadroda yapılması zorunlu görülen bu değişikliğin gerekçesi, layihada şu cümlelerle ifade ediliyordu:⁶¹⁵

"Ankara Numune Hastanesi'nin yeni yapılan büyük pavyonunun sıhhi tesisatı bu sene biterek ve bir taraftan da eşya ve malzemesi tamamlanarak İkinci Teşrin 1933 iptidasında açılacağından, halen 150 yatak bulunan kadrosuna bu suretle 240 yatak daha ilavesi ile 390 yatağa çıkarılmış olacaktır. Mezkûr hastanenin bu veçhile büyütülmesinden dolayı fennî ve idarî faaliyet ve muamelâtı da nispette çoğalacağından, fazlalaşan bu hizmetlerinin yapılabilmesi için kadrosuna yeniden bazı memurların ilâvesi ve aynı zamanda hastanenin büyümesi ile mevcut memurlarından bazısının vazifesi artmış olacağı cihetle bu gibilerinin de şimdiki teadül derecelerinin yükseltilmesi icap etmiş olmakla, bugünkü kadrosunun yeni ihtiyaca göre heyet-i umumiyesi ile tadilen genişletilmesi lâzım ve zaruri görülmüştür."

Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda 27 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen "Devlet Memurları Maşatının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Merbut Cetvelde Tadilât Yapılması Hakkında Kanun"la, Ankara Numune Hastanesi kadrosu ve maaşları şu şekilde düzenlendi:⁶¹⁶

⁶¹⁵ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:15, Esbabı Mucibe, (27.5.1933), s.14.

⁶¹⁶ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:15, 3 Numaralı Cetvel, (27.5.1933), s.21.

Tablo.24. Devlet Memurları Maşatının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Merbut Cetvelde Tadilat Yapılması Hakkında Kanun'la Yeniden Düzenlenen Ankara Numune Hastanesi Kadrosu ve Maaşlar (1933)

Derece	Memuriyetin Nevi		Adedi	Maaş
7	Dâhiliye Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Operatör	Tabip	1	55
7	Bakteriyolog ve Entani (Bulaşıcı Hastalıklar) Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Kulak, Boğaz, Burun Hastalıkları Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Göz Hastalıkları Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Cildi ve Zührevi Hastalıklar Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Nisai (Kadın) Hastalıklar Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Akli ve Asabi (Sinir) Hastalıklar Mütchassısı	Tabip	1	55
7	İdrar Yolları Hastalıkları Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Röntgen Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Çocuk Hastalıkları Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Teşrihi Marazi (Patoloji) Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Hayati Kimya (Biyokimya)Mütchassısı	Tabip	1	55
7	Elektrik Tedavi Mütchassısı	Tabip	1	55
11	Dâhiliye Muavini	Tabip	1	30
11	Operatör Muavini	Tabip	1	30
11	Röntgen Muavini	Tabip	1	30
14	Asistan	Tabip	12	20
9	Başeczacı ve Ecza Ayniyat Mutemedi		1	40
11	Başeczacı Muavini		1	30
12	Eczacı		1	25
17	Hemşire		18	14
15	Ayniyat Mutemedi		1	17,5
16	Levazım ve Satın Alma memuru		1	16
17	Kâtip		2	14
18	Kâtip		1	12
16	Ambar Memuru		1	16
12	İdare memuru ve Mutemet		1	25

Dr. Mazhar Osman tarafından kaleme alınan ve 1933 tarihinde yayınlanan “*Sihhat Almanacağı*” adlı eserde, Ankara Numune Hastanesi’nde görevli hekimlere ve uzmanlık alanlarına şöyle yer veriliyordu:⁶¹⁷

⁶¹⁷ Mazhar Osman, **Sihhat Almanacağı**, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s.532.; Almanakta, hastane kadrosunda yer alan hekimlerin bazılarının fotoğraflarına da yer verilmiştir. Bahsi geçen fotoğraflar için bkz. EK.28.

Tablo.25. Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1933)

Ünvan	Görevli Hekimin Adı
Baştabip ve Operatör	Dr. Ömer Vasfi Bey
Kulak Boğaz Burun Mütahassısı	Dr. S. İhsan Bey
Asabiye Mütahassısı	Dr. Şükrü Yusuf Bey
Dâhiliye Şefi	Dr. Salâhi Bey
Cilt Mütahassısı	Dr. Fahri Bey
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Dr. Ali Faiz Bey
Laboratuar Şefi	Dr. Lütfi Bey
Üroloji Şefi	Dr. Lütfi Orhan Bey
Röntgen Mütahassısı	Dr. Feyzi Bey
Göz Mütahassısı	Dr. Vefik Hüsni Bey
Operatör Muavini	Dr. Faruk Bey
Diş Tabibi	Adnan Bey

1933 yılında Dr. Ömer Vasfi Bey, Şişli Çocuk Hastanesi Başhekimliğine atandığından, yerine Dr. Nüzhet (Çevik) Bey görevlendirildi.⁶¹⁸ Nüzhet Bey, hastaneye tayin edilmeden önce Balıkesir’de 2. Kolordu Baştabibi idi. Dr. Refik Bey’in daveti üzerine Eylül 1933’te kurumda göreve başladı. Başhekimliğe atandığında hastanenin hekim kadrosu, aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:⁶¹⁹

⁶¹⁸ **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s.8.

⁶¹⁹ Hekim kadrosunda yer alan, Dr. Ahmet İhsan Aksan, Dr. Faruk İlhan, Dr. Nurettin Aruman, Dr. Hilmi Evyapan, Dr. Nimet (Taşkiran), Dr. Şerif (Korkut), Dr. Haldun (Tekiner), Dr. Nüzhet (Atav), Dr. Halil (Çıray), Dr. Şemsettin (Üstel), Dr. Fevzi (Günalp), Dr. Fevzi (Taner), Dr. Ali (Korur), Dr. Hikmet (Başkut) gibi isimler, yabancı ülkelerde yetişmiş, iyi dil bilen genç Türk doktorları arasındaydı. **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.9, 21-22.

Tablo.26. Başhekim Dr. Nüzhet (Çevik) Bey'in Göreve Başladığı Dönemde Ankara Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (Eylül 1933)

Hekim ve Diğer Çalışanların Adları	Görevli Oldukları Birimler
Dr. Selahi Vehbi	Dâhiliye
Dr. Şükrü Yusuf	Asabiye (Sinir Hastalıkları)
Dr. Vefik Nahi	Göz
Dr. İhsan (Duydal)	Kulak
Dr. Nüzhet (Atav)	Kulak
Dr. Haldun	Çocuk
Dr. Fevzi Taner	Bevliye
Dr. Fevzi (Işıkman)	Röntgen
Dr. Ali (Korur)	Bakteriyolog
Dr. Hikmet	Kimyager
Dr. Fahri (İzgi)	Cildiye
Dr. Nurettin	Operatör
Dr. Faruk	Operatör Muavini
Dr. İzzet (Kandemir)	Dâhiliye
Dr. Faiz	Nisaiye
Dr. Halil (Çıray)	Nisaiye
Dr. Fevzi (Günalp)	Fizyoterapi
Dr. Necati	Dâhiliye
Dr. Mediha	Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Muavini
Dr. Ferhan	Dâhiliye Muavini
Dr. Lütfi	Bakteriyolog
Dr. Ataman	Kulak
Dr. Muzaffer (Canpolat)	
Diş Tabibi Adnan	
Teknisyen Ştengele	

1933 yılının Ocak ayında Almanya'da Adolf Hitler ve Nazi Partisi iktidara geldi. Parti'nin daha ilk günlerinden itibaren üzerinde durduğu meselelerden biri, Alman ırkının üstünlüğü ve dolayısıyla Yahudi aleyhtarlığı idi.⁶²⁰ Yahudi asıllı Alman vatandaşlara uygulanan baskı, birçok bilim insanının Almanya'dan ayrılmasına neden oldu. Bu durumu iyi değerlendiren Türk Hükümeti, kendi alanında ün yapmış Yahudi kökenli Alman profesörleri Türkiye'ye davet etti,⁶²¹ İstanbul Üniversitesi, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Hıfzıssıhha Enstitüsü⁶²² gibi

⁶²⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s.226.

⁶²¹ Turan, **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap (İkinci Bölüm), s.78.; Stanford J. Shaw, **Yahudi Soykırımı ve Türkiye (Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü 1933-1945)**, Çevirenler: Fahir Armaoğlu, A. Kutluk Armaoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2014, s.25-30.

⁶²² Ankara Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde 1935 yılından itibaren birçok Alman ve Avusturyalı tıp mensubu çalışmaya başladı. Bunlar arasında Emil Gotschlich (Bakteriyoloji- Epidemiyoloji ve Mikrobiyoloji Bölümü), Paul Pulewka (Farmakoloji-Toksikoloji Bölümü), Stefan Baecher (Seroloji Bölümü), Eduard Scheller (Kimya Bölümü) en önde gelen isimlerdi. Ersoy Taşdemirci, "*Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı*", **Erciyes**

kurumların öğretim kadrolarında görev verdi. Türkiye’de bilimsel anlayış ve araştırmalara büyük canlılık getiren⁶²³ bilim insanlarının görevlendirildikleri kurumlardan birisi de Ankara Numune Hastanesi idi. Yabancı uzmanların gelmeden önce Türkiye’de hekimlik icra edebilmeleri için yasal koşulların düzenlenmesi gerekiyordu. Bu yüzden Hükümet tarafından Meclis’e, Tababet ve Şubeleri Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun’a zeylen hazırlanan bir layiha sunuldu. Bu layihaya göre, Ankara Numune Hastanesi’nde görevlendirilmek; hariçte tababet icra etmemek ve hizmet süreleri beş seneyi geçmemek şartı ile beş ecnebi mütehasısın istihdamına izin verilmesi isteniyordu. İstihdam edilecek olan yabancı uzmanlar, Numune Hastanesi’nin yeni açılacak binasında görevlendirilecekti.⁶²⁴ Layihanın kabul edilmesinden sonra⁶²⁵ yabancı hekimler Numune Hastanesi’nde görev almak üzere Türkiye’ye gelmeye başladı. Ulus Gazetesi’nde bu gelişme, “*Numune Hastanesi Uzmanları Geldi*” başlıklı haberle duyuruluyor; gelen hekimlerin uzmanlık alanlarından ve geldikleri üniversitelerden şu cümlelerle bahsediliyordu:⁶²⁶

“Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın, Ankara Numune Hastanesi için getirmeye karar verdiği uzmanların üçünün geldiklerini önce yazmıştık. Bir uzman daha gelmiş ve hepsi işlerine başlamışlardır. Bunlardan başka bir de operatör getirilmesinin düşünüldüğü söylenmektedir. Gelen uzmanlar şunlardır: Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Ordinaryüsü Prof. Dr. Magnus Alsleben, Duesseldorf Üniversitesi Çocuk Seririyatı Ordinaryüsü Prof. Dr. A. Eckstein, Würzburg Üniversitesi Kulak, Boğaz, Burun Hastalıkları Profesörü Prof. Dr. Max Mayer, Berlin’de Virchow Hastanesi Elektrik ve Mekanik Tedavi Uzmanı ProfDr. Profesör Dr. Laqueur.

Yabancı uzmanların hastanede göreve başlamasından sonra, kadro aşağıdaki şeklini aldı.⁶²⁷

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:9, Yıl:2000, s.205.;Tarih ve Düşünce, Yıl:1, Sayı:2, Kasım 2014, s.42.

⁶²³ Turan, **Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, s.79.

⁶²⁴ TBMM Z. C., Devre IV, Cilt:14, (27.4.1933), s.108.; Akşam, 25 Nisan 1933, s.2.

⁶²⁵ TBMM Z. C., Devre V, Cilt:7, (25.12.1935), s.165.

⁶²⁶ **Ulus**, 15 Senteşrin 1935, s.3.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.10.; **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s.8.; Numune Hastanesi’ne gelen yabancı uzmanlara, yapılan sözleşme gereği, döviz müsaadesi verilmesi kararlaştırıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 66.59.17.

⁶²⁷ **Ankara Numune Hastanesi Bülteni**, s.6.

Tablo.27. Yabancı Uzmanların Göreve Başlamasından Sonra
Ankara Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1935)

Unvan	Uzman Hekim Kadrosu
Dâhiliye Mütahassısı	Magnus Alsleben Salahi (Durusoy)
Cildiye Mütahassısı	Veysel (Öge)
Göz Mütahassısı	Vefik (Bulad)
Röntgen Mütahassısı	Feyzi (Işıkman)
Asabiye (Sinir Hastalıkları) Mütahassısı	Şükrü Yusuf Sarıbaş
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Halil (Çıray)
Bakteriyoloji Mütahassısı	Ali (Korur)
Kulak Burun Boğaz Mütahassısı	Nusret (Atav) Max Mayer
Bevliye (Üroloji) Mütahassısı	Feyzi Taner
Çocuk Mütahassısı	Albert Ekctein H. Tekiner
Fizik Tedavi Mütahassısı	Laqueur
Hayati Kimya (Biyokimya) Mütahassısı	Hikmet (Başkut)

Sıhhiye Vekâleti'nin merkez ve taşra teşkilatını düzenleyen, sağlık çalışanlarının sorumluluklarıyla ilgili hükümler içeren, 23 Haziran 1936 tarihli “Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu”nun kabulünden sonra, Ankara Numune Hastanesi'nde görevli personelin sayısında ve maaşlarında, aşağıda tabloda görülen değişiklikler yapıldı:⁶²⁸

Tablo.28. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin
Kanunu'na Göre Ankara Numune Hastanesi'nde
Yapılan Kadro Değişikliği (1936)

Derece	Memuriyetin Nev'i	Adet	Maaş
10	Operatör Muavini	2	35
10	Dâhiliye Muavini	2	35
10	Röntgen Muavini	2	35
14	Ayniyat Mutemedi	1	20
14	Levazım ve Satın Alma Memuru	1	20
16	Kâtip	3	16
16	Ambar memuru	1	16
10	İdare Memuru ve Mutemet	1	35
19	İmam ve Gassal	1	10

Yukarıda tabloda görüldüğü üzere, bir yandan hastanede değişik memuriyetlerde görevli bulunanların sayıları arttırılmaya çalışılırken, diğer yandan da uzman hekim istihdamına devam edildi. 1936 yılında Almanyalı hekim Prof. Dr. Eduard Melchior ile cerrahi kliniğinde çalışmak üzere kontrat yapıldı.⁶²⁹ Aynı yıl

⁶²⁸ **Resmi Gazete**, Sayı:3337, 23 Haziran 1936, s.6705.; **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: XII, Sayı:80-81, Haziran- Ağustos 1936, s.218-219.; Kanun metninin tamamı için bkz. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:12, (9.6.1936), s.1-66.

⁶²⁹ **Dirim**, Cilt: XI, Sayı:8, Ağustos 1936, s.255.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde asistanlık ve başasistanlık görevlerinde bulunmuş olan Dr. Kamile Şevki, patoloji (teşrihi marazi) laboratuvarında görevlendirildi.⁶³⁰ Dr. Şerif Korkut ise 1937 yılında şef operatörü olarak kurumda çalışmaya başladı.⁶³¹

Dr. Nüzhet Çevik 1937 yılında başhekimlikten ayrılınca, yerine Cerrahpaşa Hastanesi Baştabibi Dr. Rüştü Çapçı atandı.⁶³² 15 Aralık 1937 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Rüştü Bey⁶³³ ve 18 Aralık 1937 tarihinde Ankara Numune Hastanesi'ndeki yeni görevine başladı.⁶³⁴

⁶³⁰ BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No:61.1.14.

⁶³¹ Dr. Şerif Korkut, kurumdaki görevine 1945 yılına kadar devam etti. 1946 seçimlerinde CHP listesinden Burdur milletvekili olarak seçildi. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, III. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:146, 2012, s. 252.

⁶³²Cumhuriyet Gazetesi'nde bu tayinle ilgili olarak aşağıdaki habere yer veriliyordu: “Cerrahpaşa Hastanesi sertabibi kıymetli hekimlerimizden Rüştü Çapçı Ankara Numune Hastanesi sertabipliğine tayin edilmiştir. İstanbul'un en modern en mükemmel hastanesi Cerrahpaşa, denilebilir ki, muktadir bir doktor olduğu kadar mahir bir idareci ve çok müşfik bir cemiyet adamı olan Rüştü Çapçı'nın bir eserdir. Uzun seneler müessesesini hem tanzim etmeye hem de hastalara ve muzdarip insanlığa şifa şefkat dağıtmaya çalışan güzide hekim, bu mezkûr hizmetinde hakikaten muvaffak olmuş, fazlasıyla hak ettiği bir sevgi ve hürmet dünyası kazanmıştır. Doktor Rüştü Çapçı aynı zamanda hastane tesisi gibi birçok yeniliklere muhtaç bir ihtisas içinde muvaffakiyetleriyle şöhret kazanmış, hatta Haydarpaşa Numune Hastanesi kurulurken onun bu bilgilerinden istifade edilmiştir. Şüphe yok ki modern bir müessese olan Ankara Numune Hastanesi'ni de hakikaten ideal bir hale getirecektir. Onun İstanbul'dan ayrılmasına kendimiz ve halkımız namına ne kadar müteessir isek, hükümet merkezimizin bu kadar kıymetli bir doktor kazanmasından da o derece memnun olmamız gelir. Doktor Rüştü'yu daha yüksek ve şümüllü memleket işlerinin başında görmek, memleketli için iftihar ve kazanç vesilesidir. Kendisine bütün kalbimizle yeni, vazifesinde de muvaffakiyetler dileriz.” **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1937, s.2.; Dr. Rüştü Çapçı, 1888 senesinde İstanbul'da doğdu. 1910 senesinde Tıp Fakültesi'nden mezun olarak aynı sene Ağustos ayında müsabaka ile İstanbul Belediyesi Haseki Hastanesi asistanlığına tayin edildi. 9 sene asistan ve başasistan olarak Hacı Kemalettin ve Âkil Muhtar Hocaların Dâhiliye Servislerinde çalıştı. 1913 senesinde Pastör Enstitüsü kurslarına gönderildi. 1915 yılında Kızılay İstanbul Mecruhın Hastanesi'nde ek vazife aldı. 1919 Şubat'ında Cerrahpaşa Hastanesi Sertabipliğine ve Dâhiliye Mütihazsıslığına tayin edildi ve 17 sene bu görevde kaldı. Bu müddet zarfında İstanbul Belediyesi'nin sağlık müesseselerinin tıbbi, inşai ve fenni malzemesi için Avrupa'ya gönderildi. 1937 senesi aralık ayında Ankara Numune Hastanesi Baştabip ve Dâhiliye Mütihazsıslığına tayin edilen Çapçı, 17 sene bu görevi yürüttü. Bu müddet içinde 1946 senesinde Sağlık Bakanlığı tarafından Kahire'ye gönderilerek Amerika'nın harp bakiyesi olan alet ve levazım-ı sıhhiyeyi almaya memur edildi. 1953 senesinde yaş haddi dolayısıyla emekliye ayrıldı. **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1953,s.6.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.22.; **50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi**, s.8.

⁶³³ 16 Aralık 1937 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, “Rüştü Çapçı Ankara'ya Gitti” başlıklı haberde, “Ankara Numune Hastanesi Başhekimliğine tayin olunan Cerrahpaşa Hastanesi Başhekimisi Doktor Rüştü Çapçı, yeni vazifesine başlamak üzere dün Ankara'ya gitmiştir. Doktor Rüştü Çapçı, Haydarpaşa İstasyonu'nda bir kısım belediye erkânı ile doktorlar, eczacılar, Cerrahpaşa Hastanesi hemşire ve mensuplarıyla, kendisini seven ahbablarından mürekkep büyük bir kalabalık tarafından samimi bir şekilde teşyi olunmuştur.” deniliyordu. **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1937, s.2.

⁶³⁴ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1937, s.2.

Dermatoloji alanında dünyanın seçkin isimleri arasında yer alan Prof. Dr. Alfred Marchionini, Sıhhiye Vekâleti tarafından 1938 yılı içinde Ankara'ya davet edildi. 9 Mart 1938 yılında yapılan üç yıllık bir sözleşme ile cildiye kliniğinde görevlendirildi.⁶³⁵

1938 yılına gelindiğinde Ankara Numune Hastanesi'nde, tıbbın hemen hemen her dalından, kendi alanında yetkin bir uzman hekim kadrosu mevcuttu. Böylece hastane kuruluş hedeflerinden birisini gerçekleştirmiş ve ihtisas kurumu olma özelliğine kavuşmuştu. Ankara dâhilinde ve dışında yaşayan vatandaşlar, artık her türlü sağlık sorununda başvurabileceği bir sağlık kuruma sahipti.

2. Hastanede Görev Alan Hemşireler

Ankara Numune Hastanesi'nde görev alan ilk hemşire kadrosuyla ilgili mevcut veriler ne yazık ki yetersizdir. Yalnız 1924 yılında bir ameliyat esnasında çekilen bir fotoğraftan, hastanede görevli iki hemşirenin adı öğrenilebilmektedir: Hemşire Aliye ve Hemşire Zerrin.⁶³⁶ Kadronun sadece bu hemşirelerden ibaret olup olmadığına ya da kurumda toplamda kaç hemşirenin görev aldığına dair herhangi bir bilgi edinilemedi. Ancak kurumun faaliyete geçtiği dönemde gazetelere verilen ilanlardan, hemşire sayının yeterli olmadığı sonucuna ulaşıyordu.⁶³⁷

Hilal-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi'nden 1927 yılı Ocak ayında mezun olan Fatma Kasım, Feride Kazım, Fehime Abdullah, İsmet Mehmet, Fikriye Mehmed ve Vecihe Hüsnü Hanımlar, aynı yıl kurumda görevlendirildi.⁶³⁸

⁶³⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 109.58.7.; **40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi**, s.10.

⁶³⁶ Fotoğraf için bkz. EK.29.

⁶³⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Mayıs 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Eylül 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Teşrinievvel 1924, s.3.; 12 Mart 1925, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Nisan 1927.; Hademe ve hasta bakıcı kadrosunda da eksiklikler mevcuttu. Okur-yazar erkek ve kadınların hastanede görevlendirileceğine dair ilanlara da rastlanılıyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Eylül 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Teşrinievvel 1924, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Mart 1925, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Temmuz 1927, s.5.

⁶³⁸ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001, s.96.

Zamanla başvuran hasta sayısında yaşanan artış nedeniyle, hemşire sayısının yetersizliği daha fazla sorun yaratmaya başladı. Bu sorunu bir nebze de olsun çözmek amacıyla yabancı hemşirelerden istifade edildi. Ayrıca bu hemşirelerle yapılan sözleşmeler yeri geldikçe yenilendi. Örneğin 1931 yılında Alman hemşirelerden “İlse Yansen”,⁶³⁹ “Charlette Keitel” ve “Ella Bach”ın sözleşmeleri iki sene daha uzatıldı.⁶⁴⁰ Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi 1933 yılı mezunlarından 6 hemşire aynı yıl hastanede görevlendirildi.⁶⁴¹ Bu atamalara karşın mevcut hemşire sayısı yine de yeterli gelmediğinden, 9 Kânunuevvel 1935 tarihinde “Ankara Numune Hastanesi Kadrosundaki Hemşire Adedinin Arttırılması Hakkında Kanun” kabul edildi. Böylece 18 adet olan hemşire sayısı, 28’e yükseltildi.⁶⁴²

Ankara Numune Hastanesi, İsmet Paşa Binası açıldıktan sonra 400 yatak kapasitesiyle hizmet vermeye başladı.⁶⁴³ Bu durum göz önüne alındığında, son çıkan kanunla birlikte hemşire başına yaklaşık 15 hasta düşüyordu.⁶⁴⁴ Dolayısıyla 1930’lu yıllarda kurumda çalışan hemşire sayısının oldukça yetersiz ve iş yükünün de oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşılabilir.

⁶³⁹ Alman hemşire İlse Yansen’in sözleşmesi, 1933 tarihinde, iki sene müddetle yeniden uzatıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 20.31.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:36.39.8. Hemşire İlse Yansen, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı olarak Türkiye’ye davet edilen Prof. Dr. Albert Eckstein’in eşi Erna Eckstein’in yeğenidir. Erna Eckstein, eşi Albert Eckstein’a, Türkiye’ye gelmeden önce İlse Yansen’i aramanın ve fikrini almanın yerinde olacağını söylemiş; Türkiye’ye eşinden sonra geldiğinden İstanbul’da kendisini İlse Yansen karşılamıştır. Akar, **a.g.e.**, s.32,44.

⁶⁴⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:20.39.8.

⁶⁴¹ **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası**, s.708-709.

⁶⁴² “Ankara Numune Hastanesi Kadrosundaki Hemşire Adedinin Arttırılması Hakkında Kanun” metni şu şekildeydi: **Birinci Madde:** Devlet memurları maaşlarının tevhit ve teadülü hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna merbut cetvelde tadilat yapılması hakkındaki 27 Mayıs 1933 tarih ve 2225 sayılı kanuna bağlı 3 numaralı cetvelin Ankara Numune Hastanesi kadrosunda görünen 17’nci dereceden 18 hemşire sayısı 28’e çıkarılmıştır. **İkinci Madde:** Bu kanun neşri tarihinden muteberdir. **Üçüncü Madde:** Bu kanun hükmünü icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, Arşiv:III-10-A-1., Dosya:42., Fihrist No:7-154.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2., Yer No:59.82.14.; **Düster (Üçüncü Tertip)**, Cilt:17, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1955, s. 58.; **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:7, (9.12.1935), s.43-44.; **Cumhuriyet**, 8 Senteşrin 1935, s.3.

⁶⁴³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.

⁶⁴⁴ Günümüzde Ankara Numune Hastanesi’nin 1.140 fiili hasta yatağı ve 740 adet hemşiresi mevcuttur. Hemşire başına düşen hasta sayısı yaklaşık 2’dir.

http://www.anh.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=932:hemirelik-hizmetleri-etkinlikler&catid=139:hemlik-hizmetleri&Itemid=538 (Erişim Tarihi: 16.7.2014)

E. Tedavi Hizmetleri ve Hastanede Tedavi Gören Devlet Adamları

Ankara Numune Hastanesi, açıldığı günden itibaren başvuran vatandaşların sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarını karşılamaya başladı. Hem Ankara içinden hem de Ankara dışından hastaneye başvurmak isteyenler, muayene günleri hakkında basın yoluyla bilgilendirildi. Verilen ilanlar incelendiğinde, çeşitli zamanlarda muayene gün ve saatlerinin değiştiği görülmüyordu. Örneğin 4 Mart 1925 tarihli ilanda, Cuma hariç her gün saat 10'dan 11'e kadar kulak-burun-boğaz ve kadın hastalıkları; 11'den 12'ye kadar hariciye, dâhiliye, cildiye; pazar, salı, çarşamba günlerinde ise 13'ten 14'e kadar göz hastalıkları polikliniklerinin hizmet verdiği belirtiliyordu.⁶⁴⁵ 23 Nisan 1925 tarihinde verilen ilanda ise cuma hariç her gün, 11.30–13.00 saatleri arasında dâhiliye, hariciye, cildiye ve kadın hastalıkları; pazar, salı, çarşamba günleri ise 11.30–13.00 saatleri arasında kulak-burun-boğaz ve göz hastalıkları dallarında ücretsiz muayene yapıldığı duyuruluyordu.⁶⁴⁶ Bir başka ilanda ise, hastanenin düzeni adına halktan, aşağıda belirtilen günlerde başvurması isteniyordu:⁶⁴⁷

Tablo.29. Ankara Numune Hastanesi Muayene Günleri (Haziran 1925)

Günler	Hizmet Veren Poliklinikler ve Doktorlar
Cumartesi	Doğum ve Kadın Hastalıkları Dr. Necmeddin Bey
Pazar	Zükûr (Erkek) ve Nisa (Kadın) Cerrahi Hastalıkları Operatör Ömer Vasfi Bey
Pazartesi	Çocuk Hastalıkları Raif Yesari Bey
Salı	Doğum ve Kadın Hastalıkları Dr. Necmeddin Bey
Çarşamba	Çocuk Hastalıkları Raif Yesari Bey
Perşembe	Çocuk Hastalıkları Raif Yesari Bey
Cumartesi	Zükûr (Erkek) ve Nisa (Kadın) Dâhili Hastalıkları Dr. Yusuf Hikmet Bey
Pazar	Göz, Kulak-Boğaz-Burun Hastalıkları Dr. Vefik Bey ve Ömer Vasfi Bey
Pazartesi	Cildiye ve Zühreviye Hastalıkları Dr. Fahri Bey,
Salı	Zükûr (Erkek) ve Nisa (Kadın) Dâhili Hastalıkları Dr. Yusuf Hikmet Bey
Çarşamba	Göz, Kulak-Boğaz-Burun Hastalıkları Dr. Vefik Bey ve Ömer Vasfi Bey
Perşembe	Cildiye ve Zühreviye Hastalıkları Dr. Fahri Bey

⁶⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Mart 1925, s.3.

⁶⁴⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1925, s.2.

⁶⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Haziran 1925, s.4.

Aynı ilanda, dâhili, harici hastalıklar ve doğum zorlukları gibi durumlar söz konusu olduğunda, her saat ve günde hastaların kabul edileceği de vurgulanıyordu.⁶⁴⁸

“Ankara Numune Hastanesi Poliklinik Muayenatı” başlıklı 30 Kasım 1925 tarihli ilanda ise, her gün saat 11’den 12.30’a kadar harici ve kadın hastalıkları alanında Ömer Vasfi Bey, dâhili ve çocuk hastalıkları alanında, Yusuf Hikmet Bey, cilt hastalıkları alanında Fahri Bey, idrar yolu hastalıkları alanında Lütfi Orhan Bey, göz hastalıkları alanında ise Vefik Hüsnü Bey tarafından poliklinik yapıldığı duyuruluyordu.⁶⁴⁹ 1927 yılından itibaren, pazar, salı, çarşamba günleri öğleden evvel, asabi hastalıklar polikliniğine de hasta kabul edilmeye başlandı.⁶⁵⁰

Ankara Numune Hastanesi, başkente yakışır nitelikte bir kurum olmak ve diğer illere örnek oluşturmak hedefiyle, 1924 yılından itibaren hem ayaktan hem de yataklı tedavi hizmeti vermeye başladı. 1924 yılı içerisinde yatırılarak tedavi edilen hasta sayısı 1.158 kişi idi.⁶⁵¹ 1925-1935 yılları arasında gerçekleştirilen mesainin ayrıntıları, aşağıdaki tabloda yer aldığı şekildedir:⁶⁵²

⁶⁴⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Haziran 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Haziran 1925, s.4.

⁶⁴⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Kasım 1925, s.4.

⁶⁵⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Haziran 1927, s.6.

⁶⁵¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.3.; Ayaktan tedavi edilen hasta sayısı ile ilgili olarak herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

⁶⁵² Tablo.30, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, 1929-1930 Devlet Yıllığı, 1936-1937 İstatistik Yıllığı ve Sıhhiye Mecmualarının farklı nüshalarından yararlanılarak tarafımda oluşturulmuştur. 1928 yılı laboratuvar mesaisi Şubat ayından Eylül ayına kadar yapılan tetkikleri kapsamaktadır. Diğer aylarla ilgili herhangi bir istatistiğe ulaşılamamıştır **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.5.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.8.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.10.; **T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930**, s.163.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:10, Kânunusani 1928, s.15-16.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:11, Şubat 1928, s.11.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:12, Mart 1927, s.15.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:14, Yeni Gün Matbaası, Ankara, Mayıs 1928, s.17.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:15, Yeni Gün Matbaası, Ankara, Haziran 1928, s.16.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:18, Eylül 1928, s.16.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:20, Yeni Gün Matbaası, Ankara, Teşrinievvel 1928, s.16.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:21, Kânunuevvel 1928, s.18.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:21, Kânunuevvel 1928, s.19.; **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: IX, Sayı:65, Kânunuevvel 1933, s. 345.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.90.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:74, Hilal Matbaası, İstanbul, Haziran 1935, s.172.; **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:78, Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara, 1936, s.13.; **İstatistik Yıllığı 1936-1937**, İstatistik G. D. Neşriyatından: Sayı 155, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s.95.

Tablo.30. Ankara Numune Hastanesi 1925-1936 Yılları Mesaisi

Tarih	Yatırılmak Suretiyle Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuar Tahlili ve Röntgen İşleri
1925	1.709	2.491	404
1926	1.468	6.207	3.184
1927	1.697	7.940	2.513
1928	1.785	14.182	4.641
1929	1.743	20.770	8.532
1930	2.124	24.011	11.101
1931	2.305	30.588	13.007
1932	3.132	34.121	13.378
1933	3.238	35.163	15.215
1934	5.569	64.550	19.105
1935	6.692	71.460	21.424
1936	7.810	97.760	47.714
Yekûn	37.563	406.752	159.814

Yukarıdaki tablo Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, 1929-1930 Devlet Yıllığı, 1936-1937 İstatistik Yıllığı, Sıhhiye Mecmuası gibi farklı kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Ne var ki, bahsi geçen kaynakların bazılarında röntgen ve laboratuar mesaisi birleştirilerek gösterilmiş, bazılarında ise pek çok yılın istatistiğine dair bilgiye yer verilmemiştir. Bunun dışında tablodaki veriler incelendiğinde, kurumda hem ayaktan hem de yatırılarak tedavi altına alınan hasta sayısının her yıl arttığı görülmektedir. Özellikle 1933 yılından sonra başvuran hasta sayısında ciddi bir yükselme vardır. Bu durum, İsmet Paşa Binası'nın 1933 tarihinde açılmasıyla birlikte kurumun yatak kapasitesinin artması, dolayısıyla kuruma başvuran ve tedavi altına alınan hasta sayısının yükselmesiyle açıklanabilir.

Ankara'nın başkent olma niteliğine sahip olmadığını sık sık vurgulayan ve karşı çıkanlara, örnek mekân olarak gösterilen Ankara Numune Hastanesi'ne zaman zaman yabancı devlet adamları tedavi olmak üzere yatırıldı. Bu durum, Hastane'nin isminin hem ülke içinde hem de ülke dışında duyurulması bakımında önemli bir fırsattı. Ayrıca sağlık hizmetlerindeki başarı, modern ve güçlü devlet imajının pekiştirilmesinde yararlanılabilecek en önemli araçlardan biriydi. Bu yüzden tedavi altına alınan devlet adamlarının bakımına büyük önem verildi. Kurumun ilk Başhekimisi Dr. Ömer Vasfi Bey'in aktardığı bir olay, bu konuda ne kadar hassas davranıldığını gösteriyordu.⁶⁵³

⁶⁵³ 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, s.12-13.

“Avusturya Sefiri August Kral bir araba kazasında ağır surette yaralanmıştı.⁶⁵⁴ Sol klavikula ve 4-5. kaburga kemiği kırılmış, kafatası çatlamış yüzde ve bacaklarda geniş yaralar olmuştu. Kırık klavikula da tespit edildi ve yaraları pansuman edilerek hastaneye yatırıldı. Yaralı kendine geldikten sonra İsmet Paşa Hazretleri bazı kabine erkânı ile birlikte ziyaretine geldiler. Yaralının yanından ayrılırken koridorda bana hitaben “Doktor, sefir Ankara’da en iyi tedaviyi göreceksin, ne İstanbul’dan ne Viyana’dan hekim getirtmeyeceğim. Herkes tedavi için Viyana’ya giderken Viyana Sefirinin Ankara’da şifa bulduğunu göstermek isterim.” dedi. Hariciye Vekili Tevfik Rüşti Bey de yanlarında idi. Cevaben sadece “Paşam emredersiniz, tamamıyla müsterih olunuz” dedim. Filhakika hükümet ve Sefir, Viyana ve İstanbul’dan operatör getirtmediler. Yalnız tedaviden evvel ve sonra ki röntgen filmlerini sefir gizlice Viyana’ya göndererek Prof. Böhler’e göstermiş. “Muvafık ve mükemmeldir.” cevabını aldıktan sonra, teşekkür ve minnettarlık ile hadiseyi bana hikâyeye etmiştir. Sonraları Sefir August Kral Fransızca neşrettiği bir eserde Hastanenin intizam ve mükemmeliyetinden, şahs-ı acizanemden, Türk sıhhiyesinden, doktorlarımızın kıymetinden bahsederek Garp âlemini haberdar ve tenvir etmiştir.”

Hastanede üç ay boyunca tedavi gören Avusturya Sefiri, 30 Mart 1931 tarihinde taburcu edilebildi.⁶⁵⁵

Ankara Numune Hastanesi’nde tedavi altına alınan yabancı konuklardan biri de Alman İktisat Bakanı Dr. Funk’un eşi Bayan Funk idi. Çiftlikte araba gezintisi yaparken arabanın devrilmesi sonucu sol kolu incinen Bayan Funk’un tedavisinde de gereken özen gösterildi ve kısa bir süre sonra hastaneden taburcu edildi.⁶⁵⁶

Hastanede yalnız yabancı devlet adamları değil Türk devlet adamları da müşahade ve tedavi altına alınıyordu. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde, özellikle

⁶⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi kaza haberini 1 Ocak 1931 tarihli nüshasında şu şekilde duyuruyordu: “Avusturya Sefiri bir araba altında kalarak yaralandı. Hayatı tehlikede değildir. Avusturya Sefiri Auguste Kral cenapları bu sabah 9 radlerinde Türk Ocağı, Numune Hastanesi, Evkaf Müdürlüğü arasındaki meydanlıktan geçerken o esnada ürken bir yük arabası altında kalarak yaralanmış ve derhal Numune Hastanesi’ne kaldırılmış ve tedavi altına alınmıştır. Ahvali sıhhiyesi hakkında aldığımız malumata nazaran müşarünileyh başından ve kolundan sathi olarak yaralanmış, bir kaburga kemiği bir kolu kırılmış ve çıkmıştır. Kaza şehrimiz siyasi menafilinde büyük teessürle karşılanmıştır.” **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1931, s.1. Kaza haberine “Müessif Bir Kaza” başlığıyla, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde de yer verilmiştir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Kânunusani 1931, s.1.

⁶⁵⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Mart 1931, s.1.

⁶⁵⁶ Ankara Numune Hastanesi doktorları, “Alman İktisat Nazırı Bay Dr. Funk refikası Bayan Funk’un muayenesinde sol omuz tandidi ile sol omuz luxationu görülmüş ve luxation derhal reddedilmiştir. Vaziyeti umumiyesinde endişeye mucip bir hal yoktur.” şeklinde bir rapor hazırlamışlardır. **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1938, s.1.

1950'li yıllarda, kuruma birçok milletvekilinin başvurduğuna ve tedavi altına alındığına dair belgeler mevcuttur.⁶⁵⁷

F. Ünlü Ziyaretçiler (1924-1938)

1. Mustafa Kemal Paşa'nın Ziyaretleri

Mustafa Kemal Paşa, Ankara Numune Hastanesi'ne ilk ziyaretini, Refik Bey Binası'nın açılışından sonra, 8 Haziran 1927 tarihinde gerçekleştirdi.⁶⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı nöbetçi yaverleri tarafından 1931 yılından itibaren tutulan raporlarda da Mustafa Kemal Paşa'nın da çeşitli zamanlarda hastanede bulunduğu dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Örneğin 2 Kasım 1932'de *“Gazi Hazretleri 13.00'da uyandılar; 17.00'da Halkevi'ni ve Numune Hastanesi'ni teşrif buyurdular. 18.20'de Çankaya'ya avdet buyurarak, saat 3.00'da yattılar.”* şeklinde bir not mevcuttur. Mustafa Kemal Paşa hastaneye diğer ziyaretlerini, 21 Kasım 1933'te, 4 Mayıs 1935'te, 28 Nisan 1937'de, 30 Nisan 1937'de yaptığı görülmektedir.⁶⁵⁹

2. Yabancı Devlet Adamlarının Ziyaretleri

Ankara Numune Hastanesi'nin yabancı devlet adamları arasında ilk ziyaretçisi Afganistan Kralı Emanullah Han'dı. Emanullah Han, Ankara'nın başkent olmasından sonra Türkiye'ye gelen ilk devlet başkanıydı. Zira o güne dek hiçbir yabancı devlet başkanı Ankara'yı ziyaret etmedi. Ayrıca Türkiye'de görevli yabancı

⁶⁵⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.18.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.19.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.20.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.21.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.22.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.23.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.24.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.27.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.28.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.29.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.30.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.31.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:5.27.32.

⁶⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa ziyaret esnasında şeref defterini imzalamıştır. İmzanın fotoğrafı için bkz. EK.30.

⁶⁵⁹ Özer Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931–1938**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s.112, 222, 379, 605, 606.; Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara Numune Hastanesi'ni ziyaretleriyle ilgili gazetelerde herhangi bir habere rastlanmamıştır.

elçiler bile İstanbul'dan Ankara'ya gelmeme konusunda ısrarlıydı.⁶⁶⁰ 19 Mayıs 1928 tarihinde önce İstanbul'a,⁶⁶¹ ertesi gün de Ankara'ya ulaşan Kral ve maiyeti, istasyonda bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılandı.⁶⁶² Ankara'da kaldığı süre boyunca Gazi Çiftliği, İmalat- Harbiye Fabrikası, Zafer Abidesi gibi pek çok yerde incelemelerde bulunan Emanullah Han, 26 Mayıs 1928 tarihinde de Ankara Numune Hastanesi'ni ziyaret etti.⁶⁶³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde ziyaretle ilgili şu detaylara yer veriliyordu:⁶⁶⁴

“Afgan Kralı Hazretleri mihmandarları Birinci Ferik Fahrettin Paşa Hazretleri ve Sefir Galam Celani Han'la birlikte dün on beşte Numune Hastanesi'ni ziyaret etmiş ve hastanede Sıhhiye Vekili Refik Bey'le, hastane Sertabibi Ömer Vasfî Bey ve hastane heyet-i sıhhiyesi tarafından karşılanmıştır. Kral Hazretleri hariciye pavyonunu, ameliyathaneyi, Refik Bey Pavyonu'nu, polikliniği, laboratuvarları, çamaşırhaneyi ve mutfağı gezmişler ve Sıhhiye Vekili Refik Bey tarafından verilen izahatı büyük bir alaka ile dinlemişlerdir. Kral Hazretleri bu esnada pavyonlardaki hastalara iltifat ederek hatırlarını sormuşlardır. Hastanede kırk beş dakika kadar kalmışlardır. Çıkarken ziyaretinden mütevellit memnuniyetlerini ihzar ederek ziyaret defterlerine imzalarını vaz eylemişlerdir.”

Batılı devletlerin Ankara'yı başkent olarak tanımadığı bu günlerde gerçekleştirilen bu ziyaret, Türkiye için büyük bir önem taşıyordu.

Mısır'ın en meşhur doktorları⁶⁶⁵ ve gazetecilerinden oluşan bir grup 26 Ağustos 1933 tarihinde Ankara'yı ziyarete geldi. Hazırlanan program doğrultusunda önce Millet Meclisi ziyaret edildi. Ardından bazı eğitim kurumlarına ve İş

⁶⁶⁰ Kral Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Akbaş, “Kral Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:VII, Sayı:16-17, Bahar-Güz 2008, s. 331-333.; İlbeyi Özer, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Resmi Konuğu Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye Ziyareti'nin Türk Basınındaki Yansımaları (1928)”, **Turkish Studies**, Cilt:8, Sayı:11, Yıl:2013, s.279-291.

⁶⁶¹ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1928, s.1.

⁶⁶² **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1928, s.1.

⁶⁶³ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1928, s.1.

⁶⁶⁴ Emanullah Han'ın Dr. Refik Bey ve Ankara Numune Hastanesi doktorlarıyla birlikte çektiği fotoğraf için bkz. EK.31. Kızılay Arşivi'nde yer alan bir belgeye göre Emanullah Han, Ankara Numune Hastanesi'ni ziyareti esnasında mevcut hastanelere dağıtılmak üzere başışta bulunmuştur. Ancak belgede başışın miktarına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. **Kızılay Arşivi**, Belge No: 1416/6.22. Belgenin bir örneği için bkz. EK.32

⁶⁶⁵ Meşhur doktorlar arasında Kahire Tıp Fakültesi Rektörü Dr. Ali İbrahim Paşa, Kahire Tıp Fakültesi Dâhiliye Profesörü Dr. Süleyman Azmi, Kahire Tıp Fakültesi Parazitoloji Profesörü Dr. Halil Bey, Mısır Laboratuar Müdürü Dr. Ali Tevfik Şuşa, Mısır Demiryolları Sıhhiye Reisi Dr. İbrahim Çorbacı vardı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Ağustos 1933, s.1,3.

Bankası'na gidildi. Öğleden sonra Ankara Verem Mücadele Dispanseri, Doğum ve Çocuk Bakımevi, Sıtma Mücadele Merkezi, Sıhhiye Vekâleti, Hıfzıssıhha Müessesesi, gibi tüm sağlık kurumlarının yanı sıra Himaye-i Etfal ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri de gezildi. Ancak gazetelerde verilen detaylarda Ankara Numune Hastanesi'nin ziyaret edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktu.⁶⁶⁶ Neredeyse tüm sağlık kurumlarını gezen ve buralarda inceleme yapan grubun Numune Hastanesi'ne götürülmeme nedeni, muhtemelen bu tarihlerde yeni binanın inşasının ve mevcut binaların tadilatının sürmesiydi.

Hastaneyi ziyaret eden devlet adamlarından bir diğeri de İran Şahı Rıza Pehlevi idi. Rıza Şah'ın Türkiye ziyareti 10 Haziran 1934 tarihinde Kars vilayetine girişi ile başladı.⁶⁶⁷ Ardından Erzurum, Gümüşhane, Trabzon ve Samsun vilayetlerine de uğradı. Trenle 15 Haziran'da Samsun'dan hareket eden Şah ve maiyeti 16 Haziran'da Ankara'ya vardı.⁶⁶⁸ Ankara'da geçireceği dördüncü gün için hazırlanan 20 Haziran 1934 tarihli programda, "*Şah Hazretleri tensip buyuracakları saatte Gazi Enstitüsü'nü, İsmet Paşa Enstitüsü'nü, Muzika Muallim Mektebi'ni, Etnografya Müzesi'ni, Ziraat Enstitüsü'nü ve şehrin sıhhat müesseselerini gezecekler ve kabul buyurmak arzusunda buldukları zevatı kabul buyuracaklar ve öğle yemeğini hususi olarak tenevvul buyuracaklardır.*"⁶⁶⁹ deniliyordu. Program doğrultusunda belirtilen yerleri gezen ve tetkiklerde bulunan Rıza Şah, aynı gün Ankara Numune Hastanesi'ni de ziyaret etti. Akşam Gazetesi'nde, "*Muhterem misafirimiz Şahinşah Hazretleri, dün Gazi ve Ziraat Enstitülerini, Hıfzıssıhha Müessesesi'ni ve Ankara civarında Çubuk Bendi'ni ziyaret etmiştir. Rıza Şah, enstitülerde ve Hıfzıssıhha Müessesesi'nde gördüğü mükemmeliyeti çok takdir etmiştir. Şahinşah Hazretleri Numune Hastanesi, Himaye-i Etfal'i askeri fabrikaları da ziyaret buyurmuşlardır.*"⁶⁷⁰ cümleleriyle, hastane ziyaretinden bahsediliyordu. Hastanede kaldığı süre boyunca, laboratuvarları, radyoterapi ünitesini, ameliyathaneyi gezdi; hastalarla sohbet etti; hastalıkları hakkında açıklamalar aldı. Hastaneden ayrılırken, modern bir kurum

⁶⁶⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Ağustos 1933, s.1,3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Ağustos 1933, s.1,3.

⁶⁶⁷ **Ayın Tarihi**, No:7, Ankara, Temmuz 1934, s.25-28.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Haziran 1934, s.1.

⁶⁶⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Haziran 1934, s.1,2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Haziran 1934, s.1,2.;

Hâkimiyet-i Milliye, 15 Haziran 1934, s.1,2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Haziran 1934, s.1.;

Hâkimiyet-i Milliye, 17 Haziran 1934, s.1,8.

⁶⁶⁹ **İran Şehinşahi Haşmetlû Reza Şah Pehlevi Hazretlerinin Teşrifleri Münasebetiyle Yapılacak Merasime Ait Programdır**, Hariciye Vekâleti Protokol Dairesi Şefliği, 1934, s.11.

⁶⁷⁰ **Akşam**, 21 Haziran 1934, s.2.

olarak nitelediği hastaneyi beğendiğini ifade etti.⁶⁷¹ Rıza Şah, 6 Temmuz 1934 tarihinde Türkiye'den ayrıldı.⁶⁷²

Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi Ankara'yı ziyaret eden ve buradaki kurumları tetkik ederek gözlemler yapan yabancı basın mensuplarının uğradıkları yerlerden biri de Ankara Numune Hastanesi idi. 1935 yılında İspanyol gazetelerini temsilen Ankara'da bulunan M. Alvar, "*Ankara çok modern bir hükümet merkezi olması itibarıyla bizleri bilhassa alakadar etti. İkinci Flib zamanında biz de Madrit'i hükümet merkezi yaptık. Fakat bu kadar güzel olmadı. Siz bunları 10 sene gibi pek kısa bir zaman içinde yapmakla, Türk milletinin ne kadar çalışkan olduğunu ispat etmekteyiz.*"⁶⁷³ diyerek, takdirlerini belirtiyordu.

Güney Amerikalı gazeteci M. Farini Frim ise, Ankara Numune Hastanesi hakkında intibalarını şu önemli cümlelerle aktarıyordu: "*Biz Cenubi Amerika gazetecileri Türkiye'nin bugüne kadar sarf ettiği terakki gayretlerini ancak şimdi tam manasıyla anlayabiliyoruz. Garbi Avrupa gazetecileri daha muhafazakâr oldukları için terakkiye doğru görülen bu ilerleyişi daha lakayt bir görüşle karşılıyorlar. Biz ise genç Türkiye'ye karşı daha samimi takdir hisleri beslemekteyiz. Ankara'da çok şeyler gördük. Öğrendiklerimizi, gördüklerimizi memleketimize döndüğümüz zaman yazarak, yeni Türkiye'yi halka tanıtacağız. Ben doktorum fakat uzun senelerden beri gazetecilik etmekteyim. Bu münasebetle Ankara Numune Hastanesi ile çok alakadar oldum. Böyle bir hastaneye Avrupa da bile çok az tesadüf edilebilir. Mesela Paris'te böyle güzel bir hastane var. Fakat Ankara Numune Hastanesi Paris'tekinden daha güzeldir. Çünkü çok daha modern ve ilmi şartlara uygun olarak yapılmıştır.*"⁶⁷⁴

Yabancı basın mensuplarının Ankara'daki modernleşme çabalarından etkilenmeleri, Türkiye'nin Batı'daki imajı ve gücünü göstermesi bakımından büyük önem taşıyordu.

⁶⁷¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Haziran 1934, s.1,2.; **Ayn Tarihi**, No:7, Temmuz 1934, s.25-28.; Şah'ın hastaneyi ziyareti esnasında çekilen fotoğraf için bkz. EK.33.

⁶⁷² **Hâkimiyet-i Milliye**, 7 Temmuz 1934, s.1

⁶⁷³ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1935, s.2.

⁶⁷⁴ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1935, s.2.

G. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1924-1938)

Ankara Numune Hastanesi, Hekimler Odası tarafından her on beş günde bir düzenlenen ve “*tıbbi müsamere*” adı verilen bilimsel toplantılara ev sahipliği yapıyordu.⁶⁷⁵ Bunun dışında kurum hekimleri tarafından da hizmet içi eğitimler düzenleniyordu.⁶⁷⁶ Bu toplantıların amacı doktorların mesleki bilgi ve becerilerini arttırmak; tıptaki yenilikleri paylaşmaktı. Sıhhiye Vekâleti Numune Hastanelerini kurma kararı aldığı anda, en önemli hedeflerinden biri de bu kurumları birer “*ihtisas kurumu*” haline getirmektir. Tıbbın hemen hemen her branşından hekimin bulunduğu hastanede gerçekleştirilen bu tür bilimsel faaliyetlerin ve mesleki bilgi alışverişinin, kurumun ihtisas kurumu kimliği kazanmasında önemli katkısı vardı.⁶⁷⁷

Hastane hekimleri, zaman zaman uluslararası tıp kongrelerine de katılıyordu. Ömer Vasfi Bey’den sonra 1933 yılında hastane başhekimliğine atanan Dr. Nüzhet Bey, 1935 yılında İtalya’da, 1937 yılında ise Paris’te toplanan “*Beynelmilel Hastaneler Kongresi*”ne katıldı.⁶⁷⁸

18 İlkteşrin 1938 tarihinde Ankara Numune Hastanesi, “*Birinci Türk Çocuk Hekimliği Kongresi*”ne ev sahipliği yaptı. Prof. Dr. Kadri Raşit Anday, Prof. Dr. İhsan Hilmi Alantar gibi alanında isim yapmış hekimler kongrenin katılımcıları arasındaydı. Bu önemli bilimsel etkinlikte Numune Hastanesi hekimlerinden Prof. Dr. Albert Eckstein, “*Türkiye’de Nüfus Siyasetine ve İçtimai Hijyenine Ait Meseleler İle Bunların Çocuk Hekiminin Vazifesi Nokta-i Nazarından Tetkiki*” adlı bir bildiri sundu.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ **Ulus**, 14 Mayıs 1935.

⁶⁷⁶ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi**, s.184

⁶⁷⁷ **Ulus**, 14 Mayıs 1935.

⁶⁷⁸ **Dirim**, Sayı:6, Haziran 1935, s.210.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No:76.54.16.

⁶⁷⁹ **Birinci Türk Çocuk Hekimliği Kongresi 18 İlkteşrin 1938 Ankara Numune Hastanesi Konferans Salonu Zabıtları**, Ekspres Basımevi, İstanbul, 1939, s.5, 14-31.

Ankara Numune Hastanesi, hekim dışı sağlık personelinin eğitilmesinde de bir okul gibi faaliyet gösterdi. Hastabakıcı yetiştirmek üzere zaman zaman kurum bünyesinde kurslar düzenlendi.⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ rneğin Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 2 Kasım 1939'da, Ankara Numune Hastanesi'nde gönüllü hastabakıcılık kursu açıldı. Buradaki kurslar II. Dünya Savaşı başladıktan sonra da sürdü. 1940 yılında 156 hanıma Kızılay Gönüllü Hastabakıcı Hemşire diploması verildi. Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.108.; 1945 yılında yayınlanan Dirim Dergisi'nde "*Ankara Numune Hastanesi, hastabakıcı yetiştirmek üzere bu sene 15 kişilik bir talebe kadrosu ile küçük bir mektep açmıştır.*" şeklinde bir haber de yer alıyordu. **Dirim**, Cilt: XX, Sayı:1-2, Ocak-şubat 1945, s. 45.

III. BÖLÜM

ORTA ANADOLU’NUN ÖRNEK SAĞLIK KURUMU:

SİVAS NUMUNE HASTANESİ

(1924-1938)

Anadolu’nun eski ve önemli şehirlerinden biri olan Sivas, Orta ve Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki geçit alanında yer almaktadır.⁶⁸¹ Çeşitli devletlerin egemenliğine giren ve bu devletlerin birçoğuna başkentlik yapan kent, ekonomik, askeri ve kültürel yönleriyle önemli ve büyük şehir kimliğine sahip oldu.⁶⁸² Selçuklular döneminde devrinin medeniyet merkezlerinden biri olan Sivas, medrese, imaret, cami, hamam, köprü ve diğer sosyal yardım kuruluşlarıyla,⁶⁸³ “*Dar’ül-âlâ*” yani “*Yücelik Beldesi*” olarak anıldı.⁶⁸⁴ Toplumsal ve dini ihtiyaçlara yönelik bu yapıların dışında, halkın sağlık sorunlarını çözmek ve bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere önemli sağlık kurumları da inşa edildi.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.6876.

⁶⁸² Mustafa Ökmen, “*Sivas’ta Kentsel Gelişme*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2001, s.241.

⁶⁸³ Müjgan Üçer, “*Selçuklulardan Günümüze Sivas’ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış*”, **Türk Neoplazi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Eylül 1992, s.59.

⁶⁸⁴ Melek Dosay Gökdoğan, “*Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas’ın Yeri*”, **Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005**, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006, s.206.

⁶⁸⁵ Selçuklular döneminde halkın sağlık ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bazı eserler inşa edildi. Bu eserler arasında, “*Sivas Dârü’s-Şifâsı (1217)*”, “*Divriği Dârü’s-Şifâsı (1228)*” ve “*Rahatoğlu Darürahâsı (1288)*” bulunuyordu. Prof. Dr. Süheyl Ünver Selçukluların inşa ettirdiği bu sağlık kurumlarıyla ilgili olarak, “*Anadolu’da Sivas, Kayseri, Tokat, Kastamonu, Konya, Aksaray, Akşehir, Erzincan, Erzurum, Amasya, Çankırı, Mardin gibi şehirlerde Selçuklular hastaneler yaptırmışlardır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nin kurduğu veya işlettiği Numune ve Memleket Hastaneleri, amaçları ve görevleri itibarıyla, bu eski hastanelerin devamıdır. Yani o şehirlerin hastaneler tarihini bu müesseselerle başlatmak gerekir.*” tespitini yapıyordu. Bahsi geçen sağlık kurumlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Üçer, “*Selçuklulardan Günümüze Sivas’ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış*”,s.59.; A. Süheyl Ünver, “*Tesisinin 723’üncü Senesi Devriyesi Dolayısıyla Sivas Hastanesi Tarihçesi 1217-1940*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, Kader Matbaası, 1941, s.10.;Ömer Demirel, “*Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: XII, 1997, s.112.; Süheyl Ünver, **Sivas Tıp Sitesi (H.614-M.1217)**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını:4, Sivas, 1980, s.13-18, 21-29.; Ali Haydar Bayat, “*Sivas Darü’sşifâsı’nın Bilinen ve Bilinmeyen Kitabeleri*”, **Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005**, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006, s.351-364.; **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:9,s.6946.; Bedi N. Şehsuvaroğlu, **İstanbul’da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, Kemal Matbaası, İstanbul, 1953, s.11.; Müjgân Üçer, “*Daru’r-Raha ve Rahatoğlu Ailesi’nin Sivas’ın Sosyal Hayatındaki Rolü*”,

Osmanlı Devleti zamanında vilayette bir hastane açılmasına yönelik ilk adım, Sırrı Paşa'nın Sivas Valisi olduğu dönemde atıldı. Vali 1886 tarihinde iki katlı ahşap bir hastane binası yaptırdı fakat masraflar karşılanamadığından bina hastane olarak hizmet veremedi; başka amaçlar için kullanıldı. 1897 yılında Sivas Valisi Hacı Hasan Paşa, Kabak Yazısı olarak adlandırılan mevkide bir hastane yaptırmaya teşebbüs etti ancak vefat ettiği için bina yarım kaldı. Reşit Akif Paşa'nın vali olduğu dönemde de hastane kurmak amacıyla girişimde bulunuldu ve 1903 yılında Kazancılar Mahallesi'nde, Göğdünlüoğlu Konağı'nda bir hastane tesis ettirildi. Çeşitli kira evlerine nakil edilerek varlığı korunmaya çalışılan hastanede, zor şartlar altında hizmetler sürdürülmeye gayret edildi. 1910 tarihinde ise Sivas Valisi Muammer Bey tarafından Kabak Yazısı'nda, üç katlı kâgir bir hastane binası yaptırıldı.⁶⁸⁶ İç tertibatı yetersiz, pencereleri küçük ve yeterince güneş almayan bu binanın fiziksel koşulları yeterli gelmediğinden, o zamanlar⁶⁸⁷ Amerikan Hastanesi⁶⁸⁸ olarak kullanılan bina mevcut yapılara eklendi; böylece kullanım alanı genişletilmeye çalışıldı.⁶⁸⁹

Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, 15-17 Mayıs 2003, s.701.; Mehmet Şeker, *“Selçuklu Vakfiyelerinde Sağlık Kurumları ve Sağlık Konusuna Genel Bakış”*, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:1, Konya, 20-24 Mayıs 2008, s.479.

⁶⁸⁶ Müjgan Üçer, *“Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi”*, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.400-401.

⁶⁸⁷ Sırrı Alıçlı, *“Başlangıç ve Hastanenin Tarihçesi”*, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, Kader Matbaası, 1941, s.2.; **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yıllığı**, s.241.

⁶⁸⁸ 19. yüzyılda, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve Ermeniler arasında Protestanlığı yaymak üzere harekete geçen Amerikalı misyonerler, eğitim, tıbbi yardım ve bakım konusunda sistemli çalışmalara yöneldi. Bu doğrultuda *“American Board of Commissioners for Foreign Mission”* (ABCFM) veya *“Board”* olarak adlandırılan misyonerlik örgütü tarafından Antep, Kayseri, Mardin, Van, Merzifon, Harput, Diyarbakır gibi vilayetlerde birer hastane açıldı. *“Doktorluğa ihtiyaç duyulan her yerde misyonerlik için uygun bir fırsat vardır”* inancını ilke edinen Amerikalı misyonerler tarafından 1851'de, Sivas'ta, Sularbaşı Mahallesi, Niksar Caddesi Höllüklük mevkiinde de bir hastane kuruldu. *“West Memorial Hospital”* ya da *“Sivas Amerikan Hastanesi”* ismi verilen kurumda, gayrimüslim ahalinin yanı sıra Müslüman ahali de tedavi edildi. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nca 22.7.1983 tarihinde koruma altına alınan Hastane binası ve müştemilatı, günümüzde Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak Sivas İl Özel İdaresi tarafından kullanılmaktadır. Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, İmge Kitabevi, Ankara, Ağustos 2000, s.15,96.; Seçil Akgün, *“Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1988, s.4.; Neşe Tozkoparan, *“Sivas Amerikan Hastanesi”*, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı:28, Bahar 2014, s.82-83.; Mithat Aydın, *“Sivas Vilayetinde American Board of Commission for Foreign Missions'ın Misyonerlik Faaliyetleri ve 1893 Merzifon Ermeni Ayaklanması”*, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri (21-25 Mayıs 2007)**, Cilt:1, Sivas, s.494. Sivas Amerikan Hastanesi binasının fotoğrafı için bkz. EK.34.

⁶⁸⁹ Alıçlı, *“Başlangıç ve Hastanenin Tarihçesi”*, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.2.

Milli Mücadele sürecinde Sivas Kongresi'ne ev sahipliği yapan ve bu nedenle Türk siyasi tarihinde ayrıcalıklı bir yer edinen vilayette, 1920 tarihinde, 25 yataklı ve "Memleket Hastanesi" olarak adlandırılan bir sağlık kurumu hizmet vermeye başladı.⁶⁹⁰

Tarihi süreç içerisinde zaman zaman ekonomik ve kültürel açıdan doruk noktasına ulaşan Sivas vilayetinde, zaman zaman da sönük dönemler yaşandı. Cumhuriyet'in ilk yılları da, bu sönük dönemlerden birine denk geldi.⁶⁹¹ Cumhuriyet'in lider kadrosu, geleneksel kültür öğeleri ağır basan, dışa kapalı,⁶⁹² sosyo-ekonomik olarak ve nüfus açısından canlılığını yitirmiş bir kent devraldı.⁶⁹³ Ahmet Emin Yalman'ın ifadesiyle bu dönemde Sivas, "Birtakım tarihi hazinelerin etrafını çeviren basit bina yığınları, geri kalmış bir şehir, terakkiye hiçbir hususi istidat göstermeyen, yalnız parlak mazisiyle iftihar eden bir muhit"ti.⁶⁹⁴ Tüm bu olumsuzluklardan nasibini alan sağlık hizmetleri de, yukarıda özetlenmeye çalışıldığı üzere, yetersiz bir halde süregeldi.⁶⁹⁵ Sonuç olarak 1923 yılı itibarıyla, vilayette, halkın yataklı tedavi hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek, binası ve kadrosu yetersiz 25 yataklı bir Memleket Hastanesi'nden başka sağlık kurumu mevcut değildi. Bu önemli problemi gündemine alan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, 1924 yılında, Ankara, Diyarbakır ve Erzurum vilayetlerinin dışında, Sivas'ta da bir Numune Hastanesi kurulmasına karar verdi.

⁶⁹⁰ 1920 tarihinde Memleket Hastanesi olarak düzenlenen bu bina, Halil Rıfat Paşa'nın görev yaptığı dönemde Vali Konağı olarak kullanılıyordu. **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yılığ**, s.241.; **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:9, s.6913.; Memleket Hastanesi'nin fotoğrafı için bkz. EK.35.

⁶⁹¹ Ökmen, **a.g.m.**, s.241.

⁶⁹² **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:9, s.6923.

⁶⁹³ Ökmen, **a.g.m.**, s.241.; 1925-1926 Devlet Salnamesi'nde Sivas'ın nüfusu 377.575 olarak verilmiştir. 1927 yılına kadar bir nüfus sayımı yapılmadığı göz önüne alındığında, bu rakamın Tevfik Çavdar'ın da belirttiği gibi 1923 yılı seçmen listesine dayalı ve tahmini olarak verildiği söylenebilir. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.654.; Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", s.1552.

⁶⁹⁴ **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:9, s.6923.

⁶⁹⁵ **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yılığ**, s.241.

A. Memleket Hastanesi'nden Sivas Numune Hastanesi'ne Geçiş

1924 yılı bütçe görüşmelerinde, Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey, “Anadolu dâhilinde ve Anadolu'nun hemen belkemiği üzerinde Ankara, Sivas, Erzurum, Diyarbakır'da birer numune hastanesi tesis etmek ve bu hastanelerde operatör, röntgen, bakteriyoloji, etfal (çocuk), dâhiliye, emraz-ı nisaiye (kadın hastalıkları), cildiye ve efrenkiye (frenği), göz, kulak burun boğaz mütehasısları bulundurmayı”⁶⁹⁶ hedeflediklerini açıkladı. 18 Mart 1924'te, görüşmeler sona erdiğinde, Sivas Memleket Hastanesi'nin muvazene-i umumiyeden yani genel bütçeden finanse edilmesi ve doğrudan Sıhhiye Vekâleti'ne bağlanması kararlaştırıldı.⁶⁹⁷ 1 Mayıs 1924 tarihinden itibaren 25 yataklı Memleket Hastanesi Sıhhiye Vekâleti'ne devredildi; “*Sivas Numune Hastanesi*” ismiyle hizmet vermeye başladı.⁶⁹⁸

1. Hastane'nin Amerikan Koleji Binasına Nakli ve 1930 Yangını

Sivas Numune Hastanesi ilk olarak, 1920 yılında kurulan Memleket Hastanesi binasında hizmet sunumuna başladı. Ancak bu bina, hem ahşap hem de fiziksel koşulları çok yetersiz bir yapıydı. Bu yüzden 1925 yılından itibaren⁶⁹⁹ “*Amerikan Koleji*” binası,⁷⁰⁰ 50 yatak kapasitesiyle Numune Hastanesi'nin yeni hizmet binası olarak kullanılmaya başlandı.⁷⁰¹ Sıhhiye Müdürü Dr. Hasan Tahsin Bey tarafından hazırlanan “*Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*” adlı eserde, bu binanın özelliklerinden ve mevcut kliniklerden şu cümlelerle bahsediliyordu:

⁶⁹⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Kânunusani, 1924, s.4.

⁶⁹⁷ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, s.672-679, 685, 702-703, (18.3.1340).

⁶⁹⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.26

⁶⁹⁹ Hasan Tahsin, **Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932, s.123.

⁷⁰⁰ Amerikan Koleji, *American Board of Commissioners for Foreign Mission* (ABC FM) olarak adlandırılan misyonerlik örgütü tarafından, 1886 tarihinde, Höllüklük adı verilen bölgede, bir tepe üzerinde inşa ettirildi. Üçer, “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*”, s.400.; Derya Şimşek, “*19. Yüzyılda Sivas'ta Misyonerlik Faaliyetleri*”, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri (21-25 Mayıs 2007)**, Cilt:1, Sivas, 2007, s.461.; Amerikan Koleji binasının fotoğrafları için bkz. EK.36.

⁷⁰¹ Amerikan Koleji binası, Numune Hastanesi olarak kullanılmaya başlamadan önce, burada birtakım hazırlıklar yapıldı. Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey, 23 Temmuz 1925 tarihinde yapılan hazırlıkları yerinde teftiş etti. 1928 yılının Eylül ayında İsmet Paşa ile birlikte Sivas'a gelen Dr. Refik Bey, emraz-ı zühreviye faaliyetlerini denetledikten sonra, Numune Hastanesi'ne ikinci kez ziyarette bulundu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Temmuz 1925, s.2.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Eylül 1928, s.1.; Sivas Numune Hastanesi'nin ilk hizmet binasının fotoğrafları için bkz. EK.37, EK.38.

*“Numune Hastanesi, şehir haricinde ve Höllüklük denilen mürtefi ve havası güzel bir yerde kâindir. Bina büyük ve vasi olup iki kat ile bir bodrum ve bir de çatı katından mürekkeptir. Cerrahi, Dâhili, Nisai, Kulak Burun Boğaz, Cilt, Göz, İntaniye, Röntgen ve Bakteriyoloji Laboratuvarı şubelerini ihtiva eder. Cerrahi 30, Dâhiliye 24, Nisaiye 10, Kulak Burun Boğaz 10, İntaniye 6 yataklıdır.”*⁷⁰² Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, başlangıçta 50 yatakla hizmet verilen hastanede zamanla yatak kapasitesi artırıldı ve 80’e çıkarıldı.

Sivas Numune Hastanesi bu binada ancak beş yıl hizmet sunabildi çünkü 14 Kasım 1930 tarihinde çıkan yangında bina kullanılamayacak hale geldi.⁷⁰³ 15 Kasım 1930 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde, *“Sivas Numune Hastanesi Bu Gece Yandı”* başlıklı bir haberde, Hastanede çıkan yangına dair şu detaylara yer veriliyordu: *“Bu gece Numune Hastanesi’nin üst katından çıkan ateş tek mil binaya sirayet ederek yakmıştır. Hastalar kâmilten kurtarılmıştır. Eşya da çıkarılmıştır. Yalnız üst katta bulunan yatak ve çamaşır gibi bazı ihtiyat eşya kurtarılamamıştır. Yangının söndürülmesi için asker ve jandarma yardımıyla sarf edilen bütün mesai maalesef neticesiz kalmıştır. Yangının zuhuru üst katta bulunan hasta hapislerden cezası tasdiğe iktiran etmiş ve infaz edilmek üzere bulunan bir idam mahkûmu katilin firarını temin maksadıyla yapılmış olması ihtimali mevcuttur. Tahkikat ehemmiyetli surette devam etmektedir.”*⁷⁰⁴ Aynı gazetede ertesi gün çıkan *“Sivas Hastanesi Yangını”* başlıklı haberde ise, Sıhhiye Vekâleti’nin olayı araştırmak üzere Başmüfettiş Fuat Bey’i görevlendirdiği, yangın ve nakil sebebiyle hastaların sağlık durumlarının etkilenmemesi için özen gösterildiği belirtiliyordu.⁷⁰⁵

“Sivas Numune Hastanesi Yandı” başlığıyla olaya yer veren Cumhuriyet Gazetesi’nde de, yangının idam mahkûmu bir hastanın kurtarılması maksadıyla çıkarıldığı tahmin edildiği ve konuya dair araştırmaların sürdürüldüğü vurgulanıyordu. Haberin detayında, *“Yangın söndürülebilecekti fakat itfaiye geç yetiştii, aletleri noksandı. Yangın karşısında seyirci ve aciz vaziyette kalmıştır. Numune Hastanesi belediyenin teseyyübünden yanmıştır. Zarar 250.000 liradır.”*⁷⁰⁶ cümleleriyle, belediye yetkilileri kayıtsız

⁷⁰² Hasan Tahsin, **a.g.e.**, s.124.

⁷⁰³ Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası adlı eserde, bu binanın cepheden çekilen fotoğrafının altına *“1930 Teşrinisani ayında kaza neticesi yanmıştır”* notu düşülmüştür. Bahsedilen fotoğraf için bkz. EK.39.

⁷⁰⁴ Haberin tamamı ve yanan binanın fotoğrafı için bkz. EK.40.

⁷⁰⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinisani 1930, s.2.

⁷⁰⁶ **Cumhuriyet**, 15 Teşrinisani 1930, s.3.

davrandığı, itfaiye ise geç geldiği ve yeterli teçhizata sahip olmadığı için eleştiriliyordu.

Yangından sonra Numune Hastanesi, “*Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi*” olarak kullanılan ahşap binaya nakledildi.⁷⁰⁷

2. Hastane'nin Cizvit Okulu'na Taşınması ve Klinikler (1932-1939)

1930 yangınından sonra iki yıl boyunca, Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi, Sivas Numune Hastanesi'nin geçici hizmet binası olarak kullanıldı. 1932 yılında alınan kararla, hastane bu kez, “*Cizvit Okulu*” denilen taş bina ve ek yapılara nakledildi.⁷⁰⁸ 1934 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan “*Sivas Hastanesi Gün Geçtikçe Tekâmül Ediyor*” başlıklı bir haberde, kurumun buraya nakledildikten sonra 100 yatakla hizmet vermeye başladığından, Sivas ve kazalarından başvuran hastaların ihtiyacını karşılayacak derecede geliştiğinden bahsediliyordu. Haberin devamında ise şu ayrıntılar yer alıyordu:⁷⁰⁹

“Sivas'ta bir Numune Hastanesi vardır. Her gün sabahları yüzlerce şehirli ve köylü muayene olur, memnuniyetle köyelerine dönerler. Bütün mevcudiyetini ve dikkatini hastaneye ve hastalara hasreden Başhekim Naci Bey'in gösterdiği alaka ve gayret sayesinde bu hastaneye göz, kulak burun pavyonları da ilave edilmiş, elektrik tesisatı yapılmış, bahçe mutena çiçeklerle ve havuzlarla süslenerek bahçeye çıkan hastaların her türlü elem ve acılarını unutturacak şekilde yenilikler meydana getirilmiştir.⁷¹⁰ Ayrıca dâhiliye ve hariciye şubeleriyle, röntgen dairesi de vardır. Hâlihazırda yüz yatağı bulunan bu şifa yurdunun sahasının pek müsait olduğu cihetle 150 yatağa iblağı ve asri bir mutfak kurulması temenni edilmektedir.”

Sivas Numune Hastanesi'nin nakledildiği ve daha önceleri Cizvit Okulu olarak kullanılan binalar ve kurum bünyesinde hizmet veren kliniklerle ilgili ayrıntılı

⁷⁰⁷ **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yıllığı**, s.241.; Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi binasının fotoğrafları için bkz. EK.41.

⁷⁰⁸ Müjgan Üçer, “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*” adlı makalesinde “*Kolej binasının yandığı tarihte Öksüzler Yurdu olarak kullanılan Amerikan Hastanesi ve etrafındaki ek binalar, bu tarihten itibaren Numune Hastanesi'nin hizmet binaları olarak kullanılmaya başlanmıştır.*” demektedir. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi Cizvit Okulu'na taşınılmadan önce iki yıl boyunca Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi binası, Sivas Numune Hastanesi'nin geçici hizmet binası olarak kullanıldı. Hastane 1953 yılına kadar bu binada hizmet verdi. Aynı yıl Kabak Yazı denilen mevkide yeni inşa edilen hizmet binasına taşındı. **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yıllığı**, s.241.; Üçer, “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*”, s.404.

⁷⁰⁹ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1934, s.2.

⁷¹⁰ Hastane bahçesinin fotoğrafı için bkz. EK.42.

bilgilere, “*Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı*” adlı eserde yer verilmektedir. Yıllıkta, dönemin Başhekimi Dr. Sırrı Alıçlı tarafından kaleme alınan “*Başlangıç ve Hastanenin Tarihçesi*” adlı metinde, öncelikle “1930 yılı yangınında hastane kayıtlarının yanmış bulunması bizi en önemli kaynaktan mahrum etmektedir.”⁷¹¹ denilerek, Hastane evrakının tamamen yok olduğu belirtiliyordu. “*Hastanemiz hastane olarak yapılmış bir bina değil, eskiden mektep olarak yapılmış bir müessesenin muhtelif binalarındadır. Bu binalar dar bir saha üzerine kurulmuş olduğundan umumi tertip ve tanzim işi gereği gibi yapılamamaktadır.*”⁷¹² açıklamasıyla sözlerine devam eden Dr. Sırrı Bey, yapıların okul binası olarak tasarlandığını ve dar bir alana sıkıştığını, bu durumun sorunlara neden olduğunu ifade ediyordu.

Kurumun tek sorunu binaların dar bir alana sıkışması değildi. Dâhiliye ve intaniye (enfeksiyon hastalıkları) klinikleri ile laboratuvar gibi birimleri ihtiva eden ahşap bina, her yıl tamirle ayakta durabiliyordu. 1939 yılı başında meydana gelen depremde büyük hasar gören binanın, Dr. Sırrı Bey’in tabiriyle “*istinat ve temel direkleri mantar haline geldiğinden*” yeniden onarılmasına ihtiyaç vardı. Aynı bina dâhilinde zengin bir kütüphane, kurumun ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda ilaç ve malzeme ihtiva eden bir eczane ve ecza deposu da mevcuttu.⁷¹³

Dâhiliye kliniği kapsamında iki birim hizmet veriyordu: İntaniye kliniği ve laboratuvar. Sobayla ısıtılan ve yer döşemeleri muşamba olan dâhiliye ve intaniye (enfeksiyon hastalıkları) kliniklerinin, 10’u kadın, 15’i erkek ve 4’ü özel olmak üzere toplamda 29 yatağı mevcuttu. Ayrıca bahsedilen kliniklerde birer hasta bakıcı ve her iki birimden sorumlu yalnızca bir hemşire görevliydi. Dâhiliye kliniği güneş almasına rağmen, intaniye (enfeksiyon hastalıkları) birimi bu avantajdan yoksundu.

⁷¹¹ Alıçlı, “*Başlangıç ve Hastanenin Tarihçesi*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.4.;

⁷¹² Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.4.; 1939 yılının Ağustos ayında Sivas’taki sağlık kurumlarını tetkik ziyaretinde bulunan dönemin Sağlık Bakanı Hulusi Alataş, Sivas Numune Hastanesi’ni de ziyaret etmiş; hastane binalarının darlığını görmüş; imkanlar nispetinde bu ihtiyacın zamanla giderileceğini ve sorunun çözüleceğini belirtmiştir. **Kızılırmak**, 18 Ağustos 1939, s.3.; Sivas Numune Hastanesi’nin 1939 yılında çekilen fotoğrafı için bkz. EK.43.

⁷¹³ Dr. Sırrı Bey, 1940 senesi içinde kütüphanedeki eksikliklerin giderileceğini ve tıbbın her şubesi için yeterli kitap bulundurulacağını ifade etmiştir. Ayrıca kütüphanede ülkede yayınlanan bütün tıbbi mecmuların bulunduğunu, La Presse Medicale ve D.M. Wochench Mecmuası gibi yabancı mecmuların da düzenli olarak geldiğini belirtmiştir. Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.4.; Dâhiliye ve intaniye kliniklerinin fotoğrafı için bkz. EK.44.

Bu birimlerin ortak kullanımına açık yemek salonunda, her hafta hastalar tartılıyordu. Hem Sivas hem de komşu vilayetlerden hastaneye başvurular çok fazla olduğundan, özellikle yaz aylarında artan müracaatlar karşısında dâhiliye ve intaniye (enfeksiyon hastalıkları) birimlerinin yatakları yetersiz kalıyordu. Dr. Şerif Bey, dâhiliye kliniğinin iş akışından, hasta yatış ve çıkış işlemlerinden şu cümlelerle bahsediyordu: “8’den 9-9.30’a kadar laboratuvar, 10.30’a kadar servis, 10.30’dan 12-12.30’a kadar poliklinik yapılmaktadır. Her hasta servise gelince servis defterine kaydedilir. Defterdeki sıra numarası derece kâğıdına kaydedilir. Çıkan her hastanın akıbeti aynı deftere yazılır ve biri isim diğeri hastalık olmak üzere iki fiş çıkar, derece kâğıdı da dosyasına konarak dolapta saklanır. Bu surette her hastayı gerek isminden ve gerekse hastalığından bulmak imkânı olur.”⁷¹⁴ Bir laborantın sorumluluğu altında idare edilen dâhiliye servisi laboratuvarı oldukça büyüktü; bu özelliğiyle sadece hastanenin değil, vilayetin de birçok ihtiyacına cevap veriyordu.⁷¹⁵

Sivas Numune Hastanesi’nin hizmet verdiği binalar arasında yukarıda bahsedilen ahşap binadan başka, hariciye (cerrahi), nisaiye,⁷¹⁶ ameliyathane, kiler ve depoyu ihtiva eden, dört katlı bir kâgir⁷¹⁷ bina da vardı. Bu bina kurumun en sağlam binasıydı ancak merdivenleri dar olduğundan sedye ile hasta taşınırken zorluklarla karşılaşılıyordu. Binanın üçüncü katında septik⁷¹⁸ müdahalelere mahsus, biri büyük ve biri de küçük iki ameliyat odası ile ameliyat malzemelerinin ve banyo odasının bulunduğu bir antre mevcuttu.⁷¹⁹ Ameliyathanede bazı alet ve elektrikli tıbbi cihazlar eksik ya da eskiydi.⁷²⁰ Dolayısıyla operasyonlarda istenilen müdahaleler gereğince yapılamıyordu.

⁷¹⁴ Şerif Atakam, “Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, Kader Matbaası, 1941, s.43-44.

⁷¹⁵ Atakam, “Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz”, s.43-44.; Dâhiliye kliniği laboratuvarının fotoğrafı için bkz. EK.45.

⁷¹⁶ Hariciye (cerrahi) ve nisaiye kliniklerinin fotoğrafı için bkz. EK.46.

⁷¹⁷ **Kâgir**: Taş ve tuğladan yapılmış olan. **Türkçe Sözlük**, Cilt:2, s.1156.

⁷¹⁸ **Septik**: Bakterilerle bulaşmış, mikroplu. Utkan Kocatürk, **Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü**, 9. basım, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 2000, s.772

⁷¹⁹ Alıçlı, “Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı** s.4-5.

⁷²⁰ Başhekim Sırrı Bey, Ameliyathane’de eksik olan cihazlardan, bu cihazların neden önemli ve gerekli olduğundan şu cümlelerle bahsediyordu. “Diyatermimiz (ısıyla tedavi uygulamasında kullanılan cihaz) çok eski model ve yalnız uzun dalga üzerine basit koagülasyon koter (elektrik akımıyla dokunun dağlanması ve kanın pıhtılaştırılması) yapabilmektedir ki, kanserin oldukça çok olduğu muhitimizde bu cihaz maksadımızı temine kâfi gelmemektedir. Bundan başka bilhassa osteosentese (Kırıkların iyileştirilmesinde tercih edilen tedavi metodu. Kırık kemik uçlarının tel, çivi, metal levha gibi bir araçla birbirine tespit edilmesi.) işleri ile trepanasyon (kaftasında seçilen bir bölgede belli bir parçanın belli bir amaç içinde ve belirli bir teknikle çıkarılıp alınması) ve tahliye

Yukarıda bahsedilen binanın dördüncü katında bulunan nisaiye kliniğinde⁷²¹ beşer yataklı iki hasta odasının haricinde bir de doğum odası mevcuttu. Nisaiye servisi için ayrı bir ameliyathane olmadığından bu birimdeki hastaların operasyonları, hariciye servisi ameliyathanesinde yapılıyordu.⁷²²

Hariciye kliniği, Sivas merkez ve merkeze bağlı ilçelerinin dışında, komşu vilayetlerin adli ve cerrahi vakalarının kabul edildiği bir birimdi. Aynı zamanda burada üroloji hastaları da yatırılarak tedavi ediliyordu. Bundan başka cildiye kliniğini alakadar eden vakalar da aynı klinikte tedavi altına alınıyordu. Hariciye kliniğinin günlük iş akışı, hastaların yatış ve taburcu işlemleri şu şekilde gerçekleştiriliyordu: Saat 10.00'a kadar idari konulara ait işler ve direktiflerle uğraşılıyor, daha sonra kliniğe geçiliyordu. Klinikte pansumanları görülmesi gereken vakaların pansumanları yapılıyor, müteakiben ameliyat işleriyle meşgul olunduktan sonra saat 13.00'a kadar poliklinik muayeneleri gerçekleştiriliyordu. Öğleden sonra sağlık kurulu ile hastanenin genel işleri üzerinde çalışılıyordu. Hastanenin diğer servislerinde olduğu gibi hariciye kliniğinde de yatan hastalar için fiş usulü uygulanıyordu. Serviste gözlem altında tutulan ve tedaviden sonra taburcu olan her hastanın bir isim bir de hastalık fişi vardı. Gözlem kâğıdı, üzerinde hastanın künyesi, hastalığı ve protokol numarasını taşıyan özel bir zarf içine konularak servis şefi odasındaki dolaplarda numara sırası ile muhafaza ediliyordu.”⁷²³

işlerini bir arada gören elektrik cihazını da mühim noksanların arasında görebiliriz. Bunları Yüksek Vekâletimiz tarafından temini maksadıyla 1940 senesi ihtiyaç listemize ithal etmiş bulunuyoruz.”

Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.5.; **Türkçe Tıp Dili Kılavuzu**, Kocaeli Üniversitesi Basımevi, Kocaeli, 2006, s. 23,45.; Bekir Tuğcu, “*Anadolu’da, Canlıda Yapılan İlk Trepanasyon Örneği: Aşıklı Höyük İnsanı*”, **Türk Nöroşirürji Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2010, s.71.; Önder Kılıçoğlu, “*Osteosentezin Tarihi*”, **Dirim**, Sayı:301, Sonbahar 2013, s.28.; Kocatürk, **Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü**, s.608.

⁷²¹ Nisaiye kliniği, 1945 yılı sonlarına doğru, hastanenin yanında bulunan ayrı bir binaya nakledildi; yatak adedi artırıldı ve Doğumevi olarak halka hizmet vermeye başladı. Valilik halkı bilgilendirmek amacıyla bir demeç hazırladı. Demeçte, bu serviste; “1- Gebe kadınlar parasız muayene edilir. 2- Doğum yapacak kadınlar parasız yatırılır ve doğum yapılır. 3- Her nevi hastalıkları parasız muayene ve tedavi edilir. Ayrıca fakir ailelerin doğacak çocuklarına Yardım Sevenler Cemiyeti tarafından yardım yapılacaktır. 4- Çocuk hastalıkları parasız muayene ve tedavi edilir. Bu suretle hem doğumu rahat ve kolay yapmış hem de ana ve çocukların sıhhatlerini kurtarmış olacağız.” deniyordu. **Kızılırmak**, 16 Ekim 1945, s.2.; **Kızılırmak**, 26 Ekim 1945, s.2.

⁷²² Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.5.

⁷²³ “*Hariciye Servisi*”, **Sivas Nümune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.25-27.

Kâgir bir binada hizmet veren göz ve kulak kliniğinde,⁷²⁴ biri kadınlara, biri erkeklere mahsus iki hasta odası, her iki odanın ortasında bir yemek masası ve birer çocuk karyolası vardı.⁷²⁵ Göz servisinde, şef ve pansuman odalarının haricinde, muntazam bir ameliyathane ve göz muayeneleri için karanlık bir oda mevcuttu. Yeterli tıbbi alet olmamakla birlikte mümkün mertebe ihtiyaçlar karşılanmaya gayret ediliyordu.⁷²⁶ Kulak ve göz servisinde hasta bakımından sorumlu kadro, bir hemşire, iki erkek ve bir kadın hademedden ibaretti.⁷²⁷

Göz kliniği Uzmanı Dr. Lütfi Öylü, “Göz Servisi Hakkında Birkaç Söz” başlıklı yazısında, kliniği şu cümlelerle tanıyordu: “Seririyatımız kulak boğaz servisi ile birlikte biri bodrum olmak üzere iki katlı binadır. Bodrum katında ilaç deposu vardır, üst kat iki yatak odasıyla, bir ameliyathane, bir karanlık oda, bir pansuman odası ve bir şef odasından ibarettir. Hasta odalarından biri erkek diğeri kadınlara mahsus olup, her birinde onar yatak vardır. Her iki odadaki yataklardan beşi göz diğeri kulak hastaları içindir. Bütün zemin muşamba ile tefriş edilmiş olup karanlık oda üç bölme ile localara ayrılmış ve her bir locada göz muayenesine mahsus alet vardır. Poliklinik umumi poliklinik binasındaki bir odada yapılmakta olup, bu odaya bir kapı ile bağlı poliklinik hastalarını muayene için karanlık oda vardır. Poliklinik yerimiz de kulakla müşterektir. Saatleri ayrı olduğu için hiçbir karışıklık olmamaktadır. Polikliniğe müracaat eden hastalar bekleme salonundan alınarak icap eden muayenesi yapılmakta, lüzum görüldüğü takdirde servisteki karanlık odada tetkik edilmektedir.”⁷²⁸

Sivas vilayetinde kışlar sert geçtiğinden, göz kliniğine en fazla başvurunun yapıldığı dönemler ilkbahar ve sonbahar mevsimleriydi. Nisan ayından itibaren birçok vilayet ve kazalardan poliklinik ve kliniğe müracaatlar arttığından, yatak

⁷²⁴ Göz ve kulak kliniklerinin fotoğrafı için bkz. EK.47.

⁷²⁵ Ethem Yetkiner, “Kulak Servisi”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, 1941. s.57-58.

⁷²⁶ Alıçlı, “Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s. 5-6.; Hastanenin cerrahi alet ve eczane malzemeleri, ilaç ve laboratuvar gereçleri gibi ihtiyaçları, ihale usulüyle tedarik edilmeye çalışılmıştır. **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1926, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Eylül 1927, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Teşrinisani 1929, s.8.; **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1930, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Kanunusani 1931, s.7.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Teşrinisani 1931, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye** 22 Birinciteşrin 1933,s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye** 24 Birinciteşrin 1933, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Eylül 1934, s.7.; **Cumhuriyet**, 29 Birincikanun 1936, s.8.

⁷²⁷ Yetkiner, “Kulak Servisi”, **Sivas Nümune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.58.

⁷²⁸ Lütfi Öylü, “Göz Servisi Hakkında Birkaç Söz” **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.74.

sıkıntısı yaşıyordu. Bu yüzden gelen hastalar otel ve kahve köşelerinde beklemek mecburiyetinde kalıyordu.⁷²⁹

Binanın okul olarak hizmet verdiği dönemde toplantı salonu olarak kullanılan tek katlı yapı, poliklinikler için tanzim edildi. Bu bina ince tahta pervazlarla bölmelere ayrıldı ve elde edilen odalar, göz-kulak, dâhiliye, diş poliklinikleri, hasta bekleme salonu, röntgen ve motor odası olarak düzenlendi. Bu binanın hastanenin ortasında yer alması, beraberinde bir takım riskleri de getiriyordu. Poliklinik hastalarıyla yatan hasta birimleri arasındaki irtibat kesilemediğinden, enfeksiyon nakli kolaylaştırıyordu.⁷³⁰ Dâhiliye polikliniğinde Pazar günü hariç her gün 10.30'dan 12.30'a kadar muayene yapılıyordu. Erkek ve kadın hastalar için ayrı muayene odası olmadığından zaman zaman sıkıntılar yaşıyordu. Dr. Şerif Bey bu sıkıntılarını, *"Yerin vüsetsizliği (darlığı) dolayısıyla dâhiliye polikliniği bir odadan ibarettir. Burada bir muayene masası vardır. İki kapı vardır. Hastalar bir kapıdan girer, diğerinden çıkar. Muayene için bir kısım kadın girer sonra bir kısım erkek girer, tecrübe edilmiş olan numara usulünün tatbikine imkân yoktur."* cümleleriyle ifade ediyordu.⁷³¹

Röntgen kliniğinde, oldukça eski bir cihaz bulunduğundan, radyolojik muayenelerde de kısmen zorluklarla karşılaşılıyordu.⁷³²

Hariciye ve nisaiye kliniklerinin bulunduğu binada yer alan kilerde depolanan erzakın uygun şekilde muhafazasını sağlamak amacıyla çeşitli büyüklükte sandıklar yaptırıldı.⁷³³ Özellikle yaz aylarında, mutfakta hazırlanan yemek, et ve diğer

⁷²⁹ Öylü, "Göz Servisi Hakkında Birkaç Söz", s.75.

⁷³⁰ Dr. Sırrı Alıçlı, "1940 senesinde bütçe vaziyetimiz müsait olduğu takdirde daha münasip bir köşede iki katlı bir pavyon yaptırarak, hem poliklinik hastalarının hastane ile olacak münasebetlerini kesmek, hem de sıkışık vaziyette olan yatak adedimizi nispeten arttırmayı düşünüyoruz. 1940 senesi içinde poliklinik binasının tahta olan zeminini kaldırarak beton ile örtmek tasavvurundayız." sözleriyle hastanede yatak sıkıntısı çekildiğini ve poliklinik binasının daha uygun bir mekânda yeniden inşa edileceğini belirtiyordu. Alıçlı, "Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz", **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.6-7.

⁷³¹ Atakam, "Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz", **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.44.

⁷³² Röntgen Kliniği'ndeki radyoloji cihazı başlangıçta benzinle çalışan bir motor sayesinde işletiliyordu. Ancak bir süre sonra benzin tedarikinde zorluklarla karşılaşıldı. Bu yüzden elektrikle çalışan bir motor temin edildi ve cihaz elektrik gücüyle çalıştırılmaya başlandı. Alıçlı, "Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz", s.6-7.

⁷³³ Alıçlı, "Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz", **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.5.; Hastanenin şeker, ekmeke, pirinç, mercimek, nohut, yağ, et, bulgur gibi erzak ihtiyacı ihale usulüyle temin ediliyordu. **Kızılırmak**, 2 Temmuz 1928, s.4.; **Kızılırmak**, 16 Temmuz 1928, s.4.;

gıdaların uygun koşullarda saklanması zordu. Bu yüzden yemek hazırlanan bölümde bulunan küçük depo uygun sıcaklığa getirilmeliydi. Başhekim Sırrı Bey, bu koşulu sağlayacak elektrik tesisatının hazırlanması için girişimde bulunulduğunu ancak bu işin henüz gerçekleştirilemediğini ifade ediyordu. Müteahhit firmalar kâse usulünü ve buna ait teklifleri kabul etmediğinden, aynı binanın zemin katında bir yoğurt yapma odası da tanzim edildi. Bu birimde 100-150 gramlık porselen kâselere hazırlanan yoğurtlar, taze bir şekilde hastalara sunuldu.⁷³⁴

Hastanenin mutfak, çamaşırhane, hasta kabul odası ve umumi banyosunu ihtiva eden ayrı bir bina da mevcuttu. Bu binadaki odalar dar olduğundan istenilen şekilde düzenleme yapılamadı. Ayrıca umumi banyo binanın dışındaydı. Sivas vilayetinde kış mevsiminin sert geçmesi nedeniyle, bu durum hastalar açısından mahzurluydu.⁷³⁵ Hastanenin en önemli eksikliklerinden biri de, hasta kayıt ve hastanenin diğer evrakını düzenli bir şekilde muhafaza edilebilecek bir arşivin bulunmamasıydı. Dr. Sırrı Bey, yeni bir poliklinik binası yapıldığı takdirde, eski poliklinik binasından arşiv olarak faydalanmayı düşündüklerini belirtiyordu.⁷³⁶

Yukarıda bahsedilen binaya bitişik olarak hizmet veren bir otopsi odası da mevcuttu. Bu birimde hem hastane içinden hem de hastane dışından gelen adli vakaların otopsi yapıyordu.⁷³⁷

1938 senesi içinde çamaşırları yıkamak ve kurutmak amacıyla ayrı bir bina da inşa edildi. Burada kliniklere göre taksim edilen büyük dolapların içinde, her hasta için üç kat çamaşır hazır tutuluyordu. Serviste kirlenen çamaşırlar terziye teslim ediliyor; karşılığında temiz çamaşırlar alınıyor; tamirata ihtiyaç olan çamaşırlar terzi tarafından onarılıyordu. Bu birimdeki en büyük sorun çamaşır ve çarşafların

Kızılırmak, 22 Temmuz 1928, s.4.; **Kızılırmak**, 14 Ağustos 1928, s.4.; **Kızılırmak**, 19 Haziran 1945, s.3.; **Kızılırmak**, 22 Haziran 1945, s.3.

⁷³⁴ Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılı**, s.5,7.

⁷³⁵ Başhekim Sırrı Bey, “*Servislere gerek temizlik ve gerek tedavi maksadıyla gelecek hastaların iyice muhafaza edilmesi her zaman mümkün olmadığından, hiç olmazsa serviste yatan hastaları muhafaza edebilmek için 1940 senesinde her servise birer banyo odası yapmaya çalışacağız.*” demekteydi. Alıçlı, “*Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılı**, s.7.

⁷³⁶ Aynı yer.

⁷³⁷ Aynı yer.

ütülenmesi meselesiydi. Elektrikli ütüyle tüm malzemenin ütülenmesi her zaman mümkün değildi. Bu yüzden silindirli bir ütü makinesinin tedariki için gerekli başvurular yapıldı.⁷³⁸

Hastanenin pencereleri tek katlıydı. Sivas'ın çok soğuk bir vilayet olduğunu ve tek katlı olan pencerelerin hastalar açısından sakınca yarattığını ifade eden Dr. Sırrı Bey, bütçe müsait olduğu takdirde bu camları çift katlı yaptırmaya niyetlendiklerini belirtiyordu.⁷³⁹

Yukarıdaki bilgiler özetlenecek olursa, 1939 senesi itibarıyla, Sivas Numune Hastanesi, beş binayla hizmet veren bir kurumdu ancak hastanenin pek çok eksiği vardı. Örneğin Röntgen cihazı eski olduğundan çekimlerde sorun yaşanıyor; hâlihazırda bir arşiv bulunmadığından hastane evrakı istenilen şekilde muhafaza edilemiyordu. Başhekim Sırrı Bey'in aşağıdaki cümleleri mevcut sıkıntıları ve çözüm arayışlarını özetler nitelikteydi: *“Hastanemizin işgal ettiği binaların her hususta gayrikâfi olması sebebiyle 500.000 nüfusu olan Sivas için daha modern ve ihtiyacı daha iyi olarak karşılayabilecek bir hastane binasının yapılması mevzuu üzerinde de durulmuştur. Bu ihtiyaç Sayın Sıhhiye Vekilimiz Dr. Hulusi Alataş'ın 16 Ağustos 1939'da hastanemizi teftiş buyurdukları zamanda takdir buyrulmuş ise de dünya halinin buhranlı safhalar geçirmekte bulunması maalesef bu yıllar için bu ihtiyacımızın tatminine imkân bırakmamaktadır. Yalnız bir hazırlık olmak üzere Sivas Belediyesi ile temas edilerek Sivas'ın en havadar ve şehrin müstakbel inkişaf planına göre en müsait bir yerinde üç bin metre murabba⁷⁴⁰ kadar olan arsa bir hastane için tefrik ettirilmiş bulunmaktadır ki, bunun intikal ve tapu muamelesi için teşebbüs edilmiştir.”* Dr. Sırrı Bey'in bu açıklamasından, yeni hastane binası için girişimlerin başlatıldığı ve 3.000 metre karelik bir alanın bu iş için ayrıldığı anlaşılıyordu.⁷⁴¹

1940 Hastane Yıllığı'nda, kurumun bir yıl içerisinde gösterdiği gelişmeler ve devam eden sorunlar, Başhekim Sırrı Bey tarafından şu cümlelerle özetleniyordu: *“1939 yılığımızda tedarik ve ikmalini düşündüğümüz noksanların hemen hepsi yapılmış ve yalnız hastane arşivi olarak düzeltmek istediğimiz ufak dairenin yeniden yapılması vaziyetin müsaadesizliği*

⁷³⁸ Alıçlı, “Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı** s.7-8.

⁷³⁹ a.g.e., s.8.

⁷⁴⁰ **Murabba**: Kare. Devellioğlu, a.g.e., s.683.

⁷⁴¹ Alıçlı, “Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı** s.7-8.

dolayısıyla mümkün olmamıştır.” Sivas’ta yaz mevsiminde istenildiği zaman kar ve buz bulunmadığını, bu yüzden bir buz makinesi siparişi verildiğini belirten Dr. Sırrı Bey, mahkûm hastalar için, ayrı bir oda yapılmasına yönelik girişimlerin de başlatıldığını vurguluyordu.⁷⁴²

Hastaneye müracaat eden hastaların yaklaşık üçte biri Sivas dışından geliyordu. Sivas vilayetindeki hastalara bir de dışarıdan gelen hastalar eklendiğinde mevcut yataklar ihtiyacı karşılayamıyordu. Dr. Sırrı Bey, bu sorunu, “... Yeni açılan fabrikalarla dolgun mevcutlu muhtelif mektep vesaire müesseslerin günden güne artması karşısında bugünkü hastanemizin bu büyük ihtiyaçlara cevap veremeyeceği şüphesizdir.”⁷⁴³ cümleleriyle ifade ediyordu. Bu yüzden mevcut sıkıntıyı çözmek ve 250 yataklı bir hastane binası inşa etmek amacıyla, vilayet merkezinde, havası ve manzarası güzel bir yerden 38.000 metre genişliğinde, içinde yaklaşık dört yüz muhtelif ağacın bulunduğu bir hastane arsası ile hastane hekimlerinin lojmanları için 14.000 metre karelik bir arsa satın alındı.⁷⁴⁴

Hastanenin röntgen cihazı eski tip ve kliniklerin ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğundan, Sıhhiye Vekâleti’ne müracaat edildi ve yeni bir cihaz almak için girişimde bulunuldu.⁷⁴⁵

Yukarıda bahsedilen kliniklere ilave olarak 1944 yılında çocuk cerrahisi kliniği de hizmet açıldı.⁷⁴⁶ 1953 yılında yeni hizmet binasına taşınan Sivas Numune

⁷⁴² Sırrı Alıçlı, “Umumi Düşünceler”, Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yıllığı, Kader Basımevi, İstanbul, 1942, s.1.

⁷⁴³ Sivas Numune Hastanesi’nin yatak kapasitesi 1934 yılında 110 adetti. 1939 yılı itibarıyla 10 yatağı ücretli olmak üzere toplam 116 yatakla hizmet veriliyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.; Alıçlı, “Hastanenin Umumi Vaziyeti Hakkında Birkaç Söz”, Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, s.9.

⁷⁴⁴ Dr. Sırrı Bey, arsanın çok uygun şartlarla verilmesi hususunda Belediye Başkanı Adil Tarkan Bey’in büyük kolaylık gösterdiğini ifade ediyordu. Alıçlı, “Umumi Düşünceler”, Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yıllığı, s.1-2.

⁷⁴⁵ Alıçlı, “Umumi Düşünceler”, Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yıllığı, s.2.; Yeni röntgen cihazının kullanımına, 1945 yılı Ocak ayında başlandı. Basında yer alan “Nümune Hastanesi’nin Yeni Röntgen Makinesi Çalışmaya Başladı” başlıklı haberde, “Almanya’dan evvelce gelmiş olan Simens marka modern röntgen makinesinin montajı bitmiş yeni yapılan binasında çalışmaya başlamıştır. Birçok hususiyetleriyle az hastanede bulunan bu makine şehrimiz için çok büyük bir kazanç olmuştur. Makinenin getirilmesinde ve kuruluş işletilmesinde emeği olanlara şükranlarımızı kayıt ederiz.” denilerek, hastanenin bu önemli eksiğinin giderildiği ve halkın hizmetine sunulduğu belirtiliyordu. **Kızılırmak**, 12 Ocak 1945, s.1.

Hastanesi'nde beyin cerrahi, diş hekimliği, ortopedi, göğüs-kalp ve damar cerrahisi, kardiyoloji, diyaliz ünitesi⁷⁴⁷ gibi farklı uzmanlık dallarında, yeni klinikler kuruldu.

B. Hastane Hekimleri ve Diğer Çalışanlar (1924-1939)

1. Başhekimler

Sivas Numune Hastanesi'nin ilk başhekiminin kim olduğuna dair elde kesin veriler olmamakla birlikte, Kızılırmak Gazetesi'nde yer alan 13 Ekim 1925 tarihli bir haberde, “*Sivas halkı tarafından çok sevilen Sertabip Dr. Muttalib Bey'in Sivas'tan ayrıldığı*”⁷⁴⁸ belirtiliyordu. 1925 yılı itibarıyla Sivas'ta başka hastane olmadığından, bu haber ilk başhekimin Dr. Muttalip Bey olabileceğini düşündürüyordu. 10 Aralık 1925 tarihli bir başka ilanda, kurumun Başhekimliği unvanıyla Dr. Ekrem Bey'in adı geçiyordu.⁷⁴⁹ Dr. Ekrem Bey'in hangi tarihe kadar başhekimlik görevinde kaldığı belirsizdi. Sivas Etıbbı Odası Seçimi'nin haber yapıldığı 31 Ekim 1929 tarihli Kızılırmak Gazetesi'nde, İdare Heyeti yedek üyeleri arasında Sivas Numune Hastanesi Başhekimliği Dr. Naci Bey'in ismine yer veriliyordu.⁷⁵⁰

Müjgan Üçer tarafından hazırlanan “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*” adlı makalede, 1931 tarihinden itibaren kurumda

⁷⁴⁶ 8 Aralık 1944 tarihli Kızılırmak Gazetesi'nde, açılacak olan çocuk cerrahisi servisine ataması yapılan Dr. Cahide Koral'ın şehre geldiğini ve görevine başladığı belirtiliyordu. Aynı gazetenin 26 Aralık 1944 tarihli sayısında ise, çocuk cerrahi servisinin açılışı, “*Numune Hastanemiz*” başlıklı haberle halka duyuruluyordu. Haberde, “*Numune Hastanesi'nde yeni açılan çocuk hastalıkları servisi operatörünün evvelce tayin edildiğini yazdığımız cerrahi servisi işe başlamıştır. Çocuk hastalar için hastanede 10 yatak ayrılmıştır.*”deniliyordu. **Kızılırmak**, 8 İlkânun 1944, s.1.; **Kızılırmak**, 26 İlkânun 1944, s.1.

⁷⁴⁷ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas**, Haz: Mehmet Oduncu v.d., Devran Matbaacılık, Aralık 1998, s.138-139,142,144.; Üçer, “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*”, s.409.; Sivas Numune Hastanesi'nin 1953 yılında açılan yeni hizmet binası ve bu binada yer alan bazı birimlerin fotoğrafı için bkz. EK.48, EK.49.; 1953 yılında hizmet sunmaya başlayan binanın onarımı için 1972 yılında Bakanlar Kurulu kararı alındı. Ayrıca hastane binasının ihtiyaç oranında genişletilmesi ve sağlık hizmetlerinin daha yeterli duruma getirilmesi amacıyla bir ek bina da inşa edildi; bu bina 1973 yılında tamamlanarak hizmete açıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:291.95.18.; **Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yılığ**, s.241. Sivas Numune Hastanesi'nin 1973 yılına ait fotoğrafı için bkz. EK.50.

⁷⁴⁸ **Kızılırmak**, 13 Teşrinievvel 1925, s.1.

⁷⁴⁹ **Kızılırmak**, 10 Kânunuevvel 1925 s.2.

⁷⁵⁰ **Kızılırmak**, 31 Birinci Teşrin 1929, s.3.

başhekim olarak görev alanların bir listesi yer alıyordu. Bahsi geçen listede Dr. İbrahim (Öktem) Bey'in,⁷⁵¹ bu göreve 1931 yılında atandığı ve bir yıllık ara hariç⁷⁵² 1939'a kadar bu görevi sürdürdüğü belirtiliyordu.⁷⁵³ Oysa Dr. Mazhar Osman tarafından hazırlanan Sıhhat Almanak'ı adlı eserde, 1933 yılı itibarıyla Baştabip ve Dâhiliye Mütessasisi olarak Dr. Sabri Tahsin Bey'in kurumda görev aldığı vurgulanıyordu.⁷⁵⁴ 1939 senesinde Hastane Başhekimliğine Dr. Sırrı Alıçlı getirildi ve 1944 yılı Eylül ayına kadar aynı göreve devam etti.⁷⁵⁵

⁷⁵¹ Üçer, "Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi", s.409.; Dr. İbrahim Öktem, 1904 yılında Karaman'da doğdu. Beyrut Fransız Koleji'ni bitirdi ve 1930 yılında Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Fransa'da Paris Tıp Fakültesi'nde genel cerrahi ihtisası yaptı. Uzman olduktan sonra bir süre Fransa'da çalıştı. Yurda dönünce Sivas Devlet (Numune) Hastanesi'nde genel cerrahi uzmanı ve Zonguldak Devlet Hastanesi'nde başhekim ve genel cerrahi uzmanı olarak çalıştı. 1943 yılında Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesi'ne genel cerrahi uzmanı ve başhekim olarak atandı. Milletvekili olduğu 1954 yılına kadar Bursa Devlet Hastanesi'ndeki görevine devam etti. Hekimler Birliği Başkanlığı, Uluslararası Cerrahlar Koleji üyeliği yaptı. 02.5.1954 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Demokrat Parti'den Bursa milletvekili seçilerek TBMM 10. Dönem çalışmalarına katıldı. 1955 yılında yönetimle anlaşmazlığa düşerek Demokrat Parti'den ayrıldı ve Hürriyet Partisi kurucuları arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra 06.01.1961-25.10.1961 tarihleri arasında çalışan Kurucu Meclis'e Bursa temsilcisi olarak katıldı. 15.10.1961, 10.10.1965 ve 05.10.1969 tarihlerinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Bursa milletvekili seçilerek TBMM 12,13 ve 14. Dönem çalışmalarına katıldı. 1963-1965 yılları arasında 27. ve 28. Hükümetlerde Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. Apylocise, Goitre Exophthalmique, Travmatoloji Raporu gibi eserleri bulunuyordu. Dr. İbrahim Öktem, 1982 yılında İstanbul'da vefat etti. Adı, 1983 yılında İstanbul Kadıköy Kızıltoprak'ta bulunan ilköğretim okuluna verildi. Çetin Tor, **Bursa Tabip Odası Tarihi** (1928-2013), Rota Ofset Matbaacılık, Bursa, 2013, s.215.

⁷⁵² Müjgan Üçer'e göre, 1932 yılında Dr. Naci Bey yeniden başhekim olarak görevlendirilmiştir. Üçer, "Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi", s.409.

⁷⁵³ Üçer, "Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi", s.409.

⁷⁵⁴ Mazhar Osman, **a.g.e.**, s.534.

⁷⁵⁵ Dr. Sırrı Alıçlı, 1944 yılında Adana Memleket Hastanesi'ne tayin edildi. Kızılırmak Gazetesi Dr. Sırrı Bey'in tayin haberini, "Numune Hastanemiz Baştabip ve Operatörü Dr. Sırrı Alıçlı, Adana Memleket Hastanesi Baştabip ve Operatörlüğüne tayin edilmiştir. Sayın Sırrı Alıçlı, memleketimizde kaldıkları beş senelik müddet içinde halkımızın büyük saygı ve sevgisini kazanmış, asli vazifelerinden başka Halkevi reis vekilliğinde, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığında çok kıymetli hizmetlerde bulunmuştur. Değerli bir mütefekkir olan sayın doktorun birçok yazıları gazetemizde çıkmıştır. Operatörlüğündeki mahareti yalnız Sivas'ta değil, yakın vilayetlerimizde de bir şöhret kazanmıştır. Ayrılışı memleketimiz için büyük bir kayıptır. Sayın Sırrı Alıçlı'ya iyi yolculuk ve yeni vazifesinde de başarılar temenni ederiz." cümleleriyle halka duyuruyordu. **Kızılırmak**, 12 Eylül 1944, s.1.; Dr. Sırrı Alıçlı'nın fotoğrafı için bkz. EK.51. Sırrı Bey'den boşalan başhekimlik kadrosuna Dâhiliye Mütessasisi Dr. Şerif Atakam atandı. Ancak ne yazık ki 6 Temmuz 1945 tarihinde bir otomobil kazasında hayatını kaybetti. **Kızılırmak**, 10 Temmuz 1945, s.1.; **Kızılırmak**, 13 Temmuz 1945, s.1.; Dr. Sırrı Bey'den boşalan operatörlük kadrosuna ise Dr. Osman Dirim atandı. Osman Dirim, 1906 yılında Selanik'te doğdu. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1935 yılında Ankara Numune Hastanesi'nde Genel Cerrahi Uzmanı oldu. Safranbolu ve Van Devlet Hastanelerinde Genel Cerrahi Uzmanı olarak çalıştıktan sonra Kütahya Devlet Hastanesi'ne başhekim olarak atandı. 1954-1964 yılları arasında Genel Cerrahi Uzmanı olarak Bursa Devlet Hastanesi'nde çalıştı. 1958-1959 döneminde Bursa-Bilecik Tabip Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı. 1985 yılında Bursa'da vefat etti. **Kızılırmak**, 12 Eylül 1944, s.1.; **Kızılırmak**, 8 İllkânun 1944, s.1.

2. Uzman ve Asistan Hekimler

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, açılması planlanan Numune Hastanelerinin hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla vakit kaybetmeden çalışmalara başladı; basın aracılığıyla boş olan uzman kadrolarını ve bu uzmanlara ödenecek maaşları duyurdu. 9 Nisan 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haberde, Sivas Numune Hastanesi'nde çalışacak dâhiliye uzmanına 60 lira, operatör muavini, laboratuvar şefi, kulak burun boğaz, göz, cilt, çocuk, kadın hastalıkları ve röntgen mütehassıslarına da 40'ar lira ödeneceği; ayrıca maaş ve fevkalade tahsisatlarının yarısı kadar da zam yapılacağı belirtiliyordu.⁷⁵⁶

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 26 Mayıs 1924 tarihli nüshasında, "*Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Anadolu Numune Hastaneleri için lazım olan mütehassısları intihab ve tayin eylemektedir. Bu meyanda Ankara ve Sivas Hastaneleri mütehassısları tayin edilmiştir.*" şeklindeki bir haberle, atanan uzman hekimler duyuruluyordu. Buna göre Sivas Numune Hastanesi'nin Dâhiliye Mütehassıslığına Dr. Fazıl Şerafettin Bey, Hariciye Mütehassıslığına Dr. Ekrem Bey, Emraz-ı Ayniye (Göz Hastalıkları) Mütehassıslığına Dr. Osman Nuri Bey, Laboratuvar Şefliğine Dr. Ziya Osman Bey tayin edildi.⁷⁵⁷

Yapılan atamalarla, uzman hekim kadrosundaki eksiklikler nispeten giderildi. Ancak dâhiliye ve hariciye kliniklerindeki asistan hekim açığı tamamlanamadı. Bu yüzden, aylık 30 lira ücretle, iaşe ve ibateleri hastane tarafından karşılanmak üzere asistan hekim arandığına dair gazete ilanları verildi. İki yılın sonunda çalıştığı klinikten ihtisas belgesi almaya hak kazananlar, uzmanlık alanlarına göre ve lüzum görülecek Anadolu hastanelerinde iki sene müddetle; ihtisas alamayanlar ise yine Anadolu dâhilinde ve çeşitli sağlık hizmetlerinde iki sene çalışmak mecburiyetindeydi.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1924, s.4.

⁷⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Mayıs 1924, s.3.

⁷⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Haziran 1924, s.4.; Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1924, s.4

1925 yılına gelindiğinde Hastane'nin halen uzman ve asistan hekim ihtiyacı devam ediyordu. Basındaki ilanlardan, çocuk, ruh ve sinir hastalıkları, operatör muavinliği kadrolarının boş olduğu anlaşılıyordu. Ayrıca asistan hekim ihtiyacını gidermek için 10 kişinin istihdam edilmesi gerekiyordu.⁷⁵⁹

Hastane'ye başvurmak isteyenleri muayene günleri hakkında bilgilendirmek amacıyla Kızılırmak Gazetesi'ne verilen ilanlara göre, 1925 yılı hekim kadrosunu, aşağıdaki isimler oluşturuyordu:⁷⁶⁰

Tablo.31. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1925)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Operatör Dr.	Ekrem Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Muhlis Bey Ziya Bey
Üzniye (Kulak Burun Boğaz) Mütahassısı	Halid Bey
Ayniye (Göz) Mütahassısı	Osman Nuri Bey
Cildiye Mütahassısı	Adil Bey
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Hamdi Bey
Operatör Muavini	Abdullah Bey

1927 tarihli ve yine halkı muayene günlerinden haberdar etmeye yönelik bir başka ilana göre, kurumun uzman hekim kadrosu şöyleydi:⁷⁶¹

Tablo.32. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1927)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Operatör Dr.	Ekrem Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Muhlis Bey
Üzniye (Kulak Burun Boğaz) Mütahassısı	Halid Bey
Ayniye (Göz) Mütahassısı	Osman Nuri
Cildiye Mütahassısı	Adil Bey
Röntgen Mütahassısı	Ekrem Bey
Operatör Muavini	Abdullah Bey

Aynı ilanda, hem cerrahi hem de nisai hastalıkların muayenesine Operatör Dr. Ekrem Bey'in bakacağı belirtilmektedir. Bu durum Kadın Hastalıkları Mütahassısı Hamdi Bey'in kadrodan ayrıldığını düşündürmektedir. Ancak 1928-1929 Devlet

⁷⁵⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Mayıs 1925, s.4.

⁷⁶⁰ **Kızılırmak**, 10 Kânunuevvel 1925, s.2.; **Kızılırmak**, 18 Kânunuevvel 1925 s.2.; **Kızılırmak**, 24 Kânunuevvel 1925 s.2.; 1934 yılında, Dahiliye Mütahassısı Dr. Ziya Bey'in ihtisas için Avrupa'ya gönderilmesine karar verildi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No:46.47.5.

⁷⁶¹ **Kızılırmak**, 21 Mayıs 1927, s.2.

Yıllığı'ndaki bilgiler doğrultusunda hazırlanan ve aşağıda yer alan Tablo.33'te de görüleceği üzere, Hamdi Bey'in kurumdaki görevi devam etmektedir. Ayrıca, çocuk hastalıkları polikliniğinde muayenelerin Röntgen Mütahassısı Dr. Ekrem Bey tarafından yapılacağı vurgulanmaktadır.⁷⁶² Bu durum ise Röntgen Kliniği'ndeki uzman hekim açığının kapatıldığı ancak çocuk hastalıkları mütahassıslığı kadrosundaki boşluğun halen devam ettiği anlamına gelmektedir.

1928-1929 Devlet Yıllığı'nda “*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne Bağlı Hastaneler, Kimyahaneler ve Sıhhi Müzeler*” başlığı altında verilen bilgilere göre, bu dönemde Sivas Numune Hastanesi kadrosunu, aşağıdaki isimler oluşturuyordu:⁷⁶³

Tablo.33. Sivas Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928-1929)

Unvan	Uzman Hekim-Asistan Hekim ve Eczacılar
Operatör Dr.	Memduh Necdet Bey
Dâhiliye Mütahassısı	---
Kulak Mütahassısı	Naci Kazım Bey
Göz Mütahassısı	---
Deri Hastalıkları Mütahassısı	Adil Saffet Bey
Kadın Hastalıkları Mütahassısı	Hamdi Bey
Röntgen Mütahassısı	---
Laboratuar Şefi	Abdülkadir Bey
Operatör Muavini	Emin Muzaffer Bey
Asistan Dr.	---
Asistan Dr.	---

Tablo.33'teki bilgilere göre, 1928-1929 yılları arasında, hastanenin dâhiliye, göz ve asistan hekim kadrolarındaki eksikliğin devam ettiği; Röntgen Mütahassısı Dr. Ekrem Bey'in de görevden ayrıldığı görülmüyordu. 1928 yılı Ağustos ayında hariciye kliniğine Operatör Dr. Memduh Necdet Bey,⁷⁶⁴ laboratuar birimine ise Dr. Abdülkadir Bey tayin edildi. Bu iki hekimin kurumda göreve başlaması kentte memnuniyetle karşılandı. Kızılırmak Gazetesi bu yeni atamaları, “*Numune Hastanesi operatörlüğüne Doktor Memduh Necdet Bey, Laboratuar Şefliğine de Doktor Abdülkadir Bey tayin olunmuş ve bir hafta evvel şehrimize gelerek vazifelerine başlamışlardır. Memduh Necdet adı*

⁷⁶² Kızılırmak, 21 Mayıs 1927, s.2.

⁷⁶³ Cilt Hastalıkları Uzmanı Dr. Adil Bey'in hastaneye tam olarak hangi tarihte atandığı bilinmemekle birlikte, 1926 yılında Kızılırmak Gazetesi'ne bir hasta yakınının teşekkür ilanından bu tarihte de kurumda görevli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kızılırmak, 20 Mayıs 1926, s.2.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929**, s.158.

⁷⁶⁴ Dr. Memduh Necdet Bey, 1929 yılında Sivas Etıbba Odası İdare Heyeti üyesi olarak seçildi. Kızılırmak, 31 Birinci teşrin 1929, s.3.

Kızılırmak için yabancı bir isim değildir. Türkiye matbuatının bu velud-u muhteremini Sivas'ta görmekle elbette memnunuz. Genç doktorlarımıza muvaffakiyetler diler ve hoş geldiniz deriz."⁷⁶⁵
cümleleriyle halka duyuruyordu.

Sivas Numune Hastanesi'nin 1929-1930 yılı uzman kadrosu aşağıdaki gibiydi.⁷⁶⁶

Tablo.34. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1929-1930)

Unvan	Uzman Hekim-Asistan Hekim ve Eczacıların İsimleri
Operatör Dr.	Memduh Necdet Bey
Dâhiliye Mütahassısı	---
Kulak Mütahassısı	Naci Kazım Bey
Göz Mütahassısı	---
Deri Hastalıkları Mütahassısı	---
Kadın Hastalıkları Mütahassısı	Hamdi Bey
Röntgen Mütahassısı	---
Laboratuar Şefi	İbrahim Halil Bey
Operatör Muavini	---
Asistan Dr.	Ekrem Bey
Asistan Dr.	Abdülhalim Bey
Asistan Dr.	Hayri Bey

Tablo.34'teki verilere göre, dâhiliye, göz, röntgen, deri ve göz hastalıkları mütahassıslığı ile operatör muavinliği kadroları halen boştu. 1928-1929 yılları arasında, hastane uzman hekim kadrosunda yer alan, Deri Hastalıkları Mütahassısı Adil Saffet Bey'le, Operatör Muavini Emin Muzaffer Bey'in kurumdaki görevlerinden ayrıldıkları görülmüyordu. Aynı yıllar içinde üç asistan hekimin istihdamıyla, bu kadrodaki açığın nispeten giderildiği söylenebilirdi.

1932 yılında Sivas'ta Sıhhiye Müdürü olarak görev yapan Dr. Hasan Tahsin Bey'in verdiği bilgilere göre, kurumda hizmet veren uzmanlar şöyleydi:⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Kızılırmak, 9 Ağustos 1928, s.1.

⁷⁶⁶ T.C. Devlet Yılığ 1929-1930, s.152.

⁷⁶⁷ Hasan Tahsin, a.g.e., s.304.

Tablo.35. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1932)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Başhekim ve Kulak Burun Boğaz Mütchassısı	Dr. Naci Bey
Operatör	Dr. Necdet Bey
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Şefi	Dr. Hamdi Bey
Asistan	Dr. Ekrem Bey
Asistan	Dr. Halim Bey

Tablo.35'teki veriler incelendiğinde, 1932 yılı itibarıyla, hastane hekim kadrosunda önemli eksiklikler olduğu görülmüyordu. Sadece üç klinikte (kulak burun boğaz, cerrahi ve kadın doğum) uzman hekim görevliydi. Dâhiliye, göz, cildiye ve laboratuvar gibi şubelerde devam eden hekim açığı, hem Sivas hem de çevre vilayetler halkı açısından önemli bir sorundu. Çünkü kadrodaki bu eksiklikler, vatandaşın tıbbın her alanından uzman hekime ulaşabilmesi ve sağlık sorunlarına çözüm bulabilmesi önünde büyük bir engeldi.

1933 yılında hastane kadrosunun kimlerden oluştuğuna dair yeterli veriye ulaşılamamakla birlikte, Dr. Mazhar Osman, Operatör Dr. İbrahim Ahmet Bey'in aynı yıl içinde kurumda göreve başladığını belirtiyordu.⁷⁶⁸

Sivas Numune Hastanesi'nde uzman hekim kadrosunun tamamlanamaması nedeniyle sıkıntılar sürerken, Sıhhiye Vekâleti'nin merkez ve taşra teşkilatını organize eden, sağlık çalışanlarının sorumluluklarıyla ilgili hükümler içeren, 23 Haziran 1936 tarihli "*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu*" çıkarıldı. Numune Hastanelerinin (Sivas, Diyarbakır, Erzurum)⁷⁶⁹ personel sayısı artırıldı ve maaşları da aşağıdaki gibi düzenlendi:⁷⁷⁰

⁷⁶⁸ Mazhar Osman, **a.g.e.**, s.534.

⁷⁶⁹ Kanun metninde Merkez Teşkilatı başlığı altında Ankara Numune Hastanesi kadrosunda yapılan değişiklik ayrı bir tablo ile gösterilmiştir. Vilayet Teşkilatı başlığı altında ise diğer Numune Hastaneleri'nde yapılan kadro değişikliği tek bir tablo ile gösterilmiştir. Kanun metninin tamamı için bkz. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:12, s.1-66, (9.6.1936).

⁷⁷⁰ **Resmi Gazete**, Sayı:3337,23 Haziran 1936, s.6705.; **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: XII, Sayı:80-81, Haziran- Ağustos 1936, s.221-222.

Tablo.36. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)

Derece	Memuriyetin Nev'i	Adet	Maaş
10	Operatör Muavini	4	35
10	Dâhiliye Muavini	4	35
11	İdare Memuru ve Mutemet	1	30
14	İdare Memuru ve Mutemet	3	20
12	Ayniyat Mutemedi	1	25
16	Ayniyat Mutemedi	3	16
14	Levazım ve Satın Alma Memuru	1	20
16	Levazım ve Satın Alma Memuru	3	16
14	Ambar Memuru	1	20
18	Müstahzır	1	12
19	Kâtip	3	10
19	İmam ve Gassal	3	10

1939 yılına gelindiğinde Sivas Numune Hastanesi personel kadrosunu, aşağıdaki isimler oluşturuyordu:⁷⁷¹

Tablo.37. Sivas Numune Hastanesi Uzman Hekim, Eczacı ve İdari İşler Kadrosu (1939)

Unvan	Kurumda Görevli Uzman Hekim, Eczacı ve Mamurların İsimleri
Baştabip ve Operatör	Dr. Sırrı Alıçlı
Göz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Lütfi Öylü
Kulak Burun Boğaz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Etem Yetkiner
Kadın Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Halim Kanarı
Dâhiliye Mütahassısı	Dr. Şerif Atakam
Röntgen Mütahassısı	Dr. Enver Ali Gemicigil
Baş Eczacı	Nazım Ağacıkoğlu
Eczacı	Zühtü Tepedelen
İdare Memuru	Osman Teomete
Mutemet	Hakkı Erkay
Kâtip	Yaşar Eşber

Tablo.37'deki verilere göre, hastanede henüz tıbbın her alanından uzmanlık şubesinin bulunmadığı, üroloji, çocuk, cilt, ruh ve sinir hastalıkları gibi branşlarda

⁷⁷¹ 1936 tarihinde Sivas'ta doktorlara, hemşirelere, sıhhat memurlarına, baytarlara, ziraatçılara, öğretmenlere, bankacılara, zehirli gazlardan korunmayla ilgili bir kurs düzenlendi. Dersleri vermek üzere Sivas Numune Hastanesi Dâhiliye Mütahassısı ve aynı zamanda Kuduz Tedavi Müessesesi Direktörü olarak görev yapan Dr. Celal Yarkinöz görevlendirildi. Ancak Tablo.37'de de görüldüğü gibi, 1939 yılında hastanede görevli uzman hekimlerin içinde Dr. Celal Bey'in ismi bulunmamakta, hastanedeki görevinden hangi tarihte ayrıldığı da bilinmemektedir. **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1936, s.2.; Hastanede Göz Hastalıkları Mütahassısı olarak görev yapan Dr. Ömer Lütfi Öylü, 1939 yılı Şubat ayında Sivas Orta Mektebi hekimliğine atandı. **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1939, s.3.; 1939 yılında Sivas Numune Hastanesi'nde görevli hekim, eczacı, hemşire ve idari işler personelinin toplu fotoğrafı için bkz. EK.52.

hekim açığının devam ettiği; dolayısıyla kurumun halen tam kadro ile hizmet veremediği görülmüyordu. Bu durum, Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam'ın da sık sık vurguladığı gibi, ülkede uzman hekim yetiştirmek ve bunların bölgeler arasında eşit dağılımını sağlamakla ilgili sorunların devam ettiği anlamına geliyordu.

3. Hemşire ve Ebeler

Sivas Numune Hastanesi'nde görev alan ilk hemşirelerin kimler olduğuna dair mevcut kaynak ve belgelerde, herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde tüm Türkiye'de sadece 4 adet diplomalı hemşirenin bulunduğu göz önüne alırsa, kurumun başlangıçta diplomasız hasta bakıcılarla bakım hizmetlerini sürdürmeye gayret ettiği muhtemeldi. Nitekim Sivas Sıhhiye Müdürü Dr. Hasan Tahsin Bey, 1932'de Numune Hastanesi'nde diplomasız hastabakıcıların bulunduğunu, Hilal-i Ahmer Hasta Bakıcı Mektebi mezunlarından birinin yeni tayin edildiğini ifade ediyordu.⁷⁷² 1933 yılında Hilal-i Ahmer Mektebi'nden 2 kişi daha kurumda göreve başladı⁷⁷³ ve diplomalı hemşire sayısı üçe ulaştı. Açılışının üzerinden yaklaşık dokuz yıl geçmesine rağmen kurumda sadece üç hemşirenin istihdam edilebildiği dolayısıyla nitelikli bakım hizmetleri açısından bu sayının yeterli olamayacağı açıktı.

1939 Hastane Yıllığı'na göre hastanenin hemşire kadrosunda yer alan isimler şöyleydi: Başhemşire Nakiye Dönmez, Hemşire Mediha Yaşar, Hemşire Zahide Erbuğ, Hemşire Şadan Seçkin.⁷⁷⁴

Sivas Numune Hastanesi'nin hemşire ihtiyacı ilerleyen yıllarda da devam ettiğinden, 1944 tarihinde kurum bünyesinde bir kurs açıldı. Basında "*Yeni Bir Hemşire Kursu Açılıyor*" başlığıyla yer alan haberin detayında, şu hususlara değiniliyordu.⁷⁷⁵

⁷⁷² Hasan Tahsin, **a.g.e.**, s.307.

⁷⁷³ **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası**, s.709.

⁷⁷⁴ **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.1.

⁷⁷⁵ **Kızılırmak**, 25 Şubat 1944, s.1.; Bu haberin yayınlamasından dört gün sonra Hastane Başhekimi Dr. Sırrı Alıçlı ile bir mülakat yapıldı. Bu mülakatta kursun amaçları, kayıt tarihi ve şartları, hastaneyeye

“Sevinçle haber aldığımızı göre Numune Hastanesi’nde çok faydalı bir hemşire kursu açılacaktır. Üç ay devam edecek olan bu kursa gidecek bayanlar, evvela evlerinde küçük bir sağlık yuvası vücuda getirerek ufak, tefek olgularda husule gelen yara ve bereleri önleyecekleri gibi, herhangi bir zamanda yurt müdafaası gerektiğinde de hastanelerde iş alabileceklerdir. Müstakbel harpler kadına çok şeyler yüklemektedir. Bunlar içerisinde bir kadın enerjisinin en istifadeli tarafı da şüphesiz ki hemşirelik vazifesidir. Bu itibarla kursun önemi büyüktür. Kursun hocaları erkek değildir. Hastanenin en bilgili ve okul mezunu hemşireleri idare edecektir. Program hazırlanmış, hocaları saptanmıştır. Bu kursa girecek ilkokul mezunu kızlarımızdan üstün başarı gösterenleri hastaneye hastabakıcı olarak alınacak ve kendilerine 50 lira ücret verilecektir. Bu vazifede de üstün başarısı görülenler hemşire sınıfına nakledilerek devlet memuru sıfatı kazanacaklardır. Daha fazla malumatı gelecek sayımızda hastanede yapacağımız bir mülakatla sunacağız. Şimdilik müteşebbislerini kutlar, bu sağlık yuvasına başarılar dileriz.”

Hastanenin sadece hemşireye değil ebeye de ihtiyacı vardı. 1925 yılında gazeteye verilen bir ilanda, tecrübeli ancak diploması olmayan ebeleri yetiştirmek üzere üç aylık bir kurs düzenleneceği duyuruldu. Başvuracak adayların 20 yaşından küçük, 35 yaşından büyük olmaması, sağlıklı olduklarını hekim raporu ile ispatlaması isteniyordu.⁷⁷⁶ Görüldüğü gibi kurum bünyesinde düzenlenen bu kurs, Numune Hastanelerinin kuruluş ilkeleri doğrultusunda atılan bir adımdı.

Sonuç olarak Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam’ın da önemle vurguladığı gibi, 1923-1938 yılları arasında, sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından en çok zorlanılan konulardan biri, yetişmiş sağlık insan gücü sayısının yetersizliği idi. Ülkenin diğer yataklı tedavi kurumlarında olduğu gibi, Sivas Numune Hastanesi’nde de uzman ve asistan hekim ile hemşire ve ebe kadroları, kurumun ihtiyaçları doğrultusunda tamamlanamadı ve yeterli istihdam sağlanamadı.

ve toplum sağlığına sağlayacağı yararlar hakkında detaylı bilgiler verildi. Haberin tamamı için bkz. **Kızılırmak**, 29 Şubat 1944, s.1.; Hastanenin hastabakıcı ihtiyacını karşılamak amacıyla, basına çeşitli tarihlerde ilanlar verilerek, kadro tamamlanmaya çalışıldı. **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1944, s.6.; **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1944, s.6.; **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1944, s.4.

⁷⁷⁶ **Kızılırmak**, 24 Ağustos 1925, s.2.

C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938)

1924 yılında Sivas vilayet merkezinde, Numune Hastanesi'nden başka, faaliyet gösteren herhangi bir yataklı tedavi kurumu mevcut değildi.⁷⁷⁷ 1925 tarihinde, 25 yataklı bir “*Kuduz Tedavihanesi*” kuruldu ancak sıtma, trahom, verem mücadele teşkilatı, doğum ve çocuk bakımevi gibi sağlık örgütleri olmadığından, bu hastalıkların tedavisiyle de Numune Hastanesi ilgilenmek durumunda kaldı. 1929 yılında İl Özel İdaresi'ne bağlı olarak Emraz-ı Zühreviye (Zührevi Hastalıklar) Hastanesi hizmet vermeye başladı. Fakat bu kurumun da kadro yatağı 25 adetle sınırlıydı ve çoğu zaman taleplere yeterli cevap veremiyordu.⁷⁷⁸ Bu yüzden zührevi hastalıklarla ilgili sorunu olan hastalar da Numune Hastanesi'nde tedavi altına alındı.

Sınırlı imkânlarıyla halkın taleplerine cevap vermeye gayret eden Sivas Numune Hastanesi'nin yataklı tedavi hizmetleri mesaisi kapsamında⁷⁷⁹ öncelikle polikliniklere başvuran hasta sayıları değerlendirilecek olursa, 1924-1938 yılları arasında müracaat edenlerin sayısı şöyleydi:⁷⁸⁰

⁷⁷⁷ 1927-1928 Devlet Salnamesi'nde, Sivas'ın sadece iki kazasında (hangi kazalar olduğu belirtilmemiştir) faaliyet gösteren muayene evi olduğu, Merkez kazasının nahiyeleriyle, Hafik kazası nahiyelerinde, frengi mücadele, muayene ve tedavi merkezlerinin bulunduğu belirtilmiştir. 1932 yılı itibarıyla Sivas'ın kazalarında, 3'ü (Şarkışla, Kangal, Zara) Sıhhiye Vekâleti'ne ait olup 5'er yataklı; 5'i (Hafik, Divriği, Darende, Gürün, Yenihan) İl Özel İdaresi'ne ait olup 10'ar yataklı hizmet veren dispanserler vardır. Ancak dispanserlerin dördüne, hükümet tabibi tayin edilemediğinden, buralarda sağlık hizmeti sunulamamıştır. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından:3, İstanbul, 1928, s.907.; Hasan Tahsin, **a.g.e.**, s.296.

⁷⁷⁸ Hasan Tahsin, **a.g.e.**, s.298-303.

⁷⁷⁹ Sivas Numune Hastanesi'nin tedavi hizmetlerine dair istatistiklere, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinin dışında, Sivas Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Sıhhiye Mecmuası adlı eserlerden ulaşmak mümkündür. Ancak bu eserlerde ve belgelerde ihtilaflar mevcuttur.

⁷⁸⁰ Sivas Sıhhiye Müdürü Hasan Tahsin Bey tarafından hazırlanan Sivas Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası adlı eserde de, 1925-1929 yılları arasında polikliniklere başvuran hasta sayısına dair veriler yer almaktadır. Ancak Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı'na dayalı olarak oluşturulan Tablo.38'deki rakamlarla, Hasan Tahsin Bey'in verdiği rakamlar arasında bazı farklar vardır. Örneğin, 1928 yılında dâhiliye polikliniğine başvuran hasta sayısı Hasan Tahsin Bey'in eserinde 1.483 kişi, Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı adlı eserde 802 kişi olarak verilmiştir. 1929 yılında yine aynı polikliniğe başvuran hasta sayısı Hasan Tahsin Bey'e göre 2.231 kişi, 1939 Yıllığı'na göre ise 2.154 kişidir. Aynı şekilde hariciye, kulak burun boğaz, nisaiye polikliniklerinin mesailerıyla ilgili de farklı rakamlara rastlanmaktadır. Özetle Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı'nda yer alan verilerle, Sivas Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası adlı eserde yer alan veriler arasında farklılıklar mevcuttur. **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.101.; Hasan Tahsin, **a.g.e.**, s.294.

Tablo.38. 1924 Senesinden 1938 Senesine Kadar Sivas Numune Hastanesi Polikliniklerine Müracaat Eden Hasta Sayısı

Sene	Dâhiliye		Yekûn	Hariciye		Yekûn	Göz		Yekûn	Kulak		Yekûn	Nisaiye	Yekûn
	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın		Erkek	Kadın		Erkek	Kadın			
1924	180	128	308	154	128	282	131	125	256	43	29	72	---	918
1925	345	507	852	366	380	746	628	403	1.031	470	312	782	146	3.557
1926	452	826	1.278	605	310	915	484	500	984	501	347	848	136	4.161
1927	479	836	1.315	693	568	1.261	484	309	793	384	294	678	---	4.047
1928	213	589	802	360	213	573	---	---	---	528	447	975	---	2.350
1929	781	1.373	2.154	496	230	726	---	---	---	469	594	1.063	432	4.375
1930	1.024	1.312	2.336	714	554	1.268	---	---	---	977	787	1.764	403	5.771
1931	1.484	1.888	3.372	937	451	1.388	---	---	---	963	802	1.765	1.055	7.580
1932	1.808	2.408	4.216	2.147	1.708	3.855	---	---	---	---	---	---	1.231	9.302
1933	2.002	2.517	4.519	2.440	2.224	4.664	2.496	2.441	4.937	781	694	1.475	167	15.762
1934	3.001	3.455	6.456	1.137	658	1.795	2.700	2.647	5.347	2.339	1.806	4.145	585	18.328
1935	2.159	1.996	4.155	643	268	911	1.795	1.442	3.237	1.676	1.212	2.888	501	11.692
1936	2.803	1.944	4.747	1.666	607	2.273	3.733	2.899	6.332	1.976	1.071	3.047	639	17.038
1937	3.265	2.485	5.750	1.930	699	2.629	1.620	1.097	2.717	4.038	2.458	6.496	658	18.250
1938	3.173	2.425	5.598	2.794	1.005	3.799	3.573	2.078	5.651	2.853	1.460	4.313	721	20.082
Yekûn	23.169	24.689	47.858	17.082	10.003	27.085	17.544	13.541	31.085	17.998	12.313	30.311	6.674	143.013

Tablo.38'e göre, hastane polikliniklerine başvurunun en fazla olduğu yıl, 20.082 hasta ile 1938, en az olduğu yıl 918 hasta ile 1924'tür. 1924 yılında başvurunun az olması, kurumun yeni faaliyete başlamasıyla ve hekim kadrosunun henüz tamamlanamamasıyla izah edilebilir. 1938 yılında hekim kadrosunda eksiklikler nispeten tamamlandığından ve Başhekim Sırrı Alıçlı'nın da belirttiği gibi halkın hastaneye olan güveni arttığından,⁷⁸¹ önceki yıllara göre başvuran sayısında bariz bir yükselme söz konusudur.

Tablo.38'de dikkat çekici bir diğer husus ise 1924-1938 yılları arasında en fazla müracaatın, dâhiliye polikliniğine (47.858 kişi) yapıldığıdır. Hastanede hizmet veren birimler arasında ayrı bir enfeksiyon hastalıkları polikliniği bulunmadığından, bu dönemde yaygın görülen verem, sıtma, tifo, dizanteri gibi vakalar da dâhiliye polikliniğinde muayene edilmektedir.⁷⁸² Dolayısıyla dâhiliye polikliniğine başvuran hasta sayısının yüksekliği, bu durumla yakından alakalıdır. Bu poliklinikten sonra en

⁷⁸¹ Alıçlı, "Umumi Düşünceler", Sivas Numune Hastanesi 1940 Yıllığı, s.2.

⁷⁸² Atakam, "Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz", Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, s.44-45.

çok başvurulan poliklinikler sırasıyla, göz (31.085 kişi), kulak burun boğaz (30.311 kişi), hariciye (27.085 kişi) ve nisaiye (6.674 kişi) poliklinikleridir.

Kurumda yatırılarak tedavi altına alınan hastaların hastaneden ne suretle ayrıldıklarına dair istatistikler aşağıdaki gibidir.⁷⁸³

Tablo.39. 1925 Senesinden 1938 Senesine Kadar Sivas Numune Hastanesi'nde Tedavi Altına Alınan Hastaların Hastaneden Ne Surette Ayrıldıklarını Gösteren İstatistik

Seneler	Tam Olarak İyileşip Taburcu Edilenler	Hastalık Tablosu Düzelerek (Salah) Taburcu Edilenler	Hastalık Tablosu Düzelmediğinden Haliyle Taburcu Edilenler	Vefat Edenler	Yekûn
1925	525	469	220	79	1.293
1926	496	375	105	72	1.048
1927	359	326	110	76	871
1928	453	267	128	88	936
1929	674	314	164	116	1.268
1930	681	261	166	104	1.212
1931	418	198	71	87	774
1932	549	272	111	88	1.020
1933	758	346	144	118	1.366
1934	1.015	575	204	137	1.931
1935	872	594	237	164	1.867
1936	975	520	212	199	1.906
1937	1.121	460	190	168	1.939
1938	1.209	340	117	156	1.822
Yekûn	10.105	5.317	2.179	1.652	19.253

Tablo.39'a göre, 1925-1938 yılları arasında hastanede yatırılarak tedavi altına alınan hastaların yaklaşık yüzde 8,5'inin (1.652 kişi) vefat ettiği; yüzde 11,3'ünün (2.179 kişi) iyileşmeden yani haliyle taburcu edildiği; yüzde 27'sinin (5.317 kişi) hastalık tablosunun düzeldiği; yüzde 52,4'ünün tamamıyla iyileşerek hastaneden ayrıldığı görülmüştür. Veriler değerlendirildiğinde ölüm oranının yüksekliği göze çarpıyordu. "*Hastalar bize çok geç ve ağır şekilde müracaat etmektedir.*" ifadesiyle ölüm oranının yüksekliğinin gerekçesini açıklayan Dâhiliye Kliniği Uzmanı Dr. Şerif Bey, şiddetli kalp yetmezlikleri, akciğer tüberkülozu gibi hastalıklardan muzdarip vakaların, ağır bir tablo ile geldiğini ve ne yazık ki bu hastaların kurtarılamadığını vurguluyordu. Kliniğin toplumsal bir görev üstlendiğini, bu yüzden hastaneye ölmek üzere ya da iyileşmesi mümkün olmayan hastalıklarla başvuranları yatırmak

⁷⁸³ Hasan Tahsin, a.g.e., s.295.; Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, s.101.

mecburiyetinde olduklarını sözlerine ekleyen Dr. Şerif Bey, ölüm oranının bu sebeple de çok yükseldiğini belirtiyordu.⁷⁸⁴

Hastanedeki ölüm oranının yüksekliğini aynı şekilde müracaatların geç yapılmasına bağlayan Başhekim Sırrı Bey, “*Bütün gayretlerimiz vefiyat nispetlerini azaltmaya çalışmaktır. Bu seneki nispetlerimizde maalesef yüksektir. Bundan çok müteessiriz. Bunun en büyük sebebi hastalarımızın hastanelere çok geç müracaatıdır. Maalesef doktor olmayanlar ve mutatabbilerdir. Hastaların bize gelmesini mütemadiyen geciktirmektedirler. Bunların her nedense pek fazla çalıştıkları bu muhitte verdikleri zararları önlemek için uğraşmamız bize istediğimiz neticeyi vermemektedir.*”⁷⁸⁵ açıklamasıyla duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor, sahte doktorların hastaneye başvuruları geciktirdiğini ifade ediyordu.

Kurumda 1925-1932 yılları arasında ayakta ve yatırılarak tedavi altına alınan hastaların sayısı ise şöyledir:⁷⁸⁶

Tablo.40. Sivas Numune Hastanesi 1925-1932 Yılları Mesaisi

Tarih	Yatırlamak Suretiyle Tedavi Altına Alınanlar	Ayaktan Tedavi Edilenler	Yekûn
1925	1.391	5.390	6.781
1926	1.056	5.313	6.369
1927	858	4.435	5.293
1928	945	3.581	4.526
1929	1.328	6.363	7.691
1930	1.211	7.593	8.804
1931	821	7.876	8.697
1932	1.082	6.715	7.797
Yekûn	14.352	47.266	61.618

Tablo.40'teki veriler incelendiğinde, ayakta ve yatırılmak suretiyle tedavi altına alınan hastaların sayısı yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Ayaktan tedavi

⁷⁸⁴ Atakam, “*Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.43.

⁷⁸⁵ Alıçlı, “*Umumi Düşünceler*”, **Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yıllığı**, s.2.

⁷⁸⁶ Tablo.40, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine ve Sıhhiye Mecmuası'ndaki verilere dayalı olarak tarafımca oluşturulmuştur. Sıhhiye Mecmuası'ndaki verilerle, arşiv belgelerindeki veriler, 1925 ve 1929 yılları haricinde örtüşmektedir. 1925 yılında ayakta tedavi edilen hasta sayısı Sıhhiye Mecmuası'na göre 5.390 kişi iken, arşiv belgelerinde 5.690 kişidir. 1929 yılında yatırılmak suretiyle tedavi edilen hasta sayısı, Sıhhiye Mecmuası'na göre 1.328 kişi iken, arşiv belgelerinde 1.326 kişidir. Bu rakamlar, yazım hatasını düşündürmektedir. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.5.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.8.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 177.220.18.10.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.84-85.

edilen hasta sayısının en düşük olduğu yıl 1928'dir. Kızılırmak Gazetesi'nde yer alan "Numune Hastanemiz" başlıklı haber, 1928 yılında yaşanan bu düşüşü açıklar niteliktedir: "Açıldığı günden beri Sivas ve muhitinde çok faideli bir müessesese olarak çalışan Numune Hastanesi son günlerde malum sebepler dolayısıyla doktorsuz kaldı. Bir hastanenin tesisatı ne kadar mükemmel olursa olsun mütehasşıs doktorları olmadıkça ondan bir faide beklemek elbette mümkün değildir. Hâlbuki vilayetin böyle bir müesseseseye geçen senelerde eylediği gibi faal bir şifa yurduna ihtiyacı vardır. Hatta şöhreti az zamanda hududunu geçtiği için uzak vilayetlerden de buraya hasta tedaviye gelmektedir.. Hastanemizin kadrosunun ikmalini dört gözle muntazarız. Sivas'ta Sıhhiye Memurları Mektebi açan, frengi mücadelesi tesis eden Vekâleti Celilesi'nin Numune Hastanesi'ne muhitin ihtiyacıyla mütenasip bir kadro ile tekrar hâl-i faaliyetine gireceğini elbette biliyoruz. Buna emniyet ve itimadla intizar eyliyoruz."⁷⁸⁷ Haberde yer alan "malum sebepler" in neler olduğuna dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, bazı uzman hekimlerin ya kendi istekleri ile ya da başka kurumlarda görevlendirilmek suretiyle hastaneden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. 1928 yılı itibarıyla hastanede dâhiliye, göz, çocuk, nisaiye ve röntgen branşlarında görevli uzman hekim bulunmamaktadır.⁷⁸⁸ Dolayısıyla bu durumun tıbbın her dalından uzman hekime ulaşma imkânı bulamayan halkın başvurularının azalmasında etkili olduğunu düşündürmektedir.

Sivas Numune Hastanesi'ne vilayet merkezi ve kazalar haricinde, çevre illerden de müracaatlar olduğundan, belirli zamanlarda, poliklinik hizmetlerinden halkı haberdar etmek amacıyla basından faydalanılıyordu. Örneğin 10 Aralık 1925 tarihli Kızılırmak Gazetesi'ne verilen ilanda, muayenelerin saat 12.30'dan sonra aşağıdaki uzman hekimler tarafından yapılacağı duyuruluyordu:⁷⁸⁹

⁷⁸⁷ Kızılırmak, 21 Teşrinisani 1927, s.3.

⁷⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ 1928-1929, s.158.

⁷⁸⁹ Aynı ilan, Kızılırmak Gazetesi'nin 18 ve 24 Kânunuevvel 1925 tarihli nüshalarında da yayınlanmıştır. Kızılırmak, 10 Kânunuevvel 1925, s.2.; Kızılırmak, 18 Kânunuevvel 1925 s.2.; Kızılırmak, 24 Kânunuevvel 1925 s.2

Tablo.41. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1925)

Muayene Günleri	Muayene Yapan Uzman Hekimler
Cumartesi	Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütchassısı Hamdi Bey Üzniye (Kulak Burun Boğaz) Mütchassısı Halid Bey
Pazar	Dâhiliye Mütchassısı Muhlis Bey
Pazartesi	Cildiye Mütchassısı Adil Bey
Salı	Ayniye (Göz) Mütchassısı Osman Nuri Bey Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütchassısı Hamdi Bey
Çarşamba	Üzniye (Kulak Burun Boğaz) Mütchassısı Halid Bey Dâhiliye Mütchassısı Ziya Bey
Perşembe	Cildiye Mütchassısı Adil Bey Ayniye (Göz) Mütchassısı Osman Nuri Bey

Aynı ilanda, Operatör Dr. Ekrem Bey ve Operatör Muavini Dr. Abdullah Bey'in Cumartesi ve Çarşamba hariç diğer günlerde öğleden sonra acil hastaları kabul ettikleri; Cuma günleri öğleden sonra poliklinik hizmetlerinin verilmediği de belirtiliyordu.

Sivas Numune Hastanesi'nin muayene günleri ve saati, 1927 yılında değiştirildi. Poliklinik muayeneleri, bu kez saat 14.00'dan itibaren, aşağıda belirtilen günlerde ve adı geçen uzmanlar tarafından yapılmaya başlandı:⁷⁹⁰

Tablo.42. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1927)

Günler	Muayene Saati	Hastalıklar	Mütchassıs Hekim
Cumartesi	14.00	Etfal (Çocuk) Cildiye	Röntgen Mütchassısı Ekrem Bey Adil Bey
Pazartesi	14.00	Cerrahiye ve Nisaiye (Cerrahi ve Kadın Hastalıkları)	Operatör Ekrem Bey
Salı	14.00	Ayniye (Göz)	Osman Nuri Bey
Çarşamba	14.00	Dâhiliye Cildiye	Muhlis Bey Adil Bey
Perşembe	14.00	Üzniye (Kulak Burun Boğaz) Ayniye (Göz) Cerrahiye ve Nisaiye (Cerrahi ve Kadın Hastalıkları)	Halid Bey Osman Nuri Bey Operatör Ekrem Bey

⁷⁹⁰ Kızılırmak, 21 Mayıs 1927,s.2.

1928 yılı içinde poliklinik saati 11.00-12.00 olarak belirlendi; muayene günlerinde değişiklikler yapıldı ve bu durum halka, aşağıdaki ilanla duyuruldu:⁷⁹¹

Tablo.43. Sivas Numune Hastanesi Muayene Günleri (1928)

Hastalıklar ve Muayene Günleri	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
Dâhili ve Çocuk Hastalıkları	Emin Bey	Süreyya Bey	Emin Bey	Süreyya Bey	Emin Bey	Süreyya Bey
Harici Hastalıklar	Muzaffer Bey	Azat Bey	Muzaffer Bey	Azat Bey	Muzaffer Bey	Azat Bey
Kulak Burun Boğaz Hastalıkları	Naci Bey	Naci Bey	Naci Bey	Naci Bey	Naci Bey	Naci Bey
Cilt Hastalıkları	Adil Bey	Adil Bey	Adil Bey	Adil Bey	Adil Bey	Adil Bey

Aynı ilanda, önemli ve acil vakaların her zaman müracaat edebileceği, tedavi altındaki hastaların Cuma ve Salı günleri saat 13.00'dan 15.00'a kadar ziyaret edilebileceği de belirtiliyordu.

Yukarıdaki ilandan kısa bir süre sonra, Cumartesi günü poliklinik yapan hekimlerde değişiklik yapıldı. Dâhiliye ve çocuk hastalıkları polikliniğinde Dr. Emin Bey yerine Dr. Muzaffer Bey, hariciye polikliniğinde Dr. Muzaffer Bey yerine Dr. Naci Bey, kulak burun boğaz polikliniğinde Dr. Naci Bey yerine Adil Bey görevlendirildi. Diğer uzman hekimlerin muayene günlerinde herhangi bir değişikliğe gidilmedi.⁷⁹²

Sivas Numune Hastanesi, sınırlı imkân ve araçlarıyla, hem Sivas'ın hem de çevre vilayetlerin yataklı tedavi hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasında kilit rol üstlenen bir sağlık kurumuydu. Hastane, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve bunların tedavisiyle ilgili önemli görevler de üstleniyordu.⁷⁹³ 1945 yılına kadar

⁷⁹¹ **Kızılırmak**, 8 Haziran 1928, s.3.; **Kızılırmak**, 18 Haziran 1928, s.3.

⁷⁹² **Kızılırmak**, 21 Haziran 1928, s.3.

⁷⁹³ Dâhiliye Mütchassısı Dr. Şerif Bey, "Tedavi bakımından en fena vaziyet, bir hastada müteaddit hastalığın birden bulunmasıdır. Mesela kardiyak bir hastayı tedavi ediyoruz, hasta iyileşirken malarya akseleri başlıyor, bu tedavi edilirken tüberküloz pusesi başlıyor, mutlaka da tufeylattan biri veya ikisi de vardır." cümleleriyle önemli bir gerçeğin altına çiziyor; kliniğe başvuran hastalarda sıtma, verem ya da her iki hastalığın birden görüldüğünü belirtiyordu. Atakam, "Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz", **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, s.45.

vilayet dâhilinde Doğum ve Çocuk Bakımevi kurulamadığından, doğumların gerçekleştirilmesi ya da kadın hastalıklarının tedavisi gibi konularda da sorumluluk alıyor; “nüfusun korunması ve arttırılması davasına” destek veriyordu. Kurumun nüfusun arttırılması meselesiyle yakından alakalı olduğunu ancak vilayette çocuk düşürme vakalarına sık rastlandığını belirten Başhekim Sırrı Bey, Cumhuriyet Savcılığı ile müşterek çalışmalarına rağmen bu girişimin önüne geçilemediğini vurguluyordu. Konuyla ilgili olarak yaptığı aşağıdaki açıklama, oldukça dikkat çekiciydi:⁷⁹⁴

“Hastanemize ayda ortalama olarak 6-7 arasında çocuk düşürme vakası gelmektedir. Çocuk düşürenlerin kendilerine ön ayak olanları bildirmemek için gösterdikleri inat şayanı dikkattir. Bunların içinde ölümün pençesine kendini kaptıranlar son nefeslerinde dahi bütün tatlı ve mülayim alakalarımıza rağmen bir şey söylememektedirler. Bu işle meşgul olanların meşhut cürümlerle yakalanarak adliyeye verilmesi çok arzu edilir. Fakat ne yazık ki buna imkân yok. Çünkü bu işle meşgul olanlar öyle mahir ellerdir ki, cürme esas olabilecek en ufak bir ipucu bile bırakmamaktadırlar. Çocuk düşürme vukuatının fazlalılığına rağmen mıntıkamızda memleketin her yerinde olduğu gibi doğum vukuatı fevkalade iyidir. Yalnız muhtelif sebepler dolayısıyla yaşayan çocukların adedi azdır. Köylerimizde on beş çocuk doğuranlar az değildir. Fakat ekserisinin ellerinde kalanlar ya iki ya da üç çocuktur. Bu bakımdan da bu iş üzerinde esaslı bir surette durmak üzere halk evinin tertip ettiği köy gezilerinde hastane arkadaşlarımızda bulunarak ellerinden geldiği kadar icap eden sıhhi telkinler yapılmaktadır. Fakat bu işte ara sıra sıhhi propaganda yapmak kâfi gelmiyor. Köylü ile daha yakından ve daha sık ve mütemadi alaka icap ediyor. Muhtelif köy temaslarından edindiğimiz intiba şu ki; köylü kendisi ile candan alaka karşısında en büyük reaksiyonu göstermektedir. Fakat ne yazık ki o bu alakayı her zaman ve mütemadi olarak göremediği için ara sıra yapılan telkinlerden istifade edemiyor ve yine asırların kökleştirdiği itiyatlarına uyararak ne evinde, ne de tarlasında sıhhi mefhum ile hiç alakadar olamamaktadır.”

Sivas Numune Hastanesi’nde, tedavi hizmetlerinin dışında koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik bir takım çalışmalar da yürütülüyor; hastane hekimleri tarafından, çeşitli zamanlarda halka hastalıklardan korunma ve diğer sağlık konularıyla ilgili konferanslar veriliyordu.⁷⁹⁵ Böylece vatandaşın hastaneye olan güveni ve bilinç düzeyi yükseltilmeye çalışılıyordu. Hastaneye başvuran sayısının artmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getiren Dr. Sırrı Bey, kurumun tedavi

⁷⁹⁴ Alıçlı, “Umumi Düşünceler”, **Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yılığ**, s.2-3.

⁷⁹⁵ Örneğin 1946 tarihinde KBB Uzmanı Dr. Salih Ergezen Halkevi’nde nezlenin sebepleri, çeşitleri ve tedavisi konulu bir konferans vermiştir. **Kızılırmak**, 14 Mayıs 1946, s.1.

hizmetleri dışında sağlık propagandasıyla da yükümlü olduğunu ifade ediyordu. 1940 Yılığında, “Önümüzdeki sene Sivas'ta sağlık propaganda haftası açmayı düşünüyoruz. Bu haftada yüksek Vekâletimizin kıymetli yardımlarıyla muhtelif broşürler, sinema, afişler, mulâjlardan istifade edilecektir. Bu hafta zarfında hastane arkadaşlarımız muhtelif sıhhat mevzularına ait konferanslar verecekler ve sinema esnasında icap eden tafsilatı pratik bir şekilde göstereceklerdir. Bu suretle hastanemiz tedavi vazifesi yanında sağlık propagandasını da ihmal etmemek suretiyle çevresine faydalı olmaya çalışacaktır.”⁷⁹⁶ şeklinde yer alan faaliyet planı, kurumun koruyucu sağlık hizmetlerine verdiği önemin bir göstergesiydi.

D. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1924-1938)

Ankara Numune Hastanesi'nde olduğu gibi Sivas Numune Hastanesi'nde de, “*tıbbi müsamere*” olarak adlandırılan bilimsel toplantılar düzenleniyordu. Bu tıbbi toplantılara ilk olarak hangi tarihte başlandığı belirsiz olmakla birlikte, 1939 yılı içerisinde uzman hekimler tarafından 32 vaka takdimi ve 343 konu üzerinde tıbbi tebligat yapıldı.⁷⁹⁷ İlerleyen yıllarda bu toplantılara devam edildi ve her ayın ilk Perşembe günü gerçekleştirilmeye başlandı.⁷⁹⁸

Bunun dışında uluslararası bilimsel toplantılara da iştirak edilerek, tıbbi gelişmeler yakından takip edilmeye çalışıldı. Örneğin 1931 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Röntgenciler Kongresi'ne Türkiye'den Sivas Numune Hastanesi Röntgen Mütahassısı Dr. Muhterem Bey katıldı.⁷⁹⁹ Kongre ile ilgili izlenimlerini Dr. Muhterem Bey, şu cümlelerle özetliyordu:⁸⁰⁰

“Beynelmilel Kongre 26 Temmuz'da Sorbon'da Reiscumhur namına Sıhhiye Nazırı tarafından açıldı ve riyaset Fransızların en eski röntgencisi Dr. Beclain'e verilmiştir. Reisin röntgen tarihine dair nutkundan sonra müzakerata geçilmiştir. Kongrede 24 devlet temsil edildiği halde Türkiye'nin resmi bir mümessili yoktu. Almanların mali buhran dolayısıyla iştirak edememesi büyük bir boşluk teşkil etmiştir. Yalnız 3 Alman profesörü mühim mesai neticelerinden bahsetmişlerdir. Kongre altı kısıma ayrılmış, teşhis, tedavi, fizik ve dozaj bahisleri üzerinde birçok yenilikler ve

⁷⁹⁶ Alıçlı, “Umumi Düşünceler”, **Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yılığ**, s.2.

⁷⁹⁷ a.g.e., s.3.

⁷⁹⁸ **Kızılırmak**, 10 Nisan 1945, s.1.; **Kızılırmak**, 1 Ocak 1946, s.1.

⁷⁹⁹ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1931, s.2.

⁸⁰⁰ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1931, s.1.

müşahedeler tetkik edilmiştir. Bilhassa teşhis kısmında şayanı dikkat netayıç gösterilmiştir, arteryografi üzerindeki mesai nazarı dikkati celp etmiştir. Prof. Holfelder'in kanser tedavisinde muvaffakiyetle tatbik ettiği kendi usulü sinema üzerinde görülmüş ve fevkalade takdir edilmiştir. Dozaj meselesi ikinci kongrede kabul edilen beynelmilel R olarak tespit ve bundan sonra bu işle uğraşmak üzere tali bir komisyon teşkil edilmiştir. Kongre 26 Temmuz'dan 31 Temmuz'a kadar devam etmiştir.”

11 Ağustos 1931 tarihinde ülkeye dönen Dr. Muhterem Bey⁸⁰¹, kongrenin çok faydalı olduğundan, birçok yeniliğin paylaşıldığından bahsediyor ve Türkiye'den resmi bir temsilcinin olmamasını eleştiriyordu.

⁸⁰¹ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1931, s.1.

IV. BÖLÜM

MODERN HASTANECİLİĞİN DOĞU ANADOLU'YA UZANMASI:

ERZURUM NUMUNE HASTANESİ

(1924-1938)

Erzurum vilayeti, 24.768 km²'lik bir alan üzerinde kurulmuş olup; doğusunda Kars ve Ağrı; batısında Erzincan ve Gümüşhane; kuzeyinde Rize ve Artvin; güneyinde; Muş ve Bingöl illeri yer almaktadır.⁸⁰² Kafkasya ile İran'dan Anadolu'ya gelen yolların kesiştiği noktada bulunan vilayet,⁸⁰³ önemli bir konaklama, alışveriş ve ticaret merkeziydi.⁸⁰⁴ Stratejik önemini hiç kaybetmeyen kentin Kafkasya, İran ve Anadolu üçgeninin ortasında bulunması, bu bölgede kurulan devletlerin Erzurum'u elinde tutmak amacıyla sürekli mücadele etmelerine neden oldu.⁸⁰⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda, boğazları ele geçirerek açık denizlere inmek isteyen Rusya, Doğu Anadolu'yu elde etme çabaları esnasında, en fazla Erzurum üzerinde durdu ve 1916'da Erzurum'u işgal etti. Bununla birlikte, 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında Doğu Anadolu'yu boşaltmak zorunda kalınca, yerini silahlı Ermeni çetelerine bıraktı; bu çeteler Erzurum ve çevresinde bilinçli bir katliam yürüttü. 12 Mart 1918'de Türk ordusunun müdahalesiyle işgal sona erdirildi ancak kent halkı, Rus işgali ve Ermeni mezalimi nedeniyle, maddi manevi birçok zarara uğradı; yaşadığı toprakları terk etmek ve Anadolu'nun değişik yerlerine göç etmek zorunda kaldı. Bunun dışında Birinci Dünya Savaşı esnasında şehir ve ilçelerdeki binaların birçoğu yıkıldı ve tahrip edildi. Bu yüzden savaş sonrasında kent bir harabeyi andırıyordu.⁸⁰⁶

⁸⁰² **Erzurum İl Yıllığı**, Erzurum Valiliği, Erzurum, 1967, s.40.

⁸⁰³ Murat Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s.9.

⁸⁰⁴ Sebahattin Bulut, **Damla Damla Erzurum**, Kültür Yayınları, Erzurum, 1989, s.5.

⁸⁰⁵ Küçükkuşurlu, **a.g.e.**, s.9.

⁸⁰⁶ Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Erzurum'da 80.000 civarında nüfus yaşıyordu. Bu şehirde çoğu yontma taşlardan yapılmış büyük konaklar olmak üzere, 15.000 ev, 3.500 muntazam mağaza ve dükkân bulunuyordu. Şehrin o günkü genel serveti, 1940'ların sonuna nazaran 15 misli fazla idi. Öyle ki, o günün Erzurum'unda, servetleri yarım milyon altınla ölçülen kişiler vardı. Şehirdeki 70'e yakın

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Erzurum halkı, mensup olduğu devletin çıkarlarını koruma konusunda üzerine düşen görevi tam anlamıyla yerine getirdi.⁸⁰⁷ 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'nde Milli Mücadele'nin temel prensipleri ortaya kondu; milli birliğin sağlanması bakımından önemli bir adım atıldı.⁸⁰⁸

Milli Mücadele yıllarında vilayette ekonomik sıkıntıların yanı sıra, sosyal, kültürel alanda da geri kalmışlık göze çarpıyordu.⁸⁰⁹ Doğu Anadolu'nun diğer şehirleri gibi Erzurum da baştanbaşa viran, perişan ve çıplaktı. İş ve sanat kolları gibi tarımsal üretim de yok denecek kadar azdı; elde edilen düşük miktardaki ürün ihtiyaçları karşılayamaz durumdaydı. Üstelik kentteki sorunlar bunlardan ibaret değildi. 1920 yılı başında Erzurum halkının sağlık durumu da çok bozuktu. Ahalinin büyük bir kısmı Rus işgalinin eseri olan frengi hastalığından muzdaripti ve bu hastalık vilayette en çok görülen hastalıkların başında geliyordu.⁸¹⁰

Kentte bu dönemde yataklı tedavi hizmetleri veren kurumlardan biri, XV. Kolordu emrindeki 400 yataklı "*Merkez Askeri Hastanesi*"⁸¹¹ diğeri ise Guraba

camı ve mescidin bahçesi, şehrin en güzel yeşil sahalarını oluşturuyordu. Şehirde 365 çeşme ve 28 kütüphane mevcuttu ve buralardaki eserler çok değerli idi. Ancak savaş sonrası muhacirlikten dönüldüğünde, şehrin nüfusu yaklaşık 8.000'ne inmişti. Erzurum bir taş yığından ve yangın yerinden başka bir şey değildi. Küçükuşurlu, **a.g.e.**, s.9,127-128.

⁸⁰⁷ Küçükuşurlu, **a.g.e.**, s.9-10.

⁸⁰⁸ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.114-116.

⁸⁰⁹ Küçükuşurlu, **a.g.e.**, s.9,129.

⁸¹⁰ Haluk Selvi, **Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.257,262.

⁸¹¹ Selvi, **a.g.e.**, s.262.; "*Merkez Askeri Hastanesi*" Sultan Abdülhamid zamanında açıldı. 1897 yılında Şeyhler Mahallesi'nde, Yoncalık, diğer adıyla Aliravi Kışlası'nda inşa edilen binada hizmet vermeye başlayan kurumda, 1913 tarihinde 250 yatak bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından tahrip edildi. Erzurum'un Ruslardan geri alınmasını müteakip, hastane bu kez "*Harbiye Kışlası*"nda faaliyete başladı ve burada 1936 yılına kadar 400 yataklı ve tam teşekküllü olarak, hizmet sunumuna devam edildi. Kolordu Kumandanı olarak Erzurum'a atanan Korgeneral Salih Omurtak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "*Erzurum Meclisi Umumi Binası*" olarak kullanılmak üzere temeli atılan ancak İl Özel İdaresi tarafından tamamlanamayan binanın, Milli Savunma Bakanlığı'na bırakılmasının ve Askeri Hastane olarak kullanılmasının uygun olacağını belirtti. Konuyla ilgili teşebbüsler başlatıldı ve bu binanın hastane olarak açılışı 1937 yılında, Korgeneral Muzaffer Ergüder zamanında yapıldı. Aynı yıl Erzurum'u ziyarete gelen Mareşal Fevzi Çakmak'a hastanenin isminin Mareşal Çakmak Hastanesi olarak değiştirileceği söylenince, Fevzi Paşa buna razı olmadı; bu ismin Meclis kararı ile koyulabileceğini söyledi. Teklif TBMM'ye götürüldü ve Meclis kararı ile Erzurum Askeri Hastanesi'ne, "*Mareşal Çakmak Hastanesi*" ismi verildi. 1938 senesinde Mareşal Çakmak Hastanesi'ne Sinir ve Ruh Hastalıkları Klinik Şefi olarak atanan Dr. Rasim Adasal, bu hastanenin zamanının en modern yapısı olduğunu ve hekimliğin bütün ihtisas dallarını içerdiğini

Hastanesi idi. Sivil hastalara da tedavi hizmeti sunmaya gayret eden Merkez Askeri Hastanesi'nin, ne yazık ki hem tabip hem de diğer sağlık personeli açısından önemli eksiklikleri vardı.⁸¹²

Milli Mücadele döneminde vilayetin sağlık teşkilatını güçlendirmeye ve sağlık insan gücü ile ilgili sorunlarını çözmeye yönelik bir takım faaliyetler başlatıldı. Örneğin 1920 yılı Mayıs ayında bölgedeki 100 kadar diplomasız ebe kursa tabi tutularak, bu yöndeki sıkıntı bir nebze de olsun giderilmeye çalışıldı. Kimsesiz çocukların, sıhhiye küçük zabıt ve baytar yardımcısı olarak yetiştirilmesine karar verildi.⁸¹³ Aynı yılın son aylarında Erzurum'da çiçek hastalığının artması üzerine Belde Eczanesi, Sıhhiye Dairesi ve Guraba Hastanesi'nde aşı uygulaması başlatıldı.⁸¹⁴

Sağlık personeli eksikliğini gidermek ve tedavi hizmetleri ile ilgili ihtiyaçları karşılamak amacıyla 1921 yılında da çalışmalara devam edildi ve aynı yıl Erzurum'da bir "*Sıhhiye Mektebi*" açıldı; Trabzon ve doğu vilayetlerinden altışar talebenin bu okula gönderilmesi kararlaştırıldı.⁸¹⁵ Sıhhiye Umum Müdürlüğü'nün Küçük Sıhhiye Mektebi programı dâhilinde, fakir ve şehit çocuklarını yetiştirmek ve topluma kazandırmak amacıyla Sarıkamış'ta açtığı Sıhhiye Mektebi'nden Mayıs

belirtiyordu. İlk zamanlar mutfak, yemekhane, röntgen, laboratuvar gibi birimler hastanenin bodrum katında yer alıyordu. Ancak zamanla bina kâfi gelmediğinden arka kısımdaki boş bölgeye ek tesisler yapıldı ve faaliyet alanı genişletildi. Daha sonraları da bahçe içinde yeniden inşa edilen binaya, 1956 senesinde poliklinikler ve idari hizmet büroları yerleştirildi. Doktor Şerif Bey, **Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hazırlayan: Murat Küçükuğurlu, Serander Yayıncılık, Trabzon, 2011, s.205.; Rasim Adasal, "*Gençlik Yıllarımın Erzurum'u*", **Çeşitli Yönleriyle Erzurum ve Çevresi**, Ulusal Verem Savaşı Derneği XXI. Kongresi, 27-30 Haziran 1968, s.67-68.; Sebahattin Bulut, **Erzurum Çarşı Pazar**, Kültür Yayınları, Erzurum, 1997, s.41.; **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:4, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.2766.; Tunç Ağaver, "*Vilâyet Sâlnâmelerine Göre Erzurum Vilayeti (H. 1310, 1317, 1318)*", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2010, s.120- 121.; Sebahattin Bulut, Mareşal Çakmak Hastanesi'nin 1937 yılında açıldığını belirtmektedir. Ancak 2 Kasım 1936 tarihli Varlık Gazetesi'nde Mareşal Çakmak Hastanesi'nin 2 Kasım 1936 tarihinde açıldığına dair bir haber yer almaktadır. **Varlık**, 2 İkinciteşrin 1936, s.1.; Erzurum Mareşal Çakmak Hastanesi'nin fotoğrafı için bkz. EK.53.

⁸¹² Selvi, **a.g.e.**, s.262.

⁸¹³ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1988, s.708,713.

⁸¹⁴ Ali Kurt, "*Kongre Sırasında Erzurum'da Sağlık*", **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002)**, Erzurum, 2002, s.772.; Zehra Tonbul, Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler- Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne ilk Sivil Hastaneler**, Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, Novartis Kültür Yayınları No:20, Birinci Basım, İstanbul, Aralık 2009, s.63.

⁸¹⁵ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s.1055, 1110,

1921 tarihinde 30 öğrenci mezun oldu. Mezun olan bu öğrenciler doğu vilayetlerinde sağlık hizmeti vermeye başladı.⁸¹⁶ Tüm ülkede olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli sorunlarından birinin yetmiş sağlık personeli eksikliği olduğu düşünüldüğünde, bu gelişme çözüme yönelik önemli bir adım niteliğindedir. Erzurum vilayeti halkı, 26 Kasım 1921 tarihinde Kuduz Tedavihanesi ve aşı üretim merkezinin hizmet vermeye başlamasıyla önemli bir kazanım elde etti. Böylece Erzurumların, aşı yaptırmak ya da tedavi için Sivas'a kadar gitmesine gerek kalmadı.⁸¹⁷ Doğumların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve çocuk sağlığının korunması meselesi, üzerinde önemle durulan konular arasındaydı. Bu yüzden 1920 yılında Erzurum'da başlatılan faaliyetlerin bir devamı olarak, 15 Ocak 1922'de Sarıkamış'ta dört aylık yeni bir ebe kursu açıldı. Burada öğrencilere, genel sağlık ve çocuk hastalıkları hususunda eğitimler verildi.⁸¹⁸

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ve ardından Cumhuriyet'in ilanı, tüm Anadolu'da olduğu gibi, Erzurum'da da büyük bir heyecan ve umut kaynağı oldu. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında büyük işgal ve katliama sahne olmuş Erzurum için, yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasının ayrı bir anlamı vardı. Çünkü bahsedilen acı günlerin ertesinde memleketlerine geri dönen bölge halkı için, devlet desteğini hissetmek çok önemli idi.⁸¹⁹

Cumhuriyet'in devraldığı miras içerisinde Doğu Anadolu Bölgesi ve Erzurum, ülke ortalamasının altında bir sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sahipti. Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü pek çok yönden yıpranan yörenin imarı meselesinin çözümü, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne kaldı. Yurdun tamamında olduğu gibi, Erzurum vilayetinin kalkınması için de birtakım faaliyetler başlatıldı.⁸²⁰ Bununla birlikte, Anadolu'da yeni bir Türk Devleti'nin kurulması, bölgenin ve Erzurum'un bütün sorunlarının bir anda çözülmesi anlamına gelmiyordu. Çünkü

⁸¹⁶ 1923 yılında, Sarıkamış'taki Sıhhiye Mektebi'nden 23 öğrenci mezun oldu. Makbule Sarıkaya, "Bir "Çocuk Kasabası" Sarıkamış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:23, Erzurum 2004, s.240.

⁸¹⁷ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s.1110, 1111,1055.

⁸¹⁸ Sarıkaya, **a.g.m.**, s.241.

⁸¹⁹ Küçüküçürlü, **a.g.e.**, s.127.

⁸²⁰ Sait Aşgın, **Atatürk'ten Günümüze Doğu Anadolu**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, s.25.

Erzurum ve çevresinin uğradığı tahribatı ve yıkımı kısa sürede tamir edip, yaraları sarmak mümkün değildi.⁸²¹

Yukarıda da belirtildiği üzere, vilayetin uzun bir dönem işgal altında kalması ve yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı sağlık alanında gerekli ve yeterli kurumlaşma sağlanamadı. Bu durum Erzurum halkının sağlığını tehdit eden pek çok sıkıntının ortaya çıkmasına neden oldu. Açıktan akan lağımalar, suların kirliliği, dışarıdan gelen tüccarların getirdiği kolera, tifo, cüzam gibi bulaşıcı hastalıklar, hastanelerin eksik ve donanımsız oluşu, bu sorunlardan bazılarıydı.⁸²²

Tüm ülkede olduğu gibi Erzurum vilayetinin sorunlarını da bütüncül bir yaklaşımla ele alan Hükümet, “Sağlık mücadelelerini, siyasal ve ekonomik açıdan, en etkili tedbir”⁸²³ olarak görüyordu. Kentteki mevcut yataklı tedavi kurumları, halkın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktı ve bu önemli sorunun vakit kaybetmeden çözülmesi gerekiyordu. Bu yüzden, hem Erzurum’un hem de çevre illerin sağlık sorunlarına çözüm bulabilmek ve yataklı tedavi hizmeti ihtiyacına cevap verebilmek amacıyla çalışmalar başlatıldı.

⁸²¹ Küçükuşurlu, a.g.e., s.127.; Cumhuriyet Gazetesi muhabiri İsmail Habib’in “Üç Erzurum” başlıklı makalesi, 1937 yılına gelinmesine rağmen vilayette sorunların tamamen çözülemediğinin en önemli göstergesi idi: “Her tarafı ayrı ayrı gezdikten sonra saat kulesine çıkarak şehrin umumi panoramasına bakıyorum. En garpta Lise, Muallim Mektebi, Hastane, Vali Konağı ve Hususi Muhasebe’nin üç beş numune evinden mürekkep bir tutamlık mamure. Kendisi yeni olduğu için şehirden ayrı fakat kendisi şehir olamadığı için şehre muhtaç. Eskiye beğenmeyen, yeniyi tamamlamayan bir yer. Şehrin garbindan ortasına doğru istimplâkler yapılarak açılmış oldukça geniş bir Cumhuriyet Caddesi var fakat kaldırımı yok. Caddelere ampuller asılmış fakat elektrik yok... Kuleden bakarken şu dört tarafa serilmiş evlerin görünüşü: Hepsi boyasız, kalın duvarlı, boz renkli, damları topraktan evler. Çoğu iki katlı olmasına rağmen bu evler hep yere yatmıştır. Şehir ayakta değil yatakta gibi. Maziden kalma güzelim abideler de bile aksayan ve ağlayan bir hal var... Şehrin nüfusu Büyük Harp’ten öncekinin yarısına inmiş. Hicretler, tehcirler, yangınlar, yıkımlar. Transit çekildi, ticaret söndü, hayat durgunladı. Devlet meşgul, deva müşkül, Erzurum uzak... Şimdiki Erzurum acı bir hakikat.” İsmail Habib, “Üç Erzurum”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1937, s.3.

⁸²² Yakup Karataş, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2010, s.264.

⁸²³ Saygı Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.63.

A. Erzurum Gureba Hastanesi'nin, Erzurum Numune Hastanesi'ne Dönüştürülmesi

II. Abdülhamit döneminde kurulan Gureba Hastanesi, Erzurum Numune Hastanesi'nin kökenini teşkil etmektedir. Bu yüzden Numune Hastanesi'nin kuruluşu ve faaliyetlerinden bahsetmeden önce, Gureba Hastanesi'nin kuruluşu ve gelişimi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Gureba Hastanesi, Erzurum halkının katkılarıyla ve yaptıkları yardımlarla inşa edilmiş bir kurumdu. Bu yöndeki ilk girişim, Kurt İsmail Paşa'nın (1818-1896) valiliği sırasında başlatıldı ve halka yardım için çağrı yapıldı. 2 Haziran 1869 tarihli Envâr-ı Şarkıyye Gazetesi'nde, Kurt İsmail Paşa'nın Erzurum valiliği görevine atanmasının üzerinden henüz beş ay geçmesine ve kış mevsimi olmasına rağmen önemli faaliyetlerde bulunduğu; halktan toplanan paralarla kimsesiz çocuklar ve gençler için bakım ve yetiştirme yurdu inşaatını başlattığı belirtiliyordu. Ayrıca Anadolu'nun önemli vilayetlerinden biri olan Erzurum'da bir Gureba Hastanesi ve bir hükümet tabibi bulunmamasının üzüntü verici olduğu; böyle büyük bir eserin meydana gelmesi için yapılacak fedakârlığın övgüye değer ve kalıcı olacağı Erzurumlulara duyuruluyordu.⁸²⁴

Bu duyurunun ardından halktan yardımlar gelmeye başladı. 1872 tarihi itibarıyla yardımların genel toplamı 109.019 kuruşa ulaştı.⁸²⁵ Erzurum'da iki yıl

⁸²⁴ Haberin tamamı şu şekilde idi: "Vali-i vilayet devletlü Kurt İsmail Paşa Hazretlerini Erzurum'u teşriflerinden şu güne kadar 5 mah zarfından bu havalinin en fena zamanı olan mevsim-i şitada pek çok ıslahata muvaffak oldukları inkâr edilemez. Ezcümle halktan toplanan yardım paraları ile bir ıslahane ile gençler için iş ocağının tanzim ve inşasının himemati celile sarfıyla kuvve-i karibeye getirdiler ki, buna ikmal olunmuş nazarı ile bakılır. Memleketimizde cesim bir bölge ve Anadolu katasının şerefli vilayetlerden birisi, belki birincisinin merkezi bulunduğu halde nefsi Erzurum'da bir Guraba Hastanesi ve memleket tabibi olmadığından, sahiden teessüf olunur. Ey merhametli ve insaflı olan vatandaşlarım, böyle bir eseri celülitibarın rehini meydana zuhur olmasından olacak fedakarlık, ne kadar Memduh ve müstahzin olduğunu nazar-ı insafınıza arz ile, Asarı fiлийesinin vücuda getirilmesi emrinde hemşehrilerimi ihtarda kendümü bahtiyar addederim. Rabbim, tesirâtı hanisi halk ile muvaffak buyursun. Âmin..." Zeki Başar, "Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası", **Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Bülteni**, Sayı:4, 1979, s.541-542.

⁸²⁵ 1872 tarihli Envar-ı Şarkıyye Gazetesi'nin 252 sayılı nüshasında, Kiğı kazası kaymakamının, memurlarının, Meclis-i Deavi (Adliye Meclisi) ve meclis idare azaları ile tüccarların yaptıkları yardımların miktarları ile adlarına yer veriliyordu. Yapılan yardımların toplamı 3.051 kuruştı. 255 sayılı nüshasında ise, vilayetin ileri gelenlerinin, komutan, subay ve memurların yaptıkları yardımlar yer alıyordu. 256 sayılı nüshada, Tercan ilçesi kaymakamı, Şer'i Hâkimi, Mekteb-i Rüştüye Müdürü,

valilik yapan Kurt İsmail Paşa, Erzurumluların merhametli ve insafli olduklarını belirtiyor; itibarlı eserler vücuda getirdiklerini hatırlatıyor ise de açılan yardım kampanyasında hastane için toplanan paranın genel miktarı bilinmiyordu.⁸²⁶

1869 tarihinden itibaren başlatılan yardım kampanyasında gereken miktar toplanılamadığından hastane açmaya yönelik bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. 1877 tarihli Vilâyat Belediye Kanunu'nun 3. maddesine göre belediyelerin sorumlulukları arasında fukara ve muhtaçların tedavisi için hastaneler açmak da yer alıyordu. Fakat Erzurum Belediyesi bu sorumluluğu yerine getirecek gelire sahip değildi. Bu yüzden 1895 tarihine kadar fakir hastalar Erzurum Merkez Askeri Hastanesi'nde tedavi edildi; ilaç ve iâşe bedelleri ise Erzurum Belediyesi tarafından karşılandı. Aynı yıl alınan bir kararla Haziran ayından itibaren sivil hastaların artık Askeri Hastane'de bakılmayacağı duyuruldu. Fakir hastaların dışında fakir olmayanların da Askeri Hastane'den yararlanarak bu imkânı suistimal ettiği gerekçe gösterilerek Erzurum Belediyesi'nin bir gureba hastanesi kurması gerektiği belirtildi. Bu karar üzerine belediye meclisi çalışmalara başladı ve 15 erkek, 5 kadın hastaya mahsus 20 yataklık bir hastanenin masraflarını yaklaşık olarak hesapladı. Bu iş için belediyenin aylık 6.000 kuruş, yıllık ise 70.000 kuruş ayırması gerekiyordu. Ancak belediyenin toplam bütçesinin yaklaşık beşte birine denk gelen bu miktarı karşılaması mümkün değildi. Oysa Erzurum Belediyesi'nin böyle bir hastaneyi açmaktan başka çaresi yoktu. Çünkü XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde bazı bulaşıcı hastalıklar şehir ve çevresini olumsuz boyutlarda etkilemeye başladı. Ayrıca Erzurum kenti bulunduğu konum itibarıyla, sadece merkez ve köyleri için değil çevre vilayetler için de bir sağlık merkeziydi.⁸²⁷

Meclis Deavi, meclis idare azalarının, tüccarlarla köy hanedanlarının adları ile her birinin yaptıkları yardımlar açıklanıyordu. Başar, **a.g.m.**, s.542.

⁸²⁶ Başar, **a.g.m.**, s.542-543.

⁸²⁷ Murat Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, 1. baskı, İstanbul, Eylül 2008, s.179-187.

Belediye meclisinin yukarıda bahsedilen çalışmalarından yaklaşık yedi yıl sonra, vilayette bir hastane açmaya yönelik yeni bir teşebbüste bulunuldu ve Erzurum Gureba Hastanesi'nin temel atma töreni⁸²⁸ 3 Kasım 1902 tarihinde, Şerif Efendi'nin Belediye Başkanlığı döneminde (1901-1910) gerçekleştirildi.⁸²⁹

1869 yılından itibaren yardım kampanyasına başlanmasına rağmen, hastanenin temelinin ancak 33 yıl sonra atılabilmesi, yardım toplama faaliyetlerinin istenildiği gibi sürdürülemediğine, toplanan miktarın inşaata başlamak için yeterli olmadığına dolayısıyla vilayet halkının ekonomik açıdan büyük sıkıntıda olduğuna dair önemli bir göstergeydi. Nitekim Kayseri'de de buna benzer bir olay yaşandı. Kayseri'de çıkarılan Türk Gazetesi'nin sahibi Turanlı Yunus Bekir'in gazete aracılığıyla başlattığı yardım kampanyası sonucu 1888 tarihinde yapımına başlanan hastane binasının zemin katının inşası, Vali Muammer Bey'in himayesinde ancak 1910'da, birinci katın inşası ise 1924 tarihinde tamamlanabildi.⁸³⁰ Bu durum, tıpkı Erzurum gibi, Anadolu'nun diğer vilayetlerinin de mali yetersizlik içerisinde olduğunun bir kanıtıydı.

Temel atma töreninden sonra finansal anlamda büyük bir yükün altına giren Erzurum Belediyesi, gelirlerini arttırmak amacıyla sık sık İstanbul'a müracaat etti. Özellikle şehre giren ticaret arabalarından alınmakta olan verginin daha verimli hale getirilmesi için bazı düzenlemeler yapılması teklif edildi; fakat bu talep İstanbul tarafından uygun bulunmadı.⁸³¹

⁸²⁸ Belediye Başkanı Şerif Efendi'nin gönderdiği temel atma davetiyesi şu şekilde idi: “*İzzetli Efendim, Mekteb-i İdadi-i Askeri civarındaki arazi üzerine bimennihi Teâlâ inşası mukarrer olan Guraba Hastanesi vaz-ı esası resmi veladi bahirrüssadadeti cenabı tecdariye şeref müsaid olan yarınki Pazartesi günü icra ve bu vesile ile davaatı mefruzai hazreti cihanbani ifa kılınacağından yevmi mezkûrda saat yedi buçuktan sekize kadar mahallî mezkûrda müheyya olan çadıra teşrife rağbet buyurulması mütemannadır efendim. Emr-i irade efendimindir. 3 Teşrinisani 1318*” Başar, **a.g.m.**, s.544.

⁸²⁹ Erzurum Belediye Başkanı Mehmet Şerif Efendi ile birlikte Erzurum Belediyesi yeni bir çehreye kavuştu. Çünkü Şerif Efendi'nin girişimci ruhu ve icraatları sayesinde belediye, şehri ve şehir halkını ilgilendiren hemen hemen bütün konularda, halkın gerçek temsilcisi olarak hareket etmeye başladı. Belediye Başkanı olarak Şerif Efendi'nin yaptığı hizmetler hakkında detaylı bilgi için bkz. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, s.166-203.

⁸³⁰ Tonbul, Forta, **a.g.e.**, s.154.; **Kayseri Ansiklopedisi**, Haz: Abdullah Satoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları/2932. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi:377, Ankara, 2002, s.304-305.; Yıldırım Özbek, Celil Arslan, **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt:II, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Kayseri, 2008, s.758.

⁸³¹ Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, s.182.

Hastanenin yapımında büyük emeği geçen Belediye Başkanı Şerif Efendi, gönüllülerle birlikte inşaat için taş taşıyor, şehre yiyecek satmak üzere gelen köylülerden para topluyordu. Ancak başlangıçta şehrin bu kadar uzağında ve bu kadar büyük bir hastanenin gereksizliği ileri sürülerek eleştirildi. Daha sonra hastanenin hesapları nedeniyle tenkit edilmesi üzerine şehri terk etmek istedi fakat halk tarafından bırakılmadı.⁸³²

Resmi açılışı 1 Eylül 1904 tarihinde yapılan⁸³³ Gureba Hastanesi, devrine göre yenilikler taşıyan bir yapıydı. Ana kapının bulunduğu batı cephesi, köşe kuleleri ve hareketli cephe düzeni ile dikkat çekiyordu. Binanın inşasında, Köse Mehmet köyünden getirilen siyah taşlar ile Kamber köyünden getirilen ve kırmızıtaş denilen malzeme kullanıldı.⁸³⁴

1902-1906 yılları arasında Erzurum valiliği görevinde bulunan Mustafa Nazım Bey, vilayette yapılan çalışmaları ve sorunları konu edinen 1905 tarihli raporunda, Gureba Hastanesi'nden de bahsediyor; yapının bodrum katı üzerine inşa edilmiş iki kat ve çatı arasından meydana geldiğini belirtiyordu. Raporun devamında hastanenin birimleri hakkında detaylı bilgiler veren Mustafa Nazım Bey, bodrum katında çamaşırhane, mutfak, kiler, ambar bölümlerinin haricinde, kapıcı ve hademeye mahsus 2 oda ile 2 gasilhane, 3 odunluk ve 6 abdesthane mevcut olduğunu yazıyordu. Hastanenin birinci katında, müdür ve kâtime mahsus 2 oda, 1 meclis salonu, 2 muayene odası, 1 eczane ve 1 cerrah odası, altışar yataklı 2 adet hasta koğuşu, 2 oda, 2 gasilhane, 6 abdesthane ve 2 büyük hol; ikinci katında ise 1 salon, yirmişer yataklık 2 koğuş, 4 adet özel hasta odası ve 2 büyük hol bulunuyordu.

⁸³² Tonbul, Forta, **a.g.e.**, s.61.

⁸³³ Erzurum kent tarihi üzerine önemli araştırmaları bulunan Prof. Dr. Zeki Başar, 1979 tarihinde kaleme aldığı "*Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası*" adlı makalesinde, 1902 tarihinde temeli atılan hastanenin tam olarak ne zaman hizmete açıldığına dair kesin bilgi bulunmadığını ifade etmektedir. Vali Mustafa Nazım Bey zamanında hastanenin maliyeti ile ilgili bir komisyon kurulmasının gündeme geldiğini, Mustafa Nazım Bey'in 1902'den itibaren valilik yaptığını bu yüzden, hastanenin en geç 1906 tarihinde çalışmaya başladığını kabul edilebileceğini belirtmektedir. Erzurum Vilayeti üzerine çalışmaları olan bir diğer isim Sebahattin Bulut'a göre, hastane 1903 tarihinde açılmış ve hizmet vermeye başlamıştır. 2010 yılında Yakup Karataş tarafından hazırlanan "*Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Erzurum*" başlıklı doktora tezinde ise hastanenin açılış tarihi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye İdari Kısım'da yer alan 53/31 numaralı belgeye dayalı olarak 1 Eylül 1904 olarak tespit edilmiştir. Karataş, **a.g.t.**, s.42.; Başar, **a.g.m.**, s.544.; Bulut, **Erzurum Çarşı Pazar**, s.36.; Erzurum Gureba Hastanesi'nin açılış töreninde çekilen fotoğraf için bkz. EK.54.

⁸³⁴ Tonbul, Forta, **a.g.e.**, s.61.

Hastanenin çatı katında ise 1 oda ve 1 hol vardı. Raporda, binanın şehrin batı girişindeki İstanbul Kapısı denilen bölgede, gayet hoş bir mimaride inşa edildiği de dile getiriliyordu.⁸³⁵

Erzurum Valisi Mustafa Nazım Bey'in 1905 tarihinde hazırladığı raporun dışında, 1913 tarihinde Erzurum Sıhhiye Müdürü Dr. Şerif (Soylu) Bey⁸³⁶ tarafından hazırlanan “*Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*” adlı eserde de Gureba Hastanesi hakkında bilgilere yer veriliyordu. Dr. Şerif Bey, “*Gureba Hastanesi bir hastane olmak üzere yapılmış ise de, tarz-ı inşâ hâlihazır terakkiyât-ı fenniyesi nazar-ı itibâra alınmayarak üç kat olmak üzere yekpâre bir binâdan ibâret olub, pavyon usulü kabul edilmemiştir.*” diyerek hastane binasının mevcut bilimsel gelişmeler göz önüne alınmadan, pavyon şeklinde değil de üç kat üzerine ve blok halinde inşa edilmesini eleştiriyordu.⁸³⁷

Guraba Hastanesi'nin bakım ve daimi masrafları başlangıçta Belediye tarafından karşılanmaya çalışıldı. Fakat Belediyenin içinde bulunduğu mali durum, bu halin devamını mümkün kılmayınca, hastanenin ayakta kalabilmesi için devlet

⁸³⁵ Erkan Cevizler, Ali Servet Öncü, “*Erzurum Valisi Mustafa Nazım Bey'in Vilayetteki Çalışmalarına Dair Raporu*”, **History Studies**, Cilt:5, Sayı:1, Ocak 2013, s.84.

⁸³⁶ Dr. Şerif Soylu, 1868'de Makedonya'nın Ohri şehrinde doğdu. 1892'de İstanbul Mülki Tıbbiye'yi bitirdi ve tahsilini ilerletmek için bir müddet Paris'te eğitim aldı. 1896'da Erzurum vilayetine gelen Dr. Şerif Bey, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Erzurum Sıhhiye Müfettişi, Sıhhat Müdürü ve Belediye Tabibi olarak görev yaptı. Bir ara Bursa Sıhhiye Müdürlüğüne atanan Dr. Şerif Bey, 4 Mart 1918 tarihli irade ile Erzurum Sıhhiye Müdürü olarak görevlendirildi. Şerif Bey Erzurum Sıhhiye Müdürü olduktan bir müddet sonra, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenildiğini ilan eden Mondros Mütarekesi imzalandı ve ardından Türk milletinin hayatta kalma mücadelesi başladı. Şerif Bey, bu mücadelede, resmi hüviyeti olan bir memur olmakla birlikte, elinden geleni yaptı. Örneğin, Erzurum Kongresi'ne giden yolda ilk adım olarak Nisan 1919'da yapılan ilk şehir toplantısına katılanlardan birisi idi. Bu toplantılardan sonra Erzurum, Milli Mücadele'nin önemli merkezlerinden birisi olma yoluna girdi. Şerif Bey Erzurum Kongresi günlerinde, şehre gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer adlı ve onunla birlikte kurmay heyetine her türlü kolaylığı sağladı. 1932 yılında emekli olan ve İstanbul'a taşınan Dr. Şerif Soylu, 1946 yılında vefat etti. Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, 28-29.; **Varlık**, 12 Temmuz 1934, s.2.

⁸³⁷ Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.154.; Ankara Numune Hastanesi'nin mevcut binalarının onarılması bahsinde, hastane yapıları için o dönemde pavyon sisteminin tercih edildiği belirtilmişti. Bir kurumun, bahçe içindeki yapılarından her biri pavyon olarak adlandırılıyordu. Pavyon sisteminin tercih edilmesinin nedeni bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemektir. Bu sistemde hastaneye ait klinik, ameliyathane, idare ve poliklinik gibi birimler ya ayrı ayrı binalarda ya da ikişer ikişer tanzim ediliyordu. Böylece hastalıkların bulaşma tehlikesi azaltılıyor, hastalar istedikleri vakit açık havaya çıkabiliyordu. Ancak pavyon sisteminde birimler arasında irtibat kurmak zor oluyordu. Tıptaki ilerlemelerle birlikte, hastalıkların birçoğunun bulaşıcı olmadığı ve koruyucu tedbirlerin alınabileceğine dair yeni bilgiler ortaya çıkınca, işletme bakımından pahalı olan pavyon sistemi terk edildi; yerini daha ekonomik olan blok sistemine bıraktı. Doktor Şerif Bey de, pavyon sisteminin geçerli olduğu bir dönemde hastanenin blok şeklinde inşa edilmesinin doğru olmadığını vurguluyordu. Mutlu, **a.g.e.**, s.36.

yardımına müracaat edildi. Ancak bu girişimden de istenilen sonuç sağlanamadı.⁸³⁸ Gureba Hastanesi inşasının üzerinden henüz 10 yıl geçmemişti ancak gerekli bakım ve devlet yardımı yapılamadığından adeta terk edilmiş bir kurum halini aldı.⁸³⁹ Yaşanan bu sıkıntıları teyit eden Dr. Şerif Bey, kurumun gerekli tıbbi araçlara sahip olmadığını; hastane hekimlerinin, idare heyetinin ve hastanenin genel giderlerinin büyük güçlüklerle Belediye tarafından karşılanmaya çalışıldığını ifade ediyordu.⁸⁴⁰ Uzun bir müddet işe yaramaz bir halde bekleyen kurumun varlığının devamı açısından 1913 yılında önemli bir gelişme oldu ve özel idare tarafından hastane masraflarının karşılanmasına karar verildi.⁸⁴¹ Hekimlere, idare heyetine ve kurumun genel giderlerine ait bütçede değişiklik yapıldı ve bu karar Vilayet Meclis-i Umumi'si tarafından onaylandı. Dr. Şerif Bey, bu girişimle hastanenin gelişmesi için önemli bir adım atıldığını; böylece vilayetteki zavallı ve fukaraların vasıtasızlık yüzünden çeşitli hastalıklara yakalanmasının önüne geçilebileceğini yazıyordu.⁸⁴²

Dr. Şerif Bey'in de belirttiği gibi, kurumun masraflarının Vilayet Meclis-i Umumi'si tarafından karşılanması kararı, hastaneyi yok olmaktan kurtardı. Bu gelişmenin ardından yatak sayısı 100'e çıkarıldı ve sağlık hizmeti sunumuna devam edildi.⁸⁴³

Birinci Dünya Savaşı'na da tanıklık eden Gureba Hastanesi'nde 1915 yılının Eylül ayında aşı yapım merkezi kuruldu. Burada kolera ve tifo aşuları imal edildi. 1920'nin son aylarında kentte çiçek hastalığının artması üzerine hastanede çiçek aşısı uygulanmaya başlandı.⁸⁴⁴

Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından, "*ülkenin doğusunda ve özellikle vasat olarak nitelendirilen bölgelerde*"⁸⁴⁵ Numune Hastaneleri açma kararı alındı. Hastanelerin kurulacağı iller

⁸³⁸ Karataş, **a.g.t.**, s.42.

⁸³⁹ Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, s.186.

⁸⁴⁰ Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.154.

⁸⁴¹ Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, s.187.

⁸⁴² Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.154.

⁸⁴³ Karataş, **a.g.t.**, s.42.; Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.205.

⁸⁴⁴ Tonbul, Forta, **a.g.e.**, s.63.

⁸⁴⁵ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:6, s.129, (19.2.1340).

arasında Ankara, Diyarbakır, Sivas'tan başka Erzurum kenti de bulunuyordu. TBMM'de 18 Mart 1924 tarihinde Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçe görüşmelerinde, Erzurum Gureba Hastanesi'nin, doğrudan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne bağlanması ve giderlerinin genel bütçeden karşılanması kararlaştırıldı.⁸⁴⁶ 1 Mayıs 1924 tarihinden itibaren Sıhhiye Vekâleti'ne devredilen Erzurum Gureba Hastanesi'ne, "*Erzurum Numune Hastanesi*" ismi verildi.⁸⁴⁷

Hastanenin mevcut yapısı ve imkânları halkın taleplerini karşılayacak düzeyde değildi. Kurumun geliştirilmesi ve eksikliklerinin bir an önce giderilmesi gerekiyordu. Bu yüzden Sıhhiye Vekâleti tarafından vakit kaybetmeden çalışmalar başlatıldı.

Erzurum Numune Hastane'sinde ilk zamanlarda sadece dâhiliye ve hariciye klinikleri hizmet veriyordu.⁸⁴⁸ 1924 yılında röntgen ünitesi kurulabilmek amacıyla girişimlerde bulunuldu ve çıkarılan bir kararname ile gerekli röntgen cihazının Fayka Verke Fabrikası'ndan satın alınması kararlaştırıldı.⁸⁴⁹

1925 yılında kurumun ihtiyacı olan tıbbi alet ve malzemenin "*İstanbul Sinaat ve Ticaret Yurdu*" tarafından imal edilmesi karara bağlandı.⁸⁵⁰

⁸⁴⁶ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, s.672-679, 685, 702-703, (18.3.1340).

⁸⁴⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.26.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 64.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 65.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1924, s.2.; Erzurum Numune Hastanesi'nin batı cephesini ve ana giriş kapısını gösteren fotoğraflar için bkz. EK.55, EK.56, EK.57.

⁸⁴⁸ Başar, **a.g.m.**, s.544.

⁸⁴⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1.,Yer No:10.31.7.

⁸⁵⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1.,Yer No:16.68.15.; Kurumun ihtiyacı olan tıbbi malzeme, ilaç ve eşyaların temini maksadıyla, gerektiğinde ihaleler açıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1.,Yer No:15.57.18.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2.,Yer No:2.16.34.;**Hâkimiyet-i Milliye**, 13 Mart 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Mayıs 1925, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Haziran 1925, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Eylül 1926, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Temmuz 1929, s.4.; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1929, s.5.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Kânunusani 1931, s.7.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Teşrinisani 1931, s.6.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 İkinciteşrin 1932, s.7.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Eylül 1934, s.4.; Hastanenin ihtiyaçları tıbbi ilaç ve malzeme ile sınırlı değildi. Pirinç, şeker, yağ, tuz, bulgur, nohut, un gibi erzak ihtiyaçlarının yanında, benzin, gazyağı, vakum yağı, mazot gibi şeylere de gereksinim duyuluyordu. Bu yüzden bahsedilen malzemeleri temin etmek için gazetelere ilanlar veriliyordu. **Varlık**, 2 Temmuz 1934, s.2.; **Varlık**, 11 Haziran 1936,s.4.; **Varlık**, 15 Haziran 1936,s.4.; **Varlık**, 18 Haziran 1936, s.4.; **Varlık**, 22 Haziran 1936, s.4.; **Varlık**, 5 İkinciteşrin 1934, s.3.; **Varlık**, 8 İkinciteşrin 1934, s.3.; **Varlık**, 12 İkinciteşrin 1934, s.3.; **Varlık**, 24 Birincikanun 1935, s.3.; **Varlık**, 9 İkincikanun 1936, s.3.; **Ajans Haberleri**, 25 Ocak 1946, s.1., **Ajans Haberleri**, 26 Temmuz 1946, s.2.

1927 yılı itibarıyla 100 yatakla hizmet sunumuna devam eden kurumda,⁸⁵¹ 1930'da röntgen⁸⁵² ve bakteriyoloji laboratuvarları kuruldu. 1931'de asabiye ve kulak burun boğaz klinikleri hizmet vermeye başladı.⁸⁵³ 1931 yılında başlatılan onarım faaliyetlerine,⁸⁵⁴ 1933 ve 1934 yıllarında da devam edildi. 1933'te ameliyathane⁸⁵⁵ 1934 yılında ise gusülhane, otopsi odası, erzak ambarı, hamam ve çatı onarımdan geçirildi.⁸⁵⁶

Numune Hastanesi'nin daha nitelikli hizmet verebilmesi amacıyla mevcut birimlerin onarımları devam ederken ve bunlara yenileri eklenirken, 1935 tarihinde Başbakan İsmet İnönü Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan bir inceleme gezisine çıktı.⁸⁵⁷ 29 Temmuz 1935 tarihinde Erzurum'a geldiğinde büyük bir hayal kırıklığına uğrayan İnönü, "Erzurum şarkta gördüğüm merkezlerden en fena olanlarından biri ve vilayet olarak en az himmet edilmiştir. Trahom vilayeti tahrip etmektedir. Erzurum'un asayışı bile ciddi bir ilgi görmemiştir. Sudan ve elektrikten mahrum olan Erzurum'un tozları en ağır zehirler mahiyetindedir. Bu şartlar altında Erzurum henüz iskân edilmekte ise bunu havasının iyiliğine ve uzun kış devrinin mikroplarla mücadele etmesine vermelidir. Erzurum'a sarf edilen devletin türlü şekilde imar paraları hep israflıdır. Senelerdir büyük muallim mektebi bitmiyor..."⁸⁵⁸ yorumunu yapıyordu.

⁸⁵¹ 1927-1928 Devlet Salnamesi'nde kurumun 100 yatakla hizmet verdiği belirtilmekte, 1930 tarihli bir arşiv belgesinde ise, hastanede 10'u ücretli toplam 90 yatağın bulunduğu vurgulanmaktadır. 1934 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde ise mevcut yataklara 15 adet daha ilave edilerek yatak sayısının 90'a çıkarıldığı bilgisi yer almaktadır. 1936 tarihinde kurumu ziyaret eden Muhabir Süheyl Bey de Hastanede 90 yatak bulunduğunu yazmaktadır. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.280.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.10.;**Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.; **Varlık**, 7 Mayıs 1936, s.2.

⁸⁵² Erzurum Numune Hastanesi'nde röntgen biriminin kurulmasında Dr. Tarık Temel'in önemli katkıları vardır. Ancak Dr. Tarık Bey'in hangi tarihlerde kurumda görevli olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hastanede röntgen mütehassısı olarak görev yapan ve saptanabilen ilk isim Dr. Osman Saib Bey'dir. Dr. Osman Bey, Erzurum Numune Hastanesi'nde 1928-1929 yılları arasında görev yapmıştır. Prof. Dr. Zeki Başar'ın verdiği bilgiye göre röntgen ünitesi, 1930 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Başar, **a.g.m.**, s.544.; **Türkiye Cumhuriyeti Büyük Ticaret Salnamesi**, Malul Gaziler Neşriyatı Kolektif Şirketi, İstanbul, 1928, s.993.;**Türk Onkoloji Dergisi**, Cilt:26, Yıl: 2011, s.5.

⁸⁵³ Başar, **a.g.m.**, s.544.

⁸⁵⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2.,Yer No:17.10.8.

⁸⁵⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.

⁸⁵⁶ **Varlık**, 24 Eylül 1934, s.3.

⁸⁵⁷ Erdal Aydoğan, "Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:33-34, Mayıs- Kasım 2004, s.4.

⁸⁵⁸ Saygı Öztürk, **Kasadaki Dosyalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s.64-65.; Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.49-50.

Erzurum'a gelişinin ertesi günü Numune Hastanesi ve Doğumevi'ni de ziyaret eden⁸⁵⁹ İsmet Paşa, henüz inceleme gezisi devam ederken, 2 Ağustos 1935'te Dr. Refik Saydam'dan Erzurum Numune Hastanesi'ne sarf edilmek üzere 1.500 liranın gönderilmesini istedi. Bu parayla röntgen dairesine operatör için ayrı bir yer ve yine hastaneye tel kafes yaptırılacağı belirtiliyordu.⁸⁶⁰

Başvekil İnönü'nün gezi sonunda hazırladığı, Atatürk ve Bakanlar Kurulu'na sunduğu "*Kürt Raporu*"nda en dikkat çekici nokta, "*Doğu illeri verimli hale gelmedikçe, bütçenin ve devlet kudretinin artması beklenemez*" tespiti idi. Doğu illerini verimli hale getirmek içinse,⁸⁶¹ Birinci ve İkinci Umumi Müfettişliği⁸⁶² dışında, merkezi Erzurum olacak Üçüncü Umumi Müfettişlik de kurulmalıydı. Nitekim aynı yıl Erzurum merkez olmak üzere, Kars, Gümüşhane, Erzincan, Trabzon, Ağrı illerini kapsayan "*Üçüncü Umumi Müfettişliği*" kurulması kararlaştırıldı; 23 Ağustos 1935'te Bakanlar Kurulu kararı ile Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer, Üçüncü Umumi Müfettiş olarak görevlendirildi.⁸⁶³ Müfettişlik programına göre mıntıkanın topyekûn kalkındırılması ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkının asgariye indirilmesi hedefleniyordu. Bu amaca ulaşmak için, ekonomi, bayındırlık, eğitim ve sağlık alanlarında çalışmalara başlanılacak; eksiklikler giderilecekti.⁸⁶⁴

⁸⁵⁹ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, Haz: Ahmet Demirel, 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2001, s.184.; Küçükuşurlu, **a.g.e.**, s.614.

⁸⁶⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:13.75.20.; İsmet İnönü, Erzurum ziyaretinde defterine aldığı notta, "*(Eyi) Hastane (Tel kafes 1.000. Röntgen operatörü için yer 500)*" yazmıştı. İnönü, **Defterler (1919-1973)**, 1. Cilt, s.184.

⁸⁶¹ Aydoğan, **a.g.m.**, s.4.

⁸⁶² Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir idari uygulama idi. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesinde vilayetlerin iktisadi ve sosyal ilişkileri bağlamında birleştirilerek Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kurulabileceği; 23. maddesinde ise Umumi Müfettişliklere atanacak müfettişlerin görevleri belirtiliyordu. 25 Haziran 1927'de çıkarılan "*Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun*"dan kısa bir süre sonra, Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsayan "*Birinci Umumi Müfettişlik*" kuruldu ve İbrahim Tali (Öngören) Bey de Birinci Umumi Müfettiş olarak atandı. Umumi Müfettişlik, kurulduğu mıntıkanın diğer bölgelerle bütünlüğünü sağlamak, kanunları tatbik etmek, asayiş ve düzeni sağlamakla görevliydi. 1934 yılında Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerini kapsayan, bölgeler arasında, iktisadi, bayındırlık ve sosyal alanlardaki dengesizliğin ortadan kaldırılmasını amaçlayan "*İkinci Umumi Müfettişlik*" kuruldu. **Düstur (Üçüncü Tertip)** Cilt:8, Devlet Matbaası, Ankara, 1946, s.1005.; Tuğba Doğan Korhan, "*Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938)*", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2011, s.102-106.

⁸⁶³ Aydoğan, **a.g.m.**, s.4.

⁸⁶⁴ Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, göreve atanmasının gerekçelerini ve Müfettişlik programını, bölge valiliklerine gönderdiği telgrafta şöyle açıklıyordu: "*Üçüncü Umumi Müfettişliğe tayin edildim.*"

Kentte sivil halkın yataklı tedavi hizmetlerine yönelik ihtiyacının karşılanmasında Erzurum Numune Hastanesi, çok önemli bir fonksiyona sahipti. Ancak hastanenin koşulları daha elverişli hale getirilmeliydi. Bu amaçla Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Bey tarafından 2 Mayıs 1936 tarihinde Dr. Refik Saydam'a gönderilen bir mektupta, inşa halinde olan ve yıllardan beri bitirilemeyen mektep binasının Erzurum Numune Hastanesi'ne tahsis edilmesinin, mektebin de hastane binasına taşınmasının uygun olacağı belirtiliyordu. Mektubun detayında aşağıdaki hususlara değiniliyordu.⁸⁶⁵

Trabzon:2/5/936

Sayın Dr. Refik Saydam
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili

Erzurum Numune Hastanesi'ne doksan bin lira sarfiyla pavyonlar ilave edileceğini ve bazı tadilat yapılacağını işittim. Esasen hastaneye gayri kâfi bir saha içinde kalan bahçenin bu suretle eksiltilmesi doğru olamayacaktır kanaatindeyim. Erzurum'da senelerden beri bir münakaşa ve mücadele mevzu teşkil eden ve bir türlü bitirilemeyen büyük mekteple şimdiki Numune Hastanesi'nin tebdili ve mektebin hastane ve Numune Hastanesi'nin de mektep haline sokulması münasip olur fikrindeyim. Bu takdirde pavyonlar için verilecek doksan bin lira ile büyük mektebin ikmal ve hastaneye göre tadil ve tanzimi, hem gittikçe harap olan yarım milyon liralık binayı kurtarmaya ve hem de şimendiferlerle bağlanacak tarihi Erzurum'un ilerde muhakkak ihtiyacı olacak sıhhi bir müesseseye yarayacaktır. Şimdi Milli Müdafaa Müsteşarı bulunan eski Dokuzuncu Kolordu Kumandanı Korgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman aynı fikir ve kanaattedir. Bu suretle süel ve sivil iki büyük hastane için birbirine münasebetli yer bulunacak ve o parça adeta bütün manasıyla sıhhat yurdu haline girecektir. Son aldığımız malumata göre bu kış mektep yeniden ve bilhassa çatısında mühim mikiyasta zedelenmiştir. Yüksek Kültür Bakanı Bay Saffet Arıkan'la bu mevzu üzerinde anlaşsınız Erzurum'a hayırlı, faydalı bir iş yapmış olursunuz. Esasen mektebin şu haliyle daha bir kış geçirmeye tahammülü yoktur. Kaimen tamir edilemeyecek bir hale girecektir. Bunu da şimdiden arz etmeyi vicdani bir fariza, vatani bir vazife telakki ederim."

Başbakanın doğu illerindeki son seyahatinde yüksek ve derin bakışlarıyla buldukları idari, mali, ekonomik, bayındırlık, tarım, sıhhat, iskân ve diğer umumi hizmetlerdeki noksanlıkları ikmal etmek şimdilik müfettişliğin esas programını teşkil eder. Çalışma arkadaşlarımızla hep birlikte bu yolda yürüyeceğiz. Atatürk'ün kurtuluş sesini yükselttiği ve işittirdiği şark memleketinde en küçük mesai ve muvaffakiyetimizin devlet hayatındaki çok canlı ve verimli bir eser olacağını ve işte bu noktada aşk ve iman birliği ile şarkın kalkınmasına bütün varlığımızı şart etmemiz lazım geleceğini programımızın ilk başlangıcı olarak beyan ederim." Erzurum, 19 Eylül 1935, s.1.; Aydoğan, a.g.m., s.5.

⁸⁶⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:71.464.3.

Yukarıdaki mektubun Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam'a gönderilmesinden yaklaşık bir hafta sonra Varlık ve Akşam Gazeteleri adına Numune Hastanesi'ni ziyaret eden M. Süheyl Esem, 90 yataklı hizmet veren kurumun on sene önceki hali ile bugünkü hali arasında oldukça fark olduğunu belirtiyordu. En göze görünür yerlerden en izbe köşelere kadar her yerde temizliğin göze çarptığını, günde 100-150 adet poliklinik hastasına bakıldığını, röntgen ve laboratuvar muayenelerinin sorunsuz bir şekilde devam ettirildiğini de sözlerine ilave ediyordu. Muhabir Süheyl Bey, Başhekim Sabri Bey tarafından kendisine yapılan açıklamada, Belediye'ye ait 6.800 m² arsanın satın alındığını ve burada 70 yataklı bir binanın yapılmasına karar verildiğini ifade ediyordu.⁸⁶⁶ Bahsi geçen binanın tam olarak hangi tarihte inşa edilmeye başladığına dair elde herhangi bir veri mevcut olmamakla birlikte, 29 Mart 1938 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde, yeni bütçeye yarım milyon liradan fazla tahsisat konduğu, bu tahsisatla Erzurum'daki Numune Hastanesi, Elazığ'daki Cüzam Hastanesi, İstanbul Çocuk Hastanesi gibi bazı sağlık kurumlarının inşaatının tamamlanacağı belirtiliyordu.⁸⁶⁷ Şu halde Tahsin Bey'in hastane binasının inşa halindeki mektebe nakli teklifinin kabul edilmediği ve aynı binada sağlık hizmeti sunumuna devam edildiği sonucuna ulaşıyordu.

“Erzurum Vilayetinde Yapılan Mühim İşler” başlığıyla Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde, Üçüncü Umumi Müfettişlik kurulduktan sonra hummalı bir faaliyete girişildiğinden, halkın refahına, yurdun imarına ait eserlerin yer yer görünmeye başladığından bahsediliyordu. Haberde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan Fevzi Çakmak Askeri Hastanesi'nin modern binaların en büyüğü ve en güzeli olduğu, dâhili teşkilatının çağın gereklerine uygun şekilde oluşturulduğu ve bu bakımdan da halkın büyük bir ihtiyacını karşıladığı da vurgulanıyordu. Aynı haberde Fevzi Çakmak Askeri Hastanesi'nin karşısında bulunan Numune Hastanesi'nden de modern bir yapı olarak bahsediliyor ve güzel bir bahçeye sahip olmasından ötürü Cumhuriyet Caddesi üzerinde göze çarpan binalardan birisi olduğu

⁸⁶⁶ **Varlık**, 7 Mayıs 1936, s.2.

⁸⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1938, s.3.; Erzurum Numune Hastanesi inşaatının tamamlanması için 10.000 lira ayrıldı. Ayrıca hastanede ilave edilecek 10 yatak için, bütçeye 2.430 lira ek zam yapıldı. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:25, s.28, 33-34, (23.5.1938).; **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:25, s.169 (24.5.1938).

söyleniyordu. Ayrıca hastanenin büyük eksikliklerinden biri olan kalorifer tesisatı işinin de tamamlandığı ifade ediliyordu.⁸⁶⁸

Her geçen yıl biraz daha gelişen Erzurum Numune Hastanesi'ne başvuruların artmasıyla birlikte, mevcut yataklar ihtiyaca cevap veremez oldu. Bu sorun, ana binanın arkasına düşen bahçeye inşa edilen yapılarla giderilmeye çalışıldı.⁸⁶⁹ Hastanenin ilk başhekimi olarak görev alan Dr. Salim Cimilli, vilayette hastaneler için sarf edilecek paraların büyük kıymeti olduğunu, vatan müdafaasında top, tüfek hatta tayyare ne kadar lüzumlu ise hastanelerin de o kadar önemli bir müdafaa vasıtası olduğunu ifade ediyordu.⁸⁷⁰

Erzurum Numune Hastanesi'nde ilerleyen yıllarda yeni birimler kuruldu. 1943'te cildiye, 1945 yılında diş ve üroloji klinikleri hizmet vermeye başladı.⁸⁷¹ 1950 yılında 200, 1953'te 300 yatak kapasitesine ulaşan hastanede,⁸⁷² 1955 yılında biyokimya ve çocuk birimlerinin yanında 20 yataklı bir nisaiye kliniği açıldı. 1960 yılında ortopedi ve 1962 yılında fizik tedavi birimleri de hastanede hizmet veren klinikler arasında yer aldı.⁸⁷³ 1963 yılından itibaren yeni hizmet binasına taşınıldı ve 400 yatak kapasitesiyle hizmet sunumuna devam edildi.⁸⁷⁴ 1966 yılında büyük bir

⁸⁶⁸ Erzurum vilayeti, Türkiye'nin sıcaklık ortalaması en düşük illerinden birisidir. Kışlar oldukça soğuk ve sert geçmektedir. Bu yüzden Hastanenin kaloriferle ısıtılması büyük önem taşıyordu. Erzurum Numune Hastanesi kalorifer tesisatı için 1937 yılında 12.700 lira keşif bedelli iş, ihaleye çıkarıldı; 1938 yılında tesisatın döşenmesi amacıyla faaliyete geçilmesine karar verildi. **Ulus**, 5 Mart 1937, s.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2.,Yer No:75.44.8.; **Cumhuriyet**, 9 Kânunuevvel 1939, s.8.; **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:4, s.2687.

⁸⁶⁹ Yapılan inşaatların tamamlanması için, su, elektrik tesisatı, sıva ve mozaik işleri gerektiğinde açık eksiltme usulüyle ihaleye çıkarıldı. **Erzurum**, 10 Nisan 1939, s.4.

⁸⁷⁰ **Erzurum**, 24 Haziran 1937, s.2.; Geçen yıllarla birlikte Erzurum'da sağlık kurumu sayısı da arttı. 1950 tarihinde kullanılmayan Üçüncü Umumi Müfettişlik binası, Verem Hastanesi olarak hizmet vermeye başladı. Erzurum Verem Hastanesi'nin kuruluşu ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Başar, **Erzurum Verem Hastanesi'nin Kuruluşu ve Beş Yıllık Çalışmaları**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1957.; 300 yataklı Göğüs Hastalıkları Hastanesi ise 1950 tarihinde hizmete açıldı. **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:4, s.2766.

⁸⁷¹ Başar, **a.g.m.**, s.544-545.

⁸⁷² Nusret Karasu, *"Ana Çizgileriyle Erzurum"*, **Çeşitli Yönleriyle Erzurum ve Çevresi**, Ulusal Verem Savaşı Derneği XXI. Kongresi, 27-30 Haziran 1968, s.96.; Tahsin Akgün, **Erzurum**, Tan Matbaası, İstanbul, 1955, s.19.

⁸⁷³ Başar, **a.g.m.**, s.544.

⁸⁷⁴ Bu yeni binanın temeli 1953 yılında atıldı. Ödeneksizlik yüzünden inşaatı yaklaşık 10 yıl sürdü. Sağlık Bakanı Prof. Dr. Nusret Karasu'nun sağladığı olanaklarla yapımı tamamlandı. Prof. Dr. Zeki Başar'a göre bu yeni hizmet binası 12 Mart 1963'te açıldı. Oysa Doğuda Sağlık Tıp Dergisi adlı kaynakta, bahsi geçen binanın 1962'de açıldığı belirtiliyordu. Başar, **a.g.m.**, s.545.; **Doğuda Sağlık Tıp Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Eylül 1984, s.1.

onarım geçiren ve genişletilen⁸⁷⁵ Erzurum Numune Hastanesi, 1966'da Tıp Fakültesi Hastanesi'ne devredildi.⁸⁷⁶ 1967 yılında yatak kadrosu 600'e, 1973 yılı itibarıyla ise 720'ye ulaştı.⁸⁷⁷

Numune Hastanesi'nin ilk hizmet binası olan ve daha sonra “Şerif Efendi Kliniği” olarak adlandırılan bina, 1967 yılında restore edildi ve poliklinik binası olarak kullanılmaya başlandı.⁸⁷⁸ Sonraki yıllarda ise Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alındı.⁸⁷⁹

B. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan (Uzman Hekim, Asistan Hekim, Eczacı ve Hemşire) Kadrosu (1924-1938)

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, açılması planlanan Numune Hastanelerinin hekim ve diğer sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla vakit kaybetmeden çalışmalara başladı; basın aracılığıyla Erzurum Numune Hastanesi'nin ihtiyacı olan uzman hekim kadrolarını duyurdu. Buna göre hastanede dâhiliye, kulak burun boğaz, göz, cilt, kadın hastalıkları, röntgen, laboratuvar kliniklerinde istihdam

⁸⁷⁵ Bulut, **Erzurum Çarşı Pazar**, s.36.; Erzurum Numune Hastanesi'nin çeşitli tarihlerde çekilmiş fotoğrafları için bkz. EK.58, EK.59, EK.60.

⁸⁷⁶ Erzurum Milletvekili Necati Güven, Numune Hastanesi'nin Tıp Fakültesi'ne devrinden sonra, ücretsiz tedavi alınabilecek bir sağlık kurumu özelliğini kaybettiğini, hiç olmazsa kurumun yarısının memleket hastanesi vasfı ile parasız bir şekilde halkın hizmetine sunulmasını istemiştir. Dönemin Sağlık Bakanı Edip Somunoğlu ise bu sözlere cevaben şu açıklamada bulunmuştur: “Bir noktayı tasrih etmek istiyorum. Erzurum Numune Hastanesi Tıp Fakültesi'ne devir edilmiştir. Erzurum Numune Hastanesi'nin ilmi yönü Tıp Fakültesi'nin değerli profesör ve asistanlarının denetimi yönetilecektir. Bu şekilde ilmi tarafı kendilerine ait olmak üzere idari kısmı tamamen orada yapılan protokol mucibince yine Sağlık Bakanlığı'na aittir. Numune Hastanesi olarak isimlendirilmektedir. Diğer şehirlerde İstanbul'da, Ankara'da bu nevi hastaneler mevcuttur. Bizim Sağlık Bakanlığı teşkilatıyla diğer üniversite teşkilatının, üniversite profesörlerinin ve personeli bir arada hizmet gördükleri vakıftır. Fakat arkadaşımı bir taraftan haklı gördüğüm şu cihetin de üzerindeyiz. Üniversite hastanesi gibi, üniversiteye devredilmiş gibi görünüp de gelen vatandaşların günlük hizmetlerinde bazı aksaklıklar olduğu, bize kadar intikal etmiştir. Bunun da bilhassa şu son günlerde üzerinde durulmakta ve yeni bir protokol tanzim etmekteyiz, bunu da tasrihe çalışıyoruz.” **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem:2, Cilt:12, TBMM Matbaası, 1967, s.422, (8.2.1967).; **Yurt Ansiklopedisi, (Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, Cilt:4, s.2766.

⁸⁷⁷ **Erzurum İl Yıllığı 1967**, s.224.; **Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı**, Erzurum Valiliği, İstanbul, 1974, s.249.; Erzurum Numune Hastanesi'nin 1973 yılına ait fotoğrafı için bkz. EK.61.

⁸⁷⁸ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem:2, Cilt:2, s.422, (8.2.1967).; Şerif Efendi Kliniği olarak adlandırılan bina, günümüzde Aile ve Toplum Sağlığı Merkezi olarak kullanılmaktadır. Tonbul, Forta, **a.g.e.**, s.59.

⁸⁷⁹ Bulut, **Erzurum Çarşı Pazar**, s.36.

edilmek üzere uzman hekimler aranıyordu. Dâhiliye uzmanına 60, diğer uzmanlara 40 lira ödeneceği; ayrıca maaş ve fevkalade tahsisatlarının yarısı kadar da zam yapılacağı belirtiliyordu.⁸⁸⁰

Erzurum Numune Hastanesi açıldıktan sonra kurumun ilk başhekimisi olarak Dr. Mahmut Salim (Cimilli) Bey⁸⁸¹ görevlendirildi. Bu görevini 1925 tarihe kadar sürdüren⁸⁸² Salim Bey'in ardından kimin başhekim olarak görevlendirildiğine dair mevcut kaynaklarda herhangi bir veriye ulaşılamadı.

1924 yılı içinde, tespit edilebilen ve kuruma ataması yapılan uzman hekimlerden ilki, Hariciye Mütahassısı Dr. Tefik Hamid Bey idi.⁸⁸³ 1925 yılı ortalarında Erzurum'da açılan Türk Ocağı İdare Heyeti üyeleri arasında Numune Hastanesi Kulak Burun Boğaz Mütahassısı Yusuf İzzettin Bey'in de ismi yer alıyordu. Ancak kurumda ne zaman göreve başladığı belli değildi.⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1924, s.4.

⁸⁸¹ Cemil Kutlu, *“İdealist Bir Cumhuriyet Hekimi; Salim Cimilli”*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Erzurum, Bahar 2013, s.295-297.; **Dr. Mahmut Salim Cimilli**, 1888 tarihinde Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimin Erzurum'da tamamlayan Salim Bey, Mekteb-i Tıbbiye'den 1911 yılında mezun oldu. İlk görevine mecburi hizmet gereği, Erzurum'un Hınıs Kazası Hükümet Tabibi olarak başladı. Burada üç yıl hizmet veren Dr. Salim, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte askere alındı ve Dr. Yüzbaşı rütbesiyle 1919'a kadar hem mesleğini icra etti hem de vatan savunmasına aktif olarak katıldı. 1919 yılında Erzurum Hükümet Tabipliği'ne getirilen Salim Bey'in bu görevi ifa etmeye başladığı yıllarda Milli Mücadele başladı. Bir taraftan zor şartlar altında mesleğini icra ederken diğer taraftan ülke meselelerine duyarız kalmadı. Milli Mücadele'nin Erzurum'daki faaliyetleri içinde yerini alan Salim Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İki Numaralı Ocağı'nın faal bir üyesi olarak hizmet verdi. 1929 yılında tıbbi sertifika programı için Paris'e gitti. 1932 yılında Erzurum Sağlık Müdürlüğü'ne getirildi; 1936 tarihinde terfi aldı; 1939 Erzincan depreminde Erzurum'dan giden sağlık heyetine başkanlık etti. 1937-1940 yılları arasında Vali Haşim İşcan'ın Erzurum'da yaptığı çalışmalara katkıda bulundu. 1941'de Üçüncü Umumi Müfettişlik Sıhhi ve İskân Müşavirliği'ne atandı. 1947'de Sağlık Bakanlığı Müfettişi oldu ve 1949'da Başmüfettişliğe terfi ettikten sonra 1950'de emekli oldu. Dört çocuk babası olan Dr. Salim Bey, 20.10.1974'te Erzurum'da vefat etti. Yasin Coşkun, *“Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Özel Şahıs Koleksiyonları”*, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü**, (Basılmamış Uzmanlık Tezi), İstanbul, 2010, s.53.; Kutlu, **a.g.m.**, s.295-297.; **Varlık**, 2 Nisan 1936, s.3.; Dr. Salim Cimilli'nin fotoğrafları için bkz. EK.62, EK.63.

⁸⁸² Coşkun, **a.g.t.**, s.53.

⁸⁸³ **Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi**'nde *“Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Anadolu Numune hastaneleri için lazım olan mütahassısları intihab ve tayin eylemektedir. Bu meyanda Ankara ve Sivas Hastaneleri mütahassısları tayin edilmiştir. Buna göre Erzurum Numune Hastanesi Hariciye Mütahassıslığına Doktor Tefik Hamid Bey atanmıştır.”* şeklinde okuyucularına duyuruyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Mayıs 1924, s.3

⁸⁸⁴ Kücükuğurlu, **a.g.e.**, s.133.

Hastane açıldığında yapılan atamalarla, uzman hekim kadrosundaki eksiklikler giderilmeye çalışıldı. Ancak dâhiliye ve hariciye kliniklerinde asistan hekime ihtiyaç devam ediyordu. Bu yüzden, aylık 30 lira ücretle, iaşe ve ibateleri Erzurum Numune Hastanesi tarafından karşılanmak üzere asistan hekim arandığına dair gazete ilanları verildi; göreve talip olanların Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne başvurmaları istendi. Asistan hekimlerin burada hizmet edecekleri süre iki yıldır ve bu sürenin sonunda Hükümet tarafından uygun görülen mahallerde, iki sene mecburi hizmete tabi tutulacaklardı.⁸⁸⁵

Uzman ve asistan hekim haricinde başeczacı ve eczacı kadrolarındaki açığı kapatmak amacıyla da basına ilanlar verildi; başeczacıya aylık 20 lira, eczacıya 15 lira ödeneceği belirtilerek, talip olanların Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine müracaat etmeleri istendi.⁸⁸⁶

1925 tarihine gelindiğinde hastanenin hekim kadrosundaki eksiklik devam ediyordu. 31 Mayıs 1925'te basına verilen ilanda, çocuk, röntgen, laboratuvar ve asabiye birimlerinde görevlendirilmek üzere uzman hekimlere, 10 adet asistana ve 1 adet operatör muavinine ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu.⁸⁸⁷

1928 yılında çıkarılan Büyük Ticaret Salnamesi'ne göre Erzurum Numune Hastane'si uzman hekim kadrosu şöyleydi:⁸⁸⁸

Tablo.44. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Operatör Dr.	Tevfik Hamid Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Mehmet Şefik Bey
Kulak Mütahassısı	Yusuf İzzettin Bey
Göz Mütahassısı	Şevket Bey
Röntgen Mütahassısı	Osman Saib Bey
Daülkelp (Kuduz) Mütahassısı	Sadettin Sami Bey

⁸⁸⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1924, s.4

⁸⁸⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Temmuz 1924, s.4.

⁸⁸⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Mayıs 1925, s.4.

⁸⁸⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Büyük Ticaret Salnamesi**, s.993.

Tablo.44'teki veriler incelendiğinde, hastanede bazı ihtisas alanlarındaki eksikliklerin dolduramadığı; asabiye, çocuk, laboratuvar, cilt ve kadın hastalıkları gibi birimlerin uzman hekim açığının kapatılamadığı görülmektedir. Bunun dışında tabloda dikkat çeken bir başka husus ise Erzurum Numune Hastanesi'nde diğer Numune Hastanelerinden farklı olarak bir daülkelp (kuduz) tedavi mütehasısının istihdam edilmesidir. Erzurum'da 1921 yılında Kuduz Tedavihanesi açılmasına rağmen ayrıca Numune Hastanesi'nde de bir uzman hekim görevlendirilmesi tesadüf değildir. Vilayetin öteden beri en büyük sorunlarından biri başıboş gezen binlerce köpektir. Bu durum beraberinde kuduz hastalığı tehlikesini de getirmektedir.⁸⁸⁹ Erzurum Numune Hastanesi bünyesinde kuduz hastalığının teşhis ve tedavisiyle ilgilenmek üzere ayrı bir hekim istihdam edilmesi, kurumun, bu önemli halk sağlığı problemiyle yakından ilgilendiğinin ve çözüme katkıda bulunduğunun göstergesidir.

1928-1929 Devlet Yıllığı'na göre ise hastane çalışanları arasında aşağıdaki isimler yer alıyordu.⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Erzurum Sıhhiye Müdürü Dr. Şerif Bey, vilayet dâhilinde başıboş gezen köpeklerin çokluğu ve kuduz tehlikesine, 1913 yılında kaleme aldığı Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası adlı eserde dikkat çekiyordu. Tabakhanelerin şehir merkezinde bulunmasından dolayı hemen hemen her sokakta on beş köpek olduğunu, geceleri bastonsuz ya da değneksiz gezmenin imkânsızlığını, kazara bir defa aralarına düşüldü mü ısırılmadan, yaralanmadan, yerlere yuvarlanmadan kurtulmanın pek de kolay olmadığını ifade ediyordu. Ayrıca kuduz hastalığına yakalanan hayvanın hastalığı hem insanlara hem de diğer hayvanlara bulaştırdığını, bunun da büyük tehlike yarattığını açıklıyordu. Yıllar sonra Varlık Gazetesi'nde yayınlanan "*Şehirde Köpekten Geçilmiyor*" başlıklı haber, vilayette bu sorunun halen çözülemediği anlamına geliyordu. Haberin detayında kuduz tehlikesiyle ilgili olarak şu ayrıntılara yer veriliyor ve belediyenin tedbir alması isteniyordu: "*Bir okuyucumuz yazıyor: "İstanbul gazeteleri her gün birkaç kuduz vakası kaydederler. Hâlbuki İstanbul'da sokak köpeği hemen yok gibidir. Erzurum'da başıboş gezen binlerce köpek olduğu için kuduz tehlikesi de her zaman için mevcut demektir. Geceleri sokaklardan geçilmiyor. Kenar mahallelerde köpekler başlı başına bir tehlikedir. Senelerden beri bu köpek derdinin önüne geçmeyen Belediye'nin nazarı dikkatini celbederek bu tehlikenin önüne geçmesini lütfen yazınız."* Okuyucumuzun dileğini aynen yazıyoruz. Evvelce de yine bu sütunlarda yazdığımız gibi, hiçbir memlekette böyle sürüler halinde sokak köpeğine tesadüf edilmez. Bu sürüler bilhassa bu mevsimde, köylerden de gelen köpeklerin katışması ile daha fazla çoğalıyor. Bunun için insan geceleri yalnız başına eve gitmekten çekiniyor. Çünkü aç kurtlar gibi saldırıyorlar. Nitekim geçen sene şehrin kenarında birkaç koyunu parçalamışlar ve bir askeri de attan aşağı atmışlardı. Belediye'nin ciddi tedbir alarak köpeklerin öldürülmesine önem verilmesini dileriz." Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.102-103.**Varlık**, 2 Teşrinievvel 1936, s.2.

⁸⁹⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929**, s.158.; Hastane çalışanlarının toplu fotoğrafı için bkz. EK.64.

Tablo.45. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929)

Unvan	Uzman Hekim-Asistan Hekim ve Eczacıların İsimleri
Operatör Dr.	Nuri Hakkı Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Mehmet Şefik Bey
Kulak Mütahassısı	Yusuf İzzettin Bey
Göz Mütahassısı	Sami Bey
Röntgen Mütahassısı	Osman Fethi Bey
Daülkelp (Kuduz) Mütahassısı	Sadettin Sami Bey ⁸⁹¹
Asistan Dr.	Semih Arif Bey
Başeczacı	Muammer Bey
Eczacı	---

Tablo.45'teki verilerden anlaşılacağı üzere, 1929 yılına gelindiğinde, hastane kadrosunda bazı değişiklikler olduğu; göz, röntgen ve hariciye birimlerine farklı isimlerin atandığı görülmektedir. Bunun yanında bazı ihtisas şubelerinde (çocuk, cilt, kadın hastalıkları, laboratuvar, operatör muavinliği) halen boşluklar doldurulamamıştır. Kurumda 10 asistan hekime ihtiyaç olmasına rağmen sadece 1 asistan hekim istihdam edilebilmiştir.

1929-1930 Devlet Yıllığı'nda verilen bilgilere göre kurumda görevli personelin isimleri şöyledir:⁸⁹²

Tablo.46. Erzurum Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929-1930)

Unvan	Uzman Hekim-Asistan Hekim ve Eczacıların İsimleri
Operatör Dr.	---
Dâhiliye Mütahassısı	Mehmet Şefik Bey
Kulak Mütahassısı	Yusuf İzzettin Bey
Göz Mütahassısı	---
Röntgen Mütahassısı	Naci Bey
Daülkelp (Kuduz) Mütahassısı	Sadettin Sami Bey
Asistan Dr.	Semih Arif Bey
Başeczacı	Muammer Bey
Eczacı	---

Tablo.46'daki verilerden, Operatör Dr. Nuri Hakkı Bey ve Göz Mütahassısı Sami Bey'in kurumdaki görevinden ayrıldığı, hariciye ve göz gibi iki önemli kliniğin

⁸⁹¹ Erzurum Sıhhiye Müdürü Dr. Şerif Bey tarafından hazırlanan Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası adlı eserde Daülkelp (Kuduz) Mütahassısı Sadettin Sami Bey'in unvanından Numune Hastanesi Kalp Doktoru olarak bahsedilmektedir. Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.29.

⁸⁹² **T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930**, s.152.

uzman hekimsiz kaldığı ve Röntgen Mütahassısı Osman Fethi Bey'in yerine Dr. Naci Bey'in istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

1931 ve 1932 yıllarında kurumda görev yapan hekim kadrosuyla ilgili mevcut kaynaklarda herhangi bir veriye ulaşılamamakla birlikte, 1933 yılında Başhekimlik görevine Dr. Süleyman Fehmi Bey'in getirildiği görülmektedir. Operatör Dr. Samih Kamil Bey, Dâhiliye Mütahassısı Dr. Ziyaettin Bey, Göz Mütahassısı Dr. Nihat Naim Bey,⁸⁹³ kadroda yer alan diğer uzman hekimlerdir. 1929-1930 yılları arasında boşalan hariciye ve göz mütahassısı kadrosunun doldurulması, Erzurum ve çevre vilayetler açısından büyük bir kazanç olarak nitelenebilir.

1934 yılında basında yer alan bir haberden Erzurum Numune Hastanesi başhekiminin değiştiği anlaşılmaktadır. Bu değişikliğin tam olarak hangi tarihte gerçekleştiği belirli değildir ancak Dr. Süleyman Fehmi Bey'in yerine, Dr. Sabri Tahsin Bey'in görevlendirildiği görülmektedir.⁸⁹⁴ 1936 tarihli Varlık Gazetesi'nde, Numune Hastanesi'nde tifo hastalığı nedeniyle bir ay tedavi gören bir hasta, Başhekim Dr. Sabri Tahsin Bey'e ve diğer sağlık çalışanlarına teşekkür etmektedir. Bu ilandan, 1935 ve 1936 yılında da Dr. Sabri Tahsin Bey'in görevini sürdürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır.⁸⁹⁵

⁸⁹³ Mazhar Osman, **a.g.e.**, s.534.; Göz Mütahassısı Dr. Nihat Naim (Bayrakdar) Bey, yaklaşık iki yıl sonra Erzurum Numune Hastanesi'ndeki görevinden ayrıldı. Trahomlu hastaların daha nitelikli biçimde tedavi edilebilmeleri için Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'nde bir poliklinik açılarak burada istihdam edildi. Ayrıca Nisan ve Mayıs aylarında da Hasankale'ye gidip oradaki trahomlu hastaları yerinde tedavi etmesi ve bu hizmetleri karşılığında İl Özel İdaresi tarafından kendisine ayda 40 lira ödenmesi kararlaştırıldı. Aynı yılın Ağustos ayında bir kez daha görev değişikliği yapılarak, bu kez Nezip'te açılan Trahom Mücadele Hastanesi'ne tayin edildi. **Erzurum**, 13 Mayıs 1935, s.3.; **Varlık**, 29 Ağustos 1935, s.3.

⁸⁹⁴ Varlık Gazetesi'nde yer alan bir haberde Sıhhiye Müdürü Dr. Salim Cimilli'nin, Ankara'da düzenlenen Gaz Kursu'na katılmak üzere şehirden ayrıldığı ve yerine Numune Hastanesi Başhekimini Dr. Sabri Tahsin Bey'in vekâlet ettiği duyurulmaktadır. **Varlık**, 26 İkinciteşrin 1934, s.2

⁸⁹⁵ **Varlık**, 6 Şubat 1936, s.3.; 5 Ağustos 1937 tarihli Erzurum Gazetesi'nde, "*Düne Bak Bugüne Bak*" başlığıyla yer alan bir haberde halkın yakın zamanlara kadar devlet dairelerine serbest bir şekilde giremediği, derdini hiçbir amire ve memura anlatamadığından bahsedilmektedir. Ancak bazı müstesnalar olmakla birlikte artık köylüyü ezen, hor gören memurların kalmadığı belirtilmektedir. Örnek olarak da hasta bir köylünün, Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer Bey'in evindeki kabul salonunda hastalığını arz ettiğinden, o sırada tesadüfen Numune Hastanesi Başhekimini Dr. Sabri Tahsin Bey'in de orada bulunduğu ve vatandaşın derdini dinlediğinden söz edilmektedir. Bu haberden Dr. Sabri Tahsin Bey'in 1937 yılında da Erzurum Numune Hastanesi'ndeki görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. **Erzurum**, 5 Ağustos 1937, s.1.; Sabri Tahsin Bey aynı zamanda Erzurum Halkevi Sosyal Yardım Komitesi Başkanı olarak da görev yapıyordu. 1942 yılında bu göreve Numune Hastanesi Başhekimini Sabri Sidal getirildi. Küçüküçürlü, **a.g.e.**, s.160,164.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Erzurum Numune Hastanesi kurulduğu günden itibaren hekim ve diğer sağlık çalışanlarıyla ilgili eksikliklerini tamamlamak istese de, mevcut şartlar buna izin vermedi. Çünkü tüm ülkede olduğu gibi Erzurum vilayetinde de sağlık hizmetleri açısından en önemli sorunlardan biri, yetişmiş sağlık insan gücü temini noktasında yaşanan sıkıntılar ve sağlık personeli yetersizliği idi.⁸⁹⁶ Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam da bu sorunu yeri geldiğinde gündeme getiriyordu. Örneğin 1936'da TBMM'de yaptığı konuşmada, ülkede doktor adedinin noksan olmasından dolayı boşlukları dolduramadıklarını, ikinci bir tıp mektebinin Ankara'da açılması için kanun layihasının teklif edildiğini belirtiyordu.⁸⁹⁷

1936 yılının Mayıs ayı başında Varlık ve Akşam Gazeteleri adına Erzurum Numune Hastanesi'ni ziyaret eden ve tüm birimleri dolaşan Muhabir M. Süheyl Esen, bu ziyaretten kısa bir süre sonra kurumda yaşanan hekim sıkıntısını Varlık Gazetesi'ndeki köşesine taşıdı. "Sağlık Sigortamız" başlığıyla kaleme aldığı yazısında, konuyla ilgili olarak şu önemli ayrıntılara yer veriyordu:⁸⁹⁸

"Şu İstanbulluların canları ne tatlı imiş... Koca İstanbul'un birçok resmi ve hususi hastaneleri ve muhtelif semtlerinde bir sağlık yurdu olduğu halde Anadolu yakasında bir hastanemiz yok; ya gece yarısı müstacel bir vaka olursa ne yaparız diye kıyameti kopardılar. Gazeteler sütunlar dolusu yazılar yazdı ve en nihayet ne yaptılar, yaptılar Haydarpaşa'da mükemmel bir hastane daha açtılar. Gözümüz yok ama Erzurum'umuzun vaziyeti ile mukayese yapıyoruz da gıpta ediyoruz doğrusu.

Erzurum'da ise bir Numune Hastanemiz var. Buradan herhangi bir doktor herhangi bir suretle ayrıldı mı bunun yeri aylarca ve hatta yıllarca açık kalıyor. Nitekim bu hastanenin operatörü bir sene evvel hastalanarak İstanbul'a gitmiş ve iyileştikten sonra da başka yere tayin edilmiş. İşte o günden beri hastane operatörsüzdür. Operatör vekâletine Kulak Mütahassısı Doktor Ziya bakmaktadır. Arkadaşımız Doktor Ziya'nın maharet ve hazakatinden emin isek de bu şubede de ihtisas olduğunu bilmiyorduk. Velev ayrıca ihtisas diploması bulunsa bile, esasen pek fazla bulunan kendi şubesinin işleri arasında diğer bir şubeye ne derecede bakabilir?

Erzurum Numune Hastanesi bu havalinin biricik sağlık müessesesidir. İcabında civar bölgelerden de buraya başvuranlar oluyor. Durumunun ehemmiyetini izaha lüzum görmediğimiz böyle bir hastaneyi bir yıldan beri operatörsüz bırakmak, milyonlarca masraf ile vücuda getirilmiş olan bu sağlık yuvasının mühim bir şubesini ve bu şubeye ihtiyacı olan hastaları ihmal etmek demektir. Operatörsüz bırakılan Hastaneye acilen mütahassis getirilmesi lüzumunu kaydetmekle

⁸⁹⁶ Varlık Gazetesi Muhabiri F. Guntay, Erzurum merkezde kıymetli mütahassısların bulunduğunu ancak ilçelerin merkez kadar şanslı olmadığını, örneğin Tortum'da ne bir doktor ne de bir ebenin bulunduğunu belirtiyordu. F. Guntay, "Doktorsuzluk", **Varlık**, 28 İkinciteşrin 1935, s.3.

⁸⁹⁷ **TBMM Z.C.**, Devre V, Cilt:11, s.231, (25.6.1936).

⁸⁹⁸ **Varlık**, 14 Mayıs 1936, s.2.

beraber, Umumi Müfettişimiz Tahsin Uzer'in bunu layık olduğu ehemmiyet ve büyük bir hassasiyetle ele alacaklarına şüphe etmiyoruz.

Şu koca Erzurum'da bir tek operatör var; o da asker olduğu için Numune Hastanesi'ne belli başlı yardımı olamıyor tabi. Düşünüyorum; altmış küsur bin nüfuslu olan şehrimizde ve ilimiz sınırları içinde tedavi ve operasyon için Trabzon veya İstanbul'a kadar gitmeye muktedir olamayan yurttaşlarımız şimdiye kadar ne yaptılar ve ne yapıyorlar acaba? Haydi, ufak tefek cerrahi işleri Doktor Ziya başarıyor diyelim. Fakat operatörün derhal ve müstacelen müdahalesini icap ettiren ehemmiyetli ahvalde ne olacak? Şimdilik böyle bir akıbetten Cenab-ı Hak hepimizi korusun."

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer de Haziran 1936 tarihinde Kars Halkevi'nde yaptığı konuşmada, Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığıyla ilgili en güzel örneği "*İhmal etmişiz, idareyi, halkı ve bilhassa gençliği*" sözleriyle İsmet Paşa'nın verdiğini, Batı Anadolu gençlerinin doğu illerini benimsemediğini ve bu yüzden doğu vilayetlerinin çok geri kaldığını belirtiyordu. İstanbul Beyoğlu'nda 240.000 nüfus için 980 doktor bulunduğunu, Eminönü'nde 93.400 kişilik nüfusun yararlanabileceği 95 eczanenin mevcut olduğunu belirten Tahsin Bey, "*Kars'ta (hem bağırsak hem de ecza satanı eğer eczacı olarak kabul edersek) 1 tanedir. Yalnız Kanzuk Eczanesi'nin ilacı, sekiz vilayetininkinden dört defa fazladır... Sekiz vilayette hayatla alakadar olan ebelerin miktarı, İstanbul Ebe Mektebi'nin talebesinden azdır.*" tespitiyle, hem sağlık kurumlarının hem de sağlık insan gücü sayısının yetersizliğiyle ilgili şikâyetlerini ortaya koyuyordu.⁸⁹⁹ Aynı yıl Varlık Gazetesi'ne verdiği beyanatta ise, Doğu Anadolu'da halkın sağlık durumunun iyi olduğunu ancak hekim ve eczane sayısının ihtiyacı karşılamadığını, Üçüncü Umumi Müfettişlik mntikasındaki 450.000 nüfusa bir eczane düştüğünü, toplam 69 doktorun bulunduğunu, oysa İstanbul'un bir mahallesi sayılan Beyoğlu'nda yaklaşık 800 doktorun çalıştığını ifade ediyordu.⁹⁰⁰

Doğu Anadolu'nun diğer vilayetleri gibi Erzurum'da da sağlık insan gücüyle ilgili bu sıkıntılar devam ederken, 23 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan "*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu*"yla, Numune Hastanelerinin (Sivas,

⁸⁹⁹ **Erzurum**, 4 Haziran 1936, s.3.; **Varlık**, 18 Haziran 1936, s.2.

⁹⁰⁰ **Varlık**, 3 İkinciteşrin 1936, s.2.

Diyarbakır, Erzurum)⁹⁰¹ personel sayısı attırıldı ve maaşları da aşağıdaki gibi düzenlendi.⁹⁰²

Tablo.47. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)

Derece	Memuriyetin Nev'i	Adet	Maaş
10	Operatör Muavini	4	35
10	Dâhiliye Muavini	4	35
11	İdare Memuru ve Mutemet	1	30
14	İdare Memuru ve Mutemet	3	20
12	Ayniyat Mutemedi	1	25
16	Ayniyat Mutemedi	3	16
14	Levazım ve Satın Alma Memuru	1	20
16	Levazım ve Satın Alma Memuru	3	16
14	Ambar Memuru	1	20
18	Müstahzır	1	12
19	Kâtip	3	10
19	İmam ve Gassal	3	10

Mareşal Çakmak Hastanesi'ne Ruh ve Sınır Hastalıkları Şefi olarak 1938 senesinde atanan Dr. Rasim Adasal, Erzurum'la ilgili anılarını aktardığı bir yazısında, Dr. Sabri Erdal'ın senelerce Numune Hastanesi'ni büyük bir şöhretle idare ettiğinden söz etmektedir.⁹⁰³ Bu tespit, Dr. Rasim Adasal'ın bahsettiği Dr. Sabri Erdal'ın, Sabri Tahsin Bey olduğunu ve 1938 tarihinde de başhekim olarak görevini sürdürdüğünü düşündürmektedir. Bahsi geçen tarihte hastanede görevli uzman ve asistan hekimler hakkında ulaşılabilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, 1938 yılında Halil Tüzemen'in hastane dış hekimliği kadrosuna atandığı bilinmektedir.⁹⁰⁴

Erzurum Numune Hastanesi'nde sağlık insan gücü ile ilgili sıkıntılar sadece hekimlerle sınırlı değildi. Hemşire ve ebe yokluğu da bakım hizmetlerinin nitelikli bir şekilde yürütülmesi açısından önemli bir engeldi. Hastanenin ilk hemşire kadrosunun hangi isimlerden oluştuğu ya da başlangıçta kurumda hemşire görevlendirilip görevlendirilemediğine yönelik olarak mevcut kaynaklarda herhangi

⁹⁰¹ Kanun metninde Merkez Teşkilatı başlığı altında Ankara Numune Hastanesi kadrosunda yapılan değişiklik ayrı bir tablo ile gösterilmiştir. Vilayet Teşkilatı başlığı altında ise diğer Numune Hastaneleri'nde yapılan kadro değişikliği tek bir tablo ile gösterilmiştir. Kanun metninin tamamı için bkz. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:12, (9.6.1936), s.1-66.

⁹⁰² **Resmi Gazete**, Sayı:3337, 23 Haziran 1936, s.6705.; **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: XII, Sayı:80-81, Haziran- Ağustos 1936, s.218-222.

⁹⁰³ Adasal, **a.g.m.**, s.68.

⁹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1938, s.9.

bir veriye ulaşamadı. Ancak Hastane Baştabipliği'nden 3 Ağustos 1925 tarihinde Hilâl-i Ahmer Riyaseti'ne gönderilen bir yazıda ameliyathane, dâhiliye, hariciye ve diğer birimlerde istihdam edilmek, iaşe ve ibateleri kurum tarafından karşılanmak üzere, 800 kuruş maaşla dört hemşire talep edildi. Fakat Hilâl-i Ahmer Hasta Bakıcı Mektebi 1925 tarihinde kurulduğundan ve ilk mezunlarını 1927 yılında verdiğinden, bu istek karşılanamadı.⁹⁰⁵ Tespit edilebildiği kadarıyla bu talebe ancak 1933 yılında cevap verilebildi ve Hasta Bakıcı Mektebi mezunlarından 2 kişi Erzurum Numune Hastanesi'nde görevlendirildi.⁹⁰⁶

Özetle, hastanenin açıldığı 1924 yılından 1938'e kadar yetişmiş sağlık insan gücü sayısının azlığı, tüm ülkede olduğu gibi Erzurum Numune Hastanesi için de önemli bir sorundu. Tıp mesleği mensupları, Erzurum gibi vilayetlerden ziyade büyük şehirlerde kalmayı ve buralarda çalışmayı tercih ediyordu. Söz konusu sebeplerden dolayı Erzurum Numune Hastanesi'nde, yıllarca eksik kadro ile sağlık hizmetleri yürütülmeye çalışıldı.⁹⁰⁷

C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938)

Erzurum Gureba Hastanesi, Numune Hastanesi olarak hizmet vermeye başladığında, vilayet merkezinde yataklı tedavi hizmeti sunan Merkez Askeri Hastanesi dışında başka bir sağlık kurumu mevcut değildi. Tercan, Tortum, Oltu kazalarında ise Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından idare edilen onar yataklı birer muayene ve tedavi evi bulunuyordu.⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ Akgün,Uluğtekin, **a.g.e.**, s.96,395.; Erzurum Numune Hastanesi Sertabipliği'nin ameliyathane, dâhiliye ve hariciye şubelerinde çalıştırılmak üzere Hilal-i Ahmer Riyaseti'nden hemşire isteğine dair belgenin bir örneği için bkz. EK.65.

⁹⁰⁶ **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası** Sayı:32, Ankara, 29 İlkteşrin 1933, s.708-709.

⁹⁰⁷ Dr. Nusret Bey, 1960'lı yıllarda bile Erzurum genelinde sağlık personeli sayısının az olduğundan yakınıyor ve Erzurum gibi bölgelerin tıp mesleği mensuplarınca tercih edilmediğini belirtiyordu. Sağlık personelinin yüzde 63'ünün İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde toplandığını, Erzurum vilayetinde bu tabiplerin yüzde 1,4'ünün bulunduğunu vurguluyordu. 1960 yılının sonuna gelindiğinde bile ülkedeki 4339 ebeden yalnızca yüzde 2,6'sı, 1771 eczacıdan yüzde 0,62'si, 1932 dış hekiminden yüzde 0,52'si Erzurum'da görev yapıyordu. Kesin rakamlarla ifade etmek gerekirse, 1965 yılında tüm ilde eczacı sayısı 11, dış hekimisi sayısı 10, hemşire sayısı 129, ebe sayısı 113, sağlık memuru sayısı 103 adetti. Karasu, "*Ana Çizgileriyle Erzurum*", s.96-97.

⁹⁰⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.523.

Erzurum Numune Hastanesi hizmete açıldıktan kısa süre sonra, 13 Mayıs 1924'te, önemli derecede zayıya neden olan ancak şehir merkezini etkilemeyen depremlerden ilki meydana geldi. Horasan ve çevresinde gerçekleşen bu depremde insan kaybı olmamasına karşın, iki yüzden fazla hane yıkıldı; hayvan, erzak ve eşyalar mahvoldu. Savaş yıllarının ağır tahribatını üzerinden atamayan, göç eden insanları yeni dönen ve birer taş yığını andıran köyler, depremden çok etkilendi. Yeni kurulan ve modern bir ülke olmaya yönelen Türkiye Cumhuriyeti, elbette Erzurum'daki deprem felaketi ile yakından ilgilendi. Aktarılan paralar ve Erzurum Vilayeti'nin çalışmalarıyla köylerde evlerin yapımına başlandı. Ancak 6 Eylül⁹⁰⁹ ve en şiddetlisi 13 Eylül 1924'te yaşanan depremler,⁹¹⁰ felaketin boyutlarını büyüttü; inşaatı süren binalarından bir kısmının da yıkılmasına sebep oldu.⁹¹¹

Mustafa Kemal Paşa 30 Eylül 1924'te depremzedeleri ziyarete geldi.⁹¹² 9 Ekim 1924'te Belediye'de, Komutanlıkta, okullarda, Merkez Askeri Hastanesi ile Numune Hastanesi'nde incelemelerde bulundu. 10 Ekim 1924 tarihinde Erzurum'dan ayrıldı.⁹¹³

⁹⁰⁹ İbrahim Ethem Atnur, **Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi)**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006, s.25-33.

⁹¹⁰ 1924 yılında Erzurum Lisesi'nde öğretmen olarak çalışan Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir adlı eserinde, 13 Eylül 1924 depreminden şu cümlelerle bahsediyordu: *"Bir ikindi vakti lisede otururken boğuk bir gürlütle ile yerimizden fırladık. Her şey sallanıyordu. Öyle ki kapıya kadar zor gidebildik. Şehir bu rüzgârsız havada toz içindeydi. Daha kapıya varmadan bu birinci sarsıntıyı o tarihi güç gürlütle ile ikinci ve üçüncü sarsıntı takip etti. Fakat bu sefer halkın çılgınlığını ıskırtıyorduk. Aramızdaki kısa fasılları çehre tiklerine benzeyen hafif sarsıntular dolduruyordu. Yollar insanlarla doluydu. İlk önce şehrin yıkıldığını zannettik. Fakat öyle değildi. Hele hiç nüfus kaybı yoktu. Fakat daha o akşam kazalardan feci haberler gelemeye başladı. Birçok yerlerde toprak çatlamış, köyler olduğu gibi yıkılmıştı. Hemen her gün yeni nüfus kayıpları öğreniyorduk. Şehir daha o akşam manzarasını değiştirdi ve çok eski göç ordularının karargâhına benzedi."* Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.43.44.

⁹¹¹ Atnur, **a.g.e.**, s.31, 39.

⁹¹² Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişi ve buradaki temasları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Çapa, *"Erzurum Depremi ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Erzurum'u Ziyareti"*, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002)**, Erzurum, 2002, s.645-656.; Muhittin Gül, *"Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü"*, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı:3 (Atatürk Özel Sayısı), Aralık 2006, s.62.

⁹¹³ Utkan Kocatürk, **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.371,373.; Atnur, **a.g.e.**, s.50,86.; İbrahim Başağaoğlu, Eren Akçiçek, *"Atatürk'ün Yurt Seyahatlerinde Ziyaret Ettiği Sağlık Kurumları"*, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009, s.775.

Yeni hizmet vermeye başlayan Erzurum Numune Hastanesi'nin eksiklikleri henüz istenilen şekilde tamamlanamasa da, aynı yıl içerisinde üç defa deprem felaketiyle karşılaşan halkın tedavisinde üzerine düşen görevi yerine getirdi. Kuruma kaç hastanın deprem nedeniyle yatırıldığı hakkında detaylı bilgiye sahip olunamasa da, hafif yaralıların yerinde tedavi edildiği; ağır yaralıların ise Numune Hastanesi'ne nakledildiği biliniyordu.⁹¹⁴

Numune Hastanesi'nde, 1924 yılı içinde 861 kişi yatırılarak tedavi altına alındı.⁹¹⁵ 1925 yılından 1936 yılına kadar tedavi edilen hasta sayısı aşağıdaki şekildeydi:⁹¹⁶

Tablo.48. Erzurum Numune Hastanesi 1925-1936 Yılları Mesaisi

Yıllar	Yatırılmak Suretiyle	Ayakta Tedavi	Laboratuar
1925	1.267	2.572	327
1926	1.239	3.580	1.649
1927	1.176	3.336	1.439
1928	1.196	4.044	1.253
1929	1.195	2.069	301
1930	1.270	2.824	1.059
1931	1.172	6.471	2.300
1932	1.240	5.733	2.759
1933	1.047	5.466	2.699
1934	1.024	7.540	3.225
1935	1.170	22.176	4.133
1936	1.436	11.639	4.772
Yekûn	14.432	77.450	25.916

Tablo.48'deki veriler gözden geçirildiğinde 1935 yılında polikliniklere başvuran hasta sayısında diğer yıllara göre dikkat çekici bir artış vardır.

⁹¹⁴ Örneğin Azab'da ayağı kırılan bir kadının tedavi için Hastaneye nakledildiği belirtiliyordu. Atnur, **a.g.e.**, s.31, 39.

⁹¹⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.3. Numune Hastanesi'nde 1924'te ayaktan kaç hastanın tedavi edildiğine dair herhangi bir veriye ulaşılamadı.

⁹¹⁶ Tablo.48, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Sıhhiye Mecmuasının farklı nüshaları, farklı yıllara ait İstatistik Yıllıklarından faydalanılarak tarafıma oluşturulmuştur. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No: 177.220.18.5.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.,Yer No:177.220.18.8.; **T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930**, s.163.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.91-92.; **İstatistik Yıllığı 1931-1932**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından: Sayı 21, Cilt:5, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933,s.132.; **İstatistik Yıllığı 1934-1935**, İstatistik G. D. Neşriyatından: Sayı 77, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s.242.; **İstatistik Yıllığı 1936-1937**, İstatistik G. D. Neşriyatından: Sayı 155, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s.95.; **Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyat No.129, Devlet Basımevi, 1938, s.186.

Cumhuriyet'in ilanından önce ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm ülkede olduğu gibi Erzurum vilayetinde de en önemli halk sağlığı problemlerinin başında bulaşıcı ve salgın hastalıklar geliyordu. Vilayet merkezi ve kazalarda en çok tesadüf edilen hastalıklar arasında, sıtma, trahom frengi, verem ve cüzam gibi hastalıklar bulunuyordu.⁹¹⁷ Bunun dışında başka problemler de şehir halkının sağlığını tehdit ediyordu. Örneğin kent merkezinde, kasabalarda ve köylerde içilen suların çıkış ve geçiş yerlerinde gerekli koruma sağlanamıyordu. Üstelik muntazam bir kanalizasyon şebekesi de yoktu. 1931 yılında Belediye Tabibi olarak görev yapan Tefik Bey, *"Erzurum'da her yıl birçok insanın ölümüne sebep olan tifo hastalığının sebebi, şehrin alt kısmındaki bostanların lağım suyu ile sulanmasıdır. Yeni kabul edilen Hıfzıssıhha Kanunu gereğince şehrin alt kısmında bulunan ve lağım suyuyla sulanan bostanların yasaklanması ve bütün sebzelerin şehrin üstü kısmında ve temiz su ile yetiştirilmesi gerekmektedir."* açıklamasıyla, salgın hastalıklara kaynaklık eden bir başka problemden söz ediyordu. Bahsi geçen tüm bu sorunlar, tifonun dışında dizanteri ve kolera gibi hastalıkların görülme sıklığını da artırıyordu. 1935 yılında Üçüncü Umumi Müfettiş olarak görevlendirilen Tahsin Uzer Erzurum'a geldiğinde kentle ilgili gözlemlerini ve öncelikle ele alınması gereken sorunları Başvekâlet'e gönderdiği telgrafta şu şekilde belirtiyordu: *"Erzurum'un bugünkü vaziyeti çok çalışmaya ve para sarfına muhtaçtır. Şehir karanlıktadır. Belediye tam manasıyla acizdir. Sular hayatı tehdit etmektedir. Suyolları mezarlıklardan geçmektedir. Küçük çocuklar üzerinde barsak tahribatı yaparak dikkate şayan ölümlere neden olmaktadır. Her şeyden önce umumi hayatı temin etmek, halkı zulmetten kurtarmak ve ondan sonra diğer işlerimizi muvaffakiyetle yürütmek lazım gelirdi. Bu sene su ve elektrik işlerine başlamak ve halkı sevindirmek bizim için bir farizadır."*⁹¹⁸

Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi Erzurum'un en önemli sıkıntılarından biri bulaşıcı ve salgın hastalıklar meselesiydi. Ancak kentte bu hastalıkların

⁹¹⁷ 1913 tarihinde Sıhhiye Müdürü Dr. Şerif Bey tarafından hazırlanan Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası adlı eserde üzerinde en fazla durulan konu, bulaşıcı hastalıklar meselesiydi. Şerif Bey'e göre şehirde halkı en çok etkileyen hastalıklardan bazıları, çiçek, kızıl, kızamık, kuşpalazı, dizanteri, kolera, tifo, trahom hastalıklarıydı. Cumhuriyetin ilanından sonra ise vilayet merkezi ve kazalarında görülen bulaşıcı hastalıkların dağılımı şu şekildeydi: Karasu, Çoruh ve Oltu çayları vadisinde sıtma, Pasinler'de oldukça fazla miktarda trahom, İspir, Tortum ve Oltu'nun bazı bölgelerinde frengi, Hınıs ve Pasinler'e bağlı köylerde ise cüzam hastalığına rastlanıyordu. Erzurum Gazetesi'nde yer alan bir haberde vilayette Vani Efendi Mahallesi'nde 2 adet tifo vakasına rastlandığı, 4 kişinin aynı hastalıktan dolayı Numune Hastanesi'nde tedavi altına alındığı; halkın hastalıktan korunmak amacıyla aşı olması gerektiği belirtiliyordu. Doktor Şerif Bey, **a.g.e.**, s.38-39.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.523.;**Erzurum**, 14 Eylül 1931, s.2.; Rasim Adasal, *"Sıhhat Ölçüsü İle Erzurum"*, **Atayolu**, Yıl:1, Sayı:2, Erzurum, Nisan 1939, s.3-6.

⁹¹⁸ Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, s.367,373-374.; Murat Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-II Tek Parti Dönemi (1930-1950)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, 1 baskı, İstanbul, Kasım 2011, s.32,50.

tedavisini üstelenecek herhangi bir sağlık kurum mevcut değildi. Dolayısıyla Erzurum Numune Hastanesi, diğer Numune Hastanelerinde olduğu gibi bulaşıcı ve salgın hastalıkların tedavisiyle de ilgilenmek durumundaydı.⁹¹⁹ Bu yüzden elde kesin veriler olmamakla birlikte, 1935 yılı içerisinde polikliniklere başvuran hasta sayısındaki bu artış, kent merkezi ya da kazalarda bulaşıcı veya salgın hastalık ihtimalini dūřündürmektedir.

Numune Hastanesi'nde verilen poliklinik hizmetlerine dair halkı bilgilendirmek ve oluşabilecek aksaklıkların önüne geçebilmek amacıyla, çalışma saatleri hakkında zaman zaman basına ilanlar veriliyordu. Örneğin 1935 senesi şubat ve Mart aylarında verilen ilanlarda dâhiliye, kulak ve göz polikliniklerinde saat 11'den 12'ye kadar; hariciye polikliniğinde ise saat 13'ten 14'e kadar muayene yapıldığı; bu saatler içinde başvuran vatandaşlara ücretsiz bakılacağı duyuruluyordu.⁹²⁰

Sonuç olarak Erzurum Numune Hastanesi'nin çalışan kadrosu, tedavi hizmetleri mesaisi, bilimsel toplantılar gibi konularla ilgili mevcut veriler ne yazık ki yetersizdir. Örneğin 1926 yılında hastane bahçesinde çekilen bir fotoğrafta iki bayan görevli yer almaktadır. Bu kişilerin isimleri bilinmemekle birlikte, diplomalı hemşire mi yoksa diplomasız hastabakıcı mı oldukları da belirsizdir. Bunun dışında kurumda, Ankara ve Sivas Numune Hastanelerinde olduğu gibi tıbbi müsamere adı altında bilimsel faaliyetlerin düzenlenip düzenlenmediğine dair, ulaşılabilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁹¹⁹ Vilayetin en önemli halk sağlığı sorunlarından biri de frengi hastalığıydı. Bu yüzden cinsel yolla bulaşan hastalıklarla mücadele amacıyla 1937 tarihinde Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin temeli atıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:71.466.7.

⁹²⁰ **Varlık**, 28 şubat 1935, s.3.; **Varlık**, 4 Mart 1935, s.3.; **Varlık**, 7 Mart 1935, s.3.; **Varlık**, 14 Mart 1935, s.3.; **Varlık**, 21 Mart 1935, s.3.

V. BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU'YA CUMHURİYET'İN İLK SAĞLIK YATIRIMI:

“MUHİTİN CANKURTARANI” DİYARBAKIR NUMUNE HASTANESİ

(1924-1938)

Diyarbakır, Irak ve Doğu Anadolu'yu batıya bağlayan yolların kesiştiği noktada bulunmaktadır. Bu yüzden tarihin her döneminde önemli bir ticaret merkezi idi ve ekonomik açıdan mühim bir konuma sahipti. Ancak bu durum, bir taraftan kente ekonomik açıdan üstünlük sağlarken diğer taraftan da toplum sağlığını tehdit eden problemlerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Dışarıdan gelenler, bazı bulaşıcı hastalıkların taşınmasında ve halka bulaştırılmasında rol oynuyordu.⁹²¹

XIX. ve XX. yüzyılda tüm yurttaki olduğu gibi Diyarbakır'da da birey ve toplum sağlığını olumsuz yönde etkileyen pek çok sağlık sorunu mevcuttu. Sıtma, trahom, verem, kuduz gibi hastalıkların yanında, kızamık, çiçek, boğmaca, zatürre gibi çocuk hastalıkları, ölüm oranlarını yükselten problemlerin başında geliyordu.⁹²² Halkın bilinçsiz oluşu, yetiştirilen sebze ve meyvelerin lağım sularıyla sulanması, bunların yıkanmadan yenmesi, iklim ve kötü çevre koşulları gibi nedenler, tifo, dizanteri, kolera, hepatit, yaz ishalleri, barsak parazitleri, şark çıbanı gibi hastalıklara davetiye çıkarıyordu.⁹²³ Fakat sağlık sorunlarıyla yüklü nüfusun, bu sıkıntıları giderecek mevcut sağlık kurumları ve sağlık insan gücü çok yetersizdi.⁹²⁴

⁹²¹ **Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s.189.; Mebrure Değer, Hanzade Doğan, İnci Hot, “*Atatürk Döneminde (1920-1938) Diyarbakır'da Sağlık Sorunları ve Getirilen Çözümler*” **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009, s.240.

⁹²² Ercan Çağlayan, “*Diyarbakır'da Sağlık Alanında Gelişmeler (1923-1946)*”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt:6, Sayı:6, Haziran 2013, s. 355.

⁹²³ 1892 yılında Efsel bahçelerinin lağım sularıyla sulandığını ve bu suların mikrop türediğini sağlık kurulu raporuyla ortaya koyan Vali Sırrı Paşa, kirli sularla bahçe sulamayı yasakladı. 1893 yılında Basra taraflarında çıkan kolera salgınının diğer bölgelere yayılmaması için tedbirler alındı. Belediyenin katkılarıyla lağım sularının akış yolunun üzerinin kapatılmasına yönelik faaliyetlere hız verildi. Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) tarafından, suların Dicle Nehri'ne akıtılması için Belediye tarafından hazırlanan projenin hayata geçirilmesi; bahçelerin temiz sularla sulanması kararlaştırıldı. Ancak 1894'te vilayette kolera salgını çıktı. Temizlik ve dezenfeksiyon çalışmalarının dışında, gereken yerlerde karantina uygulamalarına başlandı. **Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır**, Yay. Haz: Kenan Yakuboğlu v.d., Diyarbakır Valiliği, Haziran 2011, s.178-179,181-183,187.

⁹²⁴ Çağlayan, **a.g.m.**, s. 355.; 1894 tarihli salnamede “*İcra-i sanat eden diplomalı etibba*” başlığı altında verilen bilgilere göre, Diyarbakır'da sadece 4 doktor ve 4 eczacı görev yapıyordu. Hem hekim

Diyarbakır'da, XIX. yüzyılda yataklı tedavi hizmeti sunan kurumlardan biri, “*Diyar-ı Bekir Asker Hastanesi*” idi. 1845 yılında tesis edilen bu kurumda daha çok askerlerin sağlık hizmetiyle ilgili ihtiyaçları karşılanıyordu.⁹²⁵ Aynı dönemde, vilayet merkezi ve çevresinde görülen salgın hastalıklarla mücadele etmek üzere görevlendirilen Karantina Müdürlüğü, elindeki sınırlı imkânlarla sorunları çözmeye gayret ediyordu. Açılış tarihi kesin olmamakla birlikte 1894 yılında hizmet sunumuna başladığı tahmin edilen Gureba Hastanesi, sivil halkın taleplerini, sınırlı imkânlarıyla karşılamaya çalışan bir diğer sağlık kurumuydu.⁹²⁶

Özetle Cumhuriyet idaresi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda geri kalmış, sağlık örgütlenmesi bakımından yetersiz ve sağlık sorunlarıyla yüklü bir vilayet devraldı. Yukarıda da bahsedildiği gibi mevcut sağlık kurumları, halkın taleplerine cevap verebilecek düzeyde değildi. Kentin bu önemli gereksiniminin farkında olan Hükümet, soruna çözüm getirebilmek amacıyla 1924 yılında, “*ülkenin doğusunda ve özellikle vasat olarak nitelendirilen bölgelerde*”⁹²⁷ Numune Hastaneleri açma kararı aldı. Hastanelerin kurulacağı kentler arasında, Ankara, Sivas ve Erzurum dışında Diyarbakır vilayeti de bulunuyordu.

A. Gureba Hastanesi’nden Numune Hastanesi’ne Geçiş

II. Abdülhamit döneminde kurulan Gureba Hastanesi, Diyarbakır Numune Hastanesi’nin ilk nüvesini teşkil etmektedir. Bu yüzden Numune Hastanesi’nin kuruluşu ve hizmetlerinden bahsetmeden önce Gureba Hastanesi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

hem de eczacıların tümü gayrimüslimdi. Bunların şehirde bulunan askeri gazinolarda da hizmet verdiği belirtiliyordu. Değer vd., **a.g.m.**, s.241-245.

⁹²⁵ Diyar-ı Bekir Asker Hastanesi, 1845 yılında Orduyu Hümayun’a bağlı olarak kuruldu. 1870 yılında, Vali Kurt İsmail Hakkı Paşa’nın Diyarbakır Valiliği esnasında, şehrin 1 km kuzeyinde, Elazığ yolu üzerinde, bir cami ve çeşme ile birlikte inşa edilen yapıya taşındı. Hastanede, Birinci Dünya Savaşı’na kadar nizamiye erleri yatırılarak tedavi altına alındı. 1914 seferberliğinden itibaren Irak 6. Ordu’ya sağlık desteği veren hastane, Çanakkale Savaşları’ndan sonra 1916’da, Doğu Cephesi’ne sevk edilen İkinci Ordu’ya bağlı olarak “*Mevki Hastanesi*” adıyla hizmet vermeye devam etti. Cumhuriyet’in ilanından sonra 7. Kolordu Komutanlığı emrinde, “*Diyarbakır Mevki Hastanesi*” adını alarak hizmetlerini sürdürdü. 1947 yılında ise Dicle Nehri’nin yakınında bulunan binaya taşındı. Değer v.d., **a.g.m.**, s.247.; <http://www.gata.edu.tr/diyarbakir/tarihce.asp> (Erişim Tarihi:20.10.2014)

⁹²⁶ Çağlayan, **a.g.m.**, s.; Değer vd., Hot, **a.g.m.**, s.241,246

⁹²⁷ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:6, s.129, (19.2.1340).

Diyarbakır kent tarihi ile ilgili araştırmaları bulunan Basri Konyar ve Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Gureba Hastanesi'nin Vali Sırrı Paşa'nın girişimleriyle, 1884 yılında, Dağkapı dışında tek katlı bir evin satın alınması ve daha sonra bu binanın 25 yataklı bir hastane haline getirilmesiyle kurulduğunu belirtmektedir.⁹²⁸ Ancak 1884 tarihinde vilayette vali olarak görev yapan isim, Hasan Samih Paşa'dır. Ayrıca 1884-1885 tarihli Diyarbakır Salnamesi'nde bahsi geçen tarihte vilayette herhangi bir sağlık kurumunun varlığından söz edilmemektedir.⁹²⁹ Sırrı Paşa ise aynı tarihte Diyarbakır'da değil, Sivas'ta vali olarak görev yapmaktadır. Diyarbakır'da 1886 yılında göreve başlamış ve bu görevde on bir ay kalmıştır. 1889'da tekrar Diyarbakır'a vali olarak atanmış ve dört sene bir ay bu görevde kaldıktan sonra 1895 yılında hastalık nedeniyle İstanbul'a dönmüştür.⁹³⁰

Diyarbakır Gureba Hastanesi'nin hangi tarihte açıldığına dair kesin bilgiye ulaşılamamakla birlikte, kurumun 1894 yılında hizmet vermeye başladığını düşündüren 29 Nisan 1894 tarihli bir belgede, inşaat masrafları ve çalışmaları Belediye Dairesi tarafından karşılanmak ve erkekler ile kadınlar için ayrı bölümler inşa edilmek suretiyle Diyarbakır'da yapılması kararlaştırılan Gureba Hastanesi'nin temelini atıldığı; binanın birkaç ay içerisinde tamamlanacağına dair gönderilen telgrafın padişah tarafından memnuniyet ve takdirle karşılandığı" belirtilmektedir.⁹³¹

İdari, askeri ve kültürel alanlara dair pek çok bilgiyi içeren Diyarbakır Salnameleri'nde, Gureba Hastanesi'nin adına ilk defa 1894-1895 tarihli salnamede yer veriliyor; kurumda görevli memurların isimleri şu şekilde sıralanıyordu: "*Reis İdare Azasından Ohannes Efendi, Evrak Müdürü Zülfikar Efendi, Beledî Reisi Talat Efendi, Mektubî Hulefasından Hüseyin Sıdkı Efendi, Kazzazyan Cebur Efendi.*"⁹³² 1894-1895 ve 1900-1901 tarihli Diyarbakır Salnamelerine göre ise, hastane

⁹²⁸ Basri Konyar, **Diyarbakır Yıllığı** Cilt: III, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s.169.; Şevket Beysanoğlu, **Bütün Cepheleriyle Diyarbakır**, Şehir Matbaası, İstanbul, 1963, s.63.

⁹²⁹ **Diyarbakır Salnâmeleri** 1286-1323 (1869-1905), Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Üçüncü Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999, s.209.

⁹³⁰ Abdülgani Fahri Bulduk, **Diyarbakır Valileri**, Haz: Eyüp Tanrıverdi, Ahmet Taşgün, Medrese Yayınları, İstanbul, Eylül 2007, s.182-183.

⁹³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MKT,230/76. (29 Nisan 1894)'ten aktaran **Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır**, s.186.

⁹³² **Diyarbakır Salnâmeleri** 1286-1323 (1869-1905), Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Dördüncü Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999, s.119.

çalışanları, “*Tabip İsmail Bey, Kâtip Kasım Efendi ve Serhademe Abdülvahhab Efendi*”den ibaretti.⁹³³ 1901-1902 yılları arasında kurumda, Tabip İsmail Bey yerine Tabip Bahaeddin Bey görev yapmaya başladı. Kâtip Kasım Efendi ve Serhademe Abdülvahhab Efendi, aynı yıllarda görevlerine devam etti. 1903-1904 yılları arasında aynı kadro ile hizmet vermeye devam eden kurumun, 1905 yılı çalışanlarını, “*Tabip İsmail Bey, Kâtip Kasım Efendi ve Serhademe Şamlızâde Mustafa Efendi*” oluşturuyordu.⁹³⁴

Sonuç olarak Cumhuriyet’in ilan edildiği dönemde Diyarbakır’da sadece iki sağlık kurumu mevcuttu: Bunlardan biri sınırlı imkânlarıyla sivil halka hizmet sunmaya çalışan 25 yataklı Gureba Hastanesi, diğeri sadece askerlere hizmet veren Diyar-ı Bekir Asker Hastanesi’ydi.⁹³⁵ Bu iki sağlık merkezinin dışında, halkın muayene ve tedavi için başvurabileceği ne bir dispanser ne de bir revir bulunuyordu. Ayrıca kuduz, trahom ve frengi gibi o dönemde sık görülen bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyle yönelik bir teşkilatlanma yoktu.

Vilayetin mevcut sağlık sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla Hükümet tarafından ilk adım, 18 Mart 1924 tarihinde atıldı. TBMM’de Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçe görüşmelerinde, Diyarbakır Gureba Hastanesi’nin, doğrudan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ne bağlanmasına ve giderlerinin genel bütçeden karşılanmasına karar verildi.⁹³⁶ Alınan karar doğrultusunda, 1 Mayıs 1924 tarihinde, Diyarbakır Gureba Hastanesi, Sıhhiye Vekâleti’ne devredildi ve bu tarihten sonra “*Diyarbakır Numune Hastanesi*” ismiyle hizmet vermeye başladı.⁹³⁷

⁹³³ **Diyarbakır Salnâmeleri** 1286-1323 (1869-1905), Dördüncü Cilt, s.317.; **Diyarbakır Salnâmeleri** 1286-1323 (1869-1905), Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Beşinci Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999, s.38.

⁹³⁴ **Diyarbakır Salnâmeleri** 1286-1323 (1869-1905), Beşinci Cilt, s. 131, 244, 351.

⁹³⁵ Konyar, **a.g.e**, s.169.

⁹³⁶ **TBMM Z. C.**, Devre II, Cilt:7, s.672-679, 685, 702-703, (18.3.1340).

⁹³⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 177.220.18.26.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 64.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No: 176.218.11. 65.

1. Mevcut Yapıların Onarımı, Yeni Binaların İnşası ve Klinikler

Diyarbakır Numune Hastanesi'nde daha nitelikli hizmet sunumu sağlayabilmek için kurumun fiziksel koşullarının iyileştirilmesi gerekiyordu. Bu yüzden halkın ihtiyaçları göz önünde tutularak, 1924 yılından itibaren onarım ve inşaat çalışmaları başlatıldı. 17 Ağustos 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde bu çalışmaların Ağustos sonuna kadar tamamlanacağı ve kurumun yeni atanan kadrolarla hizmet vermeye devam edeceği belirtiliyordu.⁹³⁸ Bir yandan mevcut binaların daha verimli bir halde hizmet vermesine yönelik faaliyetler sürdürülürken, diğer yandan da kurumun eksiklikleri giderilmeye gayret edildi. Örneğin, yine 1924 tarihli bir kararname ile röntgen birimi için gerekli cihazların Fayka Verke Fabrikası'ndan satın alınması kararlaştırıldı.⁹³⁹ 1925 yılında ise kulak burun boğaz kliniği için lüzumlu aletlerin, Fransa'dan satın alınarak temin edilmesi yoluna gidildi.⁹⁴⁰

Yapılan inşaat çalışmalarıyla binaya bir kat ve iki ufak bina ilave edildi; böylece yatak adedi 50'ye çıkarıldı. Sonraları bu büyük yapıya, mutfak, hamam, çamaşırhane, motor dairesi, intani (enfeksiyon hastalıkları) hastalıklar, poliklinik birimleri ile⁹⁴¹ tebhirhane⁹⁴² de dâhil olmak üzere beş bina daha eklendi.⁹⁴³

Bir yandan kurumun fiziksel koşulları iyileştirilmeye ve kullanım alanı genişletilmeye çalışılırken diğer yandan da tıbbi alet, malzeme ve ilaç gibi eksikliklerin teminine yönelik çalışmalar yapılıyordu.⁹⁴⁴

⁹³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ağustos 1924, s.2.

⁹³⁹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1.,Yer No:10.31.7.

⁹⁴⁰ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1.,Yer No:12.70.15.

⁹⁴¹ Diyarbakır, 14 Haziran 1929, s.2.; Konyar, a.g.e. s.170-171.

⁹⁴² Tebhîr-hâne: Etüv, buğu evi. Hastalık dolayısıyla mikroplu sayılan eşyanın sıcak buğu ile temizlendiği yer. Devellioğlu, a.g.e., s.1048.; Tebhirhane binası 16.497 lira 38 kuruş keşif bedeliyle 6 Şubat 1932 tarihinde ihaleye çıkarıldı. İnşaat 22.500 liraya mal edilerek tamamlandı. Cumhuriyet, 29 Kânunusani 1932, s.6.; Cumhuriyet, 24 Mart 1932, s.6.; Cumhuriyet, 24 Ağustos 1936, s.2.

⁹⁴³ Konyar, a.g.e., s.171.; Numune Hastanesi'nde gerçekleştirilen onarım ve inşaat çalışmaları için 1925'te 37.960, 1926'da 15.033, 1927'de 18.478 ve 1928'de 28.984 lira harcama yapıldı. Çağlayan, a.g.m., s.356.

⁹⁴⁴ Örneğin 1925 yılının Ekim ayında, Diyarbakır Numune Hastanesi için gerekli tıbbi alet ve malzemenin "İstanbul Smaat ve Ticaret Yurdu" tarafından imal edilmesi; 1929 yılında, 146 parça cerrahi malzemenin Paris'teki Simal Fabrikası'ndan 20.524 frank karşılığında satın alınması kararlaştırıldı. İlaç ve tıbbi malzeme dışında gerekli olan erzak ve benzeri ihtiyaçlar, zaman zaman

1928 yılı itibarıyla 10'u ücretli toplam 90 yatakla hizmet veren Diyarbakır Numune Hastanesi'ne⁹⁴⁵ 1932 tarihinde yeni binalar ilave edilerek fiziksel koşulları daha elverişli hale getirildi ve yatak adedi attırılarak 105'e çıkarıldı.⁹⁴⁶ 1936 senesinde, dâhiliye, hariciye, kulak, göz, nisaiye (kadın hastalıkları), cildiye ve röntgen olmak üzere yedi şube ile hizmet sunuluyordu.⁹⁴⁷

Hastanenin elektrik ihtiyacı İnhisarlar İdaresi'nin içki fabrikasından alınan cereyanla temin ediliyordu. Su ihtiyacı ise bahçedeki tulumbadan çekilen suyun bina içindeki depoya taşınması ve oradan da birimlere dağıtılmasıyla karşılanıyordu.⁹⁴⁸ 1936 senesi itibarıyla su temini noktasında sorunları halledilen kurumun, henüz elektrik tesisatının tamamlanamadığı görülmüyordu.⁹⁴⁹

2. 1936 Yangını ve Yeni Hizmet Binalarının İnşası

Kurumun eksikleri yavaş yavaş tamamlanarak hizmet kalitesi arttırılmaya çalışılırken, 4 Ekim 1936 Pazar günü akşamüzeri beş civarında talihsiz bir olay yaşandı. Banyo dairesi bacasında çıkan yangın sonucu merkez binanın tamamı yandı.⁹⁵⁰ Yangın, o sırada esmekte olan şiddetli rüzgârın etkisiyle üst kat

açılan ihalelerle, zaman zaman da pazarlık usulü ile satın alınarak temin edilmeye çalışıldı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No:16.68.15. (4.11.1925).; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2. Yer No: 2.16.34, (27.02.1929).; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2. Yer No: 57.35.15, (15.8.1935).; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2., Yer No:96.92.3. (10.11.1941).; **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart, 1925, s.3.; **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Mart, 1925, s.4.; **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1925, s.3.; **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Ağustos 1925, s.3.; **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1926, s.6.; **Diyarbakır**, 13 Eylül 1928, s.4.; **Cumhuriyet**, 18 Teşrinisani 1929, s.5.; **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani 1930, s.7.; **Diyarbakır**, 16 Teşrinisani 1931, s.2.; **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Birinciteşrin 1933, s.6.; **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Birinciteşrin 1933, s.6.; **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1934, s.7.

⁹⁴⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.280.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No:177.220.18.10.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1929-1930**, s.163.

⁹⁴⁶ Basri Konyar ve Şevket Beysanoğlu tarafından kaleme alınan eserlerde, 1932 tarihinde hastanenin yatak sayısının 105 adet olduğunu ifade edilmektedir. Ayrıca Yeni Klinik adlı dergide de bu tarihte hastanede 105 yatak bulunduğu belirtilmektedir. Ancak Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır 1973 İl Yıllığı'nda yatak adedi 125 olarak verilmiştir. Konyar, **a.g.e.** s.171.; Beysanoğlu, **a.g.e.**, s.63.; **Yeni Klinik**, Ahmed İhsan Basımevi, Diyarbakır, Haziran 1939 s.36.; **Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır 1973 İl Yıllığı**, Diyarbakır Valiliği, Ankara, 1973, s.499.

⁹⁴⁷ Konyar, **a.g.e.**, s.169-171. Diyarbakır Numune Hastanesi'nin 1933 ve 1936 yıllarına ait fotoğrafları için bkz. EK.66, EK.67.

⁹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1936, s.5.; **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1936, s.2.

⁹⁴⁹ Konyar, **a.g.e.**, s.169-171.

⁹⁵⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0., Yer No:178.226.8.10.; **Dirim**, Cilt: XI, Sayı:11, İkinci Teşrin 1936, s.360.

bacalarından binanın damına hızla yayıldı. 45 dakika gibi kısa bir zamanda ahşap olan bütün kat ve bölmeler tamamıyla yok oldu.⁹⁵¹ Bu bina içinde bütün klinikler, ameliyathane, röntgen, laboratuvar ve çok zengin bir kütüphane bulunuyordu. Yangının süratle genişlemesine rağmen bütün hastalar -bir gün evvel ameliyat olmuş ve üst katta bulunan hastalar da dâhil- bir sorun yaşanmadan kurtarıldı.⁹⁵² Diyarbakırlı olan hastalar evlerine, diğerleri geçici olarak Askeri Hastane ile başka binalara nakledildi⁹⁵³ ve Cumhuriyet Müdde-i Umumiliği (Cumhuriyet Savcılığı) işe el koyarak tahkikat başlattı.⁹⁵⁴

Yanan binadan ayrı olarak faaliyet gösteren dezenfeksiyon, poliklinik, mutfak, hamam, çamaşırhane, idare, kalem ve motor birimleri zarar görmedi. Ayrıca buralardaki eşya, evrak ve kayıtlar da kurtarılabildi.⁹⁵⁵ Aynı gün saat 20.00 sularında yangını bir telgrafla⁹⁵⁶ Başvekâlet ile Sıhhiye Vekâleti'ne bildiren Birinci Umumi Müfettişi Abidin Özmen,⁹⁵⁷ *“bölgenin en mühim ihtiyacını karşılayan binanın çok acele ihyası bir emri zaruridir”* diyerek Başbakanlıktan acil yardım istedi.⁹⁵⁸ Başvekâlet'ten ertesi gün gelen cevapta, Diyarbakır Numune Hastanesi'nin yanmasından dolayı çok üzgün olunduğu, yeni ve mükemmel bir binanın yapılması

⁹⁵¹ Yangın, binanın ahşap olan çatı, yağlı boya ile yeni boyanmış olan tavan, döşeme, kapı ve pencerelerini çok kısa bir zamanda sardı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.

⁹⁵² **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

⁹⁵³ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.7.; **Dirim**, Cilt: XI, Sayı:11, İkinci Teşrin 1936, s.360.

⁹⁵⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.10.

⁹⁵⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.

⁹⁵⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.8.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.9 Birinci Umumi Müfettişi Abidin Özmen'in yangın münasebetiyle Başvekâlet'e gönderdiği telgraf için bkz. EK.68.

⁹⁵⁷ Erzurum Numune Hastanesi bahsinde, Umumi Müfettişliklerin kuruluş gerekçeleri ve nerelerde kurulduğuyula ilgili bilgi verilmişti. Birinci Umumi Müfettişlik 1 Ocak 1928 tarihinde Diyarbakır'da faaliyete başladı ve mıntika kapsamında Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siirt, Muş, Bitlis, Van, Hakkâri illeri bulunuyordu. Bu mıntikanın ilk Umumi Müfettişi Dr. İbrahim Tali Öngören'di. 1932 yılı sonlarına kadar bu görevde bulundu. Daha sonra Hilmi Ergeneli, 28 Şubat 1933'te göreve başladı ve 23 Mart 1935'te görevinden ayrıldı. Abidin Özmen mıntika dâhilinde görev alan Üçüncü Umumi Müfettiş idi. 25 Haziran 1935'te görevine başlayan Abidin Bey, 1943 yılında Trakya Bölgesi Umumi Müfettişliğine atandı. Yerine tayin edilen Avni Doğan 12 Temmuz 1943'te göreve başladı, 7 Ocak 1948 tarihinde Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kaldırılmasına kadar bu görevde kaldı. **Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.67-68., **Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır 1973 İl Yıllığı**, s.102.

⁹⁵⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.7.

için süratle tedbir alınacağı; bunun için şimdiden Sıhhat Vekâleti'nin tetkik ve teklifte bulunduğu bildiriliyordu.⁹⁵⁹

Yangından bir gün sonra Sıhhiye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği raporda,⁹⁶⁰ Diyarbakır Numune Hastanesi Baştabipliği'nden bir telgraf alındığı, yangının hızla büyümesinden dolayı pek az eşyanın kurtarılabildiği,⁹⁶¹ ertesi günden itibaren diğer üç binada tekrar faaliyete geçilebileceği ancak tıbbi malzeme ve ilaçların tamamen yanması nedeniyle zorluklarla karşılaşılacağı belirtiliyordu. Bunun dışında durumu yerinde tetkik etmek ve gereken tedbirleri almak üzere İçtimai Muavenet İşleri Dairesi Reisi Dr. Faruk Uluğ'un ilk vasıta ile Diyarbakır'a gönderileceği ve sonucun ayrıca bildirileceği de, raporda belirtilen bir diğer husustu.⁹⁶²

Yanan bina ile içindeki malzeme 95.000 liraya sigortalı idi.⁹⁶³ Yangın sonucu meydana gelen zarar ve hasarı tespit etmek üzere Belediye Fen Müdürü Hüsnü Bey görevlendirildi. Yapılan inceleme sonucu 75.000 lira olarak belirlenen zararın, sigorta şirketi tarafından Diyarbakır Valiliği'ne ödenmesi taahhüt edildi⁹⁶⁴ ve 1937 yılında bu ödeme yapıldı.⁹⁶⁵

Merkez binanın dışında yanmayan diğer üç binanın verimli olarak kullanılabilmesi amacıyla vakit kaybetmeden faaliyete geçildi. Bu üç binadan biri yapılan bazı onarımlarla ameliyathane ve cerrahi kliniği olarak, diğer ikisi de bulaşıcı

⁹⁵⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.6.

⁹⁶⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.5.;Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin Başvekalet'e gönderdiği rapordaki ayrıntılar ve bu raporun bir örneği için bkz. EK.69, EK.70.

⁹⁶¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.10.; Yanan binada bulunan malzemelerden sadece iki mikroskop ile göz ve kulak servislerine ait aletler kurtarılabildi. **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

⁹⁶² **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.10.

⁹⁶³ Binanın ve eşyaların sigorta bedeli ile ilgili olarak arşiv belgelerinde ve Diyarbakır Kliniği adlı eserde farklı rakamlardan bahsedilmektedir. Örneğin, Sıhhiye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 5 Ekim 1936 tarihli raporda, eşya ve malzemenin 77.000 liraya sigortalı bulunduğu; yine Sıhhiye Vekâleti'nin Başvekâlet'e 19 Ekim 1936 tarihinde gönderdiği bir başka yazıda yanan binanın 75.000 ve bu bina içindeki eşyanın 20.000 lira olmak üzere toplam 95.000 liraya sigortalı olduğu belirtilmektedir. Diyarbakır Kliniği adlı eserde ise bina ve eşyaların 100.000 liraya sigortalı olduğu ifade edilmektedir. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.10.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.; **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

⁹⁶⁴ **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1936, s.8.

⁹⁶⁵ **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

hastalıklar ve sair şubeler için düzenlenerek, 35 yatak üzerinden yeniden sağlık hizmeti sunulmaya başlandı. Ancak bu yatak sayısı ile vilayetin ihtiyaçlarının karşılanamayacağını resmi bir yazıyla Başvekâlet'e bildiren Sıhhiye Vekâleti, başka bir yer bulunmasının gerekli ve zorunlu olduğunu belirtiyordu. Yazının devamında, hastanenin bahçe duvarına bitişik olan İnhisarlar İdaresi'ne ait Diyarbakır Müskirat Fabrikası ambarının hastane şeklinde yeniden düzenlenerek, geçici olarak tahsis edilmesinin uygun olacağı, böylece 40 yatak temin edilebileceği vurgulanıyordu.⁹⁶⁶ Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, Sıhhiye Vekâleti'nin bu isteğine cevaben kısa süre sonra bir tezkere gönderdi. Bu tezkerede hastaneye terk edilmesi istenilen ambarın tamamının verilemeyeceği ancak bir kısmının 1937 Eylülünde boşaltılmak suretiyle devredilmesinin mümkün olabileceği ifade ediliyordu.⁹⁶⁷

Bu girişimin dışında hastanenin ilaç, eşya ve tıbbi malzeme ihtiyacının acilen karşılanması için bir takım çalışmalar da yapıldı. Örneğin İstanbul'da bulunan bir kısım ilaç ve malzeme ile kazalarda yeni tesis edilecek muayene ve tedavi evleri için gönderilen ancak henüz faaliyete başlamayan kurumlara ait malzemenin Diyarbakır Numune Hastanesi'ne sevki için emir verildi. Bu tıbbi malzeme ve aletlerin tedarik edilmesi için Diyarbakır Numune Hastanesi operatörü ile Sıhhiye Vekâleti'nde görevli şube mütehassısı derhal İstanbul'a gitmek üzere görevlendirildi.⁹⁶⁸

Yukarıdaki bahsedilen çalışmalar, ihtiyaç duyulan alet ve malzemenin yerine konması için yeterli olmadığından, yeniden cerrahi alet ve laboratuvar malzemesi⁹⁶⁹ alınmasına gidildi. Böylece yangın öncesi 105 yatakla sağlık hizmeti sunulan kurumda, yangın sonrası bir müddet, yaklaşık 50 yatakla hizmet verilmeye devam edildi.⁹⁷⁰

⁹⁶⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.

⁹⁶⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.1.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.2.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.3.

⁹⁶⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.0.0.,Yer No:178.226.8.5.

⁹⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi'nde, "*Bundan bir müddet evvel yandığını teessürle haber verdiğimiz Diyarbakır Numune Hastanesi'nin yeniden faaliyete geçmesi için ehemmiyetle çalışılmaktadır. Hastanenin bina inşaatı ikmal edilmiştir. Dâhili tefrişatı ve tıbbi ecza ve alatin temini için İstanbul'dan 20 bin liralık mubayaa yapılarak mahalline sevk edilmiştir.*" şeklinde bir haberle, yapılan faaliyetlerden halk haberdar ediliyordu. **Cumhuriyet**, 9 İkincikanun 1937, s.4.

⁹⁷⁰ Diyarbakır Kliniği adlı dergide "*Bugün hastane eski kadrosunun yarısına yakın bir kadro ile mesaisine devam etmektedir.*" şeklinde bir bilgiye yer verilmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak, yangından önce 105 yatakla hizmet veren kurumun, yangın sonrası yaklaşık olarak 50 yatakla hizmet sunumuna devam ettiği sonucuna ulaşılabilir. **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

Bir yandan yangından kurtarılan binalarda sağlık hizmeti sunumuna devam edilirken, diğer yandan Sıhhiye Vekâleti bir karar aldı: Hastane modern bir anlayışla, iki blok halinde ve 200 yataklı olarak yeniden inşa edilecekti. Birbirine yakın olarak tasarlanan her iki blokta 100'er yatak bulunacaktı. Birinci blok üç dört ay gibi bir zamanda, ikinci blok ise 1938 senesinde bitirilecekti.⁹⁷¹

Birinci bloğa ait planlar 1937 yılı başında tamamlandı ve inşaat faaliyetleri başlatıldı.⁹⁷² Yanan ve iskelet halinde kalan merkezi binanın duvar ve temellerinden yararlanılarak üzerine bir kat daha ilave edildi. Asansör, sıcak-soğuk su tesisatı, kalorifer ve birden fazla banyoyu⁹⁷³ ihtiva eden bu binanın yapımı 147.000 liraya mal oldu. Böylece Diyarbakır ve çevre illeri halkı, 100 yataklı ve eskisinden daha modern bir hastaneye kavuştu.⁹⁷⁴

İkinci 100 yataklı bloğun yapımı için 1938 tarihinde faaliyetler hızlandırıldı. 29 Mart 1938 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, yeni bütçeye yarım milyon liradan fazla tahsisat konduğu, bu tahsisatla Diyarbakır Numune Hastanesi ve çeşitli sağlık kurumlarında süren⁹⁷⁵ inşaat faaliyetlerinin tamamlanacağı duyuruldu.

TBMM'de 23 Mayıs 1938 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda Diyarbakır Numune Hastanesi inşaatının tamamlanması için bütçeden 50.000 lira ayrılmasına karar verildi. Ayrıca inşaat tamamlandıktan sonra malzeme satın alınabilmesi için bütçeye 4.501 lira da zam yapıldı.⁹⁷⁶

⁹⁷¹ **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2.,Yer No:73.27.10.

⁹⁷² **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.35-36.

⁹⁷³ **Yeni Klinik**, Ahmed İhsan Basımevi, Diyarbakır, Haziran 1939 s.36.

⁹⁷⁴ **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s.350. Yeni inşa edilen 100 yataklı birinci bloğun bir fotoğrafı için bkz. EK.71.

⁹⁷⁵ Yeni bütçeden ayrılan tahsisatla, Diyarbakır Numune Hastanesi haricinde, Erzurum'daki Numune Hastanesi, Elazığ'deki Cüzam Hastanesi, İstanbul Çocuk Hastanesi'nin beşinci binası, Akliye ve Asabiye Hastanesi'nde morg gibi inşaat çalışmaları tamamlanacaktı. **Cumhuriyet**, 29 Mart 1938, s.3.

⁹⁷⁶ Diğer sağlık kurumlarına ayrılan tahsisatın ayrıntıları şu şekildeydi: İstanbul Çocuk Hastanesi beşinci binası inşaatı için 6.682 lira; Trabzon Numune Hastanesi'nin 1938'de yapılacak inşaat karşılığı 450.000 lira; Elazığ'da Cüzam Hastanesi inşaatının tamamlanabilmesi için 29.424 lira; Erzurum Numune Hastanesi bina inşaatının tamamlanması için 10.000 lira; Zonguldak Hastanesi'nin bina inşaatının tamamlanması için 8.870 lira; Çorum Küçük Sıhhat Memurları Mektebi'nin banyo ve dış tertibatı için 2.000 lira; mevcut müessesatın tamirat bedeli 10.000 lira; İstanbul Çocuk Hastanesi'nin ameliyathanesinin tamiri için 2.742 lira; İstanbul Akliye ve Asabiye Hastanesi morg inşaatı için 10.000 lira; İstanbul Akliye ve Asabiye Hastanesi'nin ameliyathanesinin kalorifer tesisatı

Hastanenin bulunduğu araziden daha fazla yararlanabilmek ve polikliniklere mahsus binalar inşa edebilmek amacıyla, Dağkapı mevkiinden Diyarbakır Lisesi'ne giden yol genişletildi.⁹⁷⁷ Yapımı yaklaşık bir buçuk sene süren ikinci bloğun resmi açılışı 21 Mart 1939 tarihinde gerçekleştirildi. Bu suretle ekonomik ve sosyal anlamda önemli bir merkez olan Diyarbakır'ın ve çevre vilayetlerin yataklı tedavi hizmetlerine yönelik taleplerine cevap verebilecek modern bir sağlık kurumu faaliyete geçirildi.⁹⁷⁸

İlerleyen yıllarda kurumun yatak kapasitesi arttırıldı; yeni klinikler ve birimler açılarak hizmet sunumu daha nitelikli hale getirildi. Örneğin 1957 yılında 285 yatakla hizmet veren Diyarbakır Numune Hastanesi'nde dâhiliye, hariciye, ikinci hariciye, bevliye, ortopedi, asabiye, göz, kulak burun boğaz, çocuk, göğüs, bulaşıcı hastalıklar servisleri ile kan bankası, diş polikliniği, röntgen ve derin tedavi birimleri bulunuyordu. Bu tarihte sekiz binadan oluşan kurumun poliklinikleri ayrı binadaydı.⁹⁷⁹

Sonuç olarak Cumhuriyet Hükümeti'nin örnek bir sağlık kurumu oluşturmak amacıyla attığı bu adım, Diyarbakır'da ilk sağlık yatırımı olması açısından büyük önem taşıyordu ve bu tür yatırımlara ilerleyen yıllarda da devam edildi. Ayaktan teşhis ve tedavi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve çocuk sağlığının korunması amacıyla başka sağlık kurumları da hizmete açıldı.⁹⁸⁰

için 1.000 lira; Tıp Talebe Yurdu'nun tavan inşaatı için 8.000 lira. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:25 s.33-34. (23.5.1938)

⁹⁷⁷ **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.350.

⁹⁷⁸ **Yeni Klinik**, Ahmed İhsan Basımevi, Diyarbakır, Haziran 1939 s.36.;Diyarbakır Numune Hastanesi'nin 1939 yılına ait fotoğrafı için bkz. EK.72.

⁹⁷⁹ 1957 yılında kliniklere tahsis edilen yatak sayıları şu şekildeydi: Göğüs 75 yatak, hariciye 50 yatak, dâhiliye 40 yatak, bevliye 10 yatak, intaniye 20 yatak, kadın-doğum 20 yatak, çocuk 10 yatak, ortopedi 10 yatak, asabiye 10 yatak, göz 20 yatak, kulak boğaz burun 10 yatak, cildiye 10 yatak. 1968 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Tıp Fakültesi Dekanlığı arasında yapılan bir protokol uyarınca, Diyarbakır Numune Hastanesi, tüm çalışan kadrosu ve yatakları ile Tıp Fakültesi'ne devredildi. 2003 yılında Numune Hastanesi binası onarılarak fizik tedavi ve psikiyatri servisleri olarak hizmet vermeye başladı. **Neşter**, Cilt:1 Yıl:1 Sayı:2, Temmuz- Ağustos 1957, s.32.; **Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 2**, Editörler: Yusuf Kenan Haspolat, Nizamettin Hamidi, Uzman Matbaacılık, İstanbul, Kasım 2013, s.262.; Beysanoğlu, **a.g.e.**, s. 63.; **Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır 1973 İl Yılı**, s.497-499.; 1957 yılında Diyarbakır Numune hastanesi bünyesinde hizmet veren bazı kliniklerin fotoğrafı için bkz. EK.73.

⁹⁸⁰ 1927 yılında "*Kuduz Tedavi Müessesesi*" ve Hususi İdare tarafından tesis edilen 20 yataklı "*Zührevi Hastalıklar Dispanseri*" açıldı. 1930 yılından itibaren, Ergani, Silvan, Lice ve Çermik kazalarında birer muayene ve tedavi evi hizmet vermeye başladı. 1935 tarihinde Belediye tarafından

B. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan (Uzman Hekim, Asistan Hekim, Eczacı ve Hemşire) Kadrosu (1924-1938)

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, açılması planlanan Numune Hastanelerinin hekim ve diğer sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla vakit kaybetmeden çalışmalara başladı; basın aracılığıyla Diyarbakır Numune Hastanesi'nin ihtiyacı olan uzman hekim kadrosunu duyurdu. Verilen ilanlarda hastanede hariciye, dâhiliye, çocuk, kulak burun boğaz, göz, cilt, kadın hastalıkları, röntgen, laboratuvar kliniklerinde istihdam edilmek üzere uzman hekimler ile bir operatör muavini arandığı ifade ediliyordu. Dâhiliye uzmanına 60, diğer uzmanlara 40, operatör muavinine 30 lira ödeneceği; ayrıca maaş ve fevkalade tahsisatlarının yarısı kadar da zam yapılacağı belirtiliyordu. Aynı ilanda 2 asistan hekime de ihtiyaç olduğu duyuruluyordu. Asistanlık kadrosuna başvuracak adayların 1918-1922 yılları mezunlarından olması gerekiyor; istenilen şartları taşıyanların 30 Nisan 1924 tarihine kadar Sıhhiye Vekâleti'ne başvurmaları isteniyordu. Asistan hekimlerin burada hizmet edecekleri süre iki yıldır ve bu sürenin sonunda Hükümet tarafından uygun görülen mahallerde, iki sene mecburi hizmete tabi tutulacaklardı.⁹⁸¹

Yukarıdaki ilandan kısa bir süre sonra Mayıs 1924 tarihinde Diyarbakır Numune Hastanesi Dâhiliye Müttehassıslığına Dr. Refet Münir Bey, Hariciye Müttehassıslığına Dr. Hayri Bey, Sinir Hastalıkları Müttehassıslığına Dr. Birhan Alaaddin Bey, Laboratuvar Müttehassıslığına Dr. Nureddin Mustafa Bey atandı.⁹⁸² Ancak başhekimlik görevine kimin getirildiğine dair bir bilgi ulaşılamadı.

“Süt Çocuğu Muayene ve Müşahede Evi” kuruldu. 1936 yılı sonunda sıtma mücadele teşkilatı oluşturuldu. 1937 tarihinde ise 10 yataklı “*Trahom Hastanesi*” faaliyete geçti. **Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır**, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır, 1938, s.71-72.; İzzet Öztoprak, vd., **Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye**, Cilt:III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s.1413-1416.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.897.; Konyar, **a.g.e.** s.170-171.; Metin Kopar, **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.154-155.

⁹⁸¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Haziran 1924, s.4.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1924, s.4

⁹⁸² **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Mayıs 1924, s.3.

Kurumda sağlık insan g¼c¼ ihtiyaçı hekimlerle sınırlı değildi. Temmuz 1924 tarihinde basına verilen bir başka ilanda bir başeczacı ile bir eczacıya ihtiyaçı olduğu duyuruluyor; başeczacıya 20, eczacıya 15 lira ¼deneceđi belirtiliyordu.⁹⁸³

1925 yılına gelindiğinde hastane kadrosundaki eksiklikler halen devam ediyordu. Basında yer alan bir ilanda, ¼ocuk, asabiye, d¼hiliye, cildiye uzmanı, operat¼r muavini, başeczacı ve 10 adet asistan kadrosunun boş olduğu ve taliplerin m¼racaatları isteniyordu. Ayrıca bu kez maaşlarda bir miktar artış da yapıldığı g¼r¼l¼yordu. Bir yıl ¼ncekinden farklı olarak, asabiye ve cildiye m¼tehasısısına 45, ¼ocuk m¼tehasısısına 50, başeczacıya 25 lira ¼denecekti.⁹⁸⁴

1925 yılı kurum ¼alıřanlarını hangi isimlerin oluşturduğuna dair ulaşılabilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadı. 1926 yılında G¼z M¼tehasısılıđı kadrosuna Dr. Burhaneddin (Burhan Beng¼) Bey atandı.⁹⁸⁵ Ayrıca aynı yıl hariciye kliniğinde Operat¼r Dr. Hayri Bey, kulak burun boğaz kliniğinde Dr. İhsan Bey, d¼hiliye ve kadın hastalıkları kliniğinde ise Dr. Behzat Bey hizmet veriyordu.⁹⁸⁶

1928 yılında yayınlanan T¼rkiye Cumhuriyeti B¼y¼k Ticaret Salnamesi'ne g¼re, Diyarbakır Numune Hastanesi kadrosu aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:⁹⁸⁷

⁹⁸³ **H¼kimiyet-i Milliye**, 6 Temmuz 1924, s.4.

⁹⁸⁴ **H¼kimiyet-i Milliye**, 31 Mayıs 1925, s.4.

⁹⁸⁵ 1937 tarihli Diyarbakır Kliniği adlı dergide, Dr. Burhan Beng¼'n¼n 11 yıldır Diyarbakır Numune Hastanesi'ndeki g¼z m¼tehasısılıđı g¼revini başarıyla s¼rd¼rd¼đ¼ne dair bir bilgi yer almaktadır. 1928 yılı kurum ¼alıřanlarını g¼steren Tablo.49'da kurumun G¼z M¼tehasısılıđı kadrosunda g¼revli olan isim Dr. Burhaneddin Bey'dir. Dolayısıyla Dr. Burhan Beng¼ ile Dr. Burhaneddin Bey'in aynı kişiler olduğu ortaya ¼ıkmaktadır. **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3 Sayı:1, Mart 1937, s.111.

⁹⁸⁶ **Diyarbakır**, 11 Teşrinisani 1926, s.3.

⁹⁸⁷ Aynı yıl Diyarbakır merkezde g¼revli doktorlar ve unvanları şu şekildeydi: Sıhhiye M¼d¼r¼ Dr. Saffed Bey, Da¼lkep Tedavihanesi M¼d¼r¼ Dr. Cafer Sadık Bey, H¼k¼met Tabibi Dr. İhsan Bey, Belediye Tabibi Dr. Ali Avni Bey, Frengi Tabibi Dr. Gafur N¼zhet Bey. **T¼rkiye Cumhuriyeti B¼y¼k Ticaret Salnamesi**, s.1004.

Tablo.49. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Operatör Dr.	Hasan Hayri Bey
Dâhiliye Mütahassısı	---
Kulak Burun Boğaz Mütahassısı	İhsan Bey
Göz Mütahassısı	Burhaneddin Bey
Nisaiye (Kadın Hastalıkları) Mütahassısı	Behzad Bey
Röntgen Mütahassısı	---
Laboratuvar	---

Tablo.49’da yer alan verilere göre, 1928 yılına gelmesine rağmen, hastanenin hekim kadrosunda önemli eksikliklerin devam ettiği görülüyordu. Dâhiliye, röntgen ve laboratuvar gibi başvuruların fazla olduğu birimlerde devam eden kadro açığı, şüphesiz ki hizmet kalitesinin olumsuz anlamda etkilendiği ve halkın taleplerine istenilen düzeyde cevap verilemediği anlamına geliyordu.

1928-1929 Devlet Yıllığı’nda “*Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti’ne Bağlı Hastaneler, Kimyahaneler ve Sıhhi Müzeler*” başlığı altında verilen bilgiye göre ise hastane çalışanları şöyleydi:⁹⁸⁸

Tablo.50. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1928-1929)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Operatör Dr.	Hasan Hayri Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Zekai Muammer Bey
Kulak Burun Boğaz Mütahassısı	Halit Bey
Göz Mütahassısı	Burhaneddin Bey
Kadın Hastalıkları Mütahassısı	Halil Hulusi Bey
Röntgen Mütahassısı	Sezai Bey
Başeczacı	Sezai Bey

Tablo.50’de yer alan bilgilere göre, dâhiliye, röntgen ve laboratuvar birimlerinde söz konusu olan kadro açığının 1929 yılında kapatıldığı, ayrıca bir başeczacının da istihdam edilerek bu yöndeki eksikliğin giderildiği görülüyordu.

1929-1930 Devlet Yıllığı’na göre Numune Hastanesi kadrosunu aşağıdaki isimler oluşturuyordu:⁹⁸⁹

⁹⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, s.158

⁹⁸⁹ T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930, s.152.

Tablo.51. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1929-1930)

Unvan	Uzman Hekim ve Eczacıların İsimleri
Operatör Dr.	Yusuf Ziya Bey
Dâhiliye Mütahassısı	Muharrem Bey Lütfi Bey
Kulak Mütahassısı	Halit Bey
Göz Mütahassısı	Burhaneddin Bey
Kadın Hastalıkları Mütahassısı	Halil Hulusi Bey
Röntgen Mütahassısı	Sezai Bey
Başeczacı	Hasip Bey
Eczacı	---

Tablo.51'deki verilere göre 1929-1930 yılları arasında kurumun dâhiliye biriminde ve operatörlük kadrosunda değişiklikler olduğu görülmüyordu. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta, dâhiliye kliniğinde iki uzman hekimin istihdam edilmesi idi. Tüm ülkede uzman hekim sıkıntısı çekilen bir dönemde ve dâhiliye kliniği gibi başvuruların yoğun olduğu bir birimde iki mütahassısın istihdamı, hem Diyarbakır hem de çevre vilayetler için önemli bir şans olarak nitelendirilebilirdi.

Diyarbakır Numune Hastanesi'nin kurulduğu dönemde görev alan ilk başhekimin kim olduğuna dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı daha önce de belirtilmişti. Kurumun adı tespit edilebilen ilk Başhekimini Dr. Burhan (Burhaneddin) Bey idi. 20 Kasım 1930 tarihli Diyarbakır Gazetesi'nde yer alan "*Vilayet Hıfzıssıhha Meclisi Vali Beyin Riyasetlerinde Açıldı*" başlıklı bir haberde, toplantıya katılan isimler arasında Numune Hastanesi Başhekimini olarak Dr. Burhan (Burhaneddin) Bey'in adı geçiyordu.⁹⁹⁰ 1931 tarihinde yine aynı gazetede yer alan bir başka haberden Dr. Burhan (Burhaneddin) Bey'in bu görevini devam ettirdiği anlaşılıyordu.⁹⁹¹

1931 yılında kurumda görevli hekim kadrosuyla ilgili veriler yetersiz olmakla birlikte, Hastane Başhekimini olarak Dr. Burhan (Burhaneddin) Bey'in haricinde,

⁹⁹⁰ **Diyarbakır**, 20 Teşrinisani 1930, s.1.

⁹⁹¹ 1928 yılının Ekim ayında Diyarbakır Sıhhiye Müdürü olarak göreve başlayan Dr. Kemal Bey, 1931 yılında Edirne Sıhhiye Müdürlüğüne atandı. 7 Aralık 1931 tarihli Diyarbakır Gazetesi'nde "*Sıhhiye Müdürü Gitti*" başlıklı bir haberde, Kemal Bey'in Edirne'ye tayin edildiği ve yerine vekâleten Numune Hastanesi Başhekimini Dr. Burhan Bey'in baktığı belirtiliyordu. **Diyarbakır**, 8 Teşrinievvel 1928, s.2.; **Diyarbakır**, 7 Kânunuevvel 1931, s.1.

dâhiliye kliniğinde Dr. Zekai Muammer ve Dr. Mustafa Osman Beylerin görev yaptığı biliniyordu.⁹⁹² Fakat diğer kliniklerde hangi hekimlerin görevli olduğuyla ilgili herhangi bir detaya ulaşılamadı.

5 Ekim 1931 tarihli Diyarbakır Gazetesi'nde Dr. Şükrü Kaya tarafından kaleme alınan *“Numune Hastanesi ve Gelen Hastalar”* adlı makalede, Diyarbakır Numune Hastanesi'nin uzman hekim kadrolarının istenilen şekilde tamamlanamadığına ve bunun da ciddi sorunlara yol açabileceğine dair önemli ayrıntılara yer veriliyordu. Dr. Şükrü Bey, kurumun dâhiliye, hariciye, göz ve cilt kliniklerinden oluştuğunu ve bu şubelerin her birinde birer uzman hekim görevli olduğunu belirtiyor; gelen hastaların düzenli olarak ve bilimsel yöntemlerle tedavi edildiğini ilave ediyordu. Sözlerinin devamında, *“Fakat gelen hastalarla mevcut şubeleri karşılaştırsak çok mühim bazı eksikliklere şahit oluruz. Ez cümle, dâhiliye, etfal (çocuk) nisaiye (kadın), üzniye (kulak burun boğaz) ve asabiye hastaları müracaat etmektedir. Bunların da içinde en çok dâhiliye, etfal ve nisaiye hastaları gelmektedir. Bu izahat ve tasnif bir dâhiliye mütehassısına aynı zamanda çocuk ve kadın hastalıklarının da yüklenmiş olduğunu gösteriyor. Filhakika dâhiliye ile alakadar olan bu kısımlar bugün pek ilerlemiş ve ayrı ayrı ihtisasa lüzum gösterir şekil almışlardır. Bakımsızlık yüzünden her sene memlekette kaybolan çocukların korkunç yekûnunu gören Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bunu ehemmiyeti nazarı dikkate alarak çocuk bakımevleri açmaktadır. Bilhassa annelerin kendilerine ve çocuklarına bakmasını hiç veya layığıyla bilmeyen bu gibi muhitlerde, çok pahalıya mal olsa da, bu mütehassısların bulundurulması elzemdir.”* açıklamasını yapıyordu. Makalenin devamında 1930 yılında hastane kadrosunda kulak burun boğaz ve kadın hastalıkları uzmanlarının bulunduğunu ancak çocuk hastalıklarına yine dâhiliye uzmanının baktığını yazıyordu. *“Bu şekil eksik olmakla beraber mümkün mertebe iyiydi. Bu sene bir etfal mütehassısının da celbi ile daha mükemmel ve en iyi şekle ifrağ beklenirken bilmem hangi düşünce ve zaruret, bu sıhhat ocağını çok berbat bir şekilde sakatlamıştır.”* cümleleriyle çocuk hastalıkları mütehassısı istihdamından vazgeçilmesini sert bir şekilde eleştiriyordu. Bu tedbirin tasarruf amacıyla alındıysa çok yanlış olduğunu, paradan olmayalım derken candan olunabileceğini, yenidoğan ve annelerin sağlığının korunması önünde bu uygulamanın önemli bir engel olduğunu belirtiyordu. Makalesine *“Günden güne terakkisi beklenen bu ocağın 1932 kadrosuna etfal ve nisaiye*

⁹⁹² 1931 tarihli Diyarbakır Gazetesi'nde yer alan *“Tıbbi Müsamere”* başlıklı bir haberde Diyarbakır Numune Hastanesi Dâhiliye Mütehassısı Dr. Zekai Muammer Bey'in toplantıya başkanlık ettiği ve aynı hastanede görevli Dâhiliye Mütehassısı Dr. Mustafa Osman Bey'in ise bir vaka tartışması esnasında söz aldığı ifade ediliyordu. **Diyarbakır**, 7 Kânunuevvel 1931, s.1.

mütehassıslıklarının ilavesiyle eski haline ircai, bundan artacak para ile yapılacak diğer işlerin hepsinden daha faydeli olacağı kanaatindeyim.⁹⁹³ cümlesiyle son veriyordu.

Dr. Şükrü Bey'in sözlerinden, 1931 yılında kurumda kadın doğum ve çocuk hastalıkları uzmanının bulunmadığı, bu yüzden bu hastalara da dâhiliye uzmanının baktığı anlaşılıyordu. Bu durum, ülkenin pek çok yerinde ve sağlık kurumunda olduğu gibi Diyarbakır Numune Hastanesi'nin de en büyük sıkıntılarından birinin uzman hekim yokluğu olduğunu gösteriyordu.

2 Şubat 1932 tarihli Diyarbakır Gazetesi'nde, Etıbbıa Odası Kongresi münasebetiyle yapılan bir haberde, Diyarbakır Numune Hastanesi uzman hekimlerinden bazılarının isimlerine yer veriliyordu. Buna göre, dâhiliye kliniğinde Dr. Zekai Muammer ve Dr. Mustafa Osman Beyler, hariciye kliniğinde Dr. Halit Ziya Bey, laboratuarda Bakteriyolog Zekai Muammer Bey, röntgen biriminde Nurettin Bey, eczanede Abdi Bey, kadroda yer alan isimler arasındaydı.⁹⁹⁴

Dr. Mazhar Bey'in Sıhhat Almanak'ı adlı eserinde verdiği bilgiye göre Diyarbakır Numune Hastanesi 1933 yılı hekim kadrosunu, aşağıdaki şubelerde görevli hekimler oluşturuyordu:⁹⁹⁵

Tablo.52. Diyarbakır Numune Hastanesi Çalışan Kadrosu (1933)

Unvan	Uzman Hekimlerin İsimleri
Baştabip ve Göz Mütehassısı	Burhaneddin Bey
Operatör Dr.	Halit Ziya Bey
Dâhiliye Mütehassısı	Mustafa Osman Bey
Kulak Mütehassısı	Kemal Ferit Bey
Cildiye Mütehassısı	Agâh Nuri Bey
Kadın Hastalıkları Mütehassısı	İbrahim Sadık Bey
Röntgen Mütehassısı	Halit Bey

1934 yılı itibarıyla, Başhekimlik görevini yürüten Dr. Burhan (Burhaneddin) Bengü dışında yukarıda ismi geçen hekimlerin kurumdaki görevlerine devam ediyor

⁹⁹³ **Diyarbakır**, 5 Teşrinievvel 1931, s.2.

⁹⁹⁴ Etıbbıa Odası Kongresi'ne katılan hekimler arasında Dr. Osman ve Dr. Muzaffer Beylerin de adı geçmektedir. Ancak haberde bu hekimlerin hangi kurumda görevli olduğuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. **Diyarbakır**, 2 Şubat 1932, s.1.

⁹⁹⁵ Mazhar Osman, **a.g.e.**, s.534.

olmaları muhtemeldir. Ancak bahsi geçen tarihte hastanenin hekim kadrosuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Diyarbakır Numune Hastanesi uzman hekimleri tarafından çıkarılan “*Diyarbakır Kliniği*” adlı derginin kapağında, aynı yıl kurumda görevli hekimlerin isimleri yer alıyordu.⁹⁹⁶ Buna göre 1935 tarihinde Kadın Hastalıkları ve Doğum Mütahassısı olarak iki isim görev yapıyordu: Dr. İbrahim Berkan ve Dr. Münif İsmail Erman. Bunun dışında kulak burun boğaz biriminde Dr. Kemal Tarım, dâhiliye biriminde Dr. Neşati Üster, hariciye biriminde ise Dr. İlhami Akcakoyunlu hizmet veriyordu.⁹⁹⁷ Aynı yıl başhekim kadrosunda değişiklik yapıldı. Dr. Burhan (Burhaneddin) Bengü görevden ayrıldı ve bir yıl sonra kendi isteği ile İzmir Memleket Hastanesi göz mütahassıslığına tayin edildi. Yerine Kulak Burun Boğaz Mütahassısı Dr. Kemal Tarım Başhekim olarak atandı.⁹⁹⁸

1936 yılında çıkarılmaya devam eden Diyarbakır Kliniği adlı derginin kapağında, Numune Hastanesi’nde görev yapan hekimlerin isimleri ve uzmanlık alanları şu şekilde yer alıyordu:⁹⁹⁹ Doğum ve Kadın Hastalıkları Mütahassısı Dr. İbrahim Berkan, Kulak Boğaz Burun Mütahassısı Dr. Kemal Tarım, Dâhiliye Mütahassısı Dr. Neşati Üster, Operatör Dr. İlhami Akcakoyunlu. Aynı dergi kapağında, Doğum ve Kadın Hastalıkları Mütahassısı Dr. Münif İsmail Erman’ın görev yeri Aydın Memleket Hastanesi olarak belirtiliyordu. Bu hekimin görev yerinin değişmesine rağmen dergideki faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşıyordu.¹⁰⁰⁰

1936 yılı başında Akşam Gazetesi’nde yer alan bir haberde, Diyarbakır Numune Hastanesi röntgen mütahassıslığı kadrosunun iki yıldan beri boş olduğu belirtiliyor; haberin devamında şu önemli detaylara yer veriliyordu: “*Şehrin en güzel,*

⁹⁹⁶ Diyarbakır Kliniği adlı derginin 1935 yılı nüshasının kapak fotoğrafı için bkz. EK.74.

⁹⁹⁷ **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:1, Sayı:3, Ahmed İhsan Matbaası Ltd. İstanbul, 1935.

⁹⁹⁸ **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:1, Sayı:3, s.111.; 24 Ağustos 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde, Başhekim Kemal Bey’in çalışkan ve kıymetli bir zat, Diyarbakır Numune Hastanesi’nin ise bütün muhit ve civar vilayetlerdeki en mükemmel sağlık kurumu olduğu; modern tedavi yöntemleriyle en zor ameliyatlara dahi başarıyla gerçekleştirildiği ifade ediliyordu. **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1936, s.2.

⁹⁹⁹ Diyarbakır Kliniği adlı derginin 1936 yılı nüshasının kapak fotoğrafı için bkz. EK.75.

¹⁰⁰⁰ **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:2, Sayı:4, Ahmed İhsan Matbaası Ltd. İstanbul, Haziran 1936.; Diyarbakır Kliniği adlı dergi 1937 yılından itibaren Yedinci Mıntika Etibba Odası tarafından çıkarılmaya başlandı. **Diyarbakır Kliniği**, Cilt:3, Sayı:1, Ahmed İhsan Matbaası Ltd. İstanbul, Mart 1937.

havadar ve Dicle nehrine yakın bir yerinde yapılmış olan iki katlı ve 105 yataklı Numune Hastanesi, denilebilir ki Türkiye'nin hastanelerinin hemen hemen en muntazam ve güzellerinden biridir. Hastanenin mükemmel bir röntgeni olduğu halde iki seneden beri röntgen mütehasısı gelmediğinden muattal bir haldedir. Dâhili hastalar için bazen mevcut doktorlar tarafından faaliyete geçiriliyorsa da bu da hiçbir vakit maksadı temin etmemekte, hariçten röntgene hasta kabul edilememektedir. Sekiz on vilayetin hastalarını tedavi etmekle mükellef olan böyle bir hastane röntgeninin mütehasısı olmadığından muattal bırakılması büyük mahzur teşkil eder.”¹⁰⁰¹

Anadolu'nun diğer vilayetleri gibi Diyarbakır'da da sağlık insan gücüyle ilgili bu sıkıntılar devam ederken, 23 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan “*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu*”yla, Numune Hastanelerinin (Sivas, Diyarbakır, Erzurum)¹⁰⁰² personel sayısı artırıldı ve maaşları da aşağıdaki gibi düzenlendi.¹⁰⁰³

Tablo.53. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanunu'na Göre Numune Hastaneleri'nde Yapılan Kadro Değişikliği (1936)

Derece	Memuriyetin Nev'i	Adet	Maaş
10	Operatör Muavini	4	35
10	Dâhiliye Muavini	4	35
11	İdare Memuru ve Mutemet	1	30
14	İdare Memuru ve Mutemet	3	20
12	Ayniyat Mutemedi	1	25
16	Ayniyat Mutemedi	3	16
14	Levazım ve Satın Alma Memuru	1	20
16	Levazım ve Satın Alma Memuru	3	16
14	Ambar Memuru	1	20
18	Müstahzır	1	12
19	Kâtip	3	10
19	İmam ve Gassal	3	10

1938 yılına gelindiğinde hastanenin kadın doğum uzmanlığı kadrosu boş olduğundan, Birinci Umumi Müfettişliğin Sıhhiye Vekâleti'ne müracaatıyla, aynı yıl içinde kuruma bir kadın doğum mütehasısı tayin edildi.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰¹ **Akşam**, 15 Şubat 1936, s.4.

¹⁰⁰² Kanun metninde Merkez Teşkilatı başlığı altında Ankara Numune Hastanesi kadrosunda yapılan değişiklik ayrı bir tablo ile gösterilmiştir. Vilayet Teşkilatı başlığı altında ise diğer Numune Hastaneleri'nde yapılan kadro değişikliği tek bir tablo ile gösterilmiştir. Kanun metninin tamamı için bkz. **TBMM Z. C.**, Devre V, Cilt:12, (9.6.1936), s.1-66.

¹⁰⁰³ **Resmi Gazete**, Sayı:3337, 23 Haziran 1936, s.6705.; **Sıhhiye Mecmuası**, Cilt: XII, Sayı:80-81, Haziran- Ağustos 1936, s.218-222.

¹⁰⁰⁴ Kadın Hastalıkları Mütehasıslığına hangi ismin atandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.351.

Diyarbakır Numune Hastanesi'nin yetişmiş sağlık insan gücü eksikliği ve yatak kapasitesinin yetersizliğiyle ilgili sorunlar, kuruluşunun üzerinden yıllar geçmesine rağmen devam etti. Konuyla ilgili olarak Şevket Beysanoğlu'nun yaptığı şu açıklama, mevcut sıkıntılara dair önemli ipuçları içeriyordu: "*Civar illerin hastalarını da sinesinde toplayan bu hastane yatak itibarıyla yetersizdir. Yatak sayısının 500'e çıkarılması şarttır. Bir bölge hastanesi haline sokulmalıdır. Bunun dışında hastanenin yıllardan beri hayati kimya mütehasssısı yoktur. Bu yüzden kan tahlillerinin büyük kısmı yapılamamaktadır. Derin şua tedavi cihazı mevcut olduğu halde, mütehasssısın bulunmaması yüzünden bundan istifade edilememekte, hastalar Ankara ve İstanbul'a yollanmaktadır.*"¹⁰⁰⁵

Hastanenin hekim kadrosuna dair, eksik de olsa bazı veriler mevcuttur. Ancak ulaşılabilen kaynaklarda, Diyarbakır Numune Hastanesi'nde görev alan ilk hemşirelerin kimler olduğuna dair herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Bu durum, tıpkı Sivas ve Erzurum Numune Hastanelerinde olduğu gibi Diyarbakır Numune Hastanesi'nde de uzun yıllar diplomasız hemşireler ve hastabakıcılarla bakım hizmetlerinin yürütülmeye çalışıldığını düşündürmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla, kurumda diplomalı hemşire istihdamı ilk defa 1933 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Hilâl-i Ahmer Hasta Bakıcı Mektebi mezunlarından 1 kişi göreve başlamıştır.¹⁰⁰⁶

İlerleyen yıllarda kurumdaki çalışan sayısının arttığı görülmüyordu. 1957 yılı itibarıyla, 20 mütehasssıs, üç asistan ve bir diş tabibinin haricinde, 1 ebe, 4 hemşire, 10 hemşire yardımcısı, 86 hizmetli, idare, satın alma, ayniyat, ambar, hasta kabul birimlerinde birer memur, iki kâtip, bir imam görev yapıyordu.¹⁰⁰⁷ Ancak Diyarbakır Numune Hastanesi'nin bu dönemde 285 yatakla hizmet verdiği düşünüldüğünde, özellikle asistan, ebe ve hemşire sayısının yine yetersiz olduğu ortaya çıkıyordu.

¹⁰⁰⁵ Beysanoğlu, a.g.e., s. 63-64.

¹⁰⁰⁶ **Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası**, s.709.

¹⁰⁰⁷ **Neşter**, Cilt:1 Yıl:1 Sayı:2, Temmuz- Ağustos 1957, s.32.

C. Tedavi Hizmetleri (1924-1938)

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu'nun en mühim merkezlerinden biri olduğu için hastaneye gelen hastaların çoğunu komşu, hatta ikinci derecede yakın vilayetlerden başvuranlar oluşturuyordu. Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Muş vilayetleriyle Elazığ, Bingöl, Urfa vilayetlerinin Diyarbakır'a komşu kazalarındaki hastalar, buldukları yerde ihtiyaçları olan tedavi hizmetlerine erişemediği vakit, (doğruca Ankara ve İstanbul'a gidenler hariç) hemen hepsi Diyarbakır'a geliyordu.¹⁰⁰⁸

“*Muhitin cankurtaranı*” ve civar vilayetlerin en mükemmel sağlık yurdu olarak nitelenen Diyarbakır Numune Hastanesi'ne, özellikle bahar mevsiminde başvurular artıyordu.¹⁰⁰⁹ Başvuruların yoğunluğunu göz önünde bulunduran hastane idaresi, hem Diyarbakır hem de çevre vilayetlerdeki vatandaşları, muayene günleri hakkında basın yoluyla bilgilendiriyordu. Örneğin Kasım 1926 tarihinde verilen bir ilanda, aşağıdaki branşlarda ve belirtilen günlerde muayene yapıldığı duyuruluyor; muayene olan hastaların ilaçlarının da ücretsiz olarak temin edileceği belirtiliyordu.¹⁰¹⁰

Tablo.54. Diyarbakır Numune Hastanesi Muayene Günleri (Kasım 1926)

Günler	Hizmet Veren Poliklinikler ve Doktorlar
Cumartesi	Harici Hastalıklar - Operatör Dr. Hayri Bey Dâhili ve Kadın Hastalıkları- Dr. Behzat Bey Göz Hastalıkları- Dr. Burhaneddin Bey
Pazar	Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları- Dr. İhsan Bey Göz Hastalıkları- Dr. Burhaneddin Bey
Pazartesi	---
Salı	Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları- Dr. İhsan Bey
Çarşamba	Harici Hastalıklar - Operatör Dr. Hayri Bey Dâhili ve Kadın Hastalıkları- Dr. Behzat Bey Göz Hastalıkları- Dr. Burhaneddin Bey
Perşembe	Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları- Dr. İhsan Bey Göz Hastalıkları- Dr. Burhaneddin Bey
Cuma	---

¹⁰⁰⁸ Neşter, Cilt:1 Yıl:1 Sayı:2, Temmuz- Ağustos 1957, s.32.; Refik Erer, “*Bölgemizin Hastalık Durumu Hakkında*”, Neşter, Cilt:1 Yıl:1 Sayı:3 Eylül-Ekim 1957, s.2.

¹⁰⁰⁹ Cumhuriyet, 24 Ağustos 1936, s.2.

¹⁰¹⁰ Diyarbakır, 11 Teşrinisani 1926, s.3.

Diyarbakır Numune Hastanesinde 1924 yılında 267 hasta yatırılarak tedavi edildi.¹⁰¹¹ 1925-1938 yılları arasında ayaktan ve yatırılarak tedavi altına alınan hastaların sayısı ise aşağıdaki gibiydi:¹⁰¹²

Tablo.55. Diyarbakır Numune Hastanesi 1925-1938 Yılları Mesaisi

Tarih	Yatırılmak Suretiyle Tedavi	Ayaktan Tedavi	Laboratuar
1925	424	198	---
1926	472	396	---
1927	806	339	162
1928	1.071	920	888
1929	1.100	1.511	1.450
1930	1.092	1.930	853
1931	1.172	3.513	1.081
1932	1.312	7.179	1.444
1933	1.428	10.401	888
1934	1.817	10.567	859
1935	2.178	10.795	1.488
1936	1.876	15.029	1.627
1937	1.154	19.318	---
1938	1.211	11.028	---
Yekûn	17.113	93.124	10.740

Tablo.55'te yer alan veriler incelendiğinde en dikkat çekici husus, 1937 yılında ayaktan tedavi edilen hasta sayısındaki artıştır. Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında birey ve toplum sağlığını en çok tehdit eden sorunların başında bulaşıcı ve salgın hastalıklar geliyordu. Diyarbakır'da bulaşıcı hastalıklarla mücadele çalışmalarına 1927 yılında başlandı ve aynı yıl 20 yataklı bir Kuduz Tedavi Müessesesi ile 20 yataklı bir Zührevi Hastalıklar Dispanseri

¹⁰¹¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.3. Diyarbakır Numune Hastanesi'nde 1924 yılında ayaktan tedavi edilen hasta sayısı ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamadı.

¹⁰¹² Tablo.55, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Sıhhiye Mecmuası, farklı senelere ait İstatistik Yıllıkları kullanılarak tarafımdan oluşturulmuştur. Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi adlı eserde, Diyarbakır Numune Hastanesi'nin 1928-1937 yılları mesaisiyle ilgili olarak, "1928, 1929, 1930, 1931 yılları defterleri yandığundan poliklinik mesaisi geçirilemedi" şeklinde bir not düşülmüştür. Ancak Tablo.55'te de görüleceği üzere, bu yıllara ait istatistiklere Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden, Sıhhiye Mecmuası'ndan ve İstatistik Yıllıklarından ulaşmak mümkündür. Ayrıca aynı kaynaktan ve Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır adlı eserde, 1931 yılından 1937 yılına kadar ayaktan ve yatırılarak tedavi edilen hasta sayıları ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve İstatistik Yıllıklarında yer alan rakamlar arasında farklılıklar mevcuttur. **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.4.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.5.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.6.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.7.; **BCA**, Fon Kodu: 30.10.00., Yer No:177.220.18.8.; **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, s.91-92.; **İstatistik Yıllığı 1931-1932**, s.132.; **İstatistik Yıllığı 1934-1935**, s.242.; **İstatistik Yıllığı 1936-1937**, s.95.; **Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938**, s.186.; **Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.351.; **Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır**, s.68.

açıldı.¹⁰¹³ Ancak bulaşıcı hastalıklar meselesinin kısa sürede ve köklü bir biçimde çözümlenmesi mümkün değildi. Nitekim Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan bir yurt gezisine çıkan ve 1 Temmuz 1935 tarihinde Diyarbakır'a gelen Başbakan İsmet İnönü, şehrin medeniyet merkezi olması için uğraşılmaya değer olduğunu kaydediyor ve konuyla ilgili şu tespitleri yapıyordu: *“Diyarbakır'da asıl mesele sıhhi mesele ve mesken meselesidir. Trahom ve sıtma Diyarbakır'da zabıt ve memurları yıldırıştır. Trahom meselesine daha genel olarak ayrıca temas edeceğim fakat Diyarbakır şehrini dar bir sahada da olsa sıtmadan kurtarmak ordu ve memurlar için çok önemli olacaktır.”*¹⁰¹⁴ Kentteki en önemli sağlık sorunlarına dikkat çeken İsmet Paşa'nın bu gözlemleri çok önemliydi. İnönü'nün bu ziyaretini müteakip, 1936 yılında Sıtma Mücadele Teşkilatı kuruldu ve 1937 tarihinde 10 yataklı bir Trahom Hastanesi hizmet vermeye başladı.¹⁰¹⁵ Vilayette toplum sağlığını tehdit eden bu iki hastalıkla mücadele amacıyla bahsi geçen sağlık merkezlerinin kurulması kararı oldukça isabetliydi. Çünkü 1937-1938 öğretim yılında Diyarbakır merkez ilkokullarına devam eden öğrencilerden 389'u sıtma, 743'ü trahom hastasıydı. Aynı dönemde Erkek Sanat Mektebi'nde 30 sıtmalı, 10 trahomlu, Diyarbakır Lisesi'nde ise 15 sıtmalı, 65 trahomlu öğrenci bulunuyordu.¹⁰¹⁶ Ancak bahsi geçen sağlık kurumlarının, mevcut yatak kapasitesi ve sınırlı imkânlarıyla ihtiyaçların tamamına cevap vermesi mümkün değildi. Bu yüzden Diyarbakır Numune Hastanesi, diğer Numune Hastanelerinde olduğu gibi bulaşıcı hastalıkların tedavisiyle de ilgilenmek durumundaydı. Ulaşılabilen kaynaklarda 1937 yılı içerisinde Diyarbakır Numune Hastanesi polikliniklerine başvuran hasta sayısındaki bu artışı açıklayabilecek herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, vilayetin genel sağlık durumu ve öğrencilerin muzdarip olduğu bulaşıcı hastalıklarla ilgili rakamlar göz önüne alındığında, kent merkezi ya da kazalarda salgın hastalık ihtimalini düşündürmektedir.

¹⁰¹³ **Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır**, s.71-72.; Öztoprak vd., **a.g.e.** s.1413-1416.

¹⁰¹⁴ İnönü, **Defterler (1919-1973)**, 1. Cilt, s.164-165.; Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.63-64.; Öztürk, **Kasadaki Dosyalar**, s.16.

¹⁰¹⁵ **Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır**, s.71-72.; Öztoprak vd., s.1413-1416.; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.897.; Konyar, **a.g.e.** s.170-171.; Kopar, **a.g.e.**, s.154-155.

¹⁰¹⁶ Çağlayan, **a.g.m.**, s.360-361.

D. Tıbbi Müsamereleler

Numune Hastanelerinin kuruluş gayelerinden biri, bu hastaneleri birer ihtisas kurumu haline getirmektir. Düzenlenecek bilimsel faaliyetler, mesleki bilgi alış verişinin sağlanmasında ve çağdaş tıbbi uygulamaların paylaşılmasında önemli bir araç olabilirdi. İşte bu hedefle diğer Numune Hastanelerinde olduğu gibi, Yedinci Mıntika Etıbbı Odası'nın teşebbüsü ve Diyarbakır Numune Hastanesi hekimlerinin liderliğinde, 1931 tarihinden itibaren her ayın ilk günü “*tıbbi müsamere*” adı verilen bilimsel toplantıların yapılmasına karar verildi.¹⁰¹⁷ İlk toplantı 1 Aralık 1931 tarihinde saat dört buçukta Numune Hastanesi Dâhiliye Uzmanı Dr. Zekai Muammer Bey'in başkanlığında gerçekleştirildi. Şehirde bulunan asker, sivil hekimlerin hemen hemen hepsinin hazır bulunduğu bu toplantıda, çeşitli tıbbi vakalar hakkında sunumlar ve tartışmalar yapıldı.¹⁰¹⁸

İkinci toplantının hangi tarihte yapıldığına dair herhangi bir veriye ulaşılamadı ancak üçüncü toplantı 1932 yılının Şubat ayında gerçekleştirildiği görülmüyordu. Numune Hastanesi Dâhiliye Uzmanı Dr. Zekai Muammer Bey, yine toplantıya başkanlık etti. Dört tıbbi vaka sunuldu ve akabinde diğer uzman hekimlerin katılımıyla vakalar üzerinde tartışmalar yapılarak fikirler beyan edildi.¹⁰¹⁹

1932 yılından sonra tıbbi müsamerelelerin devam edip etmediğine dair herhangi bir veriye ulaşılamadı.

Sonuç olarak, Diyarbakır Numune Hastanesi, hem vilayet merkezi hem de komşu illerin yataklı tedavi hizmetlerine yönelik taleplerinin karşılanmasında ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele çalışmalarında önemli bir rol üstlendi. Bakımsız ve koşulları yetersiz bir binada sağlık hizmeti sunumuna başlayan hastanenin özellikle ilk yıllarında hem sağlık insan gücü hem de tıbbi malzeme açısından eksiklikleri vardı. Ancak tüm bu eksikliklere rağmen Cumhuriyet'in ilk on beş yılında on

¹⁰¹⁷ **Diyarbakır**, 23 Teşrinisani 1931, s.1.

¹⁰¹⁸ **Diyarbakır**, 7 Kânunuevvel 1931, s.1.

¹⁰¹⁹ **Diyarbakır**, 2 Şubat 1932, s.1.

binlerce hastanın ayakta ve yatırılarak tedavi edildiği, ameliyat ve tetkiklerinin yapıldığı bir sağlık merkezi haline geldi.

VI. BÖLÜM

“FAKİR HALKIN SIHHATİNE KANAT GEREN SAĞLIK YURDU”:

HAYDARPAŞA NUMUNE HASTANESİ

(1936-1938)

Uzun yüzyıllar Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapan İstanbul’da, doğal olarak diğer şehirlerden daha fazla sağlık kurumu bulunuyordu. Darüşşifalar, körhaneler, cüzzamhaneler, imaretler, dinlenme evleri gibi sağlık ve sosyal yardım kurumlarının sayısı bine ulaşıyordu. Sağlık sorunlarına çözüm bulmak isteyen halk, son çareyi İstanbul’a gelmekte görüyor; bu bakımdan İstanbul’daki sağlık ve sosyal yardım hizmetleri, yurt çapında örnek teşkil ediyordu.¹⁰²⁰ Bahsi geçen kuruluşlar arasında hastanelerin özel bir yeri vardı. Çünkü hastaneler, toplum sağlığının korunması, sürdürülmesi, sağlık problemlerinin çözümü ve eğitim gibi birden fazla işlevi yerine getiren kurumlardı.

İstanbul Anadolu yakası halkının sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasında etkin rol üstlenen bu hastanelerden biri de 1903 yılında askeri tıp eğitimi vermek üzere kurulan¹⁰²¹ ve 1909 yılında “*Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi*” adını alan kurum idi.¹⁰²² İtalyan Mimar Alexandre Vallaury ve Riamond D’Aranco tarafından tasarlanan Fakülte’nin “*seririyat pavyonları*” adı verilen klinik binaları,¹⁰²³ Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin kökenini teşkil ediyordu. 4.500 metrekarelik alana kurulan bu yapıların ortasında tek katlı hekimler dairesi

¹⁰²⁰ Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yıllığı 1973, İstanbul Valiliği, İstanbul, 1973, s.425.

¹⁰²¹ Fatmagül Demirel, **Sultan II. Abdülhamid’in Mirası İstanbul’daki Kamu Binaları**, İstanbul Ticaret Odası Kültürel ve Sanatsal Araştırmalar Yayın No:2011-11, İstanbul, 2011, s.183.

¹⁰²² Osmanlı Devleti’nde askeri ve sivil hekimler ayrı ayrı okullarda eğitim alıyordu. 1839 senesinde açılan ve “*Dar-ül-ulum Elhâkimiye-i Osmanîye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane*” adı verilen Askeri Tıp Okulu, 1903 yılında Haydarpaşa’da yapılan yeni binaya taşındı. “*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*” adı verilen ve 1867’de kurulan Sivil Tıp Okulu ise 1909 tarihinde aynı binaya taşındı. Bu tarihten itibaren kuruma, “*Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi*” adı verildi. Böylece askeri ve sivil tıp eğitimi, aynı çatı altında yapılmaya başlandı. **Sıhhiye Mecmuası**, Sayı:13, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Kânunusani 1338, s.22.; Ayrıca bkz., Shaw ve Shaw, **a.g.e.** s.78., Unat, **a.g.m.**, s. 309 - 311.; A. Süheyl Ünver, “*Türkiye’de Tababet ve Hıfzıssıhha Tarihi Hakkında*”, s.9.

¹⁰²³ Demirel, **a.g.e.**, s.183.

bulunuyordu. Hekimler dairesinden iki katlı binalara koridorlar aracılığıyla ulaşıyor, hatta bu koridorların üstü de yol olarak kullanılıyordu. Kadıköy tarafındaki binanın arkasında ayrıca iki katlı bir bina da mevcuttu. Su tesisatı 1904'te, havagazı tesisatı 1905'te tamamlanan binaların, elektrik ve kalorifer tesisatı yoktu. Bu yüzden koğuşlar, ortaya kurulan sobalarla ısıtılıyor; petrol lambalarıyla aydınlatılıyordu. Cemil Paşa kliniğinin bir odasına monte edilen röntgen cihazı çok ilkeldi. Daha sonraları 30.000 altın harcanarak kalorifer tesisatı yaptırıldı ve cerrahi binasının arkasına, iki katlı dördüncü blok inşa edilmeye başlandı. Kliniklerin eksiklikleri uzun süre tamamlanamadığından randımanlı olarak çalışma imkânı bulunamadı.¹⁰²⁴

1933 yılının Ağustos ayından itibaren Tıp Fakültesi, Avrupa yakasındaki Haseki, Gureba, Cerrahpaşa, Şişli Çocuk ve Bakırköy Hastanelerine, teorik tıp kürsüleri de Beyazıt'taki merkez binaya taşınmaya başlandı.¹⁰²⁵

Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına taşınması üzerine, şehrin Anadolu yakasında, hastaların ihtiyaçlarına cevap verebilecek tam teşekküllü bir hastane kalmadı. Bir doğumevi olarak hizmet sunan Zeynep Kamil Hastanesi, kısmen de olsa bu yokluğu gidermeye uğraşıyordu ancak kadro bakımından bu ihtiyacı karşılamaktan uzaktı.¹⁰²⁶ Bu yüzden Sıhhat Vekâleti tarafından eski Tıp Fakültesi binalarında 250 yataklı bir Numune Hastanesinin kurulmasına yönelik çalışmalar başlatıldı.¹⁰²⁷ Sonuç olarak Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına nakli, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin kurulmasına vesile oldu.

¹⁰²⁴ Müfid Ekdal, **Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi Tıbbane'den Nümûne'ye**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s.37-41.

¹⁰²⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Ağustos 1933, s.1.;Ekdal, **a.g.e.**, s.63-65.; **Haydarpaşa Numune Hastanesi Tıp Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, 1963, s.1.; Arslan Terzioğlu, "*Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimi Kısaca Bir Bakış*", **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, Yıl:2002, s.281.

¹⁰²⁶ Şehsuvaroğlu, **İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, s.90.; Bedi N. Şehsuvaroğlu, v.d., **Türk Tıp Tarihi**, s.167- 168.; **Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yılığ 1973**, İstanbul Valiliği, 1973, s.461.

¹⁰²⁷ Basında, eski Tıp Fakültesi binalarında, yeni bir hastane açmak üzere çalışmaların başlatıldığına dair haberlere sık sık yer veriliyordu. Örneğin, 9 Mart 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, "*Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a taşınması üzerine boş kalan Haydarpaşa'daki binalarda yeni bir hastane tesis edileceği söyleniyordu. Sıhhiye Vekâleti İstanbul'un bu husustaki ihtiyacını nazarı dikkate almış ve dün İstanbul vilayetine gönderdiği bir emirde Tıp Fakültesi seririyatı hastanelerinin 250 yataklı ve tam teşkilatlı Numune Hastanesi olarak tesisine karar verdiğini bildirmiştir. Sıhhiye Vekâleti'nin*

A. Anadolu Yakasındaki Fakir Semtlerin Yeni Sağlık Kurumu: Haydarpaşa Numune Hastanesi

TBMM’de, 31 Mayıs 1934 tarihinde yapılan müzakereler sonucunda, aynı gün kabul edilen “1452 Numaralı Teadül Kanununa Merbut 2 Numaralı Cetvelin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti’ne Ait Kısmında Bazı Tadilat İcrası Hakkında Kanun”la, Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin kurulmasına karar verildi. Bahsi geçen kanun layihasında, Haydarpaşa’da yeniden bir hastane açılmasının gerekliliği şu cümlelerle ifade ediliyordu: “Tıp Fakültesi’nin İstanbul’a nakli dolayısıyla Haydarpaşa’da bulunan fakülte hastanesinin kapanması, İstanbul’un çok kesif ve kesafeti nispetinde de fakir bir semti olan Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy ve Pendik’e kadar havali halkını sıhhi müesseseden mahrum bırakmış ve bu sebeple bu mıntkada halkın sıhhatini koruyacak ve hâlihazır ihtiyacını temin edecek olan tam teşekküllü ve 250 yataklı bir hastane açılmasına lüzum görülmüş ve bu hastanenin memur ve müstahdemleri için tasarrufa azami riayet suretiyle kadro yapılarak Yüksek Meclisin tasvibine arz olunmuştur.”¹⁰²⁸

Eski Tıp Fakültesi kliniklerine ait binalarda açılacak Numune Hastanesi’nin proje hazırlıkları için Cerrahpaşa Hastanesi Başhekimi Dr. Rüştü ve Şişli Çocuk Hastanesi Başhekimi Dr. Rıfat Hamdi Beyler görevlendirildi.¹⁰²⁹ Proje hazırlıklarını yerinde görmek ve bilgi almak üzere 3 Haziran 1934’te İstanbul’a gelen Sıhhat Vekili Dr. Refik Bey, 7 Haziran’a kadar İstanbul’da kaldı.¹⁰³⁰ Eski Tıp Fakültesi kliniklerini Dr. Rüştü ve Dr. Rıfat Hamdi Beylerle birlikte gezen Dr. Refik Bey’e, yapılacak tadilat ve ek binalar hakkında açıklamalar yapıldı. Hazırlanan projeyi onaylayan, yani inşaat ve tesisatın mümkün merteye süratle yapılmasını talep eden

iş’arına göre yeni sene bütçesine bu hususta icap eden tahsisat konulmuştur. Sıhhiye Vekâleti, binanın tamir ve tefrişi için ne kadar tahsisat lazım olduğunun keşfi yapılarak bildirilmesini emretmiştir.” şeklinde bir haber yer alıyordu. **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1934, s.2.; **Akşam Gazetesi**’nde de aynı konuya dair pek çok habere yer veriliyordu. **Akşam**, 8 Teşrinisani 1933, s.3.; **Akşam**, 10 Şubat 1934, s.3.; **Akşam**, 17 Mart 1934, s.3.; **Akşam**, 29 Mart 1934, s.2.; **Akşam**, 9 Nisan 1934, s.2.; **Akşam**, 20 Nisan 1934, s.3.; **Akşam**, 5 Mayıs 1934, s.3.; **Akşam**, 7 Mayıs 1934, s.3.; **Akşam**, 29 Mayıs 1934, s.3.

¹⁰²⁸ **TBMM Z.C.**, Devre:IV, Cilt:22, s.193-196,521-522, 545. (31.5.1934); 19 Eylül 1934 tarihinde, İcra Vekilleri Heyeti’nce, Haydarpaşa Numune Hastanesi Baştabipliği’nin, resmi ve açık telgrafla yazışmaya yetkili makamlar listesine ilavesi onaylanmıştır. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 48.64.19.

¹⁰²⁹ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1934, s.2.

¹⁰³⁰ **Aynı Tarihi**, Sayı:7, Ankara, Temmuz 1934, s.77.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Haziran 1934, s.3.; **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Haziran 1934, s.3.; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1934, s.2.

Dr. Refik Bey, İstanbul'un Anadolu yakasının hastane ihtiyacının bir an önce karşılanmasını istiyordu.¹⁰³¹

Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin açılış töreninin 1934 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda yapılması planlanıyordu.¹⁰³² Bu yüzden beş binadan oluşan eski Tıp Fakültesi kliniklerinde gereken onarımlara hemen başlayabilmek ve çalışmalarını hızlandırmak amacıyla, İcra Vekilleri Heyeti'nin 28 Temmuz 1934 tarihli toplantısında, 85.757 lira keşifli inşaat, tamirat ve tevziat işlerinin pazarlık usulüyle yaptırılmasına onay verildi.¹⁰³³

Hastanenin inşaat, tadilat ve tamirat işlerinde Nafia Baş Müdürü Nuri Tezer başta olmak üzere genç mühendisler görevlendirildi. Çalışmalara 1934 yılının Ekim ayında başlanabildi. Bu nedenle açılış törenini Cumhuriyet Bayramı'na yetiştirmek mümkün olmadı.¹⁰³⁴

B. Mevcut Binaların Tamirat, Tadilat İşleri ve Yeni Binaların İnşası (1934-1936)

Yapılan incelemeler sonucu eski Tıp Fakültesi kliniklerine ait binaların¹⁰³⁵ kapsamlı bir şekilde dâhili tamirat ve tadilata ihtiyacı olduğu ortaya çıktı. Bütün tavanlar, pencere çerçeveleri, çatı saçakları ve yağmur olukları bozuktu. Ayrıca dış ve iç sıvalarla birlikte, kapı pencere gibi yerlerin yağlı boyalarının tekrar yapılması gerekiyordu. Bu yüzden gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra onarıma ihtiyaç gösteren bütün kısımlar yeniden tamir ettirildi; badana ve boya işleri yaptırıldı.¹⁰³⁶

¹⁰³¹ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1934, s.2.

¹⁰³² **Akşam**, 7 Teşrinievvel 1934, s.3.

¹⁰³³ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 47.84.2.

¹⁰³⁴ Ekdal, **a.g.e.**, s.65.

¹⁰³⁵ Haydarpaşa Numune Hastanesi binalarının vaziyet planı için bkz. EK.76, EK.77, EK.78.

¹⁰³⁶ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, Ahmed İhsan Basımevi Ltd. İstanbul, 1938, s.15.; Ekdal, **a.g.e.**, s.65-66. Tahsisat yetersizliği nedeniyle 1936 yılında boyattırılmayan karantina, cildiye, çocuk kliniği koridorlarının gibi birimlerin boya işleri, 1937 yılında tamamlandı. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1939, s.2.

Tamirat işlerinin haricinde birçok birimde, kapsamlı tadilatlar da gerçekleştirildi. Tadilat yapılan kısımlar şunlardı: Baştabiplik ve idari kısım, baştabip ikametgâhı, nöbetçi şef ve asistan dairesi, dâhiliye (kadın ve erkek) hariciye, kadın hastalıkları ve doğum, kulak burun boğaz, göz, cildiye, intaniye (bulaşıcı hastalıklar) klinikleri, röntgen, hayati kimya, bakteriyoloji, teşrihi marazi (patoloji) ve diş laboratuvarları, eczane hekimlerin yemek salonu, eşya deposu, karantina, otopsi dairesi, kalorifer dairesi ve tesisatı santral, atölye, kömür deposu, hava gazı, su ve sıhhi tesisat, elektrik sinyal ve dâhili telefon tesisatı, asansör, kanalizasyon ve lağım.¹⁰³⁷

Hastanede bir yandan tamirat ve tadilat işleri sürdürülürken, diğer yandan da poliklinik, mutfak, çamaşırhane, ambar, depo ve hademe koğuşu gibi ek binalar inşa edilmeye başlandı.¹⁰³⁸ Aşağıdaki bölümde, yeni inşa edilen bu birimler hakkında bilgilere yer verilecektir.

1. Poliklinikler

Hastanenin en fazla önem verilen birimlerinden biri olan poliklinikler, eldeki mevcut tahsisata göre, birinci binanın laboratuvarları takip eden kısımlarında ve müstakil bir şekilde düzenlendi. Yeni ilaveler ve kapsamlı bir tadilatla bütün servislerin poliklinik ihtiyacını karşılayacak,¹⁰³⁹ müracaat eden hastalara ayaktan tedavi uygulanabilecek tarzda inşa edildi.¹⁰⁴⁰ Bu birimde, üroloji, kulak, dâhiliye, hariciye, göz, diş, çocuk polikliniklerinin dışında, hasta bekleme salonu, hemşire, pansuman ve gözlem odaları da bulunuyordu.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁷ Hastanenin bahsedilen bölümlerinde yapılan tadilatlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılığ**, s.15-22.;Ekdal, a.g.e., s.68-69.

¹⁰³⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılığ**, s.11.

¹⁰³⁹ **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.; **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılığ**, s.12.

¹⁰⁴⁰ **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹⁰⁴¹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılığ**, s.12-13.

2. Mutfak ve amaşırhane

Üçüncü binanın zemin katına bir koridorla bağlanan tek katlı bir bina inşa edildi; burası mutfak ve amaşırhane birimleri olarak düzenlendi.¹⁰⁴² Modern bir anlayışla inşa edilen mutfak, kiler, soğuk hava deposu, yoğurt yapma odası, aşçılara mahsus duş ve tuvalet, sebze temizleme bölümü gibi kısımları ihtiva ediyordu.¹⁰⁴³ Hastalıkların tedavisinde ilaç kadar gıdaların da önemli rol oynadığı kabul edildiğinden, hastane idaresi tarafından bu mesele ele alındı ve 1937 yılında bir diyet mutfağı kuruldu. Diyet hemşiresi yetiştirmek amacıyla “*diyet kursu*” açıldı ve eğitim vermek üzere Viyana’dan şuvester Margerite Lamberger isimli hemşire getirildi. Teorik ve pratik eğitimlerin birlikte verildiği bu kursa, Haydarpaşa Numune Hastanesi hemşirelerinin dışında, Ankara Numune, Cerrahpaşa, Gureba, Haseki Nisa, Çocuk ve Emraz-ı İstilaiye (Salgın Hastalıklar) Hastaneleri ile Heybeliada Verem Sanatoryumu’ndan hemşireler de katıldı. Kurs sonunda bir uzman heyet tarafından katılımcılar sınava tabi tutuldu.¹⁰⁴⁴

amaşırhane biriminde, motor dairesi, kirli ve temiz çamaşır odası, çamaşır yıkama makinelerinin bulunduğu modern yıkama ve kurutma tertibatına sahip yıkama bölümü, ütü dairesi, terzihane, amaşırcılara mahsus duş ve tuvaletler bulunuyordu. Gerek mutfak gerekse çamaşırhanenin duvarlarına bir buçuk metre karo fayans döşendi ve zemini karo mozaikle kaplandı. Her iki birimde genel santralle kalorifer tesisatına bağlıydı ve elektrikle aydınlatılıyordu.¹⁰⁴⁵

3. Ambar, Depo ve Hademe Koğuşu

Beş binadan ibaret olan hastane yapılarında kliniklerin taksimatı yapılıncaya, ambar, depo ve hademe koğuşu olarak kullanılabilir bir yer kalmadı. Bu yüzden

¹⁰⁴² Mutfak ve çamaşırhanenin inşasına 1934 yılının Kasım ayında başlandı. **Akşam**, 24 Teşrinisani 1934, s.3.; Haydarpaşa Numune Hastanesi mutfak ve amaşırhanesinin fotoğrafları için bkz. EK.79, EK.80.

¹⁰⁴³ Ekdal, **a.g.e.**, s.65.; **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.11-12.; Soğuk hava deposu 1937 yılında yaptırıldı. **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1937, s.8.

¹⁰⁴⁴ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.1.; Diyet mutfağının fotoğrafı için bkz. EK.81.

¹⁰⁴⁵ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.12.

az bir masrafla bu ihtiyacı bertaraf edebilmek için, birinci binanın zemin katının sağ ve solunda bulunan iki koridorun arka cephesindeki kısımdan istifade edilerek ek yapılar inşa edildi. Eczane deposu ve hayati kimya laboratuvarı da ihtiyacı karşılamıyordu. Bu nedenle hademe koğuşu olarak düzenlenen bu kısım ikiye bölündü. Bölünen kısımlardan biri ambar ve depo diğeri ise geniş bir eczane deposu haline getirildi. Depo olarak kabul edilen kısım da biri büyük diğeri küçük olmak üzere ikiye bölündü. Küçük kısım eczane laboratuvarı ve nöbetçi ecza odası, büyük kısım da hayati kimya laboratuvarı olarak kullanılmaya başlandı.¹⁰⁴⁶ 1937 yılında eski Tıp Fakültesi'nden kalan kırmızı ahşap bina onarıldı ve hademelerin kullanabileceği bir oda haline getirildi.¹⁰⁴⁷ Bu bina 1938 yılında yıkıldı ve yerine dört büyük odadan oluşan, içinde duş, tuvalet, yemek salonu bulunan ve 80 kişinin yatabileceği büyük bir hademe dairesi yaptırıldı. Bu dairenin bitişiğine de bir erzak ambarı inşa edildi.¹⁰⁴⁸

4. Hastane Bahçesi

Evvelce küçük bir yer olan hastane bahçesi, yeniden arazi alınmak suretiyle genişletildi.¹⁰⁴⁹ Bir plan dâhilinde tanzim edilen bahçe yollarının toprak olarak kalması uygun olmayacağı dikkate alınarak asfalt kaplandı. Bu şekilde hastanenin içinin ve dışının temiz kalabilmesi sağlandı. Hastane sınırları çizilmediğinden her yönden hastaneye girilebiliyordu. Bu durumun idari düzen ve disiplini ihlal edeceği düşünüldüğünden, resmi işlemler başlatıldı; hastanenin sınırları çizildi ve belirlenen sınır duvarlarla çevrildi. Cephe duvarının üzerine demir parmaklıklar yaptırıldı.¹⁰⁵⁰ Ana giriş, poliklinikler, ziyaretçiler, garaj ve cenazelerin çıkışı için toplamda beş kapı yaptırıldı. Hastanenin ana giriş kapısının her iki tarafına kapıcı odaları inşa

¹⁰⁴⁶ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.13.; Ekdal, **a.g.e.**, s.66-67.; Haydarpaşa Numune Hastanesi hayati kimya laboratuvarının bir fotoğrafı için bkz. EK.82

¹⁰⁴⁷ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.2.

¹⁰⁴⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1942, s.1-2.

¹⁰⁴⁹ **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹⁰⁵⁰ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.14.; Ekdal, **a.g.e.**, s.67.; Cephe duvarı demir parmaklıklarının fazla açık olmasından doğan mahzurlar dikkate alınarak, 1937 yılında tel kafesler ilave edildi. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.2.

edilerek giriş ve çıkış düzeni temin edildi. Disiplini ihlal edebilecek durumların da bu şekilde önüne geçilmiş oldu.¹⁰⁵¹

5. Su Deposu

Hastanede su sarfiyatı fazlaydı ve özellikle yazın bahçe için suya çok ihtiyaç duyuluyordu. Yangın tehlikesi ve şirket suyunun arıza nedeniyle kesilmesi gibi durumlar da hesaba katılarak, su meselesi önemle ele alındı. Hastanede mevcut bulunan büyük su kuyusundan bahçe sulama ve benzeri işlerde yararlanılmasına karar verildi. Bunun dışında 120 tonluk iki bölmeli bir su deposu yaptırıldı.¹⁰⁵² 60 tonluk bölmesi, motor aracılığıyla çekilen kuyu suyuyla, diğer 60 tonluk bölme ise Kadıköy Su Şirketi'nden alınan su ile dolduruldu ve her türlü ihtimale karşı hazır tutuldu.¹⁰⁵³

Yangın, havagazı, elektrik, sıcak ve soğuk su tertibatı oldukça modern şekilde tesis edilen hastanenin elektrik ihtiyacı, şehir cereyanından temin edildi. Bütün kliniklerde hasta yataklarının başına, desansiyel sistem denilen ve acil durumlarda hastaların hemşireleri çağırabilmelerine olanak tanıyan sesli ve ışıklı ziller konuldu.¹⁰⁵⁴

Hastanede nakliye aracı olarak kullanılan kamyon için benzin deposu, şoför odası, yıkama ve tamirat mahallini ihtiva eden bir garaj inşa edildi.¹⁰⁵⁵

Sonuç olarak Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde yapılan tadilat, tamirat ve inşaat giderleri toplamı 220.732 lirayı buldu. Harcamaların ayrıntısı şöyleydi:¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵¹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.14.; Ekdal, **a.g.e.**, s.67.

¹⁰⁵² **Cumhuriyet**, 8 Teşrinisani 1935, s.5.; **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.14.; Ekdal, **a.g.e.**, s.67.; 21 Ocak 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yaptırılan su deposunun 150 ton olduğu belirtiliyordu. **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹⁰⁵³ **Cumhuriyet**, 8 Teşrinisani 1935, s.5.; **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.14.; Ekdal, **a.g.e.**, s.67.

¹⁰⁵⁴ **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹⁰⁵⁵ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.14.; 1936 senesinde mevcut tahsisata göre yaptırılan garajın bazı eksiklikleri vardı. Bu eksiklikler 1937 yılında tamamlandı. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.2.

Tablo.56. Haydarpaşa Numune Hastanesi İnşaat, Tamirat, Tadilat ve Tesisat İçin Yapılan Sarfiyat Müfredatı (1934-1936)

İnşaat, Tamirat, Tadilat ve Tesisat İçin Yapılan Sarfiyat Müfredatı	Lira	Kuruş
Mutfak ve Çamaşırhane	24.499	81
Poliklinik, ambar ve hademe koğuşu	9.400	00
Yollar, ihata duvarları, demir parmaklık ve kapıcı bölmeleri	20.395	76
Su deposu	4.176	85
Garaj	2.000	00
Dâhili tadilat	42.715	68
Kalorifer, hava gazı ve sıhhi tesisat	91.076	18
Asansörler	9.800	00
Bahçe yolları asfalt kaplaması	1.979	20
YEKÛN	220.732	48

Yukarıda da belirtildiği gibi hastanenin 1934 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda açılması planlanıyordu. Ancak bütün çabalara rağmen açılış töreni için gereken hazırlıkların yetiştirilemeyeceği anlaşıldı.¹⁰⁵⁷ 1935 yılının Mart ayına gelindiğinde hastane binasının onarımı ve tesisat işleri henüz tamamlanamamıştı. Faaliyetleri hızlandırmak için İcra Vekilleri Heyeti tarafından 25 Mart 1935 tarihinde yeni bir karar alındı. Acele yaptırılması gerekli görülen ve 130.000 lirayı bulacağı anlaşılan inşaat, tesisat ve tadilat işlerinin yine pazarlık usulüyle yaptırılmasına onay verildi.¹⁰⁵⁸

Bir yandan binaların tesisat ve onarım faaliyetleri sürdürülürken diğer yandan da klinikler ile diğer birimler için gerekli alet ve malzemeler sipariş edildi. Ayrıca personel kadrosunu oluşturmaya yönelik çalışmalara da başlandı.¹⁰⁵⁹

Bu arada Haydarpaşa Numune Hastanesi açılıncaya kadar Üsküdar'daki Zeynep Kamil Hastanesi'nin kapatılmasının uygun olacağı düşünüldü. Ancak basın yoluyla bu duruma tepki gösterildi ve altı ay Anadolu yakasının hastanesiz

¹⁰⁵⁶ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı, s. 23.

¹⁰⁵⁷ **Akşam**, 7 Teşrinievvel 1934, s.3.; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 29 Ekim 1934 tarihli nüshasında, inşaat faaliyetlerinin sürdüğüne dair şu habere yer veriliyordu: "Haydarpaşa'da eski Tıp Fakültesi seririyatlarında mevcut binalar kâmilen tamir edilmek ve içerlerinde bir takım tadiller yapılmak suretiyle bütün tıbbi şubeleri ve laboratuvarları cami olarak Haydarpaşa Numune Hastanesi adıyla şimdilik 250 yataklı olmak ve ileride tevsi edilmek üzere yeniden bir hastane kurulmaya başlanmıştır." **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Birinciteşrin 1934, s.7.

¹⁰⁵⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02., Yer No: 53.21.5.

¹⁰⁵⁹ **Akşam**, 7 Teşrinievvel 1934, s.3.; **Akşam**, 7 Teşrinisani 1934, s.3.

birakılmasının doğru olmayacağı vurgulandı. Tepkiler göz önüne alınarak Numune Hastanesi açılıncaya kadar Zeynep Kamil Hastanesi'nde çok acil vakalara bakılmak üzere iki-üç yatak bırakılmasına karar verildi.¹⁰⁶⁰

Numune Hastanesi'nde inşaat, tadilat ve tamirat çalışmaları 1935 yılının Kasım ayında tamamlandı. Ancak sipariş edilen tıbbi alet ve malzeme gelmediği için hizmet sunumuna başlanamadı. Gazetelerde yer verilen haberlerde hastanenin 1936 senesi başında açılacağı belirtiliyor ve halk bu şekilde konuya dair olarak bilgilendiriliyordu.¹⁰⁶¹

Hastanenin açılışına az bir zaman kala, Sıhhat Vekâleti Umum Müfettişi Fuad Bey, çalışmaları yerinde denetlemek üzere görevlendirildi. 23 Ocak 1936 tarihinde İstanbul'a gelen Fuad Bey, ertesi gün Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde incelemelerde bulundu.¹⁰⁶² Hastanenin açılış tarihi 1 Şubat olarak belirlendiğinden, eksikliklerin bir an önce tamamlanması gerekiyordu. Bu yüzden geceleri de çalışmalar sürdürüldü.¹⁰⁶³

¹⁰⁶⁰ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1935, s.9.; **Zaman**, 31 Mayıs 1935, s.3.; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1935, s.2.; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1935, s.2.; **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1935, s.2.; Zeynep Kamil Hastanesi, Haydarpaşa Numune Hastanesi açıldıktan sonra kapatıldı. Belediyenin yardımlarıyla yapılan düzenlemeler sonucunda, aynı bina bu kez Üsküdar Doğumevi olarak kullanılmaya başlandı. **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1936, s.2.

¹⁰⁶¹ **Ulus**, 29 İlkteşrin 1935, s.11.; **Cumhuriyet**, 23 İkincikanun 1936, s.2.; **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1936, s.2.; 8 Ocak 1936 tarihli Akşam Gazetesi'nde çıkan bir haberde, bütün hazırlıklar bitmesine rağmen beklenen tıbbi malzeme ve aletlerin gelmediği bu yüzden açılışın Nisan ayında yapılabileceği belirtiyordu. Aynı Gazete'nin 22 Ocak 1936 tarihli nüshasında ise Avrupa'dan sipariş edilen alet ve edevatın gelmediğinden açılışın 1 Ocak'ta yapılamadığı; ancak sipariş edilen malzemenin bir kısmının geldiği, geri kalanın ise birkaç güne kadar geleceği ve hastanenin Şubat ayında açılacağı duyuruluyordu. **Akşam**, 8 Kânunusani 1936, s.2.; **Akşam**, 22 Kânunusani 1936, s.2.; **Akşam**, 30 Kânunusani 1936, s.3.

¹⁰⁶² **Cumhuriyet**, 23 İkincikanun 1936, s.2.; **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1936, s.2.

¹⁰⁶³ 30 Ocak 1936 tarihli Akşam Gazetesi'nde Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin hazırlıklarının bittiği, yeni doktorların tayin edildiği ve açılış töreninin 1 Şubat Cumartesi günü saat 11.00'da yapılacağı belirtiliyordu. Törende İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ'ın bir nutku ile başlanacağı da ilave ediliyordu. **Akşam**, 30 Kânunusani 1936, s.3.; Hastanenin açılış töreninden kısa süre önce çekilen bir fotoğraf için bkz. EK.83.

C. Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Merasimi (1 Şubat 1936)

Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin açılış töreni, 1 Şubat Cumartesi günü saat 11.00'da yapıldı.¹⁰⁶⁴ Törende, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel, Hıfzıssıhha Umum Müdürü Asım Arar, Ali Seyfi¹⁰⁶⁵ General Dr. Tevfik Sağlam¹⁰⁶⁶, General Dr. Besim Ömer, Dr. Akil Muhtar, Sıhhiye Müdürü Ali Rıza, şehir meclisi azaları ve basın mensupları hazır bulundu. Merasime Vali Muavini Hüdai Bey'in aşağıdaki nutku ile başlandı.¹⁰⁶⁷

“Fakülte İstanbul tarafına naklolunduktan sonra bu taraf sıhhi bakımdan zaafa uğramıştı. Sıhhiye Vekâleti'nin bu boşluk gözünden kaçmadı ve doldurulmasına karar verildi. İşte bu hastane bu kararın mahsulüdür. Sıhhiye Vekili Refik Saydam'ın tuttuğu ve başardığı her iş gibi bu da iftihar edilecek bir şefkat ve sağlık müessesesi ve hakikaten ismine layık bir Nümune hastanesi olmuştur. Bu müessesenin kurulmasında hizmetleri sebkedenleri tebrik eder, müessesenin faydalı olmasını temenni ederim.”

Bu konuşmanın ardından kurdela kesildi ve hastanenin Başhekimi Kazım Lakay tarafından yaklaşık bir saat boyunca davetlilere tüm birimler gezdirildi.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁴ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1936, s.2.; **Diyarbakir Kliniği** Cilt:2, Sayı:3, Mart 1936, s.213-214.; Kurun ve Ulus Gazetelerinde de Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin açılış töreni ile ilgili hemen hemen aynı bilgilere yer veriliyordu. **Kurun**, 2 Şubat 1936.; **Ulus**, 6 Şubat, 1936, s.6. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin 1936 yılına ait bir fotoğrafı için bkz. EK.84.; Açılış merasiminde çekilen fotoğraflar için bkz. EK.85, EK.86, EK.87.

¹⁰⁶⁵ **Akşam**, 2 Şubat 1936, s.1,10.

¹⁰⁶⁶ **Tevfik Salim Sağlam (1882-1963)**: Ord. Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam, 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1895'te Askeri Rüştiye'yi bitirip Sarayburnu Demirkapı'da bulunan Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girdi. 1903'te asker yüzbaşı olarak mezun oldu. Bir yıl Gülhane Kliniği'ne devam etti ve Süleyman Numan Hoca'nın yanında iç hastalıkları kliniği ve laboratuvarında çalıştı.1904'te Gülhane dâhiliye kliniğine asistan olarak seçildi. 1906 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de İç Hastalıkları Muallim Muavinliğini kazandı. 1912 yılından itibaren Cumhuriyet kurulana dek orduda önemli görevler üstlendi ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele için büyük çaba sarf etti. 1933 yılında Üniversite Reformu gerçekleşirken Tıp Fakültesi Dekanı ve ikinci dâhiliye kliniği başkanıydı. 1934 yılında bu görevden ayrıldı. 1943-1946 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Rektörü oldu. 1942-1952 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi üçüncü dâhiliye kliniği direktörlüğü görevini de sürdürdü. 1927 yılında başladığı veremle mücadele çalışmalarına 1963 yılında vefat edene kadar devam etti. Arın Namal vd., *“İstanbul Üniversitesi Rektörlerinden Ord. Prof. Tbp. Tuğgeneral Tevfik Salim Sağlam”*, **Nobel Medicus**, Cilt:4, Sayı:2, Mayıs-Ağustos 2008, s.36-40.

¹⁰⁶⁷ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1936, s.2.

¹⁰⁶⁸ **Akşam** Gazetesi'nde, İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel'in gördüğü mükemmeliyet ve temizlik karşısında Başhekim Kazım Lakay'a *“Bari dedi. Bir istida vereyim de beni asistanlığa alınız... İnsanın buraya asistan olacağı geliyor.”* şeklinde şaka yaptığı belirtiliyordu. **Akşam**, 2 Şubat 1936, s.10.; **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1936, s.2.; Hastanenin açılışından yaklaşık altı ay sonra Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam, çalışmalarını yerinde görmek ve denetleme yapmak üzere kurumu ziyaret etti. **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1936, s.2.

Haydarpaşa Numune Hastanesi polikliniklerine hasta kabulüne, 3 Şubat 1936 tarihinde başlandı. Dirim tıp dergisinde, kuruma daha ilk günlerden itibaren yoğun bir şekilde başvuruların olduğu belirtiliyor ve hastanenin önemine şu cümlelerle vurgu yapılıyordu: “Anadolu yakası, Haydarpaşa Numune Hastanesi’yle büyük bir ihtiyacını kapamış, senelerden beri hayatlarından endişeye düşen binlerce fakir halk, sağlıklarına kanat geren bu müesseseye güveniyor. Fakültede uzun dedikodulu bir yılan hikâyesi vardı: “hastasızlık.” Daha ilk günlerden dolup boşalan poliklinik hastaları bu münakaşalara da kestirme cevap vermiş oluyor. Bakımlı ve sevimli müessesenin verimli olmamasına hiçbir sebep yoktur.”¹⁰⁶⁹

Haydarpaşa Numune Hastanesi’nde vakit kaybetmeden poliklinik çalışmalarına başlanmasına rağmen, sipariş edilen alet ve malzemeler gelmediği için bazı kliniklere bir ay, bazılarına ise yaklaşık üç ay hasta yatışı yapılamadı.¹⁰⁷⁰

D. Klinikler ve Tedavi Hizmetleri (1936-1938)

Haydarpaşa Numune Hastanesi’nde 25’i ücretli, 225’i ücretsiz olmak üzere toplam 250 yatakla hizmet verilmeye başlandı. Ücretli hastalar için ayrılan yataklar birinci, ikinci ve üçüncü sınıf olarak belirlendi. Hasta başına birinci sınıftan 3, ikinci sınıftan 2, üçüncü sınıftan ise 1 lira tahsis edilmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁷¹ 250 yatağın 60’ı dâhili, 55’i harici, 20’si kulak, 20’si göz, 20’si cilt, 10’u üroloji, 25’i çocuk, 15’i enfeksiyon hastalıkları, 25’i doğum ve kadın hastalıkları için ayrıldı.¹⁰⁷²

Dâhiliye kliniğinde kadın ve erkek hastalar için ayrı odalar tahsis edildi. Kadın dâhiliye, 16’sı umumi koğuştta olmak üzere toplam 19 yataklı bir servisti. Bu birimde ayrıca tek ve iki yataklı birer özel oda, ofis, banyo ve tuvalet mevcuttu.

¹⁰⁶⁹ Dirim, Cilt: XI, Sayı:3, Mart 1936, s.83.

¹⁰⁷⁰ Akşam Gazetesi’nde konuyla ilgili yapılan bir haberde şu ayrıntılara yer veriliyordu: “Yeni açılan Haydarpaşa Hastanesi’nde tehacüm vardır. Üsküdar, Kadıköy ve İstanbul’dan her gün gelen yüzlerce hasta, muhtelif servislerde tedavi edilmektedir. Ancak hastanede bazı alet noksan olduğu için hasta yatırılmamaktadır. Dâhili hastalıklar servisinde her gün tedavi edilen hastalar, vasatı almış bulmaktadır. Yolda beklenen bazı alet vesait gelmek üzere olduğundan bayram ertesi hastanenin cerrahi kliniği faaliyete geçebilecektir. Diğer servislere hasta kabulü biraz daha gecikecektir.” Akşam, 2 Mart 1936, s.3.

¹⁰⁷¹ Cumhuriyet, 21 İkincikanun 1936, s.6.; Akşam, 2 Şubat 1936, s.10.; Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin bir hasta odasını gösteren fotoğraf için bkz. EK.88.

¹⁰⁷² Cumhuriyet, 2 Şubat 1936, s.2.

Dâhiliye kliniğinin erkek kısmında toplam 35 yatak bulunuyordu. 30 yataklı bir umumi koğuşun dışında, ikişer yataklı iki ve tek yataklı bir özel oda, kadın dâhiliye biriminde olduğu gibi, erkek dâhiliye biriminde de özel ofis, banyo ve tuvalet vardı. Şef, muavin, arşiv odalarıyla kitaplık da, erkek hastalara ayrılan klinikteydi. Dâhiliye servisine ait bakteriyoloji, kan kimyası laboratuvarları, hassas terazi, kısa dalga tedavi ve metabolizma cihazı ile elektrokardiyograf da üçüncü binada bulunan dört odaya yerleştirildi.¹⁰⁷³

Hastane açıldığında dâhiliye kliniği ve laboratuvarı için gerekli malzemelerin bir kısmı acil olarak tedarik edildi.¹⁰⁷⁴ Bu yüzden basit tahliller dâhiliye kliniği laboratuvarında yapıldı. Komplike tahliller için hastanenin bakteriyoloji ve kimya laboratuvarlarından yararlanıldı. Bazı tetkikler için ise Tıp Fakültesi Bakteriyoloji Enstitüsü'ne (Prof. Dr. Braun), Gülhane bakteriyoloji laboratuvarına (Prof. Dr. Kemal Hüseyin), Haydarpaşa Askeri Hastanesi bakteriyoloji laboratuvarına (Dr. Nuri), Gülhane kimya laboratuvarına (Prof. Burhaneddin) müracaat edildi.¹⁰⁷⁵

Dâhiliye kliniğine 3.3.1936'dan 31.12.1936'ya kadar on ayda 596 erkek ve 270 kadın hasta yatırılarak tedavi altına alındı. On ayda bir yatağa erkek kısmında 17, kadın kısmında 14 ve genel klinikte 16 hasta düşüyordu. Bu durum kliniğin yatak sayısının yetersiz olduğu anlamına geliyordu. Nitekim bu sorundan dolayı yatırılması gereken birçok hasta kabul edilemedi veya başka hastaları kabul etmek için, bazı hastalar erken taburcu edilmek zorunda kalındı. Röntgen kliniğinin hizmet vermeye başladığı 4 Mayıs 1936 tarihinden itibaren, dâhiliye kliniği hastalarına ait 384 adet radyografi yapıldı.¹⁰⁷⁶

Dâhiliye kliniğine 1936 yılında yatırılan 866 hastadan 256'sı şifa ile 146'sı haliyle, 382'si iyileşerek klinikten ayrıldı. Vefat eden 82 hastadan 67'sine otopsi yapıldı. Otopsiler Patoloji Mütahassısı Dr. İhsan Şükrü tarafından, o olmadığı

¹⁰⁷³ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı, s.28.; Ekdal, a.g.e., s.68.

¹⁰⁷⁴ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı, s.28.; 1937 yılına gelindiğinde, dahiliye kliniğinin tıbbi malzeme ve alet eksikliği halen sürüyordu. Bu yüzden tahsisat elverdikçe, eksikliklerin tamamlanmasına gayret edildi. Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı II, 1939, s.2.

¹⁰⁷⁵ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı, s.28.

¹⁰⁷⁶ a.g.e., s.29.

zamanlarda ise asistanlar tarafından gerçekleştirildi. Patoloji laboratuvarının eksiklikleri tamamlanamadığından, dâhiliye kliniği hastaları için gerekli mikroskopik muayeneler istenildiği gibi yapılamadı. Çok zorunlu tetkikler için alınan numuneler, Kuduz Müessesesi, Tıp Fakültesi genel patoloji laboratuvarı, Baytar Tatbik Mektebi gibi sağlık kurumlarına gönderildi.¹⁰⁷⁷

1937 yılında dâhiliye kliniğine müracaatların fazla olması nedeniyle, hem kadın hem de erkek koğuşlarının ortasına yatak ilavesi yapılmak zorunda kalındı. Böylece yatak sayısı 58'e çıkarıldı. 1 Ocak 1937'den 31 Ocak 1937'ye kadar kliniğe 926 hasta yatırıldı. Bunların 615'i erkek, 311'i kadındı. Yatak sayısı yeterli gelmediğinden bazı hastalar geri çevrildi. 1937 yılı içerisinde yatırılarak tedavi altına alınan hastalardan 250'si şifa ile 108'i haliyle, 466'sı iyileşerek hastaneden ayrıldı. Vefat eden 102 hastadan 88'ine otopsi yapıldı.¹⁰⁷⁸ 1937 yılında elverdiği ölçüde laboratuvar malzemesi temin edildiğinden, tahlillerin çoğuna kliniğe ait laboratuvarda bakıldı.¹⁰⁷⁹

Dâhiliye kliniğine 1 Ocak 1938'den 31 Aralık 1938'e kadar 723'ü erkek, 389'u kadın olmak üzere toplam 1.112 hasta yatırıldı. Bu hastaların 226'sı şifayla, 474'ü iyileşerek, 248'i haliyle taburcu edildi. 124'ü ise vefat etti. Vefat eden hastaların 113'üne otopsi yapıldı.¹⁰⁸⁰

Dâhiliye polikliniğinde şef, şef muavini ve asistanlar tarafından yapılan muayeneler, her gün 11.00'da başlayıp 13.00-14.00'a kadar devam ediyordu. Hastalar birer birer içeri kabul edildikten sonra tartılıyor; ayrıntılı müşahedeleri alınıyor; müşahade sonuçları kayıt ediliyor; gerektiğinde laboratuvar ve röntgen tetkikleri için ilgili birimlere yönlendiriliyordu.¹⁰⁸¹ Acil hastalara müdahale etmek için birimde bir acil dolabı da bulunduruluyordu. 1936 yılında dâhiliye polikliniğine

¹⁰⁷⁷ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.29-31.

¹⁰⁷⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.6.

¹⁰⁷⁹ Frengi hastalığını teşhis etmekte kullanılan ve wasserman teamülü adı verilen tetkikler, 1937 yılında da Dr. Kazım Lakay tarafından bakteriyoloji laboratuvarında yapıldı. Ayrıca bazı önemli tetkikler için Gülhane Hastanesi Bakteriyologu Dr. Kemal Hüseyin'den yardım alındı. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.6-7.

¹⁰⁸⁰ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.10-11.

¹⁰⁸¹ Dâhiliye polikliniğinin gayet düzenli bir arşivi vardı. Bu poliklinikteki iş akışının ayrıntıları için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.41-42.

6.412 hasta ilk defa, 8.197 hasta ise mükerrer olarak müracaat etti. Gelen hastaların yüzde 47'sini erkek, yüzde 53'ünü kadınlar oluşturuyordu.¹⁰⁸² 1937 yılında polikliniğe 4.311 erkek, 4.947 kadın, toplam 9.258 hasta başvurdu.¹⁰⁸³

Hariciye kliniğini kurabilmek amacıyla üçüncü ve dördüncü binanın üst kısımlarında kapsamlı şekilde tadilat yapıldı. İç bahçeye bakan kısımda septik, aseptik ameliyathaneler kuruldu; buraya hem elektrik hem buharla çalışan bir sterilizatör yerleştirildi. Üçüncü binanın üzerinde, kapıları aynı koridora açılan sağlıklı yedışer oda bulunuyordu. Sağ taraftaki birinci oda sekiz yataklı erkek koğuşu, ikinci ve üçüncü odalar lavabo ve tuvaletler, dördüncü oda banyo, beşinci oda iki yataklı özel hasta odası, onu takiben ameliyathane, hemşire odası ve altı yataklı hasta koğuşu olarak düzenlendi. Bahsedilen koridorun karşısında ise yedi yataklı hasta koğuşu, servis hemşire odası ve ofisi, ikişer yataklı iki özel hasta odası, asistan odası, altı yataklı diğeri bir hasta koğuşu vardı. Bu bölümdeki toplam yatak sayısı 33 adetti. Dördüncü binanın üst kısmı da hariciye kliniğine aitti. Üçüncü binanın açık terası kapatılarak, ikinci, üçüncü ve dördüncü binanın arasında bağlantı sağlandı. Önceleri bu binalar tamamıyla müstakildi ve ayrı ayrı kapılardan giriliyordu. Dördüncü binada gerekli tadilatın yapılmasından sonra buraya muavin odası, servis laboratuvarı, narkoz odası, ofis ve 26 hasta yatağı yerleştirildi. Hariciye kliniği şef odası ve banyosu beşinci binanın girişinde yer alıyordu.¹⁰⁸⁴

1 Şubat 1936 tarihinde Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin açılış töreni yapıldığında, henüz hariciye kliniğinin ameliyathane malzemesi ve tertibatı tamamlanamamıştı. Bu yüzden bir yandan kliniğine yeni gelen malzemeler teslim alınıyor ve bir yandan da bu malzemeler uygun mahallere yerleştiriliyordu. Ayrıca ilerleyen günlerde klinikteki iş akışının nasıl olacağına dair planlar da yapılıyordu. Hariciye kliniğinde eksiklikler tamamlanmaya ve bir düzen sağlanmaya çalışılırken, hariciye polikliniğinde hastane açılır açılmaz ayaktan muayenelere başlandı. 1 Şubat 1936 tarihinden 31 Aralık 1936 tarihine kadar polikliniğe 4.402 hasta ilk kez, 10.237

¹⁰⁸² Dâhiliye polikliniğine başvuran hastaların, hastalıklarına göre ayrıntılı istatistiği için bkz.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.43-49.

¹⁰⁸³ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.15.

¹⁰⁸⁴ Ekdal, **a.g.e.**, s.69-71.

hasta mükerrer olarak müracaat etti. İlk defa müracaat edenlerden 2.759'u erkek, 1.643'ü kadındı. Mükerrer müracaatlardan 6.341'i erkek 3.896'sı kadındı. Polikliniğe müracaat eden yeni hastaların tekrar müracaat ettiklerinde eski müracaat tarihi ve teşhisini kolaylıkla bulabilmek ve tıbbi istatistiklere veri oluşturabilmek için fiş usulü uygulanıyordu. Hariciye kliniğine 1936 yılının Haziran ayından itibaren hasta yatırılmaya başlandı. Bu tarihe kadar gelen hastalar diğer şehir hastanelerine gönderildi; kliniğin sterilizasyon ünitesi tamamlanamadığından, ameliyatlar nisaiye kliniğinin ameliyathanesinde gerçekleştirildi. Haziran ayı içinde kliniğin tamamen faaliyete geçmesiyle birlikte, polikliniğe yapılan müracaatlarda önemli bir artış oldu ve bir hafta zarfında kliniğin bütün yatakları doldu. 1936 yılının Temmuz ayından itibaren hariciye kliniğinin ameliyathaneleri, üroloji ve nisaiye kliniklerinin vakaları için de kullanılmaya başlandı. Bir süre sonra müracaatların yoğunluğu sebebiyle boş yatak bulunmadığından, randevu sistemine geçildi.¹⁰⁸⁵ Haziran 1936'dan Ocak 1937'ye kadar hariciye kliniğine 643 hasta yatırıldı. 35'i acil olmak üzere toplam 393 ameliyat yapıldı. 250 hastaya ameliyat yapılmadan tıbbi tedavi uygulandı.¹⁰⁸⁶

1 Ocak 1937 tarihinden 31 Aralık 1937 tarihine kadar hariciye polikliniğine 20.542 hasta müracaat etti. Bunlardan 6.545'i yeni ve 13.997'si mükerrer müracaattı. Yeni başvuran hastalardan 4.135'i erkek 2.410'u kadındı. Bu hastaların 903'üne poliklinikte küçük operasyonlar yapıldı. Kliniğe yatırılarak tedavi altına alınan 943 hastanın 500'üne (276 erkek, 224 kadın) büyük ameliyatlar yapıldı. 461'i şifa, 19'u salah, 3'ü haliyle taburcu edildi. 17'si ise vefat etti.¹⁰⁸⁷

1 Ocak 1938 tarihinden 31 Aralık 1938 tarihine kadar hariciye polikliniğine 15.540 hasta müracaat etti. Bu hastaların 7.429'u yeni, 8.111'i ise mükerrer vakalardı. Yeni vakalardan 3.778'i erkek, 3.561'i kadındı. Bu hastalar arasından 920'sine poliklinikte küçük operasyonlar yapıldı. Hariciye kliniğine yatırılan 1.149

¹⁰⁸⁵ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.74-75.

¹⁰⁸⁶ Hariciye kliniğinde gerçekleştirilen ameliyatların detaylı istatistikleri için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.76-77. Haydarpaşa Numune Hastanesi operasyon salonunun bir fotoğrafı için bkz. EK.89.

¹⁰⁸⁷ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.65.

hastanın 501'ine (317 erkek, 184 kadın) büyük ameliyatlar yapıldı. Bu hastaların 446'sı şifa, 15'i salah, 4'ü haliyle taburcu edildi. 36'sı ise vefat etti.¹⁰⁸⁸

Kulak burun boğaz kliniği, dördüncü binanın alt katında tadilat yapılarak on yatağı erkeklere, yedi yatağı kadınlara ve üç yatağı özel hastalara mahsus, toplam yirmi yataklı bir servis olarak düzenlendi. Aynı koridor üzerinde şef ve hemşire odası, ofis, ameliyathane, karanlık oda, sterilizasyon ve pansuman odaları bulunuyordu.¹⁰⁸⁹

1936 yılında kulak burun boğaz kliniğinde ayakta ameliyat yapıp evlerine gönderilen hastaların toplamı 511, yatırılarak ameliyat edilen hastaların sayısı ise 312 idi.¹⁰⁹⁰ Bu hastalardan dördü vefat etti.¹⁰⁹¹

1937 yılında kulak boğaz burun polikliniğine 6.538 hasta müracaat etti. Bu hastaların 573'ü ayaktan, 259'u yatırılarak ameliyat edildi.¹⁰⁹²

Beşinci binada yer alan çocuk ve üroloji kliniklerinin alt katında kapsamlı bir tadilat yapıldı; burası cildiye ve zührevi hastalıklar kliniği olarak düzenlendi.¹⁰⁹³ Klinikte toplam 20 yatak mevcuttu ve bunların 19'u (9'u kadın, 9'u erkek) ücretsiz, 2'si ücretliydi.¹⁰⁹⁴ Birimde, laboratuvar, tedavi ve fizikoterapi odalarının dışında, çalışanlara mahsus şef, hemşire ve hastabakıcı odaları da bulunuyordu.¹⁰⁹⁵ Serviste bir hemşire, bir hastabakıcı ve iki hademe görev yapıyordu.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁸⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.157-159.

¹⁰⁸⁹ Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹⁰⁹⁰ 1936 yılında kulak boğaz burun polikliniğine müracaat eden hastaların adedine dair herhangi bir veriye ulaşılamadı.

¹⁰⁹¹ Kulak burun boğaz kliniğinde 1936 yılında gerçekleştirilen ameliyatlar hakkında detaylı bilgi için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.83-89.

¹⁰⁹² **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.74.

¹⁰⁹³ Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹⁰⁹⁴ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.94-99.

¹⁰⁹⁵ Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹⁰⁹⁶ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.95.

Klinikte, 1936 yılında 177 hasta tedavi edildi. Bunların 96'sı erkek, 81'i kadındı. Bu hastaların 87'si şifayla, 79'u salah, 11'i de haliyle taburcu edilerek hastaneden ayrıldı.¹⁰⁹⁷

1937 yılında cildiye ve zührevi hastalıklar polikliniğine 3.046 yeni, 1.414 mükerrer başvuru yapıldı. Bu hastaların 2.273'ü erkek, 2.187'si kadındı. Cildiye ve zührevi hastalıklar kliniğine ise 120'si erkek, 86'sı kadın, toplam 206 hasta yatırıldı. Yatırılan hastalardan 106'sı şifayla, 86'sı salah, 14'ü de haliyle taburcu edildi.¹⁰⁹⁸

1938 senesinde cildiye polikliniğine 4.260 hasta başvurdu. Bunlardan 3.304'ü yeni müracaat, 956'sı mükerrer müracaattı. Yeni müracaat edenlerin 1.852'si erkek, 1.452'si kadındı. Aynı yıl içinde yatırılarak tedavi altına alınan hastaların toplamı 170 (96'sı erkek, 74'ü kadın) kişiydi. Bu hastalardan 104'ü şifa, 54'ü salah, 12'si ise haliyle taburcu edildi.¹⁰⁹⁹

Erkek hariciye servisinin altında bulunan ve üçüncü binanın birinci katını teşkil eden kısımda kapsamlı bir tadilat yapılarak 20 yataklı göz kliniği kuruldu. Yatakların 8'i erkek, 8'i kadın hastalara ayrıldı. Bunun dışında birimde, ikişer yataklı iki hususi oda da mevcuttu.¹¹⁰⁰

Haydarpaşa Numune Hastanesi açıldığında, göz kliniği için sipariş edilen aletler gelmediğinden¹¹⁰¹ başlangıçta sadece poliklinik hizmetleri verilebildi ve ayaktan başvuran hastalar tedavi edilebildi. Mayıs 1936'dan itibaren kliniğe hasta yatırılmaya başlandı. Poliklinikte 11 ay zarfında toplam 5.039 adet hasta muayene edildi. Bu hastaların 4.452'si ilk defa müracaat eden ve 587'si de mükerrer muayeneye gelen hastalardan oluşuyordu.¹¹⁰² Göz kliniğine 1 Mayıs 1936'dan 31 Aralık 1936 tarihine kadar 79'u erkek, 53'ü kadın olmak üzere toplam 132 hasta

¹⁰⁹⁷ Cildiye ve zührevi hastalıklar servisinde tedavi edilen hastalıklara dair ayrıntılı istatistik için bkz.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.94-99.

¹⁰⁹⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.83-84.

¹⁰⁹⁹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.203-205.

¹¹⁰⁰ Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1936, s.2.

¹¹⁰² Göz polikliniğinde 1936 yılında gerçekleştirilen mesai istatistikleri hakkında detaylı bilgi için bkz.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.102-104.

yatırıldı. Servise yatırılan ve ayakta başvuran hastaların 261'ine çeşitli ameliyatlar yapıldı.¹¹⁰³

1937 yılında göz polikliniğine, 2.568'si erkek, 2.502'si kadın, toplam 5.070 hasta müracaat etti. Göz kliniğinde ise 248 hasta yatırılarak tedavi altına alındı. Bunlardan 193'üne çeşitli ameliyatlar yapıldı; 55'ine tıbbi tedavi uygulandı.¹¹⁰⁴

1938 senesinde göz polikliniğine 2.581 erkek, 2.326 kadın, toplam 4.907 hasta başvurdu. Kliniğe ise 135 erkek, 105 kadın olmak üzere toplam 240 hasta yatırıldı. Bu hastalardan 206'sına çeşitli ameliyatlar, 34'üne de tıbbi tedavi yapıldı.¹¹⁰⁵

Haydarpaşa Numune Hastanesi kadın hastalıkları ve doğum kliniği, kurumun beşinci binasında yer alıyordu. Mekteb-i Tıbbiye'nin diğer binalarından farklı olarak en son inşa edilen bu yapısının ilk katı, yığma inşaattı ve üzerine beton katlar çikılmıştı. Bu bölümün üst katını teşkil eden koğuştta kapsamlı tadilat ve ilaveler yapılarak koridor üzerine açılan odalara 25 yatak yerleştirildi. Klinikte, şef, asistan, hemşire, pansuman ve bebek odalarının dışında, septik-aseptik doğum ile sterilizasyon birimi gibi bölümler de bulunuyordu.¹¹⁰⁶

1 Şubat 1936 tarihinden itibaren hasta kabulüne başlayan kadın hastalıkları ve doğum polikliniğinde, 11 ayda 2.845 hasta muayene edildi.¹¹⁰⁷ Klinik ise 1 Mart 1936'da faaliyete geçti. 10 ayda 92 doğum, 224 büyük ve küçük operasyon gerçekleştirildi.¹¹⁰⁸

¹¹⁰³ Göz kliniğinin 1936 yılı mesaisi ve gerçekleştirilen ameliyatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.104-106.

¹¹⁰⁴ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.107-111.

¹¹⁰⁵ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.220-224.

¹¹⁰⁶ Ekdal, **a.g.e.**, s.71.

¹¹⁰⁷ Kadın hastalıkları ve doğum polikliniğinin 1936 yılı mesaisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.107.

¹¹⁰⁸ Kadın hastalıkları ve doğum kliniğinin 1936 senesinde gerçekleştirdiği doğum, müdahaleli doğum ve nisai ameliyatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.108.

Kadın hastalıkları ve doğum polikliniğine 1 Ocak 1937'den 31 Aralık 1937'ye kadar 3.273 kişi müracaat etti. 102 adet doğum, 536 adet operasyon gerçekleştirildi. Aynı yıl, içinde tıbbi malzeme, terazi ve banyo bulunan bir yenidoğan odası açıldı.¹¹⁰⁹

1938 senesinde kadın hastalıkları ve doğum polikliniğine 1 Ocak 1938'den 31 Aralık 1938'e kadar 2.076 hasta başvurdu. 108 adet doğum, 369 adet operasyon gerçekleştirildi.¹¹¹⁰

Üroloji kliniği, 4'ü kadın 6'sı erkek olmak üzere toplam 10 yataklı bir birimdi.¹¹¹¹ Ayrıca ameliyat sonrasında hastaların yatırıldığı tek yataklı bir oda da mevcuttu. Klinikte bir hemşire, bir pansumancı bir de erkek hademe görevliydi. Serviste şef ve hemşirelere mahsus birer odanın dışında, küçük ameliyatlara mahsus endoskopi ve pansuman odası da bulunuyordu. Hastane açıldığında alet ve malzeme eksikliği giderilemediğinden birkaç ay, istenilen şekilde hizmet verilemedi. 5 Şubat 1936'dan itibaren üroloji polikliniğine 2.887 adet hasta müracaat etti. Klinikte ise 219 hasta yatırılarak tedavi altına alındı. Üroloji kliniği ameliyathanesi, hastane açıldıktan dört ay sonra faaliyete geçebildi. Haziran 1936 tarihinden, 31 Aralık 1936 tarihine kadar 42 ameliyat gerçekleştirildi.¹¹¹²

1937 yılında üroloji polikliniğine 1.033 erkek, 662 kadın, toplam 1.695 hasta başvurdu. Aynı sene zarfında 195 endoskopik muayene ve 52 ameliyat yapıldı. 1937'de, 126'sı erkek, 81'i kadın toplam 207 kişi yatırılarak tedavi edildi.¹¹¹³

Üroloji polikliniğine 1938 senesinde 1.761 erkek, 364 kadın ve 32 çocuk olmak üzere toplam 2.157 adet hasta müracaat etti. Aynı yıl, 74'ü erkek, 44'ü kadın ve 8'i çocuk olmak üzere toplam 126 kişi yatırılarak tedavi altına alındı.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁹ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı II, s.112-114.

¹¹¹⁰ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı III, s.182.

¹¹¹¹ Ekdal, a.g.e., s.71.

¹¹¹² 1936 yılı üroloji kliniği mesaisi ve gerçekleştirilen ameliyatlara hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı II, s.109-111.

¹¹¹³ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı II, s.141-143.

¹¹¹⁴ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı III, s.186-194.

Beşinci binanın üçüncü kısmında yapılan tadilatla 25 yataklı bir çocuk servisi kuruldu ve bu yatakların 10'u, bulaşıcı çocuk hastalıklarına ayrıldı. Kliniğe şef ve hemşire odasıyla birlikte ofis, çocuk mutfağı gibi birimler de ilave edildi. Kadın hastalıkları ve doğum kliniğinin alt katına kurulan bu kliniğe girmek için koridorun baş tarafındaki üroloji kliniğinden geçmek gerekiyordu. Binanın alt katında çocuk kliniğine ulaşan bir merdiven vardı ancak hastalar için pek kullanışlı değildi; kapısı da pek sapa bir yerdeydi.¹¹¹⁵

Çocuk kliniği 1936 yılının Kasım ayından itibaren faaliyete başladığı için iki aylık dönemde polikliniğe başvuran hasta sayısı 209, klinikte yatırılarak tedavi altına alınan hasta sayısı ise 38 vakadan ibaret kaldı. Bu müddet zarfında bir taraftan hasta kabul edildi diğer taraftan kliniğin tadilat ve düzeni ile ilgili işler tamamlanmaya çalışıldı. Klinik ofislerine banyolar ilave edildi; acil ve basit tetkikler için küçük bir klinik laboratuvarı oluşturuldu.¹¹¹⁶

1937 yılında çocuk polikliniğine 2.284 hasta müracaat etti. Bu hastaların 311'i yatırılarak tedavi altına alındı. 204'ü şifa, 58'i salah, 9'u haliyle taburcu edildi. 41 hasta da vefat etti.¹¹¹⁷

1938 yılında çocuk polikliniğine 2.552 hasta başvurdu. Bu hastaların 390'ı yatırılarak tedavi altına alındı. 264'ü şifa, 53'ü salah, 22'si haliyle taburcu edildi. 51 hasta da vefat etti.¹¹¹⁸

İkinci binanın alt katında kapsamlı bir tadilat yapılarak kurulan intani (enfeksiyon) hastalıklar kliniğinde on beş yatak bulunuyordu. Klinikte, hasta kabul birimi, banyo, duş, laboratuvar, şef, hemşire, hastabakıcı ve izole hasta odaları mevcuttu. Enfeksiyon riski düşünülerek klinikle binanın diğer birimleri arasında ilişki kesildi. Yan taraftan sadece bu birime mahsus bir kapı açıldı.¹¹¹⁹

¹¹¹⁵ Ekdal, a.g.e., s.71

¹¹¹⁶ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.114-115.

¹¹¹⁷ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II, s.131-133.

¹¹¹⁸ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III, s.242-243.

¹¹¹⁹ Ekdal, a.g.e., s.72.

İntani (bulaşıcı) hastalıklar kliniğine 1 Şubat 1936 tarihinden 1 Ocak 1937 tarihine kadar toplam 215 hasta yatırıldı. Bunlardan 6'sı salah, 151'i şifa ile 21'i haliyle hastaneden ayrıldı. Bahsi geçen dönemde 22 hasta vefat etti.¹¹²⁰

1937 yılında klinikte 392 hasta yatırılarak tedavi altına alındı. 266'sı şifa ile 20'si salah, 47'si haliyle taburcu edildi. 52 hasta da vefat etti. 7 hasta 1938 senesine devredildi.¹¹²¹

1938 yılında 358 hasta yatırılarak tedavi altına alındı. Bu hastalardan 191'i şifa, 85'i salah, 26'sı haliyle taburcu edildi. 56 hasta ise vefat etti. 21 hasta 1939 senesine devredildi.¹¹²²

Haydarpaşa Numune Hastanesi açıldığında hayati kimya (biyokimya) laboratuvarı için sipariş edilen aletler ve dezenfeksiyon cihazları henüz gelmemişti.¹¹²³ Bu yüzden laboratuvar ancak 1936 yılının Mart ayından itibaren faaliyete geçilebildi. Tetkik sonuçlarının düzenli şekilde kayıt altına alındığı birimde Şubat 1936'dan Aralık 1936 tarihine kadar toplam 1.646 (idrar, kan, diğer) tetkik yapıldı. Laboratuvar olarak düzenlenen iki küçük odanın kısa zamanda yetersizliği anlaşılınca daha büyük bir odada hizmet verilmeye başlandı.¹¹²⁴

1937 yılında toplam 1.771 (1.552 idrar, 81 kan, 138 diğer) adet tahlil yapıldı.¹¹²⁵ 31 Ekim 1938'de Hayati Kimya Laboratuvarı Şefi Dr. İbrahim Ethem Ulagay görevinden ayrıldığından ve yerine kimse atanmadığından dolayı bu birimin tetkikleri de bakteriyoloji laboratuvarında yapılmaya başlandı.¹¹²⁶

¹¹²⁰ İntani (bulaşıcı) hastalıklar kliniğine 1936 yılında yatırılan vakalara konulan teşhisler hakkında detaylı istatistik için bkz. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.113.

¹¹²¹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.135-136.

¹¹²² **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.268.

¹¹²³ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1936, s.2.

¹¹²⁴ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.116.

¹¹²⁵ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II**, s.154.

¹¹²⁶ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.274.

İkinci binanın alt katının ilk kısmı röntgen laboratuvarına, son kısmı ise intani (enfeksiyon) hastalıklar kliniğine tahsis edildi. Laboratuara, şef ve asistan odalarının dışında bir de karanlık oda eklendi.¹¹²⁷

Röntgen laboratuvarının tesisat işleri ancak 4 Mayıs 1936 tarihinde tamamlanabildi ve bu tarihten itibaren hizmet verilmeye başlandı.¹¹²⁸ Röntgen birimi teşhis ve tedavi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. 1936 yılında henüz tedavi kısmı hazır değildi.¹¹²⁹ Teşhis kısmında biri büyük diğeri küçük iki cihaz bulunuyordu. Bu iki makinenin dışında portatif bir cihaz da mevcuttu. Bu cihazla yatağa bağımlı ya da yataktan kalkması sakıncalı hastaların radyografileri yapılıyordu. Birimin hemşiresi Lütfiye Hanım, röntgen laboratuvarının düzenini sağlamak, hastaları hazırlamak, kayıt işlemlerini yapmakla görevliydi. Ayrıca gerektiğinde küçük röntgen cihazını kullanıyor ve bir kısım basit radyografileri çekerek birimin mesaisini kolaylaştırıyordu. Laboratuarda görevli bir diğeri isim Salih Bey'di ve daha önemli radyografilerin çekimini gerçekleştiriyordu. Hastabakıcı Naciye Hanım ve hademe Derviş Bey, laboratuvarın düzeninden, aletlerin ve cihazların temizliğinden sorumluydu. Mayıs 1936'dan Ocak 1937 tarihine kadar klinik hastalarından 1.045 kişiye radyoskopi, 1.628 kişiye radyografi, poliklinik hastalarından 286 kişiye radyoskopi, 1.111 kişiye radyografi yapıldı.¹¹³⁰

1939 yılında röntgen laboratuvarına 5.000 lira bedelle bir tomografi cihazı satın alındı. Böylece bu birimin en önemli eksikliklerinden biri giderildi. Bu cihaz hastalıkların, özellikle akciğer tüberkülozunun teşhisinde mühim rol oynuyordu.¹¹³¹

¹¹²⁷ Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹¹²⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.118.; 20 Mayıs 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "*Haydarpaşa'da açılan Numune Hastanesi'nin bütün noksanları ikmal edilmiş ve Avrupa'ya ismarlanan otoklav ve röntgen cihazları getirtilerek yerlerine konmuştur.*" şeklinde bir haberle, röntgen laboratuvarının hizmet vermeye başladığı halka duyuruluyordu. **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1936, s.2.

¹¹²⁹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.118.; Röntgen laboratuvarına derin şua tedavisi için ayrı bir oda yapıldı ancak tahsisat yokluğu nedeniyle cihaz alınamadı. Ekdal, **a.g.e.**, s.72.

¹¹³⁰ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı**, s.118.

¹¹³¹ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III**, s.1.; 1976 yılında Vehbi Koç Vakfı tarafından bir milyon liraya yaptırılan "*Vehbi Koç Röntgen Laboratuvarı*" hizmete girdi. **Tercüman**, 4.9.1976.; **Son Havadis**, 4.9.1976.; **Sabah**, 5.9.1976.

Patoloji laboratuvarının karşısındaki iki oda diş laboratuvarı olarak düzenlendi.¹¹³² Diş laboratuvarı, hastanenin açılışından iki ay sonra tedarik edilebilen aletlerle faaliyete geçebildi. 16 Mayıs 1936'da yeniden alınan malzemelerle mümkün mertebe eksiklikler tamamlanmaya çalışıldı. Malzeme yokluğu nedeniyle geç açılmasına ve tıbbi aletlerin gerektiği şekilde tamamlanamamasına rağmen, 1936 yılında birime 4.275 hasta müracaat etti ve Temmuz 1936 tarihinden itibaren tedavi hizmeti verilmeye başlandı. Aynı yılın sonuna kadar 46 adet dolgu ve 4.018 adet çekim yapıldı; 167 kişinin diş eti hastalığı tedavi edildi.¹¹³³

1937 yılında diş laboratuvarına 3.380 erkek, 4.260 kadın olmak üzere toplam 7.640 kişi başvurdu. Polikliniğe müracaat eden hastaların çoğunun dişlerinin ne yazık ki tedavisi mümkün değildi. Bu yüzden müracaat eden hastalara diş sağlığı ve hijyeni konusunda eğitimler verildi. Özellikle çocuklarını tedavi için getiren ebeveynlere dişlerin ne zaman ve kaç yaşına kadar değiştiği, diş bakımının nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgiler aktarıldı.¹¹³⁴

Bakteriyoloji laboratuvarı, birinci binanın alt katında, hayati kimya (biyokimya) laboratuvarından sonraki koridorun karşı tarafında bulunan biri büyük biri küçük iki odanın tadil edilmesiyle kuruldu. Birinci oda kültür odası, ikinci oda ise merkezi laboratuvar olarak düzenlendi.¹¹³⁵ Bakteriyoloji laboratuvarı için gerekli olan alet ve malzemenin kısmen tedarik edilmesiyle Haziran 1936 tarihinden itibaren faaliyetlere başlandı. Yedi ay zarfında 233 (seroloji ve diğer) tetkik yapıldı.¹¹³⁶ 1937 yılında gerçekleştirilen tetkik sayısı artarak 1.272'ye ulaştı.¹¹³⁷ 1938 senesinde hayati kimya (biyokimya) laboratuvarında uzman hekim olmadığından bu birime ait tetkikler de bakteriyoloji laboratuvarında yapıldı. Dolayısıyla 1 Ocak 1938 tarihinden 31 Aralık 1938 tarihine kadar bakteriyoloji laboratuvarında yapılan tetkik sayısı 4.559'u buldu.¹¹³⁸

¹¹³² Ekdal, a.g.e., s.73.

¹¹³³ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.122.

¹¹³⁴ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II, s.156-157.

¹¹³⁵ Ekdal, a.g.e., s.73.

¹¹³⁶ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.122.

¹¹³⁷ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II, s.153.

¹¹³⁸ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III, s.274.

Teşrihi marazi (patoloji) laboratuvarı, bakteriyoloji laboratuvarına bitişik olarak kuruldu.¹¹³⁹ 1936 senesinde laboratuvar için gerekli malzeme temin edilemediğinden ve tesisat tamamlanamadığından, istenilen şekilde hizmet verilemedi. Bu yüzden bu birimin mesaisi sınırlı kaldı. 10 Mart 1936'dan 30 Aralık 1936 tarihine kadar ancak 27 biyopsi yapılabildi.¹¹⁴⁰

Otopsi salonu, beşinci binanın alt katında kuruldu ve bu kata inen bir cenaze asansörü tesis edildi. Otopsi bölümünde sabit ve hareketli masalar ile otopsi için gerekli aletler bulunuyordu. Bu birime eviye, lavabo, cenaze yıkama odası ve imam odaları da ilave edildi.¹¹⁴¹ Birimde, 10 Mart 1936'dan 30 Aralık 1936 tarihine kadar 82, 1937 yılında 129, 1938 yılında 105 otopsi gerçekleştirildi.¹¹⁴²

Sonuç olarak kurumda sürdürülen çalışmaların, hizmet kalitesini yükseltmeye ve halkın taleplerine mevcut imkân dâhilinde cevap vermeye yönelik olduğu açıktı. Ancak en önemli sorunlardan biri mevcut yatak sayısının yetersizliği idi. Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam, basına verdiği bir demeçte, İstanbul'da toplam yatak sayısının 2.820 adet olduğunu; bu yatak sayısının hiçbir zaman maksadı temine kâfi gelmeyeceğini belirtiyordu. Kente sağlık hizmeti almak üzere birçok vilayetten hastaların geldiğini ve 800.000 nüfuslu şehirde yüzde 2'den 16.000 yatağa ihtiyaç olduğunu da sözlerine ekliyordu.¹¹⁴³ Dr. Saydam'ın da altını çizdiği gibi bir süre sonra Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin mevcut kapasitesi artan taleplere cevap veremediğinden, hasta yatağı sayısı 350'ye çıkarıldı.¹¹⁴⁴ 1947 yılında 150 yataklık

¹¹³⁹ Ekdal, a.g.e, s.73.

¹¹⁴⁰ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.123-125.

¹¹⁴¹ Ekdal, a.g.e, s.73-74.

¹¹⁴² Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s.123-125.; Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II, s.155.; Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III, s.274-275.

¹¹⁴³ Ayın Tarihi, Sayı: 18, 1-31 Mayıs 1935, s.164-165.; Zaman, 27 Mayıs 1935, s.2.; 1934 yılında, Anadolu'dan gelip hastanelere başvuranların sayısı, İstanbul'da yaşayıp hastanelere başvuranlardan fazlaydı. Bu yüzden masrafları bağlı bulunduğu vilayet ya da belediyeden temin edilemeyen taşralı hastaların şehir hastanelerine kabul edilmemesine karar verildi. Akşam, 9 Şubat 1934, s.3.; İstanbul hastanelerinde mevcut yatak sayısının yetersizliği önemli bir problemdi ve basında bu konu sık sık gündeme getiriliyordu. Akşam, 9 Şubat 1934, s.3.; Akşam, 19 Şubat 1934, s.3.; Akşam, 22 Şubat 1934, s.2.; Akşam, 5 Haziran 1934, s.3.; Zaman, 20 Temmuz 1935, s.3.; Zaman, 26 Temmuz 1935, s.1-2.

¹¹⁴⁴ Şehsuvaroğlu, İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, s.90.; Şehsuvaroğlu, v.d., Türk Tıp Tarihi, s.167- 168.; Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yıllığı 1973, s.461.

verem binasının temeli atıldı¹¹⁴⁵ ve yatak sayısı 500'ü buldu. Sonraki yıllarda inşa edilen “Dr. Faruk Ayanoglu ve 50. Yıl Pavyonları” ile yatak sayısı 700'e ulaştı.¹¹⁴⁶ Hatta Türkiye’de ilk defa, trafik kazaları ve çok acil durumlarda kullanılmak üzere hastane bahçesine 1975’te bir helikopter pisti yapıldı.¹¹⁴⁷

Sonuç olarak 1936 yılında toplam 250 yatak kapasitesiyle faaliyete geçirilen Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin pek çok kliniğinde tadilat işleri devam ettiğinden ve tıbbi malzeme eksikliğinden dolayı aynı yılın ortalarına kadar randımanlı olarak hizmet sunumu gerçekleştirilemedi. Ancak Sıhhat Vekâleti, kurumun mevcut imkânlarının kullanılmasını, en azından polikliniklerde verilecek ayaktan tedavi hizmetleriyle halkın sağlık sorunlarına çözüm bulunmasını ve taleplere bir nebze de olsa cevap verebilmesini istediğinden, hastanenin açılmasına onay verdi. Yaklaşık üç yıl boyunca tam teşekküllü bir sağlık kurumundan yararlanma imkânı bulamayan halk, açılıştan kısa süre sonra hastaneye adeta “hücum” etti. Yapılan müracaatlar, Vekâletin aldığı kararın doğruluğunu gösteriyordu. Özetle Haydarpaşa Numune Hastanesi açıldığı günden itibaren Anadolu yakasının dışında ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen fakir halkın sağlık sorunlarının çözümünde önemli bir sağlık merkezi olarak faaliyet gösterdi.

E. Hastane Çalışanları (1936-1939)

1. Uzman ve Asistan Hekimler (1936-1939)

Tıp Fakültesi’nin Avrupa yakasına taşınmasının ardından hastanesiz kalan Anadolu yakasında, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından, örnek bir sağlık kurumu oluşturmak üzere çalışmalar başlatıldı. Bir yandan fakülte kliniklerinde

¹¹⁴⁵ Haydarpaşa Numune Hastanesi verem binasının temel atma töreninde çekilen fotoğraf için bkz. **Dirim**, Cilt: XXII, Sayı:9, Eylül 1947, s.28.

¹¹⁴⁶ **İstanbul’da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, s.90.; Şehsuvaroğlu, v.d., **Türk Tıp Tarihi**, s.167-168.; Haydarpaşa Numune Hastanesi’nin 1957 ve 1960 yıllarında mevcut ek binalarını gösteren fotoğraflar için bkz. EK.90, EK.91.

¹¹⁴⁷ Kurum, günümüzde Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi adıyla, 727 yatak kapasitesi, 35 klinik ve 23 eğitim kliniğiyle faaliyetlerine devam etmektedir. Nuran Yıldırım, **İstanbul’un Sağlık Tarihi**, Düzey Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.212.

onarım ve inşaat faaliyetleri sürdürülürken diğer yandan hastanenin hekim ve diğer sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla harekete geçildi. Hastanenin açılmasına az bir zaman kala, hekim kadrosu tamamlanamayan klinikler arasında, dâhiliye, röntgen, teşrihi marazi (patoloji), hayati kimya (biyokimya), üroloji ve diş birimleri bulunuyordu. Gazetelerdeki haberlerde birkaç güne kadar boş bulunan bu kadrolara Sıhhat Vekâleti tarafından atamaların yapılacağı belirtiliyordu.¹¹⁴⁸ 21 Ocak 1936 tarihi itibarıyla, yukarıda bahsi geçen klinikler haricinde tüm birimlerin uzman hekimleri atanmıştı.¹¹⁴⁹ Kısa süre içerisinde eksik kadrolar tamamlandı. 1936 senesinde Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin ilk uzman hekim kadrosunu aşağıdaki isimler oluşturuyordu:¹¹⁵⁰

Tablo.57. Haydarpaşa Numune Hastanesi Uzman Hekim Kadrosu (1936)

Unvan	Uzman ve Asistan Hekimlerin İsimleri
Baştabip, İntani (Bulaşıcı) Hastalıklar Mütahassısı ve Laboratuvar Şefi	Dr. Kazım Lakay ¹¹⁵¹
Dâhili Hastalıklar Mütahassısı	Prof. Dr. General Tevfik Sağlam
Harici Hastalıklar Mütahassısı	Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel ¹¹⁵²
Kulak Burun Boğaz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Haydar İbrahim Aydar
Göz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Zihni Arıkut
Cilt ve Zührevi Hastalıklar Mütahassısı	Dr. Nuri Osman Eren ¹¹⁵³
Röntgen Mütahassısı	Prof. Dr. Selahattin Mehmet Erk
Marazi Teşrih (Patoloji) Mütahassısı	Dr. İhsan Şükrü Aksel
Kadın Hastalıkları ve Doğum Mütahassısı	Dr. Zeki Tektaş ¹¹⁵⁴
Çocuk Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Sırrı Halil Arıksay
İdrar Yolları Hastalıkları (Üroloji) Mütahassısı	Dr. Fuad Hamid Bayer
Diş Tabibi	Dr. Hayrettin Taylan
Hayati Kimya Laboratuvarı Şefi	Dr. İbrahim Ethem Ulagay

¹¹⁴⁸ **Akşam**, 24 Kânunusani 1936, s.3.; **Cumhuriyet**, 19 İkinci Kanun 1936, s.2.; **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹¹⁵⁰ **Akşam**, 30 Kânunusani 1936, s.3.; **Cumhuriyet**, 19 İkinci Kanun 1936, s.2.; **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1936, s.6.

¹¹⁵¹ Hastanenin uzun yıllar Başhekimliğini yapan Dr. Kazım Lakay, 1949'da görevinden ayrıldı ve yerine Dr. Yusuf Hikmet Oktar atandı. Dr. Yusuf Hikmet Bey aynı yıl görevden ayrılınca, Dr. Zühtü T. Erman 1949-1950 yılları arasında hastanede başhekim olarak görev aldı. 1950'de ise Dr. Nuri Fehmi Ayberk başhekim olarak görevlendirildi. Şehsuvaroğlu, **İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, s.90. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin ilk Başhekimini Dr. Kazım Lakay'ın fotoğrafı için bkz. EK.92.

¹¹⁵² Harici Hastalıklar Mütahassısı Dr. Feridun Şevket Evrensel, 21 Ocak 1936 tarihinde tayin edildi. **Akşam** Gazetesi'nde bu tayinin İzmir için bir kayıp, İstanbul için kazanç olduğu belirtiliyordu. Aynı gazetenin 24 Ocak 1936 tarihli nüshasında, "İzmir Memleket Hastanesi Hariciye Şefi Dr. Feridun Şevket Evrensel'in Haydarpaşa'da açılacak yeni Numune Hastanesi Hariciye Şefliğine tayin edildiğini yazmıştı. Feridun Şevket Evrensel dün İzmir'den şehrimize gelmiştir." denilerek göreve başladığı duyuruluyordu. **Akşam**, 21 Kânunusani 1936, s.6.; **Akşam**, 24 Kânunusani 1936, s.3.

¹¹⁵³ Cilt ve Zührevi Hastalıklar Mütahassısı Dr. Nuri Osman Eren, 19 Kasım 1941 yılında vefat etti. **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1941, s.3.

¹¹⁵⁴ Nisaiye Mütahassısı Dr. Zeki Tektaş, 1945 yılının Şubat ayında, Erzurum Doğumevi Başhekimliğine tayin edildi. **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1945, s.2.

1936 yılında kurumda göreve başlayan muavin ve asistan hekimler ise şöyleydi.¹¹⁵⁵

Tablo:58 Haydarpaşa Numune Hastanesi Muavin ve Asistan Hekim Kadrosu (1936)

Unvan	Muavin ve Asistan Hekimlerin İsimleri
Dâhili Hastalıklar Muavini	Dr. Müfide Kazım Küley ¹¹⁵⁶
Harici Hastalıklar Muavini	Operatör Dr. İffet Naim Onur
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Rauf Yetkin
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Ekrem Akın
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Asım Sözmen
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Sadri Etem (Fahri)Tonguç
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Müfit Hekimoğlu
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Sami Yağız
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Burhan Berk

1937 yılında hastanenin uzman hekim kadrosunda, herhangi bir değişiklik olmadı. Ancak muavin ve asistan hekimler arasından ayrılanlar olunca yeni atamalar yapıldı. Harici hastalıklar muavini Operatör Dr. İffet Naim Onur yerine Dr. Mitat Kurtarır atandı. Aynı yıl hastaneden ayrılan harici hastalıklar servisi asistanı Dr. Rauf Yetkin'den boşalan kadroya Dr. Ziya Akçor tayin edildi. Dâhili hastalıklar servisi asistan kadrosunda da bazı değişiklikler oldu. Dr. Müfit Hekimoğlu'nun yerine Dr. Hamdi Baykallı ve Dr. Fehmi Gökalp atandı.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁵ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, s. 25.

¹¹⁵⁶ **Fatma Müfide Küley (1904-1995):** Hekim bir babanın kızı ve kız öğrencilerin Tıbbiye'ye girme uğraşının öncüsü Dr. Müfide Küley, 1899 yılında Sakız'da doğdu. Çamlıca Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra, tıp tahsili görmek istedi ancak İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ne kız öğrenci alınmadığı için Fen Fakültesi biyoloji bölümüne başladı. Bir yandan da kimya bölümüne devam etti ve laboratuarda çalıştı. Ancak 1922 senesinde tıp eğitimine başlayabilen Müfide Küley, 1928 yılında stajını bitirerek mezun oldu. Tıp Fakültesi ikinci dâhiliye kliniğinde Prof. Dr. Neşet Ömer Bey'in asistanlığını yaptı. 1936 yılında Haydarpaşa Numune Hastanesi açılınca, Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın yanında görevlendirildi. 1937 yılında Zehirlenmeler, Teşrih ve Tedavisi adlı bir eser yayınladı. 1937-1938 yılları arasında Viyana, Berlin, Duesseldorf ve Törensheide Sanatoryumu'nda inceleme gezilerinde bulundu. Doçentlik sınavını kazanan Dr. Küley, Mart 1943'te üçüncü dâhiliye kliniği doçentliğine, 1953 yılında da profesörlük kadrosuna atandı. Çeşitli derneklerde faal olarak görev alan Dr. Küley, 1960 Askeri Müdahalesi esnasında görevinden uzaklaştırıldı. 1962 yılında yeniden göreve başlayan Dr. Müfide Hanım, 1963 yılında iç hastalıkları kliniğinde gastroenteroloji bölümünü kurdu. 1973 yılında emekli oldu ve 26 Aralık 1995 tarihinde vefat etti. **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1937, s.8.; **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1937, s.8.; Elif Atıcı, Sezer Erer, "Türk Kadınlarının Tıp Eğitimine Başlama Süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:35, Sayı:2, 2009, s.110.; Arın Namal, Öztan Öncel, "Ülkemizde Tıp Öğrenimi Gören İlk Hanımlardan İç Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Müfide Küley", **Nobel Meducus**, Cilt:5, Sayı:3, Eylül-Aralık 2009, s.102-107.

¹¹⁵⁷ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II, s.3.

Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin 1937 yılı memur ve müstahdem kadrosu ile bu kadroya ödenen maaşlar Tablo.59'daki gibiydi:¹¹⁵⁸

Tablo.59. Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı Memur ve Müstahdem Kadrosu

Memuriyet	Adet	Derecesi	Maaş veya Ücreti Lira
Baştabip	1	Ücret	300
Dâhiliye mütehasısı	1	5	80
Operatör	1	6	70
Deri ve zührevi hastalıklar mütehasısı	1	6	70
Röntgen mütehasısı	1	6	70
Bakteriyolog	1	6	70
Kulak, boğaz, burun mütehasısı	1	7	55
Hayati kimya mütehasısı	1	7	55
Göz hastalıkları mütehasısı	1	7	55
Çocuk hastalıkları mütehasısı	1	7	55
Kadın hastalıkları mütehasısı	1	9	40
İdrar yolları mütehasısı	1	9	40
Teşrihi marazi mütehasısı	1	9	40
Dâhiliye muavini	1	10	35
Hariciye muavini	1	10	35
İkinci sınıf eczacı	1	8	45
Beşinci sınıf eczacı	2	11	30
Birinci sınıf hemşire	1	14	20
İkinci sınıf hemşire	5	15	17.50
Üçüncü sınıf hemşire	4	16	16
Dördüncü sınıf hemşire	8	17	14
İdare memuru ve mutemet	1	11	30
Ayniyat memuru ve kâtip	1	12	25
Ambar memuru	1	14	20
Levazım ve satın alma	1	14	20
Asistan	9	Ücret	60
Diş tabibi	1	Ücret	80
Makinist ve elektrik memuru	1	Ücret	100
Şoför	1	Ücret	55
Kalorifer memuru	1	Ücret	60
Aşçıbaşı	1	Ücret	45
Aşçı	1	Ücret	40
Çamaşırçı	1	Ücret	40
Bahçıvan	1	Ücret	50
Marangoz	1	Ücret	50
Hastabakıcı ve hademe	5	Ücret	40
Hastabakıcı ve hademe	5	Ücret	35
Hastabakıcı ve hademe	10	Ücret	30
Hastabakıcı ve hademe	30	Ücret	25
Hastabakıcı ve hademe	15	Ücret	20
Hastabakıcı ve hademe	25	Ücret	18

¹¹⁵⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılı**, s.4-5.; 1938 yılında memur-müstahdem kadro adedi, derecesi ve ücretlerinde bazı değişiklikler oldu. Marazi teşrih mütehasısının kadro derecesi 7'ye düşürüldü; maaşı da 55 liraya yükseltildi. İkinci sınıf hemşire kadrosu 5'ten 3'e düşürüldü. Dördüncü sınıf hemşire kadrosu ise 8'den 9'a çıkarıldı. Yeni eklenen kadrolar ise şöyleydi: 1 aşçı yamağı 1 bahçıvan, 1 imam-gassal, 9 hastabakıcı hademe. 1939 senesinde de memur-müstahdem kadro adedi, derecesi ve ücretlerinde bazı değişiklikler yapıldı. Operatör, deri ve zührevi hastalıklar mütehasısı ile röntgen mütehasısının kadro dereceleri 6'dan 5'e düşürüldü; maaşları da 70 liradan 80 liraya yükseltildi. Kulak burun boğaz ve çocuk mütehasislerinin maaşları 55 liradan 60 liraya, kadın hastalıkları ve üroloji mütehasislerinin maaşları ise 40 liradan 50 liraya yükseltildi. Dâhiliye ve hariciye muavinlerinin kadro dereceleri 10'dan 9'a düşürüldü; maaşları 40 liradan 50 liraya yükseltildi. Birinci sınıf hemşire adedi 1'den 3'e, ikinci sınıf hemşire adedi 5'ten 14'e çıkarıldı. Üçüncü ve dördüncü sınıf hemşire kadroları kaldırıldı. Asistan kadrosu artırıldı ve 9'dan 13'e çıkarıldı. Yeni eklenen kadrolar ise şöyleydi: 1 adet birinci sınıf eczacı, 1 adet dördüncü sınıf eczacı, 1 hasta kabul memuru, 2 laborant, 17 hastabakıcı hademe. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı**, s.7-8.

1938 yılına gelindiğinde Haydarpaşa Numune Hastanesi uzman ve asistan hekim kadrosu, aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:¹¹⁵⁹

Tablo.60. Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1938)

Unvan	Uzman ve Asistan Hekimlerin İsimleri
Baştabip, İntani (Bulaşıcı) Hastalıklar Mütahassısı ve Laboratuvar Şefi	Dr. Kazım Lakay
Dâhili Hastalıklar Mütahassısı	Prof. Dr. General Tevfik Sağlam
Harici Hastalıklar Mütahassısı	Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel
Kulak Burun Boğaz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Haydar İbrahim Aydar
Göz Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Zihni Arıkut
Cilt ve Zührevi Hastalıklar Mütahassısı	Dr. Nuri Osman Eren
Röntgen Mütahassısı	Prof. Dr. Selahattin Mehmet Erk
Kadın Hastalıkları ve Doğum Mütahassısı	Dr. Zeki Tektaş
Çocuk Hastalıkları Mütahassısı	Dr. Sırrı Halil Arıksoy
İdrar Yolları Hastalıkları (Üroloji) Mütahassısı	Dr. Muammer Günver
Diş Tabibi	Dr. Hayrettin Taylan
Hayati Kimya (Biyokimya) Laboratuvarı Şefi	Dr. İbrahim Ethem Ulagay
Dâhili Hastalıklar Muavini	Dr. Müfide Kazım Küley
Harici Hastalıklar Muavini	Operatör Dr. Mitat Kurtarıcı
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Ziya Akçor
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Suat Orbay
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Sami Yağcı
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Burhan Berk ¹¹⁶⁰
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Hamdi Baykallı
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Fehmi Gökalp
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Cemal Narter
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Suat Tezsezer

1938 yılı içinde Göz Hastalıkları Mütahassısı Dr. Zihni Arıkut, Hayati Kimya (Biyokimya) Laboratuvarı Şefi Dr. İbrahim Ethem Ulagay, Patoloji Mütahassısı Dr. İhsan Şükrü Aksel ve Üroloji Mütahassısı Dr. Fuad Hamid Bayer kurumdaki görevlerinden ayrıldılar. Dr. Fuad Hamid Bey'in yerine 4 Mart 1938 tarihinde Dr. Muammer Günver, Dr. İhsan Şükrü Bey'in yerine ise Dr. Süreyya Tanay tayin edildi.¹¹⁶¹ Aynı yıl Mayıs ayında hariciye asistanlığına Dr. Suad Orbay,¹¹⁶² Eylül ayında Göz Mütahassısı kadrosuna Dr. Nuri Fehmi Ayberk atandı.¹¹⁶³

¹¹⁵⁹ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı III, s.4.

¹¹⁶⁰ Haydarpaşa Numune Hastanesi Dâhiliye Asistanı Dr. Burhan Berk, 1939 yılının Mart ayında ihtisas sınavını başarı ile vererek mütahassıs olmaya hak kazandı. **Cumhuriyet**, 25 Mart 1939, s.5.

¹¹⁶¹ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı III, s.4.; Dr. Süreyya Tanay, 1901 yılında İstanbul'da doğdu. 1922 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'ni tamamladı ve 1925 yılında patoloji mütahassısı unvanını aldı. 1935'te Berlin'de Prof. Dr. L. Pick ile çalışan Dr. Tanay, 1934-1937 tarihleri arasında Erzurum Çakmak Hastanesi patoloji laboratuvarının kurulmasına öncülük etti. 1937 yılında binbaşılıktan istifa etti ve 1938 yılı Şubat ayında, Haydarpaşa Numune Hastanesi patoloji şefliğine atandı. 1938 yılında doçent unvanı alan Dr. Süreyya Bey, 1939 yılında Milli Eğitim

Kurumun 1939 yılı uzman ve asistan hekim kadrosunu oluşturan isimler şöyleydi.¹¹⁶⁴

Tablo.61. Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekim Kadrosu (1939)

Unvan	Uzman ve Asistan Hekimlerin İsimleri
Baştabip, İntani (Bulaşıcı) Hastalıklar Mütchassısı ve Laboratuar Şefi	Dr. Kazım Lakay
Dâhili Hastalıklar Mütchassısı	Prof. Dr. General Tevfik Sağlam
Dâhili Hastalıklar Mütchassısı ve Poliklinik Şefi	Dr. Kemal Şakir Saracoğlu
Harici Hastalıklar Mütchassısı	Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel
Kulak Burun Boğaz Hastalıkları Mütchassısı	Dr. Haydar Erel
Göz Hastalıkları Mütchassısı	Dr. Nuri Fehmi Ayberk
Cilt ve Zührevi Hastalıklar Mütchassısı	Dr. Nuri Osman Eren
Röntgen Mütchassısı	Prof. Dr. Selahattin Mehmet Erk
Marazi Teşrih (Patoloji) Mütchassısı	Dr. Besim Turhan
Kadın Hastalıkları ve Doğum Mütchassısı	Dr. Zeki Tektaş
Çocuk Hastalıkları Mütchassısı	Dr. Sırrı Halil Arıksoy
İdrar Yolları Hastalıkları (Üroloji) Mütchassısı	Dr. Muammer Günver
Diş Tabibi	Dr. Hayrettin Taylan
Hayati Kimya Laboratuvarı Şefi	Dr. İbrahim Ethem Ulagay
Dâhili Hastalıklar Muavini	Dr. Müfide Kazım Küley
Harici Hastalıklar Muavini	Operatör Dr. İsmail Hakkı Cansağlar
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Ziya Akçor
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Cafer Arca
Harici Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. İbrahim Nejat Sağun
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Hamdi Baykallı
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Cemal Narter
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Suat Tezsezer
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Meliha Saykam
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Fatin Dalaman
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Fahir Vural ¹¹⁶⁵
Dâhili Hastalıklar Servisi Asistanı	Dr. Mahmud Erbeyli
Göz Hastalıkları Asistanı	Dr. Zeki Onat
Doğum ve Kadın Hastalıkları Asistanı	Dr. Nesibe Turhan
Çocuk Hastalıkları Asistanı	Dr. Bedia Karaca

Tablo.61'deki yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere, 1939 yılında, yeni atanan uzman ve asistan hekimlerle hastanenin hekim kadrosunda kapsamlı bir

Bakanlığı'nın izniyle Afganistan Tıp Fakültesi'ne yabancı profesör olarak gitti. 1948'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Patoloji Profesörü olarak çalıştı. Bu görevde iken tekrar Kâbil Tıp Fakültesi'ne yabancı profesör olarak gönderildi. 1954-1959 yıllarında bu ülkede görev yapan Dr. Tanay, 1972 tarihinde emekli oldu. **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1938, s.6.; M. Şerafettin Canda, "Türkiye'de Nöropatolojinin Gelişimi "Dünden Bugüne", **Türkiye Ekopatoloji Dergisi**, Cilt:11, Sayı:3, 2005, s.116.; http://www.turkpath.org.tr/files/Tanay_Sureyya.pdf (Erişim Tarihi:21.3.2015).

¹¹⁶² **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1938, s.6.

¹¹⁶³ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1938, s.2.

¹¹⁶⁴ **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yılı III**, s.9.

¹¹⁶⁵ Diyarbakır Merkez Hükümet Tabibi Dr. Fahri Vural, 1939 yılının Ocak ayında dâhiliye asistanlığına tayin edildi. **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1939, s.2.

değişiklik yaşandığı, önceki senelerde asistanı olmayan göz, çocuk, kadın ve doğum kliniklerinde yeni kadroların açıldığı görülmüyordu.

Erzurum, Diyarbakır ve Sivas Numune Hastaneleriyle karşılaştırıldığında Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde uzman ve asistan hekim istihdamında sıkıntı yaşanmadığı ve açık kalan kadrolara kısa sürede yeni atamaların yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de değinildiği gibi bu durum, tıp mesleği mensuplarının ve özellikle hekimlerin, çalışmak üzere öncelikle İstanbul gibi büyük şehirleri tercih ettiğinin bir göstergesidir.

2. Hemşireler (1936-1939)

1936 yılında sağlık hizmeti sunumuna başlayan Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, başlangıçta kaç hemşirenin görevlendirildiğine dair eldeki mevcut veriler yetersizdir. Ancak 1936 Hastane Yıllığı'nda röntgen laboratuvarında görevli Hemşire Lütfiye Hanım'ın dışında üroloji ve cildiye kliniklerinde birer hemşirenin istihdam edildiği belirtiliyordu.¹¹⁶⁶ Hastanede 1937'de 18, 1938 ve 1939 yıllarında ise 17 hemşirenin görev yaptığı bilinmesine rağmen bu kadronun hangi isimlerden oluştuğuna dair herhangi bir detaya ulaşılamadı.¹¹⁶⁷ 250 yatak kapasiteli Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, 1937-1939 yılları arasında hemşire başına yaklaşık 15 hasta düşüyordu. Bu koşullarda mevcut hemşire sayısının yetersiz olduğu çok açıktı ve nitelikli bir şekilde bakım hizmetlerinin yürütüldüğünü söylemek güçtü.

Kurumun hemşire ihtiyacı ilerleyen yıllarda da devam ettiğinden, 2 Temmuz 1946 tarihinde, hastanenin yanında Haydarpaşa Numune Hastanesi Hemşire ve Laborant Okulu isimli bir eğitim kurumu açıldı.¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁶ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, 1938, s.95.

¹¹⁶⁷ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı, s.4-5.; Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III, s.7-8.

¹¹⁶⁸ Dirim, Cilt: XXI, Sayı:8, Ağustos 1946, s.209.; Şehsuvaroğlu, İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız, s.90.

F. Bilimsel Faaliyetler ve Kongreler (1936-1939)

Diğer Numune hastanelerinde olduğu gibi Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde de “*tıbbi müsamere*” adı verilen bilimsel toplantılar düzenleniyordu. 1936 yılından itibaren,¹¹⁶⁹ her ayın ilk Salı günü yapılan bu toplantılarda, çeşitli tıbbi vakalar tartışılıyor ve bilgi alışverişinde bulunuluyordu.¹¹⁷⁰ Örneğin Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir ilanda, 4 Mayıs 1937 tarihinde hastanenin konferans salonunda saat 12.30'da tıbbi müsamere yapılacağı; Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Prof. Dr. Selahattin Erk, Dr. Feridun Evrensel, Dr. Fuad Hamit Bayer ve Dr. Nuri Eren'in çeşitli tıbbi konularda vaka takdiminde bulunacağı belirtiliyordu. 1938 yılında yayınlanan “*Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Tıbbi Müsamere*” başlıklı bir gazete haberinde ise, “*Haydarpaşa Numune Hastanesi mutad aylık tıbbi müsamesini Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel'in başkanlığında hastane konferans salonunda yapmış ve Dâhiliye Şefi Prof. Dr. Tevfik Sağlam kebed iptidai kanseri, Hariciye Şefi Dr. Feridun Şevket Evrensel'in vahim bir guatr ekzoftalmik vakasında ameliyatla tedavi neticesi, Baştabip ve Bakteriolog Dr. Kazım Lakay ağızda bir gonokok vakası ve preperasyonlarını, Cilt Hastalıkları Şefi Dr. Nuri Osman Eren muhtelif cilt vakaları ve kulak Şefi Dr. Haydar İbrahim Aydar, bir sinüs kavernözün tromboflebiti vakalarını takdim etmişlerdir. Münakaşalara, Dr. Kazım Lakay, Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel, Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Dr. Nuri Osman Eren, Dr. Süreyya Tanay, Dr. Müfide Küley katılmışlardır.*”¹¹⁷¹ deniliyordu. Gazetelerde yer alan haberlerden hastane konferans salonunda tertip edildiği anlaşılan bu toplantıların, düzenli olarak sürdürüldüğü görülüyordu.¹¹⁷²

Haydarpaşa Numune Hastanesi hekimleri, toplumu bilinçlendirmek, gelecek nesilleri korumak, sağlıklı nüfus idealine katkıda bulunmak amacıyla tedavi hizmetlerinin dışında, koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik bir takım faaliyetler de yürütüyordu. Belirli zamanlarda uzman doktorlar tarafından Üsküdar Halkevi'nde

¹¹⁶⁹ Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı'nda tıbbi müsamerede takdim edilen cerrahi vakalara ait müşahedelerden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu toplantılara hastane açıldıktan kısa süre sonra başlandığı anlaşılmaktadır. **Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılı**, s.78-79.

¹¹⁷⁰ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1937, s.8.

¹¹⁷¹ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1938, s.4.

¹¹⁷² 5 Mayıs 1938 tarihli bir gazete haberinde, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde aylık tıbbi müsamerenin gerçekleştirildiği; Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın akciğer çıbanı, hiperventilyondan mütevellid kolleps, Dr. Kemal Saracoğlu'nun astmada pireto terapi, Dr. Nuri Osman Eren'in dokuzuncu günü eritemi vakaları, Prof. Dr. Salâhaddin Erk'in de bronkografiye ait muhtelif radyografiler başlıklı sunumları yaptığı duyuruluyordu. **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1938, s.4.; Gazetelerde aylık olarak buna benzer haberler yer alıyordu. **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1938, s.2.; **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1938, s.2.; **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1941, s.5.

halka açık ve ücretsiz konferanslar yapılıyordu. Örneğin 1 Haziran 1938’de Dr. Zeki Tektaş tarafından “*Memleketimizde Kadın Hastalıklarının Neticesi ve Kısırlık*”; 7 Haziran 1938’de Dr. Müfide Küley tarafından “*Verem ve Korunma Çareleri*”; 15 Haziran 1938’de Dr. Nuri Osman Eren tarafından “*Zührevi Hastalıklar ve İçtimai Korunma*”; 21 Haziran 1938’de Dr. Kemal Şakir Saracoğlu tarafından “*Tansiyon Meselesi*”; 6 Temmuz 1938’de Dr. Nuri Osman Eren tarafından “*Cilt Hastalıkları ve Saç Hıfzıssıhhası*” başlıklı konferanslar verildi. Katılımı arttırmak amacıyla konferans sonrasında Halkevi üyeleri tarafından konserler tertip edildi.¹¹⁷³

Hastane hekimleri, dünyadaki bilimsel gelişmeleri, yeni tıbbi uygulamaları ve tedavileri yakından takip edebilmek amacıyla zaman zaman uluslararası tıp kongrelerine de katılıyordu. 1938 yılında Berlin Cerrahi Cemiyeti asli üyeliğine seçilen Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel, Berlin’de toplanacak olan Alman Cerrahi Kongresi’ne iştirak etmek üzere 16 Nisan’da yola çıktı.¹¹⁷⁴ Dr. Feridun Şevket Bey, dönüşte Romanya’ya davet edildi; Bükreş Colentine ve Brancovenex Hastanelerinde üç ameliyat gerçekleştirdi. Bu uluslararası başarı, “*Bir Türk Profesörünün Muvaffakiyeti*” başlığıyla Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde, aşağıdaki şekilde haber yapıldı.¹¹⁷⁵

“Haydarpaşa Numune Hastanesi operatörü Profesör Feridun Şevket, Berlin’de toplanan Cerrahi Kongresi’ne iştirak etmek üzere Almanya’ya gitmişti. Profesör Feridun Şevket, avdette Bükreş’e davet edilmiş ve orada üç mühim ameliyat yapmıştır. Bu hususta Bükreş’te çıkan Ünversul Gazetesi şunları yazmaktadır: Küçük itilaf ve komşu memleketler cerrahi federasyonu reisi Bükreş Ünversitesi Profesörlerinden Doktor Jiano’nun daveti üzerine İstanbul maruf operatörlerinden Feridun Şevket, Berlin Alman Cerrahi Kongresi’nden avdet ederken payitahtımıza gelmişti. Doktor Feridun Şevket, dün Colentine Hastanesi’nde iki ameliyat yapmıştır. Yarın da misafir doktorumuz gene Colentina Hastanesi’nde bir mide ülseri vakasına ameliyat yapacaktır. Pazartesi günü Doktor Feridun Şevket, ünversitenin Brancovenex Hastanesi’nde Profesör Jacobivici’nin cerrahi servisi

¹¹⁷³ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1938.; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1938.; **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1938, s.4.; **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1938, s.4.; **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1938, s.9.

¹¹⁷⁴ Bahsi geçen kongreye, Berlin Cerrahi Cemiyeti tarafından İstanbul Ünversitesi Tıp Fakültesi hekimlerinden Doç Dr. Fahri Erel de davet edildi ve Dr. Feridun Şevket Evrensel’le birlikte yola çıktı. **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1938, s.2.

¹¹⁷⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Mayıs 1938, s.5.; Prof. Dr. Feridun Şevket Bey’in Bükreş’te ameliyat esnasında çekilen fotoğrafı için bkz. EK.93.

amfisinde bir mide rezeksiyonu yapacaktır. Öğleden sonra Tıbbi Adli Enstitü, Victor Babes Bakteriyoloji Enstitüsünü ve diğer sıhhi müesseseleri gezecektir.”

Sonraki yıllarda da çeşitli uluslararası tıbbi toplantılara katılımlar sürdü. Operatör Dr. Feridun Şevket Evrensel, 1939 yılında Almanya’da düzenlenen Cerrahi Konferansı’na iştirak etti. Dönüşte Bükreş Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde mide cerrahisine dair bir konferans vermek üzere davet edildi.¹¹⁷⁶ Yine aynı yıl Dâhiliye Mütahassısı Dr. Kemal Saracoğlu, eşi Handan Saracoğlu ile birlikte Wisbaden’de düzenlenen Tıp Kongresi’ne gitti. Kongre sonrasında Almanya ve Macaristan’da bir takım tıbbi incelemeler yapan Dr. Saracoğlu, 16 Mayıs 1939’da yurda döndü.¹¹⁷⁷

1963 yılından itibaren, hastane hekimleri tarafından hazırlanan ve modern tıbbi tedaviler, ameliyatlar ile vaka sunumlarını içeren “*Haydarpaşa Numune Hastanesi Tıp Dergisi*” yayın hayatına başladı.¹¹⁷⁸

Sonuç olarak hizmet vermeye başladığı dönemde Anadolu yakasının en büyük ve tam teşekküllü tek sağlık kurumu olan Haydarpaşa Numune Hastanesi, hem bölge halkının hem de çevre vilayetlerin sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önemli bir boşluğu doldurdu. Açıldığı ilk günden itibaren yapılan yoğun başvurular, Anadolu yakasının böyle bir sağlık kurumuna çok ihtiyacı olduğunu gösteriyordu. Başlangıçta özellikle yatak sayının yetersizliği, tıbbi alet ve malzemenin noksanlığı gibi sıkıntılar yaşanmasına rağmen yine de mevcut imkânlarla on binlerce hasta ayaktan veya yatırılarak tedavi edildi. Ayrıca yaşadıkları yerlerde tıbbın her dalından uzman hekime ulaşma imkânı bulamayan vatandaşlar için Haydarpaşa Numune Hastanesi, adeta cankurtaran vazifesi üstlendi. Numune Hastanesi’nin görevleri tedavi ya da koruyucu sağlık hizmetleri sunumu ile sınırlı değildi. Pek çok uzman hekimin yetiştirilmesine katkı sağlayarak, zamanla ihtisas kurumu kimliği kazandı. Buradaki ihtisaslarını tamamlayan uzman hekimler, Anadolu’nun çeşitli sağlık kurumlarında görev aldı ve ülkenin en önemli sorunlarından biri olan sağlık insan gücü eksikliği probleminin

¹¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1939, s.5.

¹¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1939, s.7.;**Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1939, s.4.

¹¹⁷⁸ **Haydarpaşa Numune Hastanesi Tıp Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, 1963.

özümünde aktif rol üstlendi. Tedavi hizmetlerinin yanında, koruyucu sağlık hizmetlerine de gereken önemi veren kurum hekimleri, belirli aralıklarla halka sağlık eğitimleri veriyorlardı. Bahsi geçen faaliyetler, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin, nüfusun sağlığının korunması ve devam ettirilmesi konusundaki duyarlılığının bir kanıtı ve halk sağlığına dair sorunların çözümüne etkin bir şekilde iştirak ettiğinin göstergesiydi.

SONUÇ

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin örgütlenmesine dair en önemli değişim Milli Mücadele yıllarında yaşandı. Bu döneme kadar Dâhiliye Nezareti emrinde Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi adı verilen genel müdürlük aracılığıyla sürdürülen sağlık hizmetleri, 2 Mayıs 1920’den itibaren İcra Vekilleri Heyeti’ne bağımsız bir bakanlık olarak dâhil edilen Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’nin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) sorumluluğuna bırakıldı. Yeni kurulan bakanlık olağanüstü savaş şartları altında, ilk Sıhhiye Vekili Dr. Adnan Bey’in (Adivar) liderliğinde, bulaşıcı hastalıklar, göçmen meselesi, ihtiyaca yönelik sağlık mevzuatının oluşturulması, öksüz ve yetim kalan çocukların himayesi gibi acil meselelerin çözümüne yöneldi.

Bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasının ardından 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni acilen çözülmesi gereken pek çok sorun bekliyordu. Uzun süren savaş yılları ülke nüfusunu hem nitelik hem de nicelik açısından olumsuz bir şekilde etkilemişti. O dönemde 11-12 milyon olduğu tahmin edilen nüfusun maruz kaldığı sıtma, verem, frengi, trahom gibi bulaşıcı hastalıklar, halkın eğitim seviyesinin düşüklüğü ve hijyen kurallarından habersiz oluşu gibi meseleler, ülkenin sağlık göstergelerini olumsuz etkileyen faktörlerden sadece bazılarıydı. 1923 yılı itibarıyla toplam ülkede 86 hastane (devlet, belediye, il özel idareleri ve yabancılara ait), 6.437 hasta yatağı bulunuyordu. Bu hastaneler belirli büyük kentlerde toplanmakla birlikte, binaların kapasiteleri, sağlık insan gücü ve yatak sayısı çok yetersizdi. Tüm bu koşullar ele alındığında Cumhuriyet yönetiminin yorgun ve ciddi sağlık sorunlarına maruz kalmış bir nüfus devraldığı söylenebilirdi.

Cumhuriyet’in ilanından sonra kurucu kadro, ülkenin mevcut sağlık problemlerinin belirlenmesinde ve hizmetlerin planlanmasında rasyonel davranarak, toplumun ihtiyaçlarına öncelik verdi. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) Dr. Refik (Saydam) Bey liderliğinde, sağlık hizmetlerini etkili, verimli ve eşit bir şekilde sunmaya yönelik çalışmalar başlatıldı. Bizzat Dr. Refik Bey tarafından bir sağlık programı hazırlandı. Bu programda sağlık teşkilatını genişletmek, sağlık insan gücü sayısını

arttırmak, sağlık işleriyle ilgili mevzuatı oluşturmak, bulaşıcı hastalıklarla m¼cadele, sağlık kurumlarının sayısının arttırmak, niteliğini iyileştirmek ve numune hastaneleri kurmak gibi önemli problemlerin çözümlüne yönelik hedeflere yer verildi.

Oluşturulan sağlık programı temel alınarak, merkez ve taşra sağlık örgütü modern bir anlayışla yeniden yapılandırıldı. Ülkenin ihtiyaçları dikkatle değerlendirilerek koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verildi ve başta sıtma olmak üzere, bulaşıcı hastalıklarla geniş kapsamlı bir m¼cadele başlatıldı. 1923 tarihinde çıkarılan Etıbbanın Hizmet-i Mecburiyesi Hakkında Kanun'la (Hekimlerin Mecburi Hizmetine Dair Kanun) hekimlere mecburi hizmet getirildi ve bu şekilde personel dağılımında denge sağlanmaya çalışıldı. Hekim dışı sağlık personeli yetiştirmek amacıyla 1924 yılında İstanbul ve Sivas'ta Küçük Sıhhat Memurları Mektebi, İstanbul Ebe Talebe Yurdu, 1925'te ise Hilal-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi gibi eğitim kurumları tesis edildi. Yine 1924 yılında Zonguldak Vilayet Hastanesi, İstanbul Çocuk Hastanesi ve İstanbul Gureba Hastanesi gibi sağlık merkezleri doğrudan Sıhhiye Vekâleti'ne bağlanarak hizmet kalitesi arttırılmaya çalışıldı. Ülkedeki çocuk ölüm oranını azaltmak, doğumların ehil ellerde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla 1925 yılında Ankara ve Konya'da birer Doğum ve Çocuk Bakımevi açıldı.

Modernleşmeyi kalkınma üzerinden okuyan Mustafa Kemal ve kurucu kadro, kalkınma için üretmenin zorunluluğundan hareketle, genç ve sağlıklı nesle ihtiyaç duydular. Bu nedenle sağlık alanındaki teorik yaklaşımlar bir düşünceден öte uygulamalarla somutlaştırılmaya başlandı. Bu uygulamaların tipik örneklerinden biri de Numune Hastaneleri idi.

Numune Hastanelerinin kökeni, 19. yüzyıl ortasında kurulmaya başlayan, II. Abdülhamid döneminde sayıları arttırılan ve “*gureba hastanesi*” olarak adlandırılan sağlık kurumlarına dayanıyordu. Vilayet idare-i hususiyelerinin (il özel idareleri) kısıtlı bütçeleriyle finanse etmeye çalıştığı ve ilerleyen yıllarda “*memleket hastanesi*” olarak adlandırılan bu hastanelerde, fakir ve kimsesizler ücretsiz tedavi ediliyordu.

Cumhuriyet ilan edildiği dönemde sayıları 51'i bulan Memleket Hastaneleri, sağlık hizmeti sunumuna devam ediyordu. Fakat uzun süren savaş yılları ve beraberinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, bu kurumların işlevlerini gerektiği gibi yerine getirmesini engelledi. Yerel yönetimlerin bütçeleri yetersiz olduğundan, bu hastanelerin yatak sayıları da arttırılmadı. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, koruyucu sağlık hizmetleri giderlerini doğrudan genel bütçeden karşılamaya, tedavi edici sağlık hizmetlerinin idaresini ve finansmanını il özel idarelerine ve belediyelere bırakmaya karar verdi. Ancak yerel yönetimlerin hastanecilik alanında rehberliğe ve teşvike ihtiyacı olduğu düşünüldüğünden, II. İnönü Hükümeti (06.03.1924-22.11.1924) döneminde, bu sorun TBMM gündemine taşındı. Meclis'te, 18 Mart 1924'te, Sıhhiye Vekâleti bütçe görüşmeleri esnasında konu hakkında açıklamalar yapan Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey, *“ülkenin doğusunda ve vasat olarak nitelendirilen”*, bölgelerinde yerel yönetimlere yol göstermesi ve örnek olması amacıyla Numune Hastaneleri tesisine karar verildiğini açıkladı. Aynı gün Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da bulunan Memleket Hastanelerinin, Numune Hastanelerine dönüştürülmesine ve bu hastanelerin masraflarının genel bütçeden karşılanmasına Meclis tarafından onay verildi. Bahsi geçen hastaneler 1 Mayıs 1924'te Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne devredilerek, bu tarihten sonra *“Numune Hastanesi”* ismi ile hizmet vermeye başladı. İlerleyen yıllarda ihtiyaç üzerine, İstanbul'da da bir Numune Hastanesinin kurulması uygun görüldü. 31 Mayıs 1934'te TBMM'de kabul edilen bir kanunla açılmasına onay verilen ve 1936 yılında hizmet sunumuna başlayan Haydarpaşa Numune Hastanesi, Atatürk döneminde kurulan son Numune Hastanesi idi.

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin Numune Hastanelerini kurarken öncelikli hedefi, hastanelerin adından da anlaşılacağı üzere, yerel yönetimlere örnek oluşturmak ve hastane açmaya özendirmektir. Bununla birlikte, diğer sağlık kurumları gibi bu hastanelerde sunulacak sağlık hizmetleri, kurucu kadronun *“sağlıklı ve gürbüz nesil”* idealine ulaşmasına katkı sağlayacaktı. Cumhuriyet yönetiminin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri de yetişmiş sağlık insan gücü yokluğu. Bu sorunun çözümünde Numune Hastaneleri birer ihtisas ve eğitim kurumu olarak

işlevsel kılınarak, sağlık personelinin yetiştirilmesinde sorumluluk almalarını sağlanacaktı.

18 Mart 1924 tarihinde, TBMM’de, Sıhhiye Vekâleti’nin bütçe müzakereleri esnasında, Numune Hastanelerinin kadroları da tespit edildi. Buna göre her hastanede röntgen, bakteriyoloji, dâhiliye, hariciye, kadın-doğum, çocuk, cilt, göz, kulak burun boğaz gibi tıbbın tüm uzmanlık dallarından hekim bulundurulacaktı. Sağlık hizmetlerinden yararlanmanın temel bir hak olduğu gerçeğini benimseyen Cumhuriyet Hükümeti’nin aldığı bu karar, Numune Hastanelerinin kurulduğu merkez ve yakın vilayetlerde yaşayan vatandaşların, uzak bölgelere gitmelerine gerek kalmadan buldukları yerlerde tıbbın her dalından mütehassıs hekime ulaşmasını ve sağlık sorunlarına çözüm bulmasını hedefliyordu.

Numune Hastanelerinin başlangıçta Ankara, Sivas, Diyarbakır ve Erzurum’da kurulmasına karar verildi. Sıhhiye Vekâleti’nin bu vilayetleri seçerken bir takım noktaları dikkatle değerlendirdiği açıktı. Cumhuriyet ilan edildiği dönemde yataklı tedavi kurumlarının dağılımı açısından bölgeler arasında büyük bir dengesizlik ve eşitsizlik söz konusuydu. Sağlık kurumları özellikle İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde toplanmıştı. 1924 yılı itibarıyla İstanbul’da 26 hastane ve yaklaşık 2.700 hasta yatağı, İzmir’de ise 11 hastane ve yaklaşık 360 hasta yatağı vardı. Numune Hastanelerinin kurulduğu merkezler (Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır) ve çevrelerinde yer alan vilayetlerde (Kars, Artvin, Mardin, Urfa, Elazığ, Erzincan, Malatya, Maraş, Kayseri, Yozgat, Tokat, Ordu, Giresun) Memleket Hastanesi adıyla hizmet sunan sağlık kurumları mevcuttu. Fakat tüm bu illerdeki hastanelerin yatak sayıları toplamı yaklaşık 600 olup, şartları İstanbul ve İzmir gibi kentlerle kıyaslanamayacak düzeydeydi. Bu durum Cumhuriyet yönetiminin benimsediği halkçılık ilkesine tezat oluşturuyordu. Dolayısıyla bahsi geçen vilayetlerde Numune Hastaneleri kurma kararı, dağılımda dengeyi sağlamaya ve sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizliğin önüne geçmeye yönelik önemli bir adım niteliğindedi.

Yukarıda da detaylandırıldığı üzere, Erzurum ve Diyarbakır gibi vilayetlerde, sağlık kurumlarının hem sayısı hem de yatak kapasiteleri hayli yetersizdi. Ancak

Sıhhiye Vekâleti'nin Numune Hastanelerinden ikisini özellikle bu illerde kurmasının yegâne amacı, sağlık kurumu ve hasta yatağı sayısını arttırmak değildi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplumsal yaşamı kontrol altına alan toprak ağaları, aşiret reisliği ve şeyhlik gibi unvanlarla mevcut durumlarını süreç içerisinde sağlamlaştırdı ve feodal yapının güçlenmesine neden oldu. Feodalizmin ortadan kaldırılmasının ön şartı, bölge halkını adeta tutsak eden toprak ağalarının otoritesinin etkisiz kılınmasıydı. Bahsedilen coğrafyada sağlık örgütü yapısının güçlendirilmesi ve Numune Hastanelerinin kurulması, İsmet Paşa'nın da işaret ettiği gibi "*Doğu illerinin verimli hale getirilmesinde ve devletin kudretinin attırılmasında*" önemli bir unsur teşkil edecekti. Tüm bu gerekçeler göz önüne alındığında, Numune Hastanelerinin, mevcut problemlerin çözümüne yönelik, sosyal devletin varlığını hatırlatan ve gücünü gösteren sembol yapılar olarak tesis edildiği söylenebilirdi. Buralarda sunulacak sağlık hizmetleri aracılığıyla, bölgedeki vatandaşların toprak ağalarından ziyade, devletin ve onun kurumlarının saygınlığını kabullenmesi, aynı zamanda modern tıbbi yardımlardan faydalanarak, batıl inançlarından vazgeçmesi hedeflendi.

Numune Hastaneleri 1924 yılında hizmet vermeye başladığında fiziksel koşulları, yatak kapasiteleri ve sağlık insan gücü mevcudiyeti hayli yetersizdi. Daha nitelikli sağlık hizmeti sunumu için tüm bu eksikliklerin bir an önce tamamlanması gerekiyordu. Bu nedenle vakit kaybetmeden çalışmalara başlanarak, mevcut binalar onarımdan geçirildi ve yeni binalar inşa edilerek kullanım alanı genişletildi. Bir yandan hastanelerin fiziksel koşulları iyileştirilirken diğer yandan personel kadrosunun tamamlanmasına gayret edildi.

1927 yılında Refik Bey, 1933 yılında İsmet Bey Binaları'nın hizmete açılmasıyla Ankara Numune Hastanesi, yeni rejimin başkentine yakışacak bir sağlık kurumu niteliği kazandı. Özellikle 1935 senesinde Alman hekimlerin Türkiye'ye gelmeye başlaması ve altı hekimin Ankara Numune Hastanesi'nde istihdam edilmesiyle, hastanenin uzman hekim kadrosu genişledi. Bu durum sunulan tedavi hizmetlerinin kalitesini de olumlu yönde etkiledi.

Sivas, Erzurum ve Diyarbakır Numune Hastanelerinin de fiziksel koşulları mevcut imkânlar çerçevesinde düzeltilmeye çalışıldı; ek binalarla yatak kapasitesi arttırıldı. Ancak bu kurumlarda en büyük problem, yetişmiş sağlık insan gücü istihdamı noktasında yaşandı. Sıhhiye Vekâleti'nin hekim yetiştirme konusundaki çabalarına ve mezunların mecburi hizmetle yükümlü tutulmalarına rağmen ülkenin hekim açığını kısa sürede tamamlamak mümkün olmadı. Bu nedenle özellikle Erzurum, Diyarbakır ve Sivas Numune Hastanelerine başvuran hastalar, zaman zaman tıbbın her dalından uzman hekime ulaşma imkânı elde edemedi.

Numune Hastanelerinde sadece hekim istihdamında değil hemşire ve ebe gibi diğer sağlık personelinin istihdamında da büyük sorunlar yaşandı. Vekâlet'in, hekim yetiştirme konusuna verdiği önemi, hemşire ve ebe gibi sağlık personelinin yetiştirilmesine yeterince vermediği görülüyordu. Çünkü 1946 yılına kadar ülkede hemşirelik eğitimi veren Hilal-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi dışında herhangi bir eğitim kurumu yoktu. İstanbul, Balıkesir ve Konya'da Ebe Mektepleri adıyla ebe yetiştiren okullar mevcuttu. Fakat bu eğitim kurumlarından mezun olan hemşire ve ebe sayısının, sağlık sorunlarıyla yüklü nüfusun ihtiyacına yetemeyeceği açıktı. Bu nedenle 1924-1938 yılları arasında Numune Hastanelerinde hemşirelik bakım hizmetlerinin arzu edilen şekilde sunulduğunu söylemek güçtü.

Süreç içerisinde sağlık insan gücü eksikliğine dair yaşanan sorunlara, tıbbi malzeme, fizik mekân ve yatak kapasitesi yetersizliği gibi problemler de eşlik etti. Ancak bahsedilen tüm bu olumsuzluklara rağmen, Numune Hastaneleri açıldıkları ilk günden itibaren yataklı tedavi hizmetleri alanında önemli bir boşluğu doldurmaya; hem kuruldukları merkezlerde hem de çevre vilayetlerdeki vatandaşların ihtiyacını karşılamaya başladı. Sağlık hizmetlerine erişim açısından ülkenin doğusuyla batısı arasında yaşanan eşitsizliğin kısa sürede giderilmesi mümkün değildi. Fakat eldeki istatistikler Numune Hastanelerinin, bu sorunun çözümünde ve sosyal adaletin sağlanmasında aktif görev üstlendiğini gösteriyordu. Modern hastanecilik anlayışının birer örneği olarak tesis edilen Numune Hastanelerinde, 1924-1938 yılları arasında yaklaşık 720.000 hasta ayaktan, 95.000 hasta yatırılarak tedavi altına alındı. Bu

rakamlar, Sıhhiye Vekâleti'nin Numune Hastanelerini kurmakla ne kadar isabetli davrandığını gösteriyordu.

Erzurum ve Diyarbakır'da kurulan Numune Hastaneleri, söz konusu coğrafyada devletin varlığını göstermesi ve gücünü pekiştirmesinde de itici bir unsur oldu. Bu hastanelere yapılan başvuruların sayısındaki artış, vatandaşın devlete ve hükümete güvendiğinin, batıl inançlarını yavaş yavaş terk ettiğinin ve modern tıptan yararlanma konusunda istekli olduğunun bir kanıtıydı.

Cumhuriyet ilk yıllarında devletin mali kaynakları sınırlı olduğundan, her bölgede bulaşıcı hastalıklarla mücadele teşkilatı kurulamadı. Bu nedenle Numune Hastaneleri, bulaşıcı hastalıklardan korunma ve bu hastalıkların tedavisinde de sorumluluk aldı. Örneğin Haydarpaşa Numune Hastanesi bulaşıcı (intani) hastalıklar kliniğinde 1936-1938 yılları arasında yaklaşık 950 hasta yatırılarak tedavi edildi. Ayrıca Numune Hastaneleri hekimleri tarafından belirli zamanlarda halka, bulaşıcı hastalıklardan korunma hususunda çeşitli konferanslar verildi. Kurum içerisinde de sağlık eğitimine devam edilerek, başvuran hastalar ihtiyaç duydukları konularda doktorlar tarafından bilgilendirildi. Tüm bu çalışmalar değerlendirildiğinde, Numune Hastanelerinin, sundukları koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleriyle, genç Cumhuriyet'in sağlıklı nüfus idealine ulaşmasına destek verdiği görülüyordu.

Birer ihtisas ve eğitim kurumu olarak işlev görmesi beklenen Numune Hastaneleri bu görevi de zamanla yerine getirmeye başladı. Tıp Fakültesi'nden mezun olan hekimler bu hastanelerde asistan olarak istihdam edildi ve ihtisasını tamamlayanlar, mecburi hizmetle yükümlü tutularak ülkenin farklı bölgelerinde görevlendirildi. Ayrıca kurum içinde düzenlenen ve tıbbi müsamere adı verilen bilimsel toplantılar, donanımlı hekimlerin yetişmesine ve Numune Hastanelerinin ihtisas kurumu kimliği kazanmasına katkıda bulundu. Dünyadaki tıbbi gelişmeleri yakından takip edebilmek amacıyla Numune Hastaneleri hekimleri zaman zaman uluslararası kongrelere de katıldı. Bu kongreler, Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlık hizmetlerine verdiği değeri göstermesi ve Numune Hastanelerinin örnek birer sağlık kurumu olarak Avrupa'da tanınması bakımından önemliydi.

Numune Hastanelerinin kuruluşunda ve gelişiminde pek çok hekimin katkısı bulunmaktaydı. Ancak özellikle Ankara Numune Hastanesi Başhekimi Dr. Ömer Vasfi Aybar, Sivas Numune Hastanesi Başhekimi Dr. Sırrı Alıçlı, Erzurum Numune Hastanesi Başhekimi Dr. Mahmut Salim Cimilli, Diyarbakır Numune Hastanesi Başhekimi Dr. Burhanettin (Burhan) Bengü, Haydarpaşa Numune Hastanesi Başhekimi Dr. Kazım Lakay gibi isimler Numune Hastaneleriyle özdeşleşmiş şahıslar arasındaydı.

Sonuç olarak Numune Hastanelerinin açıldıkları yerler, kuruluş ve işleyiş tarzına bakıldığında kökenleri Osmanlı'ya dayanmakla birlikte, Cumhuriyet'e özgünlüğün ağır bastığı görülmektedir. Cumhuriyet yönetimi için üretim, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmanın anahtarıdır. Bu açıdan ele alındığında ve üretimin temel ögesinin insan olduğu düşünüldüğünde, Numune Hastaneleri doğrudan insana yapılan bir yatırımdır.

Numune Hastanelerinin Cumhuriyete özgünlüğü tartışmaya açılacak olursa, bu kurumların II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar uzanan "*ulusallık*" zihniyetinin bir karşılığı olduğu söylenebilir. Bu zihniyetin yerleşmesinde başta Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü Hükümetleri, Dr. Refik Saydam ve diğer sağlık bakanlarının kişisel adımlarının rolü büyüktür. Atatürk dönemi kurulan hükümetlerin programlarına bakıldığında hemen hepsinde sağlık işleriyle ilgili hedeflerin bulunması, yukarıda Numune Hastanelerinin kuruluş dinamiğiyle ilgili söylenenleri desteklemektedir.

Numune Hastaneleriyle ilgili dikkat çekici bir diğer nokta da, tümünün hem tek bir kurum gibi hem de kuruldukları bölgelerin coğrafi özellikleri dikkate alınarak incelenebilecek kurumlar olmasıdır. Böyle bakıldığında 1924'te kurulan Ankara Numune Hastanesi'nin öncü bir rolünün olduğu söylenebilir. Zira Tokat Memleket Hastanesi, Ankara Numune Hastanesi örnek alınarak 1935'te Tokat İl Özel İdaresi tarafından tesis edilen bir sağlık kurumudur. 1936 yılında açılan Haydarpaşa Numune Hastanesi, Atatürk döneminde kurulan son Numune Hastanesidir. 1947'de Trabzon'da, 1990'da Adana'da ve 1996'da Konya'da hizmet vermeye başlayan

Numune Hastaneleri, Atatürk dönemi sağlık politikaları ve sağlık anlayışının sonraki yıllarda devam ettiğinin göstergesidir. Özetle 1924'te kurulan Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır Numune Hastanelerinin adıyla müsemma bir örnek teşkil ettiğii söylenebilir. Bu durumu rakamlarla ifade etmek gerekirse Cumhuriyet ilan edildiğii dönemde belediyelere ait 6, il özel idarelerine ait 45 adet hastane bulunmaktadır. 1937 yılına gelindiğinde, belediye hastanesi sayısı 19'a, il özel idareleri tarafından açılan ve memleket hastanesi olarak adlandırılan hastane sayısı 76'ya yükselmiştir.

Yukarıda da detaylandırıldığı üzere Sıhhiye Vekâleti'nin bu hastaneleri kurarken ortaya koyduğu hedeflerin pek çoğuna ulaştığı tespit edilmektedir. Ancak ilerleyen süreçte ülkedeki tıp fakültelerinin sayısının artması, ihtisaslaşmada, küresel ve ulusal sağlık politikalarında yaşanan değışimler, Numune Hastanelerinin fonksiyonlarının başka kurumlara devrini gerektirmiştir. Günümüzde Ankara, Haydarpaşa ve Adana Numune Hastaneleri, eğitim ve araştırma hastanesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Konya, Trabzon ve Sivas Numune Hastaneleri hizmet sunumuna devam etmekle birlikte, son yıllarda Trabzon Numune Hastanesi'nin kapatılması gündeme gelmiştir. Diyarbakır Numune Hastanesi 1982 yılında Diyarbakır Devlet Hastanesi adını almış; Erzurum Numune Hastanesi binası 2011 yılında tamamen yıkılarak yerine otopark ve engelli parkı yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1.Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi

Kızılay Arşivi

TBMM Arşivi

Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) Arşivi

2.Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara 1973 İl Yıllığı

Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı

Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır 1973 İl Yıllığı

Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yıllığı 1973

Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas 1973 İl Yıllığı

Diyarbakır İl Yıllığı 1967

Düster (İkinci Tertip ve Üçüncü Tertip)

Erzurum İl Yıllığı 1967

İstatistik Yıllığı 1931-1932

İstatistik Yıllığı 1934-1935

İstatistik Yıllığı 1936-1937

Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMM Z. C.)
Türkiye Cumhuriyeti Büyük Ticaret Salnamesi (1928)
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1929-1930
Sicilli Kavanin

3.Kitaplar

40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi; Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1965.

50. Yıllarda Ankara Numune Hastanesi; Ankara, 1977.

50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933; Cilt-1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975.

80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003); Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.

Adak, Nurşen Özçelik; **Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme,** Birey Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2002.

Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu,** 10. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2012.

Akar, Nejat; **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Dr. Albert Eckstein,** Gürer Yayınları, İstanbul, Eylül 2008.

Akdur, Recep v.d., **Halk Sağlığı,** Antıp Aş Tıp Kitapları ve Bilimsel Yayınlar, No:26, Ankara, 1998.

Akdur, Recep; **Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması,** Ankara, 1999.

Akgün, Seçil Karal, Murat Uluğtekin; **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II,** Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001.

Akgün, Tahsin; **Erzurum**, Tan Matbaası, İstanbul, 1955.

Akın, Yiğit; **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Aksu, Lütfi; **Malarya (Sıtma)**, Ankara, 1943.

Akşin, Sina; **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Akyay, Necmettin; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sağlık Örgütleri ve Sosyal Kuruluşlar**, Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Bölümü Yayınları No.19, Ankara, 1982.

Ankara Numune Hastanesi Bülteni; Cilt:1, Sayı:1, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., Ocak-Şubat 1961.

Arar, İsmail; **Hükümet Programları (1920-1965)**, Tipo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul, 1968.

Aslan, Yavuz; **TMMM Hükümeti-Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yayınları Tarih Serisi:3, Ankara, 2001.

Aslanoğlu, İnci; **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, Eylül 2010.

Aşgın, Sait; **Atatürk'ten Günümüze Doğu Anadolu**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002.

Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümünde Rakamlarla ve Fotoğraflarla Kalkınan Türkiye; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT:1788, Ankara, Ekim 1981.

Atatürk Dönemi Maliye Politikaları; T.C. Maliye Bakanlığı, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008.

Atatürk ve Etimesgut; Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2003.

Atatürk, Kemal; **Nutuk 1919-1927**, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 2004.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; Cilt: I, 5. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Atnur, İbrahim Ethem; **Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi)**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006.

Aydın, Erdem; **Dünya ve Türk Tıp Tarihi**, Güneş Kitabevi, Ankara, 2006.

.....; **Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara, 2002.

Aydoğan, Metin; **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, Umay Yayınları, 25. baskı, İzmir, 2005.

Başar, Zeki; **Erzurum Verem Hastanesi’nin Kuruluşu ve Beş Yıllık Çalışmaları**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1957.

Berkes, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2004.

Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans**, Hazırlayan: İsmail Hacifettahoğlu, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd, Şti, Ankara Nisan 2007.

Beysanoğlu, Şevket; **Bütün Cepheleriyle Diyarbakır**, Şehir Matbaası, İstanbul, 1963.

Birinci Türk Çocuk Hekimliği Kongresi 18 İlkteşrin 1938 Ankara Numune Hastanesi Konferans Salonu Zabıtları; Ekspres Basımevi, İstanbul, 1939.

Bolak, Orhan **Hastanelerimiz**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.

Bruinessen, Martin van; **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul, Mayıs 2013.

Bulduk, Abdülğani Fahri; **Diyarbakır Valileri**, Haz: Eyüp Tanrıverdi, Ahmet Taşğın, Medrese Yayınları, İstanbul, Eylül 2007.

Bulut, Sebahattin; **Damla Damla Erzurum**, Kültür Yayınları, Erzurum, 1989.

Bulut, Sebahattin; **Erzurum Çarşı Pazar**, Kültür Yayınları, Erzurum, 1997.

Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri (1923-1982) ve 1982 Yılı Çalışmaları; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No:505, Ankara, 1983.

Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır; Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır, 1938.

Cumhuriyet’in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri; Türkiye Tıp Akademisi, Yeni Seri No:4, İstanbul, 2010.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi; Ankara, 1998.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas; Haz:Mehmet Oduncu v.d., Devran Matbaacılık, Aralık 1998.

Çavdar, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, 3. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

.....; **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, Eylül 2003.

Çoker, Fahri; **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, Cilt: I- III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1994.

Çoker, Fahri; **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:11, Ankara, 1996.

Çufalı, Mustafa; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- VIII. Dönem (1946-1950)**, III. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:146, 2012.

Demirel, Ahmet; **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Demirel, Fatmagül; **Sultan II. Abdülhamid'in Mirası İstanbul'daki Kamu Binaları**, İstanbul Ticaret Odası Kültürel ve Sanatsal Araştırmalar Yayın No:2011-11, İstanbul, 2011.

Dirican, Rahmi, Nazan Bilgel; **Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993.

Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905); Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Üçüncü Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999.

Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905); Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Dördüncü Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999.

Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905); Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Beşinci Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Acar Matbaası, İstanbul, 1999.

Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 2; Editörler: Yusuf Kenan Haspolat, Nizamettin Hamidi, Uzman Matbaacılık, İstanbul, Kasım 2013.

Doktor Şerif Bey; **Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hazırlayan: Murat Küçükkuşurlu, Serander Yayıncılık, Trabzon, 2011.

Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982.

Durmaz, Özlem; **Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik (1934-1946)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Duru, Muhittin Celal; **Sağlık Bakımından Köy ve Köycülük**, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Sümer Matbaası, Ankara, 1941.

Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.

Ekdal, Müfid; **Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi Tıbhane'den Nümûne'ye**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982.

Fişek, Nusret H.; **Halk Sağlığına Giriş**, Hacettepe Üniversitesi-Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No:2, Çağ Matbaası, Ankara, 1985.

Frik, Feridun; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri 1923-1938**, Universum Basımevi, Bayer Leverkusen Almanya, 1938.

Gökay, Fahrettin Kerim; **Sağlık ve Sosyal Yardım Cephesinde On Beş Yıllık Manası**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938.

Güneş, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2009.

.....; **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ağustos 2012.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1992.

Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi; Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939.

Güntekin, Reşat Nuri; **Kavak Yelleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1991.

Hacıfettahoğlu, İsmail; **Milli Mücadele'de Hilâl-i Ahmer**, Tuna Ofset Matbaacılık, Ankara, Mayıs 2007.

Halk Sağlığı; Editörler: Çağatay Güler, Levent Akın, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.

Hasan Tahsin; **Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı; Ahmed İhsan Basımevi Ltd. İstanbul, 1938.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yıllığı II; Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1939.

Haydarpaşa Numune Hastanesi 1938-1939 Yıllığı III; Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1942.

İhsanoğlu, Ekmeleddin; **Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

İnan, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

İnan, Arı; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara, 1996.

İnönü, İsmet; **Defterler (1919-1973)**, Haz: Ahmet Demirel, 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2001.

İnönü, İsmet; **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 1987.

İnönü, İsmet; **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938**, Hazırlayan: İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, Ankara, 2003.

İran Şehinşahi Haşmetlû Reza Şah Pehlevi Hazretlerinin Teşrifleri Münasebetiyle Yapılacak Merasime Ait Programdır; Hariciye Vekâleti Protokol Dairesi Şefliği, 1934.

İstatistik Göstergeler 1923-2007; Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008.

İstatistik Göstergeler 1923-2009; Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2010.

Kahya, Esin, Ayşegül D. Erdemir; **Bilimin Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 302, Ankara, 2000.

Kansu, Mazhar Müfit; **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Karabekir, Kazım; **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1988.

Karpat, Kemal; **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Kızılcıkelik, Sezgin; **Türkiye’nin Sağlık Sistemi: Bir Medikal Sosyoloji Denemesi**, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

Kocabaşoğlu, Uygur; **Anadolu’daki Amerika**, İmge Kitabevi, Ankara, Ağustos 2000.

Kocatürk, Utkan; **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Koç, Vehbi; **Hayat Hikâyem**, Hürriyet Ofset A.Ş., İstanbul, 1973.

Konyar, Basri; **Diyarbakir Yıllığı** Cilt: III, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

Kopar, Metin; **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

Küçükuşurlu, Murat; **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, 1. baskı, İstanbul, Eylül 2008.

.....; **Erzurum Belediyesi Tarihi-II Tek Parti Dönemi (1930-1950)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, 1 baskı, İstanbul, Kasım 2011.

.....; **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

LEMON Eğitim Rehberi (Learning Materials On Nursing); T.C.Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

Lukett, George Sparr, Harold Farnsworth Gray; **Sıhhat-i Umumiye İdaresi Esasatı**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1341.

Mazhar Osman; **Sıhhat Almanığı**, Kader Matbaası, İstanbul, 1933.

Meray, Seha, Osman Olcay; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.409, Ankara, Eylül 1977.

Musliheddin Safvet; **Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti**, 1341.

Mutlu, Asım; **Sağlık Yapıları ve Hastaneler**, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları:36, İstanbul, 1973.

Müderrişoğlu, Alptekin; **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1981.

Neumark, Fritz; **Boğaziçi'ne Sığınanlar Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim, Siyaset ve Sanat Adamları**, Neden Kitap Yayınları, İstanbul, Ocak 2008.

Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır; Yay. Haz: Kenan Yakuboğlu v.d., Diyarbakır Valiliği, Haziran 2011.

Öcek, Zeliha, Ata Soyer; **Türkiye’de Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Birikimimiz: 2000-2004 Fotoğrafi**, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2007.

Özata, Metin; **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yayınları, İzmir, Mayıs 2007.

Özbay, Kemal; **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri**, Cilt:1, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976.

Özbek, Yıldırım Celil Arslan, **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt: II, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Kayseri, 2008.

Öztoprak, İzzet, vd.; **Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye**, Cilt:III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

Öztürk, Kazım; **Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927)** I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:1, Ankara, 1993.

.....; **Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem (1927-1931)**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:8, Ankara, 1995.

Öztürk, Saygı; **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

.....; **Kasadaki Dosyalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.

Propaganda ve Yayın İşlerine Ait Çalışmalar (1923-1954); Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Basımevi, Ankara, 1955.

Rehabilitasyon Hakkındaki Etüdlerimiz; Haz: Muzaffer Uğraşkan, Sayı:2, Ankara Sağır, Dilsiz ve Körler Derneği, Özel Matbaası, 1962.

Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl (1922-1962); Hazırlayan: Yusuf Tunca, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınlarından No. 303, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1964.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

Sarıoğlu, Mehmet; **“Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Selvi, Haluk; **Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

Shaw, Stanford J., Ezel Kural Shaw; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C:2, E Yayınları, İstanbul, 2000.

Shaw, Stanford J.; **Yahudi Soykırımı ve Türkiye (Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü 1933-1945)**, Çevirenler: Fahir Armaoğlu, A. Kutluk Armaoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2014.

Soyak, Hasan Rıza; **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.

Şahingiray, Özer; **Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931–1938**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955.

Şehsuvaroğlu, Bedi N.; **İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, Kemal Matbaası, İstanbul, 1953.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., v.d.; **Türk Tıp Tarihi**, Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa, 1984.

Tanpınar, Ahmet Hamdi; **Beş Şehir**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Tarih IV; Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Tekeli, İlhan; **Türkiye'de Kentleşme Yazıları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

Temel, Mehmet; **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele**, Nehir Yayınları, İstanbul, Mart 2008.

Tonbul, Zehra Özgün Forta; **Tarihi Hastaneler- Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne ilk Sivil Hastaneler**, Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, Novartis Kültür Yayınları No:20, Birinci Basım, İstanbul, Aralık 2009.

Tor, Çetin; **Bursa Tabip Odası Tarihi (1928-2013)**, Rota Ofset Matbaacılık, Bursa, 2013.

Turan, Murat; **CHP'nin Doğuda Teşkilatlanması (1923-1950)**, Libra Yayınevi, İstanbul, 2001.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe** 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2004.

.....; **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (Birinci Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2005.

.....; **Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap (İkinci Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1996.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Cilt:1, Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Aralık 2013.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, T.C. Başbakanlık Personel ve prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına; Ulusal Matbaa, Ankara, Temmuz 1942.

Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası (29 Birinci Teşrin 1933) Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi; Hilal Matbaası, İstanbul, 1933.

Ünver, Süheyl; **Sivas Tıp Sitesi (H.614-M.1217)**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını:4, Sivas, 1980.

Yataklı Tedavi Kurumları; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, Aralık 2005.

Yıldırım, Nuran; **Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi**, Ajans Es, İstanbul, Mayıs 2010.

.....; **İstanbul'un Sağlık Tarihi**, Düzey Matbaacılık, İstanbul, 2010.

Zürcher, Erik Jan; **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

.....; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

4.Makaleler

Adasal, Rasim; **"Gençlik Yıllarımın Erzurum'u"**, Çeşitli Yönleriyle Erzurum ve Çevresi, Ulusal Verem Savaşı Derneği XXI. Kongresi, 27-30 Haziran 1968.

.....; **"Sıhhat Ölçüsü İle Erzurum"**, Atayolu, Yıl:1, Sayı:2, Erzurum, Nisan 1939.

Âfetinan, Ayşe; **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. baskı, Ankara, 1998.

Ağırbaş, İsmail, Yasemin Akbulut, Ömer Rıfkı Önder; **"Atatürk Dönemi Sağlık Politikası"**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:48, Güz 2011.

Ak, Bilal; “*Hastane Sistemi*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

.....; “*Yataklı Tedavi Kurumları*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Ak, Mehmet; “*19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:17, Bahar 2001.

Akbaş, İsmail; “*Kral Emanullah Han’ın Türkiye Gezisi*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: VII, Sayı:16-17, Bahar-Güz 2008.

Akçay, İlhan; “*Atatürk Devrinde Sağlık Hizmetleri*”, **IX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 21-25 Eylül 1981**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Akdemir, Nuran, Yeliz Akkuş; “*Rehabilitasyon ve Hemşirelik*”, **Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 2006.

Akdur, Recep; “*Cumhuriyet’ten Günümüze Sağlık İnsangücü Politikaları*”, **Hekim ve İnsan**, Sayı:1, Ankara, Ocak 1999.

.....; “*Sağlık Bakanlığı’na İzlenen Hekim İstihdam Politikaları*”, **Toplum ve Hekim**, Cilt:10, Sayı:68, Temmuz-Ağustos 1995.

.....; “*Türkiye’de Sağlık Politika ve Hizmetleri*”, **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998.

Akın, Ayşe, Nihal Bilgili Aykut; “*Nüfus Politikası Oluşturulmasında Türkiye Deneyimi*”, **Sağlık ve Toplum Dergisi**, Sayı:3, 2011.

Akgün, Seçil; “*Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1988.

Aksoy, Osman Gazi; “*Sağlık Kavramı ve Bireyin Yaşamında Sağlık Hakkı*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Aydoğan, Erdal; “*Üçüncü Umumi Müfettişliği’nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:33-34, Mayıs- Kasım 2004.

Akyıldız, Nazlı; “*Türkiye’de Temel Sağlık Hizmetleri*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Alantar, İhsan Hilmi; “*Asri Bir Çocuk Hastanesinin Vazifeleri*” **Anadolu Kliniği**, Yıl:3, Sayı:1, Haziran 1935.

Alıçlı, Sırrı; “*Başlangıç ve Hastanenin Tarihçesi*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, 1941.

.....; “*Umumi Düşünceler*”, **Sivas Nümune Hastanesi 1940 Yıllığı**, Kader Basımevi, İstanbul, 1942.

Altay, Sadet; “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tokat Vilayetinde Sağlık Hayatı ve Sorunları (1923-1938)*”, **Tokat Sempozyumu Bildiriler 01-03 Kasım 2012**, Cilt: III, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 2013.

Arda, Berna; “*30’lular Kuşağının Önemli Bir Temsilcisi Dr. Mediha Eldem*”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, Cilt:55, Sayı:2, 2002.

Arı, Kemal; “*Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı:23, 1992.

Aşgın, Sait; “*Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:50, Cilt: XVII, Temmuz 2001.

Atakam, Şerif; “*Dâhiliye Servisi Hakkında Birkaç Söz*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, 1941.

Ateş, Sevim; “*Robert Oerley’in İstanbul’da Bilinmeyen Bir Yapısı: Tuzla İçmeleri Kaplıca Oteli*”, **Mimarlık**, Sayı:361, Eylül-Ekim 2011.

Atıcı, Elif, Sezer Erer; “*Türk Kadınlarının Tıp Eğitimine Başlama Süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler*”, **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:35, Sayı:2, 2009.

Aydın, Erdem; “*Atatürk’ün Sağlık Kavram ve Anlayışı*”, **Ankara Tıp Mecmuası**, Cilt:48, 1995.

.....; “*19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması*”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:15, 2004.

.....; “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*”, **Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi**, Cilt.31, Sayı.3, 2002.

.....; “*Türkiye’de Sıtma Mücadelesi*”. **III. Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Aydın, Mithat; “*Sivas Vilayetinde American Board of Commission for Foreign Missions’ın Misyonerlik Faaliyetleri ve 1893 Merzifon Ermeni Ayaklanması*”, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri** Cilt:1, Sivas, 21-25 Mayıs 2007.

Aytepe, Oğuz; “*Milli Mücadele ’de Ankara*”, **Cumhuriyet’in Ütopyası: Ankara**, Hazırlayan: Funda Şenol Cantek, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012.

Baskan, Semih; “*Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı’nın Tarihçesi*”, **Ulusal Cerrahi Dergisi**, Cilt:22, Sayı:1, Yıl:2006.

Başagaoglu, İbrahim, Eren Akçiçek; “*Atatürk’ün Yurt Seyahatlerinde Ziyaret Ettiği Sağlık Kurumları*”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009.

Başar, Zeki; “*Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası*”, **Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Bülteni**, Sayı:4, 1979.

Bayat, Ali Haydar; “*Sivas Darüşşifası’nın Bilinen ve Bilinmeyen Kitabeleri*”, **Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005**, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

Bektaş, Gülfer, Fatma Arslanerer; “*Sağlık İnsangücü Planlamasının Önemi ve Hastane Yönetiminde Sağlık İnsangücü Planlaması*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Berksan, Necip Aziz; “*Kızılay Genel Başkanı Doktor Refik Saydam*”, **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982.

Buğdaycı, Resul, Tayyar Şaşmaz, Süha Aydın; “*Temel Sağlık Hizmetlerinin Anlamı ve Bütünlüğü*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Bülbül, İrfan; “*İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı:9, Yıl:2006.

Can, Nejla; “*Avrupa Birliği İle Entegrasyon Sürecinde Türk Sağlık Sektörünün Durumu*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Canda, M. Şerafettin; “*Türkiye’de Nöropatolojinin Gelişimi “Dünden Bugüne”*”, **Türkiye Ekopatoloji Dergisi**, Cilt:11, Sayı:3, 2005.

Cengizkan, Ali; “*Ankara 1923-1938: Çağdaş Bir Ulus Devletin Modern ve Planlı Başkenti*”, **Ankara: Kara Kalpaklı Kent (1923-1938)**, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.

Cevizler, Erkan, Ali Servet Öncü; “*Erzurum Valisi Mustafa Nazım Bey’in Vilayetteki Çalışmalarına Dair Raporu*”, **History Studies**, Cilt:5, Sayı:1, Ocak 2013.

Ceyhan, Doğan Şükran Sevimli; “*İstanbul’da Kurulmuş Bazı Asker Hastaneleri*”, **Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, İstanbul, 2010.

Çağlayan, Ercan; “*Diyarbakır’da Sağlık Alanında Gelişmeler (1923-1946)*”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt:6, Sayı:6, Haziran 2013.

Çapa, Mesut; “*Erzurum Depremi ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in Erzurum’u Ziyareti*”, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002)**, Erzurum, 2002.

Çavdar, Tefvik; “*Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Çobanoğlu, Nesrin; “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Kurumlarının Tarihçesi*”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008.

Değer, Mebrure, Hanzade Doğan, İnci Hot; “*Atatürk Döneminde (1920-1938) Diyarbakır’da Sağlık Sorunları ve Getirilen Çözümler*” **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009.

Demirel, Ömer; “*Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: XII, 1997.

Doğan, M. Sait; “*Sağlık Sosyolojisi Açısından Sağlık Planlaması*”, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2001.

Ertan, Temuçin Faik; “*Osmanlı Devleti’nde Anayasalı Rejime Geçiş (1876 Kanun-ı Esasi’si)*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, Eylül 1995.

Etiler, Nilay; “*Sağlık Hizmetlerinde Yatay ve Dikey Örgütlenme*” **Toplum Hekimliği Bülteni**, Cilt:21, Sayı:3, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Temmuz 2002.

Fişek, Nusret; “*Türkiye’de Sağlık Politikası*”, **Toplum ve Hekim**, Sayı:34, Eylül 1984.

Gökay, Fahrettin Kerim; “*Atatürk Devrinde Halk Sağlığı*”, **Tedavi Notları**, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1937.

Gökdoğan, Melek Dosay; “*Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas’ın Yeri*”, **Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005**, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

Gül, Abdülkadir; “*XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:41, Erzurum, 2009.

Gül, Muhittin; “Atatürk’ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı:3 (Atatürk Özel Sayısı), Aralık 2006.

Gümüüşcü, Osman; “Sağlık Coğrafyası Bakımından 1920’lerin Türkiye’inde Halk Sağlığı ve Sorunları”, **38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

.....; “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyeti İlk Yıllarında Türkiye’de Halk Sağlığı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:55, Cilt. XIX, Mart 2003.

Güneş, İhsan; “Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 12’den ayrışım, Ankara, 1988.

Gürkan, Mahmut; “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti’nin Propaganda Faaliyetleri”, **İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi**, Sayı:2, Cilt: XXVII, 2013.

Gürsoy, Akile; “Sağlık, Gençlik, Güzellik”, **Üç Kuşak Cumhuriyet**, Editör: Uğur Tanyeli, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Hot, İnci; “Ülkemizde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği - Hukuku - Tarihi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2004.

.....; “Ülkemizde Trahom İle Mücadele”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku-Tarihi**, Cilt:11, Sayı:1, 2003.

Irmak, Yakut; “Refik Saydam Döneminde Sağlık Politikamız” **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982.

Işın, Ekrem; “Ankara: Cumhuriyeti İnşa Eden Kent”, **Ankara: Kara Kalpaklı Kent (1923-1938)**, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.

Karabulut, Umut; “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: VI, Sayı: 15, 2007.

Karasu, Nusret; “Ana Çizgileriyle Erzurum”, **Çeşitli Yönleriyle Erzurum ve Çevresi**, Ulusal Verem Savaşı Derneği XXI. Kongresi, 27-30 Haziran 1968.

Keser, Ulvi; “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İstanbul’da Sağlık Faaliyetleri, Azınlıklara Ait Sağlık Kurumları ve İşletmeleri”, **Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

.....; “*Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Sağlık Faaliyetleri*”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008.

Kılıçoğlu, Önder “*Osteosentezin Tarihi*”, **Dirim**, Sayı:301, Sonbahar 2013.

Koç, Vehbi; “*Ankara’nın İlk Günleri*”, **Atatürk ve Ankara**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, Kasım 1988.

Kodal, Tahir; “*Başbakanlığa Gönderilen Belgeler Işığında Atatürk’ün Vefatından Önce Sağlık Durumu (4 Eylül- 10 Kasım 1938)*”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, Eylül 2008.

Koloğlu, Orhan; “*XIX. Yüzyılda Hac Yoluyla Koleranın Yayılması ve Hanikin Karantina Doktorunun Anıları*”, **III. Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Konuk, Neval; “*Balkanlardaki Osmanlı Hastaneleri*”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008.

Koylu, Zafer, Sadet Altay; *Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920-1923)*”, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:2, Konya, 20-24 Mayıs 2008.

Köşlü, Adem, Tuğba Rezan Ekmekçi; “*Ord. Prof. Dr. Alfred Marchionini’nin Veda Mektubu*” **Türkderm**, Cilt:39, Sayı:2, Yıl:2005.

Kurt, Ali; “*Kongre Sırasında Erzurum’da Sağlık*”, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002)**, Erzurum, 2002.

Kutlu, Cemil; “*İdealist Bir Cumhuriyet Hekimi; Salim Cimilli*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Erzurum, Bahar 2013.

Metintaş, Mustafa Yahya, Ömür Elçioğlu; “*Cumhuriyet’e Doğru Türkiye’de Sağlık Örgütlenmesi*”, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:2, Konya, 20-24 Mayıs 2008.

Namal, Arın, Öztan Öncel; “*Ülkemizde Tıp Öğrenimi Gören İlk Hanımlardan İç Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Müfide Küley*”, **Nobel Meducus**, Cilt:5, Sayı:3, Eylül-Aralık 2009.

Namal, Arın, vd.; “*İstanbul Üniversitesi Rektörlerinden Ord. Prof. Tıp. Tuğgeneral Tefrik Salim Sağlam*”, **Nobel Medicus**, Cilt:4, Sayı:2, Mayıs-Ağustos 2008.

Orallap, Füsün; “*Cumhuriyetin Gururu Kadın Hekimimiz: Kâmile Şevki Mutlu*”, **TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:329, Nisan 1995.

Osman Şevki; “*Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti*”, **Ankara Kliniği**, Cilt:5, Sayı:1-3, İkinci Kanun-Eylül 1934.

Ökdem, Şeyda, Aysel Abbasoğlu, Nevin Doğan; “*Hemşirelik Tarihi, Eğitimi ve Gelişimi*”, **Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı**, Cilt:1, Sayı:1, 2000.

Ökmen, Mustafa; “*Sivas ’ta Kentsel Gelişme*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2001.

Öylü, Lütfi; “*Göz Servisi Hakkında Birkaç Söz*” **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, 1941.

Özaydın, Zuhâl; “*I. Milli Tıp Kongresi*”, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler İstanbul 20-23 Eylül 1993**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Özcan, Abdülkadir; “*Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış*”, **Osmanlılarda Sağlık I**, Editör: Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul, 2006.

Özdemir, Yusuf Ekrem; “*Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları –Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1980’li Yıllara Sağlık Politikaları*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Özden, Neşe; “*Dr. Refik Saydam’ın Türk Sağlık Politikaları Üzerindeki Etkisi (1923-1937)*”, **38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: III, 1-6 Eylül 2002.

Özer, İlbeyi; “*Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Resmi Konuğu Afgan Kralı Amanullah Han’ın Türkiye Ziyareti’nin Türk Basınındaki Yansımaları (1928)*”, **Turkish Studies**, Cilt:8, Sayı:11, Yıl:2013.

Özkan, Salih; “*Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı*” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, Yıl: 2006.

Özsarı, S. Haluk, Muharrem Varlık; “*Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma*”, **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998.

Özsarı, S. Haluk; “*Sağlıkta Yeniden Yapılanma*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Öztek, Zafer; “Sağlıkta Kavramlar”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Öztürk, Mustafa; “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 1999.

Pala, Kayıhan; “Sağlık Ocaklarını Kapatmak Ne Anlama Geliyor?”, **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:5, Mayıs 2008.

Pamir, Fikret; “Ulusal Sağlık Politikamızın Dünü ve Bugünü Açısından Dr. Refik Saydam”, **Dr. Refik Saydam Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları Yayın No:495, Ankara, 1982.

Pekcan, Hikmet, Özgür Uğurluoğlu; “Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı I**, Yıl:7, Sayı:39, Mayıs-Haziran 2001.

Ruzicka, Thomas; “Alfred Marchionini (1899-1965)” **İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt:70, İstanbul, 2007.

Sarıkaya, Makbule; “Bir “Çocuk Kasabası” Sarıkamış”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:23, Erzurum 2004.

Sarıyıldız, Gülden; “Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Bellekten**, Cilt: LVIII, Sayı:222, Ağustos 1994.

Semiz, Yaşar; “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Nisan 2010.

Somunoğlu, Sinem; “Kavramsal Açıdan Sağlık”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, Sonbahar 1999.

Soyer, Ata; “Türkiye’nin İktisadi ve Sosyal Tarihi Bağlamında Başlangıcından 1960’a Kadar Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Bakanlığı”, **Toplum ve Hekim**, Cilt:16, Sayı:6, Kasım-Aralık 2001.

Sur, Haydar, Hakkı Atlı; “Türkiye’de Sağlık Reformu Çalışmalarına Bir Bakış”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Sur, Haydar, Hacer Gürol; “Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar”, **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III Sosyal Değerlendirme**, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Yıl:4, Sayı: 23-24, Eylül- Aralık 1998.

Şehsuvaroğlu, Bedi; “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tarihçesi”, **Dirim**, Cilt: XXV, Sayı:7, Temmuz 1950.

Şeker, Mehmet; “Selçuklu Vakfiyelerinde Sağlık Kurumları ve Sağlık Konusuna Genel Bakış”, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Cilt:1, Konya, 20-24 Mayıs 2008.

Şimşek, Derya; “19. Yüzyılda Sivas'ta Misyonerlik Faaliyetleri”, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri (21-25 Mayıs 2007)**, Cilt:1, Sivas, 2007.

Taşdemirci, Ersoy; “Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:9, Yıl:2000.

Tekeli, İlhan; “Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi”, **Cumhuriyet’in Ankara’sı**, Derleyen: Tansı Şenyapılı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Ocak 2005.

Terzioğlu, Arslan; “Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitime Kısa Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, Yıl:2002.

Tinal, Melih; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:6, 2009.

Tok, Özen; “Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, **Journal of Turkish Studies**, Cilt:3, Sayı:4, Yıl:2008.

Top, Mehmet; “Sağlık Hizmetlerinde Önceliklerin Belirlenmesi: Türkiye’de Öncelik Belirleme Sürecinde Rol Alan Tarafların Görüşleri ve Sağlık Politikalarına İlişkin Değerlendirmeleri”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2006.

Tosun, Hale, Serap Bulduk; “Tarihten Bir Sayfa: Cumhuriyet’in İlk Milli Hemşirelik Okulu”, **Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Tozkoparan, Neşe; “Sivas Amerikan Hastanesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı:28, Bahar 2014.

Tuğcu, Bekir; “Anadolu’da, Canlıda Yapılan İlk Trepanasyon Örneği: Aşıklı Höyük İnsanı”, **Türk Nöroşirürji Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2010.

Tuğluoğlu, Fatih; “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:7, Sayı:13-14, 2008.

Türkmen, M. Nuri; “II. Mahmut Dönemine Kadar Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:6, Yıl:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2005.

Uçkun, Nurullah; “Sağlık Sektöründe Yatırımların Önemi ve Yatırım Kararları”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Uğurlu, Mehmet Cemil; “*Türkiye’de Öncü Bir Toplum Hekimi Dr. Mehmet Cemalettin Or*”, **Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Mecmuası**, Sayı:1, Cilt:47, 1994.

Uğuz, Sacit; “*1895 Tarsus Kolera Salgını*”, **History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı**, 2012.

Unat, Ekrem Kadri; “*Türkiye Tarihinin Son Yüzyılında Sağlık Müesseseleri*”, **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, Cilt: 9, İstanbul, Temmuz 1978.

Utkualp, Nevin, Hicran Yıldız; “*İstanbul’da Ebelik Eğitiminin ve Mesleğinin Tarihsel Gelişimi*”, **Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Üçer, Müjgan; “*Daru’r-Raha ve Rahatoğlu Ailesi’nin Sivas’ın Sosyal Hayatındaki Rolü*”, **Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri**, Sivas, 15-17 Mayıs 2003.

.....; “*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*”, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

.....; “*Selçuklulardan Günümüze Sivas’ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış*”, **Türk Neoplazi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Eylül 1992.

Üçışık, H. Fehim; “*Sağlık Mevzuatının Temel Esasları*”, **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Ünver, A. Süheyl; “*Tesisinin 723’üncü Senesi Devriyesi Dolayısıyla Sivas Hastanesi Tarihçesi 1217-1940*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, Kader Matbaası, 1941.

.....; “*Türkiye’de Tababet ve Hıfzıssıhha Tarihi Hakkında*”, **Türk Tıp Tarihi Arşivi**, Kader Matbaası, İstanbul, 1933.

Varlık, Muharrem; “*Sağlık, Öncelikler, Değişim, Küreselleşme ve Gelecek Trendleri Sağlık Sektöründe Öncelik Belirleme ve Temel Stratejiler*” **Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı**, Yıl:7, Sayı:40, Temmuz-Ağustos 2001.

Yavuz, Ahmet; “*Mukayeseli Hukukta Yaşama Hakkı*”, **Adalet Dergisi**, Sayı:48, Yıl:2014.

Yetkiner, Ethem; “*Kulak Servisi*”, **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı**, İstanbul, 1941.

Yıldırım, Nuran; “*Karantina*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt:4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.

Yıldız, Özgür; “Kuruluşundan II. Meşrutiyet’e Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt:5, Sayı:5, Yıl: Ekim 2012.

Yüksel, Nahit; “Cumhuriyetin “İlk” Bütçesi: Coşku, Gurur ve Kaygı”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, Temmuz-Aralık 2010.

5. Süreli Yayınlar

a.Gazeteler

Ajans Haberleri

Akşam

Cumhuriyet

Cumhuriyet Ankara Eki

Cumhuriyet Bilim Teknoloji

Cumhuriyet Pazar

Diyarbakir

Erzurum

Hâkimiyet-i Milliye

Kızılırmak

Kurun

Milliyet

Numune Gazetesi

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Varlık

Zaman

b.Dergiler

Adalet Dergisi

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Anadolu Kliniği

Ankara Kliniği

Ankara Numune Hastanesi Bülteni

Ankara Tıp Mecmuası

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Askeri Mecmua

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Bülteni

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

Atayolu

Bellekten

Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

Dirim
Diyarbakir Kliniği
Doğuda Sağlık Tıp Dergisi
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Dergisi
Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi
Haydarpaşa Numune Hastanesi Tıp Dergisi
Hekim ve İnsan
History Studies
Journal of Turkish Studies
İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakóltesi Dergisi
İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi
Maliye Dergisi
Mimarlık
Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Neşter
Nobel Meducus
Sağlık Dergisi
Sağlık ve Toplum Dergisi
Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Sıhhiye Mecmuası

Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi
Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi
Tarih ve Düşünce
Tarih İncelemeleri Dergisi
Tedavi Notları
The Journal of Academic Social Science Studies
Toplum ve Hekim
Toplum Hekimliği Bülteni
Turkish Studies
TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi
Türkderm
Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi
Türk Nöroşirürji Dergisi
Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Fevkalade Nüshası
Türkiye Ekopatoloji Dergisi
Türkiye Klinikleri Tıp Etiği - Hukuku - Tarihi Dergisi
Türk Neoplazi Dergisi
Türk Onkoloji Dergisi
Türk Tıp Tarihi Arşivi
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi
Ulusal Cerrahi Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
Yeni Klinik

6. Tezler

Ağaver, Tunç; “*Vilâyet Sâlnâmelerine Göre Erzurum Vilayeti (H. 1310, 1317, 1318)*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2010.

Coşkun, Yasin; “*Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde Bulunan Özel Şahıs Koleksiyonları*”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü**, (Basılmamış Uzmanlık Tezi), İstanbul, 2010.

Gürsel, Ali; “*Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920–1960)*”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.

Karataş, Yakup; “*Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2010.

Korhan, Tuğba Doğan; “*Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938)*”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2011.

Özpekcan, Meliha; “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Politikası (1923 – 1933)*”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

Satar, Gülay; “*Hulusi Behçet ve Behçet Hastalığının Tıp Literatürüne Giriş Süreci*”, **Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 2009.

Tekin, Gürkan; “*Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nden Sağlık Bakanlığı’na (1920-2000)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011.

Tuğluoğlu, Fatih; “*Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Poliğinin Kırsal Kesim Üzerine Etkileri (1929-1939)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

7. Ansiklopedi, Sözlük ve Albümler

Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi, Ankara.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000), 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1953); Cilt:1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Devellioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**; 20.baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.

Gönül Arıksoy (Doktor Ömer Vasfi Aybar'ın kızı) Aile Albümü, İstanbul.

Hıfzıssıhha Albümü 77 Yıllık Başarının Öyküsü; Haz.:Turan Aslan, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi, 2005.

Kayseri Ansiklopedisi; Haz: Abdullah Satoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları/2932. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi:377, Ankara, 2002.

Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Türkçe Sözlük, Cilt:2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.

Türkçe Sözlük, Haz.: Şükrü Halûk Akalın, 11. baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.

Türkçe Tıp Dili Kılavuzu, Kocaeli Üniversitesi Basımevi, Kocaeli, 2006.

Utkan Kocatürk, **Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü**, 9. basım, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 2000.

Yurt Ansiklopedisi, Cilt:4, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

Yurt Ansiklopedisi, Cilt:9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

8. İnternet Kaynakları

http://www.tdb.org.tr/tdb/v2/solmenu_goster.php?yer_id=1&id=410 (Erişim Tarihi: 06.11.2013)

http://anh.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=161:kulak-burun-boz-kl1&catid=1015:cerrah-boeluemlermz&Itemid=549 (Erişim Tarihi: 19.06.2014.)

http://www.anh.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=932:hemir-elik-hizmetleri-etkinlikler&catid=139:hemlik-hizmetleri&Itemid=538 (Erişim Tarihi: 16.7.2014)

<http://www.gata.edu.tr/diyarbakir/tarihce.asp> (Erişim Tarihi: 20.10.2014)

http://www.turkpath.org.tr/files/Tanay_Sureyya.pdf (Erişim Tarihi: 21.3.2015).

EKLER LİSTESİ

- EK.1 Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili Doktor Refik (Saydam) Bey
- EK.2 Sihat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Merkez Teşkilatı
- EK.3 Vilayetler Sihat Teşkilatı
- EK.4 Türkiye'de 1928 Yılında Hizmet Veren Tüm Sağlık Kurumları Gösteren Harita
- EK.5 Ankara Gureba Hastanesi (1922)
- EK.6 Ankara Gureba Hastanesi Başhekimleri
- EK.7 Ankara Gureba Hastanesi Başhekimlerinden Doktor Ömer Vasfi Bey
- EK.8 Ankara Numune Hastanesi Merkez Pavyon (Merkez Bina)
- EK.9 Ankara Numune Hastanesi Taş Pavyon (Taş Bina)
- EK.10 Refik Bey Binası'nın İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf
- EK.11 Refik Bey Binası'nın İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf
- EK.12 Refik Bey Binası İnşa Halinde
- EK.13 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi "Başvekilimiz Tesiat Hususunda İzahat Alıyorlar" (1927)
- EK.14 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi "Başvekil Hazretleri Pavyonun Balkonunda"
- EK.15 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi Esnasında Çekilen Fotoğraf "Numune Hastanesi'nin Heyet-i Umumisinin Manzarası ve Müessesenin Laboratuvarı"
- EK.16 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi Esnasında Çekilen Fotoğraf "Yeni Pavyonun Yandan Manzarası"
- EK.17 Ankara Numune Hastanesi (1927)
- EK.18 Ankara Numune Hastanesi İsmet Paşa Binası Zemin Kat Planı
- EK.19 İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 23 Kasım 1929 Tarihinde Çekilen Fotoğraf
- EK.20 Ankara Numune Hastanesi İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 28 Temmuz 1930 Tarihinde Çekilmiş Bir Fotoğraf
- EK.21 İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 9 Eylül 1930 Tarihinde Farklı Cephelerden Çekilen Fotoğraflar
- EK.22 Vehbi Koç İsmet Paşa Binası'nın İnşaatında İşçilerle Birlikte (1932)

- EK.23 İsmet Paşa Binası'nın Açılış Merasimi (1 Kasım 1933)
- EK.24 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Muhabirinin 1934 Yılında İsmet Paşa Binası'nı Ziyaret Ettiği Esnada Çektiği Fotoğraflar
- EK.25 Ankara Numune Hastanesi Fiziyoterapi Kliniği (1936)
- EK.26 Ankara Numune Hastanesi İlk Hekim Kadrosunda Yer Alan Hekimlerden Bazıları ve Başeczacı Zühtü Bey (1925)
- EK.27 Ankara Numune Hastanesi KBB Mütahassısı Doktor Süleyman İhsan Bey'in 1924 Yılında Düzenlediği Bir Reçete Örneği
- EK.28 1933 Ankara Numune Hastanesi 1933 Yılı Kadrosunda Bulunan Bazı Hekimler
- EK.29 Ankara Numune Hastanesi'nde Bir Cerrahi Operasyon (Operatör Dr. Ömer Vasfi Bey, Fahri, Rifat Ali, Vefik Beyler, Hemşire Zerrin ve Aliye Hanımlar)
- EK.30 Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Haziran 1927 Tarihinde Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyaretinde Şeref Defterine Attığı İmza
- EK.31 Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyareti
- EK.32 Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyaretleri Sırasında Mevcut Hastanelere Dağıtılmak Üzere Yaptığı Bağışı Gösterir Belge
- EK.33 İran Şahı Rıza Pehlevi Ankara Numune Hastanesi Ameliyathanesini Ziyaret Ederken (1934)
- EK.34 Sivas Amerikan Hastanesi Binası
- EK.35 Sivas Memleket Hastanesi
- EK.36 Sivas Amerikan Koleji Binası'nın Fotoğrafları
- EK.37 Sivas Numune Hastanesi'nin İlk Hizmet Binası
- EK.38 Sivas Numune Hastanesi'nin İlk Hizmet Binası
- EK.39 14 Kasım 1930 Tarihinde Yanan Sivas Numune Hastanesi Binası
- EK.40 Sivas Numune Hastanesi'nin Yandığına Dair Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Haberi
- EK.41 1930 Yangınından Sonra İki Yıl Boyunca Sivas Numune Hastanesi Olarak Hizmet Veren Bina (Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi Binası)
- EK.42 Sivas Numune Hastanesi Bahçesi
- EK.43 Sivas Numune Hastanesi (1939)
- EK.44 Sivas Numune Hastanesi Dâhiliye ve İntaniye Klinikleri

- EK.45 Sivas Numune Hastanesi Dâhiliye Kliniği Laboratuvarı
- EK.46 Sivas Numune Hastanesi Cerrahi ve Nisaiye (Kadın Doğum) Klinikleri
- EK.47 Sivas Numune Hastanesi Göz ve Kulak Klinikleri
- EK.48 Sivas Numune Hastanesi'nin 1953 Yılında Açılan Yeni Hizmet Binası
- EK.49 Sivas Numune Hastanesi'nin 1953 Yılında Açılan Yeni Hizmet Binasında Yer Alan Bazı Birimler (1953)
- EK.50 Sivas Numune Hastanesi (1973)
- EK.51 Sivas Numune Hastanesi'ne 1939 Yılında Başhekim Olarak Atanan Dr. Sırrı Alıçlı
- EK.52 Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılı Personel Kadrosu
- EK.53 Erzurum Mareşal Çakmak Hastanesi
- EK.54 Erzurum Gureba Hastanesi Açılış Töreni (1904)
- EK.55 Erzurum Numune Hastanesi'nin Batı Cephesinden Bir Detay-1
- EK.56 Erzurum Numune Hastanesi'nin Batı Cephesinden Bir Detay-2
- EK.57 Erzurum Numune Hastanesi Ana Giriş Kapısı
- EK.58 Erzurum Numune Hastanesi (1933)
- EK.59 Erzurum Numune Hastanesi (1934)
- EK.60 Erzurum Numune Hastanesi (1938)
- EK.61 Erzurum Numune Hastanesi (1973)
- EK.62 Erzurum Numune Hastanesi'nin İlk Başhekimi Dr. Mahmut Salim Cimilli
- EK.63 Erzurum Valisi Zühtü Bey, Erzurum Numune Hastanesi'nin İlk Başhekimi Dr. Salim Cimilli, Sağlık Müdürü Dr. Şerif Soylu Bey
- EK.64 Erzurum Numune Hastanesi Çalışanları Hastane Bahçesinde
- EK.65 Erzurum Numune Hastanesi Sertabipliği'nin Ameliyathane, Dâhiliye ve Hariciye Şubelerinde Çalıştırılmak Üzere Hilal-i Ahmer Riyaseti'nden Hemşire İsteğine Dair Bir Belge
- EK.66 Diyarbakır Numune Hastanesi (1933)
- EK.67 Diyarbakır Numune Hastanesi (1936)
- EK.68 4 Ekim 1936'da Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan Yangından Sonra Birinci Umumi Müfettişi Abidin Özmen'in Başvekâlet'e Gönderdiği Mevcut Durumu Bildirir Telgraf

- EK.69 Sihat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan Yangından Sonra Başvekâlet'e Gönderdiği Rapor
- EK.70 Sihat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan Yangından Sonra Başvekâlet'e Gönderdiği Raporun Devamı
- EK.71 Diyarbakır Numune Hastanesi (1938)
- EK.72 Diyarbakır Numune Hastanesi (1939)
- EK.73 1957 Yılında Diyarbakır Numune Hastanesi Bünyesinde Hizmet Veren Bazı Klinikler
- EK:74 Diyarbakır Numune Hastane Doktorları Tarafından Çıkarılan Diyarbekir Kliniği Adlı Derginin 1935 Yılı Nüshası
- EK:75 Diyarbakır Numune Hastane Doktorları Tarafından Çıkarılan Diyarbekir Kliniği Adlı Derginin 1936 Yılı Nüshası
- EK.76 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-1
- EK.77 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-2
- EK.78 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-3
- EK.79 Haydarpaşa Numune Hastanesi Mutfağı ve Yemek Pişirme Kazanları
- EK.80 Haydarpaşa Numune Hastanesi Çamaşırhanesi
- EK.81 Haydarpaşa Numune Hastanesi Diyet Mutfağı (1937)
- EK.82 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hayati Kimya Laboratuvarı
- EK.83 Haydarpaşa Numune Hastanesi (Açılış Merasiminden Önce- 1936)
- EK.84 Haydarpaşa Numune Hastanesi Umumi Görünüş (1936)
- EK.85 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Merasimi (1 Şubat 1936)
- EK.86 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Töreninde Davetliler Bir Hasta Koğuşunu Gezerken (1 Şubat 1936)
- EK.87 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Töreninde Hastane Doktorları (1 Şubat 1936)
- EK.88 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hasta Odası (1936)
- EK.89 Haydarpaşa Numune Hastanesi Operasyon Salonu (1936)
- EK.90 Haydarpaşa Numune Hastanesi (1957)
- EK.91 Haydarpaşa Numune Hastanesi (1960)
- EK.92 Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin İlk Başhekimi Dr. Kazım Lakay

EK.93 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekimlerinden Prof. Dr. Feridun Şevket Bey'in Bükreş'te Ameliyat Esnasında Çekilen Fotoğrafi (1938)

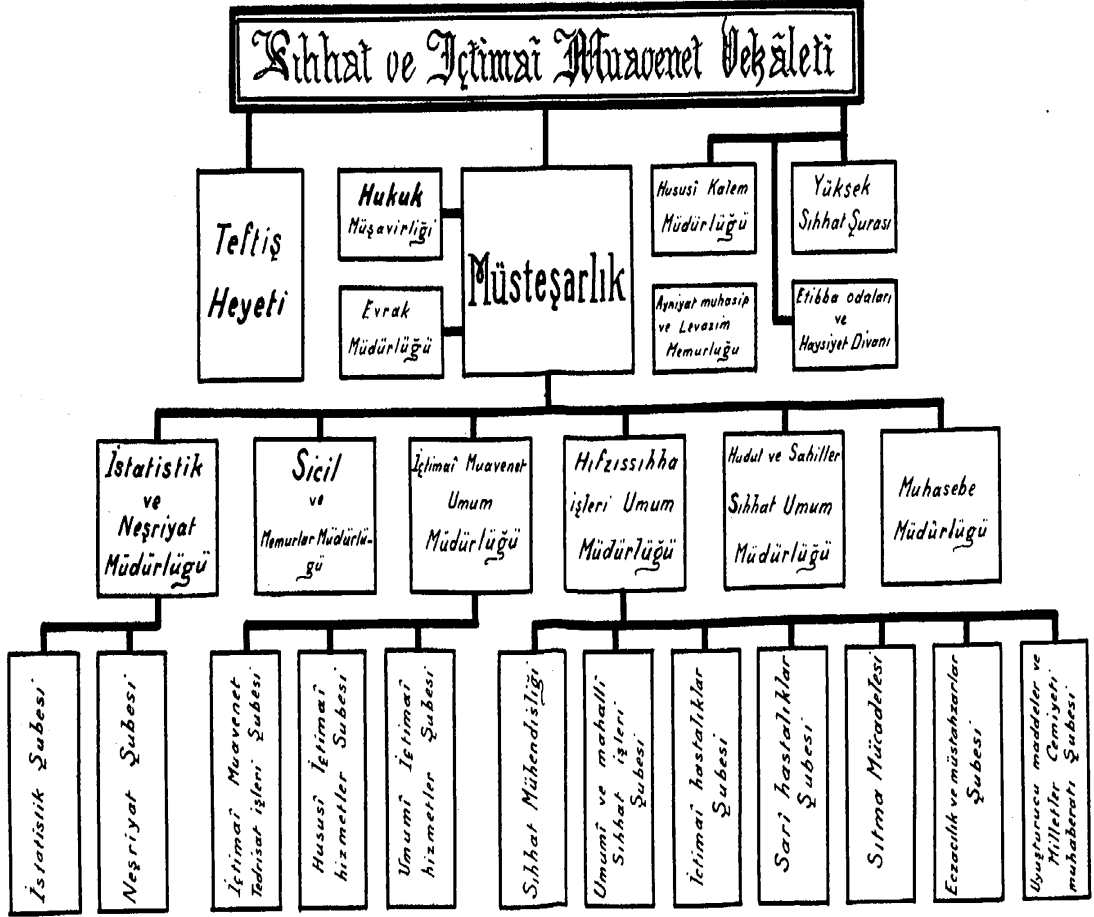
“EKLER

EK.1 Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili Doktor Refik (Saydam) Bey

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 12 Mart 1929.

EK.2 Sihat ve İctimai Muavenet Vekâleti Merkez Teşkilatı

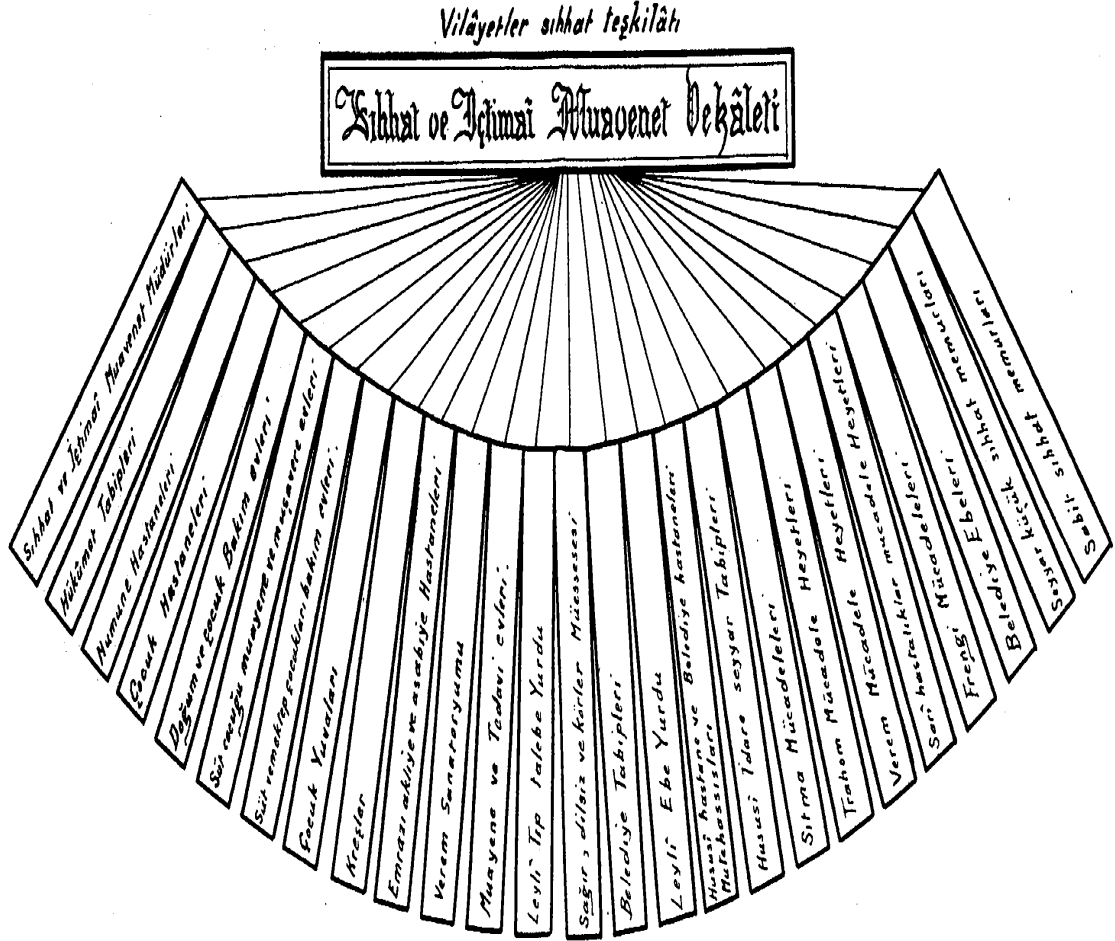

Şekil-1

030 10 10 10 10 10

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.88.

EK.3 Vilayetler Sıhhat Teşkilatı

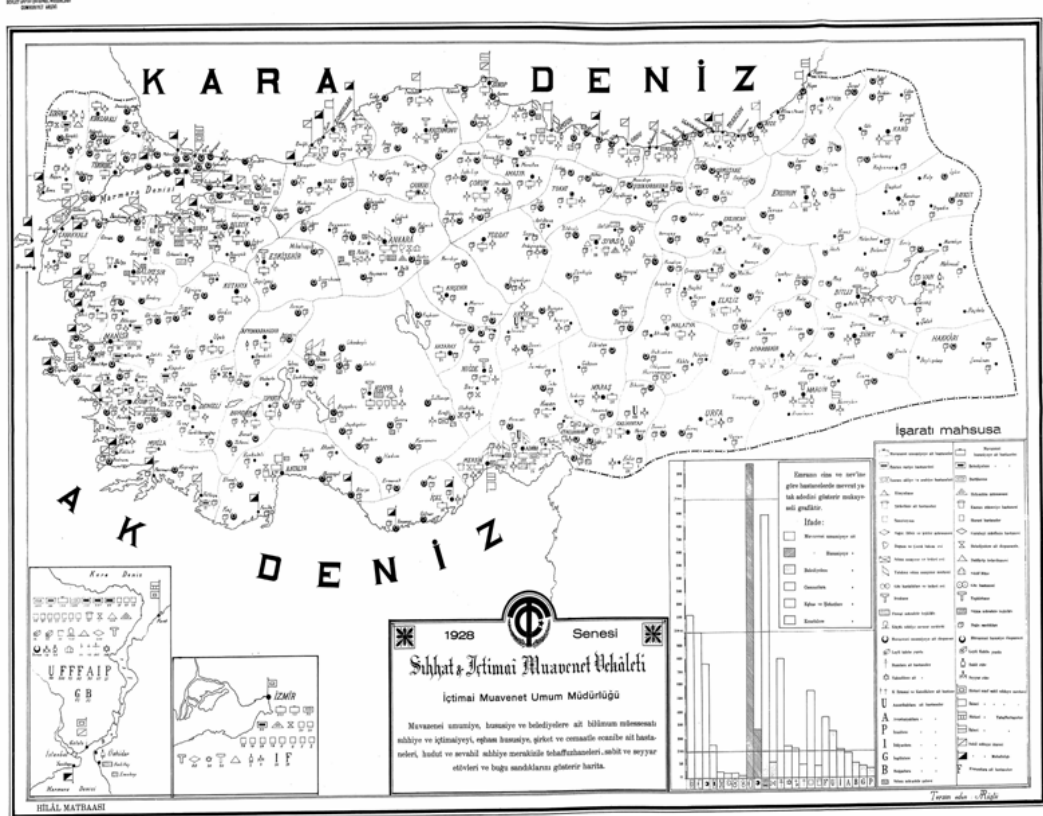

Şekil-2

030 | 10 | 1962/11

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.10.00.00., Yer No: 176.218.11.88.

EK.4 Türkiye’de 1928 Yılında Hizmet Veren Tüm Sağlık Kurumları Gösteren Harita

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, , Fon Kodu:490.01.00. Yer No: 1463.1.1.

EK.5 Ankara Gureba Hastanesi (1922)

1922 Yılında Hastanemizin Görüntüsü

KAYNAK: Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ankara, 1998.

EK.6 Ankara Gureba Hastanesi Başhekimleri

**ANKARA GUREBA HASTANESİ
DEVİRİNDE BAŞHEKİMLİK YAPMIŞ
OLAN HEKİMLER**

Ord. Prof. Dr. Neşet Ömer İRDEL
(1905 - 1908)

Dr. İhsan Arif DEMİR
(1916 - 1918)

Dr. Şadi KONUK
(1921 - 1922)

Prof. Dr. Behçet Sabih ERDURAN
(1922 - 1923)

KAYNAK: Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ankara, 1998.

**EK.7 Ankara Gureba Hastanesi Başhekimlerinden
Doktor Ömer Vasfi (Aybar) Bey**

**KAYNAK: Gönül Arıksoy (Doktor Ömer Vasfi
Aybar'ın kızı) Aile Albümü**

EK.8 Ankara Numune Hastanesi Merkez Pavyon (Merkez Bina)

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi.

EK.9 Ankara Numune Hastanesi Taş Pavyon (Taş Bina)

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi.

EK.10 Refik Bey Binası'nın İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından

Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi.

EK.11 Refik Bey Binası'nın İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi.

EK.12 Refik Bey Binası İnşa Halinde

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi.

EK.13 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi “Başvekilimiz Tesisat Hususunda İzahat Alıyorlar” (1927)

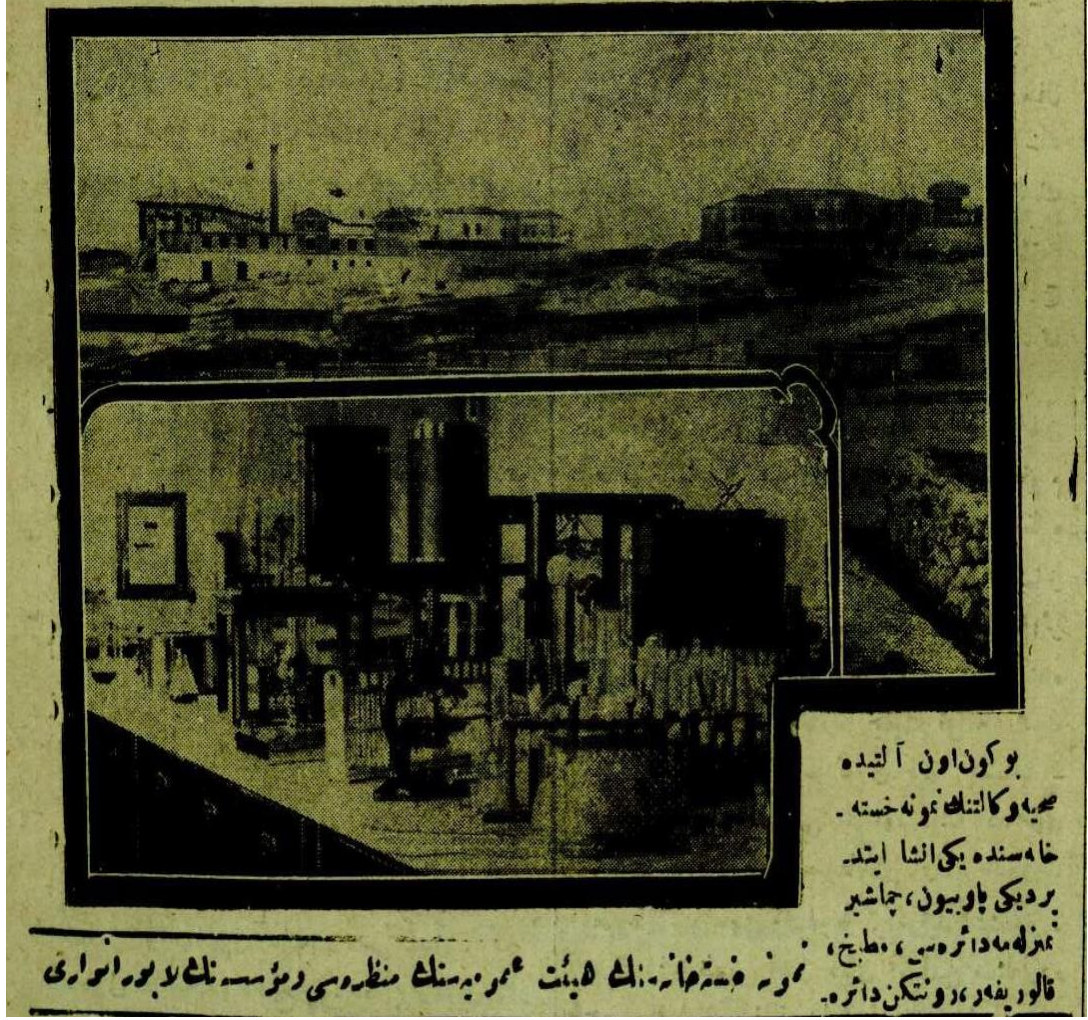
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 20 Mayıs 1927.

EK.14 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi "Başvekil Hazretleri Payyonun Balkonunda"

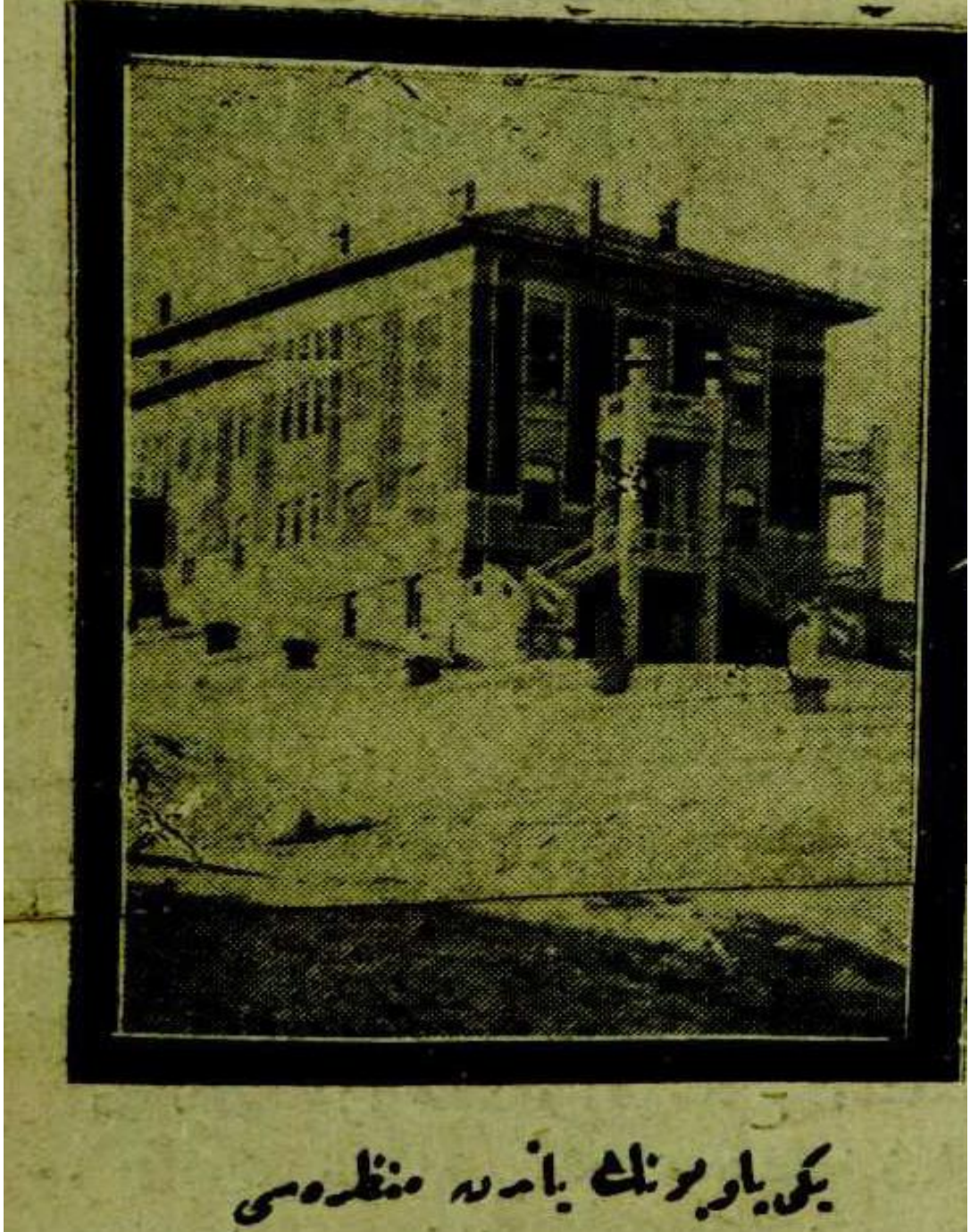
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 20 Mayıs 1927.

**EK.15 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi Esnasında Çekilen Fotoğraf
"Numune Hastanesi'nin Heyet-i Umumisinin Manzarası ve Müessesenin
Laboratuvarı"**

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 19 Mayıs 1927.

EK.16 Refik Bey Binası'nın Açılış Merasimi Esnasında Çekilen Fotoğraf "Yeni Pavyonun Yandan Manzarası"

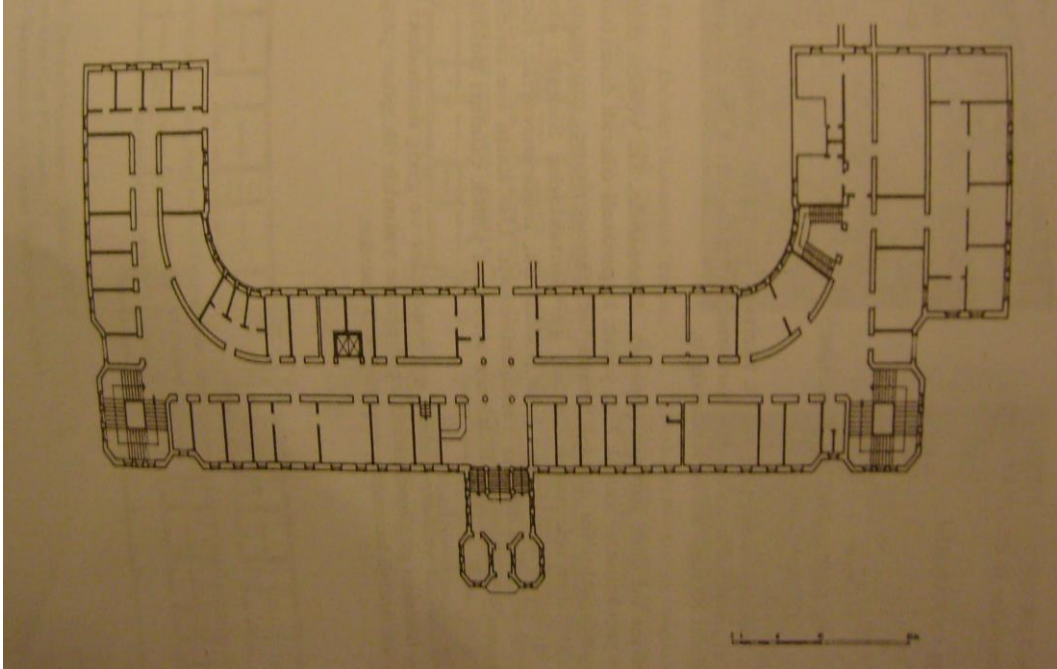
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 19 Mayıs 1927.

EK.17 Ankara Numune Hastanesi (1927)

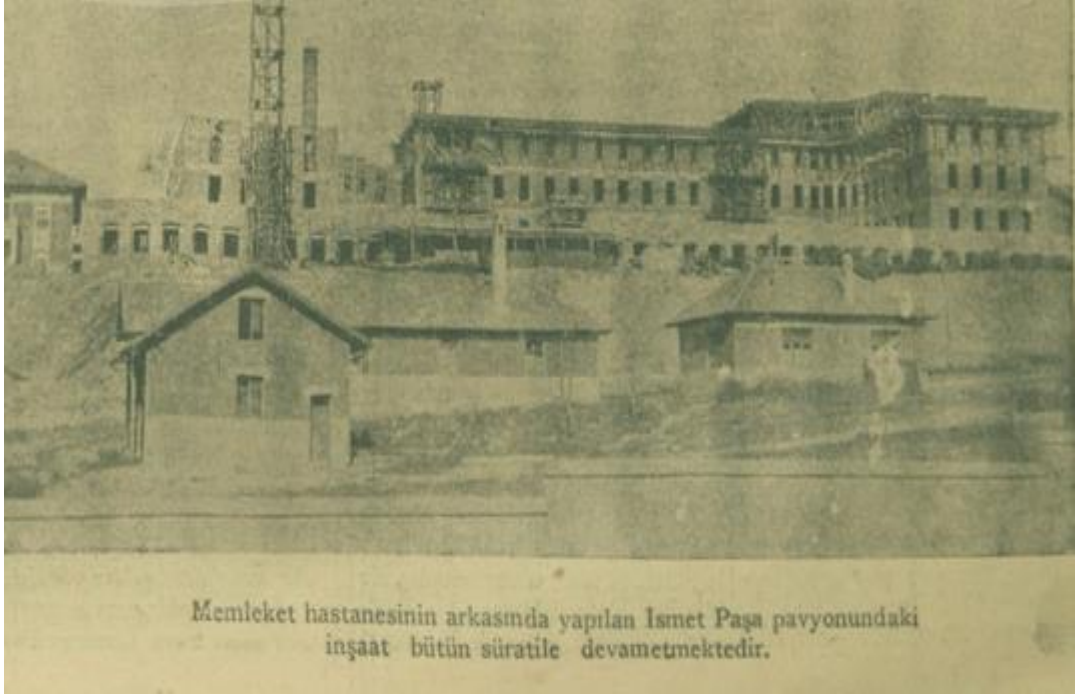
KAYNAK: Gönül Arıksoy (Doktor Ömer Vasfi Aybar'ın kızı) Aile Albümü.

EK.18 Ankara Numune Hastanesi İsmet Paşa Binası Zemin Kat Planı

KAYNAK: İnci Aslanoğlu, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, Eylül 2010, s.213.

EK.19 İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 23 Kasım 1929 Tarihinde Çekilen Fotoğraf

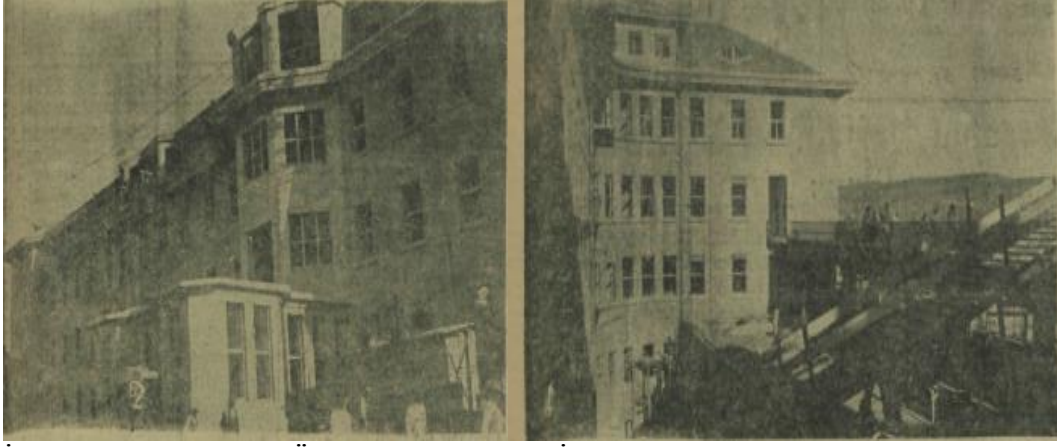
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 23 Teşrinisani 1929, s.1.

EK.20 Ankara Numune Hastanesi İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 28 Temmuz 1930 Tarihinde Çekilmiş Bir Fotoğraf

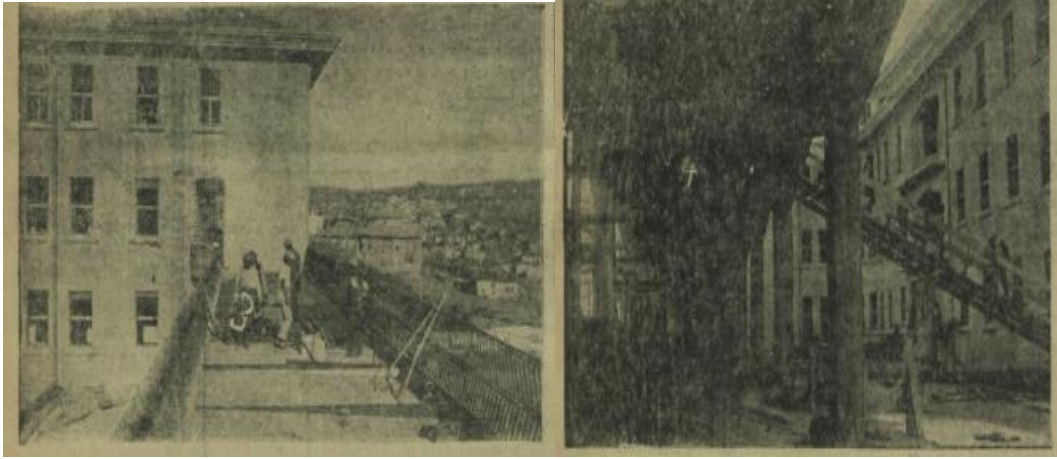
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 28 Temmuz 1930.

EK.21 İsmet Paşa Binası'nın İnşası Devam Ederken 9 Eylül 1930 Tarihinde Farklı Cephelerden Çekilen Fotoğraflar

İsmet Paşa Binası'nın Önden Görünüşü

İsmet Paşa Binası'nın Arka Cephesi

İsmet Paşa Binası'nın Balkonu

İsmet Paşa Binası'nın Terası

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1930.

EK.22 Vehbi Koç İsmet Paşa Binası'nın İnşaatında İşçilerle Birlikte (1932)

KAYNAK: Vehbi Koç, **Hayat Hikâyem**, Hürriyet Ofset A.Ş., İstanbul, 1973.

EK.23 İsmet Paşa Binası'nın Açılış Merasimi (1 Kasım 1933)

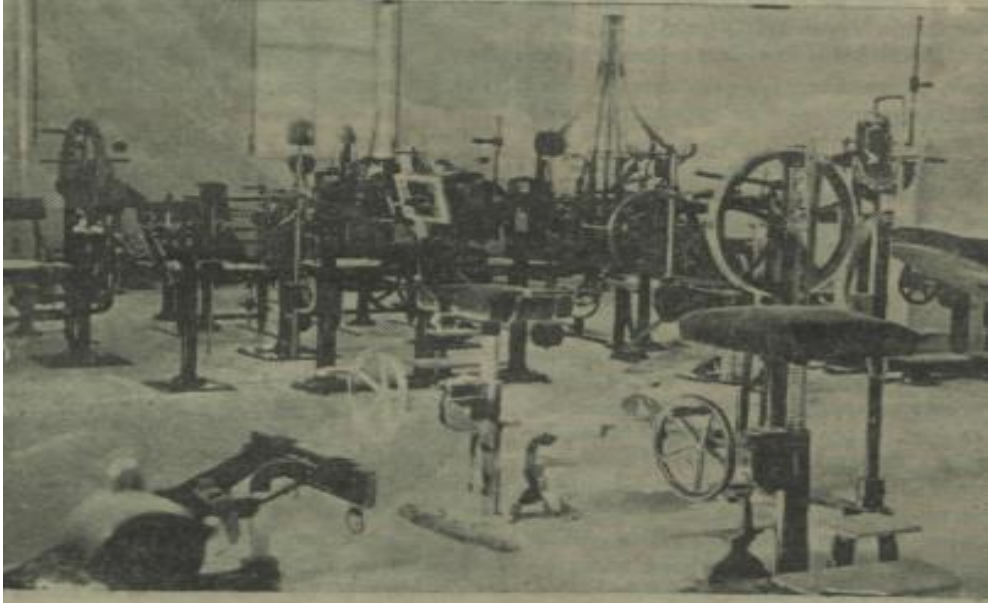

KAYNAK: Hâkimiyeti Milliye, 1 İkinci Teşrin 1933.

EK.24 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Muhabirinin 1934 Yılında İsmet Paşa Binası'nı Ziyaret Ettiği Esnada Çektiği Fotoğraflar

İsmet Paşa pavyonunun iki resmi.

İsmet Paşa pavyonunun da Ortopedi dairesi.

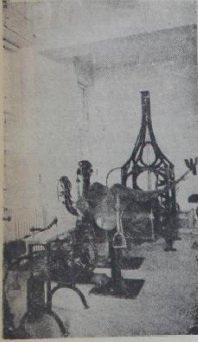
KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 15 Şubat 1934.

FİZİYOTERAPİ

-Sağlık ve Sihat mucizesi-

Nimune hastanesindeki fiziyoterapi kısmını geziniz. Burada tedavi olmakla hastalığınızın önemini olacaksınız. Cumhuriyetin Ankara halkına armağan ettiği bu sağlık kaynağı ile gerçekten övünebilirsiniz.

Burada hastalığınızı kendi kendinize tedavi etmek imkânını bulacaksınız. Kürek çekecek, ata binecek, bisiklette gezerek ve deniz suyu ile yıkanıp sıcak kumda banyo yapabileceksiniz.

Elektrikli olan bu atta; dilediğiniz süratte gezebilirsiniz.

Ankara Numune Hastanesinde, "İsmet Paşa" pavilyonunun sağ tarafında, epidemiyi devam eden yapı bina edilmektedir. Asıl bina ile bitişik olarak yapılan bu kısımda, Türkiye'de eş olmayan ve Avrupa'da da benzeri az rastlanan bir sihat ve sağlık yuvası kurulacaktır.

Bursaya, imine son zamanlarda sık rastlanmakta olduğumuz Fiziyoterapi tedavi şubesinin bir kısmı yerleşecektir. Fiziyoterapi; elektrik (Elektrotterapi) su (İdrotterapi) ısı (Ultraviyole) soltuz ila mekanik (Mekanoterapi) ve mümaali, tedavi usullerinin hepsine bir den verilen isimdir ve bugünkü ileri durum ile birçok hastalıklarda ana tedavi olarak bütün bütün şubelerine malolmuştur.

Türkiyenin eksiksiz sağlık müesseselerinin başında gelen Ankara Numune Hastanesi Berlin Kirchow başmesele Fiziyoterapi şefi profesör Dr. Lakör'ü seçtikten bu kıyam üzerinde daha geniş faydalama imkânları hazırlanmıştır. Bugün, sıcak hava, ısı ve elektrotterapi kısmını aşağı katta olan Fiziyoterapi şubesi, yeni yapıda bir araya gelince, en ufak vücut ve sihat arzalarında bile hastaların unuttuğumuz lazımları, teknik, zevkli bir spora benzeyen, yaşatıcı ve yaratıcı bir varlık olarak sağlık kurumlarımızın arasında ve başında yer alacaktır. Birçok okurlarımızın ve Ankara'nın bilmediğini tahmin ettiğimiz, fakat yakından bilmemesi çok faydalı olan bu sağlık kaynağını geçen bir arkadaşımız gördüklerini şöyle anlatıyor:

Bir hasta konuşurken, o gün öğle üzeri bir hastanın yiyeceği yemeği asistandan sorarak ve tedavisi biten bir hastanın raporunu dikkatle okuduktan sonra imzalayan Başhekim, ricamı dinledikten sonra güldü: "Sizi profesör Lakör ve Asistan B. Fevzi ile tanıştım. Hem gezer, hem izah ederim."

123.000 nüfuslu koca bir şehrin sihat ve hayatını temin için durmadan işleyen bu büyük müessesenin düzenini kurmak gibi dakikaları değerli olan Başhekim'den yanarda güler yüzü zayıf ve bütün bildiklerini anlatmak isteyen bir ilim adamı heyecanı ile konuşan profesörle, nazik asistandan oldukça halde ayrıldım. Şimdi uçmuş alt kata iniyorum. Gördüğümüz uzun koridorun sağına düşen büyük

bir odada gördüğüm elektrik telleriyi fişlere bağlayacak aletler bende burasının bir tedavi odasından ziyade bir elektrik tatbikat salonu izahını bıraktı:

"— Bu gördüğünüz Variostat cihazdır. Galvani ve Faradi cereyanları ile işliyor. Emplaj ve çocuk felçlerinde çok işimize yarar. Diyatermi, romatizma, mafsal ağrıları, kadın hastalıkları ve bilhassa göz hastalıklarında velhasıl bütün şubelerinde bir tedavi vasıtası haline gelmiştir. Diyatermi aletinin muhtelif fişleri vardır. Harareti, beden in derin köşelerine indirir ve bedenin dışından girer."

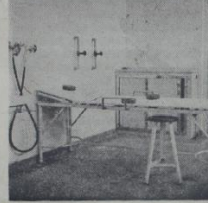
rin en enteresan varı: Ziya delahu... Altı köşeli "müsedde" biçiminde bir tahta dolap, altı köşeli bir odaca benziyor ki yalnız başını çıkarabileceğiniz büyük bir delik ve içinde 38 lambası var. İçine girdikten sonra başınızı delikten çıkarıyorsunuz ve vücudunuzun mukavemet derecesine, zayıflamanızın şekline göre harareti 40-50 dereceye kadar yükseltiyorsunuz. Bu arada hastanın başından bir damı suyu cereyanı altına eden madeni boru ekilmemektedir.

Ziya banyosunun ayrıca yarım üstüne benzerleri de var ki onların hasta, yatarak takabiliyor. Bunlarda

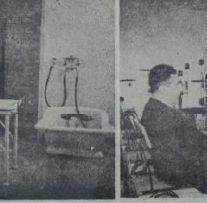
tan 12 per tane lamba saydım, lambalar yanınca gözleriniz güneşe bakarken olduğu gibi kamaşıyor. Sonra bu ışıkta elektrikli sarımsaklığın dan çok güzel beyazlığı ve yakıcılığı var.

BUHAR DUSLARI
Koridorun karşı tarafındaki salonlara giriyorsunuz. Burada buhar duşları vardır. İltisak mafsallarda buharların yumuşatıcı tesirlerinden faydalanılıyor. İçinde sıcak buhar olan boruların ucundaki bir pistonla vücudun istenilen yeri sıcak buhara tutuluyor. Burada ayak ve oturma duşları da var. Güzel ve görülmeye değer bir havuzda banyo yapılıyor, açık yeşil olan suda denize yıkanmanın zevkini bulabiliyorsunuz. Biz orada iken salona giren beş yaşında kadar bir yavru, islemiyen koluna hayat vereceğini biliyormuş gibi buhar pompasının önüne gülerken koşuyordu.

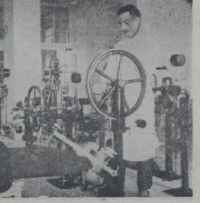
Tek başına olan bir oda Rus ve Roma tarzlarında buhar banyoları için ayrılmış: Burada yüksekçe bir sezlengün üzerine yatan hastaya alındaki tesiat vasıtasıyla sıcak bu veriliyor. Bu odanın dışına da aynı suretle sıcak tutulmaktadır. Sıcak havası, duvarlarında toplanan su habbecikleri ve çok temiz döşemeyle burası ideal bir alaturka hamamı hatırlatıyor...

'Romatizmalı olan bu yurtda; ayazını kendi kendine tedavi edebiliyor. — Diğer resimde buhar banyosundan sonra dinlenilecek yerini görüyorsunuz.

— Elektrikli suda ne duyuyorsunuz? — Evvela bir ürpeme, sonra işiniz?

Bu ufaklık yuvarlaklar büyük bir göbeği bir aya varmadan eritebiliyor

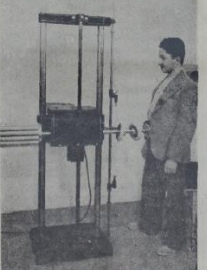
da hiç bir tesir bırakmaz. 400 metreye kadar tuluş vardır. Şu köşede gördüğümüz Kurzevelen ismini alan da ise bu mevcele 7-15 merveye kadar küçültülmüştür. Bunlarla vücudun dışından da cereyan verilebilir. Ve çuha parçaları gibi mücerret tabakalar bulunduğu hallerde cereyan kolaylıkla naklediliyor.

Bir hasta salondan ortasında sıralanmış olan yataklardan birine uzanmış ayazını tedavi ettiriyor. Kendisine bir acı duymadığını söylüyor: "— Yirmi sendir ağır çekerim, on gündür rahat yüzü gördüm." dedi.

Ufak bir ara kapıdan ikinci bir salona geçtik, burası hastaların, ısı (Ultraviyole) ile tedavi edildikleri yer. Bay Fevzi anlatıyor: "— Bilhassa cild hastalıklarında, anemilerde, tüberkülozda, çocuk hastalıklarında, zayıflık, umumiyelikle, saç dökülmelerinde ultraviyole tedavi usulü çok iyi neticeler veriyor. Ziyadan soğuk ve sıcak olarak istifade ediliyor. Sıcak ısıya, aynı zamanda harareti şeklinde de faydalı oluyor."

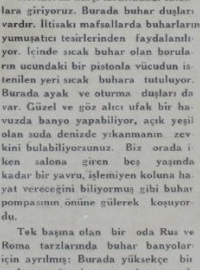
Burada İdrotterapi kısmına geçiyorsunuz. Profesör Lakör birçok mümaal hastalıkların, isap rahatsızlıklarını isbest'nin burada nasıl tedavi edildiğini anlatıyor. Ufak bir odada birçok tenekeler içinde çamurlar var. Bunlar Küthya'dan ve yurdun başka köşelerinden geliyor. Bu salondan köşeye görülecektir.

Bu ufaklık yuvarlaklar büyük bir göbeği bir aya varmadan eritebiliyor

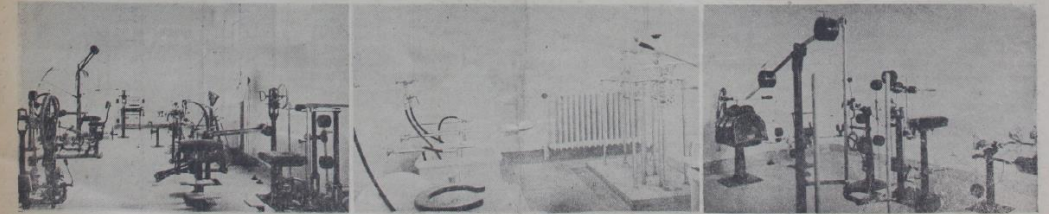

Bu ufaklık yuvarlaklar büyük bir göbeği bir aya varmadan eritebiliyor

Bu ufaklık yuvarlaklar büyük bir göbeği bir aya varmadan eritebiliyor

Bu ufaklık yuvarlaklar büyük bir göbeği bir aya varmadan eritebiliyor

El, kol, diz, bacak, gövde ve sırtına kadar bütün insan uzularının iyileşir ve işi işler hale getiren aletler ve İdrotterapi banyoları

KAYNAK: Ulus, 9 Sonkanun 1936.

EK.26 Ankara Numune Hastanesi İlk Hekim Kadrosunda Yer Alan Hekimlerden Bazıları ve Başeczacı Zühtü Bey (1925)

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi

EK.27 Ankara Numune Hastanesi KBB Mütchassısı Doktor Süleyman İhsan Bey'in 1924 Yılında Düzenlediği Bir Reçete Örneği

توركيه جمهوريتي
صحة و معارنت اجتماعي و طاني
۱. قشره خسته خاناهي
تولود بوم برغتار صلاي
دوقتر - بيله ايله
۷۶۴

معاينه تاريخي	خسته لك اسمي	قيد نومروسي
۱۹۲۴/۱۰/۱۰	احمد عبدالصمد	۲۲۷
		۹۶۸

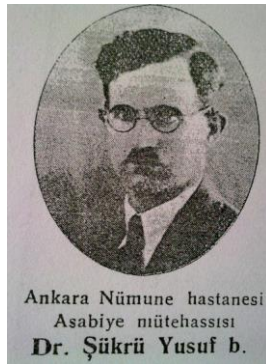
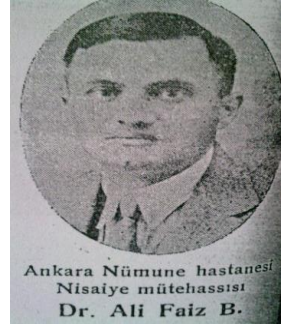
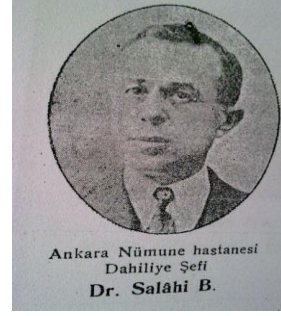
Alcohol ۲۵۰
۰
۱۰
S. Süleyman Bey

۱۹۲۴
مرکز اجزائنامي
جعفر طيار
آشرفه

تكرار مناجمته به رچته لك كتيرلسي لازمدر .

KAYNAK: Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) Arşivi

**EK.28 1933 Ankara Numune Hastanesi 1933 Yılı Kadrosunda
Bulunan Bazı Hekimler**

KAYNAK: Mazhar Osman, **Sıhhat Almanığı**, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s.532.

**EK.29 Ankara Numune Hastanesi'nde Bir Cerrahi Operasyon
(Operatör Dr. Ömer Vasfi Bey, Fahri, Rifat Ali, Vefik Beyler, Hemşire Zerrin
ve Aliye Hanımlar)**

KAYNAK: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu İle Poliklinik Binası Yapılmadan ve Eski Merkezi Pavyon İle Taş Pavyon'un Yapılmasından Evvelki Hali Adlı Fotoğraf Albümü - Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi, Refik Saydam Müzesi

**EK.30 Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Haziran 1927 Tarihinde
Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyaretinde Şeref Defterine
Attığı İmza**

1927/6/8
M. Kemal

KAYNAK: 40. Yıl Münasebetiyle Ankara Numune Hastanesi, Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1965.

EK.31 Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyareti

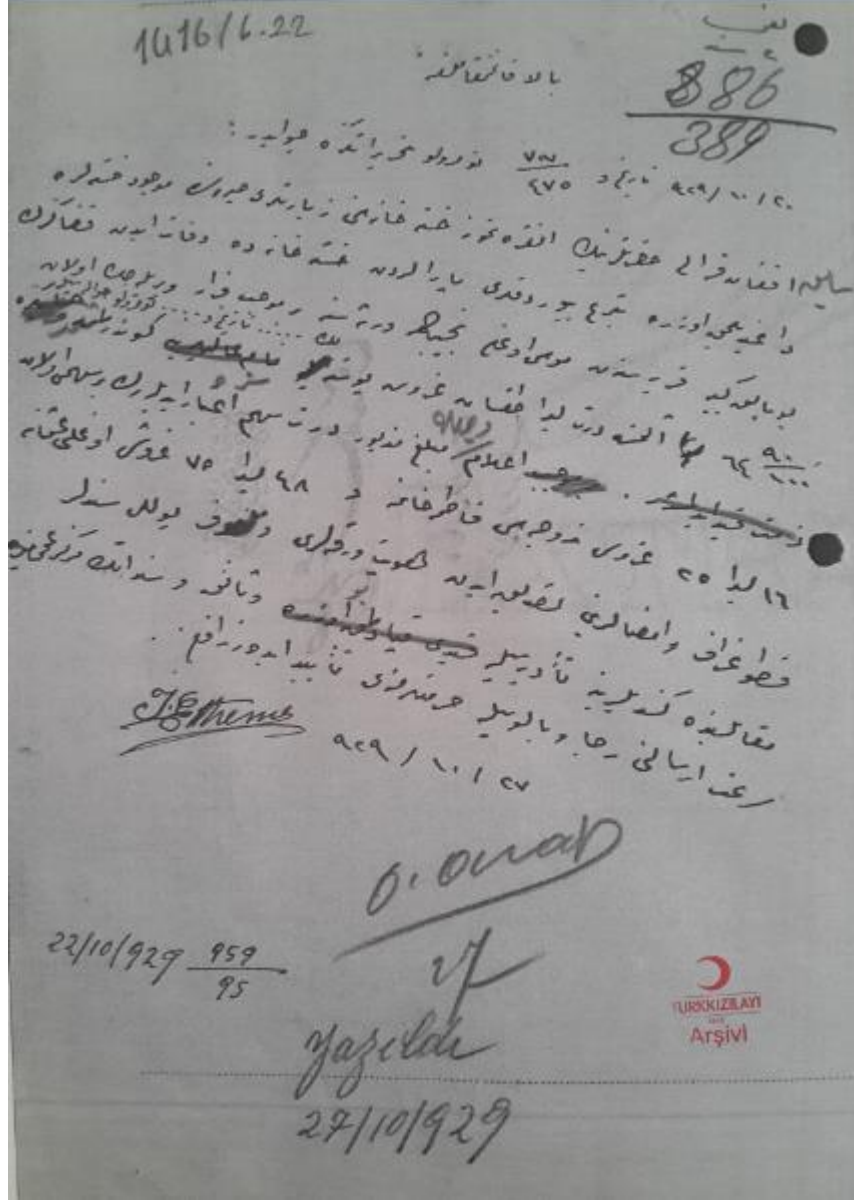
Üstteki Fotoğraf: Emanullah Han Ankara Numune Hastanesi Doktorları Arasında

Aşağıda Fotoğraf: Emanullah Han Sıhhiye Vekili Doktor Refik Bey'in İzahatını Dinlerken

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1928.

EK.32 Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Ankara Numune Hastanesi'ni Ziyaretleri Sırasında Mevcut Hastanelere Dağıtılmak Üzere Yaptığı Bağışı Gösterir Belge

KAYNAK: Kızılay Arşivi, Belge No: 1416/6.22.

EK.33 İnan Şahı Rıza Pehlevi Ankara Numune Hastanesi Ameliyathanesini Ziyaret Ederken (1934)

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1934.

EK.34 Sivas Amerikan Hastanesi Binası

KAYNAK: Müjgan Üçer, "Selçuklulardan Günümüze Sivas'ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış", *Türk Neoplazi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Eylül 1992.

EK.35 Sivas Memleket Hastanesi

KAYNAK: Hasan Tahsin, *Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.

EK.36 Sivas Amerikan Koleji Binası'nın Fotoğrafları

KAYNAK: Müjgan Üçer, "*Kuruluşunun Yetmişinci Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi*", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

EK.37 Sivas Numune Hastanesi'nin İlk Hizmet Binası

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1930.

EK.38 Sivas Numune Hastanesi'nin İlk Hizmet Binası

KAYNAK: Hasan Tahsin, Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.

EK.39 14 Kasım 1930 Tarihinde Yanan Sivas Numune Hastanesi Binası

Nümune hastahanesinin cepheden görünüşü
(1930 Teşrinisani ayında kaza neticesi yanmıştır)

KAYNAK: Hasan Tahsin, Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.

EK.40 Sivas Numune Hastanesi'nin Yandığına Dair Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Haberi

KAYNAK: Hâkimiyet-i Milliye 15 Teşrinisani 1930.

EK.41 1930 Yangınından Sonra İki Yıl Boyunca Sivas Numune Hastanesi Olarak Hizmet Veren Bina (Frengi Mücadele ve Kuduz Tedavihanesi Binası)

KAYNAK: Müjgan Üçer, “Selçuklulardan Günümüze Sivas’ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış”, **Türk Neoplazi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Eylül 1992.; Hasan Tahsin, **Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.

EK.42 Sivas Numune Hastanesi Bahçesi

KAYNAK: **Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılığ**, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.43 Sivas Numune Hastanesi (1939)

KAYNAK: Kızıllırmak, 18 Ağustos 1939.

EK.44 Sivas Numune Hastanesi Dâhiliye ve İntaniye (Bulaşıcı Hastalıklar) Klinikleri

KAYNAK: Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.45 Sivas Numune Hastanesi Dâhiliye Kliniği Laboratuvarı

KAYNAK: Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.46 Sivas Numune Hastanesi Cerrahi ve Nisaiye (Kadın Doğum) Klinikleri

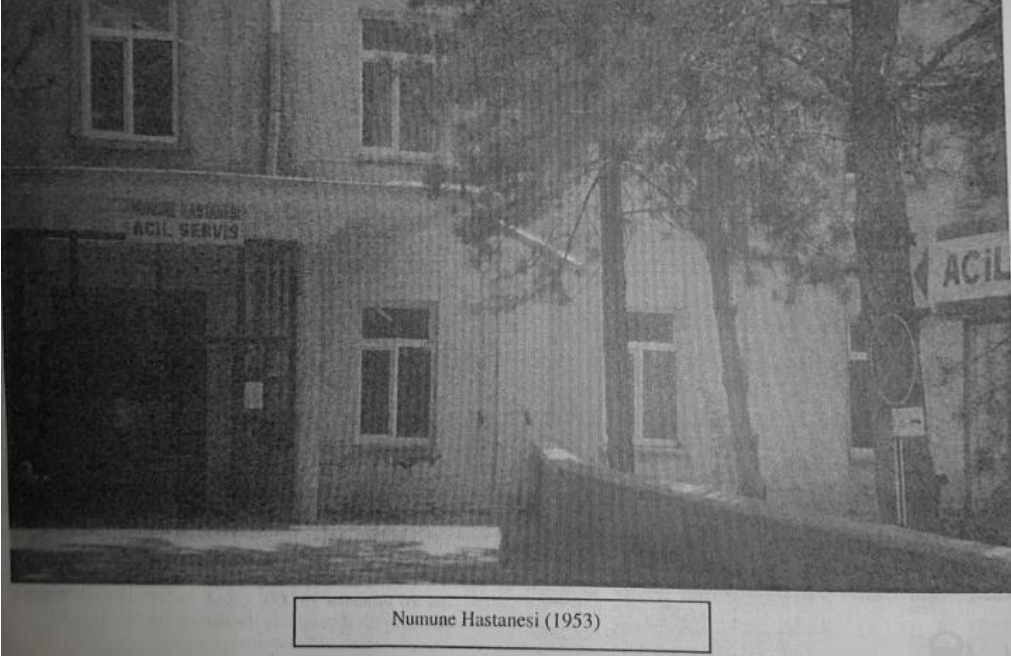
KAYNAK: Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.47 Sivas Numune Hastanesi Göz ve Kulak Klinikleri

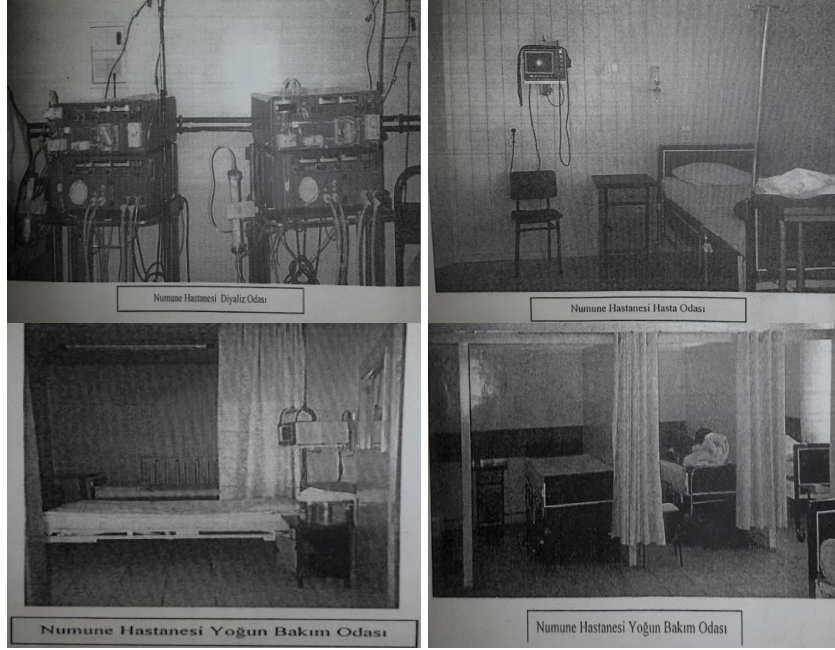
KAYNAK: Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılı, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.48 Sivas Numune Hastanesi'nin 1953 Yılında Açılan Yeni Hizmet Binası

KAYNAK: Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas, Hazırlayanlar: Mehmet Oduncu v.d., Devran Matbaacılık, Aralık 1998.

EK.49 Sivas Numune Hastanesi'nin 1953 Yılında Açılan Yeni Hizmet Binasında Yer Alan Bazı Birimler (1953)

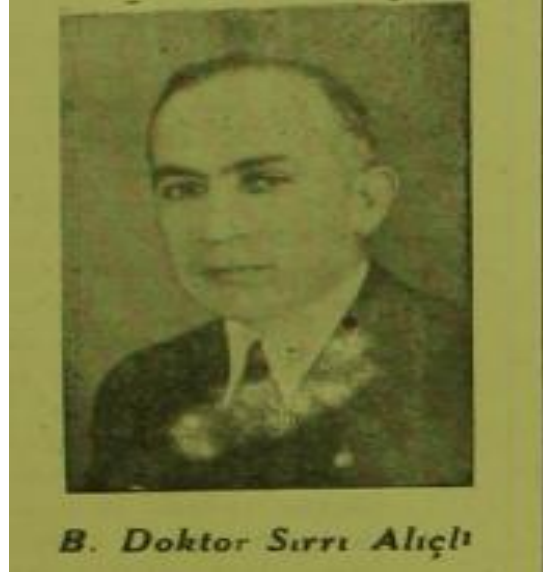
KAYNAK: Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas, Hazırlayanlar: Mehmet Oduncu v.d., Devran Matbaacılık, Aralık 1998.

EK.50 Sivas Numune Hastanesi (1973)

KAYNAK: Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, S.S.Y.B Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

**EK.51 Sivas Numune Hastanesi'ne 1939 Yılında
Başhekim Olarak Atanan Dr. Sırrı Alıçlı**

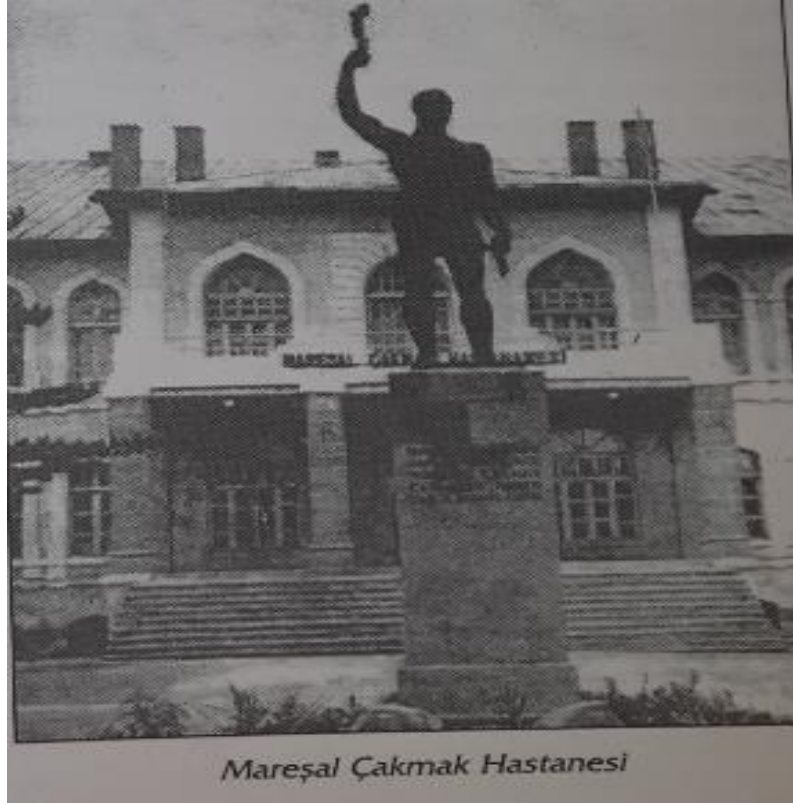
KAYNAK: Kızılrnak, 29 Şubat 1944.

EK.52 Sivas Numune Hastanesi 1939 Yılı Personel Kadrosu

KAYNAK: Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Kader Matbaası, İstanbul, 1941.

EK.53 Erzurum Mareşal Çakmak Hastanesi

KAYNAK: Sebahattin Bulut, *Erzurum Çarşı Pazar, Kültür Yayınları*, Erzurum, 1997.

EK.54 Erzurum Gureba Hastanesi Açılış Töreni (1904)

KAYNAK: *Son Devir Osmanlı Hastaneleri*, Yayına Hazırlayan: Osman Doğan, Çamlıca Basım Yayın ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2008.

EK.55 Erzurum Numune Hastanesi'nin Batı Cephesinden Bir Detay-1

KAYNAK: Zehra Tonbul, Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler: Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastanelerine İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

EK.56 Erzurum Numune Hastanesi'nin Batı Cephesinden Bir Detay-2

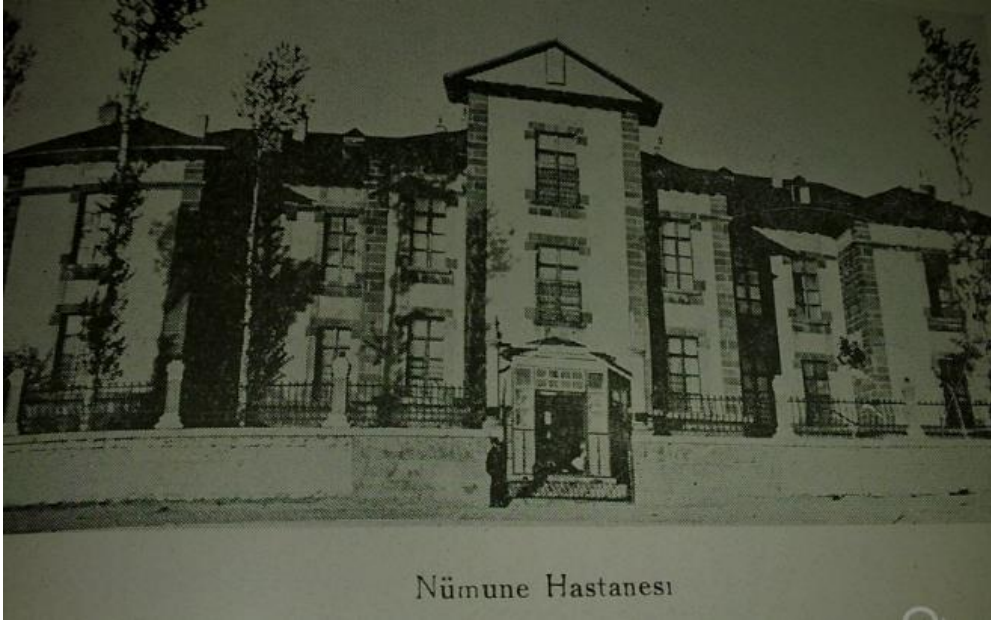
KAYNAK: Zehra Tonbul, Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler: Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastanelerine İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

EK.57 Erzurum Numune Hastanesi Ana Giriş Kapısı

KAYNAK: Zehra Tonbul, Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler: Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastanelerine İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

EK.58 Erzurum Numune Hastanesi (1933)

KAYNAK: **Belediyeler**, Holivut Matbaası, İstanbul, 1933.

EK.59 Erzurum Numune Hastanesi (1934)

KAYNAK: Yaylamız Erzurum 11 Mart 1918 Yıldönümü, Erzurum Valiliği, Erzurum, 1934.

EK.60. Erzurum Numune Hastanesi (1938)

KAYNAK: Dirim, Cilt:13, Sayı:7, Temmuz 1938.

EK.61. Erzurum Numune Hastanesi (1973)

KAYNAK: Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, S.S.Y.B Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

EK.62 Erzurum Numune Hastanesi'nin İlk Başhekimi Dr. Mahmut Salim Cimilli

KAYNAK: Cemil Kutlu, *“İdealist Bir Cumhuriyet Hekimi: Salim Cimilli”*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:49, Yıl:2013.

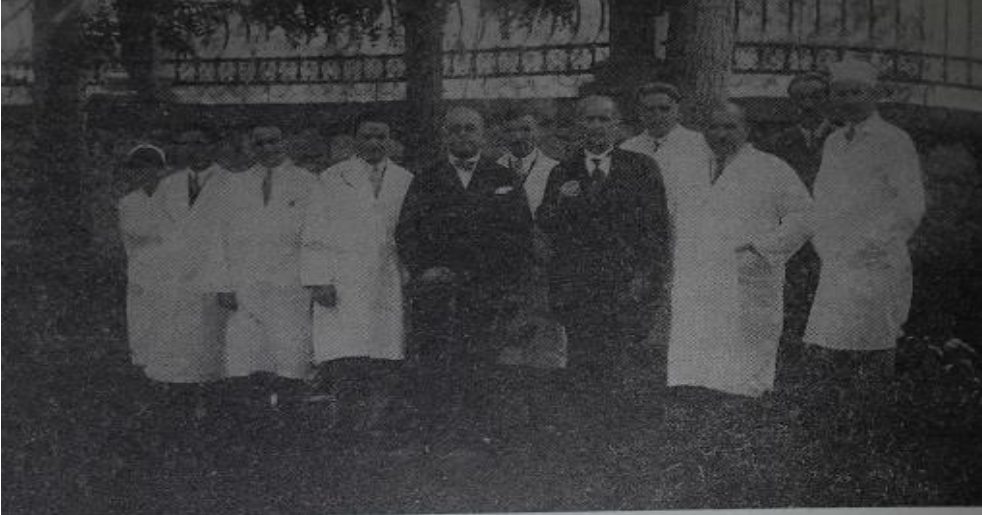
EK.63 Erzurum Valisi Zühtü Bey, Erzurum Numune Hastanesi'nin İlk Başhekimi Dr. Salim Cimilli, Sağlık Müdürü Dr. Şerif Soylu Bey

1926, Vali Zühtü Bey ve yanındakiler. Valinin sağında Sağlık Müdürü Dr. Şerif Soylu ve arkada Numune Hastanesi'nin ilk başhekimi Dr. Salim Cimilli görülebilir. (Ali Kurt arsivi)

KAYNAK: Zehra Tonbul, Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler: Gureba Hastaneleri'nden Memleket Hastanelerine İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

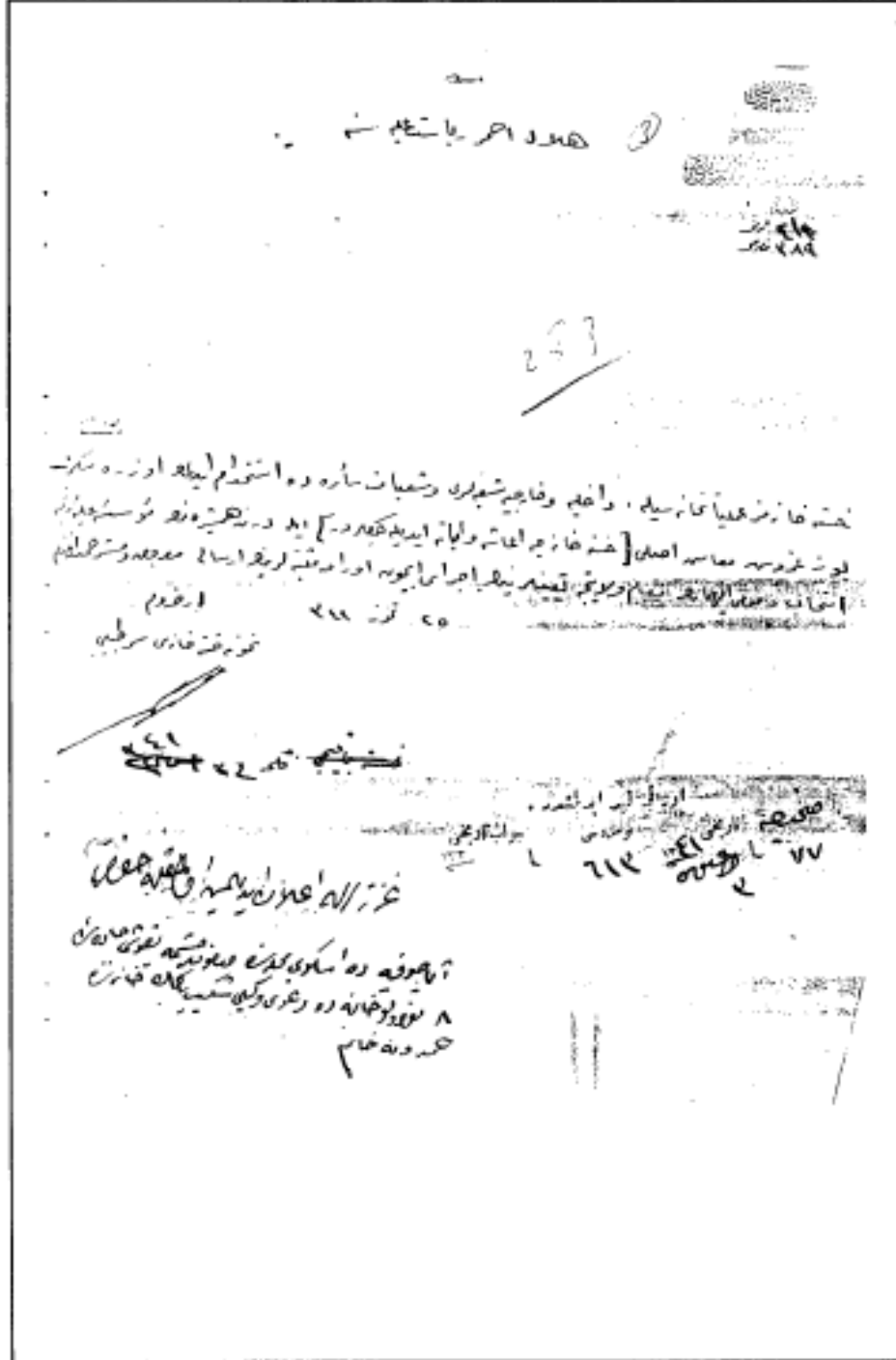
EK.64 Erzurum Numune Hastanesi Çalışanları Hastane Bahçesinde

Erzurum Numune Hastahanesi Bahçesinde

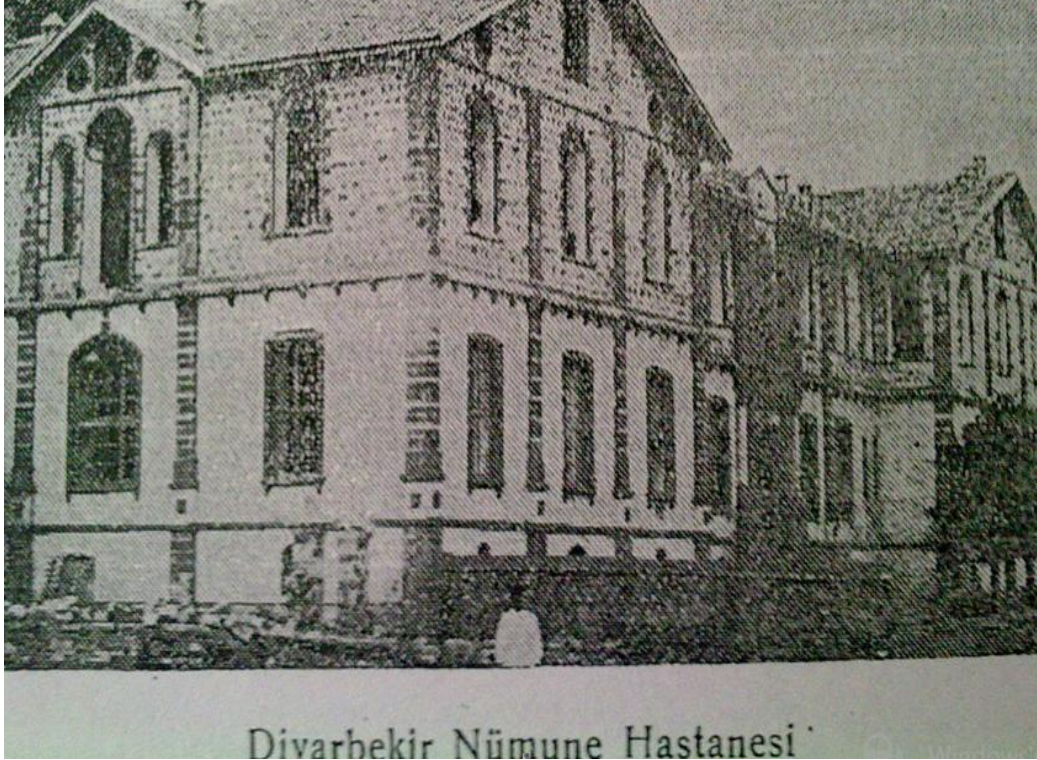
KAYNAK: Doktor Şerif Bey, **Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Hazırlayan: Murat Küçükkuşurlu, Serander Yayıncılık, Trabzon, 2011.

EK.65 Erzurum Numune Hastanesi Sertabipliği'nin Ameliyathane,
Dâhiliye ve Hariciye Şubelerinde Çalıştırılmak Üzere Hilal-i Ahmer
Riyaseti'nden Hemşire İsteğine Dair Bir Belge

KAYNAK: Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001.

EK.66 Diyarbakır Numune Hastanesi (1933)

KAYNAK: Mazhar Osman, *Sıhhat Almanakı*, İstanbul 1933.

EK.67 Diyarbakır Numune Hastanesi (1936)

KAYNAK: *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1936.

**EK.68 4 Ekim 1936'da Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan
Yangından Sonra Birinci Umumi Müfettişi Abidin Özmen'in
Başvekâlet'e Gönderdiği Mevcut Durumu Bildirir Telgraf**

T. C. P. T. T. U. M.		TELGRAF			Yol (No: 351/2)				
Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.		Adres : Başvekâlet'e			03262				
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi		acele			ANKARA 4-10-1936 *6				
2									
İLK MERKEZ	№	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA	
D. Bekir	434		Tarih	Saat	HUSUSİ		Tarih	Saat	
			4-10	22			4-10	15	
<p>Abidin Özmen'in Diyarbakır Numune Hastanesi için saat on yedide yangın danisi tarafından aldığı ateşle iki saat zarfında emmânı görmüştür. İnfus zarfında 7000 kişiden dan diyarbakır'da bulunan hastaneye müteferrik bazı kimselere tabur müdürü Bâlgüne en müdüm bir ihtiyacını</p>									
			030	10			178	226	8

T. C. P. T. T. U. M.		TELGRAF			Yol (No: 251/1)				
Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.		Adres :			Servis işaretleri				
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi									
2									
İLK MERKEZ	№	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA	
			Tarih	Saat	HUSUSİ		Tarih	Saat	
<p>Karşılıklı olarak en acil ihtiyacı bir emri zarur olduğundan lütfen bu bakımdan acil yardım olmalarını başvekatliğe şhâbe vekâletine arz edilmiştir. Birinci u müfettiş</p>									
			030	10			178	226	8

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.0.0., Yer No:178.226.8.8.; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.0.0., Yer No:178.226.8.9.

EK.69 Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan Yangından Sonra Başvekâlet'e Gönderdiği Rapor

T. C.
Sıhhat ve İctimai
Muavenet Vekâleti
İctimai Muavenet İşleri, Dairesi
Reisliği

Ankara

19 Eylül 1936

ÖZ : Yanan Diyarbakır Numune hastanesi hakkında .

Genel No. 210

Özel No 10130

193

Yüce Başvekâlete

5.10.1936 tarih ve 6/3352 sayılı tezkere Devletleri karşılığıdır.

1 - Bu kerre yanan Diyarbakır Numune hastanesinin yerine yeni ve mükemmel bir hastanenin yapılması için Vekâletimizce şimdiden tetkik ve teklifte bulunulması hakkındaki emri Devletleri büyük şükranla karşılandı . Bu husustaki tetkik yapılmakta olup yakında arz ve teklif edilecektir .

2 - Yanan , hastanenin esas binası olup bundan ayrı bulunan Dezenfeksiyon, İdare ve Kalem , Poliklinik pavilyonları ile Mutfak, Hamam, Çamaşırhane ve Motör daireleri ve buralardaki eşya ve evrak ve kuyudat da yangından masun kalmış ve yanan esas bina 75,000 ve bu binadaki eşya 20,000 lira olmak üzere topu 95,000 liraya sigortalı bulunmaktadır .

3 - Banyo dairesinin bacasından çıkan yangın, binanın ahşap olan çatı, tavan ve döşemelerini ve yağlı boya ile çanı boyanmış olan keza tavan ,kapu ve pencerelerini pek az bir zaman içinde sardığandan , bütün gayret burada yatan Yüz iki hastanın kurtarılmasına sarfedilerek nufusca zayıfata meydan verilmiş ve ancak cüz'î bir kısım alat ve malzeme kurtarılarak büyük ve mühim kısmı kâmilan yanmıştır .

4 - Yeni hastane binası yapılıncaya kadar , muvakkaten , yangından masun kalan birer katlı üç pavilyondan birisi dahili bazı tadiller ile Ameliyathane dairesi ve cerrahî şubesi ve diğerleri intani ve sair şubeler için olmak üzere, mühim ve âcil vak'alara karşı otuz beş yatak açılarak, bu suretle kısmen faaliyete devamedilecek isede , bu miktar yatak ihtiyaca tabii elvermeyeceği cihetle , daha başka yer tedariki elzem ve zarurî görülmüş ve bunun için mahallinde yapılan araştırmada : Hastanenin bahçe duvarının bir nihayetine bitişik olarak bulunan ve hastanenin bu taraftaki bahçe kapusu ile arasındaki mesafe gayet az olup bu itibarla hizmet noktasından da pek elverişli olan İnhisarlar idaresine ait Diyarbakır Müskürat fabrikasının anbar binasının, fabrika bahçesine açılan kapuları kapatılmak ve hastane tarafına tesadüf eden cihetinden bir kapu açılmak suretile fabrika ile hiç bir temas ve ihtilali kalmamak şartile ve hastane şeklinde kullanılacağına göre dahilen icabeden tadiller ve tertipler yapılmak üzere, muvakkaten hastaneye terk ve tahsisi halinde, daha kırk yatak temin edilebileceği ve bu veçhile cem'an yetmiş beş yatak üzerinden hastanenin faaliyetine devam edebileceği anlaşılmıştır .

5 - Aynı zamanda hastanenin ilâç , eşya ve malzeme ihtiyacının sür'atle temini için İstanbulda hazır bulunan bir kısım ilâç ve malzeme ile o havalideki

030	10			178	226	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

Yazılacak karşılığa geldiği süğbenin tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

4

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.0.0., Yer No:178.226.8.4

EK.70 Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Diyarbakır Numune Hastanesi'nde Çıkan Yangından Sonra Başvekâlet'e Gönderdiği Raporun Devamı

T. C. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti
İctimai Muavenet İşleri Dairesi Reisliği

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara

ÖZ :

Genel No
Ozel No

kazalarda yeni tesis edilecek Muayene ve Tedavi evleri için gönderilmiş olupda buldukları mahallerde münasip bina bulunmadığından dolayı henüz açılmıyarak vilayet merkezinde mahfuz bulunan, bunlardan ikisine ait ilaç ve malzemenin, tekrar alınıp yerine konulmak üzere, şimdilik mezkûr hastaneye sevklarine ve bu meyanda bilhassa cerrahî alât ve edevat ve sairinin müstacelen tedarik ve mubayesi için de, hastane operatörü ile Vekâletde ait olduğu şube mütehasısı derhal İstanbul gitmelerine emir verilmiş ve tesbit edilen diğer fennî ihtiyaçlarının süratle temin ve tedarikine çalışılmakta bulunulmuştur.

6 - Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinin başlıca sıhhat müessesesi olan bu hastanenin , emri devletleri mucibince, faaliyette devamı için pek ziyade lüzumlu olan ve içerisinde çok bir eşya bulunmadığı anlaşılan müsirket fabrikası anbarının muvakkaten hastaneye terkedilmesi için Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine yazılmış olduğunu en derin saygılarımla arz eylerim .

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Vekili
Kavca Karahan
Gümrük ve İnhisarlar Vekilligim 20-10-36

Şehitçe N.
296
20-10-36

030	10		178	226	8
-----	----	--	-----	-----	---

5262

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
18-10-36 5889

Yazılacak karşılıkta geldiği şughenin tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

5

KAYNAK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.0.0., Yer No:178.226.8.5

EK.71 Diyarbakır Numune Hastanesi (1938)

Yeni yapılan Nümune Hastanesi

KAYNAK: Cumhuriyetin 15'inci Yılında Diyarbakır, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır, 1938.

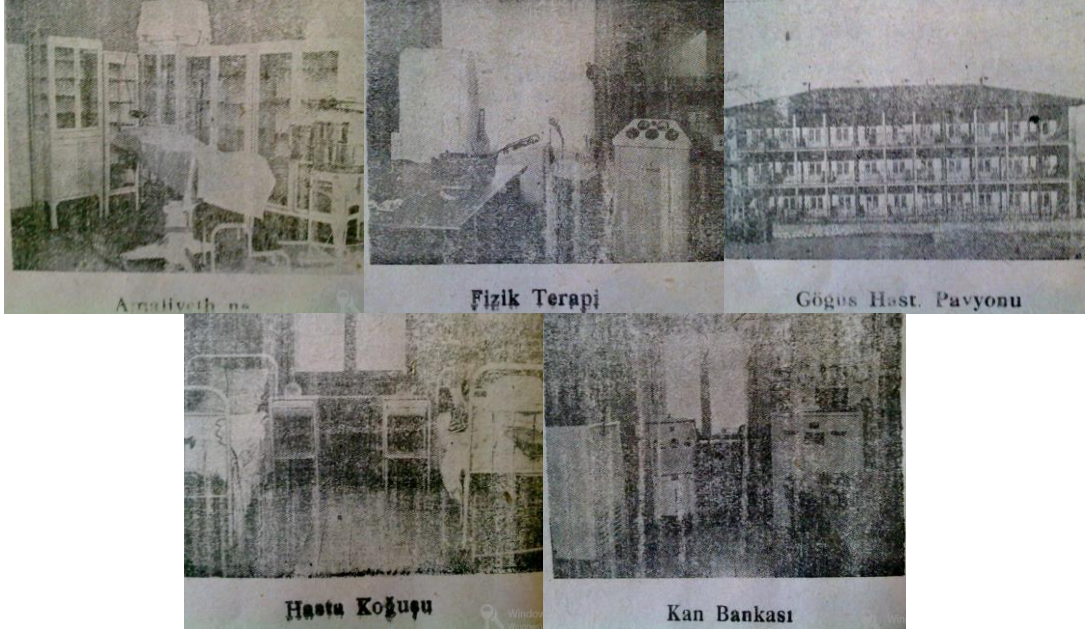
EK.72 Diyarbakır Numune Hastanesi (1939)

Diyarbakır Nümune Hastanesi

KAYNAK: Yeni Klinik, Ahmed İhsan Basımevi, Diyarbakır, Haziran 1939.

EK.73 1957 Yılında Diyarbakır Numune Hastanesi Bünyesinde Hizmet Veren Bazı Klinikler

KAYNAK: Neşter, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, Ağustos 1957.

**EK:74 Diyarbakır Numune Hastane Doktorları Tarafından
Çıkarılan Diyarbekir Kliniği Adlı Derginin 1935 Yılı Nüshası**

DIYARBEKİR KLİNİĞİ

ÇIKARANLAR

Dr. İBRAHİM BERKAN
Diyarbekir Nümune Hastanesi Kadın hastalıkları
ve doğum Mütahassısı

Dr. İLHAMİ AKCAKOYUNLU
Diyarbekir Nümune Hastanesi
Operatörü

Dr. KEMAL TARIM
Diyarbekir Nümune Hastanesi kulak, boğaz,
burun Mütahassısı

Dr. MÜNİF İSMAIL ERMAN
Kadın hastalıkları ve doğum Mütahassısı
(İstanbul)

Dr. NEŞATİ ÜSTÜN
Diyarbekir Nümune Hastanesi
dahiliye Mütahassısı

İSTANBUL
Ahmed İhsan Matbaası Ltd.
1935

**EK:75 Diyarbakır Numune Hastane Doktorları Tarafından
Çıkarılan Diyarbekir Kliniği Adlı Derginin 1936 Yılı Nüshası**

Tom : 2

Haziran 1936

Sayı : 4

DIYARBEKİR KLİNİĞİ

ÇIKARANLAR

Dr. İBRAHİM BERKAN

Diyarbakır Numune Hastanesi Kadın hastalıkları
ve doğum Mütchessesi

Dr. İLHAMİ AKCAKOYUNLU

Diyarbakır Numune Hastanesi
Operatörü

Dr. KEMAL TARIM

Diyarbakır Numune Hastanesi Kulak, boğaz,
burun Mütchessesi

Dr. MÜNİF İSMAİL ERMAN

Aydın Meslekî Hastanesi doğum ve kadın
hastalıkları Mütchessesi

Dr. NEŞATİ ÖSTER

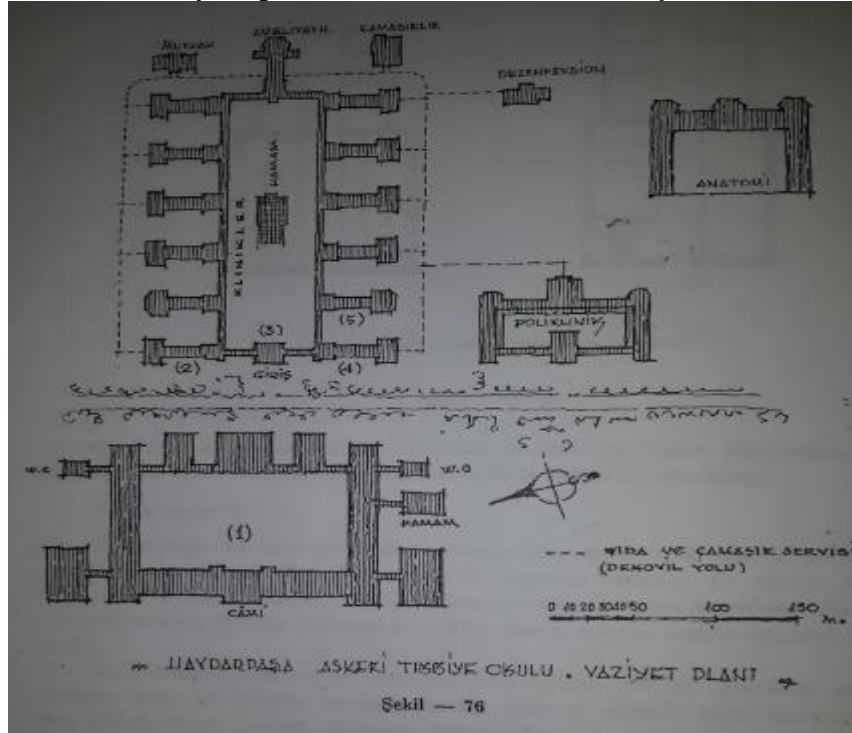
Diyarbakır Numune Hastanesi
dahiliye Mütchessesi

İSTANBUL

Ahmed İhsan Basımevi Ltd.

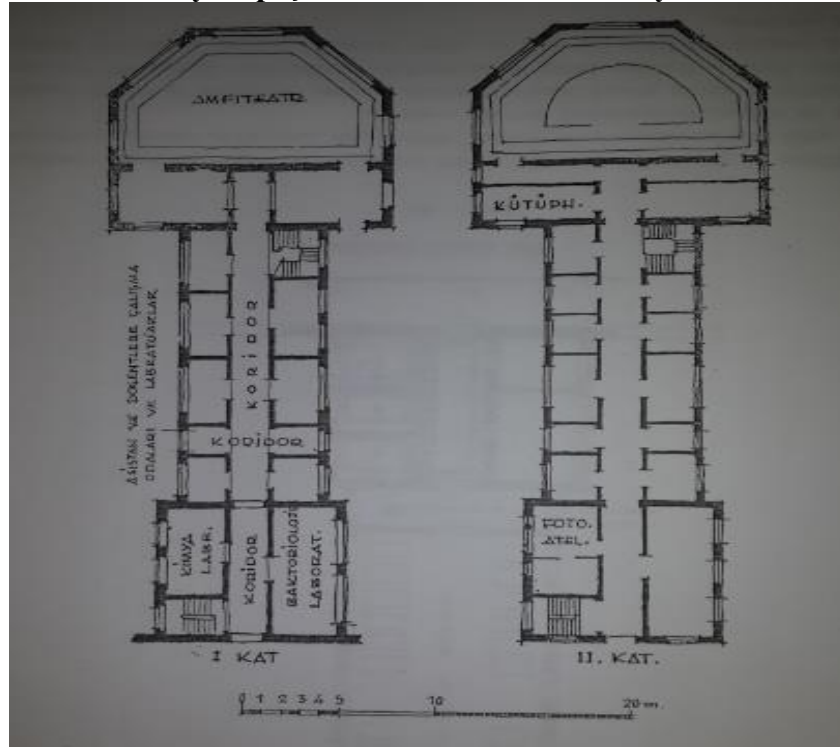
1936

EK.76 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-1

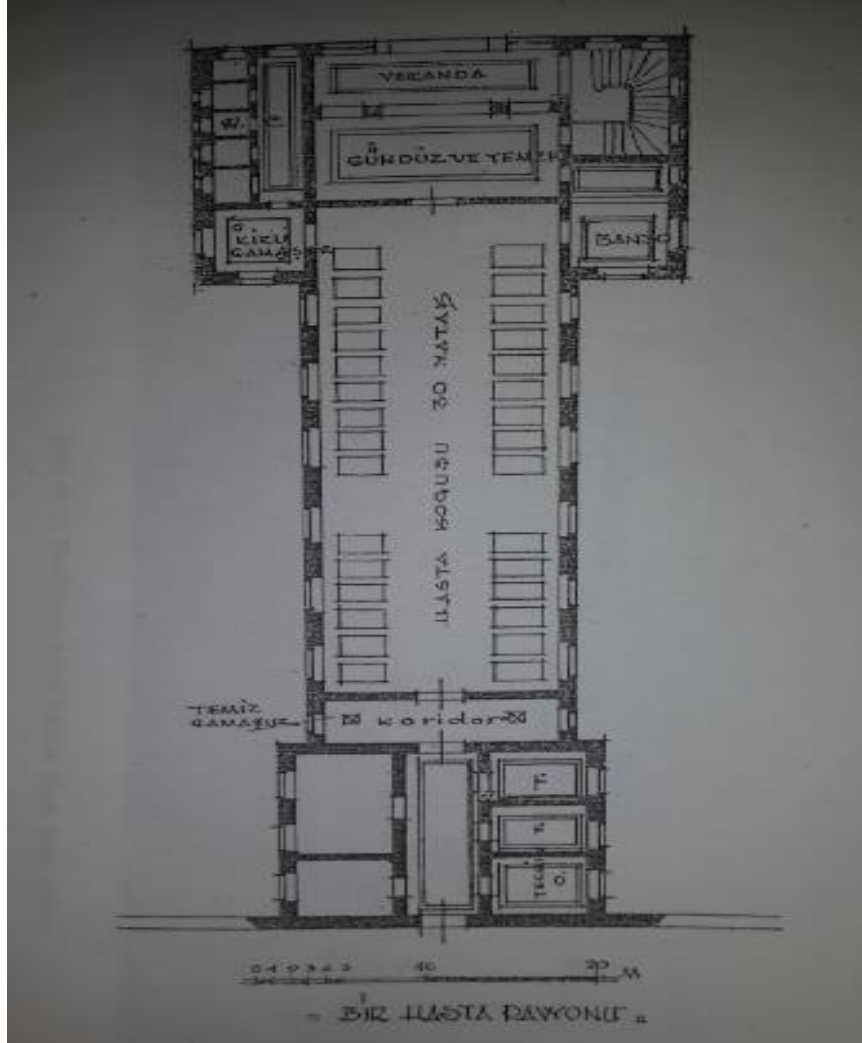
KAYNAK: Orhan Bolak, **Hastanelerimiz**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.

EK.77 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-2

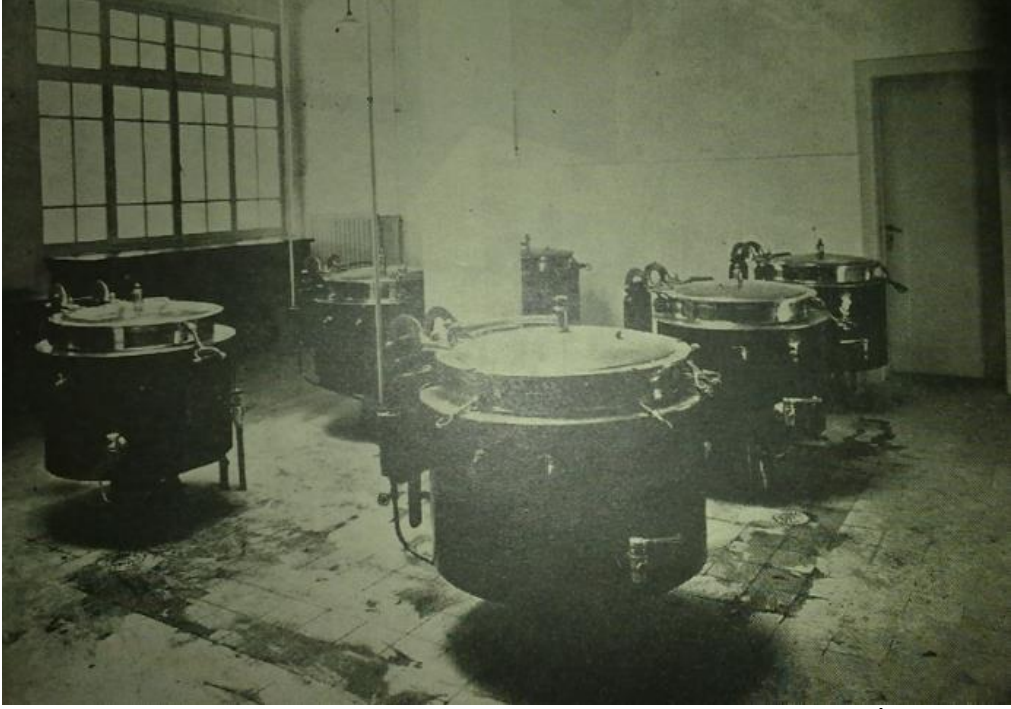
KAYNAK: Orhan Bolak, **Hastanelerimiz**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.

EK.78 Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı-3

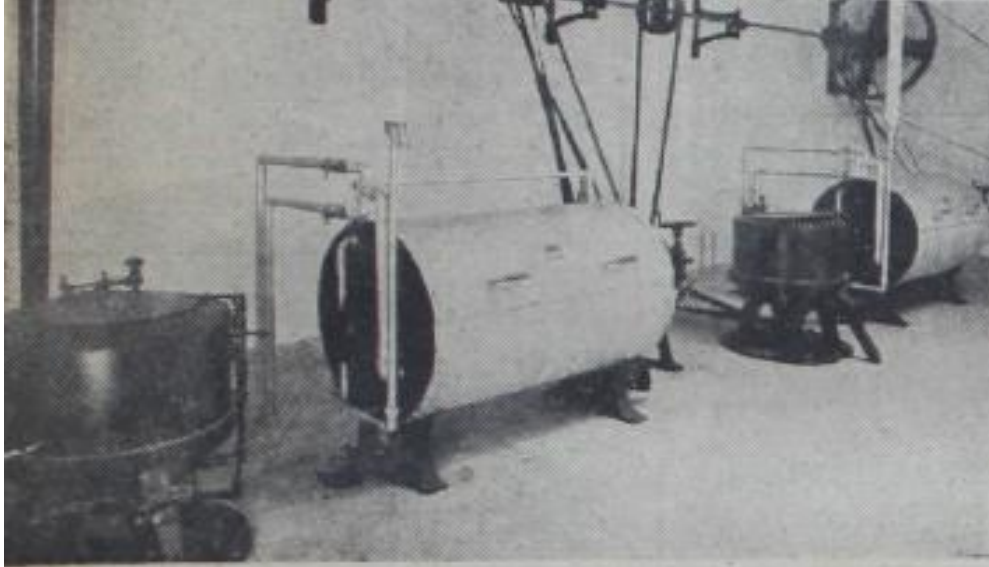
KAYNAK: Orhan Bolak, **Hastanelerimiz**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.

EK.79 Haydarpaşa Numune Hastanesi Mutfağı ve Yemek Pişirme Kazanları

KAYNAK: Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yıllığı, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1938.

EK.80 Haydarpaşa Numune Hastanesi Çamaşırhanesi

Hastanenin fennî çamaşır hanesi

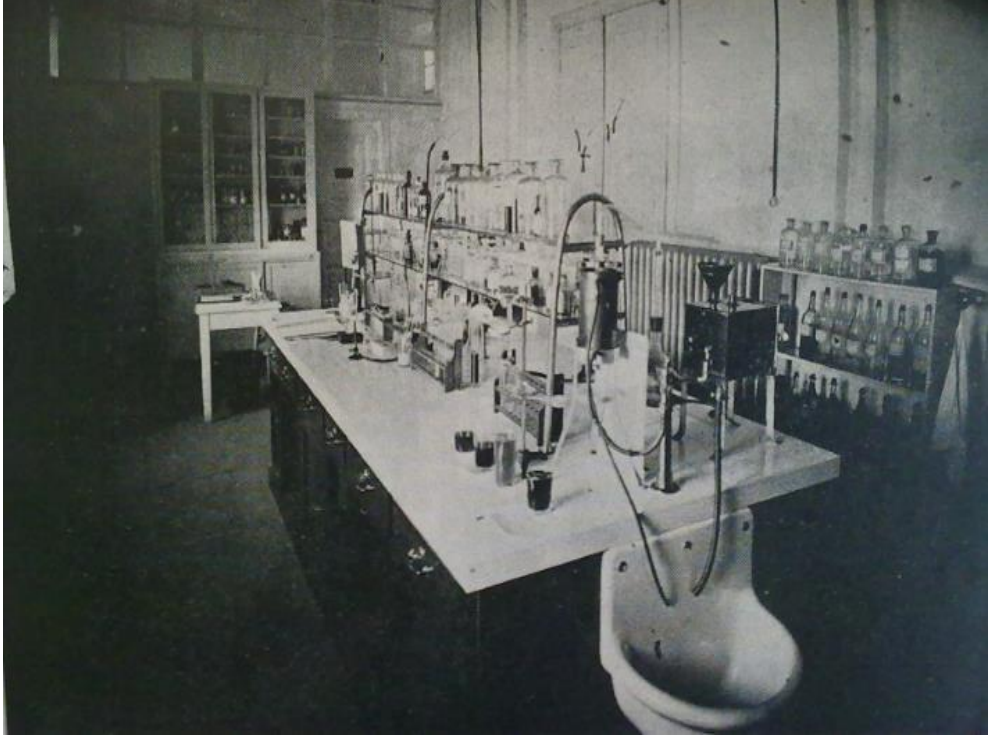
KAYNAK: Ulus, 6 Şubat, 1936.

EK.81 Haydarpaşa Numune Hastanesi Diyet Mutfağı (1937)

KAYNAK: Haydarpaşa Numune Hastanesi 1937 Yılığ II., Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1939.

EK.82 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hayati Kimya Laboratuvarı

KAYNAK: Haydarpaşa Numune Hastanesi 1936 Yılığ, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1938.

EK.83 Haydarpaşa Numune Hastanesi (Açılış Merasiminden Önce- 1936)

KAYNAK: Cumhuriyet, 21 İkincikanun 1936.

EK.84 Haydarpaşa Numune Hastanesi Umumi Görünüş (1936)

KAYNAK: Cumhuriyet, 2 Şubat 1936, s.2.; Kurun, 2 Şubat 1936.

EK.85 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Merasimi (1 Şubat 1936)

KAYNAK: Cumhuriyet, 2 Şubat 1936.

EK.86 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Töreninde Davetliler Bir Hasta Koğuşunu Gezerken (1 Şubat 1936)

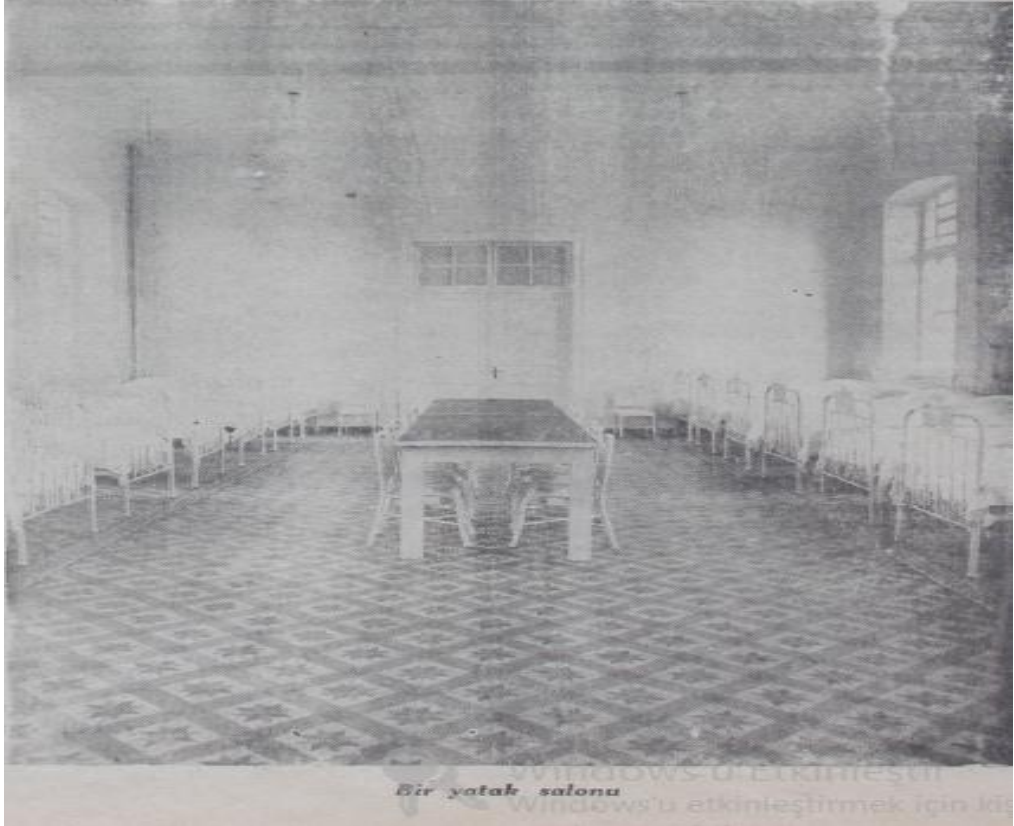
KAYNAK: Akşam, 2 Şubat 1936.

**EK.87 Haydarpaşa Numune Hastanesi Açılış Töreninde Hastane Doktorları
(1 Şubat 1936)**

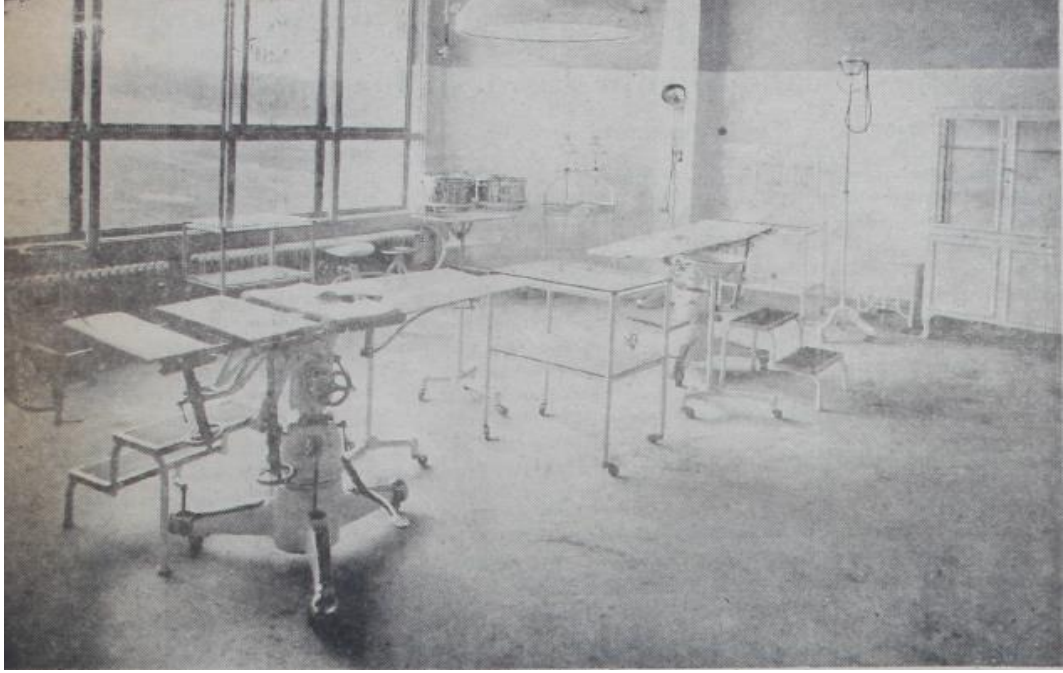
KAYNAK: Kurun, 2 Şubat 1936.

EK.88 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hasta Odası (1936)

KAYNAK: Ulus, 6 Şubat, 1936.; Cumhuriyet, 2 Şubat 1936.

EK.89 Haydarpaşa Numune Hastanesi Operasyon Salonu (1936)

KAYNAK: Ulus, 6 Şubat, 1936.

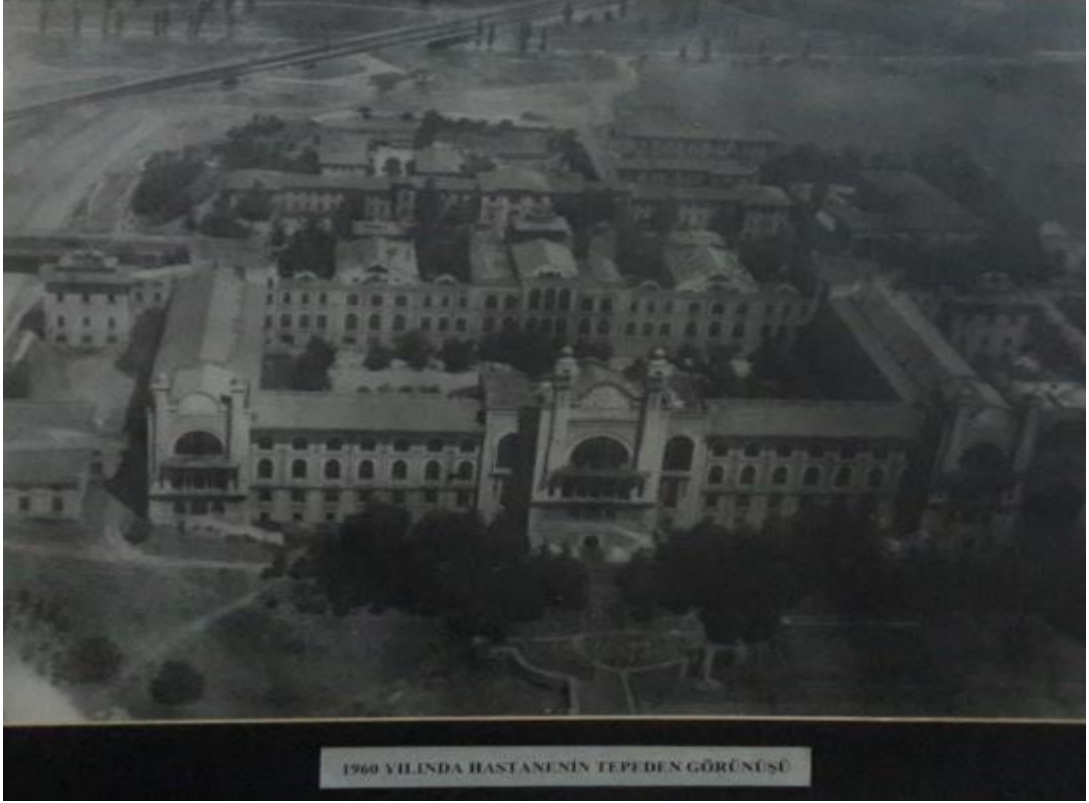
EK.90 Haydarpaşa Numune Hastanesi (1957)

1937 yılında Hastanenin tepeden görünüşü : 1-2-3-4-5 sayılı pavyonlar Tıp Fakültesi zamanından kalmıştı, 6 sayılı bina saymanlık ve lojman, 7 sayılı bin Hemsire Okulu, 8 sayılı bina Tıp Fakültesinin gasilhanesi idi, sonraları marangozhane ve bir kısmı garaj oldu.

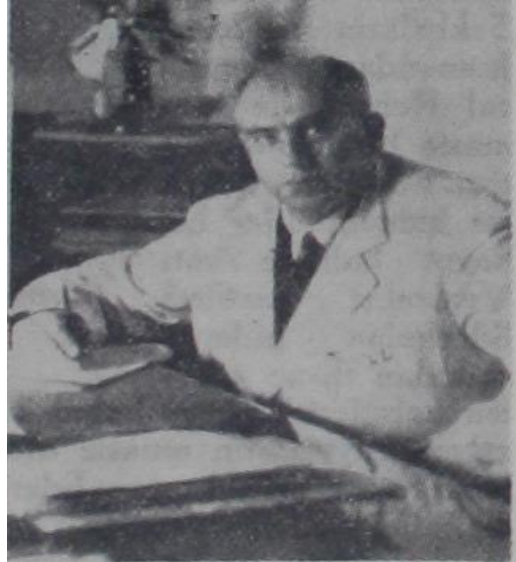
KAYNAK: Haydarpaşa Numune Hastanesi Kütüphanesi

EK.91 Haydarpaşa Numune Hastanesi (1960)

KAYNAK: Haydarpaşa Numune Hastanesi Kütüphanesi

**EK.92 Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin
İlk Başhekimi Dr. Kazım Lakay**

KAYNAK: Cumhuriyet, 2 Şubat 1936.

EK.93 Haydarpaşa Numune Hastanesi Hekimlerinden Prof. Dr. Feridun Şevket Bey'in Bükreş'te Ameliyat Esnasında Çekilen Fotoğrafı (1938)

Bir Türk profesörünün muvaffakiyeti

Profesör Feridun Şevket Bükreşte ameliyat yaparken

Haydarpaşa Numune hastanesi operatörü profesör Feridun Şevket, Berlinde toplanan cerrahi kongresine iştirak etmek üzere Almanyaya gitmişti. Profesör Feridun Şevket, avdette Bükreşe davet edilmiş ve orada üç mühim ameliyat yapmıştır.

Bu hususta Bükreşte çıkan Ünversul gazetesi şunları yazmaktadır:

«Küçük İtilâf ve komşu memleketler cerrahi federasyonu reisi Bükreş Üniversitesi profesörlerinden doktor Jiano'nun daveti üzerine, İstanbulun maruf operatörlerinden Feridun Şevket, Berlin Alman cerrahi kongresinden avdet ederken payitahtımıza gelmiştir.

Doktor Feridun Şevket, dün Colentina hastanesinde iki ameliyat yapmıştır. Birisi bir kolesit, diğeri de bir dudak plâstigidir.

Yarın da misafir doktorumuz gene Colentina hastanesinde bir mide ülseri vak'asına ameliyat yapacaktır. Kendi -

sinden sonra profesör doktor Jiano da bir meri estenozi vak'asına plâstik ve bir tüberküloz rajdiyen vak'asına ameliyat yapacaktır.

Pazartesi günü doktor Feridun Şevket, Üniversitenin Brâncovenex hastanesinde profesör Jacobivici'nin cerrahi servisi amfisinde bir mide rezeksiyonu yapacaktır.

Öğleden sonra Tıbbi Adli enstitüsünü, Victor Babes bakteriyoloji enstitüsünü ve diğer sıhhi müesseseleri gezecektir.

Pazar günü akşam sekizde misafirimizin şerefine Sıhhat Nazırı General Marinesco huzurile Spilândid otelinde bir akşam yemeği ziyafeti tertib edilmiştir.»

Profesör Feridun Şevket dün şehrimize avdet etmiştir.

Her yaşta hareket

KAYNAK: Cumhuriyet, 19 Mayıs 1938.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Sadet ALTAY
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 25 Haziran 1972

Eğitim Durumu

Lisans : Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji
Yüksek Lisans : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

Makaleler

Zafer Koylu, Sadet Altay; “*Milli Mücadele Sürecinde Türk Ordusunda Sağlık Hizmetleri (1919-1922)*”, **Osmangazi Tıp Dergisi**, Cilt:31, Sayı:3, Eylül 2009.

Sadet Altay, Nejat İra, Elif Ünal Bozcan, Hakan Yenal; “*Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Milli Eğitim Şuralarında Okul Öncesi Eğitimi ve Bugünkü Durumu*”, **New World Science Academy E- Jurnal of New World Sciences Academy**, Cilt:6, Sayı:1, Ocak 2011.

Ulusal ve Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiriler

Zafer Koylu, Sadet Altay, “*Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920–1923)*”, **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, cilt:2, Konya, Mayıs 2008.

Nurettin Gülmez, Nejat İra, İhsan Yılmaz, Sadet Altay, “*Meslek Yüksek Okulu Birinci Sınıf Öğrencilerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersine İlişkin Algıları (Celal Bayar Üniversitesi Örneği)*”, **International Conference on Educational Science ICES 2008**, Eastern Mediterranean University Famagusta North Cyprus, 2008.

Sadet Altay, Nejat İra, Elif Ünal Bozcan, Hakan Yenil, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Milli Eğitim Şuralarında Okul Öncesi Eğitimi ve Bugünkü Durumu”, **19. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**, KKTC, 16-18 Eylül 2010.

Zafer Koylu, Sadet Altay, “I. Dünya Savaşı ve Sonrasında İstanbul’da Fuhuş, Zührevi Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri” **İstanbul 2010 – Avrupa Kültür Başkenti Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Uluslararası Kongresi**, İstanbul, 3 - 6 Kasım 2010.

Zafer Koylu, Sadet Altay, “Türkiye’den Balkanlara Uzanan Dost Eli: Balkan Antantı”, **5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi**, İstanbul 11 - 15 Ekim 2011.

Sadet Altay, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tokat Vilayetinde Sağlık Hayatı ve Sorunları (1923-1938)” **Tokat Sempozyumu-Bildiriler 01-03 Kasım 2012**, Cilt: III, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 2013.

Sadet Altay, “Türk Modernleşme Projesinde Yurttaş Olarak Kadının Yeri (1923-1938)”, **VI. European Conference on Social and Behavioral Sciences**, Selçuk, İzmir, February 5-7, 2015.

Sadet Altay, Nejat İra, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Özel Eğitim: İzmir Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi (1923-1938)”, **VII. European Conference on Social and Behavioral Sciences**, Bucharest, Romania, June 11-13, 2015.

Konferanslar

Cumhuriyet Dönemi’nde Sağlık ve Sağlık Hizmetleri (1923-1938) (3 Nisan 2014, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı)

Tıbbiyelilerin Özgürlük Mücadelesi ve İşgale Karşı Tepki: 14 Mart Tıp Bayramı Kutlamaları (14.03.2015, Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı)

Çanakkale Zaferi (18.03.2015, Yılmaz Kayalar Fen Lisesi)

İş Deneyimi

: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı - Okutman 2010-halen devam ediyor)

Osmangazi Üniversitesi Eskişehir Sağlık Yüksek Okulu 2003- 2010 - Yarı Zamanlı Öğretim Elemanı
(Sağlık Sosyolojisi Dersi-Ders Kodu:291314103)

Eskişehir Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi (1994-2010)

İletişim

e-posta adresi

: altaysadet@gmail.com